

QARABAĞ:
FOLKLOR DA BİR TARİXDİR

VI KİTAB

**(Cəbrayıl, Kəlbəcər və Tərtər rayonlarından toplanmış
folklor örnəkləri)**

BAKI – 2013

**“Qarabağ folklorunun toplanması,
sistemləşdirilməsi və araşdırılması” adlı layihə
əsasında çap olunur.**

**LAYİHƏNİN RƏHBƏRİ: fil.ü.e.d. Muxtar KAZIMOĞLU
(İMANOV)**

**TOPLAYIB,
TƏRTİB EDƏN: fil.ü.f.d. Ləman VAQİFQIZI
(SÜLEYMANOVA)**

REDAKTOR: fil.ü.f.d. İlkin RÜSTƏMZADƏ

NƏŞRİNƏ MƏSUL: fil.ü.f.d. Əziz ƏLƏKBƏRLİ

**Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VI kitab (Cəbrayıl,
Kəlbəcər və Tərtər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri).
Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2013.**

folklorinstitutu.com

İSBN – 9-789952-810851

Q 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2013

© Folklor İnstitutu, 2013

TƏRTİBÇİDƏN

Biz Qarabağ folklorunun toplanmasına hələ “Şəki folklor mühiti” adlı dissertasiyamızı yazarkən başlamışdıq. O zaman Şəkiddə məskunlaşmış qarabağlılardan da xeyli material toplayaraq araşdırmağa cəlb etmişdik. Sonralar, daha dəqiq desək, 2008-ci ildə bir təsadüf nəticəsində, Bakının Yeni Yasamal rayonunda məskunlaşan Cəbrayıl rayon sakinləri ilə görüşdük, Hacı Qaraman ocağının nümayəndələrindən və ziyarətçilərdən iki kaset folklor materialı toplaya bildik.

2012-ci ilin yayında Tərtər rayonuna, həmin ilin payızında isə Şamaxı rayonuna folklor ezamiyyələri zamanı da Tərtər və Kəlbəcər folkloruna aid xeyli material qeydə ala bildik. 2013-cü ildə Biləsuvar rayonunun Cəbrayıl qəsəbələrinə növbəti ezamiyyəmiz də uğurlu alındı. Biləsuvar rayonunda Cəbrayıl sakinlərinin məskunlaşdığı 11 qəsəbə var. Bu qəsəbələr bir-birinə yaxın ərazilərdə yerləşdiyi üçün toplama aparmaq daha asan oldu. Topladığımız materiallar bizdə Qarabağ folkloru haqqında müəyyən təsəvvür yaratdı.

Aldığımız təəssürata əsasən əvvəlcə Qarabağ folklor söyləyiciləri haqqında bir neçə söz demək istəyirik. Azərbaycanın digər bölgələrində olduğu kimi, Qarabağ camaatı da olduqca istiqanlı, qonaqpərvərdir. Hansı qapıya getdiksə, ev sahiblərini gülürüz, xoşsifət gördük. Qarabağlı söyləyicilərimiz bəzi bölgələrimizdən olan folklor söyləyiciləri ilə müqayisədə daha kompleksiz, daha sərbəst danışirdilər. Bütün bunlarla yanaşı, bəzən gəlişimizin məqsədini yanlış anlayan, danışdıqlarının televiziya və yaxud da radioya da verilməyindən ehtiyat edərək informasiya verməkdən çəkinən söyləyicilərlə də qarşılaşdıq. Hətta əvvəl bizi polislə hədələyən, gəlişimizin məqsədini anlayandan sonra bizə xeyli informasiya verən söyləyicilərə də təsadüf etdik. Elə söyləyicilər də olurdu ki, söylədikləri mətnlərin kitabda öz adlarından deyil, başqalarının adından getməsini istəyirdilər. Bunun da müxtəlif səbəbləri var idi. Ya mətnə işlətdikləri və özlərinin qeyri-etik saydıqları ifadələr və ya şəxsi həyatlarından gətirdikləri misallar (bu, daha çox etnoqrafik mətnlərdə

olurdu), danışdıqları mətnlərdən kimlərinsə xəbər tutacağı qorxusu və s. onları buna vadar edirdi. Topulun əvvəlki cildlərində də vurğulanan “söyləyici ilə bir neçə saatlıq, qaçaraq ünsiyyət onun bütün potensialını üzə çıxarmağa imkan vermir” fikrini burada xatırlatmaq istərdik. Söyləyici birdən-birə qarşısında yad adam görəndə çəşir, üstəlik danışdıqlarının yazılmasını biləndə bir az da həyəcanlanır, nitqi dolaşır, daha quru və rəsmi danışmağa başlayır və s. Bu da istər-istəməz ona bildiyi mətnləri xatırlamağa mane olur. Belə söyləyicilərlə bir-iki saat deyil, bəzən günlərlə söhbət aparmaq lazım gəlir. Bununla demək istəyirik ki, toplama işi bir neçə saatın, bir neçə günün deyil, günlərin, ayların məhsulu olduğu zaman daha uğurlu nəticələr əldə etmək mümkün olur. Fikrimizi daha aydın izah etmək üçün Şamaxı rayonunun Çuxuryurd qəsəbəsində (bu qəsəbədə Kəlbəcər rayonundan didərgin düşmüş həmvətənlərimiz məskunlaşmışlar) Kəlbəcər rayonunun Əsrək kənd sakini, 1927-ci il təvəllüdlü Üreyqa Qaraş qızı Verdiyeva (Rəza nənə) ilə söhbətimizi olduğu kimi veririk: “Bir yol yığılmışdıx dediyim bu qarının yanına. Belə 10-12 qızdı, gəlindi. Alax çəhmağa getmişdix. Hamı yığılmışix bi boş otağa. Qarı düşdü ortalığa:

Yeri, yeri, dam üsdə yeri,

Qızıl cam üsdə yeri.

Əyaxların ağrısı,

Çıx sinəm üsdə yeri.

Bizdən bir gülüş qopdu. Qarıdan nə sözdər çıxır. Biri də çıxdı birin oxudu:

Mən belə dosdu neynirəm?

Dost mənən küsdü, neynirəm?

Özü xayın, qəlbi pisdı,

Mən belə dosdu neynirəm?”

Söyləyici yuxarıdakı bayatıları deyərəkən qəfildən coşdu, əllərini sinəsi bərabərinə qaldırıb çırıq çala-çala, avazla oxumağa başladı. Onun bu hərəkəti o qədər qəfil alındı ki, biz video-aparatı hazırlamağa belə macal tapmadıq. Xatırladaq ki, biz həmin qadınla beş gün ünsiyyətdə olmuşuq. Ən qəribəsi bu idi ki, söyləyici qadın

əvvəlki üç gün ərzində çox utanmış, yalnız bizə isinişdikdən sonra danışmağa başlamışdı. Onu da xatırladaq ki, söyləyici ailə üzvlərinin yanında danışmaq istəməmiş, ikimiz tək qaldığımız vaxt suallara cavab vermişdi. Ailə üzvlərinin yanında danışmağa utanan, təkbətək qaldıqda isə xeyli mətn danışan söyləyicilərlə başqa bölgələrimizdə də qarşılaşmışıq. Biz iki gün ərzində Üreyqa Qaraş qızı Verdiyevadan 121 bayatı, bir tapmaca, bir oxşama, xeyli sayda aşıq şeiri, dastanlardan parçalar və bir neçə rəvayət mətni qeydə alabildik. Üreyqa (Roza) nənə sonda söhbətimizdən razı qaldığını “Dolu ürəhlər boşaldı, a qızım, çox sağ ol”, – deyə bildirdi.

Folklor söyləyicisi ilə bir neçə gün ünsiyyətdə olmaq söyləyiciyə bildiyi mətnləri daha yaxşı xatırlamağa imkan verir. Söyləyici günlərlə mətn söyləməyə köklənir, hətta toplayıcı yanında olmayanda belə ona danışacağı mətnləri düşünür. Bəzən elə olur ki, yanına bir gündə ikinci dəfə qayıtdığımız söyləyici bütün günü fikirləşdiyini, danışdıqlarından başqa mətnləri də xatırladığını bizə sevinə-sevinə deyir, hətta əlində tutduğu kiçik kağız parçalarını göstərərək mətnlərdən nə isə, məsələn, bayatıların birinci misralarını, hansısa folklor obrazının adını və s. qeyd etdiyini bildirirdi. Hərdən də elə olurdu ki, ailə üzvləri söyləyiciyə mətnləri xatırlamağa kömək edir, “Ay nənə, bizə danışdığın filan nağılı niyə danışmırsan bəs?”, – deyə onu həvəsləndirirlər. Qarabağ folklor örnəklərini toplayarkən elə söyləyicilərlə də qarşılaşdıq ki, onlar özlərindən sonra sözləri xatirə qalsın deyə bildikləri mətnləri evdəkilərə yazdırmış, biz gətdiyimiz zaman həmin dəftərləri göstərib: “Ay bala, dedim, ölüm-itim dünyasıdı, qoy yazdırım, mənən də nəşə qalsın, dayna”, – deyərək yazdırdıqları vərəqləri, bəzən də dəftərləri bizə göstərirdilər. “Ay bala, nə yaxşı gəlib çıxdın, səni mana Allah göndərip. Elə dünən oturub gileylənmişdim ki, bir bu qədər şeyi özümən qəbrə aparacam, bir yazan da yoxdu”, – deyə gəlişimizdən məmnunluğunu gizlətməyən söyləyicilərlə də qarşılaşdıq. Qeyd edək ki, yazdırılan mətnlər arasında bayatılar üstünlük təşkil edirdi. Qərribə burası idi ki, bəzən söyləyicilər bir neçə il, hətta bir neçə ay bundan qabaq öz dillərindən yazıya alınmış mətnləri bizə söyləməkdə çə-

tinlik çəkir, “Ay bala, huşum gedib ey”, “təzyiq, şəkər məndə ağıl qoyub ki” kimi cümlələr işlədirdilər. Amma evdəkilərin yazılmış mətnin birinci cümləsini oxumaları kifayət edirdi ki, söyləyici mətnin qalanını desin. Söyləyicilərdən mətn yazılmış vərəqləri, dəftərləri istədiyimiz zaman tərəddüd edir, bəzən də üzünü köçürüb qaytarmaq şərti ilə verə biləcəklərini deyir, hətta bunun üçün bizə vaxt da qoyurdular.

Mətnlər söylənərkən üzümüzdə məmnun ifadəni görəndə bəzi söyləyicilər: “Xoşuna gəlir, yoxsa yalannan belə eliyirsən? Eyy, hələ sən ağlaşmada durasan gənnən, üzünü tutasan mana. Görərdin xalan nə füğən eliyir”, – deyərək daha da həvəslə danışırdılar.

Söyləyicilərə gəlişimizin məqsədini izah edərkən bəzən “Şirin danışım, yoxsa Vətənin dağılmasından?”, – deyə sual verirdilər. Demək olar ki, rastlaşdığımız əksər söyləyicilər “şirin danışmaqla” yanaşı, torpaqlarımızın işğalından da danışırdılar. Hansı janrda nümunə danışmaqlarından asılı olmayaraq, orada hökmən qaçqınlığa, yurd həsrətinə aid detallar olurdu. Danışılan nümunələrdə həm də ayrıca müharibə xatirələri vardır ki, bunların bir qismini kitaba daxil etmişik.

Bəzən ətrafdakıların “çox şey bilir” deyə nişan verdikləri söyləyicilər “Yox, ay bala, oğullarımın icazəsin almamış mən danışa bilmərəm”, “Axı mənim uşaqlarım da yazandılar, jurnalisdilər. Saa danışınca onnara danışaram ki, onların adınna çap olunsun da”, – deyib folklor mətni danışmaqdan imtina edirdilər.

Qarabağda bayatı janrının aktivliyini nəzərə alaraq, həmin janrla bağlı bəzi qənaətlərimizi paylaşmağı məqsəduyğun sayırıq. Söyləyicilər bayatılara Qarabağa aid toponimləri əlavə etməklə onları bir növ “özünüküləşdirirdilər”. Onların bayatılara əlavə etdiyi söz və ifadələri mətndə olduğu kimi saxlamaq qərarına gəldik. Onu da qeyd edək ki, söyləyicilər bizim xahişimizdən sonra (bəzən heç soruşmadan da!) bayatıların söylənmə auditoriyaları barədə də məlumat verirdilər. Nəzərə alaq ki, vaxtilə Azərbaycan bayatılarının söyləndiyi kontekst haqqında məlumat verilmədiyi üçün bayatılarımız, sadəcə, harada və nə üçün söyləndiyi məlum olmayan dörd misralı şeir parçalarına çevrilmişdir. Bu da müasir dövrdə istər-

istəmöz bayatının funksiyasını anlamaqda çətinlik yaradır. Odur ki, söyləyici əlavələrini mətnin içərisində kursivlə verməyi məqsədə uyğun saydıq. Bunlar bayatının formasını pozsa da, mətnin təbii-liyini, canlılığını qoruyub saxlamağa xidmət edir:

Yeri, yeri, çisginim, yeri,
Dumanım, çisginim, yeri.
Yaxşı *Soltannıda keçirdiyimiz* günnərimiz getdi,
İndi yeri, pis günüm, yeri.

Aşığı, illər ayrısı,
Bülbül güllər ayrısı.
Ay Soltannıda qoyub gəldiyimiz qavırrar,
Bir günüüzə dözməzdim,
İndi oldum illər ayrısı.

Adətən, söyləyicinin mətnə əlavəsi özünü daha çox üçüncü misrada göstərir. Bu misra sərbəst misra olduğu üçün söyləyici əlavələrinə xüsusi imkan yaranır:

Mən aşığam, al mənnən,
Sarı mənnən, al mənnən.
Mən bu cana borşduyam, *məni nahax yerə*
gejhdirdin,
Gə bu canı al mənnən.

Arxalığın aldımışam,
Yaxalix saldımışam.
Elə ellərimiz dağıldı, *evlərimizdən oldux,*
qaşqın düşdüh, adımıza qaşqın dedilər,
Onda ürəyimi aldımışam.

Bəzən söyləyici fikirlərini bu janrda ifadə etmək üçün qətiy-yən formaya, ölçüyə fikir vermir, bayatıya istədiyi qədər söz və ifadə artırır. Burada söyləyicinin bayatı mətnini pis bilməsindən söhbət gedə bilməz, sadəcə, məqsəd duyğuların ifadəsidir, ona görə də hərdən məşhur bayatlarımız belə formasını dəyişir. Məsələn, aşağıda nümunə kimi verdiyimiz məşhur bayatının müasir forma-

sına baxaq. Qeyd edək ki, hər iki variant Cəbrayıl rayonundan olan söyləyicilərin dilindən qeydə alınıb:

Aman fələh, dad fələh,
Heç olma gəl şad, fələh.
Bizə verdiğın zəhərdən,
Bir özün də dad, fələh.

Fələh, fələh, dad, fələh,
Hurrey, fələh, şad fələh,
Bizim bu cahılları qırdın,
bizə köşkünnüh, qaşqınnıx qismət elədin,
Bizə pişirdiyin plovdan
Bircə sən də dad, fələh.

Bəzi hallarda söyləyici əlavələri bayatıda misraların sayının beşə, altıya çatmasına səbəb olur:

Qardaşı ölən qızdar bilir.
Göynən uçan üş qardaş.
Xançalı gümüş, qardaş.
Xeyrim-şərim olanda, ay qardaş,
Saçım sənə üzəngi,
Gəl qapımda düş, qardaş.

Qarabağdan toplanmış bayatıların kiçik bir qismi də cavab tələb edən bayatılardır. Müasir dövrdə belə bayatılara az rast gəlməyimiz həmin nümunələrin dəyərini bir az da artırır. Hiss olunur ki, bu bayatılar hansısa mərasimdə (aşağıdakı misallarda yasda) söylənmiş, mərasim özü unudulmuş, orada söylənmiş folklor mətnlərinin parçaları isə hələ də xalq arasında dolaşmaqdadır:

Əli bellilər, haray,
Şana tellilər, haray!
Balam ölüf, dəhnədən arxım üçüf,
Əli bellilər, haray!

Əli belli neynəsin,
Şana telli neynəsin?

Bir adam ki Allah-taaladan hebelə ola,
Ona əli belli neynəsin?

Və yaxud:

Ceyran, çölə bir də gəl!
Ördəh, gölə bir də gəl!
Nənən, dədən ağlamaxdan ölür, bala,
səni ant verrəm Allaha,
Bizim elə bir də gəl!

Sizin elə gəlmərəm,
Ceyran, çölə gəlmərəm,
Ördəh, gölə gəlmərəm!
Gəlmişəm qoşa dayılarımın yanına, gəlmişəm
xalamın yanına,
Ay nənə, tay sizin elə gəlmərəm!

Xatırladaq ki, biz bu bayatıları deyişmə formasında deyil, bir söyləyicinin ifasında qeydə alırdıq. Amma ehtimal etmək olar ki, bu bayatılar vaxtilə deyişmə formasında oxunmuşdur.

Bəzən söyləyicilər müasir dövrlə bağlı bayatılar da söyləyirdilər. Azərbaycanın milli qəhrəmanı Mübariz İbrahimovla bağlı deyilən bayatılar bu fikrin sübutudur.

Kitaba salınmış bayatıların bir səciyyəvi cəhəti də müəyyən hissəsinin Hacı Qaraman ocağının nümayəndələrinin dilindən deyilməsidir. Bu halla Cəbrayıl rayonunun Sirik kəndindən olan söyləyicilərin repertuarında rastlaşdıq.

Qarabağlılardan xeyli layla da qeydə almışıq. Bunların böyük əksəriyyəti məlum layla mətnləridir. Söyləyicilər laylaları daha çox şeir kimi deməyə meyilli idilər. Hərdənbir bizim xahişimizdən sonra laylaları avazla oxuyurdular. Cəbrayılın Sirik kənd sakini, təxminən 80 yaşlı Ayna Xıdır qızı Əhmədovanın söylədiyi mətnlər isə dini zikrlərin layla formasında ifadəsi idi. Biz də həmin mətnləri “Dini şeirlər” bölməsində deyil, “Laylalar” bölməsində verdik.

Bəzən söyləyicilərdən nəvələrinə nağıl danışib-danışmadığını soruşanda, “Eh, ay bala, indi nağıla qulağ asan var? Bütün günü

oturullar telvizorun qavağında” – deyə gileylənirdilər. Buna baxmayaraq, qarabağlılardan xeyli nağıl qeydə ala bildik.

Mifoloji mətnləri danışan bəzi söyləyicilər danışdıqları mətnə o qədər də inanmır, “hamsı əfsanə şeylərdir”, “əvvəllər olufdusa da, indi elə şeylər yoxdu” kimi ifadələr işlədir, bəzən də “guya”, “guya da” kimi şübhə bildirən sözlərdən istifadə edirdilər. Ancaq bu, mütləq hal deyil. Söyləyicilərin əksəriyyəti danışdıqlarını baş vermiş hadisələr kimi qəbul edir, onları məhz özlərinin, yaxınlarının, qonşularının, kənddə və yaxud da qonşu kənddə kimlərsə başına gələn hadisələr kimi qələmə verirdilər.

Digər bölgələrimizdə olduğu kimi, qarabağlı söyləyicilərimiz də alqışları həvəslə söyləyir, qarğış deməkdən isə çəkinirdilər. Çəkinməyin səbəbi o idi ki, alqış və ya qarğış söyləməyi xahiş etdikdə onlar həmin sözlərin (alqış və qarğışların) bizə ünvanlanacağını zənn edirdilər. Buna baxmayaraq, müəyyən qədər alqış və qarğış nümunəsi qeydə ala bildik. Qarabağdan qeydə aldığımız alqış və qarğışların arasında “Kitabi-Dədə Qorqud”la səsleşən mətnlərin olduğunu da müşahidə etdik:

Axar sular həmməşə axsın.

Qoyun olanda deyirlər, dırnağı bərk olsun.

Mal olanda deyirlər, höörü qalın olsun.

Üzün ağ olsun,

Yediyin yağ olsun,

Mindiyn bir köhlən daylağ olsun,

Gəzdiyin yaylağ olsun!

Atının dalınca qulun səhməsin.

Yükün binə tutmasın.

Yükün kölgə salmasın.

Yükün yığılmasın və s.

Kitaba “Bazar sözləri” və “Xörək sözləri” adlı bölmələr də daxil etmişik ki, bunları ilk təcrübə saymaq olar. Bu tipli mətnlər

xalq arasında geniş yayılsa da, nisbətən az toplanan materiallar qrupuna aiddir. Görünür, bu materialların az toplanması həmin mətnlərin ezamiyyələr zamanı qeydə almağın çətinliyi ilə bağlıdır. Çünki atalar sözlərində olduğu kimi, bu mətnləri də toplamaq digər mətnlərlə müqayisədə daha çox vaxt tələb edir. Digər bir tərəfdən bu janrlar hər kəs tərəfindən deyil, daha çox müəyyən peşə sahibləri tərəfindən söylənir. Odur ki, bu nümunələri iş prosesində (məsələn, bazar sözlərini elə bazarda) qeydə almaq daha effektiv nəticə verir.

Qarabağlılardan xeyli tapmaca da topladıq. Bunların bir qismi də riyazi məsələ formasında qurulan tapmacalardır. Digər bölgələrimizdə olduğu kimi, bu ərazidə də elə tapmacalarla qarşılaşmaq mümkün idi ki, müxtəlif tapmacaların açması eyni əşyadır. Bəzən də eyni tapmacanı söyləyicilər müxtəlif cür cavablandırır dılar.

Qarabağ folklorunun ən maraqlı janrlarından biri də oyunlardır. Azərbaycanda mövcud olan əksər oyunlar, demək olar ki, Qarabağ bölgəsində də mövcuddur. Ancaq bəzən Qarabağda digər bölgələrdə rastlaşmadığımız oyunlarla da qarşılaşırıq. Onlardan biri – “Cəhribəyim” oyunu üzərində dayanmaq istəyirik. “Cəhribəyim” oyununun adını Tərtər rayonunda eşitsək də, haqqında heç bir məlumat ala bilməmişdik. Cəbrayıl rayonu sakinlərdən isə bu oyun barədə xeyli material toplaya bildik. “Cəhribəyim” oyunu bu rayonda XX əsrin təxminən 50-ci illərində aktiv şəkildə oynanırmış. İndi isə “Cəhribəyim” yalnız bəzi söyləyicilərin hafizərində, o da sönük şəkildə yaşayır. Qeyd edək ki, “Cəhribəyim” oyunu ilə bağlı xatirələri daha çox Cəbrayıl rayonunun Nüzgar, Sirik, Böyük Mərcanlı kəndlərinin sakinlərindən toplamışıq. Bəzi söyləyicilər bu oyunun yalnız qadınlar tərəfindən oynanıldığını vurğuladılar, bəziləri isə uşaqlar tərəfindən də ifa olunduğunu qeyd etdilər. Nüzgarlı söyləyicinin isə dediyinə görə, “Cəhribəyim” oyunu oynanılan yerlərə uşaqları və kişiləri buraxmamışlar. Onların verdikləri məlumata görə, “Cəhribəyim”i oynayan qadınlar çöməlib oturmuş vəziyyətdə, gedə-gedə oxuyarmışlar. Ətrafda dayanıb sadəcə, oyuna tamaşa etməklə kifayətlənənləri isə oyun iştirakçıları qucaqlarına alaraq kol-

luğa, qanqallığa atarmışlar və bu, həmin adamlar tərəfindən heç də narazılıqla qarşılanmazmış. Sirik kəndindən olan söyləyicilər isə oyunun ayaqüstə, “didişmə” formasında oynanıldığını deyirdilər. Bir qadın o tərəfdən, bir qadın isə bu tərəfdən oxuya-oxuya gələrmiş, bir-birinə yaxınlaşdıqda isə “didişərmişlər”. Sözlərindən qalan parçalar da oyunun hərbə-zorba xarakterli olduğunu sübut edir:

Təknə-tabax Cəhribəyim,
Palazqulax Cəhribəyim...

Halay qurax, Cəhribəyim,
Güzgü-darax Cəhribəyim,
Gəlin quraq Cəhribəyim,
Hu, Cəhribəyim, hu, Cəhribəyim.

Qarı küsər, payın kəsər, Cəhribəyim ...

Təəssüf ki, rastlaşdığımız heç bir söyləyici orada oxunan mahıların tam mətnini söyləyə bilmədi. Onlardan bəziləri həmin mahnılarda “hu, hu” nidasının bol olduğunu xüsusi qeyd edirdilər.

Söyləyicilər hətta həmin oyunu oynayan qadınlardan ikisinin – Sirik kənd sakinləri Mirvari və Qara Balaxanımın adını xüsusi qeyd etdilər. Həmin qadınlar bu oyunun ən gözəl ifaçıları hesab olunmuşlar. Cəhribəyim oyununun necə yaranması ilə bağlı bir mətn də qeydə aldığımız. Həmin mətndən aydın olur ki, ilk dəfə nahaq şərə düşmüş bir qadın şərdən qurtardıqdan sonra sevindiyyindən yerdə çöməltmə oturaraq hoppana-hoppana bu oyunu oynamışdır. Bəzi söyləyicilər oyunun Axır çərşənbədə oynanıldığını, bəziləri isə həm adi günlərdə, həm Axır çərşənbədə, həm də iməciliklərdə oynanıldığını deyirdilər. Bəzən də müxtəlif sanamaların sözlərini (Usubbı, ay Usubbu və s.) də “Cəhribəyim”i oynayarkən oxunan sözlər kimi qələmə verirdilər.

Qarabağ folklorunun ən aktiv janrlarından biri də seyidlər, ocaqlarla bağlı söylənən rəvayətlərdir. Cinsindən, yaşından, təhsil səviyyəsindən asılı olmayaraq, demək olar ki, hər bir söyləyici bu janrdə mətnlər danışa bilirdi. Tərtər rayonunda Bəyimağa, Seyid Yasin ağa, Seyid Yusif ağa və s. seyidlərlə bağlı rəvayətlər, Kəlbə-

cər rayonunda Seyid Usub ağa, Seyid Rza ağa, Şıx Həsən və b. adamlarla bağlı mətnlər, Cəbrayıl rayonunun sakinləri arasında isə Hacı Qaraman ocağı ilə bağlı rəvayətlər daha geniş yayılmışdır. Burada Hacı Qaraman ocağını xüsusilə qeyd etmək istəyirik. Cəbrayıl rayonunun, xüsusilə də Sirik kəndi və ətraf kəndlərin sakinləri Hacı Qaramanın və bu ocağın digər nümayəndələrinin adı çəkilən mətnləri daha həvəslə danışdılar. Onlar arasında bu ocağa böyük məhəbbət və sonsuz inam müşahidə etdik. Həmin ocağın nümayəndələrindən danışanda “Onlara canım qurban, ay bala” – deyə ağlamsınan nə qədər söyləyici ilə rastlaşdıq.

Qarabağ lətifələri bir sıra xüsusiyyətlərinə görə maraqlı doğrudur. Bu layihə əsasında çap olunmuş kitablara Azərbaycan folklorunun klassik lətifə qəhrəmanları Molla Nəsrəddin, Bəhlul Danəndə ilə bağlı xeyli lətifə salınmışdır. Eləcə də Qarabağ folklorunun yerli lətifə qəhrəmanları ilə bağlı lətifələr də bu kitablarda kifayət qədərdir. Bizim topladığımız materialların arasında da xeyli lətifə vardır. Qarabağ lətifələrində maraqlı cəhətlərə rast gəlmək mümkündür. Bu lətifələrdən birində iki süjet birləşib. Lətifədə göstərilir ki, Mollanın xəbərdarlığına məhəl qoymayan oğlan ağacdan yıxılır və Molladan əcəlinin çatıb-çatmadığını öyrənmək istəyir. Mollanın cavabından sonra əslində lətifə tamamlanmalı idi, ancaq buraya daha bir süjet – qəbirdə yatma əhvalatı salınaraq lətifə davam etdirilir. Qarabağ lətifələrində həm də klassik lətifə qəhrəmanlarının müasir lətifələrdə iştirakını müşahidə etdik. “Mollayla aşıq”, “Mollayla rəis” bu tipli lətifələrə misal ola bilər. Qarabağlılar arasında Şəki lətifələri də söylənir. “Ha indi kto tam?” adlı lətifə dediyimiz fikrin sübutudur.

Eyni süjetin müxtəlif folklor janrlarında təzahürü Azərbaycan folklorunda özünü göstərən haldır. Bu hadisə ilə Qarabağ folklorunda da rastlaşdıq. Vaxtilə Şəkiddən topladığımız “Aldanmış vəkil” adlı nağılın Qarabağ ərazisində lətifə variantını müşahidə etdik (“Hamıya dız, maa da dız?”). Bu kitabın “Nağıllar” bölməsinə salınmış “Korun nağılı” və “Lətifələr” bölməsində verilmiş “Molla Nəsrəddinin fırladığı” mətnləri də eyni süjet əsasında qurulmuşdur.

Təbii ki, Qarabağ folkloru yalnız yuxarıda adlarını sadaladığımız janrlarla məhdudlaşmır. Orada Azərbaycan folkloruna aid bütün janrlarla, həm də onların ən orijinal nümunələri ilə qarşılaşmaq mümkündür.

Toplama zamanı bizə göstərdikləri köməyə görə Tərtər rayonunun Evoba kənd sakini Azad Talıb oğlu Orucova və ailəsinə, Kəlbəcər rayonunun Əsrik kənd sakini Ayaz Məlik oğlu Verdiyevə və ailəsinə, Cəbrayıl rayonunun Böyük Mərcanlı kənd sakini Kamil Məhəmməd oğlu Nəcəfova və ailəsinə, eləcə də Cəbrayıl rayonunun Şahvəlli kənd sakini Məhəmməd Əhməd oğlu Maqsudova və keçmiş tələbələrım Gülnar Akif qızı Həsənovaya, Eldəniz Kamil oğlu Nəcəfova dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

MİFOLOJİ MƏTNİDİR, DƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR

İNSANIN YARANMASI

I mətn

Dünya suyumuş, birdən suların yarsı quruyuf torpağ oluf. Əmmə birinci cannı balıxlar olufdu. Mən elə billəm ki, palçıxdan yaradıfdı qurban olduğum sifdə adamı. Soora bulara üfürüf can verif. Sifdə Adəmi yaradıv özü də. Soora fikirreşif ki, ə, bı bir nəfər nağayrajax, mən niyə bir nəfər yaratdım da? Heyvannarı çüt-çüt yaradırmış: bir dişi, bir erkəh. Görür kü, adamı bir dənə – kişi xeylağı yaradıf da. Bunu nağayrajax? Soora qurvan olduğumun ağına gəlif, Havvanı Adəmin qavırğasınnan yaradıf. Onçün deyillər ki, yarı insan. Qabırğadan yarandığına görə arvad ərin yarısı sayılır. Həə, durup arvadı da yaradıf, nəysə, bu da oluf Həvva ana. Billara da qəşşəh cənnət bağı yaradıf. İndi biz belə olmuyajıymışığ e. Deməh, cənnət bağı yaradıfdı, billara da deyifdi ki, bax bı gözəl bağları, meyvələri sizə yeməh yaratmışam da, bağ sizin olsun. Bı meyvələri yeyin, amma ortada deyif, bi dənə ağac var, ona toxunmuyun da. Qurban olduğum deyif ki, o, sizə ayit deyil da. Bı cənnətin hamısı sizindi. Bırda meyvələrdən nə isdəsaaz var. Bı ağaca toxummuyun. Billar da bir gün, beş gün, nəysə, gəzif-dolanıf yeyiflər. Bir də bu kor şeytan gəlif cənnətə, Həvva ananı yoldan çıxardıf. Deyifdi ki, o bi dənə ağaç var ha, onu Qurban olduğum özünə saxlıyıf, onu sizə niyə vermir? O yaxşı şeydi ki, onu sizə vermir da. Sizə ayrısın verir. Ged o almadan ye. Arvad gedif. Onçün deyillər ki, arvad öləndə dərin basdırıllar. Arvadın nəfsi, tamahı itidi kişininkinnən. Arvat gedif, tamahı durmuyuv almadan alıf yeyif, həməən bı qadağan olunmuş ağaşdan. Yeyif, soora kişini də yoldan çıxardıf. Deyifdi ki, Adəm, yaxşıdı, gə, sən də dad. Adəm də gəlif almadan dadıfdı. Bəs demillər, arvatdar kişini yoldan çıxardır? Həə, bax ordan yaranıf o məsəl. Soora Allah-taalaya ayan oluf ku, qadağan olunmuş sahəyə girif da bullar. Qurban olduğum bilları cənnətdən qovuf. Deyif ki,

indi gedin, sizə cəza verəjəm. İndi özuuz bilərsiiz, mən sizə dedim cənnətdə durun, bı ağaca dəymiyin. Siz dəydüz, mənə eşitmədüz, şeytanı eşitdüz. İndi bılları cənnətdən qovuf, deyiv özuuz bilin, nə yeyərsüz, nağayrarsüz. Qida qəbul eləməy, ifraz eləməy onnan soora yaranıfıdı. Şeytana ləhnət, şeytan heylədi dayna. Şeytan Həvvanı yoldan çıxardıf.

II mətn

Allah-taala deyir ki, bəla gələjəh. Hamı dua eliyir ki, o bəla yan keşsin. Şeytan hamıya dua eliyir, özü yadına düşmür. İndi gedillər torpax gətirməyə. Həzrət Cəbrayıl gedir, hər təpədən bir az torpax götürür. Yeddi təpədən torpax gətirir. Torpağı götürəndə arı kimi şeylər uçurmuş. Bunnardan soruşullar ki, sən kimsən? Deyir, “sən sənən, mən də mənəm”. Bunu deyənnər xristiyannardı. “Sən talıfsan, mən məxlux” deyənnər musurmandı. Allah-taala torpağı insan şiklinə salır. Deyir ki, hamınız muna səjdə eliyin, bu dirilsin. Hamı muna səjdə eliyir. Bu şeytan muna tükürür. Mının ayıb olmasın, göbəyinin yerin burub atıllar. Atıllar oyənə ki, muna Şeytan tükürdü. Elə göbəyin yerinnən atılan torpaxdan it əmələ gəlir. Bu itin də bir tərəfi Şeytandı, bir tərəfi insandı. Onunçün o, insanı görəndə tez tanıyır. Allah-taala nəhləti keçirdir Şeytanın boğazına ki, sən mən yaratdıgımı bəyənmedin, tükürdün. Bu nəhlət, elə bu bəla sana gəldi. Onnan Adam ata yaranır, onnan soora Havva ana yaranır. Onnan soora bu Şeytan Allaha deyir ki, mən qıyamatacan sənənin insanınnan varam.

Adəmnən Havva da cənnətdədilər. Elə bil bılara tafşırıflar ki, o iki meyvədən yemiyin, buğduynan arpadan. Qalannarınnan yeyin. Bu Şeytan hənki heyvana deyir, mənə apar cənnətə. Heş bir heyvan Allahın qorxusunnan aparmır. İndi Şeytan girir ilanın qulağına. İlan da onda qanatdıymış, əyaxlıymış. Onçün ilan qıyamatacan sürüncəkli qalır. Girir qulağına, munu aparır bıların yanına. Adam ata yatmışımış, Havva ana da uyağımış. Görüf kü, bir ağsakqal kişi gəldi. Dedi ki, hənki meyvədən yeyirsiz? Dedi ki, filan meyvədən, filan meyvədən yeyirih. Deyir ki, ə, elə sizi alladıllar ki, sizi cən-

nətdən çıxardalar. Siz bu meyvədən yeyin, sizi onda cənnətdən çıxartmıjaxlar. Buları alladır. Bunacan da insanın elə bil ki, ayıb olmasın, çölə çıxmağı yoxumuş da. Buları yeyillər. Yeyən kimi arvad ağrıyır. Arvatda nəcis əmələ gəlir. Ağrıyanda kişi durur deyir ki, ey dili-qafil, səni Şeytan allatdı. Deyir, Şeytan dəyildi. Nəcif bir ağsakqal kişi gəldi dedi ki, bu işi görün, onda mən də onu yedim, onnan bəri başıma bu iş gəldi. Havva yalvarır, ağlıyır ki, sən də o meyvədən ye, çıxartsalar da, ikimizi bir çıxartsınnar. Onnan soora buların ikisini də cənnətdən çıxardılar. Bu arpanın, buğdanın içinin o cızığı var ha, onu kəsif Şeytan bılara yedirdif. Bılar, bala, qırx il zulmatda qalır. Ağlamaxdan gözdərinnən yaş yerinə qan gəlir. Soora Allah-taaladan səda gəlir ki, siz töübə eliyin, sizi bu çətinlihdən qutarax dana. Onnan soora gəlillər yerdə yaşamağa. Allah-taala bılara cənnətdən iki öküz çıxardır. Bılara cüt gətirir, toxum gətirir, deyir, burda əkin, səpin, yeyin. Yeyin, bejərin, ta olun adam. Onnan soora gəlillər, əkillər. Deyir, öküz ağladıxcan (öküzü də cənnətdən çıxardıflar) onun gözünün yaşınnan noxud əmələ gəlir. Arvadnan kişi ağladıxcan gözünün yaşınnan istiyot əmələ gəlir. İstiyot onunçün elə acıdı. Bıların ajılı vaxdıdı.

Dünya yaranır, insannar artıllar. Deyir, əvvəllər bajını qardaşa alırmışdar. Soora bir bajı üsdündə iki qardaş dalaşır. Onacan ölümzad yoxumuş. Dalaşılilar, elə bil deyir, Habil vırır, Qabili öldürür, nahax qan düşür. Düşəndə bı qalır məhətdəl, deyir, mən mını neyniyim? Soora Həzrət Cəbrayıl iki quşu göndərir ki, gedin siz də birbirinizi vurun öldürün. Quşun biri vurub o birini öldürür. Yeri oyalıyır, oyalıyır, quşu basırıllar yerə. Habil deyir, bı mını basırdı, elə mən də mını helə basırım. Ta onnan soora bu bajını qardaşa verməh qadağan oluf. Artımdan ötrü Allah-taala yol verdi. Ta nahax qan olannan soora bılara yol vermir.

Söyləyici mətni anasından eşidib.

III mətn

Deyillər, Allah-taala bir gün Adəmi yaradır. Sora ona görə cənnəti xəlq eliyib ona bəxş eliyir ki, xoşbəxt yaşasın. Adəm də cənnətdə şad-xürrəm yaşayır.

Bir gün Allah-taala deyir, gedip bir yaratdığımı yoxluyum görüm nətəhərdir, nətəhər yaşayır.

Gəlip görür kü, Adəmi fikir-xəyal götürüb. Yaxınnaşır soruşur:

– Ey Adəm, mən səni yaratdım, cənnəti yaratdım. Cənnəti də sənə verdim. Hər yanın gözəllik, gül-çiçəkdir. Niyə bikefsən? Niyə danışır-gülmürsən?

Adəm deyir:

– Qurban olum, ay Allah, pütün bunnara görə sağ ol, ama nə sə darıxıram, elə bil nəyimsə çatmır.

Allah-taala tez Adəmin qabırğasından Həvvanı yaradır.

– İndi darıxmazsan, – deyir gedir.

Adəm də üç gün Həvvaynan şad dolanır. Soora yenə bikeflənir. Allah-taala bu dəfə Adəmi yoxlamağa gəlir. Görür kü, yox ey, yenə Adəmin halı hal döyül. Yenə fikri-xəyalı göylərdədi.

Bu dəfə də soruşur:

– Ey mənim yaratdığım, indi niyə sevinmirsən?

Adəm deyir:

– Ay məni yaradan, Həvva səhərdən axşamacan o qədər danışır ki, bezirəm. Bunu apar, bəlkə eynim açıla.

Allah-taala Həvvanı götürüb aparır. Deyir, qoy Adəm bunnan belə şad-xürrəm yaşasın.

Nəysə, Həvva gedəndən soora Adəmin elə bil qol-qanadı yanına düşür. Könlü qan ağlıyır e. Bunu görə Allah-taala yaratdığının halına acıyır, soruşur:

– Ey Adəm, indi sənənin dərindən nədi? Niyə deyir-gülmürsən?

Adəm cavap verir:

– Ay Allah-taala, onsuz da qala bilmirəm. Onu hərdən-hərdən göndər.

DÜNYANIN SONU

Deyillər, yernən göyün arası suynan dolajax. Ölənnər kəfəndə çıxajax suyun üzünə, qalannar da öləjək. Əməli salahlar diriləjəh, əməli pislər öləjəhlər. Heylə deyillər, heylə eşitmişəm.

O DÜNYA

Anamın da dörd uşağı olmuşmuş. İki qardaşım irəhmətə gedif, bir bajım Bakıda, bir də mən burda. Anam gələr ölər. Ölər, buna qəvir qazmaa gedən kim, çöldə su qoyan kim – yuada götürməyə. Bu arvad ölər, üzünü çəkəllər. Anam gözün açar. Biz yekə olanda bizə danışdı. Deyir, getmişdim o dünyaya. Deyir, gördüm kü, anamın öz anası, qardaşı arvatdarı, hamısı o dünyadadı. Deyir, gördüm bular gülün-çiçəyin içində nəsə təmizdiyillər. Deyir, dedim, aaz, Həcər, Həlimə, nağayırırsınız burda? Qardaşı arvatdarının adıdı da. Deyir, dedi ki, buy, aaz, sən nə gəzirsən burda, Hava? Deyir, dedim ki, mən də gəlmişəm yanınıza. Deyir, dedi, aaz, sən görmürsən, ora dörd dənə qara qarqa qonuf, sənün balalarındı, nətəəri qırıl-daşillar ağacın üsdündə. Sən burda nə gəzirsən, aaz, yeri, yeri. Deyir, gəldi hərəsi bir qolumnan tutdu, məni ötürdü kü, çıx get, olar sənün balalarındı, dalınca gəlif dördü də. Bir də anam gözünü açıf görüf ki, qoom-qardaşdarının hamısı burda. Mən o dünyanı gördüm, gəldim deyir, bala. O düzdü. Var o dünya, Vallah var, deyir.

QARAÇUXA

I mətn

Biz bəy nəslindənih. Bizim babalarımız bəy oluplar. Kəlbayı Ələsgər bəy olup. Onun neçə min qoyunu olupdu. Atam söyləyirdi ki, Kəlbayı Ələsgərin bir naxırçısı varıymış. Bu aparıp qoyunu otarmağa. Uzanır, yuxu tutur, qoyun baş alıp çıxıp gedir. Kəlbayı Ələsgər də çox yaman adam olupdu da. Çoban onnan qorxurmuş. Durur ayağa, görür sürü yoxdu. Biz də Ermənisdanla sərhəd idih. Gedir

görür kü, orda bir dənə belə çala yerdə Kəlbayı Ələsgər özü durup qoyunun qabağında, qoyunu qoymur addıya o tərəfə. Qorxudan gedir yaşavca deyir ki, ağa. Ağa deyəndə görür kü, adam yoxa çıxdı. Sora gəlir, danışır. Deyillər ki, o Kəlbayı Ələsgərin qaraçuxasıymış. Özü öz malın qoruyurmuş. Olmuş əhvalatdı. Çoban özü xəsdəliyə düşüb onnan. O vaxd Kəlbayı Ələsgər özü də yox imiş, tacir imiş, gedipmiş Qubatdıya kişmiş gətirməyə. Deyiplər, əşi, Kəlbayı Ələsgər nə gəzir. Deməli, onun qaraçuxasıymış.

II mətn

Qaraçuxasız heş kəs olmasın, bala. Görürsən, salavat verəndə deyillər, filankəsin Qaraçuxasına salavat. Bizi Qaraçuxa saxlıyır, bax dalımızcan yeriyr. Hara gedirih, orya gedir. Kölgəmizdi da elə bil. Allah uzağ eləsin, Qaraçuxa yatdı, mən də yatdım.

III mətn

Qaraçuxam mənim vayemə¹ girifdi. O da nətəəri haa. Yatmışdım, gördüm kü, qapımın ağzında bir dənə kişi xaylağı bax belə uzanıv, ağzı göyə, əyaxları da belə qapıya sarı. Oyandım, isdədim, bissimillah deyəm. Dedi, bissimillah demə, mən sənın qaraçuxanam. Bissimillah desən, yoxa çıxajam. Bissimillah demədim, gəldi belə dayandı. Heş deməynən yatanda çöl qapımı açix qoymuşam, kilitdiyirdim həmməşə. Qapım açix olduğuna görə, qaraçuxa gəliv orda maa qaraltı eliyifdi. Belə görmüşəm.

CİNLƏR HAQQINDA

I mətn

Ağdam tərəfdeymiş e, bizdə yox. Kişinin bir dəşt yaxşı kasdumu olur sandıxda. Onı həmeşə qatdıyıf qoyurmuş sandığa, toya geyirmiş. Bir yol bı kasdumu çıxardır ki, bının yaxasına yağ dəyif. Deyir, ay arvat, mənən başqa bını kim geyir? A kişi, bı and, bı

¹ Vayemə – vağyama

çörəy, nətəər qatdamısansa, sandıxda duruf eləjə. Kişi deyir, bını güdejem. Əvlərində də bir yekə pişih varmış. Həmməşə ojağın qırağında yatarmış. Bı kişi bını pusur. Bir geje pusur, görür yavaşca durdu pişih kasdumu çıxartdı, getdi. Qapıdan çıxdı, getdi. Gejəyarıdan sora qayıtdı, gətirdi kasdumu qoydu yerinə, yatdı. Bir də o biri gün gedəndə düşür dalına. Gedir görür bir biyabannıxda pişiyin boynunda bir toxlu, həməən paltar da əynində oynuyur. Toxlunu gətirir gəlinin əyağının altında kəsir, pişih e. Gedir oynuyur, yorulur. Deyir ki, komalan, gedirəm. Pissimillah deyəllər. Gözdüyüllər, bının qavırğasının biri tapılmır. Toxlunun e. Gedir ağacın çöpünən belə eliyir, gətirir çöpü qavırğa əvəzinə salır toxluya, aparır. Kişi də gizdin gəliv əvdə yatır. Sabah elə açılmışı, durur kü, pişih genə yatıf. Toyda da pişiyə Şəfi bəy deyillərmiş. Deyir, Şəfi bəy, xoş gəlmisən! Pişih kişinin üzün-gözün təmiz cırıxlıyıf qaçır. Bax həylə işdər var e.

II mətn

Bizdə bir qarı varıdı. O deyirdi ki, həmməşə evimizdə dəyişikli olurdu. Bı qav ora gedirdi, orda dururdu, bı qav bırıya gəlirdi, ya da ki, palazı sürüyüv aparırdılar ənə. Deyir, bunnan şüpələndim, bir çüalın üsdünə iynə taxdım. Gəlif deyir çüalı sürüyəndə, o iynə ilişiv onun bədəninə. Bı dəmir, metal onun düşmənid, cinnərin düşmənid. İlişəndə, deer, gedə bilmiyiv, özün maa gösdərdi. Mən deyir, onnan çox şey örgəndim. Ayran çalxıyırdım, deer, nehrədə. Maa deyir, bilmirəm nə verdi (söyləyici əşyanın adını unudub – top.). Onu nehrənin üsdünə, çatmaya bağladım. Mənim deyir, nehrəmin yağı o biri nehrələrdən üç dəfə, dörd dəfə çox çıxırdı. O arvat həylə danışırdı. Kimi inanırdı, kimi inammırdı.

III mətn

Birini də mənim babam danışıfdı – Əsgər kişi. Onda mən balacaydım, amma yadımdadı. O danışıf ki, cinnər bilların atdarın, heyvannarın saçını, yalını hörürmüş. Cini tutuflar, bir müddət Əsgər əmimgil bını saxlıyıf. Guya, deyilənə görə, rəvayətə görə, bu

cini onnar təsərfat işdərində işdədirmişdər. Bu evdə hamilə gəlin olufdu. Cin bu gəlinə çox yalvarıf ki, məni boşdasanız, davanımnan kəsif atajam un çuvalınıza. Ömrü boyu evinizdən urzunuz əysilmiyəjəh, nə qədər yeyilsə də, elə unnuğunuzda dayıma un olajaxdı. Rəvayətə görə, bı da bını eliyif, yanı kəsif davanımnan atıv o un çuvalına. Hə, illər də olların urzası əysiy olmuyufdu. İndi son vaxda qədər bizim qojalar, çox yaşıyannar da danışdırlar ki, cinin urzası bərəkətdi olur, üzülmür. Hə, bax belə şeylər eşitmişəm.

IV mətn

Bıde, bizim kişi deyir ki, Diridağında çörəh yeyirdim, gəlirdilər aşxırlar çalırdılar, oynayırdılar, gözümən görürdüm. Di gəl, dururdum əyağa, görürdüm heş kəs yoxdu. Toyun səsi, qavalın səsi qoymurdu ku, yatam. Deyir, dururdum ağacı alırdım əlimə, ə, köpəhuşağı, cəhənnəm olun bırdan, rədd olun gedin dana bırdan. Deyir, qavırdım, gəlirdim yatırdım, bir də həylə, bir də həylə. Deyir, bissimillah deyirdim, iynəni tuturdum, deyirdim sən öl, sizi tutub öldürəjəm, köpəh uşağı. Bax heylə. Okqədərə bizim kişinin başına həylə oynnar açıflar.

V mətn

Cinnər mamamın gözünə görünüflər. Mamamı çağırıflar ki, bəs gəlginən xalam ölüf, gedirih. Arvat deyir, durdum gedim qapını açam. Birdən deyir, yadıma düşdü kü, qaynanam maa demişdi ki, bala, birdən hal-cin səni çağırar, qırxlısan ha, allanarsan. Deyir, qarıya çatanda birdən dedim, pissimillah, pissimillah. Deyir, bir də gördüm heş nə yoxdur. Pəncərədən çəkildilər, getdilər.

VI mətn

Mənim babam görücü kişi olup. Onun öz babası İmam dərəsinnən gəlirmiş, görüf cinnər çalır, oynuyur, çalır, oynuyur. Vallah, yalandı, gerçəhdi, mən də eşitmişəm də. Gedir görür kü, bının arvadının tumanı cinin əynində, vırhavır cinnər oynuyur. Aş qoyuflar. Bir qav da aş bunun qavağına qoyuflar. Kişi də bic kişiymiş.

Aşdan belə əlinə vırıp, silib arvadın tumanına. Gəlib evə deyif ki, Pəri, ged o filan tumanını gətir, baxım görüm. Deyif, ay qağa, neynirsən? Elə həmişə qağa deyirdi, danışığı oydu. Deyir ki, get, gətir baxım da. Gedir gətirir. Baxır görür elə əlini necə yağlı sürtüb, elə də qalıb. İndi Vallah, bilmirəm düzdü, gerçəhdi. Ona görə deyirdi geyinmiyə qadın paltarının üsdündə iynə, sancax olmalıdı. Yəni cinnər gəlir aparır.

VII mətn

Küllüh² deyilən yer varıydı. Çilliynən³ orda oynuyurdux. Əliqulunun çəpərinin yanınnan bizim çavısdana yol keçirdi ee. Bir də gördüy qırmızı donnu, tumanı uzun, bəlkə də beş-altı metr hündür-rüyündə bir qız bax belə, oynuya-oynuya gəldi. Dedim, ayə, gördün? Vayy dədə, elədim. Bu da gördü, görmədi, bilmədim. Mənim vahiməmnən durdux qışqırdıx, qaşdığ evə. Soruşdular, a bala nooluf, a bala, nooluf? Dedim ki, bıde, orda belə-belə. Dedilər, a bala, bissmillah de, bissmillah de. Sora gətirdilər su verdilər. Onnan sora da keşdi, getdi.

HAL HAQQINDA

I mətn

Hal irəli olufdu. İndi yoxdu hal. Halı mənim qoja nənəmin nənəsi tutufdu. Hal iynədən qorxur. Halın yaxasına iynə sancırmışdar. O arvadın adı Nərgiz oluf. Bı, zahı yatmışımış. Birdən görür kü, hal bajadan yenir. Elə bil ki, halın da (bilmirəm, yazırsan, yazmırsan) iri döşü olurmuş. Birinci görüfdü, döşü sallanır yenişə. İrəli zahı yatanın yanına şişdər qoyurmuşdar da. Belə uju ərđəmir şiş. Halın iri, ala muncuxları varımış. Bı Nərgiz arvad belə ilişdirir, muncuxları tökür yerə. Tökəndə yalvarır ki, Nərgiz nənə, sana heç nə eləmiyəm, mənim muncuxlarımı ver özümə. Deyir, yen bıraya

² Küllüh – zibillik

³ Çilli – uşağın ləqəbi

gəl, verəjəm. Bı yenir gəlir. Bının yanına gələndə gətirir bı bir iynə sancır bının yaxasına. Sancır, yeddi il binnarda bı qalır. İynəni çıxarda bilmir də, qorxurmuş.

Hal cinsinə az deyəndə çox eliyir, çox deyəndə az eliyir. Bı gedirmiş oduna, deyirmişdər ki, az gəti. Gəlirmiş ki, meşəni yığıf gətirifdi. Çox gəti deyəndə ikijə-üscə dənə çırpı gətirmiş. Nəysə, bir gün də bı qızdarnan gedir, indi harıya gedirmişdərsə, gələndə bir qıza yalvarır ki, bıı al yaxamnan, verrəm sana bı sancağı. Bını alır yaxasınnan. Alannan soora bı, azad olur dayna, ta qaçır. Gedir, deməli, aralı durur, deyir, ay Nərgiz nənə, çölə çıx! Çıxır. Deyir, Nərgiz nənə, bərəkətimi nəyinizə salım? Deyir, zibilimizə. Elə bilir ki, elə-belə şeydi. Ta demir ki, yağımıza sal, pendirimizə sal, çörəyimizə sal, pulumuza sal, malımıza sal. Mənim bircə qızım var, o göörsən deyir, Nərgiz nənəni dərin getsin (gülür – top.)

II mətn

Bir yoldaşımın maması varıdı, gözəl bir gəlinidi. Bu uşax olanda dedilər, bunu hal apardı. Babam, deer, örkəni getdi gətədi, doladı gəlinin ətrafına. Soruşdum ku, baba, bu nə olan şeydi? Dedi ki, hal qıldan keşmir. Örkən da keçi tükünnən olurdu. Soora getdilər çayı qılışdadılar. Dedilər ki, hal aparanda gedin suya... Soora papağın götürdü həmin gəlinin başına qoydu. Dedih, baba, bu nə deməhdi? Kişi papağın həmin qadının başına qoyanda hal yaxın durmaz, qorxar.

III mətn

Bizdərdə bir Şəhrabanu vardı. Çox qoşa arvad idi. Qaynanam nağıl eliyirdi ki, biri halı tutuf, düz üç il əvində saxlıyıf. Oğlunna da bir uşağı olup. Əv yiyələrinə deyirmiş ki, mənim uşağımın yüyürüyün altına süpürgə çəhməyin, süpürgə çəhsaaz, ölər. Yoldaşına yalvarırmış ki, səni ant verirəm Allaha, kimi çox isdiyirsən ona, mənim iynəmi çəh, mən gedim, balalarım ağlaşır. Soora iki-üç il onu işdədilər qapıda, helə saxlıyıflar uşağı da, yekəlif. Bir qammıyan adam əvi süpürəndə yüyürüyün altını süpürüf, uşağ ölüf. Hal elə

bil kin, çox yalvarıf. İynəsin çəkiflər dörd-beş ildən soora, çıxıf gedif. Elə bil, bunnan irəli dam-zad varımış dana. Çıxıf damın bacasına deyif ki, Şəhrəbanı xala, respublikada nə qədər tör-töküntün var, onun birinə dəymiyəjəm. Amma əvin zibilli olsun, çualın boş olsun. Ona görə də gün uzununu bir belə əv süpürərix, gənə zibilli olar bax Allah haqqı. Bir belə qazanarix gətirərix, həmişə çörəyimiz az olar, tez qurtarar unumuz, dənimiz, – deyərdi. Bir həylə qarqış eliyif gedifdi.

IV mətn

Məmmətsəfi kəndi var, qonşu kətdi. Orda hal gəlir, evə girir. Evə girəndə bir döşün belə atmışımış, bir döşün belə atmışımış. İri döşdəri varmış. Nəysə, bilən adam gətirir bının üsdünə bir dənə sancax taxır. Sancax taxır, özdəri də gəbə toxuyurmuşdar. Bunu da oturduf gəbə toxutdurullar. Onu tutan tayfıya Məşədilər deerdilər. Çoxdan oluf bu. Tutuf bunu oturdullar, gəbə toxutdurullar, hər bir işi də eliyirmiş. Bir gün gələr ki, mən sizin nəyinizə bərəkəti verim ki, mənə buraxasız? O məşədilər də qorxuflar, demiyiflər ki, bizim varımıza, kürəmizə ver. Qorxuflar yaxşı şeylər deməyə. Deeflər ki, külmüzə ver, ojağımızın külnə. Nəysə, day bu bərəkəti də verif.

Bir gün evin qızıynan gediflər bulağa, suya. Sənəh götürüf, qız da bir sənəh götürüf, gediflər. Qıza deyifdi ki, sən mənim üsdümnən bu sancağı çəh, mən də sənnən gedim suya, doldurum, gətirim. Qız sancağı çəkəndə o da qeyb oluf. İndi həmin Məşədilərin nə qədər təmizdih eliyələr, neyniyələr (mən olları tanıyıram, qonşu kətdi), evləri zibilli olar. Zibilləri, bitdəri, külləri əysiy olmaz...

Ama halın deellər davanı düşür. Yoldaşımın atasıgilin atı vardı. Onu böyüh yerdə hörühlüyürdülər, at otduyurdu. Soora gəldi, babam dedi ki, mən ordan hal dabanı tapbışam. Əlində belə gösdərirdi, deerdi, hal dabanın salır.

V mətn

Bizim kətdə bir kişi olufdu. Atı ötürərmiş çölə, gedif çöldə otduyuf gələrmiş. Arada bir gün görür kü, at nəysə tərri gəlir. Bu

deyir ki, ə, mənim bu atımı kim minər, nolar? Bını çox araşdırır, tapa bilmir. Atın üsdün qırrıyır. Nəsə, bir mələfə atır üsdünə, qırrıyır. Bıy, axşam gələndə görür kü, üsdündə bir dənə kadın gəldi. Kadın haldan olur də, kişidən olmur ku. Hal gəlir. Uje tutur bunu. (Bəlkə də bunu nənəm yaxşı bilir.) Sancağı taxır üsdünə. Halın üsdündə ya iynə olmalıdı, ya sancağ olmalıdı ki, qaşmasın, sənnən itməsin. İndi həməən o ev yiyəsinin adını bilmirəm kimdi, guyə bunnan da evlənir. Hətəda bu haldan da bir övladı olur. Adı Bayram olur. Bayramnı tayfası onnan törəmədi. Hə, onnan sora qapını, evizadı süpürəndə (bu ev yiyəsinin də bir uşağı varmış) buna çox yalvarır ki, bu sancağı, bu iynəni mənim üsdümnən götür. Uşax da nə bilir? Bunu elə yoldan çıxardır, iynəni götürənnən sora deyifdi ki, əvi süpürəndə süpürgəynən vurmazdar yüyürüyə. Deyir, niyə? Deyir, uşağ ölər. O suya gedəndə qız da qəsdən vurufdu ki, qoy görüm nolur. Ordan o sahat görür kafir çığıra-çığıra gəlif ki, uşağ öldü. Onda kişiyə yalvarıfdı kı, mən tay qala bilmərəm. Uşax da öldü, çıxım gedim. Bulara qarğış eləmiyif. Deyif, yeddi arxa dönəninizə dəymiyəjəm. Mənim iynəmi alın, balamı götürüm gedim. Alıflar, balasın götürüf gedif. Boylu olan kadınnar, o Bayramnı deyilən tayfadan iynədən, sancaxdan alıf vuruf üsdə ki, toxummasın buna.

VI mətn

Zahı yatır, heş kəsi olmur arvadın yanında, təhcə özü olur. Ev damıymış. Hal gəlir, bacadan çağırır, ay kim, (adı yadımnan çıxdı) çölə çıx, maa bir od ver. Camahat, hamı gəlməmiş kəndə, iclasa. Arvatdakı ürəyə bax ee, belin bağlıyır, çağanı da qoyur yerə, çırax yandırır. Deyir, yen, yen, yen, ala, yen, ala, yen ala. Döşdəri az qalıf yerə dəyə. Əl atır boyunbağısına arvat. Döşünnən tutur bunu o ki var çırpır, boyunbağısını da qırır. Deyir, get, kopahqızı, bir də buralara gəlmə. Hal savax açılncay gedir, gəlir. Deyir, ver göyərtməmi, ver babaqulumu, ver göyərtməmi, ver babaqulumu. Savağ açılır, kişilər gəlir. Gəlir ki, əyə, qırıf töküf ojağın qırağına, hal da çıxıf gedif. Bu səfər həmin halı o, tova dedizdirif yola salıf. Deyir, elə həməən muncux o arvadın boğazındaydı.

VII mətn

O vaxtı cin də oluf, hal da oluf, dev də oluf. Bizim ulu babamız, Minə nənənin atası tutuf halı. Altı ay, bir il işdədif halı. Biri, deyir, arvad idi, biri kişi. Bax deyir, iynəni belə sıvax salmışdı yaxasına. Ona deyirmiş bunu çəh yaxamnan, buna deyirmiş. Hər nəysə. Kişi qaçır, arvat qalır. Deyir, gedir bulağın üsdə. Balaca ağılı kəsmiyən uşax varımış. Buna deyir ki, bu yaxamdakiləri çəh. Çəkir. Deyir ki, Hacı Oruja deynən ki, hər şeyi mənənən örgəndi. İkcə şeyi ögrənmədi. Bir demədi ki, arvadın ölümü nədəndi? Bir də bir şey də deyif, nə nəyə dərmandı. O iki şeyi Hacı Oruş mənənən soruşmadı. Arvadın ölümü ayıv olmasın, zahı yatmaxdandı. Gah qutarır, gah qutarmır dayna. Ama bir şeyi də Minə gənə deyirdi, o yadımdan çıxıf.

VIII mətn

Bax hal tutma söypəti bizim kətdə də oluf. Güllər addı bir qarı vardı bizim kətdə, mənim qoja nənəmin – atamın anasının əmisi qızıydı. Onnar o vaxları İraxdan gəlifdilər. Dayan görüm onnara nə deyirmişdər, ay Allah? İndi ağılıma düşəjəhdi, dayan. Hə, o vaxdan gəlmişmişdər. Cini tutmaxdan ötürü tas quranda o arvadı oturdurmuşdər. O arvat mənim yadıma gəlir. Cannı-cantarax bir arvadıdı, nur tökülürdü üzünən. Onnara Zilan deyirdilər. İndi Zilan hardan gəlmədi, nətəərđi, nejdədi, daa orasın bilmirəm. Bu kadınnarın (ta məni bağışda da, siz də mənim balam, nəvəm) hamilə olan vaxdı ürəyi gedir. Deyillər ki, bını hal apardı. Mis qazan döyərmişdər gejdə vaxdı. Tas qurullar, bı Güllər qarı dediyim həməən tasda oturur, bayax sana dedim ki, axunt belə bir iş görür, onun atası – Molla Mirzə kişi rəhmətdih, cini qamışa tutuf yığırmiş. Quran möcüzəsiynən ha. Əliynən yox. Tas qurur, arvat da tası döyür: “Gəlin, gəlin!” Cinnəri və yaxut da o halı zornan gətirtdirirmiş. Həə, hal gəldi, hal gəldi. Ta məni bağışda, deyir, döş sallanır bırıya, arvat danışırmış. Mana yox ha, mənim nənəngilə, babamgilə danışırmış ki, halın döşdəri o qədər yekəydi ki, dizinə tökülürdü. Döşün birin bu çiyinə, birin o çiyinə atırmış. Orda ona tovalatma vermişdər ki, sənin bınan işin olmasın. Ba belə də eşitmişəm.

IX mətn

Bunnan əvvəl çuxa toxuyardılar. Çox nazih sap əyirərmiş cəhrədə Saray nənəm, əyiriv onu hanada toxuyurmuş. Anamın babası kətdə seçilən, sayılan bəylərdən biriymiş. Bu çəkilib meşiyə. Tatar kəndində bir alaçıx qurur, sora ev tikir, burda məskən salır. Bu, bir gün harasa gedir. Arvadının da adı Nənəxanım olmuş, həmiləymiş. Elə olur ki, bunun əri gedən gejesi zahı yatır təh. Özü təhcə zahı yatır. Nəysə, bı uşağı rahlıyır, göbəyin kəsir, qoyur. Bı eşidirdi ki, zahı yatan adamın üsdünü hal alır. Ojağı qalıyır, maşanı möhkəm qızdırır, qoyur böyrünə. Dünya görmüş arvadımış. Bu bilif ki, hal gələjəh. Maşanı möhkəm qızdırır, görür kü, çağrılar orta baxandan. Ev damının üsdən baxası olurdu. O vaxtda baxa deerdilər. Görür kü, çağrılar: “Nənəpəri xala, susamışam, maa bir su ver”. Deer ki, yaxşı, əyil aşağı, verim. Birəz də əyil, birəz də əyil, birəz də əyil. Bı əyiləndə bının boynunda boyunbağı olur. Deer qaranıxdı, ojağın isdisi vırıfıdı, muncuxlar par-par yanır. Hərəsi bir irəh çalır. Birəz də əyil, birəz də əyil, ojaxda qızmış maşanı ilişdirir, bının muncuxları qırılır, dağılır, tökülür ev damıynan bir olur. Deer, səhər işıxlaşana qədər evin üsdündə təpəh döydü kü, ver muncuğumu, yandı, öldüm. Nəysə, bu axdarır, durur evi-eşiyi tökür. Bunun muncuxların bir-bir tapır tofluyur, bağlıyır bir şeyə, verir. Baxır ordan deer, biri qalıfıdı, taf ver. Evi ələy-vələy eliyir, tapa bilmir. Deer, sabax işıxlaşana qədər deef: “Öldüm, ver muncuğumu, tap ver muncuğu”. Nəysə, ona tobalatma verir. Axır görür kü, işıxlaşır. İt hürür, irəğ üzünən, pişih çıxdı, mal-heyvan... Bu aralaşır, çıxır gedir.

X mətn

Bir dəfə də genə anamın babası gedir suyun üsdünə. Görür kü, bir hal var, ciyarı suya çəkir. Halı tutur. Deer, bu ciyar kimin ciyarıdı? Deer ki, Səmərqət şəərində filan evdə bir zahı yatmışdı, onun ciyarıdı, uje day gejdı. Bunu suya çəhmişəm, day gejdı, mümkün deel. Axırı anamın babası bını tutur aparır özünə ayilə kimi. Üsdünə iynə-sancax taxanda tilsimi sınır, olur adi bizim kimi adam. Əlini iyniyə vuruf götürə bilməz, gərəh onu kimsə çəhsin. Onun

canı, tilsimi o iynədədi elə bil. Aparır bını bir ayılə kimi saxlıyır. Bınnan bir oğlu olur. Oğlu yekəlir, altı-yeddi yaşına çatır. Bir gün bu sənəyi götürür. Kişi evdə yoxumuş, uşağı da alır yanına deer, gə gedəh suya. Gedir, suyun üsdündə oğluna deer ki, oğlum, bı iynəni cəh, oğlum, o iynəni cəh. Uşax nə qanır ki... Bir-bir iynələri çəkir. Ama tobalatma verdirir babam onu tutanda. Deef ki, filankəs (adıynan deef ey, yadımnən çıxıf), yeddi arxa dönəninə toxummuyajam. Yani ki, sənin yeddi arxa dönənin zahı yatar, toxunulmazdı. Yanı bizim nəsil-nacabatımız tööbəlidı. Uşağa deer, bu iynəni cəh. Uşağ o iynəni çəkənnən soora o uşağ olur onun gözündə heş nə. Bir əyağın qoyur əyağının altına, bir əyağın alır əlinə. Uşağı iki şakqa eliyir, atır suyun üsdünə, çıxır gedir. O gedən gedir. Anamın babası gözdüyür, görür gəlif çıxmadı. Gedir suyun üsdə. Görür sənəyi orda, uşağı da öldürüf çıxıf gedif.

XI mətn

Bizim atamızın xalası nağıl eliyirdi. Mən də balaca uşağıydım onda. Hardasa bu sözü atmışını illərdə eşitmişəm. Deyirdi ki, gəlin təzə qutarmışdı (sən Allah, bağışdıyın məni), getmişdim yeməy hazırramağa da, quymax. O arvad and içirdi, gözümən görmüşəm. Gülşən addı qoca arvadıydı. Deyir, gördüm kü, bax özün pəncərədən salıb, ayıb olmasın, bax belə salıp pəncərədən ağappax paltarda. Döşdər sallanıp yerə. Əl atdım deyir, dəhrəni götürdüm, dedim, “sənın xalaan qulağın”, deyir, götürüldü. Onnan sora deyir, gəlinin başına qəzil, çatı doladım, vsyo. Onu mən belə eşitmişəm.

XII mətn

Qaynənəm danışardı kı, bizim babamız bağdan tutup birin gətirmişimiş. O hal deyip ki, saa qullux eliyəcəm, bu şərtən ki, bir körpəm var, evi süpürəndə süpürgəni onun altına çəkmiyəsən. Bir gün deyir, hal suya getmişimiş. Başdıyıpdi bu arvad evi süpürməyə. Süpürəndə qəfil süpürgəni altına çəkir. Bu da, deyir, kəhrizdə su doldurmuş. Səngi qoyup orda, hiss eliyib ki, uşağı öldü. Çığıra-çığıra gəlib əvə. Gəlip görüp uşağı ölüb. Gedip deyir (iyniyə də titi

deyirmiş), titini çəh, titini çəh. İynəni üsdünnən çəkdirib, yox olub gedib. Bir teştə xamır qatmışımış deyir. Qaynənəmin qocası Gü-lüsdan arvat varımış. Nə qədər bişirib, xamır qutarmıyır. Kəhrizin başında gəl varımış. Əri, deyir, gedif duruf gölün yanında, çağırıb, gəl görüm xamırı neynirsən. Deyir, nə mən gəlmiyəcəm, nə də sizə ayrı cür qarqamıyacam. O evdə çörəh yemişəm. Ömür boyu yeddi arxa dönənizün nə zibili təmiz olsun, nə də su tapasınız. Qaynənəm deyir, mən uşağıydım, huşum kəsir. Heş vaxd zibilimiz əysiy olmazdı. Nə də, deyir, sənəhlərinde su tapılmazmış. Get, amma xamırın qabağınan qır at dalına. O xamır qutaracax. Bunu qaynənəm danışardı.

TƏPƏGÖZ

Bir dənə Təpəgöz olur. Şərt qoyullar ki, kim Təpəgözü öldürsə, ona filan qədir pul verəjiyih. Bir nəfər oğlan deer, mən öldürərəm. Gedir, gedir şişi qızdırır da, bir uzun dəmiri qızdırır. Təpəgöz yatdığı yerdə aparır basır, bı Təpəgözün gözünü yandırır. Yandırır, ama mağarada eliyifdi, bı çölə çıxmağa imkan tapa bilmir. Qalır içərdə. Bının da sürüynən qoyunu varmış, Təpəgözün. Bı gətirir bir qoyunu kəsir, soyur, görür kü, qapını bax belə dar qoydu, bircə bircə qoyunu yoxladı çıxartdı dayna, bir-bir belə əliynən yoxluyuf çıxardır. Bı oğlan mətəl qalır ki, mən bırdan çıxı bilmərəm, məni tutejehdi. Bir qoyunu kəsir, soyur, girir dərisinə. Qoyunnarnan çıxır. Tuta bilmir onu.

ƏZRAYIL HAQQINDA

I mətn

Bir nəfər adi adam nətəər olursa, bir məleykiynən evlənir – Allahın məleykəsiynən dana elə bil. Bir gün bı oğlanın anası ölür. Bı da evdə gəlindi. Oğlanın anası öləndə sıçrıyır bı gəlin, çıxır yükün üsdündə oturur. Hə, yükün üsdündə oturur, sənəyi boşaldır. Cənazə yola düşəndə gəlin gülür. Güləndə bı oğlanın ajığı tutur, deyir,

qoy bı camahat dağılsın, onda görərsən da sana neyliyərim, niyə sən güldün? Nəysə, camahat dağılıf gedənnən sora deyir ki, deynən görüm nəyə güldün? Deyir, axı desəm, onda gərəh sənnən qutaram. Day onda uçuf çıxıf gedejem, ta sənnən aylə olmiyejem. Deyir, deynən, getsən də, deynən. Deyir ki, sənin anan okqədər əzazil olufdu ku, ananı Əzrayıl başdan-ayağa soydu. Qanı bütün dağıldı bı evə. Mən çıxdım yükün üsdündə otudum ku, da qanı mənim üsdümə dəyməsən. Kim bı dünyada nə verifsə, o cənazəsinin qavağında bağlanır, elə bil da görükür filankəs filan şeyi verifdi. Sənin anan təh bircə dənə tay çarix verifdi. Ona güldüm kü, bı dünyasında o, özünə bir hörmət qazanmıyıf, bircə tay çarix verif. O bağlanmışdı cənazənin qavağına, yellənirdi, ona güldüm. Əlini əlinə vırır, uçur çıxır gedir. Sənəyə də qan düşüfdü, suyun ona görə tulluyurmuş.

İndi də görürsəmmi, irağ evdən-əşihdən, ölü düşəndə sənəyizadı boşaldıllar, qapını açıx qoyıllar. Belə.

II mətn

Deyir, bizim kətdə bir oğlan olufdu, bizim sinif yoldaşımız oluv e. Qoyun otarırmış, uşağımış da, dördə-beşə gedən. And içir, gəliv o məhtəfdə deyirdi, gülüşürdüh. Deyir, gördüm kü, bir dənə ağ atdı gəlir çapa-çapa, gəldi yanımnan keşdi. Dedi ki, Sevindih məllimgilin evin tanıyırsan? Deyir, dedim ki, yox, tanımıram. Deyir, çapdı, keşdi getdi. Atı da ağ, özü də ağ bürüncəh paltarda. Deyir, bir az aradan keçif, axşamüsdü eşidif ki, Sevindih məllim ölüfdü. Deməh onu bilicilərə daa, yaşdı adamlara deyəndə, olar dedi ki, bala, o Əzrayılımış, sənin gözəa gəlif görünüf da. Sənə deyif ki, məsələn, mən gedirəm filankəsin canına almağa. Sən uşaxsan, başa düşməmişən. Görünür, heylə okqədir adamın gözünə görükür kü, Allah uzağ eləsin.

ŞEYTAN

Şeytanın bir gözü kordu. Gör iki gözü olsa, nə eliyərdi. Deyir, şeytana nəhlət deyəndə gərəy Allah nəhlət eləsin deyəsən. Çünkü o da məleykə olufdu. Bizim ixdiyarımız yoxdu ku, onu birbaşə

nəhlətdiyəh. Çünkü məleykə olduğuna görə Allahın adını tutma-
lısan ki, Allah sənə nəhlət eləsin. Şeytan Allah yanında ən müqəddəs
məleykələrdən olufdu. Çünkü Allah Adəmi yaratdı. Yaradanda
dedi ki, mən yerdə elə bir xatəm yaradajam, bütün məleykələr, siz
ona səjdə eliyin. Hamısı “Amin” dedi, səcdə elədi, şeytan səcdə
eləmədi. Şeytanın adı iblisdi. Dedi, iblis, sən niyə səcdə eləmirsən?
Dedi, ya Rəbbim, sən məni oddan yaratmısan, Adəmi də palçıxdan.
Mən onnan müqəddəsəm, mən ona səcdə eləməyəm. Dedi, sana
nəhlət, get. Nəhlət sözünün də mənası Allahın dərğahınnan qavma,
yəni mən sənin bu məqamınnan qavıram, rədd ol get, qavdım, get.
O da dedi ki, yaxşı, sənnən bir xayışım var, ya Allah. Deyif, nədi?
Deyir, sənnən bir xayışım var ki, mana elə bir hökm ver, qüvvə ver
ki, qiyamətə qədər bütün müsəlmannarın, insannarın canında,
qanında gözə bilim. Dedi, get, sana nəhlət. Onu da verirəm. Ama
əsl müsəlmanın canına toxuna bilməzsən. Onda heylə bir güc var.
Qiyamətə qədər çalışır ki, o Allaha ibadət eliyən, o düz yolda olanı
yoldan çıxartsın. Allah onu da bizdən uzağ eləsin.

CANAVARA DÖNMƏ

Bir dəfəm nənəm deyirdi ki, bəylih olan devirrərdə, bir dənə
atımızı canavar yemişdi. Həə, bir dənə də qoca kişi gedir bı atı gəz-
məyə. Bı atı gəzən mamentində elə olur ku, bı gedir canavarrarın
içində leşi görəndə orda bı canavar şəklinə düşüf. Nəsə qorxudan
olupmu, nətəər olupsa, o canavar şəklinə düşüp. O bir müddət cana-
varrarınan gəzib. Elə olup ku, bir neçə ildən sora genə də bılar, bir
leş üsdünə düşüf də, belə deyəh. Bı leşin nətəər deyim ən pis yeri
də, xəstəliy olan yeri bu adama düşüf də. Bı, bınnan diysinif, elə
orda qalif, həməən leşin üsdündə. Səhər-səhər heyvan yəəsi gedəndə
görüf kü, leşin üsdündə bir dənə eybəcər şəkildə, tühlü, sakqallı bir
kişi xeylağı var. Həə. Bu başdıyır insan kimi söbət eliyir ki, burda
nə gəzirsiz, nətəər, necə? Deyir, mənim başıma belə bir qazıya gə-
lif. Ama deyir, tarixi mən düz-əməlli deyə bilmirəm, mən bı hey-
vannarı görəndə qorxudan bınnarın donuna girdim. Bından xəbər

alıflar ki, canavarrar nə iş görür, nətəər hərəkət eliyir, necə hərəkət eliyir? O deyir ki, biz həmişə yeddi abadannıĝnan yeddi xarabalıĝı bir gecədə bir-birinə vırırdıx. Hara da getsəydih, ən yüksəh bi yerdə yatışardıx, özü də arxı-arxıya. Elə bil ki, aĝız-aĝıza yatışallar.

İLANLAR HAQQINDA

I mətn

Qoyuna da vırılır e ilan. Deməli, bir gün görüllər ki, bir qoyun, elə bil ki da, balasına bir həylə bənd olmur. Bı qoyun gedir, bir günnən, iki günnən gəlmir, arada gəlir. Deyillər ki, bı qoyunu güdməh lazımdı, görəh bı qoyun nə qayırır, neyniyir? Güdüllər, gedir girir bir cəngəlliyn arasına, bir ilanca darışır bı qoyunu əmir, əmənnən sora bı qoyun duruf gəlir.

II mətn

Bir arvat söhpət elədi ki, bir ilan gəlir girir evimə, oĝlumun başaltısında yatır. Bir mollanın yanına gedir. Deyir ki, o ilanı oĝlannan ayır. Molla nəsə bir dua oxudu, aftafada suyu belə səpə-səpə. O ilan onnan çıxdı getdi. Oĝlannan ayrıldı. Bax ilanı hələ görmüşəm. Dedilər ona buta verilifdi ilan. Ki indi Allah-taala deyifdi da, qurvan olum Allaha. İlanı oĝlana buta verif.

III mətn

Deyillər ilannar sevgili olur, sevgili də ölür.

Mənim bir jurnalist qardaşım vardı. O deyirdi ki, bilmirəm hası kətdən, kəndin də adın deyirdi, Vallah, mənim başıma gəlmir. Deyirdi ki, ilan vırılıf qıza. Gedirmiş, qızın böyründə ilan yatırmış. Mənim o jurnalist qardaşım deyirdi ki, onu gözümnən gördüm. Qızı qorxusunnan oĝurruyuf götürüf gətirif qoyuflar balnisıya. Hardan gəlif, neyniyif, deyir, gəlif balnisıyada gənə qızı tapıf. O ilan o qızın sevgilisi oluf, deyir.

IV mətn

Deyir ki, Tatar kəndində qaçqınıxdan bir qədər qavax (kişinin adı yadıma düşsə, deyəjəm), bunun qaynənəsinə Çələbi babam deyif ki, hansısa dərədə, daşın altında bir küpə qızıl var. Vax keçir, qaşqınığ ərəfəsində qaynənəsinə deyir ki, gedəy o qızılın yerini mana göstər. Arvat deyir ki, ay bala, başına dönüm, bunun bəs yiası var. Çələbi deyifdi ki, götürməy olmaz, onu hər adam xarşdıya bilmir. Deyir ki, yox, sən mana onun yerin deməlisən. Olmur, tufəngi götürür qoca arvadın üsdünə, deyir, səni öldürərəm. Ya gedəh qızılın yerin de, ya da ki, səni öldürməliyəm. Nəsə, arvat məcbur olur, qaynənəsi düşür yeznəsinin yanına, gəlir həmən dəriyə. Deyir, bala, odu e, o daşın altındadı. Elə kişi baxıf görür kü, həqiqətən orda bir qara ilan yatıfıdı. Yekə bir qara ilandı. Tufənk də bunun əlindədi. İlanı vurur. İlan ölmür, yaralanır, ortadan qırılır, ilan çıxır gedir. Küpəni, qızılı götürür gedir. Qızılı götürüf gedənnən sonra, nə bilim ev tikir, nağayır, filan. Bu da hər səhər kəndin qırağında gətirif qoyun naxırına qoyun qoşarmış. Elə bir gün də gedəndə bir də görür kü, qıçının birinə nəsə batdı. Şalvarı belə yuxarı çəkəndə görür kü, həmən ilandı, dişini batırif sarılıf qıçına. Quyuğu kəsiy ilandı. Həmən o qızılın üsdündə yatan ilan, qara ilandı. Bıçağı civinnən çıxardır, həmən ilanın başını kəsir atır aana. Aradan iki ay, üç ay keçənnən sonra artıx buun da zəhərrənir də bədəni. Ora qalmır, bura qalmır, Moskvadan belə bunu gəzdirillər. Həmən ilanının o diş qırılıf qalmışdı onun bədənində. Da burda fantaziya, əfsanə söhpəti yoxdu ha. İlanın diş gəlif, deməli, onun gözünün titəyinnən⁴ çıxannan sonra kişi ölmüşdü. Həmən o qırılıf qalan diş yoxdu bədənində, ürəyə yeriyr. Gəliv elə onun gözünən çıxannan sonra ölmüşdü. Onun qardaşının biri –Qəhrəman söhpət elədi onu mana. Eşitmişdim. Ama o ətraflı söhpət elədi mana ki, bax belə olmuşdu qardaşının əhvalatı. Yəni bu həqiqətdi. Qızılı yiyənin gözünən gələr.

⁴ Gözün tütəyi – gözün bəbəyi

BƏNÖVŞƏYLƏ QIZILGÜL

I mətn

Bənövşəynən qızılgül iki bajıdı dayna. Qızılgül böyüh bajıdı, bənövşə kiçih bajıdı. Onnar bir-birynən küsülüdü. Onnar gərəy ayrı-ayrı səpilə. Elə bil ki, bənövşəni qızılgülün dibində səpmiyəsən. Ömür boyu bir-birinə qarğış eliyir. Ağlıyır, qarğış eliyir, o əvə də ölü düşür.

II mətn

Başına döndüyüm, qurvan olduğumun (Məhəmməd peyğəmbər – top.) təri, deyir, düşüf yerə. Qızılgül də, bənövşə də onnan əmələ gəlir.

III mətn

O günü uşaxlar qızılgül yığıf gətirir. Deyirəm, bala, bu Məhəmməd peyqəmbərin tərinnən əmələ gəlir. Peyqəmbər tərredihce onun təri töküldühcən o qızılgül yaranıf. Onunçün o, elə şafaxlıdı. İndi o gün deyirəm, bala, qızılgülü iyliyində gərəh salavat çəkəsən. O peyqəmbərin tərinnən əmələ gəlir. Deyir:

Sədrin nurunna qarannıx gecələr,
Yolda yüyürərdi igidlər, xocalar.
Tərləsə, o tərdən olurdu gülləri,
Xoş dərərdilər tərinnən gülləri.

Ya Məhəmmət, deyibən çağırdılar,
Mustafiya izzəti-ikram qıldılar.
Saçına toxunacaq badi-səba,
Miski-ənbərnən dolurdu hava.

O peyqəmbərin saçına yel vurur, saçı tərənəndə gül iyi gəlirdi saçınna.

ÜLKƏR ULDUZU

Ülkər ulduzu harda ölü ölsə, yenir aşağı. Yenir aşağı, bir də qalxır dubarə. Ulduz uşdu, bilginən ki, kimsə öldü. Hamının o göydə ulduzu var. Bir dəfən elə bil adam öldü, o ulduz düşür, uçur. Uçannan soora elə bil, ölü də ölür.

AND GÖLÜ

Üzür isdiyirəm, birinin arvadı pis yola düşmüşümüş dana. Nəsə bunun da qəlbinə xal düşür, deyir ki, səni aparacam anda dana. O vax da And bi gölümüş. Gediv o gölün qırağında and içirmişdər. Nəysə, bu kişi deyir ki, da canım boğazıma yığılıf, səni aparcam Anda. Bu (arvad – top.), yanına gələnə deyir ki, nətəəri eliyəh? Kişi məni Anda aparır. Deyir, Vallah, mən heş-zad bilmirəm. Deyir, ged onda göldən bəri, canını batdağınan, zığınan elə suva ki, bircə göz-dərın görühsün. Gəl məni süpürrə, qaç. Kişi nə biləjeh. Qaç. Mən and içip qurtaracam. Gəlillər, bu yolun qırağında bi şey, arvadı süpürrədi, qaşdı. Deyir, bu nədi ə, bu arvadı süpürrədi? Gedir gölün qırağına. Deyir, bax bu Quran hakqı, məni o süpürrədi qaşdı eyy, onnan savayı mana əli dəyən olmuyuf. O göl quruyur. Sonra gəlif görüllər göl quruyuf, yerinə bir zincir asılıf. Sonra biri də həylə olur, gedir o zincirdən asılır, o zincir qırılır. Onnan sonra, canım sana qurvan, göydən bir dəsmal düşür, o dasmalı arvad artıx tamahlığınnan götürür. Yuxuyunan uşağın yanın silir. Siləndə guruhagur Allah çıxır, gedir, durur orda. Göydən bir buğda salır, bir arpa. İtdər uluyur, deyir, bunu sizə verdim, yaratdığım millətə yox. Bunnar da buğdeynan arpanı götürüv əkillər. Bax belə. Çörəy olur, biz yeyif dolanırıx. Bu indi bu itin çörəyidi biz yeyirih. Hə bax həylə oluf.

PİŞİYİN ARXASI NİYƏ YERƏ DƏYMİR?

Bilmirəm, İsa peyğəmbərmi, canımız qurban olan, hansıysa bir əvə qonax gedif. Bu ev də elə kasıv əvimiş ki, tay o əvdə bir şey yoxumuş. Bilların bizim kimi qapılarında bir-iki pişihləri varımış.

Bı pişiyin birin kəsiflər, gətiriv atıflar qazana, qaynadıflar. Guya peyğəmbərə yeməh pişirirlər. Peyğəmbər deyif, bı kəsdiyimiz heyvanın başın-əyağını gətirin, mən baxım. Kişi gedif bının başın da, əyaxların da gətirif, quyruğun da gətirif, görüf kü, pişihdi. Deyif, qazanı da gətirin bıra. Qazanı da gətirif. Canım qurban olan Allah-taaliya nətər nida verifsə, bının qapısına bir gejenin içində okqətərə mal, qoyun, tökülüf ki, belə qalıflar məhətdəl. Elə bil göydən tökülüf, gətirif yığıflar əvə. O pişiyi qazannan çıxartdırıf qoyufdular çiniyə – qaba. Əlin hebelə çəkif belinə, deyif kin, get, sən ki hər şeyə yarırsan, get, arxan yerə dəyməsin. Pişih diriliv oluf bir pişih, çıxıf. İndi bax nəkqətərə pişih var, sən fikir ver, onun arxası yerə dəymir ha. Peyğəmbər əlini çəktiv üsdünə ki, arxan yerə dəyməsin. Pişih yüz il qala kürəyi yerə dəyməz. Heş vax.

TOYUQLA QAZ NİYƏ UÇMUR?

Deyir, bı quşdar, qanatdılar, hamsı uçur, bı toyuxdan başqa da. Deyir ki, guya onnar uçurmuş. Sərçə uçanda deyif ki, Allah qoysa, uçax gedəh. Hələm onda toyuxlar uçurmuş haa. Toyux deyifdi ki, Allah qoysa nədi, Allah qoysa da, uçajam, qoymasa da. Belə deyəndə sərçə “pır” eliyif çıxıf gedif, toyux ha çabalıyıf, uça bilmiyif. Göörsən, toyuğun, quşun qanatdarı var – qazın, nə boyda, amma uça bilmir. Deyiv, Allah qoysa da, uçajam, qoymasa da. Aaz, Allah qoymasa, sən hara uçursan? Sərçə “pırr” eliyif uçuf gedif, toyux qalif yerdə. Bax elə o vaxdan da deyir, toyux, qaz da uça bilmillər, qalıflar yerdə. Hər şey Allah-taalanın hökmüdü da.

NİYƏ SALAVAT ÇƏKİRİK?

Salavat, yalnız Məhəmmədə gəlif, Rəsul Allaha gəlifdi. Başqa peyqəmbərə salavat gəlmiyifdi. Salavat əsasən çəkiriş biz Aya. Günəşə salavat çəkilmir ki. Çünkü Günəş yandırıcıdı. Günəş yandırıcı olduğuna görə, insanı əzdiyinə görə, ona salavat düşmür. Aya ona görə salavat çəkiriş ki, Ayda parılxlıx var, insanı əzmir, eyni zamanda orda peyqəmbər müqəddəsliyi var.

TUT, BİT

I mətn

Bəbbo quşu var – tut bitəndə gəlir, deyir: “Tut, bit, tut, bit”. Tutu yeyənnən sora deyir: “Tut p..x, tut p..x”. Odu dana. Ona deyirih biz Bəbbo.

II mətn

O quş tut təzə yetişəndə oxuyur: “Tut, bit, tut, bit”. Tut yetişir, bu da yeyif doyrur dayna. Soora başdıyır: “Mən tox, tut zibil, mən tox, tut zibil”. Mən heylə mədəni deyirəm ha. O, heylə demir. Ədəfsiz deyir (söyləyici gülür – top.).

YARASA

İsa peyqəmbərə peyqəmbərrih verilənnən sora insannar dedi ki, ya İsa, bir dənə möcüzə gösdər, biz sənə inanax ki, peyqəmbərsən. Deyif, yaxşı, nə möcüzə isdiyirsiniz? Deyif, elə bir quş yaratgınan ki, məməli olsun, qulaxları siçan qulağına oxşasın. Həm balalası, həm də balası əmizdirsin. Deyir, Allaha üz tutur, Allahın hökmüynən, Allahın sədasıynan, köməhliyinnən Allahdan vəh gəlir. Deyir ki, ya İsa, palçıxdan həmən quşun formasın düzəlt. Həmən quşun formasını olduğu kimi düzəldir. Düzəldənnən sonra deməli, İsa həmin quşa öz nəfəsinnən üfürür. Üfürənnən sonra, deməli, həmən o yarasa quşu əmələ gəlir. Özü də o yarasa quşu müqəddəs quşdu. Yanı ona toxunmağ olmaz. Həə. Özü də onda ultrasəs var. Gedir məsələn, maniyəyə dəyif qayıdır ha, hissənən uçmax onda var. Yanı o müqəddəs quşdu, o yarasa quşu İsa peyqəmbərin özü düzəltdiyi, ona nəfəs verdiyi quşdu.

BAYQUŞ

Cəlilabatda böyüh qardaşımnan bir binada olurdux. İdarəydi, qaşqınnıxda orda olurdux. Üsdə qardaşım olurdu, altda biz. Hər geje o bəyquş gəlif televizırın antenasında yatırdı. Çırthaçırıt səslə-

nirdi. Düzü, mən öz-özümə deyirdim, öz başını ye dayna, burdan əl çəh, get. Bax onnan soora elə bil ki, qardaşım rəhmətə getdi. Onu Taqiyə dedih, Taqi Çələbiyə. O dedi ki, duznan çörəyi götürün, and verin. Duz-çörəyi qanşar yerə qoyun. Deyin ki, səni and verirəm bu duznan çörəyə, burdan çəkil, get başqa yerə. Onu deyənnən sora tay biz ordan köçüb burya gəlinəcə o rəhmətə getdi. Onnan sonra da o, bir də gəlmədi orya.

AYIN ÜZÜNDƏKİ LƏKƏLƏR

I mətn

Ayın üzündəki ləkələr Fatma nənə canım qurban olmuşun əl izidi. Mən belə eşitmişəm. Deyirdim, nənə. Deyirdi, nədi, bala? Soruşurdum, niyə Ayın üzü ləkəli? Deyirdi, onun nənəsi saj küllüyülmüş, indi, bala, saj yoxdu ha. Onçun da insannar hər yola gedir. Hər fitnəlihdən çıxır. Nənəsi saj küllüyülmüş. Nənəsinnən nəyə isdiyif, isdiyəndə qayıdıf belə vuruf üzünə. İndi deyillər, ay ora adam əkin əkir, traxtır işdiyir, boş söybətədi. Fatma ana saji küllədi, vurdu oğlunun üzünə.

Ay oğlandı, Günəş qız. Aynan Günəş sevgilidi. Mən heylə eşitmişəm.

II mətn

Ayın üzündəki ləkəni, Vallah, bizdən yekələr deyirdi ki, Ayın anası saj küllüyülmüş. Dəəsən, qızı gəlif nə isdiyifsə, belə əli küllü-küllü belə eliyif qızın vuruf. Elə bil, ona görə bir tərəfi belə qəşəh gül kimidi, bir tərəfi qarayanızdı. Əli küllü-küllü eliyif.

ARININ SİRRİ

Arı da möcüzədi, qızım. Kim desə ki, arının dilin bilirəm, ona inamma. Hər arıçı bir yerə yozur. O arının dilini, eşitdiyimizə görə, Məhəmmət peyğəmbər bilmiyif. Hətə deyir, onu şüşüyə tutuf ku, bırdan baxım görüm o nədən başdıyır bı şanı? Axı o mühəndis kimi

kvadrat-kvadrat gətirir. O elə gətirir ki, axırda bəndi başdan birin qoyur, bir daş qoyur, axırda birin qoyur, qutarır. Bını nədən başdıyır, nədən qutarır? Nə qədir çalışıflar, bilə bilmiyif. Şüşüyə salıf arını. Görüf kü, arı əvvəlcə şüşənin üzün qaraldıf, bərəmumnuyuf, onnan soora işdiyir. Onda Məhəmmət peyğəmbər deyir ki, arı sirri-xudadı. Hə, əgər haram əli dəysə, gəlib oğurrux bir şan çıxardasan, o arıxanada bir arı qalmır. Ya gənə qırmalıdı, ya ajdıx qırmalıdı, ya təbiyət qırmalıdı. Arı haram götümür. Ona görə deyillər ki, arı müqəddəsdı. Həə. Heş kəs də sirrin bilmir.

ƏKİZLƏR

Deyir ki, bir gəlin varmış. Bunun uşağı olmurmuş. Elə hey töhmət eliyimişdər evdə. Nəysə, üzün tutur Allaha, iki daşı bölüyür, alır qucağına. Səhər durur görür kü, bu daşdara nəfəs gəlib. Bular uşaxdı bunun qucağındakı. Həə. Nəysə, vaxd olur bu uşaxlar böyüyür. Deməh, biri getmişmiş mal dalıncan, heyvan dalıncan. Arazı keçmişmiş o taya. Biri də bəri tayda. O taydakı nətəər olursa, xəsdələnir, nə bilim neyniyir. Axı o ekiz uşaxlarda bir xususiyət var ki, biri nəysə bir ağırı keçirəndə o birisi də hiss eliyir onu. Deyir, Arazı keçən orda vəfat eliyir. Onun ölümünü bu da bəri üzde hiss eliyir. Bu da burda ölür. O bayatı ordan yaranır ki:

Əzizim, daşdan mən,
Yemərəm hər aşdan mən.
Nə atam var, nə anam,
Yarandım daşdan mən.

LƏLƏ

I mətn

Birinin oğlu, qızı olmurmuş. Hası peyğəmbərsə ona qonax getməliymiş. Özü də bizim öz Lələ dağımız var. Ona görə eşitmişəm onu. Deyir, deyip ki, gələn il bu vaxdı gəlim görüm kü, Allah sana bir övlat verib. Aradan xeyli keçir. Bu kişi – peyğəmbər bulara

qonax gedir guya. Bu gəlin xəcalət olmamaxçun bu peyğəmbərə, bir daş bülüyür, bir yüyürh asır. Aparır bu daşı qoyur onun içinə. Peyğəmbər də bilir da. Ayan olup ki, bunun uşağı yoxdu, bu bunu niyə alladır. Bir az keçir oyana, buyana. Deyir, uşağı gətir bura. Uşaxdı gətirə? Üz vurur bu. Gedir, götürür gəlir, görür kü, həqiqətən uşaxdı, özü təəcüb eliyir. Bir müddət keçir. Bu böyüyür. Gedirmiş da. Baş götürüp gedirmiş. Əlində bir ağacı varmış. Oynada oynada deyir:

Lələyəm, aşdan mən,
Yaranmışam daşdan mən.
Nə atam var, nə anam,
Yaranmışam daşdan mən.

Hara çubuğunu atırsa, ora Lələninidi. Üş yerə atıb deyillər. Guya biri bizdədi, Cəbrayılın Fizuli arasında Lələ dağı var. Biri papam deyirdi, İrandadı. Taa biri bilmirəm hardadı, Vallah. Deyirdi, üş dənədi Lələ dağı.

II mətn

Lələ balaca uşağmış. Deməh anası sonsuzumuş, uşaxları olmurmuş. Nəysə, kişi gedir, səfərə çıxır. Deyir, mən gəlincən sənün züryətin olmasa, mən səni boşuyacam. Həyatdarı guya dağılajax. Arvad sayır da bu kişi gəlincən. Bir gün də görür kü, elə bil səhər gələjəhdı da, vaxdı sayır. Gətirir bir daşı bürüyür, bir yüyürh qayıdır, qoyur beşiyə dana, biz yüyürh deyirdih. Hə, başdıyır yelləmağa. Bu əri gəlir içəri girəndə görür kü, yüyürh var, beşih. Baxır, uşax vığıldıyır. Daşı qoymuşdu. Hamsı təəcüb qalır. Arvad bilir ki, bu daş qoyufdu. Kişi də deyir, yəqin züryətim olub da. Hə, uşax yekəlir, qapıda oynuyurmuş. Bir günnərisi, kişi arvada deyir ki, arvad, sən Allah, bu, nə hak-hesabdı, bu nətəər şeydi? Arvad olan işi nağıl eliyir ki, bax belə oldu, belə oldu, mən daşı gətdim sənün qorxunna qoydum ora. Sən içəri girəndə daş dilləndi. Uşax bu dəhcədə yoxa çıxır. Üş-dört yaşında uşaxdı, qapıda gəzdiyi yerdə yoxa çıxdı. Həə, qeyvə çəkildi. Tapmıllar, əən-bəən. Bir günnəri xəbər gəlir ki, o Lələ dağı ki deyillər, Lələ təpə, orda bir adam var, dağın başında. Heyvan

otaran, nə bilim çöldə gəzən adamnar bunu görür, amma yaxın gələndə qaçır bu adam. Bullara yaxın gəlmir. Bir gün belə, beş gün belə. Ağsakqal, qarasakqal, camahat yığışır, deyillər, gedəh görəh bu, nə adamıdı. Nədi orda? Nəysə, yığışır bir dəsdə adam gedillər, bu qaçır. Axırı qaydır deyir ki, içinizdən bir ağsakqal seçin, o gəlsin mən kim olduğumu dəərəm. İşdərinnən bir adam seçillər. Bu gedir onun yanına. Oturullar söhbət əən-bəən. Deyir, sən duza, çörəyə and iş ki, bu sirri açmıyacam, heş kimə demiyəcəm. Məəm başıma gələn oyunu nağıl eliyim deyim. Bu da and içənnən sora nağıl eliyir ki, bax belə-belə anamın uşağı olmurdu. Məni atamın qorxusunnan daş kimi götürüb böləyib qoyubdu böləyə. Atam gələndə mən dilənmişəm. Qarıda oynuyurdum, uşağıdım, bu söhbəti ata-ana eliyəndə mən də eşitdim, o sahat qeyib oldum. Bu da aşmır sözü, əən-bəən. Bir günnərisi gənə söhbət eliyip deyir, havağ orda mən görünmədim, onda bilin ki, ölmüşəm. Nə bilim, belə nağıl eliyirdilər.

Ləliyəm, başdan mən,
Yemərəm hər aşdan mən.
Nə atam var, nə anam,
Yaranmışam daşdan mən.

III mətn

Qadının uşağı olmurmuş. Bı kişi elə bıı dänniyirmiş. Çıx get, çıx get, çıx get. Neçə ilimiş ta bıının ojağının qırağındaymış. Bir gün bu kişi altı aylıx karvana qoşuluf gedir. Taa qadın neynəsin? Allah-taala vermir. Deərlər, karvan gəlir. Bı da sajin qavağındaymış. Karvan gəldi dəəndə, biz ojax daşı deyirığ e, üsdə çörəh qırxlanır. Ojağın qırağına qoyullar, sajin altına. Görür kü, deəllər, karvan gəldi, tez adyalı ordan çəkir, ojax daşın – belə uzun daşı pükür, qoyur yüyryə. Da yəlliyir. Kişi gəlir. Ay arvad, Allaha şükür, ay arvad, Allaha şükür, əvmizdə yüyruh tərpanır. Ojağın qırağındakı daşdı. Allah-taaladan höküm gəlir, qurvan olum o Allaha, bı daş səsdənir, ağlıyır. Daş ağlıyır. Durur bıı saxlıyır. Bı uşax yeriyir, yüyürür, heş kimnən çörəh yemir, təhcə yeyir. Bir belə, beş belə, ta bı qadın yoldaşına aşmır bı sirrini ki, daşdan əmələ gəlib axı. Bir

belə, beş belə, bını nə qədər eliyillər, bı nə sirtin demir, nə o uşax camaatnan çörəh yemir. Bı, nəysə durur, bir az yekəlir. Yekələndə durur bırdan çıxır gedir, baş alır gedir – həməən bax o uşax, daş uşax. Baş alır gedir, çıxır bi biyavannığa, bir çovanın yanna. Çovan deyir, gəl çörəh ye. Deyir, yox, yemirəm. Deyir ki, mən ollam bax o zağada. Çovan deer, ha. Gəlginən orıya, çörəh gətirejəm. Həməən bı daş deyir ki, bax o zağada yaşayıram.

Bir gün, nəysə, çovan gəlir. Çovana deer ki, mən öləjəm, mən öləndə başdaşım özünən uşax şəkli olajax. Maa başdaşı kəsmə. Deyir, niyə? Deyir, nə atam var, nə anam, yaranmışam daşdan mən. Çovan gəlir ki, ölüf. Onu basdırır, gedir əvə. Gəlir ki, həməən dediği uşax şəkliyə başdaşı pitif başının üsdündə – daşdan. Onda deyir ki, hə, Allah-taala o ki deyillər e, quru daşa can verən Allah. Eşitmişəm? Bax həməən odu. Həməən o bələmiyiv e, adyala isdi-isdi büküf qoyuf, Allah-taala ona nəfəs verif. O qəddə heylə görklər olur ku.

Söyləyicidən Lələ haqqında soruşduqda bu mətni danışdı – top.

ŞÜKÜRÜN HİKMƏTİ

Xızır peyğəmbərimiş. Qırx oğlu varmış. Kişi gedir namaza duranda, canım qurban olsun, qırxı da daş olur, oğlunun ha. Gəlir, arvada demir. Arvad deer, uşax niyə gəlmədi? Uşax niyə gəlmir? Deer, gəljax. Canım qurban olsun, gediv Allah-taaladan sorag eliyif. Deyif ki, çubuxnan vurajaxsan, hamı qalxajax əyağa. Ama arvad “uuş” deməsin. Gedir otuz dokquzuna vırır, qalxır əyağa. Qırxıncıya vıranda arvad deyir “uuş”, qurşaxdan aşağı daş olur, qurşaxdan yuxarı insan olur. Qurban olum, Allahın məsləhatıdı, bizim ağzımıza baxmır ki, Allah. Deer ki, niyə daş hamsı qayıtdı insan oldu? Deer, onun bircə şükürünə. Allah onu bərkə çəkif, eləcə şükür deer. Neyniyax, şükürdən yaxşı şey yoxdu.

ARDIC AĞACI NİYƏ HƏMİŞƏ GÖYDÜR?

İmamnarı yezitdər qırıf, bircə imam qalíf. Mehdiyi Sahib Zaman deyir, o da qaçív ardıjn dalında qalíf. Hamsını qırıf. Tanıyır-sın da ardıj ağajını. Bax onun dalında. Oonçun deyir, ardıc, səni görüm göy qal. Göy qalırımı həmişə? İmammızın biri, Mehdi Sahib Zaman onun dalında qalíf sađ. Sora deyillər qayv olufdu.

PEYĞƏMBƏRLƏR, DİNİ ŞƏXSİYYƏTLƏR, PİRLƏR VƏ OCAQLAR HAQQINDA

SÜLEYMAN PEYĞƏMBƏR

I mətn

Süleyman peyğəmbər də ki yer üzünün şahı olur. Həə, Davut peyğəmbərin ođlu oluf. O, elə bir padşah olur ku, onun qırx qardaşı olur. Davut peyğəmbər qavaxda namaz qılır, qardaşdar da geridə – peyğəmbərin arxasında namaz qılırmış. Peyğəmbər bir öyünür, deyir ki, qırx ođlum var, hərəsi də bir ölkədə padşah, ta mənnən xoşbaxd adam kim olar? Hamsının əli qalíf möhürdə, hamısı ölüf. Hamsı canın tafşıríf. Arvadı çağırır. Arvat gəlir. Deyir ki, ođlannarımız qırılıf. Deyir, a kişi, yoxsa peşman olursan? Allah verdi, Allah da aldı. Buna peşman olma. Kişi ürəhlənir, ođlannarının namazına özü durur, kəfin-dəfin eliyir, göndərir hak evinə. Allahdan səda gəlir ki, sana elə bir evlat verəjəm, yer üzünün patşahı olsun. Gündođannan günbatanın arasını zəfd eləsin. Onda Süleyman peyğəmbər yaranıf. Gündođannan günbatanın arasını zəbt eliyif, o da gedif. Suleyman peyğəmbərin nişanası – üzüyü qalíf. İndi o üzüh ta hansı patşahdadı, hansı arxıfdədi, bilmirəm.

II mətn

Bu heyvandı, insandı, innidi, cinnidi – hamısı Süleyman peyqumbərin öhdəsindədi. Buna arvat deyif ki, dənizin içində quş sümüyünnən bir əv tikəsən. Çağıríf, quşdarın hamısı gəlif. Heç kəs

buna heş nə dəyə bilmiyif. Bu bayquş gəlmiyif. Bəyquş gəlmiyəndə hökm eliyif ki, gəl də. Gəlif. Deyir, ya peyqumbər, nədi? Gəldim. Deyif, sən dayan, mən danışım. Deyif ki, danış, görüm niyə gec gəldin? Deyif, gec gəldim ki, dənizin içində birinci, əv tikilməz, o da quş sümüyünnən. İkinci, arvat sözünə baxan da arvatdı. Deyif, sana mən nə ad verim? Sana quşdarın bəyliyin verirəm. Sən danışdığın sözün hamısı, dimdiyinnən çıxan cıkgilti insannara ayan olsun. İndi bu da belə.

Amma qurbağa bunun görüşünə gedəndə ağzına bir yarpax alıf ki, mən çılpəğam. Süleyman peyğəmbər deyif, ya qurbağa, sən heyvansan, sən niyə onu aldın ağzına? Deyif, utandığımnan. Mən çılpəğam. Gəldim sənin zoxrana⁵, ya peyğəmbər. Deyif, suyu sana kəbineşdəh⁶ verirəm, su hak-hesavı sənın. Sənnən axan suyu mənim Məhəmməd ümmətim içsin.

Amma qarışqa peyqumbərin ağzını əyif. Deyif ki, yol qırağını sana verirəm ki, həmməşə ayaxlan.

III mətn

Peyğəmbər səfərə çıxmışdı. Bir dağın peymanıyan gedirdi. Baxdı ki, bir qarışqa çox cəld işdiyir. Bir dağın döşündə işdiyir qarışqa. Salam verdi qarışqıya. Dedi, qarışqa, neyniyirsən? Dedi, dağın o üzündə dosdum var, dağı deşirəm ki, gediv o üzündə dosdumu görəm. Süleyman qarışqadan ayrıldı getdi, dağları gəzdi elədi, qayıtdı. Dönəndə öz evlərinə, kəndə düşəndə yenə o qarışqanın dağı deşdiyini məkana çatdı. Gördü kü, bir barmax qədər deşə bilif. Salam verdi. Dedi, ay qarışqa, mən qırx gündə bu dağları gəzdim, ancax sən qırx gündə qazdığın bu dırnağım boyda oldu, sən daşı deşə bilmiyəjən, o üzə çıxma bilmiyəjən, dosdunu görə bilmiyəjən, öləjəhsən. Onda qarışqa söylədi ki, peyğəmbər, agah ol, bil, mən ölsəm, mənim dosdum eşidəjəh ki, mən dost yolunda ölmüşəm, dünyamı dəyişmişəm.

⁵ Zoxrana – süfrənə

⁶ Kəbineşdəh – kəbin pulu

IV mətn

İlk dəfə Allah cini yaradıfıdı. Oların da cənnətə gedəni var, cəhənnəmə gedəni var, yəni Allahı qəbul eliyəni də var, eləmiyəni də var. O vaxdı cinnər Süleyman peyqəmbərə tabeymiş, Süleyman peyqəmbər onnarı idarə eliyirmiş. Olar bütün quşdarın, heyvannarın dilin bilir, danışırmiş.

Deyir, bir gün Süleyman peyqəmbərin özü Allaha dua eliyir, yalvarır ki, İlahi, məni bağışda, məni bağışda. Allah onu qəbul eləmir. Amma yolnan gedən zaman görür kü, bir qarışqa Allaha yalvarır, dua eliyir, Süleyman peyqəmbər orda “amin” deyir. Baxıf görür kü, bu qarışqanın yalvarışdarı Allah tərəfinnən qəbul olundu. Süleyman peyqəmbər Allaha üz tutdu, dedi ki, ya Rəbbim, nə üçün bəs mənim duamı, mən peyqəmbər ola-ola qəbul eləmədin, amma qarışqanınkı qəbul olundu? Dedi, ona görə ki, Süleyman peyqəmbər, sən, dua eliyəndə sənin yanında bir kimsənən olmadı ki, “amin” sözü desin, amma qarışqa alxış elədi, sən “amin” dedin. Ona görə də hər hansı bir şəxs dua eliyəndə gərəy onun böyründə olannarın hamsı “amin” desin.

Rəhmətə gedən bir şəxsə “amin” deyif, “Allah rəhmət eləsin” deyəndə, Allah onun günahını bağışdıyır. Peyqəmbərin hədisdərinədə, Qurani-Kərimdə yəni bu var, yazılıfıdı. Süleyman peyqəmbər çox güjdü peyqəmbər oluf. Qurani-Kərimdə yüz iyirmi dörd min peyqəmbərdən iyirmi beşinin adı yazılıf. Hansı ki o peyqəmbərrərə kitab gəlif, səyfə gəlif, vərəx gəlif. Oların da ən hörmətdisi bizimkidı, Məhəmmət peyqəmbərdi. Bütün peyqəmbərrərin hamsı dünyasını dəyişməmişdən qabax Allaha üz tutup yalvarıflar ki, İlahi, məni Məhəmmədin dininnən elə, məni müsəlman elə, peyqəmbərin tərəfinnən elə. Biz Allahın, biz xoşbəxt millətih ki, müsəlmanıx. Peyqəmbərin dinin qəbul eləmişih.

XIDIR PEYĞƏMBƏR

I mətn

Biz Dədeydi⁷ deyirdih. Orda alaçıqlarımız varıdı. Gördüy aralıdan bir kişi əl eliyir, ay baji, ay baji. Anam dedi, nədi? Dedi, itdən qorxuram, bəri dur. Nənəm getdi. Nənəmə dedi, baji, birdən qatığın olar? Nənəm dedi, gedəh çörəh verim, ye. Dedi, yox, qatığ içirəm. Bir cam qatıx gətirdi, onun hamsın işdi. O kişiye dedi ki, (nəhlət şeytana, o kişinin adı nədi?) həə, Abdullaya dedi, qardaş, mənim iki düyəm itif, onu axdarıram. O da, heş demə, qurvan olduğummuş. Deyir ki, qardaş, papiros pulun varsa, maa pul ver. O da çıxartdı civinnən bir onnux çırttı əlinə, dedi, Vallah, elə budu. Nəysə. Dedi, Allah payını çox eləsin.

Həə, ordan gedif bizim yeylax deyillər, yeylaxda adamnarımız varıydı, keçirmişimiş orda dayna, heyvan saxlıyırdılar. Cəfərə deyif, Cəfər, məəm başımı qırx. Qırxıf. Arvadına deyif, baji, bunu sən Allah, elə yerə töh, ayağ altında olmasın. Deyəndə, Əziz varmış, Əziz deyifmiş, ə, o kimdi, onun pasportun-zadın yoxla, gör kimdir. Deyəndə, o qurvan olduğum da deyif gör kimin pasportun yoxluyullar ey. O da heş demə Xıdır İlyas ımış. Həvəzə Çələbi varıdı. Hajı Qaramanın nəvəsiymiş. O deyir ki, o Xıdırımış.

II mətn

Xızır peyqəmbərə hamı diri peyqəmbər deyir. Deyillər ki, o ölmüyüb, sağdı. Beşbarmağ ojağı onun ziyarətqahıdı. Deyillər, üş qardaşımışlar. Bir də baxıbdı ki, namaz vaxdıdı. Qardaşın göndərifdi ki, get su tap gətir, dəsdəmaz alım. Qardaş gedifdi suya, gəlif çıxmıyıfıdı. Nə qədər gözdüyüf, gəlmiyif, dalınca o birin göndərif. O da gedif gəlmiyif. O birisin göndərif, o da gəlmiyif. Baxıfıdı ki, namazın vaxdı çatıfıdı. Qardaşdar gəlif çıxmadı ki, bu, dəsdəmaz ala. Onda hirsdənif qılncı vuruf ora. Qılnc qayanı çapıb, o qılncın iziynən su gəlifdi. O dəsdəmazın alıf, namazın qılıf. Deyif, sizi

⁷ Dədeydi – yer adı

daşa dönün, harda qaldınız? Namazın vaxdı çatırdı. İndi orda duruf baxanda elə bilirsən ki, üç dənə daşdı adam formasında.

III mətn

Allaha and olsun, öz atamın başına gələn işdi. Dəyəjəm. Həə, bu aranda taxılı biçirmişdər arançılar, dağdakılar dağdeymiş. Atam taxılı biçir, tayıya vururmuşdar, gedirmişdər yaylağa. Gedir görür camahat çıxıf gedif Naxçıvana, duza. Öküzən gedirmişdər, atınan, nə bilim hərə bir zadnan. Biz də Salvartı dağlarına gedərdih qabax. Naxçıvanda duza gedirmişdər ordan. Gedir görür, hamı çəkilib, camahat gedif. Deyir, Əyri yoxuş deyirih, dağın ətəyinnən, deyir, gedirəm, atımı, bir də öküzümü aparıram, duza gedirəm. Atam deyir, gördüm kü, Həsən addı bir kişi var, adına Keçəl Həsən deyillər, özü də heey, uzaxdandı, qayıdıf maa deyir, ay yazıx, camahat gedif, sən hara gedirsən təhcə? Gedəssən yolda sənin atın yatajax, nətəər yüklüyəssən. Bir boz atdı gələjəh, sana köməy eliyəjəh, atını yüklüyəjəh. Deyir, hələ buna da mənim ajıgım tutdu ku, xeyir söyləməz oğlu, xeyir söyləməz, atın yatajax, belə olajax, maa nə deyir. Deyir, getdim, camahat gəldi yolda qabağıma, mən getdim Naxçıvana. Üş günə, dörd günə gedirmişdər, gəlirmişdər. Orda hamballar-zad, fəhlələr var, atımı yühledilər, gəlirəm. Bəyağana⁸ düzdü e, bizim Haramının düzü kimi düzdü, susuz, çoğannıx düzdü, yavşannıx. Deyir, gəldi at burda yatdı. Deyir, dedim, əyə, bu nə bilirdi, maa üç gün bunnan qabax dedi, gələssən filan yerdə sənin atın yatajax. Bir boz atdı gələjəh, sana yüklüyəjəh atın-zadın, köməy eliyəjəh. Deyir, elə oturuf fikirəşirdim, deyir, o vədə gördüm tıqıltı gəldi, belə baxanda gördüm bir göy atdı böyürdən çıxdı: – “Hə, atın yatıfdı?” Dedim, ağa, başına dönüm, nə yaxşı gəldin çıxdın. Hə durum o atın yükün yüklüyəh. Deyir, köməy elədi, atın tayın birin götdüh qoydux, o birini də mən götdüm qoydum. İpi atdım, altdan atın ipin doğanağın belə çəkib bərkidincən, başımı qaldırdım gördüm atdı nə gəzir? At-

⁸ Bəyağana – göz işlədikcə

dı yoxdu, gedif. O da deyilənə görə, qurban olduğum Xıdır peyğəmbərdir. Bax belə-belə işdər.

IV mətn

Xıdır peyqəmbər İlyasnan gedirmişlər. Gedillər, bir bulağın üsdündə oturanda buların da bişmiş balığı varmış. Bir bulağın üsdündə oturullar yeməyə. Balıx sırfadan sıçrır, düşür suyun içinə. Balıx dirilif üzür, gedir. İndi bu sudan bı içir. Bını bı Xızır peyqəmbər İlyas peyqəmbərə demir. Gedillər. Gedir deyir ki, axı yolda başıma belə bir hadisə gəldi. Deyirdi, nədi o? Deyir ki, bəs mən elə bil ki, balığı sırfıya qoyanda balıx sıçradı, bişmiş balıx düşdü suyun içinə, dirilidi. Deyir, gedəh o suyu tapax. Sən işmişən, mən də içəjəm. Gəlillər, deyillər ki, yox, da su bir yol görühdü. Onnan soora çıxıf gedillər.

İBRAHİM PEYĞƏMBƏR

İbrahimxəlil peyğəmbər oğlu İsmayılı qurban deyir Allahın yolunda. Bir oğlu varmış. Yo, Allaha qurban olum, deyir ki, dünyada nəyi çox isdiyirəmsə, onu qurban kəsəjəm mən. Gəlir oğlu İsmayıl olur. Nəysə. İndi qurvan kəsir. Dəvə aparır, nə bilim yüz dəvə, nə qədər qoyun qurvan kəsə. Allah-taaladan vəh gəlir ki, qabul olmur. Sən nəyi demisən? Axı demisən isdədiyimi kəsəjəm. Ən çox nəyi isdiyirəm, onu kəsəjəm da. Oğlu İsmayıldı da isdədiyi. İsmayılı aparır, kəsməyə gedəndə yolda kor şeytan çıxır qabağına. Kişi gedirmiş, İsmayıl da arxasınca xurma yiyə-yiyə gedirmiş. Şeytan deyir, ay İsmayıl, hara gedirsən? Atan aparır, sənin başını kəsəjəhdi. Xurma yeyirdi. Xurmanın dənəsini belə çirtma atır, gedir şeytanın gözüne dəyir, gözü tökülür. Elə onnan da adı qalıfdı kor şeytan, nəhlət sənə kor şeytan. Şeytanın gözünün biri tökülür. Aparır qurvan kəsəndə, deməy, oğul deyir, ata, əllərimi bağla, mən səni incitmiyim də. Əlimi tərətmiyim. Həə. Əllərin bağlıyif kəsəndə bıçağı çəkir, pıçağ kəsmir. Daş varmış, daşa belə hirsdənir, vurur,

daşı bıçax kəsir. Ancax İsmayılın başın kəsmir. Belə olanda Allah tərəfinnən, deməh, bir qoç İsmayıla qurban gəlir. Həzrəti Cəbrayılın ayağında gəlir özü də qoç. Allaha and olsun. Bax-bax bu formu Həzrəti Cəbrayıl gəlir, qoş da onun ayağının altında. Bax bu formuda, deməy, elə bil maqnit yapışib, bax belə gəlir (əllərini bir-birinin üstünə tutur – top.). İbrahimxəlil peyğəmbər oğlunu kəsdiyi yerdə deyir, qolunna tutub belə çevirif, (onun şiklini də mən görmüşəm), baxır görür kü, qoç qurban gəlirdi Allah tərəfinnən. Sən İsmayılı kəsmə. Onun boyun burax, deyir.

MUSA PEYĞƏMBƏR

I mətn

Cənabi Musaya deyillər ki, sən Allahı görməlisən. Sən Allahı görməsən, sana biyət eləmiyəjiyih, peyğəmbər demiyəjiyih. Həzrəti Musa peyğəmbərə o ərazidə olan camahat dedi. Həzrəti Musa peyğəmbər əlinə çəliyini aldı, getdi çıxdı Turi-Sina dağına. Üç rükət namaz qıldı, bir bulaxdan su işdi. Gördü kü, o bulağın suyu o qədər şirindi, bal kimidi, ona əsəl deyillər. Su işdi, əllərin yudu, iki rükət namazdan soora əllərini göyə qaldırdı dedi ki, ey Xudavəndi-ələm, sana agahdı, camahat mana deyir, sən Allahı görsən, səni peyğəmbər sayırıx, görməsən, peyğəmbər saymırıx. Allahdan səda gəldi ki, “get, səhər gəl”. Həzrəti Musa peyğəmbər çəliyini də götürdü gəldi, evdə qaldı. Səhəri peyğəmbər şüşəsini, çəliyini götürdü gəldi çıxdı Turi-Sina dağına. Deməli, Musa peyğəmbər gözdədi günortaya qədər, Allah gəlmədi. Biraz keşmiş gördü kü, Vallah, göy sirkələndi, yer-göy titrədi. Musa peyğəmbər o vəziyyətə düşdü kü, bədənini əsmə tutdu. O dağ sirkələndi, elə ələndi. Əllərin qaldırdı, dedi: “Ey Xudavəndi-ələm, öldüm, gəlmə”. Peyğəmbərrih nişanəsini də atdı, daşa vurdu, əsə-əsə gəldi çıxdı evlərinə. Camahata dedi ki, mənim başıma bu oyunu gətidiiz. Mənə biyət elədiiz, eləmədiiz, bu, mana lazım deyil. Allah gələndə Turi-Sina elə silkələndi ku, ərş qopdu, yer, göy titrədi, bu günə düşdü. İsdirsiz maa biyət eliyin, isdəmirsiz eləmiyin. Deməli, haman günnən soora Sina dağına deellər ki,

öz-özünə ələdir, öz-özünə sirkələdir. Məsələn, ələdir, firranır, soora genə öz mövqeyinə gəlir. Bax Xudavəndi-ələmin görkü oydu.

II mətn

Bir gün Musa əleyhissalam yola çıxır, yanı bunun niyyəti Allahın elm verdiyi kəsən görüşməyi. Deer, o Allah ki elm verir sənə, mənə onnan təlimatdandır də. Deer, onda gərəh sən səbir edəsen, mən elədihlərim hərəkətə görə. Deer, İnşallah, mən səbir-rilərdən olajam. Bir gün bir gəmiyə minillər, gəmi getməh isdi-yəndə bu, gəmini deşir. Musa peyğəmbər soruşur, sən bu gəmini niyə deşdin, bu kasıflara ayıdı. Camahat batır axı. Deer, mən saa dedim ki, mən elədiyim hərəkətdərdən sən səbirsiz olassan da, sorğu-sual eliyəssən. Deer, İnşallah sorğu-sual eləmərəm.

Biraz gedənnən sora bir uşax çıxır qarşılmasına. Başdıyır bu uşağa şillə vurur, öldürür. Deer, sən neynədin? Bir pak cana qıydın. Uşağı öldürdün. Deer, mən dedim ki, sən mənə elədihlərimə səbir eliyə bilmiyəssən, dözə bilməzsən. Deer, İnşallah, bu dəfə də döz-məsəm, sən mənə təlimatdandırmassan. Bir kəndə gəllilər. Bu kət çox kasıv olur. Burda heş kim olları qonağ etməh isdəmir. Nə çərəh verməy isdəmir, qonağ eləməh isdəmillər. Bir divar görüllər, uçuğ ev görüllər, bunu başdıyıllar remont eləməyə, düzəltməyə. Düzəldip qutarannan sonra Musa əleyhissalam deer ki, Allahın elm verdiyi şəxsə, axı biz bunu düzəldip qutarannan sonra çərəh ala bilərdih. Bunun müqabilində pul ala bilərdih. Deer, sən dözə bilmədin də tay, səbir eliyə bilmədin, uje sənənən mənim ayrılıx vaxdımdı. Sən səbir eliyə bilmədihlərin mən saa açıxlıyajam də. Deer, o, gəmini niyə deşdim? O gəmi bir neçə kasıba məxsusuydu. Şah vardı, o gəmini ələ keçirməh isdiyirdi. Onu deşdim ki, şah onnan əl çəhsin. Yanı kasıvın əlinnən almasın. O uşağın atası-anası Allaha çox yaxın bəndədi. Yanı Allaha inanan bəndələrdəndir. O uşax böüyəndə ata-anasın küfrə dəvət eliyə bilər. Ona görə Allah onun canın mənim vasidəmnən aldı ki, ollara imannı, Allaha daha yaxın övlətdardan versin. O uçuğ evi biz remont elədih, onun müqabilində mən pul almadım. Çünki o evin divarın dibində yetimnərə çatası bir

xəzinə vardı. O uşaxların da atası-anası Allaha çox yaxın bəndə oluflar. Ona görə də mən ollardan pul isdəmədim. Onun müqabilində Allahın mənə verdiyi elm bu idi ki, sən ona səbir eləmədin.

III mətn

Musa peyqəmbər Misir padşahı Fironun dövründə yaşayırdı. Bizim eramızdan əvvəl. Firon inanmıyıv Allaha. Musuynan həmişə mübarizə aparırdı. Musa peyqəmbərə artıq Allahdan vəh gəlir ki, ya Musa, get Fironu dinə dəvət elə. Gəlir, əlində də bi çəlih oluf Musa peyqəmbərin. O, cənnətdən gəlif, hansı ki, Adəm peyqəmbər cənnətdən şeytanın fitvasıynan günah işdədənnən soora, bu dünyaya atılannan soora özüynən çəlih gətirmişdi. Cənnətdən gətirdiyi əşyalardan biri də çəliy olufdu. Keçə-keçə gəlif Şöyüb peyqəmbərə. Şöyüb peyqəmbərdən, axırda gəlif çıxıf Musa peyqəmbərə. Deyir, o, Fironun evinin, binasının yanına çatanda çəliyi yerə vuranda bina lərziyə gəlif. Firon deyif ki, nədi balam, zəlzələ baş verdi, nədi? Deyiflər, yox! Bəs Musa peyqəmbər gəlifdi, səni dinə dəvət eləməy isdiyir ki, Allahın birriyinə inan, din gətir. O da deyir, yox! Əsdafurullah, Allah mənəm. Mən də kimi isdəsəm, öldürə bilərəm, kimi isdəsəm, dirildə billəm. Öldürən adama əmr verirəm ki, bunu öldür, öldü getdi. Əmr verdiyim adamları azad eliyə bilərəm, o ölməz. Nəsə, Musa peyqəmbərnən buların arasında çox mübahisələr baş verir. Onda deyir ki (Musa peyqəmbər), sən də cadugərrəni çağır gəlsin, mən də. Hərəmiz öz işimizi işdədəh, kim qalip gəlsə, o biri təslim olsun.

Bəli, bir gün elan eliyir, Firon bütün adamnarın hammısın yığif gətirir, o cadugərrəri. Cadugər bilirsən də. O, qeyri-qanuni əməllərnən məşğul olan. Özü də günahdı cadugərrih. Musa peyqəmbər də gəlir. Bütün ahali yığılıf, meydan dolufdu. Musa peyqəmbər dedi ki, Firon, sən hökmüdersən, birinci sən cadugərrənin başdasın. Soora mən də öz işimi həyata keçirərəm. Cadugərrər kəndiri atır yerə, kəndir əjdahıya dönür. Yəni bu, Qurani-Kərimdə var ha. Bu ayələr var. Elə-belə əfsanə dəyil. Bu kəndirrer əjdaha formasında oluf Musa peyqəmbərin üsdünə hücum çəkəndə, Musa pey-

qəmbər balaca bir az qorxan kimi eliyəndə Allahdan vəh gəlir ki, Ya Musa, heç narahat olma, mən sana çəlih kimi bir möcüzəli əşya vermişəm. Niyə narahat olursan? Çəliyi at yerə. Musa peyqəmbər çəliyi yerə atan kimi bu, əjdahıya dönür, həmən o cadugərrərin çatıdan olan əjdahasın hamısın məhv eliyir. O cadugərrərin çoxu Musa peyqəmbərə inam gətirir. Firon bunu görür. Firon bunu görən kimi deməli, Musa peyqəmbər öz adamnarın götürür, bu ölkədən çıxır. Allahın hökmüynən, vəhiynən Musa peyqəmbər ölkədən çıxır. Firon buların arxasınca qoşun salır. Qoşun gəlir çıxır Nil çayına. Bir misal var e, deyəllər ki, Əli yolu, Əli yolu. Elə həmən Əli yolu deməy olar ki, yəni hələ o vaxdı Musanın dövründə də varmış. Vəh gəlir Musaya ki, qorxmaynan, çəliyi Nil çayına uzadınan. Nil çayına qoyanda Nil çayı dayanır, yol açılır. Qurani-Kərimdə var ha, bu. Çay, deməli, yığılır üsd-üsdə, yol açılır, Musa peyqəmbər adamlarıynan keçir durur o tayda. Firon arxadan qoşunnan gəlir görür kü, Nil çayı dayanıv, ortada yol var. Keçməli di də burdan. Allahın hökmüynən Həzrəti Cəbrayıl, dörd məleykə var, çoxdu məleykələr. Hər adamı hardasa bir neçə məleykə qoruyur. Bütün məleykələrin də içərsində dörd müqəddəs məleykə var, dörd qardaşdı olar, yəqin ki məlumatın var, Həzrəti Cəbrayıl, Həzrəti Əzrayıl, Həzrəti Mikayıl, Həzrəti İsrəfil. Yanı buların hamısının özünün vəzifəsi var. Allah vəzifə paylıyıv olara. Həzrəti Cəbrayıl peyqəmbərrər arasında vəh gətirəndi, elçidi. Həə, Həzrəti Cəbrayıl gəldi dedi ki, atı Allahın hökmüynən min gəl, dur Fironun atının yanında, sonra özün vurdu Nil çayına, addadı o taya. Fironun da atı bu ata baxdı, girdi çaya qoşunnan birrihdə. Nil çayının ortasında Allahdan vəh gəldi, Nil hərəkət elə! Fironun qoşunları orda məhv olur. Musa xilas olur öz adamlarıynan. Musanın belə bir əhvalatı. Musa özü də pəltəy olur. Musa peyqəmbərə peyqəmbərrih veriləndə Allaha üz tutdu ku, ya Allah, mənim dilim pəltəhdi, sözü camahata çatdıra bilmirəm. Mana bir dənə natiq, bir köməhçi ver. Qardaşı Harunu ona köməhçi verir. O pəltəyli di də nədən əmələ gəlirdi? Musa peyqəmbər dünyaya gələndə bunu çaya atıllar, çünki o vaxdı Fironun dövründə oğlan uşaxları olan kimi hamsını öldü-

rürmüşdər, qırırmişdar. Firona demişdilər ki, elə bir oğlan dünyaya gələjəh ki, sənin hakimiyyətini əlindən alajaxdı. O da oğlanları öldürürmüş. Nə isə. Bunu atıllar çaya, sandığa qoyullar, gəlir çıxır Fironun baxçasına. Fironun baxçasına çıxanda elə Fironun arvadı bunu tutur. Baxır görür kü, gözəl-göyçəy bir uşaxdı. Deyir, elə bunu gizdin saxlıyacam. Nəsə, gizdin saxlıyır, elə bunun həyatində yekəlidir. Firon bu uşağı görür. Bunu yoxlamağ üçün qızılı bir tərəfdə qoyur, odu da, közü də bir tərəfdə qoyur. Deyir, əgər bu kasıv balasıysa, gedəjəhdi qızıla sarı, yox şah balasıysa, oda sarı gedəjəh. Çünkü görüf də. Deyir, oda sarı getməy isdiyəndə Allahdan vəh gəlir Həzrəti Cəbrayıl ki, qoyma, imkan vermə, onu qaytar, əks istiqamətə qaytar. Deyir, gedir oddan götürəndə əli yanır, odu təpir ağzına, dili yanır. Onçun onnan o pəltəh qalır Musa peyqəmbər. Allahın yanında o da ən şəxsiyyətdi, şərəfətdi peyqəmbərrərimizdəndi.

IV mətn

Musa peyqəmbərin yezidnən sözü çəpləşir. Onnan sora elə olur ki, dana gedir bı. Muna deyillər ki, sən bu kətdən getməsən, sənın başına çox işdər gələjəh. Gedir görür kü, bir quyunun başında üç qız uşağıdı. Quyudan suyu çəkillər, töküllər nava, qoyunnarı var, suvarıllar. Bu gedir bıların yanında deyir ki, ay bəji, sizin qardaşınız, çobanınız yoxdu, siz niyə qız uşağı qalmırsız qoyunnarın yanında? Deyillər ki, yox, qardaşımız yoxdu, özümüz suvarırıx. İndi bu oğlanı götürüf gedillər evə. Bılar atasına deyir ki, ata, bu oğlan elə bizə yaxşı köməy elədi, qoyunumuzu suardı. Elə gəti mını saxlıyax, qoyunumuzu bu otarsın. Deyir, hə, nolar, otarsın. Həə. İndi gedillər. Bıların (bu qızdarın) atası deyir ki, get yükün dalında mənım çomağım var, ayrı orda ağaş var, onu gəti ver buna. Bu çomağı gətirillər. Deyir ki, ay bala, bu çomağı yox e, o biri çomağı gəti. Gedillər. Deyillər, ay ata, Vallah, mını qoyuruğ oənə. Qoyan kimi gətirəndə elə bil ki, o gəlir. Deyir ki, onda, a bala, bu, bına qismətdi. Gətirir, ağacı verir. Verəndə muna tapşırıllar ki, filan yerə, meşəlihdı, onnan otduxdu, filan yerə aparma heyvanı. Amma ayrı yerə apar. Bu deyir ki, görən nədən ötrü deyillər? Həmən bu ağacı da götürüp gedir

həmən bu otdu yerdə heyvanı otarır. Heyvan otduyur, doyur, yatışır. Bu yuxuya gedir burda. Heş demə, bırdə da əjdaha varmış. Munun qorxusunnan heş kim bura getmirmiş. Durur görür kü, bir yekə əjdaha, yanında ölü, həmən ağaş da qana bulanıf. Deyir ki, həə, elə onçun bılar bıra heyvanı qoymurmuşdar. Gəlir o əhvalatı nağıl eliyir kişiyə. Deyir ki, bala, o ağaş sana qısmatımış deyir, o ağaş səni qutarıf. Yoxsa o əjdaha səni yeyərmiş, qoyunnarı da yeyərmiş. Onnan sora burda biraz qalıf. Biraz qalannan sora indi munun balaca (o ikisini yox), balacanı deyillər ki, bunu verejiyih sana. Deyir, indi Allah-taaladan muna səda gəlir ki, ya Musa, sənin vaxdın çatıb. Qızı da götürüb, bulardan da icazə alır, gəlillər. Gəlillər, bir ağacın kölgəsində, bırdə oturullar. Allah-taaladan sada gəlir ki, ya Musa, əli o ağacın kağuşuna uzat. Bu da əlin uzadır bura. Burda buna Allah-taala peyqəmbərrih verir. İndi gedillər. İndi bu Firovünnən deyillər ki, gərəh müharibə eliyəh. Gəlillər, indi deyir ki, dəryanın qırağında durajıyx. Sənin sözünnən dərya dursa, dünya sənin olajax. Amba mənim sözünnən dərya dursa, dünya mənim olajax, səni də öldürəjəm. İndi bı hələ dəryanın qırağına getmillər. İndi bı Firovün gəlir, cama hatın ipin, onnan nəvlim sijimin, nəvlim örkənin, çatısın hamsını yığır, topalıyır bıra. Millət də hamsı bırdə. Nəysə, bir söz deyir. Bunun hamsı ilan-qurbağa olur. Bu Musa peyqəmbərə də Allah-taaladan səda gəlir ki, ya Musa, əsanı yerə at, əlindəki ağacı. Ağacı yerə atır. Olur əjdaha. Buların hamsını udur. Həə. Bu da qalif gəldi.

İndi bir də deyillər ki, gedəh dəryanın qırağına, dərya sənin sözünnən dursa, dünya sənin olajax, durmasa, dünya mənim olajax. Musa peyqəmbər gedir ağacı vurur suya. Deyir, ya dərya, Allahın köməhliyinnən, Allahın hövlü-qüvvəsiynən dur. Dərya durur. Yarsı belə bölünür, yarsı belə bölünür. Bunun qoşunu addıyır o tərəfə, Musa peyqəmbərin. İndi bir də gənə şey eliyillər. Bir də gəlir deyir ki, hə, indi bu səfər də bu gedir, o deyir, seyit cəddinə arxayın olan kimi, bu gedir axşamdan yatır, bu – Musa peyqəmbər. Bu Firovün səhərəcən özünü sakqalınnan asır göydən, yalvarır, Allah, bu səfər mənim sözümmü eşit. Gedir indi Musa peyqəmbər deyir, ya dərya, Allahın köməhliyinnən dur. Dərya durmur. Bu Firovün deyir, mə-

nim hövlü-qüvvəmnən, ya dərya, dur. Dərya durur. Bu qalır məhətdəl. Deyir ki, nətəhər oldu ku, bu həmişə mənim sözümnən dururdu. İndi bunun sözüynən durur. Allah-taaladan sada gəlir ki, seyyit cəddinə arxayın olan kimi sən getdin yatdın, amba bu səhərəcən sakqalınnan asıldı, yalvardı. Bu səfər bunun sözünü eşitdim. Amba bunun vaxdı gəlif. Sana qorxu yoxdu. Bu deyir, ya dərya, mənim hövlü-qüvləmnən dur, bu Firovün deyir. Dərya durur. Munun qoşunu o tərəfə keçir. Bu qalır da. Onnan soora deyir ki, sən qəmlənmə, onun vaxdına az qalır. Onnan soora elə, bir də gənə gəlillər dəryanın qırağına, bir də elə arxayındı ki, bu səfər də dərya durajax. Dərya durmur. Onnan soora helə Allah-taalanın əmriynən suda Həzrəti Cəbrayıl bir maydan atı saxlıyır. Firovünün də atı erkəy atıymış. Maydanı görəndə erkəh at girir suya, burda ikisi də boğulur, cəhənnəmə vasil olur.

Bu gavurrar deyir ki, dağdan, qayadan bir dəvə çıxar, yanında da bala. Biz onda sana iman gətirərik, amba çıxmasa, gətirmiyə-jijih. Bu da Allah-taalaya üz tutur. Görüllər bir dəvə, yanında da köşəyi helə çıxır, hamsı iman gətirir.

PEYĞƏMBƏR VƏ NƏZƏRÇİ

Deyir, peyğəmbərrərdən biri olur, əsabələriynən gedir. Gəlillər meşənin içiynən. Görüllər kü, belə yarıçılıpax bir adam qaşdı girdi kolun dalına. Bir nəfər göndərilər ki, get gör o kimdi, onu bura gətirin. Bunu gətirillər. Peyğəmbər soruşur:

– A kişi, bu nədi, sən niyə burdasan?

Deyir:

– Məni qovuflar.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Mənim çox pis gözüüm var, nəzərim var. Ona görə məni qovuflar.

Deyir:

– Bə burda sən nəynən dolanırsan?
Deyir ki:
– Ov ovluyuf dolanıram.
Deyir:
– Ə, sən oxun yox, kamanın yox, nəynən ovluyursan?
Deyir:
– Nəzərimnən.
Deyir:
– Nətəər? Ola bilməz.
Deyir:
– Olar.
Deyir:
– Mənim bu atıma bir nəzər sal, görüm.
Deyir:
– Məni bağışda, atın ölər axı, mən eliyəmmərəm.
Deyir:
– Yox ey, sən nəzər sal.
Belə baxır eyir:
– Ay dədə, ata bax ey!
At ölür, hamı mətəl qalır.
Peyğəmbər Meraca gedəndə gördüyünü Allaha danışır. Deyir ki:
– Allah-taala, bu nəydi? Bəs mənim qavağıma belə bir şey
çıxdı. Pütün sirrəri verifsən da maa.
Allah-taala deyir:
– Bədnəzərdən mənim xəvərim yoxdu. Ordan da, məsəl qalır
ki, bədnəzərdən Allahın xəvəri yoxdu.

PEYĞƏMBƏRİN ALQIŞI VƏ QARGIŞI

Peyqəmbər yolnan gedir, qumluxnan. Bir dənə cavan oğlan gəlir bunu saxlıyır, deyir, Allahın peyqəmbəri, sənə qurban olum, gəl səni aparım da atnan. Bir dənə ağsakqal gəlir, peyğəmbəri basır toza. Bu qayıdıp deyir ki cavana, görüm Allah sən canını tez alsın. O birsinə də deyir ki, görüm sana uzun ömür versin. Ama

buna qarannıǵ qalır ki, bu, niyə bu sözü desin? Bəs buna yaxşılıǵ eliyif. Birisinə qarǵıǵ eliyir, birisinə uzun ömür deyir. Deyir, Allahın peyqəmbəri, sən bu sözü niyə dedin buna? Qayıdıf deyir ki, mən buna qarǵıǵ eliyirəm ki, bu cənnətdihdi, ölsün, havaxsa şeytan bunu poza bilər. Ama o biri havaxtsa din yoluna qayıda bilər.

HƏZRƏT ƏLİ

I mətn

Cənabi Əli çox quvvəli pəhlivan olufu. Cənabi Əli bir dəfə (deyilişi danışıram ha, eşitdiyim belədi, ona qırmızıgöz Əli də deyirmişdər) dünyanın aǵırrıǵın yıǵır bir daǵarcıǵa, oturur yolun qıraǵında. Yox, Cənabi Cəbrayıl yıǵır. Cənabi Cəbrayıl yıǵır, gəlir oturur yolun qıraǵında. Görür kü, Cənabi Əli gələjehdi. Deyir, bını çox quvvəli deyillər dayna. Görüm bı neyləməh isdiyir? Bir aǵırrıǵı, yüngüllüyü hesab eləsin. Gəlir yolun qıraǵına, oturur. Bir də görür, Cənabi Əli gəldi. Deyir ki, ya Əli, gəl bı daǵarcıǵı, bı meşoǵu qaldır belimə. Bı gedir, nəqədər eliyir, görür qalxmır axı, bına güj verir, dizinə qədər torpaǵa girir. Belə tullamaǵ isdəndə deyir, ya Əli, dayan, dünyanı daǵıtmaǵ isdirsən, nə qayıırırsan? Dünyanı tari-mar elədin. Belə eşitmişəm.

II mətn

Oturmuşdu peyqəmbər yolda. Həzrət Əli əleyhəssalamın gücünü yoxlamaǵ üçün oturur bir daşın üsdündə. Bilir ki, Əli burdan gələjəy atınan. Əli gəldi Düldülünən. Mindiyi atının adı Düldüldü, bilirsən. Qoca bir formada oturub. Həzrət Əli əleyhəssalam da aǵsakqallara hörmət elədiyinə görə qoyuf keçməzimiş. Atdan düşüfdü. Deyif ki, ya qoca, gəl, hara gedirsən? Deyif, mənim də yolum bu istiqamətədi. Atdan düşdü, dedi, gəl min ata. Dedi, yox, mən mimmirəm. Mənim elə bu torvamı götürsən, mənə bəsdı. – “A kişi, yox, gəl min, nədi”. – “Yox e, dedi, bu torvamı götü, elə mən sənənən gedim”. Yerın, göyün aǵırrıǵın, Allahın hökmüynən, balaca bir torvıya yıǵıfdı. Düzdü, indi bırda çoxları elə bilir ki, bu əfsanədi.

Yox, əfsanə deyil. Həqiqətdə olan bir əhvalatdı bu. Həzrət Əli əleyhəssalam əyilir ki, o torvanı götürsün, torva qalxmır. İkinci səfər əl atır, torva qalxmır. Üçüncü səfər hirsdənif “bismillah, Allahu Əkbər” deyir torvanı götürür. Döldül dizinə qədər torpağa batır. Əlinin də gözünə qan damır. Onnan sonra peyqəmbər deyir ki, bəli, Allahın şirisən ki, şirisən. Əlimsən ki, Əlim. Bu yanı peyqəmbərrər hədislərində var. Onçun da deyillər, bəli, Əli birinci imamdı.

III mətn

Bir dəfə bir dənə sayıl, kasıb biri birinnən borc alır. Günortuya qədər vaxdı tamamıdı də, verməliidi pulu. Pulu çatdıra bilmir. Gedir Əlinin yanına. Deyillər ki, bəs Əli səfərdədi. Bunun yolun gözdüyür kü, gəlsin. Əliyə müraciyyət eliyif ki, bəs dardayam, mənə köməhliy elə. Vax gəlif çatanda görür kü, Əli gəldi. Dedi, ya Əli, bəs mən borşduyam birinə, günortuya qədər mənəm vaxdım vardı. Artıx vax keçifdi. Məni öldürəjhələr, asajaxlar, kəsəjhələr, nə bilim məni qul eliyəjhələr. Günortuya qədər mən pulu, borcu aparıf verməliyəm. Mənim də imkanım yoxdu. Deyir, onda Həzrəti Əli əleyhəssalam (Allah hökmünə bax ha, gör nə qədər güjdü bir imammiş) deyir, barmağın bir dəfə belə eliyir, Günəş gəlir durur günorta yerində. Onçün deyillər, Günü günortadan qaytaran Əli. Onu qaytarır, həmən o kişi aparıf pulu, borcun verir, ödüyür, yəni onu bağışdıyır.

Bir də peyqəmbərin bir müqəddəsdiyi ondadı ki, ən böyüh möcüzələrdən biri Ayı iki yerə bölüfdü barmağınan. Amerika kasmanavatdarı çıxmışdı Ayın üsdünə. Həmən o Ayın üsdündə o şırımı görüflər. Düşənnən soora təsdiq ediflər ki, bəli, Ay peyqəmbərin zamanında onun hökmüynən bölünöv iki yerə. Bir dənə Aqra kasmanavatı çıxıfdı Ayın üsdünə, orda azan səsini eşidif. Düşənnən sonra müsəlmançılığı qəbul eliyifdi.

IV mətn

Həzrət Əli bir gün bir əvə qonax getmişimiş. Arvadnan kişi bir-birinə xısnnaşır ki, arpa çörəyidi çörəyimiz, nətəər qoyax bunara. İndi surfa salıllar, çörəyi gətirif qoyullar. Qoyanda, sırfanı

salanda Həzrət Əli qılıncı çəkir, qoyur sırfanın qırağına. Bılar da qorxullar ki, görənlər bu qılıncı niyə çəkir qoyur sırfanın qırağına. Yeyillər, Allaha şükür eliyillər, yığışdırıllar. İndi kişi əl çəhmir ki, ya Əmir, sən Allah, bax o qılıncı niyə sırfaya çəhdin qoydun? Deyir ki, siz desəniz ki, bu çörəy arpa çörəyidi, mını sizə nətəər qoyax? Onda ikinizin da boynunu vurajeydım. Onnan sora şükür eliyillər, yığışdırıllar.

LOĞMANIN TƏƏCCÜBÜ

Deyir, Loğman üç şeyə təəccüblənir. Birinci, deyir, niyə səhərrər ilıx yumurta yeyən adam günüz ulduzdarı görmür? Təəccüblənirəm, deyir. Səhərrər bir ilıx yumurta yeməh gözə o boyda xeyirdi, deyir. Gör ha. İkinci, niyə ölünün əyağını isdi suya qoyanda, ölü dirilmir? Yəni əyağı isdi suya qoymax bütün dərtlərin dərmanıdı, ölünün belə. Loğman məhətdəl qalır ki, bı, niyə dirilmir? Axı dirilməli. Üçüncüsü, niyə axşamnarı yumurtanı bərk bişirif yeyən ölmür? Üş dənə şeyə təəcüf qalır da, bı.

SEYİD HƏMZƏ NİGARİ

I mətn

Seyid Həməzə Nigariyə el arasında Şıx Əfəndi deyirdilər. O, deməh, bütün şeyirərini Seyit Nigari ləqəbiynən yazırdı. Mənim böyüh babam Alı Çələbiynən, deməh, həmfikir oluflar, dosd oluflar, məsləhdəş oluflar. Bəli, onun da möcüzələri olufdu. Onun möcüzəsi belədi ki, o vax bırda onu hökümət incidir, mollalar incidir Seyit Mir Həməzə Əfəndini. O köçür gedir Türkiyəyə. Türkiyədə Xarput kəndində başdıyır yaşamağa. Türk sultanı bını qəbul eliyir, ümmiyətnən, bının möcüzəsin-zadın görür-eliyir. Deyir ki, yaşa da bırda. Amma sənin haqqında o qədər məhtuplar gəlir ki. Soora ömrünün sonuna yaxınnaşanda min səkgiz yüz həşdat beşinci ildə Amasyada rəhmətə gedir, orda dəfn olunufdu. Hiss eliyir ki, uje ölümü yaxınnaşır, mürütdərinə deyir ki (çoxtu mürüdü varımış),

məni aparıv Amasyada dəfn eliyərsiz. Hansı ki, Xarput kəndinə də Amasyadan bir həfdəlih yolmuş. O vax da yanı atnan, eşşəynən aparırdılar aparanda. Nəysə o mürütdərdə (bəzisində) şüpə qalır ki, ya seyit, nətəər, bəs bir həfdə ərzində sənə nəşin korrana bilər, qırx dərəcə isdi var. Deyif ki, həşdat ildi Allah, Allah deyirih, əgər yolda məni görərsiz ki, nə bilim, nəşim belə olufdu, atın çaya, hara gəldi atın, çıxın gedin. Yanı bı həşdat ildə bı Allah, Allah deyif da, yanı mənim nəşim pozulmaz. Aparıf dəfn eliyillər.

II mətn

Mir Həməzənin oğlunun adı nəydi? Hə, Siracəddin. Bı namaz üsdeymiş. Arvadı gəlif xəbər verir ki, oğlun ölür, Siracəddin. Orda deyifdi ki, Allah, sənə ciyarımı yandırın. Niyə məni bu namazdan, məni Allahdan ayırırsan? Allahın xoş vaxdına düşüf, Siracəddin ölüf. Arvadın ciyarı yanıf.

HACI QARAMAN OCAĞI

I mətn

Diyarbəkirdə buna (Hacı Qaraman babıya) hakimiyyətdih veriflər ki, məsələn, gəl bu əyaləti idarə elə. Din adamı oluf də. O deyif ki, mənə üç gün vax ver. Üç gün vax verənnən sonra bu gecə ailəsini də götürür, ona inanan adamları da götürür, çıxır. Diyarbəkirdən, Türkiyə torpağınan çıxır. Üç günənnən sonra şah xəbər alır ki, bəs nooldu, gəlif çıxmadı? Dalıncan adam göndərillər, gəlif görüflər ki, o bir misal var e deyir, lələ köçüf, yurdu qalıf! Kişi yoxdu də, düşüflər dalına, adam göndərir. Gəlir, nə bilim hansı bir əraziyə çatannan sonra deyiflər ki, mən o hakimiyyəti isdəmirəm, mənim tutduğum yolnan o düz gəlməz. Olardan da gələnnərin də bir neçəsi buna tabe olur, qalır, bir hissəsi qayıdır. Və buna Allahdan çəlih qismət olufdu. Ayə gəlifdi Allahdan ki, Çələbi, hansı ərazidə o çəlih dursa, lövbərini orda salırsan. Bu çəlih gəlir fırana-fırana, ümmiyətlə də, gəlir-gəlir Tatar kəndi var, (Tatar kəndi Cəbrayıldan bir az bərdədi, bu Sirih kəndinə yaxındı) orda çəlih dayanır. Çəlih da-

yanır, çəlih bunnan yerimir də. Yəqin ki indi bir işarələri olufdu də, onnan hərəkət eləməyə. Orda bir neçə gün qalır. Burda da bir dəne kişi varıymış, bir də xəsdə qızı varıymış. Anadan olannan elə xəsdəymiş, Yetərmiş qızın adı. Kişi də üç gün, dörd gün buların evinin qavağında ocax qalıyırmiş, hava da soyuğumuş də. Kişi gəlir ki, ay balam, gedin görün o kimdi, nəçidi, bəlkə elə oğrudu, elə bizim bu heyvanımızı gəlivi oğurramağa. Nəsə, göndərilər adamı. Həmən adam geder deyir ki, kimsən, nəçisən? Deyir ki, bəs mən beleyəm də, bala, qərif bir adamam, burda da heş kimim yoxdu, onnan sora tanışım yoxtu. Elə bir üç-dörd gün burda qalır, acınnan-susunnan birtər olur. Götürüf gəlillər evlərinə. Gətirillər evlərinə, gecə yatır. Tezdən, deməli, ev yatıf, duranda görür kü, Yetər addı qız başdıyır qapını süpürür. Arvat deyir ki, kişi, dur ayağa, kişi, dur ayağa. Deyir, ay arvat, nədi? Deyir, bəs, qarnın yamməsın, Vallah, bu kimdi, nəçidi, bu xeyir-şəfa bu kişidən gəlirdi. Qız danışır da, qapını süpürür.

Nəsə, səhər açılır, çaydan, çörəhdən yiənnən sonra həmən Hacı Qaraman deyir ki, mən artıx getməliyəm də. Kişi deyir ki, yox, səni hara boşduyuram. Sən kimsən, nəçisən, mən səni tanımıram, amma sənin kəramətinən mənim bu qızım şəfa tapdı. Bu qızımı verəjəm sənə, bax budu e malınnan da, qoynunndan da, varım-dövlətim çoxdu, get yaşaynan. O, onu da götürür gəlir o Hacı Qaraman pirinin, ocağının yanına. Hansı ki, o ocağ soradan pir oldu, inanıldı, müqəddəs yer oldu, orda elə o dünyasını dəyişdi. Marallar gəlirdi, orda maralları Yetər nənə sağarmış, çıxıf gedərmiş. Hacı Qaraman da barmağın salıf uyundurarmış. Həmin o məçid, orda bir məçid vardı, tupulğu deyirdilər, tupulğudan düzəltmişdilər. Molla Vəli Vidadi gəlivi orda dərş deyifdi, həmən məçiddə. Hacı Qaramanı, Çələbilər kəndi deyillər, olardı nə bilim 300-400 metr aralı. Molla Vəli Vidadi orda molla dərşi deyifdi. Tupulğu, adətən, onnan çalğı düzəldirih qapını süpürməyçün, çox naziy olar, belə barmax nəzihlihdə. O möcüzə kimi Allah onu o qəddər böyüh yaratmışdı. Yanı sən heç harda o böyühlühdə ağaca rast gəlməzdin, o tupulğu ağacına ha. Meşələri də axdarsan, ras gəlməzdin. O tupulğu ağacı ancax nəzihdi, o deməli, o qəddər böyühdü, sijim hərriyərdin, o uzunda

sijim gücnən ona gələrdi çatardı, dolıyardı. Helə böyüh əmələ gəlmişdi. Ağaşdı o da.

II mətn

O vax İrannan addıyıf bizim kətdəri çalıp-çapırmışdar dayna. Oğurrux, nə bilim. Ofşim, irannılar bizə çox ziyan eliyifdi. Bı Arazboyu kətdər var bizdə, ordan – İrannan addıyıf gəlirmişdər, bizim kətdəri talan eliyif qayıdırmışdar. Bir gün o tayda nəysə deyillər, o nə Hacı Qaramandı, nə Hacı Qaramandı e, gedəy oranı dağıldax. Nəysə, gəllillər. Hacı Qaraman özü evdə olmur, arvadı Yetər nənə evdeymiş. Billar da qırx atdıymış, əlli-atmış atdıymış. Yetər nənə deyir ki, düşün, qonağımız olun. Deyir, ay arvat, sən bizə nə verə bilərsən ki, bir belə atdı düşəh. Nəysə, düşüllər, deyillər ki, atımıza arpa ver. Yetər nənə bir balaca torba gətirir. Billar gülüllər, lağ eliyillər ki, ə, bı hansı ata çatar? Nəysə, bınnan ovuşduyup atdara verillər, bı qutarmır. Nə arpa qutarır, nə bir şey. Soora bir balaca qazan asır. Deyillər, ay arvat, bı qazan kimə bəs eliyəjəh? Deyir, sizdih dəyil. Otuz-qırx atdının hamısın bı yedizdirir. Ofşum, baxıllar kin, bir qadın xeylağı bı qədər adamı yola saldı, ordan qayıdıf gedillər. Həə, orda bir də Hacı Qaraman gəlif çıxır. Deyillər ki, sənın adın çox çıxıfıdı, səni sınıyajıyıx. Bizə bir möcüzə gösdər, sənən əl çəkəh. Orda marallar gəlir, dağdan marallar yenir gəlir. Maralları Yetər nənə sağır, sonra o qaçaxlar çıxıf gedillər, day toxummullar ki, həqqətən də, böyüh övliya ocağı olufdu.

III mətn

Kimin qazanda yeməyi bir az azdısa, ya qonax çoxdusa, deyillər, Yetər nənənin qazanı olsun qazanınız. Yanı bərəkəti artsın da. Yetər nənənin qazanı olsun. O məsəl var.

IV mətn

Hacı Qaraman Diyarbəkirdən gəlifdi. Onun əsil adı olufdu Diyarbəkirdən gələn Əziz Əfəndi oğlu Əhməd Çələbi. Belə qara xalı oluf deyə adına Qaraman deyiflər. Cavan oğlanımış. Çəliyin atıf

Diyarbəkirdən, deyif, bı harda dursa, mən orda məsgən salajam. Deyir, gəliv o qalıfdı bir evdə. Görüf bir ev var, o kişinin də adı Əhmədimiş. Deyir, deyif, Allah qonağı isdərsiniz? Deyif, Allaha da qurban olum, sənin kimi əziz qonağına da. Buyurun, gəlin. Axırı ki, qalır geje bırda. Bir çavısdanımış dayna. Allah verənnən yeyif yatıflar. Bunun da bir qızı varımış, anadangəlmə gözdəri korumuş. Tezdən arvat durur yerinnən, görür, qızı yoxdu yerində. Ora baxır, bıra baxır, çıxır çölə, görür qız çölü-çəmənə silif-süpürüf, mal-qaranı qoşuf. Girif qurban olduğum Qaramanın yıxılıv əlinə-ayağına:

– Saa qurban olum, necə aşdın?

Deyif:

– Mən adicə bir insanam.

Deyif:

– Hər kimsənsə, sənən açılıf bının gözü.

O qızı verif, deyif, nöker işdət, neynirsən, elə, bı qızı verirəm saa. O da onnan aylə quruf. Onnan soora elə bı babalarımız, elə bı törəmələr onnan sonra bir-bir dayna əmələ gəlif. Maral gəlif süd verərmiş. Yetər nənə o maralları sağarmış, qatığın çalarmış. Yaralananın yarasın bağlarmış, gedərmiş, axşam gəlif südün yenə verərmiş. Heylə möcüzələri çox oluf.

V mətn

Hajı Qaraman bavam çox dedihcən, möcüzəli oluf, kərri-kəramətədi oluf. Hajı Qaraman bavam gedif İrannın şahıynan söhbət eliyif. Arazın bəri tayınnan Hajı Qaraman baba danışıf, o taydan da İrannın patşahı danışıf. Söhbət eliyif, deyifdi kin, sənin nə cür mən kəramətini bilim? Deyifdi ki, o İrannan gələn difarı minif adicə, ilannan da qamçını alıv əlinə, Hajı Qaraman babanın görüşünə gəlif. Deyifdi ki, ay Hajı Qaraman baba, sən görsət maa hünəni, göstər görüm. Yanında bir nəfər adam oluf, deyifdi ki, get Arazın üsdə ojax qala. Deyif, a kişi, uşaq-uşax danışma, Araz durajax, orda sən ojax qaleyjaxsan? Deyifdi ki, olar. Gətirif bu bir nəfər bu ojağı qalıyır Arazın üsdündə, Araz da dayanıf. Qalıyanda deyiv, ay Hajı Qaraman baba, axı yanmadı? Deyif, deynən, İnşallah, yanar Hajı Qaraman

babanın ojağı! Ojax bəyax yanif. Yananda deyiv, a kişi, sənə şəkg eliyənə nəhlət, mənim sənnən işim yoxdu, sən ayrı şeysən.

İndi Hacı Qaraman bavam çox, hər bir şeydə təcrübəli oluf. Suruxtalarda bizim Çələbilər qışdağında atamgilin evləri olub. Bulqey babamgilin dədəsinin də əvi orda oluf, əlqərəz üçünün əvi orduymuş. Hacı Qaraman evlatlarının o dağın ətəyində evləri oluf. Nəysə, gəlif yığışiflar hər gün. Bir geje bir əmimin əvində qalırımış-dar. Söhbət eliyirmişdər. Oruşdarını açarmışdar. Namazdarını qılır, səhər geje o birisində, biriyün o birisində, helə-helə bir-birilərində görüş keçirirmişdər. Bu İranın xannarı onnan, şahları yığışif gəliflər Hacı Qaraman bavannın bax o qışdağına. Ora yığışiflar. Orda görüflər ki, ilan gəlir, axıf gəlir, niyə gəlir? O İranın şahı belə qaçıf, bu belə qaçıf. Canına fida olduğum Hacı Qaraman baba belə vırıf. Onıynan gediv öyündə məhv oluf.

VI mətn

Çələbi babama bir dənə kasada süd veriflər. Barmağın salıf, mayalandırıf, qatıg oluf. Eləje çeçələ barmağın salırmış.

Aşix Qaramannıdı,
Xalın Qaramannıdı.
Soruşsalar nəslini,
Deyin Qaramannıdı.

HACI QASIM ÇƏLƏBİ

I mətn

Savet hökuməti təzə gəlmişimiş. Yaşdı adamnardı, nə bilim, bir az da savatsız insannardı, yığışifllar, deyillər, ay Çələbi, bı Şura hökuməti nədi e, bını qov getsin dayna. Bıllar kənd adamıdı. Bil-millər ki, Çələbi bını qovan dəyil, bir şey dəyil. Bı hökumət qurulufta da. Nəysə, bir az fikirreşif deyif ki, balam, bı, kasıf-kusuf hökumətidi, kasıflara yaxşı olajaxdı. Bı bir dəfə dizin qoyajax yerə, sora bir də davam eliyəjhədi, ama dağılajaxdı. Özü öz içinnən dağılajaxdı. Yaz qarı kimi bir gün səhər duruf görəjhəhlər ki, Savet hökuməti

yoxdu. Ağacı içinnən qurt yeyən kimi. Bını bütün Qubatdı, Zəngilan, Fizuli – bı zonanın hamısı bilir. Bu sözü, deməh, Hacı Qasım Çələbi təxminən min dokquz yüz iyirmi beşinci ildə deyifdi. O söz gəldi yerin aldı. Savet hökuməti dağıldı, heş kimin ağına gəlmiyən bir mamentdə.. Yəni kimin ağına gələr ki, Savet hökuməti kimi hökumət dağılar.

II mətn

Hacı Qasım Çələvi bavam dəyirmannan gəlirmiş. Bınnan irəli qulflu-qulflu çualı olardı, öküzə yühlərdilər. Həə, elə bil ki, xaşa kimi, siz görməmıız. Heylə çual tikərdilər, bı de qapının ağına səriv e birin. Ona qulf tikərdilər iki tərəfinnən, belə çatardılar, yühlərdilər öküzə, ata. Bir yoxuşun ayağında dağılır, yüh düşür yerə. Ay Allah, mən nağayırım, neyliyim? Bı tayı götürüf qoyur, o tay düşür, o tayı götürüf qoyur, ağacı dayax verir, o tay düşür. Biraz bınnan əlləşir. Bir kişi gəlir çıxır. Vallah, bilmirəm o kişi haralıymış, o yadımnan çıxıfdı. Bir kişi gəlif çıxır. Deyir, Qasım Çələvi, başına hərrənim, nədi bu? Deyəndə deyir, öküzün yükü dağılıf. – “Bəri gəl, mana köməh elə, bını yühlüyüm”. Deyif, Allah hakqı, möcüzatını görsətməzsən, yühləmiyəjəm yükünü. Öküzün yükün düşürüf səni qoyajağam bı yoxuşun ayağında. Deyəndə deyifdi ki, ay bala, nə möcüzat görsədim sana? Deyir, nə görsədirsən, görsət, axırı ki, mana bir möcüzat görsət. Götürüp belə daşı atır göyə. A daş, deyir, Allahın izniyən dur orda. Hə, deyir, daşa sarı qayıdıp baxma ha, qoy gedəh. Öküzü sürüllər. Biraz bayana gedəndə (Boynu qırılmış kişi kim isə, Allah ona nəhlət eləsin. İnammırsan, neynirsən onun möcüzatın?) qayıdır daşa baxır. Daşa baxanda daş qayıdır düşür yerə. Xeylax getmişimşdə. Deyir, Allah əvını yıxsın, niyə onu atdıdın göyə, mənim əməyimi zay elədin? Mən Allaha üz tutdum ku, o daş dura orda.

III mətn

İki çoban varımış, nəysə heyvan otarırmışdar, ağılsız adamlarımış da. Çələvi babam da o yannan bıllara doğru gəlirmiş. Deyir ki, ə, Çələbi gəlir, gə bını sınıyax, görəh bı, əsl Çələbidi, övliyadı, yoxsa

elə camahat küyə-kələyə gedir? Bını alladax, görəh bı, nə dərəcədə belədi. O birsi isdiyir razı olmuya. Nəysə, oşum, biri vaxdı çatmışımış da. Hə, nəysə, deyir, mən özümü vırajam ölülüyə, sən deyir, Çələbinin qabağın kəs, denən ki, bəs belə çoban yoldaşım ölüpdü, gəl onun namazın qıl. Bı, özün vırır ölülüyə, yıxılır, guya ölüpdü. Bı birsi yüyürür Çələbinin qabağına. Çələbi də iki-üç adamnan gəlirmiş da, mürütdəriynən. Ay Çələbi, bəs özünü yetir, bəs bırda çoban yoldaş öldü. Nəysə gəlir belə baxır, çobana deyir ki, nə deyirsən? Deyir ki, bının namazın qıl. Deyir ki, diri namazı qılım, ölü namazı qılım? Çələbi soruşur. Üş dəfə soruşur. Bıllar da axı kələh quruplar, alladılar. Deyillər ki, yox, ay Çələbi, ölüb e, ölü namazı qıl, diri nədi? Üş dəfə təkrar eliyir, nəysə, bıllara çatmıyır, oturuv ölü namazın qılıpdı. Duruv axırı ki, nəysə çıxıf gedəndə, bı, nə qədər, ə, qalx, ə, qalx, getdi, görüpdü ki, ölüpdü. Çığırıp, qayıdıp çığırıp, ay Çələvi baba. Axırı ki, deyip, bala, mən sənən üş dəfə soruşdum. Mən bilirdim, o diridi. Mən indi onu qaytarıp bir də diriltmərem ha. Ölü namazı qıl dedin, ölü namazı qıldım. Oların möcüzələri çoxdu.

IV mətn

Qubatdının Xannıx kəndi var, böyüh kəntdi, əvvəl rayon mərkəziydi. Həkəri çayının qırağındadı. Nəysə, Nuru paşa qoşunuynan gələndə Çələbi babanın başında qırx mürüdü, camahatı yığıf deyir ki, çıxax Nuru paşanı qarşılax. İki dənə də öküz götürüllər ki, deməh, bını kəssinnər, qoşuna yeməh versinnər. Bınnan qabax da, deməh, Türkiyədə vəzyət ağır olur 1918-ci illərdə. Bilirsız da, Çanakqala hadisələri, sonra İzmit, Adana tərəfdə, onnan sonra... Nəysə, deməh Nuru paşanın, deməh, qoşunu ofşum, yunannarnan, fransızdarnan vırışan mamentdə bı, gecə yatır, yuxusunda görür kü, bir kişi bını yuxudan durquzur ki, paşam, qalx, paşa, qalx, oyan, oyan. Bəs belə-belə, sənin bütün toplarına toz-torpax doldurufklar. Səhər də hücum olajaxdı. Paşa hövlanah qalxır, nəysə, Yavərin adamların çağırır, deyir ki, topları yoxlan. Baxıf görüllər ki, həqqətən də, topların hamsına torpax doldurufklar ki, yəni səhər hücum başladıyanda atəş açmasın. Bının da içində bir erməni olufdu. Nəysə, bını biliflər,

erməni eliyif bının hamsın. Bının dərsin veriflər. Bu yuxu Nuru paşanın beynində qalır. Gəlillər, Qubatdının, deməh, Xannıx kəndi Həkəri çayın keçəndə ulu babam – Hacı Qasım Çələbi qırx mürüdüynən, bütün camahat, el-oba çıxıllar bını qarşılamağa. Çıxanda Nuru Paşa belə baxır, çığırır, deyir ki, bax bı kişiydi, mənım yuxuma girən bı kişiydi. Gəlir düşür əlinə-əyağına, öpür, ziyarət eliyir, deyir, a kişi, sən kimsən, mən bilmirəm. Sən məni yuxudan durquzdun, dedin ki, toplarına torpax doldurufklar. Həə, o vax da bir dənə, deməh, uşağ olur, təxminən on iki-on bir yaşında. Türk qoşunu Azərbaycana gələndə, bı da yəni fakdı ha, mən fakdınan danışıram. Gələndə uşax belə qoşulur Nuru paşanın qoşununa ki, mən də gedirəm. Mən də əsgər oluram. Nə qədər əlləşillər ki, bala, sən uşaxsan da, sən körpəsən, olmur. Anası deyir ki, Nuru paşa, bunu saa əmanət verirəm. Bu uşax da qoşulur qoşunnan gəlir, gəlir heylə Xannıx kəndinə, deməh, orda Hacı Qasım Çələbiynən Nuru paşa görüşür, orda iki dənə öküz kəsillər, qoşunu yedirdillər. Nuru paşa deyir ki, ay Çələbi, Vallah, bir uşax qoşuflar mana, qorxuram da, biz Bakıya gedirih. Bını elə verim sizin yanızda qalsın. Deyir, hə, noolar. O uşağı alıf saxlıyıllar, uşağı Mollu kəndi deyillər (Aşağı Mollu, Yuxarı Mollu Qubatdının kətdəridi), hə, Mollu kəndinnən də evləndirillər boyü-yənnən soora. Qalır, ofşum, Azərbaycanda. İndi onun deməh, nəvəsi Sumqayıtda yaşyır. Bax bı sahat həməən o türk – deməh, o kiçih Mehmetciyin, deməh, nəvələri bı sahat Sumqayıtda yaşyır. Bax belə hadisələr çox olufdu, yəni övliya oluflar da, bizdə sıx deyillər. Elmi dildə şeyx deyillər, bizdə loru dildə sıx deyillər. Öz də bu, deməh, yəni bir-birinə ötürülmüşdər də. Elə bil ki, deyəh, Hacı Qasım Çələbi verif Alı Çələbiyə. Alı Çələbi verif Əli Çələbiyə, bax belə. O sıxlıx irsən verilif. O, hamıya verilmir. Hamıya yox, beş övlat varsa, beşinə də yox. Verif Yasin Çələbiyə, Həvəzə Çələbiyə...

V mətn

Həməən o Seyit Mir Həməzə Əfəndinin özü də mənım babalarımnan həmfikir oluflar, dosd oluflar, yoldaş oluflar. Seyit Mir Həməzə Əfəndinin də mürşüdü, yəni məllimi Kürdəmirri, Şirvanı

Şıx İsmayıl deyillər el arasında, o olufdu. Türbəsi-zadı var. Yəni olar da, deməh Şeyx Şamilnən oluflar. O vax danışılar ki, Çələbilər bırdan qoşun – köməh göndəriflər Şeyx Şamilə. Həmən o Şıx İsmayıl, sonra Böyüh Alı Çələbi, sonra Seyit Mir Həmzə Əfəndi. Bıllar da hamsı, Şeyx Şamil də bu qoldandı. Bizə nəxşibəndi deyillər. Yəni Hənəfi məhzəbidi. İslam aləmində dört məhzəp var: şəfi, hənəfi, maliki... Yəni bax bu həmən hənəfi məhzəbinnəndi. Mən yenə deyirəm da, sünnüyüh biz. Ama necə sünnüyüh? Bizim babalarımız deyif ki, orda-bırdı soruşan olsa, sünnüsən, şiyə? Denən ki:

Nə sünnüyəm, nə şiyə,
Əhli-müsəlmanam mən!

Yəni on iki imamı sevən. Deməh, elə bil ki, həm on iki imamımızı seviri, həm peyğəmbərin əsabaların seviri, yəni heş birinə qarışacağıımız yoxdu. Ən düzgün yoldu də. O vax Çələbi baba məhərrəmlihdə qazan asdırır, imam ehsanı verməyə. O vaxd oranın qazisi olufdu. Çələbi babanın qaynı olufdu. Gəlif belə təpihnən qazana vuruf ki, ay Çələbi, indi biz dönüf şiyə olajıyız? Bı nədi? Bı da deyif, ay bədbax nə şiyə, nə sünnü? Bəs biz on iki imamın nəsliyih də. Yəni bütün seytdər, bütün övliyalar, ojaxlar hamısı imamnarın nəslidi da. Ayrı nəsil yoxdu ha. Yəni on iki imamın soyudu. Sonra Əli Çələbinin atın camahat Həzrət Əlinin atı Düldülə bənzədərdilər. Görənnər danışır. Səmənd at deyillər. Həmən səmənd ata heş bir at çatmazımış. Heş kim onu minə bilməzimiş. Hətəda aparıv onu suvarmağa da qorxurmuşdar.

Soora şıxlar – bizimkilər qırxa girərmişdər. Eşitməmişən, qırxa girməh? Yəni qırx gün heş bir yernən təmasda olmazmışdar, ancax, deməh, giriv otaxda Allaha ibadat edərmişdər, qırx günnən sonra çıxırmışdar çölə. Qırx gün, deməh, bir yana çıxmazmışdar.

VI mətn

Cəbrayılın Əmirvarrı kəndində Hacı Məmmətqulu olub. Amma Hacı Qasım Çələbinin yaxın dosdu olub bu adam. Nəysə, bu kişinin gəlninin paltarı itif. Yanı bu məftilin üsdə, asmada asıllar da paltarı, gəlinin geydiyi paltar əən, bəən. Bu paltar itir. Bunun da

qonşusu varmış böyründə, qonşudan görüllər. Gəlini də xısmaboğmuya alırlar. Hədə, hərba, öldürüllər ki, sənın müştərin kimdi, necə oluf? Heş demə, inəh yeyifdi. Dava-qan gedir bu iki qonşunun arasında. Bir-birinin qırır ki, necə oldu bu paltar burdan? Əmirvarrıda Hacı Məmmətqulu oluf. Çələbi baba eşidir bu vəziyəti. Gedir çıxır ora, həmən kəndə. Ay Çələbi baba, xoş gəlmisən, sana qurban olum. Tez qoyun gətirillər ayağının altında kəsməyə. Deyir, yox, yox, qoyunu kəsməyin. Üç ilin qısırı ana inəh var, onu kəsərsiniz mənım ayağımın altda. Olmuş şeydi bu. Hə, inəyi kəsillər. Deyillər, o nə sözdü. İnəyi də kəsərih, hələ iki də artıx da. Deyir, soyun! Soyullar. Çələbi baba çəliyin belə salır inəyin qarnına deşif deyif, yarın, çıxardın. Yaranda çəliyi salır gəlnin paltarını inəyin qarnından çıxardır. Tökülüllər hamısı, ay Çələbi baba, sənın başına dönüm, nə yaxşı sən gəldin. O qannı qonşu bir-birini qucaxlıyır öpür və həmən Çələbi babanı qucaxlıyıllar, öpüllər. Sən bizi qannan qutardın, xatadan. Gəlinnən üzür isdiyillər.

VII mətn

Gənə biri mərcə durur. Bir belə qabaxgörən adammış. Bir inəh doğasıymış. Mərcə gəlillər ki, kim dər bu inəyin balası nə irəhdi, erkəhdi, dişidi, nə inəhdi? Qavaxcan o biri adam deyir ki, qırmızı qaşqa buzovdu, quyruğu da çağal. Çağal, yəni quyruğun ucu ağ olur. İndi Çələbi babam da gəlir. Deyir, sən nə deyirsən, nətəər? Deyir, düzdü, qırmızı, dişi buzovdu. Alnı qaşqa dəyil, bəy buzovudu. Buzavun quyruğunun ucu qaşqadı. Ananın qarnında qatdıyıp quyruğun qoyup alınına, sana qaşqa görükür. İnəh gəlir. Sabah o inəh doğur. Baxıf görüllər ki, Çələbi babam dəəndi. Bax belə işdər var, bala. Çox möcüzələri var. Lap elə gözümənə gördüklərim var.

ALI ÇƏLƏBİ

I mətn

Qubatdı rayonunda Ballı qaya kəndi deyillər, mənım babam Alı Çələbi bir gün ordan keçəndə görür kü, kəntdə çox pis çaxnaş-

ma var. Hə, kətdə nəysə hamı vırılıf bir-birinə, ofşim, əlində silah, camahat nəysə dava halındadı. Bının da yanında mürütdəri varımış. Soruşuf ku, nədi bı, noolufdu? Deyiflər ki, bəs bir gəlinin tumanı itifdi. Bı da yəni namus məsələsidi da. Bı kənt iki yerə bölünüfdü, yəni bı sahat qırğın ola bilər. O vaxdacan Alı Çələbini tanımırımış-dar da Qubatdının Ballı qaya kəndində. Bu yaxınnaşır, ay camahat, nolufdu, bir sakit olun. Deyillər ki, bəs belə, filankəsin gəlininin tumanı itif. Elə bil ki, qonşudan şüpələnilər və yaxut da başqasınan. Bir inəh varımış, elə orda yatıp. Orda, deməh, bağlamışımış-dar. Deyir, bı inəh kimindi? Deyillər ki, mənimdi. Deyir, qiyməti nə qədər olar bunun? Deyir, a kişi, sən nə deyirsən? Bırda camahat qırır bir-birin. Nə qiymət, nə inəh? Elə bilillər inəh alandı. Deyir ki, inəyin qiymətin deyin. İnəyin qiymətin deyillər. Çıxardır pulun ödüyür inəyin, deyir ki, inəyi kəsin. İnəyi, nəysə kəsillər, deməh qarınınan gəlinin tumanı çıxır çeynəmmiş vəzyətdə. Onnan sonra o boyda kət – o Ballı qaya camahatı deməh, Alı Çələbini nazəmbillah, Allah qədər, o dərəcədə çox isdiyillər də. Onnan sonra o kəndin hamısı kirvə oldu. Yanı indi də gəl-getdəri var.

Sonra bizdə İsxanlı kəndi varıdı. Orda da ətraf rayonnardan, kətdərdən bir neçə mollalar gəlip yığışıplar kətdə. Bir şeyi də qeyd eliyim ki, o gün də dedim, mollalardan bizim nəslin arası olmuyup. Söhbət o pis mollalardan, o camahatı alladan mollalardan gedir ha. Nəysə, mollalar yığışıplar, möcüzədən, nə bilim, kim belədi, kim belədi. Həə, o vax Alı Çələbi babam gəlipdi. Mənim babam qorxulu adam oluf. Məsələn, anamın atası Yasin Çələbi olupdu. Çox yumşax, rahat adam olupdu, özü də elmili adam olufdu. Amma Alı Çələbiyə qara qılış deyir camahat. Elə çatdı, vırırımış e. Orda yığışıplar, nəysə, Alı Çələbi gəlip məclisə. Keçi varımış, qarında bala-sı, hələ doğmamışımış. Deyir ki, kimin duxu çatır, kimin gücü çatır, o keçinin qarınıdakı balanın əlamətdərin desin. Kim deyə bilər? Heş kim. Billar hamsı elə-belə mollalarımış. Nəysə, orda keçini kəsillər, camahatın gözünün qabağında. Bı deyir ki, ayağında səkili, qaşqasında ağı, nəyi, nəyi. Bütün əlamətdərin deyir. Keçini kəsillər,

görüllər ki, həmən əlamətdər. Yəni bullar övliya olupdu. Bıllar Allahın sevimli bəndələr olupdu də. Babalarımız belə olupdu.

II mətn

Namaz qılır, qutarır namazın, arvadı yeməh-içməh hazırrıyıp-
dı, süfrəni aşmışımış, gəlib oturub yeməyə başladıyanda durub təz-
dən bir də əlin yuyurdu. Aravdı deyir ki, a kişi, sən incənə yuyub
oturmadın? Deyir ki, şələsi ağır olan bir nəfər dedi, ya Alı Çələbi!
Məni çağırır köməyə. Ona köməh elədim. Əlim yanı onçun bulan-
dı. Həyqətən də, heylə oluf. Kiminsə yükü ağırımış, çağırır, ya Alı
Çələvi! Agah oluf da bına. Bı elə bil ki, mənəvi ona köməh eliyif
da. Heylə oluf.

III mətn

Əlinin atası Alı Çələbini mən görməmişəm. Görənnər deyərdi
ki, gedirmiş Hajı Qaramana, Havısdı kəndi varıdı, onun yanınan el
gəlif tökülmüşümüş, cada deərdilər, cadiya. Cada yol deməhdi. Hə
dana belə o böyüh yol – Havısdının qabağınnan keçən Hajı Qara-
mana. Hə, qadan alım, deyərdi, Allahım hakqı, ordan gəldi, yoldaşı
dedi, ay Alı Çələbi, neynirsən danışığı, gəl gedəh. Dedi, yox, burda
nəysə arvat danışığı da var. Bir oğlan, görüflər, arvadın qavır, öldü-
rür kü, səni qavajıyam, çıx get. Hardan gəlmisən, çıx ged orıya.
Hanı sənın şamaxın, yaylığın hanı? Deyəndə deyir, vallah, başım-
nan aşdım, atdım çətənin başına. Alı Çələvi babam dönür orıya –
Əlinin atası. Deyir, nədi bı danışıx? Deyillər, əşşi, yolunnan get, nə
bilim nədi? Deyəndə deyif, yox e, bırda yaylıx danışığı var, nədi bı
danışıx? Deyəndə gəlin deyir, ay başına hərrənim, hardan gəlmi-
sən? Yıxılır bının ayağına. Nə bilir kimdi, tanımır. Mən yaylığımı
açıv atmışam çətənin başına, indi yühlənirih, yaylıx yoxdu orda.
Deyəndə deyifmiş orda qırmızı inəh var. Qarqıdan belə çətənə
deyirdilər, sarı rəhdə – qamışdan. Gətirin o inəyi bıra, hər kəsindi-
sə, onu kəsəjiyəm, şamaxı qarınnan çıxsə da, çıxmasə da, onun
pulun bı civimnən özüm verəjiyəm. Gedillər inəyi gətirillər, kəsil-
lər. İnəyi kəsillər, deyir, mən yol adamıyam. İnəyin qarın tez cırın,

qarnın çığardın çölə, qursağındadı, qursağınnan çığardax yaylığı. Belə pıçağınan cırillar, yaylığı inəyin qursağınnan çıxardıllar. Deyir, bala, oğlan, şamaxı budu? Oğlan ayannan gəlir, yıxılır ayağına duz kimi yalır. Sən hardan gəlmisən, sən nəsən, nəçisən, mən sənnən əl çəhmiyəjiyəm. Tanıt özunu maa. Deyif, mən Alı Çələviyəm. Şıx Hacı Qasım Çələvinin oğluyam. O bir heylə el ona tabe olur. İnəyin pulun çığardıf sayanda deyir, ayıbdı axı, sən mənə qannan qutarmısan. Bı bir belə elinə mən qannı olajağıdım. Allah sənnən irazı olsun. Hələ sana inəh də verəjiyəm, mal da verəjiyəm, səni kirvə tutajıyam. Oğlum olsa, qucuna qoyajıyəm. Hansın deyim?

YASİN ÇƏLƏBİ

Yasin Çələbi, Alı Çələbinin qardaşıdı. Deməh, orda Çələbilər kəndi varıdı. Qədim tarixi var. Hacı Qaraman gəlir orda, deməh, məsgən salıpdı. Onun iki oğlu olupdu. Biri Musdafa Çələbi, Biri Məhəmmət Çələbi. O Məhəmmət Çələbi tərəfinnən orda məçid tikilipdi. Molla Vəli Vıdadi də orda dərs deyipdi. Savet hökuməti qurulanda irmi üç, irmi dörd, irmi beşinci illərdə Bakıdan bir qrup adam göndərilər ki, gedin kətdərdən savatdı adamları toplan. Bakı Dövlət Unverseti yarananda məllim-zad yoxumuş da. Çatışmamazdız varımış. Savatdı adamları yığın, gətirin, məllim işdəsin də. Bırda da həməni o məçitdərdə Yasin Çələbi şəriyə dərsi keçirmiş də – Qurannan-zaddan. Tələbələrinnən indi də duran var. Gəlillər, nəysə, dərsə baxıllar, dərsin gedişatına baxıllar – hər şeyə, çox bəyənillər. Deyillər, Yasin Çələbi, dövlət tərəfinnən bizi göndəriflər, biz sizi Bakı Dövlət Unversetinə məllim kimi dəvət eliyirih, bir şərtinən. Deyir, nə şərt? Deyir ki, başınıza şapqa qoymalısınız. Yasin Çələbinin də başında əmmamə olur da. Deyir, yox, mən onu eliyə bilmərəm. Nəysə, axır ki, min dokquz yüz otuz üçüncü ildə, mənəcə, Yasin Çələbini tutdular Daşkəndə sürgün elədilər. Yanı bizimkilərdən Hafizə Çələbi gedif, Murmansqıya sürgün elədilər, soora babam Alı Çələbini bir həfdə ərzində troyka deyirdilər o vaxd. Çoxu da ermənilərdənidi. Yanı Bakıda olan NKVD-nin üzvləri çoxu

erməniydi. Bir sahadın içində guya iclas keçirirdi, təyin olundu, flankəs güllələnsin. Bütün o ziyalıları heylə güllələmişdilər.

Bizim babamız – kökümüz Əhməd Çələbi olufdu. Ümmiyət-nən, bizə Çələbilər deyillər. Əziz Əfəndi oğlu Əhmət Çələbi. Di-yarbəkirdən gəlirdi. Yanı təriqət yaymağ üçün gəlirdi Azərbaycana. Bizimkilər elə bir ortax yol tutuflar ki, məsələn, Cəvrayılda sünni-şiyə söypəti yoxdu. Hamı bir-birinnən qız alırdı, qız verirdi. Yəni biz özümüz, elə bil ki, sünnü təriqətinnən ola-ola imama ehsan ve-ririh, onun qırxın saxlıyırıx, toy eləmərih. On gün üzümüzü qırx-mırıx. Yəni bütün necə ki, şiyələr, elə bil ki, o on iki imama olan sevgi bizdə onnan da artıxdı. Heş bizim ixdiyarımız da çatmır ki, min üş yüz il binnan qabağ olmuş hadisələrə hansısa bir rəy söylü-yəh. Ora əl uzatmax, barmağ uzatmax, yanı bizə yaramaz.

ƏLİ ÇƏLƏBİ

I mətn

Balaca vaxdı mən xəsdə olmuşam, məni paraliç vurufdu. Mə-nim anam məni aparırdı, Əli Çələbi deyillər, onun yanına. O, məs-ləhət görüf kü, bunu apar Bakıda həkimlər var, onun yanına. Anam da savatsızdı də, şəhəri tanımır, eləmir. Əl çəhmiyib bunnan ki, mən sənnən əl çəhmərəm, sən özün köməy elə. Onun bir dənə əliyi varımış, tutuf vermişdilər ona, balaca bir əliy, elə yanında qalarmış. Anası vardı, Şərfə Çələbi. Deyir ki, ana, bunun yerini mənim aya-ğımın altında salınan. Yatmışam onun ayağının altında, tezdən du-ruf yerimişəm. Yanı onun kərəmətdərinnən biri budu. Üş günnən də soora o əlih dünyasını dəyişif. Aparıv onu büküflər ağa, deyiflər ki, bunu dəfn elə. Əli Çələbinin çox möcüzələri olufdu, həddinnən ar-tığ. O da Hacı Qaraman nəslinnəndi, törəməsinnəndi.

II mətn

Qonşu qonşuyunan dalaşırımış. Mən də altı aylığ uşağımışam da anamın qucunda. Gıriv aralarına harayçılığ eliyəndə iri bir daş tutuf

qulağımın divinnən. Çisti⁹ ölmüşəm. Ölmüşəm, hay gedif Əli babama, həm də kirvəmizdi. Atam qardaşdarını qoyuf qıçına. Hay gediv Əli babaya ki, bəs qız öldü, Fatmanı Məhəmməd öldürəjəh dayna, anamı – rəhmətđiyi. Əli babam gəlif belə sığallıyıf. Başımı sığallıyiv, onnan sora mən dirilərəm. Sonra Əli babam deyir, Fatma, helə bil ki, qızı dirildincən, Allah bilir, mən nələr çəhdim ki, səni Məhəmmət dan-namasın. Bəs sən uşax qucağında davıya niyə girirsən? Deyif, ha-rayçılığ eliyəndə deyiv, ürəyim durmadı dayna, ay Əli, qurvanın olum.

III mətn

Mən körpə uşağmışam. Məni aparıflar Əli Çələbinin yanına. İki aylığ uşağa gətirif Əli dayım iki konfet verif. Bu saat öz aramızdı, iki aylığ uşax nədi? Qırxı təzə çıxmış olur dayna. Anam deyər ki, bala, sümürdün o konfeti. Deyir, heş kim inanmadı ki, bı nətəər... Nə mənim o boğazımda qalmıyıf. Allahın izniylə, Əli Çələbi şıx oluf da. O qədər kərəmətdi övliya oluf, Allah hakqı. Onda Əli Çələbi, balaca deyirəm daa, iki aylığ uşax deyif ki, bu mənim balamdı, nənəm deyir, ya dedi, bu mənim qızımdı, ya dedi, mənim payımdı. And içir ki... Mənnən də dörd yaş böyüh bir bacım getmi-şimiş. Deyir, ona heş nə demədi. Nə də ona qismət vermədi. O, xəsdələndə anam özünü öldürürdü. Deyirdim, onu mənnən çox isdiyirsən. Yox, bala, deyirdi, sana Əli baban qismət verif, arxayınam. O bajım Allah hakqı, altıncı sinifdə oxuyanda rəhmətə getdi. Yanı Əli babam kərəmətdi övliya oluf. Bax onu güzgü kimi bilif ki, mən o ojağa düşəjəm. Onun ojağına.

İndi bayaxkı oğlan gəlif, deyir, anamın dokquz il uşağı olmu-yuf. Zübərđi arvadın adı. O kirvəmizin. Oğluna toy eləməy isdiyir. Deyir, dedi, gedin, Zübər, qorxma (indi rəhmətə gedif o arvad), sənin deyif, çoxlu oğlun-qızın olajax. Başdıyiv oların adın qoyuf, deyif, Saadət, Sadaqət, Saxafət, Mukafət, İbadət, Ədalət, Məryam. Allah ona bir heylə uşax verif. Mənim o əmimi deyirdim e, onu kimi. Onun hamısına heylə qoyuflar, birinə ayrı ad qoyuflar, o da ölüf.

⁹Çisti – təmiz

Əlli il, altmış il bunnan qabax burda (Yeni Yasamalı n ərəzi-sini nəzərdə tutur – top.) heç nə yoxmuş ee, qaratikan kolları var-mış. Deyif, burda bir dəstə sirihli olajax, bizimkilərin biri də içində. Allah o Siriyi saldı diri bı məhliyə, içində də biz oldux. Əli Çələbi Fatma Çələbinin qardaşı oluf. O, Müsdəqim Çələbini oğullux gö-türüv özünə. Bir oğlu oluf, irəhmətə gedif. Özü də cavan irəhmətə yedif, amma deynən o Allahdan ona agahımış ki, onu övladı olma-yajax. O bir oğuldan soora. Bir oğlu oluf, bir qızı. Rəhmətə gedif. Onun anası Həvəzə Çələbi varımış. Deyif, Əliynən Suğranın övla-dın görənnər cəhənnəm oduna yammıyajax. Heş demə yanı bıllar qalmıyajax. O sözü özü deyirmiş, bildin? Taa onda gərəh hamı cənnətə yedeydi. Cənnətdə hər cürə adam da axı olmur. Həə, olar çox kərəmətdi övliya oluf.

IV mətn

Biri də Əli babamın paltarına gəlirmiş. Bunun da nol altısı varımış, yolda maşın dayanıf. Deyif, maşın dayandı, bunu basmaq lazımdı. Qar da dizdən. Gəlirmişdər Əli babamın paltarına. Qayna-nasıynan yoldaşı da maşındaymış. Bir də başqa adam varmış. Kişi də (maşının sahibi) yaman qısqancıymış. Yoldaşını qısqanırmış dayna. Deyif ki, bular düşüf basmağa, nə qədər basıflar¹⁰, maşın çıxmıyıf da batdığı yerdən. Sora deyir, gördüm, bir kişi köməh eli-yir yoldaşınıyan qaynanasına. Buz imiş hər yer. Deyir, bu köməh elədi, maşın çıxdı. Deyir, dedim, mama, kimidi o, xalamoğlu Rəsuludu? Deyir, dedi, kim, ay Elman? Mənnən anamnan başqa heç kim yoxduydu ha. Deyir, qışqırdım üsdünə ki, yalan deyirsən, mən gözü-mə inanım, sana? Arxada sizə bir kişi köməh eliyirdi. İki də and içif. Onda qaynənəsi ağılyıf deyif, Vallah, o Əlidi Allahın izniynən. Onun paltarına gedirdih. Oyumuş köməhlih eliyən. Gəlmişmiş Əli Çələbinin ziyarətəhına. Paltarına, nişanasını ziyarət eləməyə. Bərh də xəsdəymiş, onun boğzınnan nəşə şübhələnmışdilər həkimlər, pis

¹⁰ Basmaq – itələmək

xəsdəydi. Onnan sora Nuray xala ağılyıf, deyif, Vallah, bala, o, Əli babanımiş da, köməyə gəlifdi.

V mətn

Bir dəfə bir uşağ olmuşumuş. Bunu aparıllar Əli Çələbinin yanına. Əli dayıma deyillər ki, bunun adını qoyunan da. Bəkir kişinin bir oğlu oluf. Deyir, bunun adını qoyuram Şakir. Balam Aşix Şakirdi ki Aşix Şakir. İndi o, bir oxuyur, Allah hakqı, elə bilirsən, Aşix Şakirdi. Çağa imiş e, qırhlı. Çox gözəl oxuyur e, hamının xoşuna gəlir. Adıynan deyiflər. Əli babanın çox möcüzələri oluv e.

VI mətn

Bir dəfə də gedirmiş Əli Çələbi Cəbrayıla. Nəyisə, gedif görüflər ki, çoxlu maşınnar batıf qalıf. Əli dayım da saxlıyıf. Bir kişi də bilmir e gələn kimdi. Elə öz ürəyində deyir ki, həə, bərk gəlinən, guya biz keçdih, sən qaldın. Yaman da keçərsən. Əli Çələbiyə də agahdı dayna, bu. Nə isə, sifdə saxla demişimiş dayna, bu. Nə olsa, Allahdan ona agah olurmuş. Buna agah oluf ku, belə deyillər. Şoferin adı Əli imiş. Deyif, Əli, maşını sür. Deyif, ay Əli, qadan alım, görmürsən, necə maşınnar sürüşüf dəriyə düşüflər. Deyir, sana deyirəm maşını sür. Məcidov Əlidi o şoferin adı. Deyir, bala, Əlini yaradan Allah hakqı, maşın, elə bil ki, burdan uşdu yerə dəymədi, getdi o quruluşda durdu, sürdü maşını. Onnan sora Əli Çələbiyə inam daha da artdı.

YAHYA ÇƏLƏBİ

Beyləqanda apardıx, deməh, onu dəfn elədih. Min dokquz yüzüncü ildən Sirih kəndi var orda. Günəşli qəsəbəsində¹¹ bizim camaatdan kim ölürdüsə, onu aparırdılar Beyləqana. İlk dəfə Yahya Çələbi, deməh, orda dəfn olundu. İndi orda bəlkə də, beş yüz qəbir var. Hamı ora aparır. Orda da, türbə tikilif. Yahya Çələbi mənim

¹¹ Günəşli qəsəbəsi Beyləqan rayonunda yerləşir.

dayımdı. Həə, bax o qəbirə sallıyan mamentdə, inanırsan, deməh göz gözü görmədü, bir tufan qopdu. Öz də zadıdı e, günəşidi. İyun ayının irim biriydi da, yay girən günü. Hava qarışdı, bir tufan, bir çoğun-zad, beş dəyqa çəhdi. Hamı dedi ki, ay Allah, bı, nə hak-hesafdı, nədi. Onu ətraf rayonlarda da hiss eləmişdilər, bilmişdilər ki, həə, qəflətən hava dəyişdi, yer-göy qovuşdu bir-birinə Yahya Çələbi dəfn olunan mamentdə.

FATMA ÇƏLƏBİ

I mətn

Mən Fatmanın yanında olurdum. Fatma Siriyə gələndə gedirdim əvinə. Qardaşı əvi olurdu Sirihdə, Əlinin əvi varıydı dayna. İndi kəndə gələndə bizim əvdə qalırdı. Tünnüy olmuyanda o da, mən də Əlinin əvində qalırdıx. Bir gün oturmuşduq, oranı irahladıx, yeməyizadı. İndi addıyırax ki, qayıdax bizdə yatax. Axşam simavarı süzdüm. Bax bax bu isdikanın biri. Buncan süzdü (söyləyici stolun üstündən stəkanı götürüb göstərir – top.). Tay simavardan su qurtardı. Mən çay işməmişdim. Fatma dedi, lap yaxşı oldu. O adamnarın yanında niyə işmədin? Dedim, qadan alım, getsəh, bizdə içərih, getməsəh, simavarı burya gətirərih. Birdən belə baxdım, dedim, ay Fatma, Valah, bir qoşun adam gəlir. Dedim, qadan alım, simavarı süzüm? Dedi, tay tərətəmə, hara süzürsən simavarı? Dedim, içində su yoxdu ha damcı da. Qoy gətirim doldurum. Dedi, aaz, simavarı tərətəmə. Gələnnər qapıdan girdilər, gördüh, Məhərrəmdi, arvadı Məhluqadı, beş da ayrı arvatdı. Dedi ki, ay Məhərrəm, xeyir olsun, niyə bu vədə? Dəəndə dedi ki, Allah köməyin olsun, ajınnan ölürəm, mana biraz çörəh ver yeyim, onnan sora deyim. Əvvəl çay isdədi bı. Dedim ki, oy Məhərrəm dayı, simavarda bi damcı da su yoxdu. Dəəndə (Fatma) dedi ki, olajax, olajax, bala. O, bu əvin simavarısa, olajax. İnanırsınız, inanın, inanmırsınız öz işınızdı. İçində küldən başqa heş nə yoxdu. Dedi, ağız, simavarı doldur kömürünən. Dedim, simavar boşdu. Dəəndə dedi ki, aaz, sana söz deyirəm, simavarı doldur. Doldurdum. Dedi, durbasını da qoy başına. Öz-özümə ürəyimdə dedim, bu

nə deyir? Nə dedim, boynuma alıram. Ta məjbur simavara kömür töhdüm. Simavardan yalov çıxdı. Sizə qurban olum, dedim, biraz ayna durum, indi simavar partdıyajaxdı. Dedi, Ayna, nə var yeməyə? Dedim, Fatma, o qazandakı ət də durur, qatıxdan, pendirdən də nə varsa, hamısınan qoyajam. Məhərrəmgil elə adam deyil ha, utanmağ ola. Hançi hançini yeyir, yesin. Dedi, Məhərrəm, hindi de görüm, nəyə gəlmisən? Dedi ki, qadan alım, gəlmişəm, gədiyə toy eliyirəm. Gedəh. Dəəndə dedi, Məhərrəm, toyu sırağagün eləmişən. Heş demə, elçilih eliyif, buna da demiyif. Deəndə, dedi, ay Fatma, Allah hakqı, eləməmişəm. Deəndə, dedi, ay Məhərrəm, Allah deyirsən axı ağzında sən. Dedi, Fatma, o Allah hakqı, eləməmişəm. Elçi getmişəm, ona da sənə gəlif əziyyət vermədim. Deəndə dedi, indi gedəndə əziyyət olmuyajax? Dedi, gəlmədim dayna, nəysə. Məhərrəm dedi ki, Fatma, o Hajı Qaraman hakqı, aşıx gəlir, demişəm, zakazın vermişəm. Çaldırıjam, o Hajı Qaraman hakqı, gəlməsən, o gəlini gətirəjəyəm. Dəəndə dedi, Məhərrəm, sənın xətrinə yox, Məhluqanın xətrinə, günorta gəlif, gəlini gətirəjəyəm, ama oturmuyajam, qayıdajayam dala. Dəəndə dedi, hə, neynəy, elə sən gəl. Gördüm, elə onu deyirdim, boş simavar qaynadı, daşdı. Çay töküldü belə, durbanı aldım o nəfəs yolunu açdım simavarın. Boş simavar necə doldu suynan, necə qaynadı? A kişilər (yanımızda oturanlara müraciətlə deyir – top.), o inandığımızın canı hələ də məhətdələm. Fatmanın da o möcüzəsin gördüm.

II mətn

Bir gün də gənə Fatma bizdə yatıf. Mən də əvdə ehdiyatnan gəzirəm ki, takqıltı olmasın, uyanmasın. Qəfil səs eşidiv uyananda yata bilmir day. Heyvannarı aparıf ötürdüm çölə, qayıdanda gördüm kü, Komunun qızı duruf bizim hovuzun qırağında. Aralıdan belə elədim (əlını yelləyir – top.). Səsini çıxardanda dedim, dimmə, dimmə, uyanacax Fatma. Qız dedi ki, aaz, getmə, Fatma yoxdu əvdə. Dedim, aaz, hər sözü danışma. Yoxdu, hanı yoxdu? Dedim, elə eliyim ki, bilimməsin. Qapını da elə qoymuşam ki, takqıllamasın, takqıllıyanda qapını açanda bilinir. Elə özüm girif çıxıram,

bular oanki evdə yatır. Çıxdım gördüm, həqiqi yoxdu yerində. Dedi, aaz, uyanıf? Dedim, yox, hələ uyanmıyıf, dəymə. Yəni deməh isdiyir ki, mən görürəm yoxdu orda. Niyə mənnən danırsan? Dedim, yox, uyanmıyıf, yatif. Qaravatınnan yorğan düşüf oana, deyif, bilməmişən. Dedi, qoy mən özüm gəlim, baxım. Dedim, nəyə baxırsan? Tıqıltı eləmə, səs eşidif uyanıf durajax. Qəsdən deyirəm e mən buna. Yoxdu yerində. Biraz durdum dayna, aralana bilmədim qapıdan. Bir az durdum, belə hərrəndim, bir də qayıtdım gəldim. Ehməl-ehməl getdim, qapıdan girdim. Gördüm hörgü¹² yarılıf, o Allah hakqı, belə gördüm. Hörgü yarılıf, Fatma girdi içəri. Dinmədi, belə elədi (söyləyici başını tərpedir – top.). Səsimi çıxartmıyıf çıxdım çölə. Mənnən biraz sora Fatma da əvdən çıxdı çölə. Komunun qızı dedi ki, sabahın xeyir, qadan alım, mən gəlmişəm. Bunnan da iki yol dalaşmışam ki, yoxdu Fatma. Dəəndə dedi ki, göyözada çıxmamışdım ha, yerimdəyəm. Gördü kü, deməmişəm. Sən demə, Komu xəsdəymiş, qız gəlif Fatmanı aparmağa. Billar gedəsi oldular. Fatma maa çöndü ki, bajı, sən getmirsən? Dedim, qadan alım, nə bilim, getməlidir, gedim. Dedi, gə sən də. Getdih gördüh belə yer qayırlar dayna. Balaca əvləridi olduxları yer. Bu Komuya da Fatma Famıx deyirdi. “Ə, Famıx, niyə azarranıfsan”, – dəəndə ağladı. Dedi, Fatma, azarramax nədi, ölürəm. Dedi, ə, hələ ölmüyəjəhsən. Gedəjəhsən Bakını gəzəjəhsən, gələjəhsən, qorxma. Gördüh belə kasada süd qoyuflar puçun üsdünə ki, bişsin. Fatma gəlincən bu süd bişsin, görəh buna içirə bilər? Südü götürdü, töhdülər bir isdəkana, bunnan biraz çox süd (stəkanı əlinə alıb göstərir – top.). Verdi ki Fatmaya, qadan alım, bajısı, bunu ver işsin. Dəəndə dedi, ver Aynıya, versin. Dəəndə dedi, ay Fatma, sana veririh, Ayna nədi? Dəəndə dedi, bajı, vermirsınız ki, mana ver? Mən də verirəm, Ayna, ver. Verdim, bir az hortdatdı. “Ay Fatma, uda bilmərəm, ay Fatma”. Dedi, uda biləjəhsən, ud. Güjnən uddu. Dedi, Komu, bir də iç. Bir də yalannan “fff” elədi, axır ki, onu da uduzdurdu. Dedi ki, Fatma, nağayrım? Dedi, Əli (Əli Çələbini nəzərdə tutur – top.) sana

¹² Hörgü – divar

bir şey verif, o durur? O kağızı itirmə ha. Bilirsən, axır mənşərəcən sana gərəhdi o kağız. Sənnən dil olup danışajax o. Dedi, gərəh dura. Axı Əli bir öyü yığma yığmışdı. Yığma yığmışdı, dəsdə bağlamışdı (yəni otuz iki adamı siyahıynan götürüf onnara su verirdi, çərəh verirdi, yaxşı saxlıyırdı onnarı). Arvadına dedi, durur? Arvadı dedi, durur. Tapdılar axır ki, qoydular. Dedi, dur, gedəh mana. Komunu da geje gedif görsədillər həkimə. Həkim deyif ki, bu ölüf. Bu ölüni burya niyə gətirirdiniz? Geje gətdilər kəndə. Geje kənd üsdə ölü gətirməzdər. O kənd xarava qalar. Qaldı da ode. Onu da tay genə Fatmıya gətidilər. Onu elə sağaltdı tay.

HƏSƏN ÇƏLƏBİ

Həsən Şahvəllidə olurdu dayna. Əlinin qardaşı Həsən Şahvəllidə olurdu. Bular da yaxşı baxmırdılar Həsənə. Şahvəllidənsən deyə pisina getməsin (Məhəmməd müəllimə müraciət edir – top.). Mən bi qırmızıca şeyəm, deyəjəm hamsın. Fatma dedi, burdan bir qulup tihdirəjəyəm, Əlinin əvnin yanınnan. Camahata xeyir-şər yeri. Camahat belə qalır toy eliyəndə vay eliyəndə, xeyir-şər eliyəndə. Həsəni gətirdi, Sirihdə örgü ördürdü. Tay qaldıq Əlinin əvində. Hamımız. Mən də onnara çərəh, su dayna qayırıram. Allah, qəbula keçir, yazıgam, ay Allah (ağlamsınır – top.). Bir gün bizim də əvimiz, Hüseyinalının oğlu Əhbəri tanıyırdın, (Məhəmməd müəllimə müraciət edir – top.), bax onun əvinin yuxarısındakı kətəzə¹³ bizim idi. Əlinin əviynən qanşarbaqanşarıdix. Qozu sərmışəm o çəpərə. Əlinin əvinnən qozun hamısını görükür. Bir tala oraya, bir tala buraya, bir oraya. Nə bilim. Birdən bu Həsən girdi içəri, dedi, Ayna, çölə çıx e. Dedim, ay Həsən, qurbanın olum. Şahvəllilər qurvanın olum zad demirdi ha. Tova biri də demirdi. Xətrına dəysə də (Məhəmməd müəllimə deyir – top.), dedim, ay Həsən, qurvanım olum, dəəndə dedi ki, ay Ayna, həylə demə, lağıma gəlir. Dedi, “qurvanın olum” demə. Mana həylə demillər ha. Dedim, layıxları

¹³ Kətəzə – tez yetişən

var deyələr? Elə heylə dedim e. Öz pisimi də boynuma alıram. Dedi ki, Ayna, nədən qorxursan? Mən də yazıxlardım. Dedim, ay Həsən, sana qurban olum, ilannan, ölüdən qorxuram. Ölü öləndə bir il əvə yaxınnaşa bilmirəm. İlannan da ayağımı götürüf qoymaxdan Fatmanı tay zara gətimişəm. Dedi, ölü heş, bir taxdadı atıllar yerə. İlannan niyə? Dedim, ay Həsən, elə bilirəm məni çalajax. Dedi, sana bir söz deyim, verməsən, Vallah çalajax. Dedim, bıy bisimil-lah, nə isdiyəjhəsən ki, mən verəm, vermiyəm, sən məni çaldıra-san? Dəyəndə dedi, o qozdan verəjəysən. Dedim ki, o, Fatmanındı. Dəyəndə dedi ki, noolsun Fatmanındı? Fatmanınkini verə bilmirsən ki? Dedim, yox. Mən öz qozumnan verərəm. Dedi, neynəh. Getdih. Ay Allah, ay Allah, axıratan sən uzun bunu hak-hesav eylə. Sizə qurban olum (ağlamsınır – top.). Dedi ki, o çəpərdəkilər kimindi? Dedim, bizim kişinin. Day ayıv olmasın, kişinin adın demirdim, utanırdım. Dedi ki, nəhlət Maviyyə, nəhlət şeytana. Niyə bu balı Fatmıya çox qoymusan, mana az? Dedim, Allah dadına yetsin, çörəyini ye, doymasın, yenə qoyajam. Heş demə, bu, qəsdən eliyir bunu. Dedim ki, sən Allah, Həsən, niyə belə eliyirsən? Sən belə dəyildin axı. Fatma dedi, Həsən, ağlın ayrı adama getməsin, o dəli-di, qorxaxdı. Yanı ki, ilannan qorxur. Dəyəndə dedi ki, Ayna, gə-dirsənmi? Fatma dedi, Allah hakqı, o dəlidi. Mən çay tökürəm, on-nar da içir. Mən də utanıram bunnarnan yeməyə. Dedi, Ayna, sən Allah, məni çox isdiyirsən, Fatmanı? Dedim, Allah sənə köməy ol-sun, Fatmanı. Dedi, ay bajı, niyə? Dedim ki, onu çox isdiyirəm, na-ğayrım. Biraz durdu, bir də dedi, Ayna, səni olasan Allah, nədən qorxursan? Dedim, ilannan. Dedi ki, ay heyvan, gəl. Uuy, Hajı Qa-sım Çələbi, gösdərdi mana. Qağa, o inandıgımız Allah hakqı, biz də inandıgımız, hamı, kim inanır, o hakqı. Bir də gördüm çərçivadan kəllə, qapının çərçivasınnan, bax-bax belə-belə eliyir (şəhadət bar-mağını qaldırıb-saldırır – top.). “Uuy, ay Fatma”, elədim. Eliyəndə Həsən dedi, qorxma hələ gəlməyəjəh, düzgünün de görüm. Dedim, nə deyim, Həsən? Bu, nə işdi? Dəyəndə dedi, Famanı çox isdiyir-sən, məni? Dedim, Allah hakqı Fatmanı. Dedi, bajı, niyə? Mən onun qardaşıyam, o da mənim bajım. Dedim, eşitmişəm, qardaşı-

san. (Mənnən də onnar yekeydi dayna). Amma indi nağayrım? Fatma dedi, qağa, bu qammazdı, qammır deyə. Mən həmməşə onnarda oluram, onun yanında oluram deyip məni çox isdiyir. Dəyəndə dedim, hə, hə. Dedi, yox, Fatma tafdı onu. Dedim, Həsən, sən Hacı Qasım Çələbinin goru, dədəmin, babamın goru, məni dəli eləmə, yazığam. Dedi, Vallah, eləməyəm. Sana nağayrırım ki, dəli olasan? “Ay heyvan, gəl” dəyəndə başı belə çərçivadan saldı içəriyə. Dəyəndə Fatma dedi, ay heyvan, gəlmə. Ooy, ay kişilər, o Allah birdi, o hakqı, elə bil ki, axır mənşərdi mana dayna. Bu “gəl” deyir, bu “gəlmə” deyir. İlan, gürzə gəlir məni vurmağa. Fatma belə elədi, ağır, denən səni. Dedim, Allah hakqı demərəm, axı onu çox isdəməyəm ha. Səni çox isdiyirəm. Heş demə. Həsən də məni imtaana çəkir, heş demə bırdə belə eliyir. Nağandar əlləşdisə, dedim. Mənim sıfatım qorxudan oluf ağappax. Fatma dedi, Həsən, indi bu nədi? Dəyəndə dedi, heş nə olmayajax, canı bərkiyir. Çölə baxdı, dedi, o çəpərdə nağarır onnar? Dedim, otu yığır ki, isdanmıya. Yağır. Dedi, Fatmanın qozunnan bir vedrə verəjəhsən? Qoymuyum otunuz isdana. Dedim, yox. Fatmanındı. Mənim ixdiyarım var Fatmanın qozunu sizə verəm? Öz qozumnan bir xaşa verəjəyəm. O deyir, “gəlmə”, o deyir “gəl”. İndi Həsən dedi, “ay heyvan, girmə içəri”. Həsən çıxdı ordan çağırdı Çolanı (Çola söyləyicinin ərinin adıdır – top.). Çola, – dedi Həsən, – ilan gətimişəm arvadını vurduram. Dəyəndə dedi, uy qadan alım, öldürürsən, dirildirsən? Dəyəndə dedi, öldürürəm. Dedi, niyə qadan alım, Həsən? Dəyəndə dedi ki, əlləşirəm o dey o tutun divindəki qozdan bir vedrə ver mana, vermir. Dedi, nə deyir, vermir. Dedi deyir, Fatmanındı. Dəyəndə dedi, aaz, hansı qozdu? Dedim, Əhmədin evinin yanındakı qozdu. Dəyəndə dedi o Fatmanındı, qadan alım. Dedi, sən də vermirsən? Fatma eşidir. Fatma inciməsin, mən verəjəyəm. Dəyəndə, ay sağ ol, Zülfar oğlu, bax görürsən, o verir. Dedim, o qorxmur Fatmadan, mən qorxuram. Axır ki Çola addadı, getdi o qozdan da qoydu, o biri qozdan da qoydu, yaxşıdan da qoydu, pisdən də qoydu. Bir xaşa qoz qayırdı. Bir xaşa da almaynan qartof qayırdı, qoydu qapıya. Gəldi. Gəldi gördü, ilan elə həməndə yerdədi. Dedi, Həsən, bu, havaxacan qalajax

burda? Dedi, Aynanın cavabını gözdüyürəm. Dedi, Ayna, ta axır nöktədi. Fatmanı çox isdiyirsən, məni? Dəyəndə dedim, qadan alım, əlacım tay kəsilib, vurdurursan vurdur, Fatmanı. Dəyəndə dedi ki, belə-belə Allahın atda, dedi Həsən, Allahın atda Sirihdən əvlənmiş oleydim. Yani Sirihli Çələbi əvinə inanır. Həsənə də inanmırdı biri də Şahvəllinin. Həsən gəldi, dedi, ay heyvan, sana əzyət verdim, çox əzyət verdim, halalın olsun, gəl, get. Düşdü qabaxlarına getdi. Abuzərin pəyəsinin yanınan girdi, getdi. Tez yetişənin divinə, tay bilmədim ordan oynanı. Belə-belə elədi, dedi ki, səni bərkə sürürdüm, halalın olsun, halalın olsun, sən ki o sözün üsdə durdun, halalın olsun. Allah sana nizam-intizamda köməh dursun.

ZİYARƏT DAŞI

Kəndin yuxarısında köhnə qəbiristannıx var, qızım. Orda bir qəvir var, onun yanında daşdı. Piriməyir qəbiristannığı deyillər. Yuxarı tərəfdədi, kəndin yuxarısında. O daşı sınağağ üçün gətirif qoyullar bu biri tərəfə. Səhər gedillər ki, o daşı hardan götürüflər ora gəlif. Hə bax Allah hakqı. Mən görməmişəm, amma kəndimizdən çox adam onu danışır ki, bax məhətdəl qalmışıx. O daş pir sayılır. Bi şey olanda gediv onu öpüllər, diləy isdiyillər. Hə, bax bunu görmüşəm, qızım, bunu eşitmişəm.

XƏLFƏ QƏBRİ

Bir kişi seyidimiş, atası çox seyid adammış. Deer oğul, getginən uzax yerrərdə alver eləginən. Atın, dəvən axşam harda dursa, orda sənin canın alınajeh. Orda da səni basdırajehlər. Bu da gedif Muradxannı kəndində alver eliyif gəlirmiş. Elə olur ku, gəlif həmin ojağa düşür. Düşəndə ölür. Orda dəfn eliyillər. Xəlifeymiş. Orda da basdırıflar, adı qalíf xəlfə qəbri. Burdan heyvan aparırsan, buraxırsan başına dolana-dolana gedir.

SEYİD ƏSƏD AĞA

Bizdə Seyid Əsəd ağa oluf. Ən güjdü yazıf-pozan olufdu. Güllə batmaz dua yazırdı. O duanı tax üsdünə, dur orda, qoy saa yüz dənə güllə atsınar. Bir dənəsi batası döyül. Dadaş kişi o vax bir balalı camış verif, oğlu Abbasa yazdırmışdı. Abbas da Həzi Aslanovnan ilk tankavoy divizyada gediflər Berlinə. Sağ-salamat da gəlif çıxıf. Güllə batmaz dua iki surət olur. Bir surətini evdə saxlıyırsan. Bir surətini taxıf yaxana gedirsən döyüşə, davaya. O davada ona güllə dəymədi. O dualar görüşməyəne qədər o kannan olmaz. O dualar gəliv bir-biriynən görüşməliidi. Görüşəndə sağ-salamat gəlirdi də. O güllə onu öldürməzdi, yaralıyardı, neyniyərđi, öldürməzdi.

AĞA DƏDƏ

Biri, deməh, kiməsə qurban deyip. Bunun da pulu olmur, bu qoyunu oğurruyur. Bunu oğurruyur, sora camahatı yığır deyir:

– Ay camahat, gedəh Ağa Dədiyə qurbanımızı kəsəh.

Çatıllar Ağa Dədiyə, onda da, oranı hasara almışdılar da. Qabaxda qapısı varıydı. Bu maşın qapıya çatanda bir ilan kanaldan – Zəngi kanalınnan çıxır gəlir durur bu maşının qabağında. Neyniyillər, bu ilan çəkilmir ki, bunnar qurbannarını keçirsinnər. Neynillər, olmur. Oranın da qaroolu vardı, baxanı vardı. Gəlip deyillər ki, bəs bu maşının qabağınnan ilan çəkilmir ki, qurbanımızı gətirəh kəsəh. Bu kişi gəlip deyir:

– Ay bala, sən bunu necə alıpsan, nə cür alıpsan ki, bu ilan sənə imkan vermir ki, sən girəsən, qurbanını kəsəsən?

Qoyun gətirən kişiyyə deyir ki, ay dayı, bəs, Allahdan gizdin döyül, bəndədən nə gizdin. Mən qurban demişdim, imkanım olmadı, alam kəsəm. Mən qoyunu oğurramışam.

Deyip:

– Bala, bu haramdı. Götür qurbanını da, bu camahatını da çıx get! Bura haram düşmür. Bu ilan qoymuyajax siz içəri keçəsis.

Ordan da qayıtdılar, getdilər. Hə, bax o vax belə bir hadisə olupdu.

SEYİD YUSİF AĞA

I mətn

Bizdə Canavarı kəndi vardı, indi Seyit Yusifli oluf. Orda Seyit Yusif ağa vardı. Allah rəhmət eləsin, rəhmətə gedif. Mənim dədəmin əmisi söypət eliyir ki, o vax rayonda polisdə işdiyirmiş. Bunun da bir matasqileti vardıymış. Matasqiletnən fırrannanda deyir, bir də baxdım ki, bu Seyit Yusif ağa Ağdərə yolunna düşüf gəlir. Kişi qan-tərə batıf. Yayın günü, yaylaxdan gəlir. Bunnan da bərk dost oluflar. Deyir, dedim:

– Ağa, hardan gəlirsən? Hara gedirsən? Gəl aparım. Gəl əvvəl çaydan-zaddan içəh.

Deyir, dedi:

– Məni tez çatır, yazıx benəvalar öldü günün altında.

Deyir, soruşdum:

– Nədi?

Deyir, dedi:

– Ə, geje yuxuda gördüm kü, bosdana iki oğru girif, hərəsi iki meşox da qarpız yığıf. İlannar qoymur onnarı getməyə. Deyir, otdum matasqiletdə, sürdüm gətdim bosdana.

Deməli, kişi aylə-uşağını götürüf yaylağa gedif. Qovun-qarpız da ki, durur da burda. Gəliflər ki, iki nəfər gün başdarına döyür. İlannar da bunnarı kuruqa alıf. Hara tərənillər, mümkün olmur. İlannar qoymur getməyə. Mühasirəyə alıf buraxmıllar.

Deyir, belə əlindəki çəliynən yerə vurdu dedi:

– Ay Allahın nəhlətə gəlmişdəri, çıxın gedin!

Deyir, bunu deyən kimi ilannar gedir. Bunnar da başdıyır yalvarmağa.

– Seyit, bizi bağışda, cəddinə qurvan!

Seyit Yusif ağa deyir:

– Götürün buları da, gedin burdan!

Deyillər:

– Yox, biz gedəmmərih. Bir səfdi eləmişih, bizi bağışda.

Deyir:

– Mən sizi bağışdadım, Allah bağışdasın. Götürün bunnarı da. Əzyət çəkifsiniz. Götürün gedin, bir də bura hərrəmmyin!

II mətn

Bərdənin Canavvarı kəndi vardı, indi Seyit Yusifli addandır o kənd. Hə, o seyit bizim kəndə, bizim yaylağa gələrdi, Kəlbəjərin yaylağına. Qapısın-bajasın bağlamamış o ayləsin-uşağın yayda gətirərdi orıya. İlanarca qapısının ağzında dayanırmış. Kimsə onun evinə oğurruğa gedə bilməzdi. Gəlirdi, elə bil ki, addım götürürmüşdər ki, görəh bir babanın – seyit babanın məhləsində nə görürkür. İlan bırdan da gəlir, ordan da gəlir. Ta uje başa düşüllər ki, yo, bı möcüzədi. Sonra bir də həməən seyit baba deyirdi ki, mənim atam Seyid Hüseyn ağa oluf. Onun da bir qardaşı İrandaymış. Xəvər göndərir ki, filan vaxdı kəndə gəlif çatejəm. Bırdakı barı çəkirmiş həməən bı möcüzəli seyit. Kərpışdən barı tikirmiş. Bilmirəm kərpışdən görmüsüz da. Bı bırdə əli palçıklı, divar hördüyü yerdə görürkü, qardaşı uje bıdı bir şiri minif, əlində də bir ilan qamçı. Öz möcüzəsin gösdərməhdən otürü höküm eliyir ki, a barı, məni qardaşıma apar. Bı barı bırdan yeriyr. Onu da gözdəriynən görən kişilər danışır elə bil mana, mənnən sonra olannara, bax belə möcüzəli seyitdər olufdu.

III mətn

Bı Qarabağdakı Seyid Usuf ağa, mənim yadımdadı, bizim dağlara çıxırdı. Onda Yevlax, Bərdə bizim yaylaxlara çıxırdı. Gəlir orda alaçix qururdu. Bırdən geje oyənir. Deyir, arvat, maa tez bir az çörəh düzəlt, mən gedəsi oldum. Deyir, nədi? Deyir ki, evdə dusdax var. Gedim o dusdaxları boşduyum. A kişi, deyir, nə dusdax? Deyir, yox e, maa deyillər ki, dusdax var, tez elə. Atı minir, düşür yola. Camahat baxır ki, hava ağarmamış bı Seyit getdi. Ay Seyit, harıya? Deyir, arvat danışar sizə. Vaciv iş var, gedirəm. İki oğru gələr, düşər evə. Düşər evə, evi yığışdırıf çıxanda ilannar qapıdan başın qaldırır, fısıldıyar. Bınnar qayıdar qaçar. Bir sutqaymış, bınnar orada dusdaxdılar. Hə, orda yalvarıllar ki, ya seyid, ya imam, ya

Allah, o kişinin qəlbinə sal, gəlsin bizi boşdasın. Hə, ordan kişi gəlir. Pəncərədən deyillər ki, seyid, bir qələtdi eləmişix, gəl bizi azad elə. Kişini görəndə ilannar gəlir, kişi bir-bir əlin çəkir binnara, deyir, Allah sizin həmməşə niyətinizi hasil eləsin. İlannar çəkilir, oğlannar da yıxılır kişinin əyağınnan öpür, kişi bağışdiyir. Deyir, Allah sizi bağıdaşın, mən də bağışdiyiram. Hə, bağışdiyir gedir.

IV mətn

Qızım, bizdə Seyid Usub ağa oluf. Bı seyid Usuv ağanın ulu babası oluf. Mənim atam söpət eliyirdi, deyirdi ki, atam yüz altı il yaşıyır. Deyir ki, Seyid Usuv ağa aranda olurmuş – kəntdə. Cama-hat da yaylağa çıxır. Yaylaxda çoban-naxırçı... (Naxırçı da bilirsən nədi? Mal otarana naxırçı deyillər. Bırda (Şamaxının Çuxuryurd qəsəbəsini nəzərdə tutur – top.) elə mal otarana da, qoyun otarana da çovan deyillər. Ama biz mal otarana naxırçı deyirdix, qoyun otarana çovan deyirdix. Hə, bı Seyid Usuv ağa arandaymış. Dağda cahıllar eşidir ki, ağanın taxılı yetişifdi. Deyir ki, ə, hazırtaşın, səhər tezdənnən gedağ o kişinin taxılın biçax. Kişi səhər ertə durur ki, döşdə taxıla adamlar doluf, biçillər. Xeyləh də rifahlı gəliflər. Elə yerrəri beş-altı yerdi. Az qalır yerin birin qutaralar. Çağırır, ay oğul, kimsiz? Deyillər, ağa, narahat olma, sana işdəmağa gəlmişix. Çörəh-su da gətmişix, narahat olma. Kişi çox məyus olur, deyir, binnara heyvan kəsməsəm, kəsdirməsəm, mən nətəər eliyim? Durur çəliyi götürür, getdiği yerdə bı biçinçilər görür kü, dağdan iki dağ kəli gəlir, döyüşə-döyüşə gəlillər. Qoş döyüşün görmüsən? Kəllə-kəlliyə vurullar. O qaydada döyüşüllər. Deyillər ki, bava, bı, sana sarı gəlir. Kişi əyağın saxlıyır. Döyüşə-döyüşə gəlillər, yaxınnaşan-da biri yıxılır kişinin əyağının altına. Çağırır, deyir, ə, tez gəl, tez gəlin, başın kəsin. Ayə, gəlin başın kəsin. O birsi qaçır dağa gedir. Orda ona Allah tərəfinnən, o kişinin sidqi çağırır da bını ki, mən neynim binnara ət verim. Cahıllar gəlir kəsillər. Deyir ki, ay oğul, bı qismət sizindi. Qəlbimi dolandıdım, Allah göndərdi bını. Gedin kəsin yeyin, taxılı da biçin. Kəsif yeyillər, taxılı da biçillər.

V mətn

Həmən o Usuv ağanın ojağına ilan da gəlif, cüyür də gəlif. Bir dəfə onun nəvəsi Mir Seyit görür kü, qapını nəsə döyür. Deyir, a oğul, kimsənsə, gəl. Görür gəlmədi, içəri düşmədi. Durur ku, iki cüyür damın üsdündə duruf. Evdəkilərə deyir, tufəngi maa ver. Arvat deyir ki, a kişi, sən seyit kötücəsisən. Bı bəlkə elə ojağa gəlif. Deyir, yox e, ətsizdəmişəm, elə bını virejem. Tufəngi götürür çaxanda, çaxmax bırdan tutur (söyləyici əli ilə üzünü göstərir – top.). Sifətinin bir yanını aparır, ömürrüh şikəs elədi. Heç cüyürə də güllə dəymir, geri təpir, bını vırır. Hə, onnan sora o seyitdər tova dedi, silahı atdılar.

Hələ bir dəfə də deyillər, o ojağa bir maral gəlif, elə məliyif qapıda. Kişi çıxıf ki, məməsinnən süt tökülür. Arvada deyif, aaz, bının yəqin balası öldü, nə oldusa, bunun yelini ağrıyır, dur, bunu boşalt. Deyir, tova ona yaxın gedəmmərəm, qorxuram. Kişi gəlir maralı belə tumarıyır, arvat da sağır. Sağır yelini boşaldannan sora gedir meşiyə. Olufdu, belə şeylər olufdu. Həqqətən, oluf.

SEYİD HÜSEYN AĞA

Seyit Hüseyin ağa bizim babamız olufdu də. Tanımmış seyid olufdu, yüz otuz beş yaşında rəhmətə gedif. Çox belə inanılmış seyid olufdu. Eşitdiyimə görə, danışırmışdər ki, geje onun qapısına oğru gəlir. Bunun nəyinsə aparmağa. O, aparən oğrunun qapıda qılçaları tutulur, gedə bilmir. Səhər açılır, Seyit Hüseyin baba evdən çıxır çölə ki, qapının ağzında, darvazanın ağzında, oğlan, kişi bilmirəm, bükülöv oturufdu. Deyir:

– Ay Allahın bəndəsi, niyə burda oturmusan?

Bu dillənmiyif. Nəsə, kişi görür kü, bu bunun qapısına oğruğa gəlifdi. Çəliynən belə vurur, deyir:

– Dur, dur get, ama bir də belə hərəkət eləmə.

Deməli, o qapıya oğru gələndə, onun qılçaları tutulur. Allah onu agah eliir ki, belə qapıya oğruğa gəlməzdər.

SEYİD RZA AĞA

Seyit Rza ağa varımış. Onu da irəhmətdih nənəm danışır. Özdəri varrı olufdular, bir kasıf qızı oğlu götürüf qaçıfıdı, gətirifdi. Bı gəlin okqədər qoçağ olufdu ku. Seyid Rza ağa ayağ üsdə durmuşumuş. O vaxdı da inəh-gamış çox olurmuş da. Bı gəlin tez-tez sağıf gətirif tökür, sağıf gətirif töküf. Deyifdi ki, bircə adam bu qədər heyvanı nətəər sağıf çatdırır. Deyir, bıy gəlin, səni çatdıya-san, nə formuda elə tez-tez sağırsan? Həmən səhər, onun ağzınnan çıxan kimi gəlin çatdıyır ölür. Arvadı Seyit Zəhra deyirdi, sənin dilin tökülsün, sən bilmirsən ki, sənin dediyin olur. Niyə deyirdin həylə?

SEYİD FÜQƏRA

Bı Qarabağ zonasında Seyit Fuğara olur, Ağdam rayonunda. O elə bir seyitdi ki, ta ayrı cür. Onun kümbəzin ermənilər dağıda bilmiyif. İlan qoymuyuf yaxın gedə. Hə, soora onun oğlu var, onu da Tərtər rayonunda maa danışdılar. Deyir, oğlu yuxuda görüf kü, bının atası deyir ki, niyə gəlif məni yoxlamırsan? Bı durur, gedir. Gedir, dığalar göyə güllə atır, paltarın baydax kimi qayıdır, qaldırır göyə. Deyillər, kimsən, hardan gəlif, hara gedirsən? Deyir ki, başına dönüm, bax o görükən kümbəz mənim atamın mazarıdı. Mən orıya getməliyəm. Deyir, ay qardaş, dəlisən, başına at vırıfıdı, nədi, onun üsdə ilan belədi. Bılar qorxusunnan yaxına getmillər. Kümbəzin qapsına gedəndə deyir, ay Allahın ilanı, çəkil, gedim atamın qəbrin ziyarət eliyim. Deyir, ilan yarıdır belə, yarı ənə gedir, yarı bənə. Gedir qəbri ziyarət eliyir. Deyir, ermənilər deyif ki, ərə, böyünnən soora bir maşın adamnan da gəlsən, biz saa dəymərix. Həylə də oluf.

SEYİD VƏLİ

Seyit Vəli babanın cəddinə qurban olum. İndi bizim qonşuluğumuzda balaca kəndimiz var ey, Polatdı kəndi, sovetdiyimiz birdi. 1982-ci ildi, mənim böyüh qardaşımın toyudu. Üş gündü bərh yağış yağır, kəsmir. Böyün də toy başdıyasıdı, sahat ondu, om birin

yarısıdı, elə hesab elə ki, məclis dağılmağ üzrədi. Yağış da dayam-
madan yağır – selləmə yağışdı. Cəddinə qurvan olum, qəfil gördüh
kü, Seyit Vəli baba darvazadan girdi içəri. Rəhmətdih anam ağladı,
Seyit Vəli baba dedi:

– Ay baba, nolufdu, niyə ağlıyrsınız, qaş-qavağınızı niyə
sallamısınız?

Hə, anam dedi ki, ağa, bə mağarı sel yuyuv aparır. Qonax
gəlmİYƏjəh, yeməh bişirməh də mümkün dəyil. Onda da indiki kimi
şərayit yoxudu ku, hamının qapısında. Çöndü (cəddinə qurvan
olum), Seyit Vəli baba qivliyə tərəf, əlin aşdı. Dedi ki, ey yeri-göyü
yaradan Allah, yetim uşaxdı, bının məclisin urvatsız eləmə. Nəysə,
bizim eşitmədiyimiz də bir iki-üş cümlə belə danışdı.

Allaha and olsun, heş on dəyqə çəhmədi, hava çöndü, yağış
da kəsdi. Bı elə ümumi millətin gözünün qavağında oldu. Görən-
nərin hamısı da indi sağdı. Hava açıldı, sifdə bir solğun gün çıxdı,
dalıncah da qəşəh bir gün çıxdı. Yer də təpidi, təsəvvür elə ki, elə
bir temperatur oldu ku, yer də qurudu, məclisimiz də keşdi, qəşəh
yeməh də bişdi. Cəddinə qurban olum onun.

Həmməşə çiyit səpinində, taxıl səpinində, kalxoz sədri, ray-
kom katibi gəliv onu aparardılar. Birinci şuma o, götürüv əliynən
bir damcı ya buğda, ya da çiyid atardı, xeyir-dua verərdi. Onun
buğda, çiyid atdığı sahədə taxılın urzasını yığıf-yığışdırmax müm-
kün dəyildi. Onun cəddini qurvan olum. Belə adamlar görmüşüh.

BƏYİM AĞA

I mətn

Bəyim ağa sınınmış seyitdərdəndi. Onun övünə girirsən, gö-
rürsən ki, övünün qavağınnan bir öv tikdirif, içində mis kasalar var.
Görürsən ki, bax üçünü, dördünü beləsinə qoyufdu. Ora gələn o
kasadan su içir, çörəh yeyir.

Mənim qardaşımın ağzı əyilmişdi. Mollanı götdüh getdih ora.
Bəyim ağa rəhmətdih dedi ki, bala, bu geje qalajaxsan burda. Bu ma-
ment biz də oturmuşux. Gördük kü, ilanın biri ordan çıxdı gəldi, kasa-

dan su işdi, çıxdı getdi. Dedi, yox, öldür, mən burda qala bilmərəm. Qorxdu də. Dedi ki, nənə, mən burda qalmeyjam. Deyəndə Bəyim ağa dedi ki, sən mənim öyümdə yatessən. Heş nə olmaz. Mən özüm də gejni orda qaldım uşağa təskinnih üçün. Gördüm kü, geje sahat ikidə, üsdə mənə bir arvat silkələdi ki, özün dur baxgınan. Gördüm, ordan ilan çıxdı, sudan içə-içə gəldi arvadın qollarının üsdünnən, qardaşımın üsdünnən addadı, keşdi. Qayıtdı gəldi o kasadan su işdi, durdu getdi. Səhər sahat səkgizdə gördüh kü, qardaşımın ağzı düpbələmdüz düzəldi, çıxdı gəldi. O ilan, elə bil ki, ojaxdı də. Elə adamnar var ki, əhd eliyir ki, bu işi görüm, qurban kəsəjəm. Onnan soora aparıv orda heyvan kəsir. Orda o qətlə məsələn, bir yüz kilolux heyvan alır, millət hamsı tökülür, pulsuz-pənahsız orda eysan verir. Heylə bir ojaxdı. Qətl vaxdı onun qapısına gedəsən, millətdən göz qaralır. Ağzı ayrı gələn düz gedir, onnan bir əhdin varsa, o yerinə yetir.

Onun bir əri vardı. Sonsuzdu. Bəşir kişi. Dəlləyiydi. Dədəsi, nənəsi yoxdu da o Bəşir kişinin. Heş nəyi yoxdu. O Bəyim ağa onu qavaxcadan götürüb öz qapısında işdədifdi bir-iki ay. Görüfdü kü, elə-belə yaxşı adamdı, özünə də uyğun adamdı. Ona deyif ki, sən heş kimin yoxdu də. Mən də dul arvadam. Əri bunun müharibəyəzadə getmişdi. Onun həyat yoldaşı oldu. Öyləniflər, eliyiflər. Elə o Bəşir kişi də qalıv oların övündə. İyirmi-iyirmi səkgiz il bunnan qavax biz kəntdə olanda dedilər ki, Bəşir kişi havalanıv övdən qaçıfdı. Geje sahat ikidə, üsdə heş paltar-zad da geyməmişdi. Xanın meşəsi var biz tərəfdə. O tərəfə götürülüb. Camahat-zad biliflər ki, deməh, ağ paltarı adam meşəyə sarı qaşdı. Gediv onu ordan götürüb gəlmişmişdər. O adamın özü heş cavan vaxdında eləməmişdi. Tamahını saxlıya bilmeyif, mal aparıf, yaylım deyillər bizdə, yaylıma malı aparanda görüfdü kü, putulkada pivə içillər. Deyiv, ə, ciyərim ağzımda yanır, daa demiyif e, bu, pivədi. Deyiv, ə, o sudan ver bir az içim. Dənən ki, pivədi də, bu saa olmaz axı, ojax üsdə oturur. O pivədən bircə belə işmişdi, bir kruşka. Onnan da Allah-taala onu geje sahat ikidə bilirsən nağarmışdı? Onun başı havalamışdı, camahat onu gətirdi üç-dört gün burda sarıdılar ağaja-zadə. Onun yoldaşı demirəmmi ojaxdı. Yeddi gün o övün içində qaran-

nıxda, o ilannarın yanında arvatnan kişi oturmuşdu. Öz yoldaşına o tovalatmeynan, nə sə deyiv ona ki, bu sözdəri deginən. O əməlli-başlı sağaldı da. Ojağ onu bağışdamışdı, qəbul eləmişdi. Onnan soora otumuşdu yerində. Belə şeylər də var.

II mətn

Eşitdiyimə görə, Bəyimağanın qardaşını cəbhiyə çağırıllar, döyüş zonasına. O da gedir getməyinə, prosdu, Bəyim ağa dua eləməyə başladıyır Allaha ki, qardaşına heç bir şey olmasın, sağ-salamat qayıtsın, altı övladı olur, altısın da qurban verir. Yəni qurban deer ki, əgər qardaşım sağ-salamat qayıtsın, bu övlatdarımın hamsı qurbanı. Başdayır bundan sonra bir-bir oğlannarının, uşaxlarının hamsı başladıyır ölməyə. Qurban gedir. Qardaşı gələne yaxın yoldaykən ən axırıncı oğlu – azyaşdı, on dörd yaşdı oğlu ölür. Bütün qurbanı yerinə yetirdi. Qardaşı sağ-salamat evə qayıdır.

SEYİD YASİN AĞA

Seyitdər hakkında danışmağ istiyərdim, eşitdiyimi yəni. Mən Seyit Yasin ağa hakkında eşitmişəm. Seyit Yasin ağa ağır seyitdər-dən biri olup. Eşitdiyimə görə də böyüh hörmət qazanıp, hörmət eliyiplər. Məclisdərdə həmişə başa keçirdərdilər, başda oturardı. Bir dəfə də necə olursa, məclisdə qəflətən ayağını uzadır. Hamı onnan soruşur ku, sən niyə bəs heç nə demədən, eləmədən ayağını uzatdın? Cavaf verir ki, biri mənim adım çəhdi, ona gora. Yanı dəvə karvanı gedərkən onun sahibi adım çəhdi ki, köməh elə. Ona gora mən ayağımla həmin dəvəni büdrəməyə qoymadım. Bına heç kim inammır. Sonra əlavə eliyir ki, həmin adam dördüncü gün gəlip mənə nəzir verəcəh, onda hamınız görüb bilərsiniz. Bir neçə gün keçir, həmin dördüncü gün gəlir. Bı zaman hamı yığışır deyilən yerə. Həmin dəvə sahibi gəlir, tanımır həmin adamı. Yasin ağanı tanımır, üzünü də görmüyüp, adın eşidipdi elə. Dəvə Yasin ağanı tanıyır, onun qarşısında diz çökür. Ağ dəvə olur, qarşısında diz çökür, bilillər ki, həmin dəvəni dəvə sahibi ona nəzir verməh isdəyir.

Hə, dəvə sahibi gəlir, qarşısında diz çökür, onun üsdündəkiləri, yəni nəzir kimi verməh istəyir Yasin ağya. Yasin ağa qəbul eləmir, onu qaytarır, üsdündə götürülən bəxşişi də paylıyır insannara.

Bir neçə müddətdən sora Yasin ağa yuxu görür, yuxuda ona ölümünü bildirillər, müddət qoyullar. O, Quran kitabı oxumağa başladıyır, üç oğlu olur, üçünü də çağırır yanına. Deer, mən Quran kitabı oxuyacam, bir axunt çağırın, əgər mən ölsəm, dayananda axunt Quran kitabını yarımçıx qoymasın, davam elətdisin. Onun dediyi kimi eliyillər. Quran kitabını oxumağa başladıyır, axunt da gəlir, deyilən vaxda da ölür, həmin axunt da davam elətdirir. Onu dəfn eləməyə aparıllar. Üç oğlu cənazəni apardıği zaman görüllər ki, atın başında biri gəlir, üzü örtülü olur. Axırcı oğlu bını gözün-nən atasına oxşadır, yəni Yasin ağya oxşadır gözün-nən. Bir az keçir, soora aparıllar, aparıllar, dözməyib həmin adam – atdı tabuta yaxınnaşır, cəsədə baxmağ isdəyir, üçüncü oğlu da axırcı dözməyib onun üzünü açır, görüllər ki, Yasin ağanın özüdü. Yəni həmin adam atdı vəzyətində gəlir. Bu zaman həmin adam başladıyır ona qarğış eliyir. Öz oğluna qarğış eliyir, soora gedir. Həmin tabutu aparanda görüllər ki, artığ onun qəbri orda hazırıdı. Qəbri də qoyulub, baş daşı da qoyulub. Həmin qarğışdan sooa hamı bunnan pis olur da. Deyir, yəni necə olacax. Qarğış olur da, ağır qarğış olur. Oğluna qarğış olunannan soora həmin oğlu həmin müddətdən itip, bir daha tapılmıyır. Eştdiyimə görə. *(Kimdən eştdiyini soruşanda mamagil işdə danışırdılar deyə cavab verdi – top.)*

SEYİD ƏZİM AĞA

Seyid Əzim ağa Kəlbəcərin Başlıbelində sınınmış ocaxdı. Həmişə pənah aparılan yer oluf. Bir günnəri Bəylihdən üç qardaş – Hümmətali, Binnətali, bir də Şirali, Qoturru dərəsinin camahatı ol-lardan çox qorxurdu. Namərd idilər, camahatın malın-dövlətin çapıf talıyirdılar. Bir günnəri genə yığışıf oğuruğa gedirmişdər. Başlıbe-lin qavax tərəfindəki dağdan keçəndə görüflər ki, Seyid Əzim ağa qapısında oturuf. Gəlini də qapıda ojağ asıf, yuxa bişirir. Bir güllə

atıflar, gəlif ojaxda sajin ayağına dəyif. Kəndə hay düşüf ki, bəs üş namərd Seyid Əzim ağanın ayağına güllə atıf. Camahat silah götürüf ollara cumanda Ağa qalxıf camahatın qavağın kəsif ki, dayanın, yaxın durmuyun. Güllə atan kimdisə, savax ölüsü qarımnda olajax. Gejiynən Qoşdaşa çatan oğrular, qardaşdar gəlif bırdan xeyli heyvan oğurruyullar. Məmməduşağının heyvannarı olur. Soora da gətirif bir yerdə kabab bişirif yeermişdər. Gejə qalıflar, səhər açılarda Məmməduşağı baxıf ki, malları yoxdu. Tüfəhlərin götürüf irzə çıxıflar. Gəlif bılları kavavladıxları yerdə tapıblar. Bı, ojağa – Seyid Əzim ağanın ojağına güllə atan Şıralı qavağa yeriyəndə gülləyə tutuflar, ölüf. Qalan qardaşdar da başdıyıf qaşmağa. Məmməduşağı malların götürüf gedənnən soora qardaşdar Şıralının ölüsün alıf gətiriflər Seyid Əzim ağanın qarısına, əyağına düşüf üzr isdiyiflər. Camaat bilif ki, Ağanın nəfəsi oğrunu onun qarısına gətirif. Axı Ağa demişdi ki, onun ayağına güllə atan sabah ölüsü ayağına düşəjəh.

ŞIX HƏSƏN

I mətn

Bı Şıx Həsən Kəlbəcərin Milli kəndinnən oluf. Sınanmış seyiddi, ojağını da camaat ziyarət bilirdi. Elə möcüzəliydi. Bir də görürdün qışın ortasında əlində gül-çiçəh kətdə gəzir. Hamı belə qalırdı. Bir dəfə Şapılarda bir nəfər Şıx Həsənə şəkk gətirir. Gejə ojağın qıraanda oturmuşmuşdər, kömbə bişirmiş. Ordan-burdan söybət gəlif Şıx Həsənə çıxıf. Biri qayıdıf ki, əgər Həsən şıxdısa, gəlif bı kömbədən bir qismət kəssin. Şıx Həsən də evindəymiş. Qar, qışmış. Duruf əyağa, arvadına deyif ki, çarixlarımı ver, getməliyəm. Yenə maa əziyyət verillər. Qarrı gündə duruf Şapılara gəlir, həmin evə girir. “Maa niyə əziyyət verdiz? – deyir, əlin atıf ojaxdan kömbədən bir qismət kəsif yeyir. Hamı təcəfflənir. Yer görsədillər, deellər, şıx, keç otu, doyuncan ye. Şıx Həsən deer ki, siz maa şəkk eliyəndə dediz ki, gələ bir qismət yəə, demədiz ki, doyunca yəəm. Mən də çörəhdən bir qismət kəsdim. Hamı onun əlin-ayağın öpür, deellər ki, günahlarınnan keçsin.

II mətn

Bir günnəri Kəlbəjərdə bir neçə nəfər yığışıl dəmirçi dükana, söybət eliyirmiş. İçdərində bir erməni də varmış. Ordan-burdan sööbət. Görüllər, Şıx Həsən bıdı, bullara tərəf gəlir. Sööbət eliyənər qalxıl ayağa Şıx Həsənin əlindən öpül yer göstəriflər. Erməni başdıyıl ki, mən sənin şıx olmağa inanmıram, şəkk eliyif. Şıx Həsən heş nə demiyif, əlin atıl ayaxda qızaran dəmiri götürül, qoyul dəmirçinin qabaana ki, döysün. Soora da əllərin açıl göstərif. Baxıflar ki, Şıx Həsənin əllərinə heş nə olmuyul. Erməni çaş-baş qalıl. Şıx Həsənin əyaxlarına düşül.

ŞIX MƏHƏMMƏD

Milli kəndində camahatın inandığı seyiddərdən olul Şıx Məhəmməd. Şıx Məhəmməd yuxuda nə görüldüsə, aşkar olumuş. Sooralar qaçağ oldu ey, Keştəhli Əmiraslan, bir günnəri gəlir Şıx Məhəmmədin yanına. Deer ki, de görüm, mənim baxdım noolajax? Şıx Məhəmməd də həmişə bir bəhanə gətiril sööbətdən qaçarmış. Bı Keştəhli Əmiraslanın da çoxlu malı, devləti, atı, qoyun-quzusu varmış, çox varrıymış. Bir günnəri genə Şıx Məhəmmədin qapısına gəlir, niyyətindən deer. Şıx Məhəmməd naçar qalıl deer ki, iras ki məjbur elirsən, mən də dəəjəm. Bu qədər ki, varın, dövlətin, nökerin var. Axırda billardan saa heş kəfənnih də çatmıyajax. Doordan da, lap sooradan bı Savet hökuməti Əmiraslanın var-devlətin alır, özü də qaçağ olul dağlara çıxır.

VERGİLİ ADAMLAR

I mətn

Vergi, qızım, o da coşqunnuxdan əmələ gələndi. Qadınnara da verilir, kişilərə də verilir. Əsasən, sevgi üsdündə olur. Allah suvayların axırın xeyir eləsin, hamınızı halal süd əməinə qismət eləsin. Sevgi çox xatalı şeydi. Hammız sevmişix. Hammız sevgiyən gəlmişix. Anamız da sevgiyən gəliliv, atamız da. Sevgidən okqədir

coşğun olur ku, ona meyl eliyir, bütün fikiri-xəyalı keçir onun üsdə. Vəğyasında onu görür, yerışı də onu deyir, dili də onu deyir. Onda deyillər ki, vergi verildi. Məsələn, Göyçədə Ələsgərin qardaşı oğlu İmana vergi verilif. Ələsgər kişi atamın kirvəsi oluf. Atamı qujağına götürüf. Ələsgər kişinin qardaşı oğlu Aşix Nəjəf də mənən böyüh qardaşımın kirvəsi oluf. Onnarnan gediş-gəlişimiz varıdı. Deyirdi ki, İman coşdu, aşix Nəjəf danışırdı, mənim yadımdadı, dediği sözdü, qulaxlarım eşidif. Dedi ki, İman coşdu, Şəkər, Şəkər deyirdi. Özü də İrannan danışırdı. Deyirdi, birdən qalxırdı gejanın yarısı Şəkər, Şəkər deyirdi, nə şeyirrər, nə bağlamalar deyirdi. Özünən – kəllədən. İndiki sayirrər yazır, qaralama eliyir, soora köçürdür ağa. O, elə birbaşə deyirmiş. Deyir, Ələsgər bavam dedi ki, İmana saz verməyin. İman çaşejeh. İmana vergi verilejeh. Deyir, bənd olan olmadı, saz verdilər, saz əlinə keçən kimi coşdu. Aşix Nəcəf deyirdi ki, coğunnuğun bilirəm, ona görə də İmanı güdürux. Deyirdi, qaravulun mən çəkirdim. Bir gün də hava işıxlanırdı. Deyir, dedi ki, ay Nəjəf, yat, ta məni nəyə gözdüyürsən? Deyir, təzə də qar yağif, ayağın üsdünə çıxır. Məni mürğü aparır. Bu da sən demə, məni alladırmış, qaça. Deyir, ayıldım ki, İman yoxdu. Deyir, yüyürdüm kü, afdafanı qoyuf qapıda, gedif. Deyir, düşdüm dalına. Bu da alt paltarıynan qaçif, əynin geyinmiyif heç. Gedif. Göyçə gölündə gəmi – bərə tərənirmiş. Gedif minif gəmiyə, qaçif.

Qadınnarda da o var. Hətdə qadınnarı çox görmüşəm, qadınnar da, oğlannar da, özdərinə xata gətiriflər. Görüllər ki, tutuşmur, ya ana razılaşmır, ya qardaş razılaşmır, gedir özünə qəsd eliyir. Bı coşğunnuxdandı.

II mətn

Mənim öz babam görücüymüş. Yolnan gedənə deyirmiş, ay filankəs, getmə, böyünnəri başına filan iş gələjəh. Salman addı babası varmış. Babası oturmuşumuş, Ağaverdi yurdu deyillər o yurda. Deyir, kətxuda varmış Mərcannı kəndində. Yaman əzazıl adammiş. Camahatı aparırmış sahiyə, onnara tapşırıx verirmiş, isdiyəndə onnarı qamçılıyırmış, şallaxlıyırmış. Günbatanda qayıdıf gəlif işi təh-

vil alarmış, soora da geri qayıdarmış yenə. Bir günnəri bu yenə gəlir işi təhvil almağa. Hamı deyif ki, gün batıf da, getməginən. Bu (babam) qaqıldıyif gülüf. Deyiflər, Salman kişi, niyə gülürsən? Deyif, Azreyıl oturub onun kürəyində. Ajdıx daşına çatanda onun canını alajax. Ajdıx daşına çatanda İran quldurrarı varımış e, elə orda gəlif gülləliyiflər.

YER ADLARI İLƏ BAĞLI RƏVAYƏTLƏR

KƏLBƏCƏR

I mətn

Kəlbəjəri binnət eliyən elə bizix. Dört yüz ilə yaxındı, birinci Məmmət Dərələyəzdən, Naxçıvanın Dərələyəzinə, hardansa oriya qaşqın-köşgün düşüf. Ordubatda, Kotannı kəndində, Köşbəh kəndində, onnan sonra, İsdisu, Səfalar kəndində yaşayırmışdər. Torpax bölgüsündə binnara bölgü vermillər, yer vermillər. Deyillər ki, qaşqınsız. Binnara həmi çaldırannar deyirmışdər, həmi qızılbaşdar deyirmışdər. Çaldıran müharbəsində, ola bilsin ki, binnarı sürgün eliyiflər, qaçıf, binnar qaşqın oluf. Gedif Naxçıvana çıxıf. Qızılbaşdar da Şah İsmayılın tayfasıdı. Ola bilər ki, biz – bı Məmməd ordan gəlmədi. Binnar bırda dörd yüz ilə yaxındı. Deməh, o hadisə beş yüz ildi, bı mən danışdıgım dörd yüz ilin söhpətidi. Məmmət deyir ki, belə şey olmaz. Özümüzə əbədi yer axdarax. Gəlillər bir dağın başınnan baxıllar ki, bir bina var. Deyillər ki, gedağ o meşəlıxda görəğ o nədi heylə? Gəlillər bını təyinnəşdirillər ki, bu, vaxdikən məçid oluf. Gejə bırda qalıllar. Deməh, genişmiş də, beş-altı nəfər yerrəşif yatışıflar. Səhər durullar bir mədəni qəvirsannıx tapıllar. Köhnə əyyam qəvirsannıx. Qəberrərin üsdə qoç şəkili, deməh, daşdan yonulmuş. At heykəli, sandıx, nə bilim belə-belə şeylər. O əl maşını ki işdiyir e, o maşının heykəlinnən düzəldif qoyuflar qəbirin üsdünə. İndi bu əl maşını gösdərir ki, bı dərziymiş. Qoç heykəli olan – bı maldarımış. At olan – bu sərkerdəymiş. Əlində nizə, atın üsdündə. Bı gösdərir ki, bı döyüşçü olufdu. Baxıllar ki, bura mə-

dəni yer oluf da. Qəbirrər də – bı müsəlman qəbirrəri xaşpərəs qəbirrərinnən seçilir. Həmi ərəb, farsı hərifləriynən yazılıf. Həmi də qibliyə, bizim müsəlmançılıxda qibliyə qoyullar. Qayıdıf gedif deyillər ki, bir yer tafdıx. Özdəriynən də arpa-buğda toxumu götümüşümüşdər. Hə, ağaşnan şeyliyillər, civlərində gətdıxları arpa-buğda toxumunu səpillər bırdə. Yazımış. Qayıdıf gedillər. Deyillər ki, belə bir yer tafdıx, cənnət kimi yerdı. Yaman da ovluğumuş, maral, buğa, cüyür. Hər şey – vəhşi heyvan da varımış, ama ovlux çoxumuş. Gedif deyillər ki, belə bir ölkə var orda. Özü də kalafalar var, əyyam hörgülər var, getməliyiğ orıya. Payıza dönəndə həməni bı Məmmət deyir ki, gedin baxın. Görağ o taxıl neyə yetişif? Gəlillər ki, qarışdan artıx sümbül var, toxmax kimi dən tutuf. Buğdanı biçif, dəsdəliyiv aparıllar. Aparıllar deyillər ki, qış gəlsin keşsin, indi payızdı da, taxılı aparıf gösdərif, yazda hazırtaşın, köçax. Bı yer ki belədi, köçax. Orda yazda hazırtaşıl, yeddi aylə gəlir: Kəlbəjər, Geşdəh, Zar, Zəyliş, bir də Dağ Ayrım deyirix. Bir də o. Gəlillər yığışıl bırıya, bı yeddisi də, orda zağalar varımış bı sahat da durur e. Mən özüm çoban olmuşam, min qoyun yerrəşirdi zağıya – kahıya. Elə kahalar varıdı, alt-üs mərtəvəydi. Keçini döyürdüğ, üs mərtəvəyə çıxırdı, keçi qoyunu vırırdı, buynuzdu olurdu. Vırırdıx çıxırdı yuxarı, qoyun qalırdı aşağıda. Bircə it bağlıyardıx qavağında, vəssalam. Ta orıya nə canavar girəsidi, nə oğru girəsidi. Belə zağalar olufdu. O zağalarda da vaxdikən vəyşi adamlar yaşıyıf. Qazıntı nəticəsində nizə çıxdı, xəncəl çıxdı. Hindi orasın da deyim. Həməni o dedığım yerdə, söybəti azdıraram, yadımnən çıxar. Həməni o dedığım yerdə ev tikirmişdər. Ev damı deyirix da – yeraltı ev. Ev damı bilirsiz siz də? Əv damı da deyillər, ev damı da. Ev damı beləsinə hündür gəlir, birjə baja qoyullar, genbaş. Hə, ev damı tikirmişdər. Qəbir üsdən bir qəbir çıxır. Qəbir balaja olur. Yer yamacımış. Üş metir bı xəndəh yenir. Üş metirixdən bir qəbir çıxır. O qəbirdən kəllə çıxır, sümüh çıxır, adam sümüyü. Bizdə canı adamların başıynən o quru kəlləni ölçüllər, quru kəllə dörd barmax sağ adamın kəlləsinnən yekə gəlir. Bı aşağı bı sümüh elə qoyurmuşdar, belə dizə da bırdən aşağı. O vırf çıxırmış budun ətəyinə.

Ordan məlum olur ki, o dövrün adamı üş metirə kimi varmış. İndi bıranı gəlif tutullar, kahalarda yaşayıllar, ovçuluxnan məşqul oluf, bir il-iki il ov əti yeyillər. Təzdən yeraltı damxalar, damlar düzəldillər. Deyillər ki, meşəni qırax, bıranı əkin sahəsi eliyax. Meşəni qırillar, öküzün qüvvəsi, zoru çatmır. Kəl qoşqusuyunan, gamış kəli, kəl bilirsən da? Gamış kəliynən qoşullar, dörd kəl, altı kəl yan- yanaşa, qoşa-qoşa qoşur. Bı düzün ağaşdarını, daşını, qəyəsinini tə- miz təmizdiyillər. Bir-iki yüz hekdar yerdi. İki yüz hekdar yeri kəlnən rahətdiyillər. İndi deyillər ki, gətirin bı yerə ad qoyax. Gəlmişix da. Bı adsız yerdi. Biri deyir ki, bax bı taxıl deyir ki, gəl bejər. Gəl məni bejər. Biri deyir ki, yox, taxıl deyir ki, gəl bajar. Gəlbajar. O ulu bava deyir ki, yox, bı kəndi biz kəl qoşqusiynən irahətdamışix. Ona görə bıra Kəlbejərən kəndi deyax. Kəlbejərən kəndi qalıfdı Kəlbejər.

II mətn

Deəllər ki, bir vaxdar Zəngəzurda iki əmoğlu oluf – Kərbalayı Ellaz, bir də Məmmət. İkisi də əmioğlu oluflar. Bir günnəri bu əmoğluların tayfasıynan başqa tayfalar arasında qanıçılığ oluf. Bir-birrərinnən adam öldürüf qısas alırmışdar. Fikirrəşillər ki, böön-sabah uşaxlar böyüyəjəh, onda bu dava da böyüyəjəh. Qərar- rəşillər ki, gedif başqa torpaxda yaşasınar. Gəlillər, çoxlu yerrər- dən keçillər, bir düzənnihdə yurt salıllar. Ətrafda heş kim yaşamır- mış, hər tərəf meşəymış. Meşəni qırıv ojax çatırmışdar, uzax yer- rərə ova gedirmışdər. Bir günnəri Kərbalayı Ellaznan, Məmməd ova gedəndə indiki Kəlbəcərin torpağınnan keçillər. Görüllər ki, bura bir dəmyə¹⁴ yerdi. Xurcunnarınnan bir az arpa, buğda çıxarıf torpağa səpif uzaxlaşıllar. Bir il keçir, genə bullar ovdan qayıdanda baxıllar ki, səpdihləri buğda, arpa yekəlif bir zəmiyə çönüf. Sevi- niflər, gediflər el-obanı, qohum-qardaşı yığıf bura gəlif məskun- naşıflar. “Gəlin, becərəh, dəmyə torpax belə məhsul verirsə, görün ona baxsan noolar!”, – deyiflər. Belə, iki əmoğlu Kərbalayı Ellaz-

¹⁴ Dəmyə – susuz

nan, Məmmət yığışif burda yurt salıflar. Kəlbəcəri aralarında bölüflər. Tərtərin sol cinahı Qoçdaşdı, buralar Məmmədə, oğlannarına qalif, sağ cinahında Qaraqaya tərəfləridi ki, buralar da Kərbalayı Ellaza qalif. Sooralar Qazaxdan, Dərələyəzdən, Sisyənnən, Laçınnan da camahat köçüf gəlif biralara. Yaşuyıflar. Gözəl düzənnihləri, dağları, daşdarı var Kəlbəcərin. Lülpər deeflər, qəşəh bitgidi, bizdərdə cənnət bitgisi də deyillər. O Kəlbəcərdə bütün qayalıqlar, bulaxlarda bitir. Bizdərdə Şapı, Taro kətdəri var. Bax o da Məmmədin əvlatdarının adıynandı. Məmməd qızını Tapo addı bir qohumuna verif, bir az da torpaxlardan verif ki, yaşasınnar. Sooradan bu yerrər elə qızın adıynan Şapılar kəndi addanıf. Çox vax bu yerrərə oğlanın adıynan Tarolar da deyillər.

CEYRAN BULAĞI

Bizdə Ceyran bulağı var. Orda – o dağda ceyran olmurdu. Ceyran addı bir gəlin o dağda alaçix quruv oturmuş. Əri bayevoy oğlanımış. Əri də tafşırımışımış ki, mən oldum, olmadım, qonax gələndə çovannara heyvan kəsdir, mədəni qonaxlıq elə.

Əri evdə yoxumuş, itdər hürüşür. Gəlin çıxır çölə ki, alaçixlardan yuxarı döşdə üç atdı dayanıf. Atdının biri deyir ki, ay bajı, evdə kişi varsa, gəlif bir qısmat çörəh yeyax. Yol adamıyığ, ajmıyış. Deyir, qardaşdar, gəlin, gəlin, var, kişi var, gəlin!

Hansı ki, kişi yoxdu. Gəllilər, atdardan düşüllər, çovannara xəvər eliyir ki, gəlin, qonaxları irahat eləyin. Çovannar atdarı bağılyır. Atdarı bağılyənnən sohra binnara heyvan kəsir. Əti qoyur ojağın üsdündə çovannar, gedillər qoyunun qırağına. Ət hazır olunca bir axmağı, bılların bir axmağı bı gəlinnən xoşu gəlir. Yoldaşdar pıçapışnan danışır ki, ə, bı bizə heyvan kəsir, çörəh düzəldir. Deyir, yox e, bına söz atejem. Bı gəlin duyur. İki yaşında bir oğlu varımış. Uşağı gətirir qoyur sürfənin qırağında, deyir ki, ərim yoxdu. Sizi də çağırdım ki, evdə kişi var. Mən ərimin əvəzinə bı uşağı sizin süfrənin yanında oturdururam ki, ərimin çörəyinə xəyanət eləmiyəsiz. Yeyif, duruf gedəsiniz. Bı hayasız oğlan yenə əl çəhmir. Əl çəhmi-

yəndə keçir geridə çətənin dalında ərinin tapançasın doldurur, qoynuna qoyur. Qayıdır evə. Evə qayıdanda bı, gəlinə göz vırır. Göz vıranda bı qonaxlar ala-tələsih bir qırıh çörəh yeyillər, süfrədə çörəh qalır, bıllar çölə çıxır. Çölə çıxanda deyir, nə demağ isdiirsən? Deyir, sənnən ötürü ölürəm. Naqanı sıxır bının təpəsinə. Bını şiltə-şiltə eliyir, ölmür, çiyini təmiz para-para olur, yıxılır yerə. Keçir geridən qışqırır çovannara, deyir gəlin. İtdəri qıy vırır. Bınnarın hamsını dusdağ eliyir. Bınnarın qolların bağlatdırır, gətirir, yıxır evə. Covannar deer ki, gəti bını öldürax. Deyir, yox, öldüməyin. Ona əzyət verejem. Yaralı bının qolun da bağlıyır, qışdarın bağlıyır. Yıxır oriya, hətda deyir, itin mıxına bağlıyır. Axşamüsdü bir də görür kü, əri gəlir. O iki günahsız qonax da covannara yalvarır ki, bizim nə günahımız var? Onu gülləliyifdi, qalsın, öldürəllər, özdəri bilər, öldüməzdər, özdəri bilər. Bizi boşdasınnar, gedax. Çovannarın ağsaqqalları Ceyran xanıma minnət eliyillər ki, bınnarın nə günahı var, bınnarı boşda. Deyir, qoy ərim gəlsin, bınnarın üçünə də köməh eliyejem. Bınnarı boşdatdirejem. Əri gəlir, deyir, ay xanım, dəəsən, yaxşı qonaxlarımız var. Deyir, hardan yaxşıdı, biri yaralıdı. Deyir, nolufdu ona? Deyir, yolnan gəldıxları yerdə kim tərəfinnənsə, dalaşılflar, birini gülləliyiflər, indi odu evdə yatır. Deyir, bəs dava-dərman, filan? Deyir, dava-dərman yox, heyvan kəsdim, onu da elə yemədilər. Çovana deyir, ayrı bir heyvan kəs. Süfrə ortıya gələndə bu qonaxlar əlin uzatmır. Əlin uzatmiyəndə oğlan deyir ki, sizi hariyə desəniz, oriya aparejem. Həkim tapejem. Həkimnən sizə köməh eliyejem. Yaralını qutarejem. Deyillər, yox e, yemiyejex, çörəh kəsmiyejeyix. Ceyran xanım əylənir, süfrənin qırağında. O qonaxların da silahların almışımış. Silahları da qoyur süfrənin qırağına. Deyir, sənin bı halal çörəyin hakqı, yalan danışmiyejem. Bax bı mindarçı yaralı mana söz atdı. Mən sənin naqanını dolduruf qoynuma gizdəmişdim. Bının təpəsinə atırdım, dəyif çiyinə, qolu şiltə-şiltədi. Öldümədim, yaralı qaldı. İndi süfrə üsdəyix. Səni ant vermişəm bı sürfüyə, əlavə qan eləmə, da birin mən eləmişəm. Sən qan eləmə. Bınnarı da boşda, bağışda, çıxsın getsin. Oğlan qalır çari-naçar. Deyir, di dursınnar çıxsınnar, gessinnər. Neçə ki əlim

dəymiyif, dursunnar, gessinnər. Bı ikisi atdanır getmağa, yaralı durmur. Deyir, ya məni öldürməlisiz, ya anamnan Ceyran xanımın anası gəlsin, bir molla gətirsinnər dindar, bizi siğə qardaş-bajı oxusunnar. Mən də camahat içində elan eliyim ki, mənim kişi qeyrətim təslim oldu bir xanımın qeyrətinə. Qoy el maa nifrət eləsin, bınnan – bu gəlinnən də qardaş-bajı olax. Nə inkar eliyillər, deyir, onda məni öldürün. Getmiyejem. Məjbur olullar, molla gəlir bınnarı siqə qardaş-bacı oxuyullar, gəlin də ki bını vıranda tələsih qaçır bılağın üsdündə yuyunur. Həmən bulax qalır Ceyranın bulağı. Ceyran bulağı, Ceyran bulağı, Ceyran bulağı həmən xanımın adıynan qalıfdı. Həə, belə addar olur. Bunu mana Bərdə rayonunnan Soganverdilər kəndinnən Əvəz addı bir kişi danışdı.

GƏLİN QAYASI¹⁵

I mətn

Ovada cahıllar aylə qurullar. Kəndin bir cavanı qeyri bir kəntdə bir qız görür, qıza vırılır. Qız, həyqətən də, gözəl qız olur. Atasına çatdırır ki, gedin o qızı mana alın, gətirin. Deyir ki, a bala, o kəndi tanımırıx, getməmişix, görməmişix. Gəl öz kəndimizdən birin isdə, onu alax. Deyir, olmaz, o qız gəlməliidi. Atası deyir ki, onda mən gedim, onnarın əsli-nəslinnən halı olum da. Gəlir qonaxçının birində bunnardan halı olur ku, qızın anası düzgün ana döyül. Qayıdır gəlir, deyir ki, oğul, getdim örgəndim, qızın anası xoşa gələn döyül. O qızdan əl çəh. Deyir, qıznan anasının nə işi? Deyir, oğul, deyillər ki, qız anasına çəkər. Gəl, əl çəh. Olmur. Kişi deyir, onda bu hak-hesavı kəndimizin ağsakqalı var, yolgösdərəni var, gedağ ona danışax. Gəlillər, bı kişiyə danışıllar. Kişi deyir ki, ay oğul, atan düz deyir, bırdan qız al. Deyir, yox e, o qız gəlməliidi. Mümkün olmur. Deyir, onda gedin, oğlunu da götür, get o qızın qonşusunda qonax qalın. Ordan örgənin görün o arvadın, qızın zətı, əjəbatı nədi? Gəlillər, bırdə qalıllar, axşam olanda qoruğ üsdündə dava düşür. Görüllər, bir

¹⁵ Gəlin qayası – Kəlbəcərdə yer adı

arvad əlində ağaj çox hərcayılığ eliyir. Orasına döyür, bırasına döyür, nalayığ-nalayığ ağsakqalları təhqir eliyir. Bı oğlan örgənir ki, qızın anasıdır. Qayıdız gəlillər, ağsakqala danışılar ki, qız heş-zad eləmədi, ama qızın anası belə bir oyun çıxardırdı. Deyir, oğul, anasında olan balasına verir. Gəl nəhlət şeytana de. Mümkün olmur, oğlan özün hədəliyir ki, onda gətirməsəniz, özümü öldürejəm. Ağsakqal deyir ki, təcili durun, da bı özün öldürər. Gedax, qızı gətirax. Mən də gedirəm. Ağsakqal da qoşulur bına, gedillər qızı götürüf gəlillər. Gəlillər, Sarı yaylağına çıxanda orda bir qayanın divində kölgələnmağ üçün düşüllər. Yayımış. Deyillər ki, atdarımız otdasın, sudan-zaddan içax, durax gedax. Bı heynidə Qarabağ bəylərinin birinin ilxıçısı ilxını haylıyır yamaşdan tökür suyə, çayə. Atdar oynuyuf çayə töküləndə bı toy adamları maraxlanıf atdara baxıllar. Baxıllar üş yüz-beş yüz atın içində bir ala dayça var. Bına çox maraxlanıllar. Bı atı otaran mehdər gəlir bı ağsakqallarnan görüşür, bı da ağsakqalımış. Yetmiş-həşdat yaşında kişiymiş. Bı oğlanın da apardığı ağsakqal soruşur, deyir, a mehtər, sənnən bir söz sorişejem. Bax bı toy atdıları bir belə ilxı içində bir ala dayçanı maraxlı bilillər ki, bı nədən oluf. Deyir ki, ağsakqal sağ olsun, bırda elə marax yoxdu. O ala dayçanın qarı nənəsinin nənəsi də ala idi. O, nəslə çəkif. Anasının südüne, nəsilə çəkif. Bı oğlan da bına qulağ asırmış. Fikirrəşir ki, qarı nənəsinin nənəsi. Hansı ki, elə mənəm bı isdədığım qızın anası sarsaxdı. Deyir, gəlini geri qaytarın. Ay bala, etməyin, eləməyin. Deyir ki, o ala dayça ki neçə illərdən bəri qalíf, qalíf, qalíf, axırda qarı nənəsinə çəkif, bı gəlin də çəkejuh. Qaytarın ki, qaytarın. Nə imkan eliyillər, olmur. Onda o qəyənin adını “Gəlin qayıtdı qəyə” qoyillər. Tədricən-tədricən olur Gəlin qayası.

Bınnarı ulu bavalardan eşitmişəm.

II mətn

Gəlin qayası belədi ki, kətdən-kəndə, eldən-elə, obadan-obuya yanı qız alırdılar, nişan eliyirdilər, toy eliyirdilər. Elə olur ku, “Gəlin qaya”dan aralı başqa bir kətdən qız alıllar. O vaxdı da maşın yox, filan yox. Yanı atnan gəlirdi. Bizdə toy eliyəndə gəlin çar-

çovlu, üzü örtülü ata minərdi, yəni atınnan gələrdi. Gəlini mindiril-
lər ata, gəlillər, o qayanın yanınnan gələndə orda bir bölüh xam at
olur. Bunun içində bir ala at olur. At ala olmaz axı. Ala at olur.
Ağsaqqallar, filannar fikirrəşillər, ay bala, bu nətəər cinsdi, bu nə-
di? Deellər ki, onun cinsində var. Elə bu gəlinin də cinsində başqa
hərəkətdər var, olarmış. “Cinsində var”– dəəndə oğlanın atası ağ-
sakqal adammış, fikirrəşir ki, “cinsində var, bəli” gəlini ordan qay-
tarır atası evinə. Yanı gələjəhdə nəysə ola bilər. Onun adı qalır hey-
lə Gəlin qaya. Gəlin qaya yox, əslində Gəlin qayıdan qaya. Mənim
buna yaşım çatan deyil, orda olmamışam, əfsanə kimi eşitmişəm.
Sooradan ona “Gəlin qayıdan” demiyiflər, deyiflər, “Gəlin qaya”.

III mətn

Qaynana gedir, gəlin gətirillər evə. Axı, bu qoynun qarnı
qat-qat olur, gej yuyulur. Buna qoynun qarnın verir, deer apar, üş
dəyqiyyə yu, gəti. Üş dəyqiyyə bu yuyulan şeydimi, ay imanın yansın,
hey-lə qaynana. Gətirir gəlin, axı üş dəyqə nədi? Yekə qarındı, bunu
gərəh aralıyif qatdarnı yuasan. Bunu yuana tan bu gej olufdu, gələndə
arvat bunu dannıyıfdu. Dannıyanda deyif, niyə belə gəldin, nə
işnən məşğuludun? Deyif, ay nənə, Vallah, bunu yuyurdum. Bu ar-
vat bunu dannıyannan ayna, bu gəlin bir çatı götürür gəlir Gəlin
qayıya. Orda özün atıv öldürür. İndi Gəlin qaya odu. Gəlin özün
atıf öldürür. Qaynana mindar olsun, it olsun. Özün atıv öldürür,
onnan Gəlin qaya qalır.

Kəlbəcərdə, Dəlidağın yaanda yerrəşir.

QOTURLU ZONASI

Bizim zonaya Qoturun zonası deyilib. Niyə Qoturun zonası
addanıf? Bizim Kəlbəcərdən bir nəfər kətdən gəlif, rayona gedif də.
Bının beli qaşınıf. Beli qaşınanda da bı özün verif, orda belə daş olub.
Daşa belin bax bu qayda sürtüf, qaşıyif da. Hə, orda bir yoldaş qayıdıf
deyif ki, ə nooldu? Qotur olmusan, qaşırırsan belini? O sözdən o yer
bizim o dərəninin adı qalıf Qoturru zonası. Bax o bi dənə o sözə görə.

MAMIRLI KƏNDİ

Köhnədən, təxminən yüz il bunnan qavax danışılan şeylərdi. Biz elə qojalardan, yaşdı adamlardan eşitmişih. Savet hökuməti olmamışdan qavax, çarın vaxdında onda Gəncə quberniyası, Tərtər olan vaxdarı məmurrar yaşayırmış bu kətdə. Bu kətdə onların evləri, taxıl ambarrarı da varmış. Həmin evlərin, taxıl ambarrarının bünövrələri son illərə kimi qalırmiş. İndi də durur. Mən özüm onları görmüşəm. Deyillər, həmin o məmurrar gəlif ətraf beş-altı para kətdən yığılan vergiləri – taxılmı, unmu, pulmu yığırmişdar. Son vaxdar camahat savatdandıxca, elə bu adamlara məmurrar deyirmişdər.

Savet hökuməti qurulannan soora bu məmurrar, dəyişərəh Mamırrı adını alıf. Bəzən bu kəndin adını kətdə mamırrarın (suda bitən bitki növüdü – top.) çox olmasınnan əlaqələndiriflər. Ama mən bu kətdə heç mamır görməmişəm. Bı mamır ağaca, daşa yapışan bir bitkidir. Bizim kətdə isə olmur. Heş mən mamır görməmişəm.

Camahatdan alınan vergilərin yığıldığı binaların bünövrələri indi də olduğu kimi duruf. Həmin o bünöyrəsi qalan binalarda məmurrar, vergi yığannar oturuf. Onların yığdıxları vergilər həmin ambarrara yığılıf, bırdan da belə Gürcüstana. Altı qardaş çinarın yanınnan da birbaşa yol var. O yol çıxır Seyidimli yoluna, Tərtərin üsdünə. Qədimi yol oluf bıra. Bax o ambarrarın yanınnan. Həmin o çinarrar da yol qırağında oluf.

KƏNGƏRLİ QALASI

Kəngərridə qalaça var dəyirmi. Axıracan hörülmüyüp. Başı yarımçix qalıb, ona başı kəsih Kəngərri deyilir. Bax o qalanın adıynandı Kəngərrinin adı. Deyillər, usdad şagirdini tam örgətmiyip. Ama şagirt də fərasətdi şagirdimiş. Tam örgənip bənnalığı. Gəlirdi gecələr onu tikirmiş, günüz gəlip usdasının yanında işdiyirmiş. Usda bilməsin, bilsə, qoymaz. Deyər, hardan öyrənmişən dəqiq hörməyi. Usta bir gün görür kü, ə, qalaça qalxıp. Deyir, bunu

mənnən başqa bilən yoxdur. Bunu kim hörüb? Güdüb görüb kü, şagirdidi. Şagirdinin başını kəsib. Və o qalaça başı kəsib qalıp.

KEHTİ DAĞI

Deməli, iki qardaş olullar. Bullar çıxıllar ova. Birinin adı Kehti olur, o birinin adı Mehdi. Elə olur ku, qar olur, boran olur. Bullardan biri borannan yayınmağ üçün girif maralın dərisinə. O biri qardaş elə bilif bu maraldı, bunu vuruf öldürür. Gedir görür kü, qardaşdı. O dağda basdırır, gətirə bilmir. O vaxdan da dağın adı qalır Kehti dağı. O qədər hündür dağdı ki, qar elə qalır. Məsələn, bu ilki qarın üsdünə gələn ilki qar yağır.

TARİXİ ŞƏXSİYYƏTLƏR, QAÇAQLAR, TANINMIŞ İNSANLAR VƏ PƏHLƏVANLAR HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR

İSGƏNDƏR ZÜLQƏRNEYN

I mətn

O İsgəndər o vaxdı Əzrailnən danışıfıdı, deyifdi ki, mənim canımı havağ alajaxsan? Deyif, sənün üsdün dəmir, altın taxda olan vaxdı. Billar gedillər, elə bil ki, ta İsgəndər dənizdən, dəryadan da xərac alırmış. O qədər dünya, dünya deyə durmuşumuş, hamı ona baş əyirmiş. Deməli, bir gün bilmirəm, hardan gəlirmişdərsə, Ərəbisdan çöllüyündə çox isdi olur, binnar gətirillər bına kölgəlih qayırlırlar. Altına taxda döşüyüllər. Üsdünə də, qılınıcı qoyuf şey olanda, birdən belə baxır deyir, hə, mənim əjəlim gəlifdi. Orda yolda ölür. Yolda ölür, gətirillər. Qavaxcan deyir ki, anama mənim ölmümü çox tez bildimə. Elə bil gəlillər binnan qavax bının dəsdəsi, filanı... Onun dalıcan mollalar belə gəlillər. Gələndə deyir ki, anası da bilir, deyir, İsgəndər dünyasını dəyişifdi. Dəəndə bı deyir ki, anama deen ki, mənim halvamı, mənim eysanımı elə adama versin ki, onun qətiyən dərdi olmasın. Bı səfər bı arvad özü deyir ki, mən özüm

aparajam bının eysanın paylamağa. Bını aparır, gedir bütün dünyanı gəzir. Gəzir, o deyir bajım ölüf, bı deyir qardaşım ölüf, o deyir, oğlum ölüf, bı deyir, atam ölüf. Gəzir-gəzir. Bir dərtsiz adam tapmır, qayıdır gəlir. Deyir, hə, İsgəndər bın təsginnişi üçün deyirmiş bını.

II mətn

İsgəndər padşaha münəccim deyir ki, sənin filan vaxda ölümün gəlif çatıf, özü də elə yerdə öləsisən ki, poladın içində öləsisən. Bu deyir ki, nətəər olur, mən padşah olam, polat nədi, poladın içində niyə ölüərəm? İndi bu deyir ki, qoşunu varmış, ordusu varmış, mollası varmış, nələri, varı, dövləti, aşığı, çalqısı, hər şeyi varmış. Anasının da iki mərtəbəli evi varmış. Yığılıf gedillər. Deyir, mən gedif dirilih suyunu tapajam, içəjəm, ölmüyjəm. Ölmüyjəm deməhnən olur? Gedir, oənə, buənə, o qədər axtarıllar. Dirilih suyunu gərəh Allah yetirə, imkana çıxarda. Axtarmaxnan dirilih suyu yayın günündə tapılar? Bunun vaxdı gəlif çatır. Təntiyir bu. Gətirir tufəyləri baş-başa yığıllar, munu uzadıllar, kölgə kimi eliyillər, uzadıllar içində. Deyir ki, hə, elə həmin poladın içi budu. Mənim vaxdım çatıf. Mənim anama deyin ki, mənim eysanımı dərdi olana verməsin, dərdi olmayana versin. Deyir, burda bu canını tapşırır. Deyir, bir də anama deyin ki, mən oxçularımın sayasında canımı qutarmalı olsam, qutarardım, döyüşçülərimin sayasında canımı qutarmalı olsam, qutarardım. Bir belə varın, dövlətin sayasında olsaydı, verif canımı qutarardım. Hə, mənim qismətim də bureymiş. Anası görür kü, İsgəndərin qoşunu gəlir. Həmeşə nə şaddıxnan gələrdi. Bu səfər məyus gəlir. Gəlillər, deyillər ki, bəs ana, İsgəndər belə vəsiyyəət eliyif. Deyir, bala, gedin, təklif eliyin də, kimin dərdi yoxdu, gəlsin eysan yesin. Deyir, biri deyir qardaşım ölüf, biri deyir bajım ölüf, biri deyir dədəm ölüf, biri deyir nənəm ölüf. Heş biri bu eysan yiməyə gəlmillər. Deyir ki, bala, onu mana təsginnihdən ötrü helə deyir. Gedin deyin, hamı gəlsin eysanı yesin. Hamı gəlir, eysan yeyir.

Bir də Musa peyqəmbərin dövründə elə bil ki, ölüləri çağırarmış, dirildərmiş bu Musa peyqəmbər. Bunun ayləsi, anası vəzyətin bilərmiş. Gedillər, durullar qəbrinin yanında. “Ay İsgəndər, ay İs-

gəndər”, – deyillər. Nə qədər İsgəndər hay verir. Hənki İsgəndər-nənsən? Deyir, bala, bu da mana bir təskinnihdi.

ŞAH ABBAS VƏ VƏZİRİ

Abbas bütün şahlardan, qızım, üsdün gedir. Heş bir şaha cənnətməkan deyilməyif. Şah oğlu Şah Abbas cənnətməkan oluf. Özü şah oğlu oluf, özü də cənnətməkan olufdu. Şah oğlu şah Abbas özü dərviş-nizam oluv ölkəni gəzirmiş. Fağır, fuğaranı, mənim kimi qojalardan gedif söz soruşmuş (İndi gəldin sən söz soruşursan. Mən qıvrıla-qıvrıla qalırım ki, o bildihlərimnən yadımda döyül kü, yığışdıram verəm o qıza). Həə, o bütün Yer kürəsini gəzirmiş. Nəyinki öz məmləkətini, bütün məmləkəti gəzirmiş. El arasında bir şey deyillər. Deyir ki, arvatdar toyuğu kürkə yatıranda, deyir ki, yumurtaları düzün, çıxım, görüm kimi görürəm. Əyər kişi görsəm, çoxu xoruz çıxəjeh. Arvat görsəm, fərə olejeh. Şah Abbasın da vəziri kürümüş. Vəziri yanında gedirmiş, ağı kəsmiyən adamların təpəsinə bir güllə vırırmış. Şah Abbas da deyirmiş ki, a kişi, sən mənim yanımda bı hərəkətdəri eləmə. Həə, bı Şah Abbas bir dağnan gedirmişdər, kəndin qırağıynan. Arvat qızına deyir ki, yumurtaları düz, qaçım çölə, görüm kimi görürəm. Qaçır çölə, baxır ki, Şah Abbas gedir. Deyir, a atdılar, a atdılar, a atdılar, əyağınızı saxlıyn, əyağınızı saxlıyn! Üş atdıymışdər. Vəzir də dəyanır, Şah Abbas da dəyanır. Bunnar əyaxların saxlıyılar, görüllər arvat düşdü içəri. Heş zat demədi. Deyillər, o arvadı çağırın, çıxsın çölə. O bizi saxladı. Görax nə deyirdi ki. Arvat çıxır, deyir, ay qardaş, gedin. Toyux kürkə salırdım. Dedim, görüm kimi görürəm. Onda vəzir tufəngi hərriyir ki, arvadı vırsın. Deyir, bax belələrin öldürürəm. Belə-belə rəvayatdar danışılar.

ŞAH ABBAS VƏ UŞAQ

Deyir ki, bir gün Şah Abbas vəzirinə deyifdi ki, məni elə yerə apar ki, orda mənən böyüh, yuxarı adam olmasın. O da fikirəşif,

deyif ki, mən bını hara aparım ki, onnan böyüh adam olmasın orda, bı ölkənin şahı bıdı.

Vəzir fikirəşir, kasıv, ən kasıv evə aparır bını. Ollar da paltarrarın dəyişiflər ki, bizim kimi də, təğriri-libas oluflar, gəliflər bı evə. Allah qonağı kimi, kasıf kişinin evində oturuflar. Söhbət, əyin-bəyin, ev yiası də qonağa Allah verənnən – şordan, qatıxdan verməliidi də, axşam yeməyinə. Gətirif bunnara verəndə, balaca uşağ oluf. Bu balaca uşax deyir ki, bını ayır bir-birinnən. Evdə də ehtiyat qatıx da yoxuymuş. Bı qatıxnan bəhməzi də nətəər bir-birinnən ayırmağ olar? Şah da bını görüf, vəzirə deyir ki, ə, dur çıxdıx. Duruf çıxıllar. Çıxanda şah deyif ki, mən saa demədimmı mənı elə yerə apar ki, mənnən başqa ikinci böyüh, hökmüran olmasın? Vəzir deyir, şah, saa qurban olum, axı sənnən orda böyüh yoxuydu. Şah deyif, ən böyüh höhmüdar elə o uşaxdı. Bının deyiyin kim eliyə bilər? Mən əmr verə bilərəm ki, qatığınan bəhməzi bir-birinnən ayırın? Dəli deyəllər. Ama görürsən, o, deyir.

QADININ PİRİNƏ LƏNƏT

Bir dəfə vəzir Allahverdi xannan yenə bı Şah Abbas dörviş-livas oluf məmləkəti gəzirmişdər. Deməli, bı, kadınnan bağılıdı ha. Bir kadın qırx lotuynan bir yerdə gəzir. Bını görür, gəlir deyir ki, filan qadını gətirif dar ağacına çəhdirejəm. Bının qapısına bir işarə qoyur da. Bir işarə qoyur ku, bı işarəynən bını tapejəm da. Məmləkət də, elə bil məhlələrdi. Şəhər da məhəllə məhəllədi. Deyir ki, bını gərəh mən gətirəm dar ağacına çəhdirəm, bı, sarsax hərəkət eliyir. Vəzir deyir, səhərdən gedərsiniz, filan məhəllədə, filan yerdə da bir nəfər kadın var, onu tutuf gətirərsınız. Bınnar gedillər, görüllər ki, bı məhəllədə həməən işarəynən bütün qapılar işarəlidi. Gəlif deyir ki, Şah Abbas, bəs belə-belə, o qadını tapa bilmədih da. Evini məlum eliyə bilmədih ki, bı hansı evdi? Elə bil məhəllə başdan-başa həmin işarəynən bağılıdı. Anasına deyir ki, ana, bəs görürsəmmi, mən sana deyirəm, kadının pirinə nəhlət, sən deyirsən yüzdə birinə nəhlət. İndi görürsən, kadının pirinə nəhlət.

BAYQUŞLARIN SÖHBƏTİ

Deyir Şah Abbas vəziri xan Allahverdiynən gəzintiyə çıxır. Görür kü, iki dənə bəyquşdu. Biri erkəhdi, biri dişi. Söhpət eliyillər. Şah Abbas soruşur ku, vəzir Allahverdi xan, nə deyir o? Sən axı quşdarın dilin bilirsən? Deyir ki, şah-aləm sağ olsun, erkəh quş dişi bəyquşa deyir ki, qızını ver mana, oğluma alım. O da deyir ki, yaxşı, verirəm bu şərtənən ki, mana bir neçə xaraba kənt verəsən. O da deyir ki, narahat olma, nə qadar ki, Şah Abbas şahdı, hökmü-dardı, sana isdənİLən qədər xaraba kənt verəjəm. Deyir, onnan sora Şah Abbas qayıdıf bütün xəzinənin ağzını açıp kasıblara paylıyır.

SƏDVAKQAZ

Cəbrayıl rayonunda, bir dənə bizdə olufdu, ərəb xəlifəsi, imperiyası bu əraziləri işğal eliyəndə, o kitablarda yoxdu, Sədvakqaz olufdu. O Sədvakqaz hansı ki, Həzrət Əli əleyhissəlamın pəhlivanı olufdu. Onun qəbri bizim Cəbrayıl rayonunun Sirih kəndindədi. Yeddi metir boyudu, dörd metir enidi onun qəbrinin. Yanı uzunluğu, eni. Yeddi metir boyudu, dörd metir eni.

KOROĞLU

Hə, Koroğlu Nigar xanımı da götürür. Gəlir çıxır bir kotan əkənin yanına. Həə, görür kü, bının da bir tufəngi var. Həə, tufəngi söküyüf daşa. Deer ki, a kişi, bı nədi? Deer ki, bı tufəhdi. Deer, tufəh nədi? O vaxdı tufəh yoxumuş da, qılış, ambut, qalxanımuş. Deer ki, bəs tufəhdi, mən isdəsəm, səni ataram, ölərsən. Deer, gərəy məni atasan. Nəhlət şeytana deer. Deer, olmaz. Deer, olajax, gərəh məni atasan. Atmır, axırı kişi o qədir məjbur olur ku, kotana qoşduğu özkünün birinə atır, yıxılır. Koroğlu Niyar xanıma deer ki, indi namərt dünyasıdı. Ta mənim Koroğluluğum getdi. Başdıyır hər şeyi tulluyur, çıxır gedir.

TƏRƏKƏMƏ QADINLARI

I mətn

Mərcannıda qadınlardan iki qoçağ arvad, deyirdilər, o birisinin adı yadımnan çıxıf, biri mənim qocam idi, dədəmin nənəsi Gülpəri. Görməmişəm e, deyilənnərə görə, canrı arvadımış. Oğru-zad gələndə qarıya neçəsin baş-gözünü dağıtmışdı. Dava-zad düşdümü, kişilərdən qabağa Gülpəri arvat gələrmış.

Gülpəri nənəm bi dəfə dağda olufdu. Oğlu Musdafa da cavanıymış da, yeniyetmə vaxdıymış. Gülpəri nənəm deyir, gördüm kü, çadırın arxasında nəminin (nəmi – orda süt sərərdilər, üzü qaymağ olurdu. Pərdə olurdu, qırağınnan da qarğıdan çəpər-zad çəkirdilər) çəpəri şıqıldıyıf tərpanir. Dedim, qoy bir az gözdüyüm. Nəsə, biraz gözdüyüf, səs yavaş-yavaş hənirti olufdu. Həə, deyir, yavaşca dan tulum ağacını götürüf qarıdan çıxıf. Deyir, Musdafanı durquzmuyuf ku, gədəni vıralar. Nəsə, soora deyir, görüf kü, biri atın üsdündədi, qucağında da bir motal. Təpəsinə birin qoyufdu, gəlif yerə. İkinci biri çıxıf, bını da vırıf. Vıranda arxadan üçüncü adam arvadı vırıfdı. Üçüncü də varımış da, görmüyüfdü, gejedı. Üçüncü adam Gülpəri nənəmi vırıfdı. Hay düşüv oyanmağ, oba-zad qalxıfdı. Billar qaçışıflar. Qaçışannan sora görüflər ki, aşağıda – çınqılıxda dörd erkəh bağlamışmışlar, onu da götürəmmiyiflər. Elə erkəhləri də əllərinnən alıflar. Özdərin də biraz döyəşdiyif bıxarıflar.

II mətn

Biri də vardı, kişi Mədinə. İki qardaşın övlatdarı varımış bir əvin içində. Birinin qızı çoxumuş. Birinin də bircə oğlu varımış, bircə də qızı varımış. İndi o kişilər hara atdanıf gessə, neynəsə, əvi bu qoruyarmış. Mədinə heç aylə də qurmamışımış, qız uşağıymış hələ. Ağacı dəymədiyi yer, adam da yoxumuş, ya kişi, ya arvat. Həməşə döyərmış. Bax ona görə ona elə kişi Mədinə deyərmişlər. Deməli, dağa, arana gedəndə, yolda, irizdə, köş düşən yerdə Mədinə vardısıa, da kişilərə ehtiyac yoxumuş. Kamil məlim demirmi, qojam Gülpəri. Ona da kişi Gülpəri deyərmişdər. Ağaşdı arvatdarımışdar.

NƏR KIŞİLƏR

I mətn

Bizim nənə babamız olub, pəhlivan kimi oluf. Çox da gamış saxlıyırmişdar. Dədəm danışdı, deyirdi, gamışı çox saxlıyır. Sava-hertə durur ku, gamış qapıda yoxdu. Amma kəndin altında da meşəli-h var – tala. Bütün armutdu, özü də qəşəy armut. Kişi durur tər-pənir, gedir ki, bı armutduğa gedim görüm gamış ne-joluf. Gəlir ki, armud ağaşdarının divində gamış var. Deyir “tfo, tfo”. Dəvərəndə görür kü, gamış dəyil, ayıdı. Əmim danışdı ki, atam əlindəki ağacınan vırıf, potanın birini öldürüf. Deyir, potanın biri öləndə ayı cumur bı kişiyə. Kişi də nə-r oluv e. Deyir, ayını qulaxlıyıf. Bının qardaşı varımış, qardaşı da kəndin böyründə qoyuna gedirmiş, üz-dənirax yanında da iki it varıymış. Qışqırır, Abbas, hay, Abbas, hay, ayı məni yedi, gəl, hay. İtdər gəlir, potanın birin də it alır, biri qaçır. Abbas itin dalıncan düşür gəlir ki, ayını belə qulaxlıyıf, ayı əllərin qoyuf bının çiy-ninə. Deyir, Abbas, ayını sinqır-ra¹⁶, ayı maa zor eliyir. Xənçəlnən sinqırır-yır, ayını orda aşırır. Qılçasın dal qılçasınnan kəsir, aşır.

Bir də dədəm danışdı, deyirdi, babamız ölüf, babamın qarda-şımış, bını gəlir, elə bilginən, bax haranı deyim e, Sabir savxozun-nan yox, hələ uzax. Bir yerdə bıllar mal gətirirmiş. Orda bir düyələri, boğaz düyələri yorulur. Deyir, gəlir, deyir, Güləmbər, Güləmbər. Deyir, Şəhi, nə deyirsən? Deyir, örkəni maa ver, deyir o yetimlərin bir düyəsi yoruluf, gedim onu gətirim. Əmimgil bax danışdı, bı sıf-ra hakqı. Deyir, gedir, düyəni beləcə götürür qoyur ipin arasına, deyir, qalxızın dalıma. Qalxızılar dalına, gəlir düyə dalında, yolda su içir, əyilir. Gətirir kətdə yerə qoyur, deyir, xeyləh ağırımış.

Bir də deyir, qonşu kətdə toy var, toya gediflər. Bırda da deer quvvalı adamnar varımış. Bı qazanaltına sa-jayax deyirix biz. Bının birin qoyur mis teşdin içinə, belə tutur oynuyur toyda, oynuyur, oy-nuyur, deyir, Kəlbəlayı, tut. Kəlbəlayı Şəlliymiş adı. Deyir, atam, qoy yerə. Qoyur yerə. Deyir, get, qara kotan oluv irəli, onun nə-s-

¹⁶ Sinqır-ramaq – kəsmək, parçalamaq

tavı¹⁷ da deyir, yüz əlli-iki yüz kiloymuş. Gətirir yığır o teşdə, götürür. Oynuyur, oynuyur, oynuyur, həmin o kişiyyə deyir ki, tut, deyir, yox, Kəlbəlayı, mən o qələti eliyəmmərəm. Abbas, dur. Abbas da qardaşımı, cavanımı. Əmim danışırdı. Deyir, durur, orda oynuyur. Nəzəriyyəllər, gələn kimi ölür. İrəli həylə nər kişilər oluf.

II mətn

Bizim kətdə Mahmut kişi oluf. 110 yaş yaşadı. Qısırəmən dananı, altmış-yetmiş kilo çəkisi olan dananı örkənnən şəlliyif aparır. Qış vaxdı oluf. Baxıflar ki, dörd dənə dana burdadı, biri yoxdu. Dana izi getmir, amma bir dənə adam izi gedir qarda. Kürdoğlu Məhəmmədə cığır gedir, cığırın altında bulax var. Qara ayağ izi salan adam dana dalında əyilif su içəndə dananın dırnaqlarının izi düşüb qara. Mamaoğlu Əhliyar var. Dədəmin bacısı oğluydu, gödək barmağ Əhliyar deyərdilər. Deyif, əə, bu dananı Mahmud aparmış olacağ. Deyir, Mahmud dayı. Deyir, nədi? Deyir, bizim bir danamız itib axı. Deyir, Məhəmmədin qonağı vardı, sizin dananı mən şellədim, apardım. Qarıda 10-15 dənə danam var, hansını aparırsan, apar. Da kim idi onun danasın aparan?

MOLLA PƏNAH VAQİF VƏ MOLLA VƏLİ VİDADI

Molla Pənah Vaqifnən dost oluflar Molla Vəli Vidadi. Hacı Qaramanda mədrəsə varıymış, orda dərs deyirmiş Molla Vəli Vidadi. O vax da deməh, Vaqif Şuşa qalasında vəzir imiş, İbrahim xanın. Ordan Vaqif Molla Vəli Vidadiyə məhtub yazır. Nəysə, zarafatınan götürür yazır ki:

Ey Vidadi, nə düşmüşən, bir Çələbinin cəbrinə?

Orda da Dağ Tumas kəndi var, Dəli Kazım varıymış, onnan dosduğ eliyirmiş. Opşim, Molla Vəli Vidadi uzun müddət dərs deyifdi, bizim həmin o Hacı Qaramanda mədrəsə varıymış. Vaqif də bunu Şuşa qalasına dəvət eliyir ki, gəl bura, gəl burda yaşa.

¹⁷ Kotanın nəstavı deyiləndə bütün alətləri bir yerə cəmlənmiş kotan nəzərdə tutulur.

HACI İSMAYIL

Yoldaşımın babasınnan danışım. Hacı İsmayıl olufdu, savet hökuməti onu o vax qulağ eliyib. Nə bilim, tutuf aparıf. O, belə karrı kişi olub. O, bəlkə də iyirmi qan bağılyıb, öz puluynan, öz ağsak-qallığıynan. Heylə qoçax adam oluf. Nəbiynən döyüşüp o. Nəbi kimi adamnan, Qaçax Nəbiynən vuruşuf. Nəbi onun qardaşı Vasili öldürüf, Ağcanı öldürüf. O da Nəbigildən adam öldürüb. Nə bilim, belə-belə işlər eşitmişəm. O vax qojalar söybət eliyif. Hacı İsmayıl oluf adı. Amma çox qoçağ adam olub. Dədəsinin atasıdı Hacı İsmayıl. Onun da dədəsi gənə Şahgəldi olub, onu da İrannılar vırıbdı.

QANLI HAVIS¹⁸

Öz kəndimnən nağıl eliyim birin də. Mənim kəndimin adı Havuslu kəndidi. Deməh, bizim kətdə Havus addı kişi oluf, onun adına qoyuluf. Qannı Havis, qannı Havis da dəərmişdər ona. Nəysə, onun yeddi oğlu varmış. Bir gün yoldaşıynan nəysə sözdəşir. Sözdəri çəp gəlir. Dəli kişiymiş. Arvadı inəy sağdığı yerdə kişinin şəxsiyyətinə toxunan söz deyif, arvadı xənçərnən öldürür. Döşün tutur oğlannarına ki, atanın üzünə ağ olmayın, günah mənim öz dilimdə olub. Bu belə. Bir də o da gənə qoçağ adam olub. İrannılar gəlif onun malın, atın naxırçının qabağından yığıf aparıf. Naxırçı qaçıf gəlif Havısa deyif ki, ay Havis, irannılar apardı. Bir dəsədə adamdı, dəsədəliyif aparıf. Arazın qırağında Soltannı kəndi var, onun yanınan keçə-keşdə ata dəyif gəlif, orda çatılıf aralıda. Güllə atıf deyif ki, əyə, çıxın maldan, atdan aparmayın, çıxmıyıflar. Atın birin vırıf, o adamnarın atının birin vırıb. Atdan düşüb, at yıxılıb, atdan düşüf ayrı bir at tutub miniflər. Genə deyif ki, ayə, qıymıram vuram, çıxın gedin, malı qoyun gedin. Eşitmiyiflər. Deyif, indi özünü gözdə. Ortasını verir güllənin ağzına, yoldaşdarı qaçışır gedir, at-mal da qalır, malı, atı yığır gətirir gəlir. Onun meyidini də gətirir. Gətirir

¹⁸ Havis – Cəbrayıl rayonun Hovuslu kəndi

onu dəfn eliyir, müsəlman qanun-qaydasıynan basırır. O ki qaçmışdı yoldaşları, gedillər İranda anasına deyillər ki, bəs oğlunu filan yerdə vırdılar. Deyir, oğlum gedəndə dedim ki, ay oğul, getmə. Dedi, Qarabağda kişi yoxdu. Dedim, oğul var, əlinə geşmirsən. Məni eşitmədi, getdi. İndi aparın məni oğlum vurulan yerə. Addıyılar, gəlillər İrannan həməən o Havıs vırdığı yerə. Gösdərir, deyir, bax burda vırdı. Gəlir deyir, mənim oğlumu vuran kimdisə çıxsın ki, görüm necə oğuldu. Orda Havıs çıxır deyir, ana, mən vurmuşam. Arvadmış e, atası yoxmuş. O xanmış, arvat da belə. Alnınnan öpür, deyir, oğlumun qanı sənə halaldı. Oğluma deyirdim, oğul, getmə. Deyirdi ki, o tayda kişi yoxdu, Qarabağda. Dedim var, əlinə düşmürsən. Havıs həməən Havısdı. Arvadın öldürmüşdü, ona görə qanı Havıs deyirmişdər.

QAÇAQLAR

Mən eşitmişəm ki, İran qaçaxları babalarımı öldürüplər. Görücü babamnan (Salman babam) qardaşı gediblər çay qırağına, ağaç kəsməyə. Bir balta vurufklar, heş nə olmuyuf. İkinci baltada, baltanın ağzınnan qan düşüf guya ki. Onu ta bunun qojası (ərinə göstərir – top.) nağıl eliyirdi. Mən eşitmişəm uşaxlıxdan. Elə vabşe kənt bilirdi o söhbəti. Onda deyir, qayıdıf baltanı qoyub yerə. Qardaşı deyib ki, niyə bikafladın? Gəlir, oturur. O qeybdən gələn təsbehi çevirir, çevirir. Ta heş nə demir. Gəlillər əvə. Bacısı görür, bu bikafdı. Deyir, ay qağa, nədi? Deyir, Pəri, sabah bu vaxdı bizim ikimiz də torpağın altda olacıyız. Deyir, ay qağa, qurban deyəh, ağaya nəzir deyəh. Deyif, buna heş nəyin çarəsi yoxdu. Çoxlu sürüləri varıymış. O Pəri də bir az iyid arvadıymış ha. Yüz neçə yaş yaşamışdı. Deyir da, öküz deyəh, inəh deyəh. Deyif, heş nəyin çarəsi yoxdu. Biz sabah bu vaxdı ikimiz də torpağ altında olmalıyız. Gecə qaçax-quldur gəlir. Bunun oğlu da balaca uşağıymış. Onda dədəsinin qucağında yatmışımış. O uşax mənim babamdı. Babam (həmin uşax) onu xatırrıyif danışır ki, biri isdədi məni də vıra. O İran qaçaxları. Deyir, o biri qayıtdı ki, ə, yazıxdı. Uşağın

günahı nədi? Vırma. O qalır. O biri qardaşı da qoyunun yanında vırmışdılar. Qoyun sürüsünü təh qavırın yanında saxlıyıflarmış. Təh qavır vardı orda. Qavırın yanında qoyunun içində onu da vırıl-lar. Arvad isdiyir (həmən Pəri) bir güllə ata, buların dalınca. Bular da qayıdır muna sarı güllə atıllar. Güllə Pərinin tumanın dəlidir keçir, ordan da gedir dəyir qavlamıya. Qavlama bularda dururdu, mis qabdı. Qaçıncan dədəsi evində dururdu. Muna güllə dəyən qavlama deyirdilər. Qaçaxların gülləsi dəyif. Elə həmən savax dediği vax buların ikisini də basırdılar. Qaçaxlardan heylə eşitmişəm.

QAÇAQ NƏBİ

Bir gün Nəbinin yolu düşür Zəngilana. Orda bir kişidə bir boz at varmış. İki variant deyillər. Biri deyir, İrannan gətiriflər, İrannan Qazanzəmili Allahverdi gətirif Nəbinin Boz atını. Deyiləni deyirəm də, keçmiş adamların dedihlərinən. Bir variantda da deyillər ki, bir gün yolu düşür Zəngilana. Bir evdə qonağ olur. Bu kişinin bir boz atı varmış, qonağ olduğu evdə. Nəbinin gözü düşür bu ata. Gətirillər yumurta bişirif qoyurlar, çörəh qoyullar, duz-çörəh. Nəbi çörəysiz, duzsuz bu yumurtaları yeyir. Yumurtaları çörəysiz, duzsuz yeyif, gecənin nə vədəsi durur, öz atını qoyur, həmən boz atı götürür, minir çıxır dağlara. Kişi səhərdən baxır görür ki, at yoxdur. Deməh, Nəbi orda o yumurtanı yavan yeyif, nə duz yeyif, nə çörəh kəsif. Yanı oğurruğ eliyəcəhdi, kişi duz-çörəh kəsdiyi yerdə haramnıx, oğurrux, ayrılih eləməz axı. Bir variant belə deyillər. O biri variantı da nağıl eliyərəm. O ki deyirəm Cəbrayılın Qazanzəmisinnən Qaçax Allahverdi oluf. Bir günnerisi Allahverdi gedir, Nəbiyə deyir ki, mənə də dəsdənə götür. Deyir, səni o şərtənən götürərəm ki, İran şahının Boz atı var, o atı maa gətirəsən. Deyir, gedərəm, Allaha pənəh, gətirərəm, gətirərəm da. Durur gedir, gözdüyür, görür şah evdə yoxdu. Axşam vaxı şah gəlir hardansa gəzməhdən. Qaçır girir, atın səbəti var, saman qoyullar, deməh, qabağ bu bardan, təlis, meşox deyillər, nə bilim (olar da səbətdən örülür), atın samanını ona yığıf gətirif atın qabağına tökürmüş. Girir səbətin altına, şah gəlir, girir pəyiyə, nöker

atın yəhərin alır, tumarıyır, bağlıyır, daldan da qapını vırır. Pəyənin içinnən şahın evinə piləkən varmış. Piləkən də həməən şahın evinə – üç mərtəbəli evinə çıxırmış. Şah gəlir, ağır kök adammış, oturur belə səbətın üsdə nökerə ki göz qoyur, nöker atımı tumarıyırmı, arpasını nətəəri verir? Bulara nəzarət eliyir. Allahverdinin, o səbətın ki altına girmişdi, bu baş barmağı qalır səbətın çubuğunun, qırax çubuğunun altında. Barmağın deşir, o, ona dözüür. Şah o piləkənnən çıxır yuxarı. Nöker də çıxır. Dal qapının çöldən cəfdəsi vardı. Durur atı çıxardır, o qapını açır, bullar çıxannan sora arxayın olur da. Atı yəhəriyif çıxardır, bağlıyır qapıda ağaca. Deyir, birəz qoy vaxd keşsin, gedərəm. Belə baxır görür kü, kişinin, o şahın bacasınnan bir dənə ip sallandı. İp sallandı, şahın ayləsi ipi saldı kişinin boğazına, o şahın boğazına. Yuxarı çəkəndə, bu yetirdi kəndiri vırdı, həməən o oğru. Kəndiri vırdı, tap, düşdü yerə. Gözü həvikkələndi¹⁹, gördü bir adam var, qeyri heş kim yoxdu. Dayan! Sənin bu aylən kəndiri saldı sənin boğazına, bax çəkdiyi yerdə kəndiri vurmuşam. Atı da gəlmişdim apararam, mən Qaçax Nəbinin adamıyam, Qarabağdan gəlmişəm. Bax bu da atın qapıda, gedif baxa bilərsən. Çıxır, görür, doğrudan da, atı yəhəriyif, bağlıyif, gözdüyür. Bu gözdüyürdü guyə əl-ayax yığışsın, hamı getsin yatsın, onnan soora mən o atı apararam. Həə. Dur, get, oğul, halaldı at da saa, get. Bu getdi, bunu buraxdı. Dedi, atı da apar, get. Bu getməhdə olsun. Şah arvadı öldürdü, başını kəsdi. Kəsə yolnan gəldi, bu elə bil bəənnən gedir meşənin içiyənən, şah da bəənki yolnan gəldi. Kəsə yolnan çıxdı bunun qabağına. Elə belə arvadın başın saşdarı əlində belə tulladı o Allahverdinin qabağına. Dedi, oğul, bax budu ha cəzası həməən kadının. Bunun cəzası budu, bunu öldürdü. Həə. Atı gəttdi verdi Nəbiyə. Nəbi gənə bunu götürmədi. Dedi ki, yox, indi bir iş də var. Nədi? Dedi, sən tufəngi alassan əlinə, atın çaparağında qozu gərəh vurasan. Qozu göyə atajam, sən atın qarağında (at çapajax dörd dənə), göydə gərəh o qozu vurasan. O qozu da vırır, onnan sonra həməən Allahverdinini götürür dəsdəsinə Nəbi.

¹⁹ Gözü həvikkələndi – səksəndi, qorxdı

SİRİK QAÇAQLARI

I mətn

Sirih qaçaxlarınınan Nazar kişi olufdu. Onnan sonra mənim babam Əşrəf olufdu. Savet hökumətinə qarşı vuruşufdu, kəndin ortasında onu gülləliyiflər. Döyüşdərin birində bir rus afserin vuruf, öldürüflər. Afserin arvadı bizim Sirih kəndinə gəlif, camahatı düzülflər sıriya. O öldürülən afser də göyçəyimiş, viddi-fasonnuymuş. Kadına deyiflər ki, kimi isdiyirsən seç, öldürəh, ərinin əvəzi çıxsın da. Bu da gəliv Əşrəf babamı göstərifdi ki, bu, ona bərabər ola bilər. Çox, həddinnən artıx gözəlmiş. Dərmişdər ki, mənim dayım vardı, Xankişi dayım, Allah rəhmət eləsin cəmi ölənnərə. Yuxuda görmüşdü, soruşuflar həməh o Qasım Çələbidən, deyif ki, Həzrəti Əli kimə oxşuyur? Deyif, əşi bunu niyə təkrar eliyirsiniz, Həzrəti Əli bu Əşrəf kişiyyə oxşuyur. Nəzər onu vuruv, onnan sonra elə bəlaya gəldi. Savet hökuməti, deməli, bizim kəndi mühasirəyə alıf, mühasirəyə alannan sonra da bizim Sirih qaçaxları savet hökumətini qəbul eləmirdi, ona qarşı mübarizə aparıflar. Həməh o babamı düzülflər orya, qəbrin qazdırıflar. Əşrəf babam deyif ki, icazə ver, heç olmasa kəlmeyi-şəhadətimi oxuyum. Kəlmeyi-şəhadətini oxuyuf, rus əsgəri tufəngi tuşduyuf ki, mənim babamı vura, atmıyıf tufənk. Öz azərbaycannımız mənim babamı güllüynən vurufdu, elə orda da o şəhid olufdu.

II mətn

Sirih qaçaxları olufdu. Nazar kişi, Süleyman kişi olufdu. O vaxdı uyezd gedirdi Cəbrayıl qazasına. Onu ora təyin eliyiflər ki, sən bu qəzanın yiesi ol. Həməh kişi gedif o Qasım Çələbiyyə deyif, nə deyirsən, məni axı bu uyezdin rəisi təyin eləməy isdiyillər. Deyif, Süleyman kişi, iki partiya bir yola getməz. Lenin (yezidə Allah lənət eləsin) yezitdən bir barmax yuxarıdı. Lənət düşür ona, nə mənada, çünkü bilə-bilə Allahı inkar elədi, Allahı dandı ki, Allah yoxdu. Quranı özü də oxumuşdu o, onçun ona lənət düşür. Ona görə demişdi ki, iki partiya bir yola getməz. Sən kamunis parti-

yasını götüsən, o dinsiz partiyasıdı. Həm də ki, burda mənim partiyamdasan, o düz yola getməz. Ona görə o həmin vəzifədən atqaz eləmişdi, yəni getməmişdi kamunis partiyasına.

KÜRDOĞLU MƏHƏMMƏD

I mətn

O vaxdar Kəlbəcərin yaylaxlarına çoxlu elat toflaşardı, dincələrdi. Qarabağ camahatı Qoşdaş yaylağına daha çox toflaşardı.

Bir günnəri bir qarabağlı Qoşdaşda oğluna toy eliyir. Böyüh, kiçih, uşax yığılır. Bı cavannar başdıyıllar aralarında mərc gəlillər. Ara qızışır. Deellər, qoy hər iki tərəfdən bir cavan at çafsın, güş tussun, hünərin gösdərsin. Kəlbəjərin yeri, qızım, dağ-dərədi, tərəlihdı. Düzənnih dööl ha, at aparasan. Bı kəlbəjərrilərdən Kürdoğlu Məhəmmədi seçillər. Kürdoğlu Məhəmməd Alxasdı kəndinnən Quluş oğlu Məhəmmədin boz atını isdiir. O boz at da kətdə çox məşhur oluf. Deellər, atı yəəsi dokquz öküzə alıfmış. Atı gətirillər. Kürdoğlu Məhəmməd əvvəlcə atın taxırın yoxluyur, qalxır üsdünə. Çapır, çapır, gəlir Tərəzi dağının üsdünə. Ordan camahatın üsdünə tərəf çapır. Hər tərəf xəndəh, daş-kəsəh, hamı qorxur. Camaat bir də baxır ki, Kürdoğlu Məhəmmət başı üsdə yəhərin üsdə duruf, sonra görüllər ki, yoxdu. Hamı qorxur. Deellər, day yıxıldı öldü. Demə, bı atın döşünün altınnan sarılıf çapırmış. Camahat onun qabaana çıxıf, alınnan öpüllər. Sonra nöübə bu biri tərəfə gəlir. Bu biri tərəfdəkilər gördühlərinnən sonra mərjdən vaz keçir.

II mətn

Bı Kürdoğlu Məhəmmədin Yunus adında qardaşı, bir də Reyhan addı anası oluf. Olar Umudduda yaşayırdılar, sooralar Malaslara (kənd adı – top.) köçüllər. Malasdı tayfası onnarın köşməyinnən narazılığ eliyir. O vaxtdarı Qılışdı dayrəsinin milisi Ədil addı biriydi. Ədil baxır ki, həndəvərinde Məhəmməddən igidi, cəsuru yoxdu, onu özünə köməhçi götürür. Bir yerdə işdiillər. Hardasa, bullar 1922-23-cü illərdə oluf. Bir günnəri bu Ədil həddin aşır,

cızıgınnan çıxır. Bir kəntdən, dəəsən Sırxavət kəndinnən birinin arvadın götürüf qaçır. Arvadın əri hər yana şikaata gedir. Söhbət Mircəfər Bağirova çatır. Ədil bəyi Bakıya çaarıllar. Ədil bəy bilir ki, Bakıya gessə, onu güllələjəhlər. Qaçıf çıxır dağlara. Malasdılarnın əlinə girəvə düşür, yazıf verillər ki, bu işdə Kürdoğlu Məhəmmədin də əli var. Yazıgı tutullar, onu Şuşa türməsi, soora da Gəncə türməsinə göndərillər. Bı yannan da Kürdoğlu Məhəmmədin qardaşı Yunusnan Ədil bəyin arasın vırıllar. Şayə yayıllar, Ədil bəyə çatdırıllar ki, qardaşını saa görə tutuflar. Odu ki, Yunus səni öldürməyə girəvə gəzir. Bu yannan da deellər Yunusa ki, Ədil bəy sənən qorxur, səni öldürməyə isdiyir. Mircəfər Bağirov o vaxdan əmir verir ki, harda olur-olsun Ədil bəy tapılıf güllələnsin. Yenə hiylə işlədillər. Yalannan deellər, Ədil bəy gejlər kəndin qırağında samannıxda gızdənir. Samannıxda da gejlər Yunusnan əmisi qalırımış. Gejəynən milisdər tökülür, samannıxda, Yunusnan əmisin öldürüllər. O vaxdar Kürdoğlu Məhəmmət bı ermənilərə qarşı vırışımış. Mircəfər Bağirova da beləcə deyiflər.

Bir günnəri Gənciyə gələn Mircəfər Bağirov Kürdoğlu Məhəmmətnən görüşür. Ona deer ki, səni buraxdırajam, amba heş kimə dəyif dolaşma, başı aşaa sal, dolan. Bını buraxıllar. Kürdoğlu Məhəmməd evinə gəlir, görür kü, qardaşın, əmisin öldürüflər, anası Reyhan da ağlamaxdan xəsdə düşüf. Arvad olannarın hamısın açıf oğluna danışır. Kürdoğlu Məhəmmət gəlir Malas kişinin yanına. Deer ki, kişi, biz sizə neynəmişih? Nə günah eləmişih mənə nahaxdan türməyə saldız, qardaşımı öldürdüz. İndi də evimi dağıtmısız. Malas kişi onun sinəsinnən itəliyif deaf, irədd ol. Kürdoğlu Məhəmmət hirsdənif, deaf, Mən Mircəfər Bağirova söz vermişdim, ama keşdi. Yunusdan soora onsuz da yaşamağ isdəmirəm. Evə gəlir, silahı götürür, Malası da, tayfasındakı karrı adamların da hamısın öldürür. Bir qadınara, uşaxlara dəymir. Qalxır dağlara, başdıyır qaçaxçılığa.

III mətn

Deellər, Kürdoğlu Məhəmmət qaçaxçılığa başdıyanda arvadın, anasın gətirif qoyur yenə Umutdu kəndinə. Bir günnəri Ağdam

MKVd-si milis göndərir ki, gedif Umutdudan Kürdoğlu Məhəmmədin arvadın Ağdama gətisinnər. Məhəmmədə də xəbər çatır, tez atdanıf Ağdama üz tutur. Görür kü, Ağdamda idarənin həyətində arvadı bir daşın üsdündə dusdax kimi oturuf. Ona yaxınnaşır. Bı vaxdı milis qadının yanına gəlir soruşur ku, bu kimdi? Deer, kətdən qohumumdu, dalımca gəlif. Başdıyır milis soruşur ki, Məhəmmət, necə adamdı ki, onnan belə qorxullar. Arvad əliynən Məhəmmədi göstərif deer ki, bax belə bir adamdı. Soora qadını aparıf içəridə dindirillər. Bı dəfə milis rəyisi soruşur ku, a bajı, o Məhəmmət nətəri adamdı ki, Sovet hökuməti onu yola gətirə bilmir? Qadın deer ki, Məhəmmədi görmədin, indicə həyətdaydı. Qorxumnan düzün demədim ki, ikimizi də öldürər. Eyham elədim, başa düşmədiz. Rəis, milisdər qorxuya düşür. Sevinillər ki, Məhəmməd olları öldürməyüf. Tez qadını iki milisə qoşullar ki, aparıf Umutduya çatdırsınnar. Ağdamdan təzəcə aralanmışdılar ki, Kürdoğlu Məhəmmət dəsdəsiynən başdarının üsdün alır. Milisdər qorxur, qaçmağ isdiyəndə deer ki, qorxmuyun, siz tapşırığı yerinə yetirirsiz. Çıxardıf ollara beş yüz manat pul verir. Milisdər qorxusunnan götürmür. Gətirif qadını Umutduya qoyullar. Məhəmmət onnara heyvan kəsdirif, yeməh yediridir. Deer ki, qalın, sabax gedərsiz. Milisdər gejenə qalmıyıf Ağdama dönüllər.

IV mətn

Bir dəfə də deellər, üç nəfər milis – Məhər, Qulu, bir də Xəlil gəlillər ki, Kürdoğlu Məhəmmədin arvadın Kəlbəcərə aparsınnar. Bı Məhərnən Qulu qardaş oluf. Özdəri də Dəmirçidamınnanıymışdar. Gəlillər, Kürdoğlu Məhəmmədin də arvadı xəsdəymiş. Arvadı təhqir eliyiflər, şillə-şapalax vuruflar ki, dur, düş yola. Evdən şey-şüy də götürüflər. Bı Xəlil dözmüyüf onnarın arasına girif, qardaşdarı evdən çıxarıf deef ki, ayıfdı, xəsdə qadındı. Çıxanda deef ki, bajı, bağışda, Allah bınnarın üzün qara eləsin. Axşam olur, Məhəmmət evinə gəlir. Qadın deer ki, bəs belə-belə, adamlar gəlmişdi, mənə döydülər, söydülər, vırdılar, Xəlil addı o adam olmasaydı, məəm başıma çox oyun açajeydilər. Kürdoğlu Məhəmməd dəsdə-

sinnən Sadaynan, Nüsrəti götürüf gəlir Bağırsax kəndində, meşədə gizdədir. Bilir ki, bunnar Bağırsaxdan keçif Dəmirçidamına gedə-jəhlər. Xeyli gözdüyüllər, görüllər, üç atdı gəldi. Kürdoğlu Məhəmməd onların nişanaların arvadınnan öyrənmişdi. Xəlili uzaxlaşdırır, qardaşları güllüyə tutur. Biri qaçır palıd ağacının dalına girir, o birisi yerindəcə ölür. Onu ölü bilif aralanıllar. Qulu sooralar da yaşadı, ama şikəs qaldı. Hamı ona “Topal Qulu” deirdi.

V mətn

Bı Laçın tərəflərdə Tazılar Əhmədnən, Fətulla adında iki qaçax varmış. Binnar bir yerdə qaçaxçılığ eliyərmişdər. Nə olursa, bılların arası dəyir. Fətulla bu qaçax dosdu Əhmətdən ayrılıf Məhəmmədin yanına gəlir. Ona deer ki, məni də öz dəsdəə götü. Məhəmmət bunu bir-iki dəfə sınıyır, sonra dəsdəsinə qatır.

Bir gün binnar yaylağa düşüllər, yaymış. Dəsdədə adam, atdı çox olur, hərəni bir alaçığa salıllar. Bı Fətulla da gəlif cavan gəlini olan bir alaçığa düşür. Evin kişisi evdə dəəlmiş. Gəlin Allah qonağı kimi Fətullanın paltarın yuyur, çay-çörəh. Yatmax vaxtı gələndə Fətulla gəlinin üsdünə düşür kü, gəl bir yatax. Gəlin alaçıxdan çıxıf gəlir Məhəmmədin yanına, olannarı deer. Məhəmmət tez silahın götürür, diriyyir Fətullanın boğazına deer, köpəyoğlu, səən camahatnan nə işin var? Bilmirsən bizi saxlıyan onnardı. Camahat olmasa, hökumət bizi ikicə günə əzər. Qaçaxlar yalvarıf yaxarıllar ki, Kürdoğlu Məhəmməd Fətullanı öldürməsin. Məhəmməd axırda silahın çəkir, deer, sənin kimi binamusa məəm dəsdəmdə yer yoxdu. Fətulla qorxur. Qaçax Fətulla təzədən gəlir Tazılar Əhmədin yanına ki, qardaş, bir qələtdi eləmişdim. Gəl yenə bir yerdə olax.

Nəysə, genə birləşillər. Bir günnəri Kəlbəcərdən iki qardaş Fərhadnan Şirin Laçınnan postu götürməy üçün yola düşüllər. Gəlif bu Kəlbəcərnən Laçının arasınnan Ağquzlax yaylağına çatanda Əhmədnən Fətulla olların üsdünə düşüf soyullar. Fətulla bu cavanın – Şirinin civlərin axdaranda ordan qamsamol bileti çıxır. Deer ki, bizi də çöllərə salan bı kamsamol körəyuşaxlarıdı. Oğlanı gülləliyyir. Bı yannan da Əhmət tufəngi çəkif Fətullanı öldürür kü, həm

camahatı soyursan, həm də öldürürsən. Soora tufəngi götürüf paştalyona verif deer ki, get kəndə xəbər yay ki, bəs yolda qaçaxlar qabaamı kəsdi, posdumuzu əlimizdən aldılar, qardaşımı da öldürdülər. Mən də ollardan əlbəyaxa oldum, öldürüf tufəhlərin aldım. Belə qaçax Fətulluya əjəl özü cəzasın verdi.

VI mətn

Kürdoğlu Məhəmmət qaçağ oluf. On yetdi, on səkgiz il nə qədər adam öldürdü, dedi, hələ ala itdərimin qanın alıram. Atasıgilin ferması olub o vaxdı, hökümət gəlif əllərinən alıf hər şeylərin. Elə bil ki, yetdi-səkgiz dənə itdərin qırıblar, varı, dövləti sıyırıp aparıflar. Ona görə deyirdi ki, hələ itdərin qisasın alıram.

Alış vardı, milisiyada işləyirdi. Burda da birinə general zvanıyası verilif o vaxd. Prikaz verilif ki, Kürdoğlu Məhəmmədi öldür. Bı yaxınnaşa bilmir ki, öldürə. Noolsun zvanıya veriflər, qorxur da. Bu gəlif min manat pul boyun olur ku, kimsə gedif Kürdoğlu Məhəmmədi öldürə. Nəysə, Alış boyun olur. Qaban qayası var bizdə. Qəşəh maral, keçı, nə bilim, hər bir şey olur orda. Kürdoğlu Məhəmmədin orda zağası vardı. Gedir ki, Məhəmmət daşın üsdə oturub, qabağına qoynun cəmdəyin asıb. Deyif, Alış, xoş gəlmişən. Deyif ki, Məhəmmət dayı, yadıma düşmüşən, ona görə gəlmişəm. Deyif, yaxşı eləmişən. Bu gecə yuxusuzam, aftafanı götür, get, orda bulax var, ordan su gətir, gələndə sənən söhbət eliyərəm. Aralaşannan sora duruf ağaşdan peyjama düzəltmişmiş, pəncəyi də keçirif, papağı qoyub başına, ojağın qırağına belə uzadır, keçir bir yekə fıstıq ağacının dalına. O tərəfdən gəlir, deyir, sən öl, belə fürsəti əldən yerə qoymağ olmaz. Bu yatıf, bunu ateyjam. Tapançanı çıxardır, güllə qutaranacan döşüyür. Məhəmmət ağacın dalınan çıxır, deyir, ə Alış, atan elə atmır, belə atır. Təpəsinnən atır, kəndə də xəbər yolluyur ku, gəlin, bu iti aparın. Axı bu qaçaxdı, sən bunu öldürə bilmərsən, bu, elə bir qaçaxdı, savaddı qaçaxdı.

KƏLBƏCƏR BƏYLƏRİ

I mətn

Bizim zonada bəylilər vardı. Olları hamısını sürgün eləmişdilər, Gəray bəy adında biri qalırdı. Deməli, gedillər ki, bını da aparalar. Gedillər ki, Markısın, Engilisin kitabı qabağında oxuyur. Hə, gedillər baxıllar ki, sandıxda o qədir bının kitabı var ki, dünyada nə olajaxsa, hamısı bının kitabında var. Onu tutuv aparmıllar. Hə, Gəray bəy dayna. O, onda deyif ki, taxda göyə çıxajaxdı, itin qarında küçih zəngildiyajaxdı, bilmirəm noolajaxdı. Şor tərəziyə qoyulajaxdı, deyir. Atam danışırdı, deyirdi, deməli, yeməh yediyi yerdə bir adam gedirdi ki, bəs Gəray dayı, habelə, filankəs yaman sancılandı, xəsdələnif. Düyünü belə-belə yumruluyuf, deyirdi, ala apar bını at, yaxşı olajax. Əlinnənimiş e. Həə, o vaxdı olların – həməni bizim zonanın bəylərin hamısını bax bırıya sürgün eliyiplər – bı Şamaxıya. Gəlip bırda birinin bir qızı oluv, adın Şamaxı qoyuf. Həə, bax bı saat durur. Nənəm də başqa kəndin qızıydı, qoja nənəm.

II mətn

Həə, dədəm danışırdı, deyirdi bir kişi vardı, özü də qızılıymış e. Deyir, o da həylə göymüş, deyir, yeməzmiş. Bının qoyunun saxlıyannar varımış. Gedir qoyunun üsdünə, çobannar da bir qoyunu kəsif pişirirmişdər. Deyillər ki, əmi, gə, ət ye. Deyir, yox, qurban olum, mənim heyvanımdı, bının əti mənim boğazımnan keşməz.

Bir də deyir, bir kişi gəlir. Deyir ki, qadan alım, maa bir az yun lazımdı. Deyir, qoyunu qırxır, elə bil yuna su səpir, birinci mərtəbiyə – padvala yığır yunu. Elə bil bir kilo gələn yun, gəlir üç kilo, dörd kilo. Kişi gəlir, yunu çəkəndə baxır ki, bir belə yun dörd kilo gəldi. Deyir, Baxış baba, axı belə şey olmaz, bı yun yaşdı. Deyir, qurvan olum, alırsan al, almırsan, behin batejax. Qavaxdan beh vermişmiş. Nəysə, kişi bı yunu çəkir, alır, yığır, deyir, Baxış. Deyir, hey. Deyir, Baxış, almağ olar, ama yemağ olmaz. Dədəm and icirdi, deyirdi, altı yüz baş qoyunu vardı. Deyir, qoyunu gətirip bizim kəndin içinnən aparırmışdər, bir heyvanın qılçası qırılır.

Deyir, bını aparın. Deyir ki, a kişi, apar bı qoyunu kəs yeginən e, hökümət yığır aparır. Deyir, yox, dəymə, quban olum, damazdıxdı, qoy getsin. Hə, bax həylə adamnar olub o qədir.

III mətn

Deməli, Savet höküməti gələndə bizim bı bəylihləri tutduqların tutullar, qırdıqların qırillar, qaçan da qaçır keçir İrana. Həə, onda elə bil ki, nənəm orda bayatılar çəkirdi, heş biri yadıma düşmür e o bayatıların. Yaman bayatılar varıdı orda. Bir dəfə gəldim ki, nənəm ağlıyır. Böyüh kətdən çay axırdı. Dedim, nənə, niyə ağlıyırsan? Dedi, o tay Gəray bəyin evidi. Bi dənə divarın belə çənəsi qalmışdı. Dedi, o bağda bir üzüm yemədim, bir də nar. Orda onun qızı Xanım vardı, Məhbup vardı – qızdarının addarıdı. Hər səhər gəlif ordan su götürüf gedərdilər. O vax da deyirdi ki, o böyüh bağdı. Bağın içiy-nən gəlif gedərdilər, onnarı heş kim görməzdi. Həə, soora nətəər olursa, bı Gəray bəyi tutullar, öldürüllər, nə bilim da, hamsı qaçax... Məhbup xanım nökerinə gedir. Mənim nənəngil də nə bəy oluflar, nə xan oluflar. Bunnar da nöker kimi gəliflər bəylərə işdiyiflər, başdarın saxlıyiflar. Özdəri də kətdə yox, yataqlarda oluflar. Ferma kimi yerrərdə. Nənəm deyir, bir də baxdım ki, it hürür, gecədi. Deyir, da qorxumuzdan çıxmadıx, canavar adam yeyir, heş kim yox, xarabaxana. Deyir, belə səhər-səhərdi, durdum ku, genə itdər qaçır həməən o yana. Əmim çıxıf ki, bir kadındı, bir dənə də kişi xeylağı, elə başbaşa verif gecəni dərənin içində yatıflar. Görüf ki, ayılıflar, ama səsdəri çıxmır. Deyir, getdim ki, həməən bı bəyin qızıdı, Məhbup xanımdı. Deyir, bınnarı götdüh gəldih. Deyir, dedi ki, ajınnan qırılırıx. İmkan nəyə çatırsa, şordammı, məsələn, çörəhdəmmi... O vaxdar şor, çörəh-zad, heş nə yoxuydu. Həə, deyir, Məhbup xanımın başına hava gəlmişdi. Bəy qızı olasan, varın, pulun içinnən çıxasan, soora da aj qalasan da, bı necə ola bilər? Həə, deyir ki, orda bayatılar çəkirdi:

Atamın asmağa erkəyi qaldı,

Ona görə başıma hava gəlifdi.

O yadımnan çıxıf da. Onu düzəldif deyə bilmirəm. Orda nənəm qəşəh bayatılar çəkirdi. Bilirsən, adamnarın hamısınnan söypət

eliyirdi, onun qarşısına da öz bayatısın çəkirdi. Bı belə oluf, belə oluf. Onnan soora bayatı başdıyirdi, bayatıları çəkəndə, indi oğul ona deerəm ki, qala beynində... Necə gəlif, necə gediflərsə, o adamnar, onun hamsın nənəm çəkirdi. Bircə dənəsi mənim yadımda qalif. Xosdan bəy haqqında dediyi yadımda qalif. Xosdan bəy çox quvvəli bir şəxs oluf. Deməli, qoşunu çəkif bizim bəyləri öldürməy isdiyirmişdər, onnar Sultan bəyin yeznəsin öldümüşdülər. Dayıyan bacıoğlunun başın kəsmişdilər. Sultan bəy qoşunu çəkif ki, bunnarı qırsın. Xosdan bəy hardasa bir kilometrrihdən göydə qarğanı atır, beşatılannan. Düşür qoşqunun qabağına. Sultan bəy qoşunu qaytarır geri ki, Xosdan bəy bizi qırejeh. Elə bir quvvəli oğul olur. Məsələn, nənəm deyirdi ki, o ölən vaxdı beş dənə beşatılannan vırıflar, o, yıxılmıyiv o güllüyə, qayıdıf xançəri çəkif, görsün ki, bını kim öldürüf da. Adamnar da işqafda oluf, arxadan vırıflar belə. O vaxdı işqaf oluf da, şifaner-zad olmuyuf. Deyir, gəzif, tapa bilmiyif, belə xançəri çəkif vırif pola ki (pol da palıtdanımiş, möykəm ağac olur o), tapa bilmiyif da, hersinən vırif. Dəsdəyə kimi getmişimiş pola. Onnan soora at qaçif, gəlif xəbərə. At da dil bilirmiş elə bil. Nənəm deyir ki, at ağılyırdı. Deyir, bayısı çox bayatılar deyiv e orda. Elə bircə mənim o yadımda qalmışdı ki:

Kəhər atın cığası,
Tökülüfdü qan cığası.
Görün Xosdanı kim öldürüf,
Bir erməni dığası.

Bəlkə də yalan olmasın, bir yüz kuflet varıdı o zatda. Onnan sora o bəylilərin sözdəri gəlirdi, onnara qarşı deyirdi. Bax belə-belə qəşəh bayatılardı, hamısın bir-bir addarın çəkirdi.

HAXO PƏHLƏVAN

I mətn

Keştəhdə iki gücdü pəhləvan oluf. Biri Haxo, birinin də adı Nəbiymiş. Bı Haxo çox cüssəli, ağır gövdəliymiş. El içində ad çıxarıfmiş. Ama Haxo heylə də varrı dəəlmiş, kasıbımiş. Haxonun qar-

daşı çox varrı oluf. Mallarını qışda Məşədi Xələf binəsində saxlıyır-
mış. Bir günnəri tezdən qardaşı görür ki, tövlənin qapısı açıxdı, dörd
yaşdı bir cöngəsi yoxdu. Qar yağmışmış, tozaxımış²⁰. Görüf kü, qa-
baxda adam ləpirrəri var, amma öküzün irəddi yoxdu. Ləpiri tutuf
gedir, görür kü, ləpir, iz Keştəh tərəfə gedir. Fikirrəşif ki, bı ancax
Haxo olajax, cöngəni boynunda aparıf. Qardaşı gəlif görüf kü,
Haxo cöngəni kəsif, doğruyuf, ojax salıf bişirif. Deef, aya, qardaş,
bı nə deməhdi? Deef, bildim ki, isdəsəm vermiyəjəhsən, odu ki,
özüm gəlif gətidim. Qardaşı gülüf deer ki, sən ki, bı beş kilometr
yolu cöngəni çiyində gətimisən, boynaa mindimisən, halal xoşun
olsun. Özü də oturuf ojax qırağında Haxoynan yeyif, içif, gedif.

II mətn

Bı Haxonun adı-sanı hər yana yayılıf. Çoxdarı isdiyif ki, onnan
çiyin-çiyinə gəlsin, peşman oluflar. Deellər, bir günnəri Haxo dü-
zənnihdə atın hörühlüyürmüş. Bir cüssəli kişi ona yaxınnaşif deef ki,
qardaş, Keştəhlisən? Deef, hə. Deef, Haxo pəhləvanı tanıyırsanmı?
Deef, hə, xeyir ola? Deef, bəs, gəlmişəm onnan güləşəm. Deef, ge-
dəh qal bizdə, sabah xəvər göndərərih, Haxo gələr, güləşərsən. Ge-
dillər, bı gələn pəhləvan Haxogildə gejləliyir. Sabax durur, çarığın
geyməh isdiyəndə görür, yoxdu. Ora çarix, bura çarix. Haxonun
arvadı görür kü, qonax çarığını axdarır. Deer, qardaş, yəqin çarığını
axdarırsan. Axşam kişi tirin altda qoydu ki, it-pişih aparmasın. Qo-
nax baxır ki, çarığ ev damının tirinin altındadı. Hər şeyi başa düşür.
Nə qədər eliyir, çarığı çəkə bilmir. Arvada deer ki, baji, xayış eli-
yirəm, Haxo pəhləvana de, çarığını versin, gedim. Haxo pəhləvan
gəlif, dörd dirəh üşdəki ev damının tirini qaldırif çarığı çıxardıf qo-
naa verir. Qonax sakitcə çarığın geyif kətdən çıxır.

III mətn

Bir dəfə də Qarabağ elatının Qararxay deyilən bir yeri var,
yaylaxdı. Bırdə toy vırılır. O vaxtdan toylarda da aşıxlardan bərabər

²⁰ Tozax – narın yağın qar

pəhləvannar da olarmış. Toyda gəlif bir dizi aynalı pəhləvan toyu yarımçıx saxlıyır özünən güləşməyə pəhləvan isdiyir. Nə qədər elillər, nəmər-niyaz verillər, dediyinnən dönmür. Axırda camahat deer ki, gedin Haxo pəhləvanı çağırın, bəlkə o karımıza gələ. Bir-iki cavan gəlir, Haxoya olanı deyllər, Haxonun qardaşı da yanındaymış. Deef, mən də gedəjəm. Gəlillər toya. Haxo deer ki, Xıdır, bı pəhləvan mənı görsə, güləşmiyəjəh, sən çıx oyna, bir az at, tut, sonra yerimizi dəşəh. Xıdır girir mağara, pəhləvan bunu görür ürəhlənir, irəli atılır. Bir az güləşillər. Pəhləvan görür kü, Xıdır güjdüydü. Onu buraxır mağarın başına gedir, güj yığıf qayıtsın ki, güləşə. Bı heynidə Haxo Xıdırın yerinə keçir. Pəhlivan qabaanda Haxonu görəndə çəşir, geri çəkilir, güləşməh isdəmir. Haxo deer, güləşmirsən, güləşmə, gə birəz məşq eliyəh. Ordan-burdan tutuşullar. Haxo birdən pəhləvanı qaldırır göydə saxlıyır. Hamı onu alqışdıyır. Çoxlu gətirir nəmər verillər. Toy yəəsi Haxoya bir at da bağışdıyır.

IV mətn

Bir dəfə də deyllər, bir pəhləvan da Haxonun soracağın eşidif Keşthə gəlir. Gəlir Haxonun qapısını döyür, deer, bəs, belə-belə, adı eşidif gəlmişəm. Güləşəh, görəh kim kimin kürəən yerə vırar. Haxo gülür, deer, beyjə qonağım ol, İnşallah, savax güləşərih. Yeellər, içillər. Haxonun qonağa yazığı gəlir. Çörəh kəsiflər deyə onun qəlbin qırmağ isdəmir. Deer, qardaş, sabax gidərsən kəndin qırağında, meşənin içində bir palıd ağajı görəssən. O paçalanıf, paçanın yoğun tayın əyif torpaa sancmışam. O biri tayı durur. Get, o biri tayın da sən əyif yerə sancsan, gəl, güləşəh. Qonax səhər durur, gedir Haxonun dediyi meşiyə. Görür kü, burda bir qollu-budaxlı ağaşdı, gəl görəsən, bir tayın yerə elə salıflar ki, elə bil çubux basdırıflar. Pəhlivan işi başa düşür elə ordan da öz yolun tutuf gedir.

TUTQU ÇAYI DEYİL Kİ, SƏNİ ÇIXARIM

Keşdəhdə pəhləvannardan biri də Nəbiymiş. Bir günnəri Nəbi qardaşı Kərbəlayı Ağaxannan Qarabağdan gəlirmişdər. Dağda qar

əridiyinnən çay qalxıf elatdarı basmışımış. Tutqu axıf daşır. Bı Kərbəlayı Ağaxan atın tumarrıyır ki, çayı keçə. Nəbi qabaan kəsir ki, qardaş, gəl bu gejë qalax bı tayda, gejë ayazısın, çay sakitdəşsin, sabah keçərih. Kərbəlayı Ağaxan deer ki, mən ömür boyu kəhərə arpa-kişmiş yedirtmişəm ki, indi məni bırdə qoysun? Yox, keçəjəm. Kərbəlayı Ağaxan girir çaya, çayın ortasına çatanda sel-su bıları haxlıyır. Pəhləvan Nəbi cəld suya girir, çatır onnara, bilmir, hansın qutara. Deer, qardaş, hə, hansızı qutarım? Qardaşı kəhər atını çox isdiyirmiş. Odu ki, deyif, Nəbi, gör neynirsən? Nəbi bir nərə çəkif, at qarışx Kərbəlayı Ağaxanı sahilə çıxarıf. Hamı görüf bıni, sevinif. Yeddi sürüdən yeddi erkəh qurban kəsilib.

Ay gəlif, il dolanıf Kərbəlayı Ağaxan qojalıf, can verirmiş. Hamı gəlif Ağaynan halallaşırımış. Qardaşı baxıf ki, hamı gəlir, ama Nəbi yoxdu. Deef, Nəbini çaarın. Nəbi də həyətdə daşın üsdə qəmgin-qəmgin oturmuşmuş. Girir içəri. Kərbəlayı Ağaxan deef ki, ay qardaş, hardasan? Nəbi deef, neynim, Ağə, Tutqu çayı dööl kü, səni çıxarım. Bu selə güjüm çatmır. Deyif, ağlıyif. Bu söz indi də Keştəhdə, camaatda el məsəlidi.

MÜXTƏLİF MÖVZULU RƏVAYƏTLƏR

QARIN-QARTAQ DARTAN QOJA

Bir kişi varmış, qoja kişi. Bının arvadı ölür. Arvadı öləndə gedillər bına bir cavan qız gətirillər. Bına toy eliyillər, oğlanları, qızdarı, hamı oynuyur. Qız görür kü, binnan oynamağa gələn olmadı. Əvdə də bircə kişiymiş. Uşağı-zadı, hamını ayırif qırağa. Təhcə qojeymiş. Qız durur, bı camahat çıxannan soora çadranı atır gəlir ki, balqonda bir kişi qarın yeyir. Deyir ki, uuy Allah, bı kimdi? Qarın-qartax dartan qoja, sən də bı ellidənsən? Deyir, qarın-qartax dartan qoja sənın gülündü, sən qojanın bülbülü (avazla oxuyur, güdür – top.). Dəəndə qız bunu itəliyif qaçır. Oğlu gəlif deer, sana nolmuşdu? Hindi qarın yəən vaxdı? Qızı qaçırıfsan.

GÖBƏYİNİN ÜSTÜNDƏ QOZ QIRAQ

Bir gözəl gəlin birəcə dən götürür, gedir dəyirmanına. Dəyirmanına gedəndə dəyirmançı binnan kəsir. Binnan kəsir, bı gəlinin dörd tərəfinə firranır. Birdən gəlinə qayıdır deer, gəlsana göbəyinin üsdə qoz qıraq (söyləyici gülür – top.). Deyif, a kişi, düz-əməlli danış, qoy dənimizi üyüdax. Bırda da, dəyirmançının yanında da heş kəs yoxumuş. Elə bir gəlin gedif. Deyif, qoy dənimizi üyüdax, onnan soora nə desən eliyax. Gəlin görür, üsdə bir belə (ovuclarını açır – top.) dən qalif. Gəlin durur bir fətir daşa yapır, qıraxlıyır. Gedir çaydan aftafanı da doldurur, gətirir, qoyur böyrünə. Böyrünə qoyandə, fətiri belə-belə doğruyur yığır taxdaan üsdünə. Kişiyə deer, di gəl otur, çörəh yeyax. Kişi gəlif oturanda çalmanı başınan açır, kişinin qolların daldan çatır gəlin. O ki deer göbəyinin üsdə qoz qırajam e. Qolların çatır, fətiri isdi-isdi doldurur dəyirmançının ağzına. Soyux sudan da tökür kişinin ağzına, iki əlli vurur tərəsinə. Kişinin ağzında bir dişi qalmır. Kişi durur, “vavavava, baba-baba...”. Deyir, dilini farağat qoyardın. İndi gör adam-adamı nətəər ayıv olmasın neyliyir. Həə... Həylə qocələr var.

İKİ SÜNBÜL

Deyir, bir kişi yolnan gedirmiş. Görüf kü, iki sünbül belə qabax-qabağa dayanır. Biri deyir ki, məni məkrufdan adam gəlif yiyəjax, biri deyir məşrufdan. Bını da düyü yiyəsi eşidir. Gedir o sümbüllərin ikisin də qırır. Düyü sümbülünü ha. Gətirir asır əvdən. Deyir, arvat, böyün belə bir sirri görmüşəm. O sümbüllər bir-birinə deyir ki, məni məkrufdan gəlif yejex, biri deyir məşrufdan gəlejex yeyə. Sümbülləri asır. Günorta kişi görür kü, gələn olmadı. Deyir, ay arvat, hayıfdı, düyüdü dayna, Qülfəllahdı düyü. Avginən, at xörəyin içinə. Avır, atır xörəyin içinə. Xörəh elə yerə qoyuluf çəkilmmiş, iki kişi girir içəri. Çəkir, billar yeyir-içir. Deyir ki, vallah çörəh yeyənnən soora soruşdum mən də, de görüm hardansız? Kişinin biri deyir, mən məkrufdanam. O birsi deyir, məşrufdanam.

Onçin bilməh olmur ku, kisməti əldən alallar, almazdar. Bax o bir-birinə kismət olur.

CƏNNƏTİ QAZANDIRAN EHSAN

Deyir, yeddi tikədən bircəciyi afsanata düşür. Bir nəfər olufdu, elə bil arvadın oğlu ölüv, irax qulaxlardan, beş ağac uzağ evdən-əşihdən, ta qız-gəlin özünü qırırmiş. Bir gün – bının yeddisi günü, ajı-mışdar, ta ölənnən yeddisinə kimi ajımışdar. Bı oğlanın arvadı görür kü, bı ta ajınnan ölür. Gizlincə bının ehsanınnan yeyir. Səhərdən arvat durur, deyir ki, ay qız-gəlin, yığılın yanıma. Deyillər, nədi? Deyir ki, bı gejë yuxuda gördüm ki, oğlum mana deyir ki, sən töhdün-dağıtdın, şuvan²¹ elədin, dünyanı dağıtdın, onnan mana bi belə xeyir olmadı. Ama ayləmişdən bir nəfər mənim ehsanınnan yedi. Bircə o məni cənnətə saldı. Boynunuza alın, görüm hansınızsız deyəndə, gəlin ağlıya-ağlıya deyir, mən eləmişəm. Deyəndə gəlini öpür, deyir, Allah sənin uzun ağ eləsin! Bax bircə onun mənim oğluma xeyri olufdu. Qalan heş bi şeyin mənim oğluma xeyri olmuyufdu.

VƏRDİŞ

Bir qadın varmış, əri ovçuymış. Gediv ovu gözünən atırmış, deermiş ki, mənim kimi ovçu olaar? Arvat deer ki, a kişi, vərdeşdi. Bir gün gedir, iki gün gəlir. Gəlir deer ki, ovu mən gözünən atıram. Deyif (arvadı – top.), vərdeşdi. Kişi bunu boşuyuf bu sözün üsdə. Qadın baş alır dünyadan çıxır gedir. Gedir bir qapıdan keçəndə görür burda mal-qara var, heyvan-zad sağıllar. Öz-özünə deer ki, hara gedirsən? Bu oğlana yalvarım, görüm məni də götürərmi, inəyi sağım, bullara qulluğ eliyim, maa bir para çörəh versinnər. Əri bunu boşuyuf, başın götürüf çıxıf də evdən. Oğlan gəlir, deer, ay bajı, kimsən, hardan gəlif, hara gedirsən? Deyif, kimsəsiz adamam, kim maa bir para çörəh versə, ona qulluğ eliyərəm. Nökərçiliy eliyərəm, axşam çörəyimi verər. Kişi bunu götürür, aparır arvadının

²¹ şuvan – şüvən

yanına. Deyir, ay arvat, bunu da buyur, özün kimi işdəsin. Axşam da çörəyini, suyunu ver, yesin. İndi Allah tərəfdən gəlif çıxıf qapımıza. Gəlir, deer ki, mən bircə şey isdiyirəm sizdən. Deyif, nədi? Deyif, maa bircə dənə doğar inəh verin buzovuynan, ona qulluğ eliyərəm. Bir dənə inəyi götürür, elə bil ki, bu buzovun yeri iki mərtəbəymiş. Hər gün inəyi sağır, boynun tumarıyır, buzovu alır boynuna çıxardır ikinci mərtəbiyə. Çıxardır ikinci mərtəbiyə, inəyi də sağır, südün verir bullara, qapı-bajanı da təmizdiyir, köməy eliyir. Hər gün gəlir heylə eliyir, buzovu götürcəh, o da yekəlir olur bir cöngə. Ta bu elə bir cöngəni götürə bilir. Allah-taala elə eliyir ki, bunun əri deyir, kətdəri gəzim, görüm bəlkə yoldaşım peşimandır də baş alıf getdiyinə. Yavaş-yavaş bütün düz-dünyanı gəzir, gəlif çıxır bu qapıya. Gələndə gəlin bunu tanıyır. Bilməməzdiyə vurur özün. Oğlan buna deer, ay qardaş, məni bir gejləyinə qonağ eliyərsənmi? Deyif, niyə eləmirəm, Allah qonağıdı, eliyərəm. Bunu qonağ eliyir, qadın bunu tanıyır, heş nə demir. Söhpətdən eliyir, deer, mən ovu gözünnən atıram. Gəlin ordan, yerinnən durur, deer, vərdişdi. Deer, bunu maa arvadım demişdi. Burda şüphələnir, baxır qadına, görür həmənnən qadındı. Açıq oğlana deer ki, mən bu sözün üsdə – vərdiş demənnən üsdə bu qadını boşamışam. Qadın durur tezdən inəyi sağır, cöngəni alır boynuna. Deer, bu cöngüyə səninnən güjün nətəəri çatdı? Qadın deer, vərdişdi. Mən səə dedimmi ki, ovçuluğ eləməh vərdişdi, inəyi sağıf, buzovu götürməh də. Çıxıqlı vaxdan götüdüm, indi oluf yekə cöngə. Hər gün götdüyümə məninnən buna güjüm çatır. Orda deer, qadının sözü düz olduğuna görə, əl verir qadına, deer, səninnən sözün düzdü, kişi buna itayət eliyir, baş əyir. Bir də təzədən barışdırır, yaxşı yola salıllar, çıxır gedir vilayətdərinə. Qadının dediyi söz keçir orda, hər şey vərdişdən asılıdı.

XUDO KİMİ BARMAĞINI DİKƏLDİB QAN SALMA

Əvvəllər Keştəh kəndində çox qansızlıq oluf. Qəvirsannıxları hax, nahax ölənnənnən doluymuş. Bir cərgə öz əjəliynən ölənnəri, bir cərgə vurub öldürənnəri basdırıfmışdar. Deəllər, buna da səvəv

Xudo addı kişinin natarazdığı oluf. Keştəhdə deellər, camaatdarası davada ağaşnan vuruf bı Xudonu barmaan sındırıflar. Barmağı sağalsa da, yaxşı işdəmədiyinnən Xudo topal qalır. Nooruz bayramıymış. Bayramdı də, evdə aş bişiriflər. Xudonun arvadı da uşaxların yığıf başına, hamıya aş çəkif. Baxıf ki, Xudo yemir. Deef, a kişi, niyə yemirsən? Bayram aşdı. Xudo sırfadan aş itəliyir ki, barmaam var, aş yəəm? Barmağın dih tutuf ku, məəm bir qeyrətdi oğlum olmadı ki, qisasımı ala. Xudonun oğlannarı bu tənəni götümür. Elə həmin gün – Nooruz bayramında gedif atalarının barmaan sındıran adamın əlin daşın üsdə qoyuf xıncım-xıncım eliyillər. Əli dağılan kişi də evinə gəlif qohum-qardaşın başına yığıf, Xudonun üsdünə cumullar. Bulların arasında möhkəm savaş düşür. Xudonun iki oğlu ölür, o biri tərəfdən də biri ölür, biri yaralanır. Bu qanncılıx camaatı belə qarışdırır. Odu ki, bir dava-dalaş düşəndə el arasında dellər ki, “Xudo kimi barmağını qaldırif qan salma”.

ƏRŞDƏ BANLAYAN XORUZUN SƏSİ

Avdıləzim bavam möykəm ajmışımış. Ajdığ illərimiş dana. Gedif, nəysə axırı ki, bir biyavannıx düzdə ajınnan ölmüş dayna. Deyif, Yarəbbi, ya Rəsulallah, sizə agahdı, ajınnan ixdiyarım yoxdu ku, bu addımı bir dəfə də atam. Çox da namazdı, orujdu, dindarımış. Elə-belə deyir, uzanır. Uzanan kimi yorunuğ, aj adam, yuxu bunu tutur. Yuxu tutur, nə qədər yatır onu Allah bilir. Xoruz səsinə ayılır. Xoruzun qanatdarının şapbıldısına, gupbuldusuna ayılır. Görür, burda xoruz-zad yoxdu. Biyavannıx düzümüş e, o Ağcaqum çölü kimi. Nəysə, düzəngah da, yanı səhraymış. Deyir, ayılıf görüf böyründə bi ağ surfa var. Dümmağ surfa, içində də dümağ yuxa, iki qıça pendir. Ayılır səvinif dayna, kişi yeyir, gözdəri işixdanır. Goruna qurban olduğum, surfanı da qatdıyif qoyur cibinə. Götürür gəlir Hajı Qasım Çələbi babamın yanına. Deyir, sana qurban olum, ay Hajı Qasım Çələbi, belə-belə niyyət elədim, yatdım. Deyir ki, xoş halına sənin. Yaxşı kişisən ki, ərşdə bənniyən xoruzun səsinə eşitmisən. Yaxşı kişisən ki, ərşdən qabağına gəlifdi o surfada çörəh. Çörəh gəlifdi, amma

gərəh onu gətirmiyeydin. Qatdıyiv orda qoyseydin, gündə o yeməh qabağına gələjəhdi. Dəyəndə onda Çələvi bavam deyir ki, nəslində, kökündə, nəticəndə, nəvəndə biri belə sana bənziyəjəh. O da budu. Müstəqimin anası həmməşə deyirdi ki, o da sizə düşüfdü.

TAPILMIŞ XƏZİNƏ

Bəylih tərəf var bizdə. Bı Bəylihdə bir nəfər da bı bəyin oğlu gedirmiş atdı. Görür kü, bir zaddı, belə bir daşdıx yerdi. Bırdan bax belə, bı boyda, bı boyda qızıl gəlifdi. Qızıl görükür da, bının bir-ikisin götürür aparır. Deyir, ata, bəs xəznə tapbışam. Deyir ki, nətəər yanı xəznə tapbışam? Deyir, bəs belə-belə. Deyir, a bala, deyir, bizim axırımızdı. Əşi, deyir, bir belə qızıl tapbışam, nətəər? Deyir, bı, bizim axırımızdı. Onu noolar, tapırdı, bir kasıv adam tapeydi. Mən niyə tapırdım? Bizim axırımızdı. Görəh bizim başımıza nə gəlir. Deyir, aradan bir il keşmədi, iki il keşmədi, Savet höküməti gəldi hamısın tutdu, dağıtdı, darmadağın elədi. Öldüdü-yün öldüdü, itidiyin itidi, belə.

ƏJDAHAYA GÜC GƏLƏN PƏHLƏVAN

Eşitmişəm. Uzağın söhpətidir, 1930-32-ci illərdə olufdu. O vaxdı, Allah rəhmət eləsin, İmran kişi olufdu. İndi çıxıf bı “Tanıdım səni”, nələr, nələr. Güjdünü, güjsüzü tapbax, tanıtmağ üçün. O vaxdı kim bilirdi, güjdü kimdi, güjsüz kimdi? Bizdə Alışar-yanar deyilən bir yer oluf. Hansı ki, ora da bir yer oluf, kənd olufdu – bizdən yuxarıda. Alışar-yanar. Bağlar, zaddar. Tərtər çayınnan gələn suyun qolu bizim Mamırrı kəndinə ordan çıxırmış. Dəhnə yeri də qədimi dəhnə yeri – Alışarın üsdü deyillər. Pirin altı deyilən bax belə yer var.

Bı, cavan vaxdarıymış da, olarmış, iyirmi beş-iyirmi altı yaşdarında-zadda. Gediv ora suyu kəsməyə, yanında da bir yoldaşı oluf, onun adın eşitməmişəm. Burda deyiflər ki, iri bir ilan olufdu. İndi kinolarda göstərilər, “Anakonda” kimi. Əjdaha da, belə. Bırda – suyun ağzında bı yanındakı yoldaş deyif ki, ə, nədisə məni qucaxlıyf.

Bu qayıdım baxıf, görüflər ki, elə əjdahadı. Bı yoldaşını əjdahanın əlinnən almağ üçün, bı əlini salıf girif yoldaşının yerinə. Əjdaha dolanıf buna, sıxıf onu. O, da özünü o qədər boşaldıf ki, ilan tam ona dolaşıf. İmran kişi bir ona çalışıf ki, quyruğu ilə onun ağzını örtməsin. O özünü tam boşaldıf, soora nəfəs alıf şişirdif. Deyillər, əjdaha bir yerdən qırılıf. Soora İmran kişinin güj verdiyinnən gözdəri zəyifliyif. Bu minvalnan iş elə gəlif ki, İmran kişi və pəhləvannar kolxoz qurulanda bizdə kuluf tikilif, qırmızı kərpişdən. Bura pəhlivannar gəlifdi, sirk usdaları, nə bilim, kəndirbazdar-zad gəlmişmişdər. Burda bının gözdəri zəyifliyif, laf yaxınnaşanda görürmüş, az görürmüş. Burda “Cəngi” çalınıf, pəhlivannar çıxıv ortaya. İmran kişi dayanammıyıf, deyif ki, hansız mənle güləşə bilərsiniz? Hə, onnardan biri irəli çıxanda deyif ki, a bala, sən hələ, uşaxsan. Pəhlivannar gülüşüflər. İmran kişi deyif ki, sənnən bir də qıvrığı varsa, o gəlsin. Gəliv o biri pəhlivan. Deyif ki, gözüm zəyif görür də, gərəh gəlif tam yaxınnaşasız. Onda da mən səni qırıxlıyaram. Amma ikiniz gəlif mənim bir əlimi qatdıyın. Əyər əlimi qatdasanız, mən sizə pəhlivan deyəcəm. And içif deyiflər ki, olların ikisi İmran kişinin qolunu qatdıya bilmıyiflər. Pəhlivannarın üsdündə gələn ona baxıf, baxıf deyif ki, hayıf sənin kimi adama. A kişi, sən dünyada birinci adammışsan. Hayıf ki, biz sənnən gejd rastdaşmışıx.

DÜLDÜL

Düldül də peyqəmbərin atıymış dayna. Düldül elə bil, bala, qırx atın içində eşitmişimiş, qulağına Allah-taaladan sada gəlir ki, peyqəmbəri Mehraca sən aparassan. Bu nə yimir, nə işmir. Elə o atdar yeyir, gəzir, qaçır, bu, elə günü-günnən quruyur. İndi Həzrəti Cəbrayılı Allah-taala göndərir ki, get, həmin Düldülü gəti, peyqəmbəri aparsın Mehraca. Gedir görür kü, atdarın hamsı yeyir, oturur, gəzir. Deyir ki, niyə o atdar yeyir, içir, gəzir, sən gəzmirsən? Deyir, maa qırx ildi Allah-taaladan sada gəldi ki, peyqəmbəri sən aparassan Mehraca. Elə onçün da, onun dərđini çəkirəm, gözdüyürəm, gəlmir. Deyir ki, hə, onda gəl gedəh. Həməndüldül at sənsən. Atın adı

Düldülümüş. O, bala, elə bil ki uçurmuş. Biz dağa gedəndə iki yerdə, biri bu rayonda, biri də o rayonda helə daşa onun əyağının irədi düşmüşdü. Helə ata minir, gedir Mehraca.

ÖLÜNÜN DİRİLMƏSİ

Deyir, bir kişinin bir oğlu olur. Bu gəlif rəhmətə gedir. Gəlif rəhmətə gedəndə bunu aparif basdırıllar. Basdırıf gəllilər. Həmin oğlanın üçü günü həmin qəvirsannıxda bir kişi qoyun otarırmış. Çoban olur bilmirəm, nə olur, bilmirəm orda. O görür kü, həmin təzə basdırılmış qəvirdən səs gəlir. İçəridən səs gələndə baxır də, qorxur. Deyir, görəsən bu nə olan şeydi? İçəridən səs gəlir ki, qorxma ey, buranı aç, mən çıxım.

Həə, çoban buranı açır görür kü, təzə basdırılan oğlandı. Burnun qan açılıf, hər tərəfi qandı. Bunu çıxardır, deyir ki, bəs mən bunu neyniyim? Mən bunu ora apara bilmərəm. Büyün də bunun üçüdü, bunu ora apara bilmərəm. Deyir, gə gedəh bizə. Bunu, nəysə, götürür aparır evinə. Bunu tamam geyindirir, keindirir, saxlıyır evində. Gedir ölü yerinə, həmin oğlanın yerinə. Görür kü, orda müsibətdi. Nəysə, axşam tərəfi olur belə. Camahat dağılannan soora bunun atasını, qohumlarını yığır, deyir, bəs belə-belə, sizin oğlunuz sağdı. Əhvalatı olduğu kimi danışır bulara. Deyir, belə-belə. İnanmırsınız, gedim oğlunuzu gətirim verim sizə. Gedir gətirir, baxır görür kü, hə. Bunnan soruşullar, bu, nədən ola bilər belə? Sətəlcəm. O, sətəlcəmnən belə oluf. Soora burnun qan açılıf, ikinci dəfə həyata qayıdıf.

NAQİS TƏRBIYƏ

Bir arvad olur, bunun aman-zaman bir oğlu olur. Oğlu böyüyür. Yeri-yüyürən vaxdına çatır. Günnərin bir günü bu oğlan əlində bir yumurta gətirib anasına verir ki, onu pişirib ona versin.

Anası soruşur:

– Bunu hardan aldın?

– Qonşunun ot tayasından toyux yuvası tapmışam, ordaydı, götürdüm.

– Əcəb elədin, sağ ol, ay mənim ağıllı balam!

Ana sevincəy uşağın əlindən yumurtanı alıb pişirir. Səhəri günü uşax çuxasının ətəyini yumurtaynan doldurub genə anasının yanına gəlir və deyir:

– Ana, gör nə qədər yumurtadı, bir-iki gün bizə bəs eliyər!

Ana bu dəfə də uşağın başını sığallıyıb uşağının tənbehini eləməh əvəzinə üzünə gülür. Uşax sevinir. Elə bilir, yaxşı iş tutur. Nəsə, beləcə zaman keçir, vax dolanır, bu uşax həddi-buluğa çatır. Vurup-tutan bir oğul olur.

Bir gün arvada xəbər gəlir ki, bəs oğlunu tutuplar, divandadı, səni görməy isdiyir. Arvat yelətəh²² geyinir, başına-dizinə döyə-döyə yollanır divana. Görür kü, oğlunun əlləri kəndirlənib. Bir tərəfdə qazı durub, bir tərəfdə də oğlunun oğurradığı camışın sahabı, o yanda da iki şahit durub. Qazı şahidəri danışdırır.

Arvat tez oğluna baxır. Görür kü, oğlu başını salıb aşağı, peşman-peşman ağılır. Arvat genə dizinə döyüb, ağılır. Nəsə şahid-dər, camışın yiyəsi hamı danışıp kutarannan sora, qazı oğlana son söz verir:

– İndi kimə nə sözüün var, de, bunnan belə yolun qazamatdır.

Oğlan deyir:

– Mənim bu dünyada bircə anam var. Qazamata girməmiş izin verin, onun dilinnən öpüm.

Qazı işarə verir. Divan dayanır. Hamı susur. Oğlanın anası oğlunun yanına gedir. Boynunu qucaxlıyıb o üzünən, bu üzünən doyunca öpür. Soora dilini çıxardır ki, oğlu öpsün. Oğlan anasının dilini tişynən üzür. Ananın fəryadı ərşə çıxır. Camahat bir-birinə qarışır. Arvadı oğlunun əlindən alıllar. Qazı çaş-baş soruşur.

– Bala, sən neynədin? Niyə o zavallının dilini üzdün?!

Oğlu cavab verir:

²² Yelətəh – tələm-tələsik

– Mənim bura tüşməyimin baysı o dildi, vaxdında mən qonşudan bir yumurta gətirəndə mənə “sağ ol” demiyip, tənbeh eləsəydi, indi mən də bu həddə çatıb oğru olmazdım.

ÖZ YERİNİ BİL

Günnərin bir günü obada bir məclis olur. Məclisə hamı çağırılır. Bura elin ağsakqalı da gəlir. Ağsakqal məclisə girəndə görür, surfa salınıp. Surfanın başında da döşəhcələr düzülüp, qırağında da, aşağısında da. Kişi aşağı-yuxarı baxıp nə fikirəşirsə, gedib ortada oturur. Bu heyn biri gəlir məclisə. İçəri girən kimi gedir oturur düz surfanın başında. Ağsakqal buna nə qədər göz-qaş eliyir, ehyam vurur, bu başa tüşmür, elə başdaca oturur. Birəz keçir, eşikdən səsküy gəlir. Bir də baxıllar, əyalətin şahı məclisə gəldi. Şah məclisə gələn kimi şahın adamları bayax başda oturan yerini bilməzi başdan durğuzdular. Bu dəfə də bu oturur şahdan soorakı yerdə. Yenə beş, on dəyqə keçir. Bu dəfə məclisə vəzir gəlir. Hamı gözünü şahın yanında oturana tikir. O da məsələnin nə yerdə olduğunu görüp yerinə durur. Bu duran kimi vəzir yerində oturur. Yenə buna öhd olmur. Bu dəfə də oturur vəzirdən aşağı yerdə. Oturannar bunun hərəkətinə baxa-baxa qalıllar. Bir sahat da keçir, məclisə vəzirin köməhçiləri, şahın başqa əyannarı – hamı gəlir. Bunnar gəldikcə də yerini bilməz adam ordan-ora, gəlip çıxır düz süfrənin əyağına. Bunu görən ağsakqal gəlir durur onun yanında. Əyilip qulağına deyir:

– İşara elədim qammadın, bunnan belə yerini bil, əvvəldən yerində otur. Yoxsa həmişə beləcə əyağa gəlip çıxarsan.

XƏNGƏL ƏHVALATI

Günnərin bir günü başqa yerdən bir həkimi təyinatnan Göyçüyə işdəməyə göndərilər. Bu həkim də yaman rüşvətxorumuş. Həkim Göyçüyə çatanda görür kü, buranın adamları hamısı qırmızı yanax, qırmızı yanaxdı. Ürəyində deyir, dayanın hələ, ola bilməz ki, sizin bir yeriniz ağrımam. İndi cöngəli-danalı yanıma gələrsiz. Beş gün keçir, on gün keçir. Həkim görür kü, onun yanına heç kim gəlmir. Deyir:

– Yox ey, bunnarın biri də xəsdələnmir.

Həkim gözdüyür, gejë düşür. Hamı evinə yığışanda çıxır bir göyçəlinin evinin başına, bacadan başdıyır bunnarı güdməyə.

Görür kü, hamı oturub surfa başına, yeməh gözdüyür. O yan-nan da evin arvadı əlində bir iri məcməyidə xəngəli gətirip qoyur surfuya. Hamı başdıyır bu yağlı xəngəldən döşəməyə. Həkim deyir:

– Hə, gejë vaxdı bu yağlı xamır xörəyini yeyin, qırılın. Səhər harda olsa, bir-ikiniz yanıma gələrsiz.

Birəz keçir. Həkim görür, xəngəli yeyip qutarannan soora arvat durub gedir xəngəlin həlimini, pişmiş kartofu da gətirip töhdü məcməyiyə. Bu dəfə də evin külfəti kartofu əzip, həlimin suyuna qatıp, başdıyıllar işməyə. Deyir, həə, köpəy uşağı, dərdini bilillərsə də, dərmanımı da bilillər. Mən də deyirəm, bunnar niyə yüzü aşır, birinə də bir şey olmur!? Yox, mənənin bullarınkı tutmaz. Yaxşısı budu, şələ-şüləmi yığıp gedim.

BİRİ OD OLANDA BİRİ SU OLAR

İki qız olur. Biri ağıllı, sakit, biri dəlisov, od-alov. Bunnar yolnan gedirmiş. Yolun qırağında bir ağsakqal durubmuş. Bu ağıllı, od-alov qıza deyir:

– Ayax saxla, bu kişiyə salam verəh!

Od-alov xasyətədi bu dəlisov qız onu kişiyə salam verməyə qoymur.

Ağıllı qız deyir:

– Görmürsən, ağsakqal adamdı, böyühdü. Ona salam verəh! Noolacax ki?! Bir də ki, salam Allah kəlamıdır.

Nəysə, ağıllı qız kişiyə salam verir. Kişi də salamı alır. Bunnar xeyli gedillər. Yorulub bir ağacın dibində oturullar. Ağıllı qız uzanıp yatır. Dəlisov qız oyax qalır.

Birəz keçir, dəlisov qız görür kü, bəyəx yolun qırağında gördühləri kişi budu, gəlir onnar tərəfə. Kişi gəlib oturur ağacın dibində. Cibinnən iki yazılı kağız çıxarıb o üz-bu üzünə baxannan soora birini verir bu dəlisov qıza:

– Qızım, ala bu sənin taleyindi. Sənə su kimi tale verdim.
Səsə ağıllı qız oyanır. Görür kü, bayaxkı ağsakqal kişi gəlip.

Soruşur ku:

– Dayı, nə olup, niyə gəlmisən?

Kişi deyir:

– Tale paylıyram, bala, yoldaşına da tale verdim.

Ağıllı qız:

– Bəs nətəər tale verdin ona?

Kişi:

– Su kimi.

Ağıllı qız:

– Bəs mənə niyə vermirsən?

Kişi əslində qalan o biri kağızı qıza verip deyir:

– Al, bu da sənin taleyin.

Qız donup qalır:

– Ay dayı, sənə qurban olum, axı mənim sənə nə pisdiyim
keçib ki, mənim taleyimi od-alov elədin?

Kişi cavap verir:

– Bala, mən orda o yolun qırağında oturmuşdum, sizə baxırdım. Gördüm kü, yoldaşdıg elədiyın bu qız, od-alov xəsyətdidi, yerə qoyursan, yeri yandırır, göyə qoyursan, göyü. Ona görə, ona su kimi sakit oğlan çıxsın, iki od bir yerdə olmasın.

Baxdım sənə, gördüm su kimi axımlı, yatımlısan, odnan, alovnan yola gedənsən. Onçu da sənə od taleyi verdim ki, qabağına od-alov ər çıxanda, sən su olasan. Bala, biri od olanda, biri də su olar.

ÖZÜM ÖZÜMƏ ELƏMİŞƏM

Bir kişi olur, munun arvadı ölür. Bir oğlu olur, munu yekəldir, eliyir. Bunu məytəbə qoyur. Bu məytəfdən çıxıf gələndə atası deer ki, oğul, gəl, saa bir söz dəəjəm. Deer, nə deersən? Deer, oğul, qadan alım, sən bir gəlin gətiginən, sən də gedisən oxumağa. Mən də onnan burda hayan olum. Qulax hayanı olum. O məəm qızım, mən də onun atası olum. Deer, a kişi, faraat durgunan, sən çox əl-ayağa düşürsən,

qoy mən oxuyum, qayıdım, gəlim soora. Deer, yox, a bala, sən çıxıf gedirsən, mən də təh qallam. Yaxşısı budu, gətirəh. Bu yazıx qalır məhətdəl. Deyir, neynəh. Gedir elə yerdən tutur ku, muna heş kişinin zoru dəyil apara. Kişinin də dədədən qalma beş-altı qızılı varmış. Gedir, deer ki, filan qızı al, oxuyufdu. Deer, ay oğul, ayrı qız alginan, onnan bizimki gətirməz. Deer, yox, onu allam. Tay bu üsdünü kə-sifdi ki, onu al. Ələji kəsilir, kişi gedir, qızılı xırdalıyır, başdix-diş-dih. Gedir bu qızı gətirir evə. Evə gətirir, bir on gün də qalır bulların yaanda. Gedəndə də deer səni atama təhfil verdim, qız kimi. Mən də beş günə, on günə gedirəm, gələjəm. Bu gedir, gədə gedir. Kişi oturur ha gözdüyür kü, bu gəlin durajax əyağa, bir çay gətirejey, bu da içəjəh. Gözdüyür, gözdüyür gəlmir. Deer, bəlkə bu ölüv eliyifdi. Durum gedim, görüm. Duruf gedif. Görür kü, əlin belə qoyuf yatıf. Qız doğan, belin qırılısın. Həə, baxır ki, yatıf, qayıdır, götürür padnosu çay-çörəyi yığır, aparır munun qabaana qoyur ku, bəlkə utana, üzündə haya ola. Hardadı, mənim kimi üzünün hayası gedifdi. Gəlin durur, kişinin əl atır üzün cırıx-cırıx eliir. Deer ki, yadınnan çıxmasın ki, sən çörəyi vaxdı-vaxdında gətimalisən. Kişi deer, baş üsdə. Kişi üzücırıx qalır belə. Deer, bala, dur, bir mübarəh əyaxlarınnan qapını bir çal, görəh, nə var, nə yox dana. Gəlin deer, sən get çal, mən baxım görüm nətəər çalırsan. Kişi qapını süpürür, suluyur. Deyir, bala-mın evin yıxmışam, özüm eləmişəm. Beləliynən, belə dolanıllar. Kişi gündə munun çayın, çörəən qabaana qoyuf qayıdır. Neje ki, itin qabaana çörəh qoyuf qaçarsan. Beş gün, on gün keçir, bunun oğlu gəlir. Deer, ata, Allaha şükür, gəlin dedin almışam, qapı-baja gül kimi. Deer, hə, bala, hə. Kişi belə oturu v oğluyun danışır. Gəlin gəlif keçir daldan ərinin arxasınnan əliynən belə eliyir ki, söz danışarsan, başını kəsərəm. Kişi dimmir. Oğlan deer, ay ata, nətəərdi, neynədiiz, nə təri keçindiniz? Deer, dilnən desəm, dilim yanar. Çalanıdı. Deer, o sazı gəti mana, saznan deyim dərdimi. Gəldi oğlu sazı verdi kişiyə. Kişi sazı aldı əlinə, çaldı. Deyir, dedi, özüm eləmişəm özümə. Kişi eliyifdi, axı, gədə arvad almırdı, deyir:

Özüm eləmişəm özümə,
Əlimi vurrəm dizimə.

Qayıdıl bax sağ üzümə,
Yanan çırağandı gəlin.

Ali savat alıf ələ,
Böyüh-kiçih saymır hələ.
Öz əməlin bilə-bilə,
Yamanca xuliqandı gəlin.

Qaynatanın halına bax
Ağarmış sakqalına bax.
Baxtavarın qoluna bax
Sanki pəhləvandı gəlin.

Beləcə danışır, oğlu deyir, öz işindi, mən çıxıf gedəjəm evdən. Oğlu deer, ata, mən işimi qutarım onnan ayna, harıya gedirsən, get. Gəlir munun (gəlinin – top.) yanna, deer, əl-əğını qayır, gedəh dədəngilə. Deer ki, niyə? Deer ki, yeznəyəm də, gedəh bir dərdinnən halı olum, görüm. Deer, yox, getmirəm. Deyif, yox, gedəjəhsən, dur əyağa. Durur əyağa, geyinir, gedillər atasıgilə. Atası mədəni adamıymış, yəqin bu, anasına oxşuyufdu. Deer ki, ay xala, ay dayı, mən münü almışam, bir ata bir balayıx. Atam mənim səbəbimə evlənmiyifdi. İndi münü aldım gətdim. Allah bunun belini qırsın, mənim də qıçım qırılısın. İndi atamın başına belə oyunnar açıf. Deyiflər, əşi, zarafatdı. Day qaç belə kişidən, belə arvatdan. Oğlan da deyif, elə mən də zarafat elədim, bağışdıym məni. Axırıncı, əvvəlinci səfərdi ki, bizim qapını tanıyarsız. Belə deer, gedir. Soora yazıx bədbaxımış da, mənim kimi. Gedir bir arvad olur. Kişi deer ki, get o qızı al. Deer, əşi, sən Allah, əl çəh, məni oda salma, gündə gedif bir qapıda bir arvat qoyuram. Mən niyə biyabır eliyirsən. Gədənin adı Həsənimiş. Nəysə, gedir, qızdı, gəlindi, nəysə, danışır, alır gətirir. Gətirəndə sifdədən qara gəlifdi, deməynən dəyil ha. Oturur orda əlin heş nəyə vurmur. Deer, əvınızda da iş görmürdünüz? Deer, hə, anam gətirirdi, bajım gətirirdi, mən də yeerdim. Görür, Allah, bu da yaman günnüdü, pisdərdəndi. Oğlan çaarır qaynatasın, qaynanasın, deer:

Günüzdər gəzir obanı,
Gejə qaldırır davanı.

Belimdə qırır yavanı,
Mən dinəndə, ay qaynana.

Evdə olmur, qəti olmur bəzəhsiz,
Uşaxlar ağılır çaysız, çörəhsiz,
Dar tuman əynində, ya da ki, şalvar,
Mən dad yetirə, o da geyinir.

Mən də bir Həsən olajam,
Bu qisası onnan alajam,
Əyağımın altda salajam,
O öləndə, ay qaynana.

Deer, ay oğul, bilmiyif, bunu biz belə öyrətmişih. Deef, belə qız böyüdüf çölə salanın atasına lənət.

NƏZƏRİN GÜCÜ

Bir şah yol çəhdirmiş, nə bilim, hardansa hara. Yolun ortasında bir qaya parçası olur. Bəlkə də, bir ton, çox. Bunu yerinə qaldırmaq mümkün olmur. Qazılar, indi bu yolun ortasındakı bu qaya parçası qalıpdı.

Çağırır münəccimlərini deyir:

– Buna bir əncam çəkin, görəh biz bu qayanı necə qaldırax?

Bunnardan biri deyir ki:

– Şah sağ olsun, buna ancax nəzər olmalıdı, ki, gəlsin nəzər dəysin ki, bu qaya parçası parçalansın.

Fikirrəşillər, a, harda, harda? Deyillər, filan kəntdə belə bir şey var.

Gedillər, bunu gətirillər. Bunu gətirillər, bu belə daşa baxır, deyir:

– Bay evin yıxılsın, daş sahibi! Ə, görün nə boydadı, ə, bu!

Qaya parçalanır, tökülür yerə.

O yannan biri deyir:

– Bay, gözün çıxsın, göz sahabı!

Bunun gözü çıxır, düşür yerə. Onun gözü, nəzəri də, bunnan güjdüymüş.

QARABAĞ MÖHARİBƏSİ XATİRDƏLƏRİ

1. Bax mənim dədəmin dədəsiin də başını erməni kəsif. Mənim dədəmin dədəsi pəhləvan oluf. Bu, gedif qoja camış verif, beşatılan almışımış. Üş dəsdə götürüf gedif erməniin qabağına. Dəsdən birin o yalda qoyuf, birin bu yalda qoyuf, birin də götürüf gedif, girif dəriyə. Görüf bi qrupba erməni gəlir, onu qırıllar. İkinci qrupba da gəlir, onun da yarsın qırıllar. Üçüncü qrupba da gəlir. Ha qırıllar, erməninin dalı gəlir. Buların da silahı-zadı azımış. Baxır ki, bütün dəsdəsini erməni qırif, bı təh qalif. Dədəmin dədəsi də pəhlivanmış dana. Ermənilər görüllər bına güj çatmır. Okrujeniyaya salıllar kişini. Elə ayağüsdə başını kəsmişmişdər dədəmin dədəsiin. Canın üçün, görənnər deyirdi bax bu qənd üçün, kişinin meyidi qumun içində dih qalmışdı, amma başı yoxudu. Erməni tökülüf orda bavamın başın kəsif.

2. Şakir yaxşı döyüşçü idi. Şakir təkin oğul vardı? Könüllü gedən döyüşçülərdəndi. Bağırov Şakir Balakışı oğlu. Onun batalyonda hörməti başdan aşırđı.

Soora oon qılçaları-zad yara səpbişdi, yaralanmışdı həm də. Biraz vaxd çəlihnən gəzdi. Onda deyirdi ki, evdən məni qoymullar, deyillər, getmə də, əməlli yeriyə bilmirsən. Amma azca düzələn kimi yenə qaşdı, getdi. Sora bizə xəvər gəldi ki, mərcannılar düşüf akrujeniyaya. Gejə biz yığıldıx getdih. Bizi Tulus dərəsinnən buraxmadılar. Orda bizimkilər erməniyə tərəf qrad atırdı. Qayıtdıx gəldih. Soora gördüh kü, o qədər yaralanan, meyit var. Köməh elədih, daşdıx, qan verdih. Gejə bir dəsdəmiz getdi, Daşkəsənnən qaytardılar ki, döyüş gedir, olmaz. Səhər tezdən getdim yenə. Həmin vaxdı Şakirin əmisi oğlu Şükür məllim gəldi dedi ki, Şakir Süleymannıdadı. Deyir ki, mən burda ermənini qırmasam, geri qayıtmıyjam. Nə qədər eliyəllər, Şakir gəlməz. Deyər, kim çıxır-çıxsın, mən getmirəm. Sooradan bir mal otaran kişi görmüşdü kü, Əfəndilər tərəfdən qəlbidən bir dəsdə erməni gəlir. Deyir ki, Şakir elə bildi ki, bizimkilərđi. Dedi ki, gəl, toplaşax, gör ermənilərə neyniyəjəyih? Bir söyüş işdətdi. Deyir,

bunnar bir dəfə atəş aşıdılar, Şakir yıxıldı. Başqa bir adam soora deyirdi ki, yoldaşı onnan patron isdiyifdi, bu da ona patron atanda vurufklar. Çulludan da bir uşax varmış, o deyirmiş ki, mən Şakiri yaralı gördüm Turbanın yanında. Mən də yaralanmışdım, amma onnan yaxşıydım deyir. Sürünə-sürünə, birtəhər çıxdım. Belə deyillər ki, Şakiri yaralı götürüflər. Yaralı-yaralı girov düşüf. Bir müddət keşdi, girov gələnnərdən bir kağız düşdü ələ. Şuşa qalasında saxlı-yırmışdar binnarı. Girovluxdan qayıdan oğlan danışırdı ki, bizi havıya, ayaxyoluna-zada çıxardanda orda bir oğlan gördüm, əlləri cızıx-cızığıdı, qara, qıvrım saşdıydı. O Şakir də heleydi. Danışmağa da ixdiyarımız yoxudu. Deyir, o, mana bircə barmax kağız ötürə bildi. Kağızı vermişdi Şakirin qardaşına. Orda dörd adamın ad-familyası yazılmışdı. Ayrı heş nə yazılmamışdı. Bağırov Şakir Balakışı oğlu, bi də üş nəfər ayrısı. Orta məhtəb dəfdərlərini məhtəvin kırışasınnan töküf tutuşdurmuşdular. Qardaşı dedi, xətd onun xətdi dəyil. Ola bilsin, o yazmamışdı, bəlkə o biri yoldaşı yazmışdı. Tam oxşamırdı xətt. İndi girovluxdaydı, orda stolun üsdu yoxdu a, otura əməlli yaza. Yəqin ki, dizinin üsdə-zada qoyuf yazıfdı. Soora Qırımızı Xaç kağız gətirən oğlanı buraxıfdı. Bir-iki dəfə yuxumda görmüşdüm Şakirin sağlığı. Amma gəlmədi.

3. Deməli, doxsan üçüncü ilin mart ayıdır. Da uje Nooruz bayramın-zadın qutarmışix, keçirmişih. Ama erməninin qəflətən gəlif Kəlbəjəri işğal eləməyi heç ağılımıza gəlməz. Qavaxcan Laçın rayonu işğal oldu, onnan sonra Kəlbəjəri işğal elədilər. Topa tutdular bizim kəndi. Laçın kəndi vardı. Laçın rayonu yox ha, rayon ayrıldı, ama bir kəndin də adı Laçındı. Ortadan bir çay axır – iki kəndin arasınnan, dərədən. Çayın adı Tutqu çayı gedir. O tayı Laçın kəndidi, bı tay da bizim kətdi – Günəşli, əvvəlki adı Kilsəli olufdu. Həə, onda gördüh kü, bizim kəndi Laçın kəndinnən topa tutdular. Günorta yeməyinin vaxdıydı. Təzəcə qavağıma xörəh gətirmişdilər, kəndi təzədən bir də topa tutdular. Bir də topa tutannan soora on üç ayləni ordan yığdıx, körpə uşaxnan, qadınnarı, yaşdıları götürdüh. Demə, yuxarıki kətdər, bı Xəlilgil-zad hamısı, bı gördüyün adam-

nar çıxıf ağzıbəri gəlifdilər əhsəryəti. Biz fil qulağıdeyih. Deyirih, kişi kəndini qoyuf getməz. Kişi kəndini tərki edif getməz. Mən özüm də vəzifə adamı olmuşam deyir, heç razı dəyildim ki, durax kətdən-kəsəhdən çıxax gedəh da. On üç aylənin ələ dolaşan kadinarını, uşaxlarını bir dənə maşına yığdıx. O vaxdı anam da dururdu. Anam da gəlməy isdəmirdi, deyirdi ki, ay bala, evi yeəsiz qoyuf getməh olmaz. Uşaxların anası, bir də oğlum kətdə qaldı. Biz də gətirmişih ki, binnarı təkəh, bir də qayıdağ o geridə qalannarı gətirəh. Həə, üzür isdirəm, oğlumun adı Zöhrabdı. Dedim, Zöhrab (özü də məllimdi, unverseti qutarıf), mən gedim maşını boşaldım, bir də qayıdıf gələrəm onda. İşdi, mən gələnə qədər erməni sizi aqrujeni-yaya alsa, tufəy də evdədi, qatar da. Götür, belinə bağla, meşə yolunu Murovdan aşın. Da o vaxd ayrı yol yoxudu, Murovudu. Qar da var, buz, filan, həngamədi. Bı minvalnan gətdim on üç ayləni boşaldım bı Bərdənin, Yevlağın kətdərinə, payladıx gecə. Səhəri qayıtdım ki, həm ayləmi götürəm, həmi də heç olmasa, mitildən-şitildən bir şey götürəh da. Mümkün dəyil, heş bi şey, heş bi şey götürməh mümkün olmuyuf. Murovun başına çatanda dedilər ki, hara gedirsən? Erməni qırdığın qırıf, girov apardığın aparıf. Başımıza döydüh, dedim, vay, geridə qalannarı uje qırdılar. Bizim kəndin maşınını girov aparıfdılar. Təxminən bir uşaxlı-böyühlü om beş-on altı nəfər. Qaz 52 maşındı. Məhtəbin direxduru Asdan məllim varıdı, öz də respublika səviyəli adamıdı, savatda, bilihdə. Riyazyat məllimiydi. Anamın dayısı qızı da onun yoldaşığıdı. Onun bir qızı, məllimeydi, ədəbiyat məlliməsi. Onun qucağında bir uşağı, mənə bağışda, boyunda da genə bir uşağı vardı. Ata-bala oturufdular maşının kabinəsində, uşağı da dizinin üsdündə. Atıfdılar, binnar ölüf, şofir salamat qalıf, maşının üsdündəkiləri tamamilə gülləbaran eliyifdilər. Kiminin qolu, kiminin qıçı səpələnmişdi yola, izə. Beş nəfər də yolda ölüf. Allahdan bir nəfər oğlan uşağı (o qədər də yaşı yoxudu e onun, on üç-on dörd yaşı olardı) ordan birtəhər qaçır. Çayın qırağıynan gəlif kəndə xəvər eliyir ki, bı yolu getməyin, bı yolu getməyin. Ermənilər bizim maşını atdı, qırdığın qırdı. Camahat ayrı yolnan gəlir. Əgər bı oğlan kəndə xəvər aparmasaydı, kəndin yarısı ermə-

ninin əlinə keçərdi, təmiz qırdılar bırdı. Murovun başında bı xəvəri eşidənnən sohra başıma döydüm, dedim həə, uje mənimkilər də getdi. Dedilər ki, özünü öldümə, sənin aylən-uşağın bıdı gəlir, ama məytəvin maşınında olannar məhv olufdu. Girov götürdühlərin də Xankəndinə apardılar. Qırmızı Xaçın nəzdində oluf, gələnnər də nə vəziyyətdə gəldi? Kiminin qılçı yox, kiminin gözü yox, kiminin qolu yox. Bax başımıza bı müsüvətdər gəlif.

4. Nə qədər var-dövlətim vardı, hamısı qaldı. Birin də götürmədim. Deməli, ordakı (Kəlbəcəri nəzərdə tutur – top.) şeylərimizi götürsəydih, iyirmi il də böyünnən sora məni, bı uşaxları dolandırdı. Genə Allahın məslətinə şükür.

Hamısı cəhənnəm, bir bajım oğlu girov düşdü, hələ də yadı-mıza düşəndə varımızdan yox olurux. Bax bı Ayaznan (oğlunu nəzərdə tutur – top.) yaşadıydı, amma Ayaz elə bil onun yarısıydı. O boyda ha. Deerdilər e, yanvar ayında İrəvanda əsir döyüşçülər öldürüflər on iki dənə. Onun biri mənim bajım oğlu olufdu. Binnarı türmədə saxlıyırmışdar. Bı uşaxlar danışıflar ki, onsuz da bizi öldürəjlər, elə biz onnarı öldürəh, çıxax, qaçax. Ermənilər duyux düşüfdülər, hamsını qırmışdılar. Hamısını da bax bırdan vırmışdılar (al-nını göstərir – top.). Allah rəhmət eləsin! Elə bir oğlanıydı ki... Ehh.

5. Böyüh aynabəndimiz var. Aynabəntdə əl maşını işdədir-dim. Çoxlu da paltar yumuşdux. Qapıda elə həylə asılı qaldı, yığılmadı. Heş birin də yığmadım. Niyə, nəyə yığım? Bir canımızı götürüf qaşdıx. Ay tova, dörd-beş evin qapısınca elə-belə kilitdədix çıxdıx. Özü də əv deyirəm e, yer yoxudu ki, içəri girəsən. Bir ildə dörd xana toxuyurdum. Gəvə, kilim, palaz, vərni. Vərni qayıx keçirillər, ərişdə qalax, belə toxuyuflar. Üç ay qışda el, hamı şirin toxuyurdu, saat dördtdə yatırdıx. Hamsın verdiğ erməniyə, qaşdıx.

6. Xalam nəvəsi girov gediv atasıynan. Heç onnarın yeri-yurdu məhlim olmadı ki, nətəər oldu, neyə oldu? Onnar gəldilər Tunel²³

²³ Tunel Kəlbəcər rayonun girişindəki keçidin adıdır.

xaravada, elə sifdə o maşın çıxmışdı, orda da vırmışdılar onnarı. Qız da bı Bəylüh tərəfə ərə getmişdi. Hamileydi özü də, qujağında da uşağı varıdı. Elə ata-bala ikisin də götürmüşdülər. Uşax da qalmışdı orda yaralı. Ermənilər elə bilmişdilər ölüf, götürməmişdilər. Körpə uşaxdı dayna, dokquz aylıx uşax. İndi o uşax, dəəsən, inistutda oxuyur. Gözünün də birinə qəlpə dəymişdi. Bayağ elə bırda danışırdıx, deyirəm, bir həylə əzyət çəhdih, hamsın da qoydux gəldih. Bir dənə belə su isdikanı götürə bilmədh. Eləjə canımızı götüdüh, qaşdıx.

7. Qoşun olmadı, yol da bağlandı, dayna. Allahın adı hakqı, üç evimiz vardı, üçünün də qapısın çəhdih, bağladıx. Açarrarı hələ də durur, saxlamışam. Bir o qədir mal-qara, qoyun-quzu, at, var-döylət qoydux, gəldih. Qapıda bir bağımız varıdı, deerdin cənnətdi. Yüz ağac, iki yüz ağac vardı. Genə şükür ki, girov getmədh. Vallah, həə.

8. Mirovdan aşanda mart ayıydı. Elə bir haveydi, yer-göy buz, sazax. Gəlirdin, baxırdın ki, irax qulağızdan e, uşağ ölüf, belə yığıflar üsd-üsdə. Körpə uşax meyitdəridi hamsı, iki yaşında, üç yaşında. Həə, bax ordan aşanda dedim, Xudaya, Xudavəndi aləm, heş bi şey isdəmirəm, elə bı uşaxları salamat aparım.

9. Bizim kirvə danışırdı. Deyirdi ki, gədə iki yaş yarımındeydi, yoxsa bir yaş yarımındeydi? Deyir, danışıf-gülən gədə. Bax həylə Murovdaca donuf öldü. Qoyuf qarın içində, gəldih. Heş meyitini gətirə bilmədh. Yollar doluydu meyitnən. Hərə öz canının hayında, meyitə-zada baxan kimdi?

10. Saldatın zapaz bir dənə patronu olardı. Bir dənə saxlıyrdıx ki, yanı girov düşsəh, öz-özümüzü məhv eliyəh. O çətin annarı mən çox gördüm. Əsirrihdən gələn nə qədər adama qulax asmışam, tühlərim biz-biz oluf. Bir saldat yoldaşım danışırdı ki, bir dəfə bizi akrujeniyaya aldı erməni. Silahımız-zad da tükənif, pis vəzyətə düşmüşüh. Yekə daş vardı, izdaniya hündürrühdəydi. Bəzimiz qaçıf oon altına girmişdih. Daşın altına girənnərdən ermənin xəbəri yoxdu.

Uje buların (ermənilərin) əyağınnan qopan toz-torpax bizim başımıza tökülürdü. Deyirdi, amma o yoldaşdarımın çığırtısı bu dəyqə danışanda da mənim qulağımdadı. İşgəncə vermişdilər də. Deyir, Hidayət adında bir yoldaşım vardı. Baxdım ki, cillihdə (cil qamış döyül, başqa şeydi. Onnan papax-zad da hörüllər) zarıyır. Ürəyinnən bir belə yuxarıdan güllə keşmişdi, bax bu hissədən (əli ilə sinəsini göstərir – top.). O birsinə də çox işgəncə vermişdilər. Harasında ki, top ət yoxdu? Onu belə kəşmişdilər, sora da xaç çəkmişdilər. Diridir. Onu öldürdürmüşdülər. Deyirdi, biz apardım dəfn elədik.

Soora bizim Kəlbəcər rayonunda şair Əyyuf var. Onun bacısı uşaxlarının ikisi də yanımda öldü. Top atdılar. İkisinin meyidi də elə hala düşmüşdü kü, tanınmırdı. Paramparçeydi. O boyda top düşə iki dənə cavan uşağın üsdünə, təsəvvür elə də.

Bir xalam oğlu getdi, girov düşdü, öldürdülər İrəvanda. Meyidini aldılar, bu dəyqə Şəhiddər Xiyabanındadı, Yevlağın.

Mamamoğlu da şəhit düşdü, adı Ədalətiydi. Telefonda şəkli var.

Bir bibim nəvəsi 1992-ci ildə Ağdərə əməliyyatında həlak oldu. Onun da meyidini mən gətdim. Keşməkeşdi günüm çox oldu. Birdən danışanda özümə də təsir eliyir də, pis oluram. Bir savetdihdə dörd dənə qohumux, bircə qalan mənəm. Deyir:

Oxudum şeyrini, ay vətən oğlu,
Verilən suallar bil, mənimkidi.
Dünya xalqlarının gözü önündə
Talanan, dağılan el mənimkidi.

Göyçə yada qaldı, yandı Qarabağ,
Sinəmin üsdündə min bir yara, bax.
Kəlbəcər düzündə ahu-zara bax
Kəsilən, bağlanan yol mənimkidi.

İsmixanam, edim ellərə elan,
Məleykə donuna bürünüb ilan.
Xocalı düzündə kəsilib qalan
Ayax mənimkidi, əl mənimkidi.

Xocalını çəkən oldu. Allah Çingizə rəhmət eləsin. Kəlbəcər də elə Xojalıya bərabər oldu, amma orda olannar çəkilmədi, üzə çıxmadı. Allah rəhmət eləsin, Hüseyn kişi varıdı. O danışdı ki, kadınnar, qızdar, gəlinnər, üzür isdiyirəm, namusunu, qeyrətini qorumaxçün əl-ələ tutuf dağdan özünü atmışdı Kəlbəcərdə. Hüseyn kişi o vaxdı cənab prezidentin, ulu öndərimizin qabağında bu söhbəti elədi. Dedi, yoldaş Əliyev, mən gözümnən gördüm kü, kadınnar əl-ələ verif, ələ keşməsinlər deyə, hündür dağdan özünü atıf. Bu barədə Gileyli Bəylər var, bir qəşəh şeyir yazıf. Deyir:

Dağlar o gözələ saxlasın yası,
Daşdara çırpındı ömrün aynası.
Qucağında üç yaşında balası,
Nə arzuya getdi, nə kama çatdı,
Bir gəlin özünü qayadan atdı.

O şeyiri bir toyda dedim. Toy elə bil ki, yasxanaya döndü. Onnan soora o şeyiri tərgitdim. Nə qədər möhgəm adam olsa, o şeyir deyilən kimi isdər-isdəmöz adam pis olur.

Kəlbəcərdən elə oğlannar girov getdi ki, elə kişi qeyrətdi gəlinnər, qızdar əsir düşdü kü (Simsar nənə ah çəkir – top.). Elə adamlar vardı ki, bax o Qara kişi, iyirmi yeddi nəfərdən üç-dört nəfər gəldi. Bütün uşaxları əsir düşmüşdü. Altı uşax. Bilmirəm, sana danışdılar, yoxsa yox. Uşağa öz qardaşına qəbir qazdırıflar ermənilər.

Qonşulardan əsir düşənnər danışdılar ki, ermənilər içəri girirdilər, siqareti alınımızda söndürürdülər. Allah gösdərməsin, olların əlinə vayenni formada girov düşeydin. Onda gərəh yerində özün-özünü partdat, öldür. Müharibədə olanda bizim üsdümüzdə bir dənə qumbara zapasımız, bir dənə patronumuz olardı ki, görsəh ki, əsir düşürüh, özümüzü vurax.

11. Bı Qara kişiynən Afilə xalanın altı uşağı birdən girov getdi. Elə olan-qalan da altıca uşağı vardı. Deməli, bunnar hər şeylərin yığıf, maşına dolduruf, uşaxların da üsdündə oturduflar. Təh bılar olmuyuf ha. Çox adam oluf əslində. Maşın karvanı da. Gəlif Tuneldən keçəndə ermənilər də burda gözdüyürmüşdər. Maşınları

gülləbaran eliyiflər, da məjbur dayanıflar. Veşdərini götürüf, özdərini də girov aparıflar camahatın. Bu Afilə xalaynan Qara dayı da kənd alınanda Murov yoluynan gəlmişdilər. Amma xəberrəri olmuyuf uşaxları girov gedənnən. Sooradan biliflər. Qara dayı eşidəndə yerə yıxılıf başını yerə döyürmüş, gözünün bi tayı orda axıf tökülmüşdü. Altı uşaxdan güj-bəlaynan üçünü qaytara bildilər. İki oğlan, bir qız. Deyir, orda tay bınnarın başına nə oyun aşmırmişlar da. Acanda da qabaxlarına kartof qabığı, lobyə qını atırmışdar ki, yeyin. Su əvəzinə də çirkli qab suyu içirdillərmiş. Nəysə, bu üç uşağı qaytarıf gətirif xəsdəxanıya yerrəşdirmişdilər. Eşidən kimi anası elə ayaxyalın, başıaçıx qaçar xəsdəxanıya. Uşaxlar sifdə analarını tanıya bilməmişdilər. O üç ayda başı nətəər ağarmışdısa.

12. Bizim qonşu da Afilənin uşaxlarıynan bir yerdə oluf. Deer, gün əyilmişdi, mən də xəsdəyəm. Bax güllə bırdan dəymişdi, bax bı yekəliyində yer çaleydi (ayağını göstərir – top.). İki oğlu vardı. Birii çayın əyağında öldürüflər, biri girif anasının kürəyinin arasına. Gör nə vəzyətə düşüf ki, kürəyinin arasındakı uşaxdan xəbəri olmuyuf bunun (ağlamsınır – top.). Bilları da (girovları) balınsiyə binasında saxlıyırmişdar. Deer, balınsiyənin aquşkasınnan baxırdım, gördüm bir uşağı erməni uşaxları ağ ulağa mindiriflər. Bu uşaxnan məzələnirmişdər də. Elə bil ki, bu uşax mana şirin gəldi. Deer, dikqətnən baxanda gördüm kü, öz oğlumdu, Yadigar. Soora Allah-taaladan elə oluf ki, Qızıl Aypara Cəmiyyətinə düşüf, boşduyufklar ana-balanı. Elə pis taleyi oldu ku, o qadının. Gələn kimi kişisi də boşadı, niyə girov düşmüşən deyə. Soora bir ayrısına verdilər bunu. Qoca kişiydi. Onda da oğlu üz döndərdi, niyə mənı qoyuf getdin deyə. Dərtədədi, öldü yazıx axırda. Pah, nələr danışırdı, Allah-Allah. Deerdi, bizə gəvə toxudurdular ermənilər. Bunnarı balınsiyədə saxlıyırmişdar müvəkkəti. Gəlin də bıllara işdiyirmiş. Gəvə toxuyurmuş. Elə günnər varyıymış e, bala...

İNAMLAR

ADQOYMALAR

Mənim anamın qızı durmurmuş. Xalam deyif, gətir bunun adını Dursun qoyax. Seyitdərə də nəzir eliyəh, verəh olara. Xalam gətiriv adımı qoyuf Dursun. Məni də nəzir eliyillər ojağa.

Qalmıyan uşaxlara, oğlan uşaxlarına Dayandur adı da qoyardılar.

TƏK SƏBİR

I mətn

Təh səbir gələndə elə adam var ki, düşür. Elə adam var, düşmür. Ümmiyətcə, təh səbir gələndə mən heç hara çıxmıram. Məsələn, buyün dördüncü günüdür, mən şəhərə çıxmıram. İşim düz gəlmir. Heç bir işim düz gəlmir e. Nənəm də elə-belə deyirdi. Ollar da keşmişin adamıdır. O işdər hamısı sınıammış işdərdir.

II mətn

Təh səbir gələndə bir azcana ləngi, sora get, uğur tapassan. Tək Allahın adıdır. Zıyan tapbazsan. Amma ləngi, get. Cüt səbir gəlsə, əlindəki işdəri tez elə, tez get, yüyür.

UŞAĞIN CİNSİNİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

Gəvəni ki toxuyuf yerə ki qoyurdular, qoyanda bir oğlan uşağı səhər, gün çıxar-çıxmaz dar ağajını minir, çıxır. Birinci kişi xeylağı görürdüsə, hamilə qadının oğlu olacax deməh. Yox, gözünə birinci qadın dəyirsə, qızı olacax. Deyir:

Sübh açılar, gün çıxar,
Ürəhlərə nur axar.
Nənə, arzım çin oldu,
Gəlnimiz oğlan doğar.

FƏSİLLƏR HAQQINDA

I mətn

Eşitdiyimə görə, meyvə çox olanda qış bərk olur. Bir də deyillər, palıdın qozası çox olanda, ya da bənöüşə tez bitəndə qış bərk gəlir. Əgər payızda qarrasa, qış yaxşı keçir.

II mətn

Axşamnan bulut qızarılanda səhər ertə gün olur. Ama səhər ertə vaxdı dursan ki, gün çıxmamış bulut qızarıp, onda bilirsən ki, yağajax, ya küləy olajax. Hava qaralanda, görsən qapqara oldu bulut, onda bilirsən ki, dolu var.

Martın iyirmi ikisi Nooruz bayramı olur. Elə bil onnan yaz olur da, bax. Martın iyirmi ikisinnən soora. Fəsil də iyirim birinnən iyirim birinə dəyşilir. Bax elə bilginən, sentiyabirin iyirim biri yay qutardı.

Fəsil dəyişməyin quşdarın da uşmağınnan bilməy olur. Bax bı qaranquş var e, gəlir bax bıralarda yazda balalıyır, çıxır, onnan sora göörsən köşdü, çıxdı getdi. Yaxut da o biri quşdar hamsı köçür gedir isdi ölkələrə.

Hə, quyruş doğanda, ona kimi deyir ki, quyruş dondu. Qoyunun quyruğu donur onda. Ama məəm atam deyirdi, özü də gösdərirdi maa. Elə bil o quyruş doğanda bir sarı yekə ildız doğur, belə baxırsan ki, quyruşlu ildızdı. Yayın yarsında olur. Yayın yarsında quyruş donur, həə.

MÜQƏDDƏS AĞAC VƏ QUŞLAR

I mətn

Ağaşdarın da möcüzəsi var. Birincisi, bar ağaşdarına balta vırmağ olmaz. Çiçəhli, bar üsdündə olan... Ona balta vırmax günahdı. İkinci də, söyüd ağacı deyillər, müqəddəsdı. Söyüd ağacını ölülərin qoltuğuna da qoyullar. Ölü düşəndə söyüt ağajınnan tajdı, kəsillər belə, qoyullar qoltuğuna ki, qoy gora getsin. Həə, çünkü o bar vermir.

Göyərçini, bir də dağ kəhliyin deyillər. Göyərçin sülh üçündü. Sülhü yaradır. O sülh quşu elə binövrədən peyğumbərrəmizin vaxdında da olup. Sülh quşu var. O sülh quşu da indiki göyərçin-nərdi. İndi gülləliyillər onu, səf eliyillər. Sülh quşunu güllələməz-dilər. Sülhə ziyannıx vıranın özü yönnü adam dəyil.

II mətn

Qaraağaş möcüzəli ağaşdı. Ağdam rayonunun Qarapirim kəndi var. Bu ağaşdan orda da bitir. Çox yerrərdə bitir. Meşədə də bitir. Amma bu ağac elə bir ağaşdı ki, guya kim nə niyyət eliyərsə, nəzir eliyirsə gətirir, ora yaylıx bağlıyır, dəsmal bağlıyır. Niyyəti hasil olur. Gətiriv onun dibində qurban kəsillər. Qaraağaş bax elə bir ağaşdı. Qaraağaş müqəddəsdi, əl vurmağ (kəsməh) olmaz.

İncil ağacı müqəddəsdi. İncil çox qorxulu ağaşdı. Yanı onu kəsməh, qurdalamağ günahdı. Deellər, guya əvliyalarımızın, peyğəmbərrəmimizin – incil ağacının bitməsində, onun tamında, dadında onların ruhu var, əli var.

III mətn

Dakqu quşunu öldürməy olmaz. Çünki o, insan kimi dil açıf danışa bilir. Onu bizə nənəm keşmişdə belə söylüyərdi ki, bı, insan kimi danışır. “Tut bit” deyir, “Tut, p.x” deyir. Nəysə də. Belə sözdər işdətdiyinə görə ona güllə atmağ olmaz.

Sora tutuquşu deyirih. Biz o quşa güllə atmırıx.

Göyərçin quşunu öldürməy olmaz. Deyirdilər ki, göyərçin quşunun əyağı imamnarın qanına dəyif.

Bizdərdə deyiflər ki, durna quşunu öldürməy olmaz. Fakdı, indi durnanı vırıllar, neyniyillər. Amma düzgün döyül. Çünki o, ən gözəl meyvəni – xurmanı yeyir. Xurma da ki imamnarın meyvəsi sayılır.

IV mətn

İncil ağacını kim yandırsa, o, xeyir tapbaz. Elə bil ki, tutya kimi də.

AYLA GÜNÜN TUTULMASI

Ay tutulanda, Gün tutulanda deyillər, paççah ölür. Biz Cəbrayılta olanda mən bir dəfə görmüşəm. Kəndin aşağısındakı dəyirmanı getmişim (uzaxdı ora). Suyün bu tərəfində mən durmuşam, o tərəfində də qaynənəmnən uşax duruflar. Bala, orda Gün tutuldu, qarannıxladı, geje oldu. Qışqırdım, uy, ay xala (qaynənəmə xala deyirdim). Aaz, dedi, qorxma, qorxma, gəlirəm sənin yanına. Ay xala, dedim, uşağı da gəti, uşağ ağlıyar. Dedi, aaz, şəlləmişəm, qorxma. Gördüm, şəllənif nəvəsin belə, zirəy arvadıdı. Ama gəlidiyi yerdə yarğan uşmuşdu, suyun qavağın kəsmişdi. Bu da qarannıxdı, görmür, düşdü bir gölə. Bitər çıxıdı, gəlidi. Ay Hajı Qasım Çələvi, heey! Qab dıncıldadırdıx, Hajı Qasım Çələbi, sən saxla. Belə vanıya vururdux, vedrə vururdux, teşt çalırdıx. Deyirdilər ki, paççax ölüf. Ay tutulanda qazanın dalına döyürdülər. Güllə atırdılar.

ÖLÜNÜN YUXUDAN QOVULMASI

Məəm də başıma gəlif, ölmüş bir adam yuxuma girmişdi. Durdum dedim ki, nənə, filankəs yuxuma girir hər geje (anamıza nənə deerdih), yuxumnan çıxmır. Daa bezmişəm. Dedi, get, bir əl dəyməz bir yerdə daşı çevir deginən: “Bu daşı çevirirəm, filankəs, sənin adın olsun, sənin adına çevirirəm, bir də mənim yuxuma girmə”. Dedi, heylə deginən, çevir. Həqiqətən də, o adam onnan soora məəm yuxuma girmədi. Əl dəymiyən yerdə – belə küçədə, dam-zad yanında yox. Getdih bir qayanın yanında (insan onu çevirməzdi, götürməzdi) bir daşı çevirdim. Dedim, bı sənin daşın olsun, bir də mənim yuxuma girmə. Belə mən onu elədim, bir də mənim yuxuma girmədi.

ÖLÜ PAYI

Mənim nənəmin babası bir günneri hardansa gəlirmiş. Görüf gejeddi, özünə sığınacaq axtarıf. Qabaxda qəbirsannıx, deef, var. Deyir, bir az da tez gedim qəbirsannığa sığınım, səhəri açım. Gedir,

bir başdaşına söykənir, beləcə yatır. Görür biri çağırır ki, Hürü. O birisi deer, nədi, Pəri? Deer, Hürü, qonağım gəlif. Babam danışır-mış ki, qonağ da mən olmuşam. Deer, qonağım gəlifdi, maa bir bişi göndər. Qara bayram günü keçmişdə camahat bişi bişirif paylıyır. Deer, maa bir bişi göndər, qonağımı yola salım, mənimki hələ gəlmiyif. Gələndə mən verəjəm. Babam duruf gəlif evdə deyifdi ki, hər dördüncü gün ölənnərin adın anın, anılmalıdı. Bax onun qonağı oldum, o borc aldı. Deef, bax maa hələ gəlmiyif, gəlsə, verərəm. Əyər getmədisə, o, ona deməh boşdu qaldı.

XALIN KÜSMƏSİ

I mətn

Birinin xalınan kiminsə xoşu gələndə onu götürüb üzünə, əlinə, qoluna – hara isdiyir, ora qoyup, deyir: “Bu xal mənə yaraşır. Xalın mənim olsun”. Bunnan sora o xal yiyəsinnən ya təmiz küsüp buna gəlir, ya da elə həməh xala oxşuyan xal əmələ gəlir xal isdiyən bədənində.

II mətn

Xala dəyməy olmaz. Xala toxunub onu qopartmağ, ona xəter yetirməy olmaz. Xala xəter yetirəndə, ya xal küsür gedir, ya da sahabına pis şey olur.

MÜXTƏLİF MÖVZULU İNAMLAR

1. Səhər bir iş dalınca gedirsənsə, yaxut bir adamnan qohum olmağ isdiyirsənsə, ya da bir işi bilmirsənsə yaxşı olacax, ya pis olacax, onda niyyət tutursan ürəyində. Çıxırsan deyirsən ki, ay ağac, sənnən qohum olmağ isdiyirəm. O ağaca tərəf on addım atırsan. Əgər o on addımda ayağın nəyəsə ilişməsə, büdrəməsə, onda, deməli, onnan qohumluğun uğurdu.

2. Keçəllərin dilin, sirtin bilməy olmaz.

3. Dırnağı bir-birinə sürtməzdər. Onda dava düşər.
4. Deyillər, süpürgə dəydi, şər atallar. Gərəh dəyən kimi süpürgənin üsdünə “tfu-tfu” eliyəsən ki, şərə düşmüyəsən.
5. İki qadın duranda arasınnan keşməzdər. Onda şərə düşəllər.
6. Evi aşağıdan yuxarı süpürməzdər, onda ölü düşər. Gərəh yuxarıdan aşağı süpürəsən.
7. Adamın üsdünnən hörümçəh sallamması yaxşıdı.
8. Üsdümə iynə-sancax sancıram ki, mənə qara basmasın. Axşam təh yatıram. Həm bədnazar dəymir onda.
9. Göy qurşağı çıxanda deyirdih: “Ağı mənim, qırmızısı mənim.” Mən heylə bilirəm. Göy qurşağına Ələm dolağı deyirih biz.
10. Bu Fatma nənə, həmənkə bax su var e. O, suyu kəlmeyi-şəhadətnən götürüf, deer. Onçun bütün suvaf Fatma ananıdı. Hamamnan çıxırsan, deyirsən, Allah saa doyunca rəhmət eləsin, Fatma ana! Cənnətdə ol həmişə. Hə...
11. Hüzür düşdü, ölü basırıldı. Ölünü yağış, qar yağa-yağa basırırsansa, səkgiz-dokquz ölü öləjəh, dalbadal.
Gejə qabrın açığı da qalması pısdı. Bəzən adam axşama düşür, qəbir qazılır, basırılmır. O gejə qabrı açığı qalmaq, deyir, pısdı də.
12. Kişniş satılır e, bazarda. Biz yanınnan eləcə keçirix. Onnar (Şamaxılıları nəzərdə tutur – top.) beləcə qırıv ağzına qoymasa, keşmir, bax, bı yekəlıxda (barmağını göstərir – top.). Deyirəm, onu niyə qırırırsız? Deer, qırmasax, kişniş qarğış eliyir ki, qardaşın ölsün. Alsan da, bir yarpax qırılisan, almasan da.

TÖRKDZARDLAR

1. Bağayarpağı, deyillər, mədə xorasına, mədə yarasına xeyirdi. Dəmliyif içəndə mədə yarasına, mədə xorasına xeyri var. Bağayarpağını barmaxda çivan olanda, yara olanda suynan isdadıf qoyursan üsdünə, sorur, içindəki çirki-zadı çıxardır.

2. Qırxbıgım böyrəyin daşını, duzunu əridir tökür. Dəmliyirsən, içirsən. Çay dəmliyən kimi dəmliyirsən, qaynatmırsan də, dəmə qoyursan. Qalır, bir sahatdan sora, para saatdan sora içirsən. O, təyziqə də xeyirdi.

3. Qantəpər ciyər xəsdəliyinin dərmanıdı. Ağciyərin dərmanıdı, soyuxlamasın çəkir.

4. Baldırğan da deyillər, yelə dərmanıdı. İsdadıp, qoyullar ağrıyan yerə. Bax heylə ağrısın alır.

5. Yemişan qanın tənzimlənməsinə xeyirdi, ürəyə xeyirdi. Çiçəyini dəmlə, iç, özünü ye. Mən həmişə onnan mürəbbə bişirirəm.

6. Tutun, deer, xeyri çoxdu. Onun bəhməzi qaraciyərə dərmanıdı. Onnan soora, mürəbbəsin də bişiririh. Tutun şirəsin çəkiriş, qaynıyan vaxdı tutu yuyuf, təmizdiyif tökürdüh içinə. Bir az qaynadırdıx, ta mürəbbə kimi olana qədər.

7. Çovanyasdığı dərmanıdı soyuxdəymiyə. Dəliboy dediyimiz ot var ha, o, mədə-bağırsağa xeyirdi.

8. Qaraqınıx deyirih, o dərmanıdı, xeyirdi. O, elə bütün iç üzvlərin hamsına xeyirdi.

9. Baldırğan çiçəyi öksürəyə dərmanıdı.

10. İtburnu deyirih, həmərsin deyirih, o, böyrəyə xeyirdi.

11. Böyürkənin kökü böyrəyə xeyirdi.

12. Üzərriyin dənəsin qəbul eləsə, o, adicə başağrı dərmanıdı.

13. Yaraotu – tühlü ot derdih, ovxalıyif qoyurdux yaranın üsdünə, onnan bağlanırdı. Onu qırardıx. Barmaxda yara olurdu, deerdilər, dolama çıxıf. Dolamanın da dərmanı deerdilər, o tühlü otdu. O tühlü otu götürüf bir balaca yumşaldıf, portdədən fason eliyif yarıya bağlıyirdılar.

14. Yamanotu deyilən bir ot var. Kəlvəjərdə, əsasən, bı yaman atdarnan adamnara düşür. Yaman ən qüvvəli şiş deməhdi. Şiş xəsdəliyi. Bizdə türkəçarə həkimlər varıdı – Ağalar kişi. O mənim atamın əmsi oğluydu. Qoja kişiydi. Yüz om beş il yaş yaşadı. Mən də covanıdım. Atdar yamannadı. Atdara yaman xəsdəliyi düşdü. Dedi, get, Qumludan, dağdan, filan yerdə yamanotu var, onu kökünnən qaz, gətir. Getdim elə dediği kimi də tafdım, qazdım, gətdim. O, yamanotunu gətirdi, o vaxdı güzdüh deyirdilər, güzdüh xamırı deyirdilər. Bı payız əkilirdi, draqan, biri var, buğdalar sort-sortdu da. İndi qara çörəhdi o. Onun ununa qatdı, yoğurdu, onu yamanına çəhdi – şişə. İki günə o atdar sağaldı, getdi işə. İndi o yamanotunu heş bir kitabda oxumamışam. Nə şəkili görühmür, nə özü görühmür. Yamanotu karandaş yoğunnuxda baldırı var. Bircə zoğ qalxır. Başında da göy çiçəy olur. Göy çiçəh. İndi onu taniyən yoxdu. Ləmbəraninin bir kitabı çıxıf, ona baxmışam. Pereparat kitablarına çox baxmışam. O bitgi yoxdu.

15. Uşaxlarda kəpənəh qurdu olur. O qurdu tulğa yarpağı tökür. Tulğa ağajı belə kol qalxır, onnan süpürgə-zad da düzəldilər. Ağışdı, çoxillih bitgidi də, deməh. Otuz il, qırx il yaşır. Onun yarpağı həmən qurdu tökür. Daa üzür isdiyirəm, şəxsən məndə də oluf. O yarpağı ovurdular, səər ertə ajqarına verirdilər uşağa. O, bədənnən onu silif töküdü.

16. Pendir mayası deyillər e. Ovurdux, iki damcı suyu üsdünə tökəndə bəs elyirdi. Maya, otu deerdi. Hə, bir də biz çobannar qoyun camı götürürdux. Çöldə qoyun sağiv içirdix. Südün içirdix. Həmən o otu belə ovurdux, bir damcı salırdix südə, qarışdırırdix. Orda töküdü torbuya. Daşdıyırdıg, olurdu pendir. Hə.

17. Bir ot var, əl yaralananda onu belə ovursan. O, yoddu. Tam yoddu a. Tökürsən o yaranın üsdünə. O sahatı qanı kəsir, onu qovuşdurur. O otu da buralarda görməmişəm. Qan kəsiji otu.

18. Rəhmətdiy Əliş əmi varıydı e. Deyirdi, mən bu yaşa gəlmişəm. Töyuxda azar görməmişəm. Töyuğ ağaşda yatardı. Bu töyuğ azarı təzə çıxıf, bilmirəm nədi. Qalan hər şeyi bilərdi. Hə. Qalan hamsını bilirdi. Hələ mənim ağıma gəlməz, tetrasqilin verəm, dava-dərman verəm. Heş zad. Unnan umac eliyif töküdüh. Buğda ununnan umac eliyif töküdüh. Birinin də burnu da qanamazdı. Üş günnən sora da buraxırdix çölə.

19. Dəmrovu sağaltmaqçün qaratikanı qoydum ojağa. Suyu çəkilmış qaratikanı. Onu yandırif belə tutursan. Onun özünün yağı süzülür qava. Götüröv onuca vurursan dəmrovun qıraxlarına. Ötür gedir. Soora dəmrova sarımsax da sürtüllər.

20. Gözə itdirsəyi çıxanda onu da, bir loxma çörəy götür, sürt gözüne. Apar, tulla itə, qoy cəhənnəm olsun getsin. “Gözümə çıxan saa çıxsın, yeri”, – deyir, tulluyursan.

21. Gözün pıçalaxlanması düyünü və yaxut da düyü olmasa, naələcdən²⁴ yeddi buğdanı oxuyuf salırsan. Gözə, deyillər, qonax düşüf. Batırdı gözə. Duası vardı. Onu düyüynən verirdi molla. Mollası vardı, duası vardı, oxuyurdu, tökülüf gedirdi. Molla baxanda bilirdi ki, gözə qonax gəlif. Dəyirmi, ağappağ uçxluuyurdu göz. Yeddi

²⁴ Naələcdən – əlacsızlıqdan

dənə düyü oxuyuf burdan (həmən gözün qaşının üsdünnən) salırdı balaca ləyənə – suya, o duanı oxuduxca. Soora onun suyunu pambıxnan silirdin, gözə üfürürdün, olurdu anadangəlmə sağ. Həmən dua oxunmuş düyünün suyuyun (Duanı soruşduqda bilmədi, mollalar oxuyardı dedi – top.) gözünü silirdin, çıxıf gedirdi.

22. Ürəh xəsdəliynin dərmanı qara incildi. Bayağı mer-meyvə çox olardı. Elə həyət tapbazdın ki, orda incil olmasın. Başda təzyiq olanda incilin yarpağını əyağın altına qoyuf, bağılyıf əyakqavı da geyinsən, o təzyiqə köməhliy eliyir.

23. Soora adicə bu ziyillərin duası var. Əldə ziyil olur, uşaxda ziyil olur, heyvanda ziyil olur. Bunnarın özünün də duaları var. O dua Ay təzələnəndə oxunur.

Duanı oxumasını xahiş etdiyimizdə “Qurannan oxunan duadı, amma yaxşı bilmirəm, gərəh onu yaxşı öyrənif deyən ola. Hansı surə olduğunu da bilmirəm”, – dedi – top.

24. Ziyilə əl də çəkilir. Nar ağacının şüylərinnən eşir, qartdıyıf qoyursan. Ya o narın çubuğu qurumalıdı, ya da ziyil qurumalıdı.

25. Mənim nənəm, yadıma gəlir, ziyil olmuşdu, götürdü çihli süpürgəni, çəhdi, dedi: “Ayım, səni xoş gördüh, ziyilin yerini boş gördüh”. Ay təzələnəndə bu oxummalıdı. Da başqa vaxd oxusan, o alımmır.

26. Ziyil düşəndə qəşəh dərmanı var. Əl vurma, tərətəmə, day ayıv olmasın, dəvə işiyəndə əlini altına tut, belə yu, tökülüp gedəjəh.

27. Toyuğu kəsəndə bının pötənəsini yuyursan. Onun içində birinci dərısı yoxdu, qavığı? Onu quruduf, döyüf saxlıyıllar, böyrəh daşınnan əziyyət çəkən adama bını yedirdillər. O salır böyrəh daşını.

28. May, iyun ayında yonca, göy otdar heyvanı köpürdür. Lap elə ölüm əyağına düşsə, şöyüd çubuğunu kəsif, qoyursan heyvanın

ağzına. Heyvan isdiyir ki, onu qıra, dişdəriynən çeyniyir. Şöyüd çubuğu qoymur onu ölməyə, onu qutarır.

29. Bir də heyvanın dərialtı qurtdarı olur ey. Vaksin-zad vurulur heyvana onnan ötəri. İndi onnar olmuyan yerdə, şöyüdün nəzih çubuxlarını, şivyələrini doğruyuf tökürsən heyvannara, onnar ajqarına yeyir. Onnan soora, heyvannarda bir dənə də olsun dərialtı qurtdar olmur, ciyərrəri tərtəmiz olur. İndi o dərialtı qurtdarın əsas dərmanı odu.

30. Cöhər nanəsi təyziqi salır. Dəmniviv içirsən, təyziqi salır.

31. Qarellədi, meşədə bitir, ağaşdı. O da təyziqə xeyirdi, ürəyə xeyirdi.

32. Bir də lumudu. Lumunun bir dilimini kəsif, əgər xəsdənin alınına, gijgahınnan tutmuş, qulağının divinə qədər sürtsən, o da təyziqi salar.

33. Çıban çıxdı, məsələn, baxırsan qızarıf, tam yetişmiyif. Soğan pörtdədif qoyurux qətnən. Tüpürcəh xamırı deerih. Qəndi alırsan ağzına, bir qabda unu götürürsən. Tüpürürsən onun içinə, irağ üzünüzdən. O xamırı düzəldirsən, o tüpürcəh xamırı elə bil çıbanın içində nə var, çəkif çıxardır. Yağ-qatıxnan quymağ eliyif qoyullar. O, onun qızartısın alır.

34. Sora dalağ çapbalar olufdu. Məsələn, bizdə bir Məhəmmət kişi varıdı. O, dalax çapırdı. Baltanı alırdı əlinə. Otururmuş, qəfil baltanı götürüf belə çaxırmış. Guya vurajax da, bu mamentdə saxlıyırmiş. Onun qorxusunnan, nədənsə, o dalax sağalırdı. Ağrısı kəsirdi. Deyəh ki, bax onda heylə şeylər varıdı. Heş həkimə-zada getmirdi. Onnan da sağalırdı.

ETNOQRAFİK MƏTNLƏR

QƏDİM NEHRƏLƏR

Tulum ağacı – üçlü çatma demillər, üç qanad, onu asırdılar keçi dərisinnən, onu da tərsinə çeviriv onu boyuyurdular biyan kö-tüyünən. Qıpqırmızı olurdu, təbii rənk, rəngi getmirdi. Sora qatığı tökürdülər içərisinə. Onun iki başınnan deşihləri olurdu. Belə də bir ağac olurdu (əliynən göstərir – top.). Uşax yüyürüyü kimi ağacın o başın o deşiyə sancırdın, birin də bu deşiyə, tarım saxlıyırdı da. Soora çalxıyırdın. Yağ çıxırdı. Yağı belə-belə əlini salıb, lombalomba çıxardıf qoyurdular qırağa. Onun ayrınnan da hər şey qayırdılar. Soora nehrə çıxdı. Nehrənin ibtidai formasıdı da.

AXTARMA MOTAL VƏ DƏLƏMƏ

Axdarma motal üzdü olur, onun nə ciyəsin alıllar, nə maşına verillər. Həylə qoyunna sağıllar, mayalıyf töküllər, motal eliyillər.

Axdarma pendir qışdan tutulur, qış yatağında tuturdular, onu aparırdılar dağa. O pendiri bir də ordan qaytarıp gətirirdilər. O motala əl vurulmurdu, o elə bil xeyir-şər üçün, qonax-qara üçün saxlanılırdı.

Dələməni torbuya töhmürsən. Onu qavda eliyirsən, qatıx kimi. Kəsirsən. Kəsənnən sora qaytarıf tökürsən motalın içinə. Pendir halında olmur o.

İnəhdən südü sağıf gətiririh, süzürüh, elə öz ilmində bişiririh. Qabax biz mayanı tuturdux qursaxdan. Heyvanın qursağın kəsiləndə duzduyurdux, qoyurdux bankıya. Buğda, noxut, qənt salırdıx bankaya. Saxlıyırdıx qəşəh. Hindi hökümət mayasıynan mayalıyırır. İneyi sağdıx, gətdih içinə elə bil ki, bir xörəh qaşığı o su mayası (qurusu da var) atırır qəşəh. Ona dələmə deyirih. O pendir ki, yığılır o dəriyə ha, görürsən ki, o quru halda olur. Onu qaytarıp tökürsən ora, qolunu da salırsan dərinin içinə hərriyirsən. Bax belə çıxardanda yağ qolunda gəlir bəri.

YEMƏYİN BİŞİRİLMƏSİ VƏ SAXLANMASI

I mətn

Heyvanı kəsirdilər bir dənə, iki dənə. Qovurup quru yeməh – xalodnı yeməh kimi da belə. Qonax gəldi, naxadı ordan bir qazan çıxart. Basdırırdılar da yerə. Yaylaxda xaladınih nə gəzir? Qupquru da, yanı orda uje çox vaxdı öz yağıynan bişir, quyruq yağıynan. Basdırıllar yerə, qonax gəldi, naxadı onu çıxar ordan, qızdır, ye. Da onun nə tamı-zadı dəyişmir a. Öz yerində, qaydasında qalır.

II mətn

Balaca heyvanın birin (qoyunu) kəsillər. Təmiz doğruyullar, qarın da təmiz yuyullar. Onnan sora doğruyuf təmiz yığıllar qarına. Ət üzünə, qarına. Ağzın da kəndirnən-zadnan bağlıyılar. Əvvəldən də yerdə qazıb ojax qalıyılar orda. Ora o qədir qızır ki, olur qıf-qırmızı torpax. Onnan sora oranı təmizdiyif qarını qoyullar ora. Orda, rəhmətdih dədəm bir yol mənim yanımda bişirif, görmüşəm. Təzədən bir ojax da üsdə qalır. Qaynıyır o qarın. Altdan əvvəl yandırdıxları ocağın isdisi (da ocax sönüf, amma torpaxda isdi qalır hələ), üsdən də bu biri ocağın isdisi vurur. O qədir orda pişir ki, ət hamı sümühdən çıxır. Daa onun duzun, soğanın – hər şeyin içinə atırsan dayna. Amma qarın yanmır, yağ qoymaz ki, (içinin o yağı var ha) çölü qupquru quruyur, içinin o yağı qoymaz ki, o orda yana. O qədir o ətin şirəsini o qarın şəkiri ki, neyə aş qazmağı ola. Elə qazmax kimi tutuf. Rəhmətdih dədəm deerdi ki, camahat bişirəndə qayıdıb o əti tərğidir, o qarını yeyir. Hə, bax onu həylə görmüşəm bişirillər.

SÜD DİŞİ

I mətn

Uşax süd dişini tökəndə, tüşmüş süd dişini əlinə alıp siçanın yuvasının yanına gəlir. Əlindəki tişi uzadıb deyir:

Ay siçan,

Gəl siçan,
Balta tişimi verim saa,
İnci tişini ver maa.

Əyər uşax belə eliyərdisə, gələcəkdə onun tişdəri, incə, gözəl, düzümlü olardı.

Söyləyici mətni qayınanası Xeyransa Qədimovadan eşidib.

II mətn

Uşax diş çıxardan vaxdı deyillər ki, hədih pişirin, filankəsin uşağının dişi çıxıf. Uşax deyir ki, anam bilsə, mən nə cür diş çıxarıram, nə əziyyət çəkirəm, duvağın gətirif qoyar buğdanın altda ki, tez partdasın, uşağın dişi də partdasın. Deyir, bir uşağın dişi çətin çıxırmış. Anası başa düşür kü, bunun yeri dombalıf dana. Gətirif buğdanı qoyur ocağın üsdünə, amma huşunnan çıxır, altını qalamır. Uşax da başdıyır ağlmağa ki, tez qala. İndi onu qandırıf ki, yanı altını tez qala, partdadım, dişim tez çıxsın.

TAS QURMA

I mətn

Mənim anamın bavası tas qururmuş. Molla Mirzə. O, deyir, cinnəri tutuf qamışa yığırdı. Oxuya-oxuya eliyirdi. Güllər adda bir arvad otururmuş tasda da. Tasda gərəh ürəhli adam otura. Cini görür o. Nə iş görüllər, onu görür o. Hə, o otururmuş, deyir deerdı, Molla Mirzə, Vallah, məni döyüllər, məni incidillər. Güllər arvat deyirmiş. Cinnər məni döyür, məni incidir. Molla Mirzə də yığır-mış qamışa hamısın, deyir, basdırırmış yükün altına. Deyir, deyirdilər ki, savaxa qədər binnarın elə həylə səsi gəlir, çığırışıllar.

Onun, elə bil ki, Molla Mirzə bavamın oğlu dəsən, gedirmiş-dər, bir nəfərnən gedirmiş. Deyir ki, ə, gözdə. Görüllər ki, bir gəlin, dağda gəlin sənəynən suya gedir. Deyir ki, gözdə, bı sahatca o gəlini dəli eliyejəm. Bı oxuyur, üfürür, bir də gəlinin gözünə elə görükür kü, bütün dünyanı su alıfdı, bircə təpə görükür. Binnarı təpə hesav eliyir, bir dağ hesav eliyir. Deməli, tumanı sivirir yığır

bırıya (əli ilə dizdən yuxarısını göstərir – top.), yüyürür. Bınnarın yanna gələndə bı oxuyur üfürür, bı dayna... Bı arvat düzəlir. Bı gəlin düzəlir. Qaydır kı, uy, ay qardaş, sən Allah, məni bağışda. Elə bildim dünyanın üzün su alıfdı, eləjə bıra quru görükür. Gəlirdim bıriya, onçun tumanımı-zadı yığmışdım yuxarı. Cadı olufdu, cadı eliyənnər var, bı sahat da var cadı eliyənnər. Bı dəyqədə də var. İntaası da adam... Allah heş bəndəni o cadıya salmasın.

II mətn

Bizim öz kəndimizdə molla yoxudu. Ancax Quran oxumağı bacarannar varıdı. O da təxminən biz Kəlbəcərdən çıxannan bir on beş il qavax, iyirmi il qavax dünyasın dəyişmişdi. Ama yaxşı molla olup bizim kətdə. Tas quran mollalar da varıydı, cindarrar da. Bınnarın işdəriynən bağlı belə bilirdim ki, Kəlbəcərdə üş nəfər yoldaş oluflar. Biri Başdıbel kəndində oluf, Molla Məhəmmət, həmi seyid oluf, həm molla. Biri də bı Kəlbəcərin, belə deyəh ki, sağ tərəfi, bı Ermənisdannan yaxın olan ərazi varıdı. Həmən mollanın biri də ordanıdı. O mənim ağıma gələn dəyil, mənim yaşımnan qavağ olan söypətdi. Axund olufdu o adam. Yaxşı belə onun möcüzələri oluf, hə, onu danışsam, çox uzun nağıl çəkejəh. Cavan vaxdıymış. Təbrizdə təhsil alıf, gəlifdi. Bı Quranın oxuyuf tərcüməsin eliyirmiş, hər cürə bildiyim işdərdən eliyə bilərəm. Ama günahdı o işdəri eləməh, görməh. Tay-tuşdarı deyifdi ki, səni ant vermişih Allaha, onun birini bizə gösdər, görəh həqiqətən sən bı işi bajarırsan, bajar mırsan? Deyiv, onda ras ki, ant verirsiniz, mən belə eliyim. Toyux leləyi gətirin, evdə də mürəkgəvim var mənim, onu da gətisinnər. Gətirif belə. Bu, kəntdən bir qız isdiyirmiş, cavan vaxdıdı da. Kətdən qız isdiyirmiş, bını bilən də varımış, bilmiyən də varımış, bı qızı isdədiyini. Belə dih yoxuş gedir, Qalayşələn²⁵ addanan bir yaylax deyəh da, payız yurduymuş. Qız-gəlin gedirmişdər, səhərnən kəndə gəlirmişdər, axşamnan qayıdırmışdar malı-qoyunu rahatdamağa, sağmağa gamışı-zadı. Hə, bının isdədiyi qız da bireynən ge-

²⁵ Qalayşələn Kəlbəcər rayonundakı yaylaqlardan birinin adıdır.

dir. Deyir ki, ant verdiniz, ama günah eliyirsiniz. Bı əməli mən işdədirəm, ama bı düzgün iş dəyil. Bırdan, bax bı baş barmağının üsdünnən ikijə hərif yazır, deyir, görürsuuz da ikijə hərifdi. İsdədiyi qız ordan qışqıra-qışqıra, dağın başınnan, belə deyəh ki, bax ode ordan, o dağdan, arvatdan, qızdan aralanır, çığıra-çığıra, “ay haray gəlin, ay haray gəlin”. Bir xeyləh gələnnən sora qəfildən “uf” eliyir. O vaxdı da belə indiki kimi qısa paltar dəyilimiş da, uzun tumannar olufdu. Tumanı belə yuxarı çərmiyir, üsdən aşağı çığıra-çığıra qaçır, kəndə tərəf qaçır. Tez deyir, Allah sizə insaf versin, sizə dedim ki, günah işdədirih da. Belə eliyif, dırnağın yaş eliyif belə, sürtür, təmizdiyir. Həməən axundun adı Nifdalı oluf, ama çox hayıf ki, çox cavan gedif dünyadan. O əməlləri-zadı işdətmiyiv, o. Çünkü Quranda da yazılıf, o, günahdı da, onu eləməh düzgün dəyil. Onnan sohra da inanıfdılar ki, hə, doordan da bı adam tam savatdıdı. Valah, o vaxdı deyirdilər guya om bir il, yoxsa on iki il Təbrizdə təhsil alıf. Onnan sohra neyə bı akademiyanı-zadı qutarana da akademik deyillər, nə bilim nə deyillər, ona axunt rütbəsi ordan – Təbrizdən gələndə, əmmamə verillər başında. Əmmaməli gəlillər. Kəlbəcərdə də elə üş nəfər getmişimiş, elə üçü də eyni vaxda qayıdıf gəlifdi. Ba belə billəm mən. Hə.

SACARASI VƏ NİYAZ

Sacarasını sajda pişirirdilər. Niyaz təndirdə pişməliydi. Adətidi, bunu belə pişirirdilər. Bu sacarasını yeddi ev yığılırdı, pişirirdi. Bunu seyitdər kəsirdi ha. Bunu nəkqədər çatırdı, o qədər paylıyrdılar. Yeddi dənə sacarası kəsirdilər, yeddisin də göbəyi mənim bacım Seyitelə düşüpdü. Deyilənnərə görə, sacarasının ortası kimə düşürdüsə, o bəxdəvər olardı. Deyirdilər, paho, qızda olan talehə bax! Talehi də gözəl oldu. Şükür İlahiya! İndi irəhmətə gedip. Ona ölüm demərəm, mənim bacım xəşbəxd öldü. Sacarasının ortasını belə oyub, ora yağ töküllər, o pişənə qədər onu yağlıylar. O iki odun arasında pişir, onun üsdü də, altı da od olur.

Amma niyazı təndirə yapıllar. Onun yağı az olur, onun xamırı bunun kimi olmur. Onu xamırı ayrı olur. Sacarası iki sacın arasında pişir. Fərk bundadı. Pişincə də bu dönür, baxılır, yağlanır elənir. Dərguyanda ikisinnən də doğruyursan. Onnan da doğruyursan, bu birinnən də paylıyursan.

BİŞMƏ QURBAN

Günaha yazmasın Allah, deyəcəm. Kəntdə biz pişmə qurban deyirdih. İndiki kimi gedillər Məkgədə, nə bilim özgə yerdə qurban kəsillər. Biz bunu eləmirdih. Kəntdə bu yoxdu. Bizdərdə ildə bir dəfə pişmə qurbanı varıydı. Necə bax bu camahat yığılırdı, otururdu, seytdərimiz otururdu, bunun duasını deyirdi. Onnan bir adam yeməmiş olmazdı. Ana bətnində olan uşağa da pay verərdilər. Onnan heş kəs yeməmiş olmazdı.

İrəhmətdih bacım Siyatelnən məni o zaman qoyupmuşdar evdə. Mən uşağmışam, yatıbmışam. Gedipmişdər pişmə qurbana. Siyateli də qoyupmuşdar mənim yanımda. Deyir (bacım Siyatel irəhmətdiy deyirdi), bir də gördüm qapını aşdılar, iki dənə ağsakqal kişi içəri girdilər. Qapılar kilitdiymiş. Onu bacım burda danışdı, Ermənistanda danışmadı. Həə, kilitdi qapıdan keçiplər. Deyir, gəlip dedi:

– Hanı evin nəfəri?

Deyir, dedim:

– Gediplər qurbannığa.

– Bə sizi niyə aparmıyıpları?

Deyir, dedim:

– Bacım yatdığınnan bizi aparmadılar.

Dedi:

– Yatmarsan, qurban gələndə evə, bacımı durğuzasan. İkiniz də yeyərsiz, sora yatarsız. Amma demə bura kim gəldi. Qorxmadın ki?

Deyip:

– Yox.

Deyip:

– Biz gedirih, heş kəsə də demə bura kim gəlmişdi. Bu sirri gizdi saxla. Bu yatmayıb, evin adamı gələndə görüp qapı kilitdidi. Döyüplər qapını, bu gedib açıp.

Gəliplər, məni durquzup verip, yemişəm, sora yatmışam.

Bunu biz Ermənisdannan gələnnən sora mənim bacım irəmətdih, bir arvat varıdı (Gözəl bibim), ona danışdı ki, bəs, bibi, siz o vax qurban üsdə gedəndə, beləcə gəldilər, maa belə tapşırdılar.

QODU-QODU

I mətn

Bərh yağış yağanda qodi qayırdıx. O vaxdı kukula-zad yoxudu. Çömçə-qaşıxdan qayırdıx. Qaşığı belə qol qayırdıx, çömçəni bədən, oon da başına bir qırmızı yaylıg atırdıx, aparırdıx qonşulara, deyirdıx:

Qodi, qodini gördünmü?
Qodiya salam verdinizmi?
Qodi gələnnən bəri,
Heş bir gün üzü gördünüzümü?
Qara toyux qanadı,
Kim vurdu, kim sanadı?
Gedirdim elçiliyə,
Qara it baldırımnan qapbaladı.

II mətn

Çömçəni qoyurdular yaylıgın arasına, yaylıgın içinə. İçinə də bir daş qoyurdular, ya da qoz qoyurdular, bağlıydılar. Nətəər rəngi olursa, olurdu. Ya da bir çanta asırdılar, ya da bir sumka götürürdü. Bax belə-belə eliyirdilər, dıgıldıyırdı. Deyirdi:

Qodu-qodu, hay qodu.
Qodu, qodunu gördünüzümü?
Qoduya salam verdinizmi?
Qoduya aş bişirin,
Qodu gəlir, düşürün.

Qoduya sütdaş bişirin.
Qodu gün çıxartmasa,
Vırın boynun, düşürün.

Gətirif çantasına şey qoyurdular. Bişmiş yumurtanı da almırdı. Deyirdi gətirin çiyini verin, xarab olmuyanı verin.

Sora deyirdilər ki:

Çatma, çatma, çatmıya,
Çatma yerə çatmıya.
Qoduya pay vermiyənin
Ayağı yerə çatmıya.

XIDIR NƏBİ

I mətn

Xıdır Nəbi çilənin bir həfdəsi qalanda olur. İrəlki zamannarda Xıdır Nəbidə bax belə qəşəh kosa düzəldirdilər, yanında da bir sürü uşax. Qapılardan pay alıf yığırdılar, gejë yarıyatan da pişirirdilər, yeyirdilər, dağılırdılar. “Xıdır Nəbi, Xıdır Eylaz, bitdi çiçəh, oldu yaz” oxuya-oxuya:

Xıdır gəlir hayıman,
Yeddi qulan dayıman.
Day batıf palçığa,
Yat gətirin yağlıyax,
Dəsmal gətirin bağlıyax.
Dəsmal dəvə boynunda,
Dəvə Şirvan yolunda.
Şirvan yolu buz bağlar,
Dəsdə-dəsdə gül bağlar.
O gülün birini üzeydim,
Saşbağıma düzeydim.
Qardaşımın toyunda
Sındıreydim, süzeydim.

Bax o kosanın sözüdü. Saçbağı burda irəli tikirdilər, belə çəp, yekə, başa, saça. Ujun da qotazdıyırdılar. Belə çəp dua kimi. Qar-

donnan kəsif tikirdilər saç bağı. Saçın belə yığırdı, bağlıyrdı. Qar-donu tikif üzdüyüf bax belə. Buralardan da hamı qotaz olur.

Xıdır Nəbi gələndə xaşıl pişirirdih Xıdır Nəbinin adına. Biş-miş asırığ, o da peyqəmbərimizin biridi. Yolun saxlıyırax Xıdır Nə-binin. İrəlidə deyillər, yalannan-gerçəhdən deyirdilər, unu qoyullar belə, orya gəlir əlini basır. İrəliki zamanalarda. Tay indi o zamana gedif, yoxdu.

II mətn

Fevralın on altısı, on səkgizi Xıdır Nəbi keçirdirdih. Buğda qovururdular, yarma çəkirdilər. Yarmanı qoyurdular yükün üsdə, guya Xıdır gəlip əlini basacax. Niyət edirdilər, duzdu kökə qayı-rırdılar. Qızdar yeyip yatırdı ki, görəh yuxuda bizə kim su verəcəh.

Bunun xaşılını pişirirdilər. Yarmanı, buğdanı isidip qovurur-dular, sora pişirirdilər. Bunnan pişirip bir tikə qoyurdular çörəyin üsdünə, aparıp qoyurdular damın üsdünə, ya bir barının başına ki, görəh bunu qarğa hara aparacax, biz hara ərə gedəjjiyih? Bunu qar-ğa hara apardısa, deyirdilər, bu qız ora gəlin köçəcəh. Xaşılınan beləcə fala baxardılar.

III mətn

Xıdır Nəvidə o qədər xaşıl pişirirdih. Çömçəni də çölə qoyur-dular ki, pişih gəlsin yalasın. Suafdı. Fevralda keçirilirdi.

Böyük çillə dekabrın iyirmi ikisi girir. Balacasının ömrü kəsilsin, on günün kəsif verillər böyüyə. Deyif ki:

Ömrüm az olmeyeydi,
Qavağım yaz olmeyeydi.
Maydan atdara qulun saldırdım,
Gəlinnərin əlni un çuvalında dondurardım.

IV mətn

Xıdırınan Nəvi iki qardaş oluf. Ravayətdə belə danışılır. Guya bınnar da peyğəmbər olufdu. Həə, bax o yeyilən ki, dediyim kimi həylə o ərzaklar-zad hazırıyrdılar, onların adıynan bağlı olufdu bı.

Xıdır Nəvi, Xıdır Elyas,
Gəldi çiçəh, gəldi yaz.
Mən Xıdırın quluyam,
Boz atının nalıyam.

V mətn

Xıdır Nəvini bizim öz kəndimizdə nətəər keçirirdih? Balaca uşağıdix, mənim qoca nənəm, belə nətəər deyim saa, okqədər nuranı arvadıdı, adı da Giləxanıdı. Deyirdi ki, balama qurvan olum, Xıdır Nəviyə hazırıx görejem mən. Xıdır Nəvidə xaşıl pişirərdilər. Kömbə bişirillər – sajalı. Olanda qoyun quyruğu qatırdı. Əyər qoyun quyruğu da eləməsə, soğança eliyirdilər qəşəh, xamıra qatırdılar. Sajın altında, belə orta baja olurdu, ojağı orda qalıyrdılar. Yadımdadı, böyüncü kimi yadımdadı. Onun közü, külün oana eliyirdilər, altı tərtemiz olurdu, kömbəni salırdılar orıya. Yayırdılar, ba belə, ba bı boyda, bı boyda, bax bax bı boyda (stolun üstündəki qabı göstərir – top.). Kömbəni. Saji da qaytarıv onun üsdünə çevirirdilər bax belə, üsdündə ojağı qalıyrdılar, altı altdan pişirdi, üsdü də üsdən pişirdi. De gəl indi onu yeməhdən həzz alırdıx. Kömbəsi belə olurdu. Bir də kötüh kəsdirirdilər bizə, palıd ağacınnan. Belə dayrəsi binnan birəz yoğun deyəh da, bax belə. Bir neçə dənə belə zoğu olurdu. O ağaş kəsiləndə ordan zoğ bıraxır, bir neçə yerdən. Aparırdıq ojağın üsdə qoyurdux, camışdar sağılan vaxdı, doğanda, belə deyəh ki. Onun kətəməz deyirdilər – bılama. Onu pişirəndə altında qoyurdular, birəz yanırdı onda guya bərəkətdi olur, yaxşı olur. *O kətəmazi Xıdır Nəbidə eliyirdilər?* Yox, o gamış doğan vaxdı, inəh doğan vaxdı. Nə vax doğur-doğsun. Onu bururdux, qoyurdux bir yerdə dururdu. Həmən kötüyü. Hə, qoja nənəm deyirdi ki, onu saxla. Mallar, gamışdar doğanda, onun bılamasını, kətəməzini pişirəndə isdifadə eləsən, onda bərəkətdi olur. Adətə bax ha! *Həmən kötühdə bişirirdi?* Yox, ojaxda pişirirdih, o kötühdən də birəz yanırdı da. Tüsdüsü ona qarışırdı. Bax bı minvalla. Qourğa qovururdular, qax, qoz... *Bunu Xıdır Nəbidə eliyirdilər, baba?* Elə Xıdır Nəvidə də, axır çərçənbədə də. Kosa, gəlin... Kosa-gəlin qayırdıx, uşağıdix.

Pay yığırdıx. Axırında da gedif otururdux böyüh ev damları varıdı, orda. Yığılırdığ orıya. O yığıdığımız payı – yumurta da verirdilər, yağ da verirdilər, un da verirdilər, pul da verirdilər. Məzə çıxardırdıx da. Balaca uşaxlarıdıx. Mənim yadımdadı. Ama indi helə şey yoxdu. Oğlan uşaxlarınnan biri də gəlin olurdu. Gəlini də oğlan uşağınnan təşgil eliyirdih. Balaca-balaca oğlannardı. Biri kosa olurdu, biri də gəlini. Hə, hansının ki, səsi bir azca belə zəyifidi, o, elə bil ki, gəlin səsi verirdi da, belə deyəh ki, qız uşağı səsi. Deyirdilər, qodu qoduya pay verər, pay verməsən, nə verər? Bax belə bir şey danışırdılar.

NOVRUZ

I mətn

Bir ay əvvəl bı bayrama hazırışırdıx. Bir ay əvvəldən evləri tökürdüh, yuyurdux, yığırdıx, təmizdiyirdih. Hər şeyi təzələyirdih. Mən görməmişəm, anam deyərdi ki, “yer kömbəsi” bişirirdih. Saj asdın, çörəh bişirdih, çörəh qutardı, xamır hazırıyırdılar. Quyruğu çəkirdilər, qatırdılar xamıra, yoğururdular. Qəşəh kömbə qayırırdılar. Hardasa on santimetir qalınlığında. Çörəh bişənnən sora közü götürürdülər, yerin təmizdiyirdilər. Həmin küllü yerə kömbəni qoyurdular. Sajı çevirirdilər kömbənin üsdünə, həmənin qoru da tökürdülər sajin üsdünə. Vaxdı bilirdilər da. Bir müddətdən sora götürürdülər ki, kömbə maçalka kimi olufdu. Hansısa bir qıza pay aparırınsansa, nişan aparırınsansa, mütləq o kömbə içində olmalıydı. İndi neyə ki, şəkərbura, paxlava eliyillər, o vaxdı da mütləq şorqoğalı, kömbə olmalıydı, xonçanın içində getməliydi. Bayram gejesi qızdar yığılırdı, gədih tuturdular, qulax falına gedirdilər, gejeyarısı su üsdünə gedirdilər. Həmin geje su üsdünə “gədih” tutmağa gedənnər olardı. Yəni su guya bir anda dayanır. Su dayananda sən öz arzularını deersənsə, o yerinə yetir. At çox göşəmir axı. Əyər atın yanında durursansa, at gejenin bir vaxdı göyşüyür. Onda arzularını deməliydin. Ancax həmin vaxd, həmin geje. Bir axır çərşənbədə hansısa bir ağajın altında dayanıf gözdüürsən, o ağaj geje bir dəfə başını yerə əyir. Həmin o ağaj başını yerə əyəndə sən ürəyindəki

arzunu deməlisən. O vaxtdar eliyərdilər. Yumurta aparif qoyurdux. Şəxsən mən özüm eləmişəm. Yumurta aparif qoyurdular suyun qırağına. Səhər heş kim durmadan qarannıxda gediv o yumurtanı götürməliydin. Bəxtinə, yumurtuya nə yazılıf, misalçin, elə adam vardı ki, gördü yumurtuya qara bir xəət çəkili. Yumurtanı tutax ki, bura qoyurdux. Bir qara, bir qırmızı karandaşı da yanına qoyurdun. Səhər gedif götürürdün. Yumurtuya ya qırmızı dəyir, ya da qara dəyirdi. Sudan kənara qoyulmalıydı. Çərşənbəni ötürürdüh, səhəri dururdux. Səhər isdiyər hamı hər kəsdən tez dursun ki, o duranın ağırığı sənün üsdünə tökülməsin. Sən birinci durmalıydın. Dururdun, gedirdin axar suyun üsdünə, o suda əl-üzünü yumalıydın. Təzə su gətirirdin. Suyun içinə çaydan daş qoyuf gətirirdih. O daş gətirif küş-bujaxlara atırdın. Bərəkətid. Su çiliyirdih, nurudu. Ya o suyu gətirif, köhnə suyu atıf, qabları doldururdun. Çərşənbə günü un qabı dolu olmalıydı, çörəh qabı dolu olmalıydı. Ümmiyətlə, hər şey dolu olmalıydı, səhəri bərəkətnən qarşılmalıydın. Belə bir adət vardı. Ləyəndə unu qoyurdular qırvatın altına ki, bu ev ruzi-bərəkətdi olajehdi. Səhər duruf görməliydin ki, bura bir peyğəmbərin əli basılıf, bu unun içinə. Bir işarə olmalıydı. Bu da hər evə nəşif olmurdu. Mənim ana tərəfim seyid oluf. Sınaxlı seyid oluf.

II mətn

Bayrama iki həfdə qalmış, evlər təmizdənirdi, məhlə təmizdənirdi. Məhlənin çırpısın komluyurdular, yığırdılar bir yerə. Hamısın yığıf bir yerə hazır qoyurdular ki, çərşənbələrdə odduyax. Qabaxki çərşənbələrdə – yalançı çərşənbələrdə acca-acca odduyurdular. Axırncı çərşənbədə böyüh tonqal qalıyrdılar. Tonqallardan (ən çox cahıl oğlannar yığılırdı) dağların başına aparırdılar. Qaşqın gəlməmişdən qabaxki hadisələri saa danışıram. Dağların başında, hamı deerdi, qoy görəh uşaxlar gedif çatıf? Orda yığılıf tonqal qalıyrdılar. Deerdi, “Məmməd uşağının başıdı”, “Göyçənin yalıdı”, “İsdi bulağın başıdı” – belə hər yerdə tonqallar qalanırdı. O dağdan tonqallar qalanannan soora aşağıda tonqallar artırdı. Fallar tutulurdu. Uşağı olmuyan cavan gəlinnər deyirdi, qoy görəh mənim uşa-

ğim olajax? Niyyət eliyirdilər, qulaxların tutuf qapını pusurdular. Sifdə kəlmə nəydisə, onnan da qayırdılar. İkinci, üçüncü kəlməni gözdəmdirdilər. Bir də bir-birini sevən oğlan, qız yığılırdılar evlərin birinə, kimin evi çoxdusa, arxayınçılıqdısa, ya ev damına, ya bir yerə yığılırdılar, valideynnərdən uzax. Yığılırdılar oruya, orda iynə sallıyırdılar, üzüh sallıyırdılar. Görəh bu üzühlər bir-birinə dəyir? İyniyə pambıxdan saf düzəldirdilər. Salavat verilmiş təmiz ləən götürürdülər, onu suynan doldururdular. İynələr gəlif bir-birinə dəyirdisə, bunnar qovuşajaxdı, aralı getdisə, bu, havayı işdi. Üzühlər də salırdılar, üzühlər də bir-birinə dəydimi? Belə gözün yumursan, niyyət eliyirsən, “mən o oğlana gedəjəmmi”, yaxud “mən o qızı alajəmmi”, orda üzüh salırdılar, belə gözün yumuf atırdı. Day elə-belə, bilərəhdən yox. Dəysə, onnar bir-birinə qovuşardılar. Axır çərşənbənin axşamı tonqallar qalanırdı, yeyilirdi, içilirdi. O axşamnan qalan qablar yuyulmazdı, zibillər atılmazdı. Həmin axşam heş vax qab yuyulmaz – çərşənbə axşamı, din-bərəkətin yuyulur onda. Səhərisi durursan əlinə bayram ayın-oyununnan – qoz-zad birəz götürürsən, suyun üsdünə qoyursan, sudan atılırsan, “ağırığım-uğuruğum, ağrım, azarım bu sularnan axsın getsin” deersən. Sora qayıdırsan suyun üsdünnən daşdar, qumlar götürürsən, onu gətirirsən məhlənə tökürsən, mal damına, quzu damına, evə, divlərə atırsan. O sudan da götürüf gətirif məhlənə səpirsən. Mal-heyvanının qabına atırsan, otuna səpirsən. İnanırdı da, o illərdə qaldı. Örüşdən təzə ot gətirif malın, bızavın qabaana tökürdüh ki, təzə otdu, çərşənbə otudu. Gətirdiyimiz suda başımızı yuyurdux.

III mətn

Elə olur ki, ağaş (ən çox da bu, tutnan qoz ağacına aiddi), o ağaş bir il yaxşı gətirəndə, bir il zəyif gətirir. İlin axır gejesi həmin ağajın divində duruf baltaynan, yavaşca, yüngülvari, ordan-burdan vurursan. Öz-özünə də deyirsən ki, ay Allahım, tut ağajı və ya qoz ağajı, biyilləri yaxşı bar verməsən, səni kəsəjəm. İndi kəsirdim, ama kəsmirəm, səni bağışdıyırım. Bar gətirməsən, səni kəsəjəm.

O düzgündü kü, ağaj onnan qorxur, çoxlu bar gətirir.

IV mətın

Novruz bayramına başdamamışdan əvvəl taxda nehrələr olurdu, o taxda nehrələrdən kəsirdilər nağara boyda böyründən, qoyun dərisin qoyurdular, qabığın yonurdular, tühlərin çıxarırdılar, (uşaxlar özdəri) onnan nağara düzəldirdilər. O bayrama qədər hazır olmalıydı. Axır çərşənbədə Keçəl, Kosa düzəldirdilər. Oğlannar geyinirdilər qız paltarrarı, üzdərin də bürüyürdülər. Bilimməməliydi bu oğlan kimdi. Qapılara düşürdülər. Qapılardan düyü, yağ, xurma kimi şeylər yığırdılar. Götürürdülər bir evin damında həm yeməh stolu düzəldirdilər, həm qıraqlarda oynamaq yeri düzəldirdilər. Ev yiyəsi onnarın yığdıxları düyüdən, yağdan aş bişirirdi. Həmin o qaranı da düzürdülər aşın altına. Yeyənnən soora sahat on ikidə uşaxlar çıxırdılar bizdə Quş qayası²⁶ varıydı, Sarı təpə²⁷ varıydı. Hündür dağıydı. Çıxırdılar onun başına, rezin təkərrərdən yalam qalırdılar. (İndi ona tonqal deyirlər. Bizdə yalam deyirdilər). Yalam qalırdılar, yığırdılar başına, çalırdılar, oynuyurdular. Sonra gəlirdilər düşürdülər suyun kənarına. Bizdə Dəyirman arxı varıydı. Gedirdilər o Dəyirman arxında çimirdilər. Həmin gecə bir adam evə gəlməzdi. Qızdı, oğlannı. İnanırdılar ki, kim çimsəydi, sağlam olacaydı. Xəstəliyi gedəcəh. Ona görə çimirdilər. Bunnan əlavə, Dəyirman arxınnan ayaxlarını soyunub yeddi dəfə o yana, bu yana keçməliydin. O suyun üsdünnən də keçəndə deyirdilər ki:

Atıl-batıl çərşənbə,
Bəxdim açıl, çərşənbə.
Çərşəmbəsən, çilləsən,
Hər ildən bir pilləsən...

Belə deyib addıyirdilər. Addamağın bir mənası da oyuydu kü, ağrım-uğrum burda qalsın. Deyirdilər ki, nə ağrım varsa, bu axar suynan axsın getsin. Bir də həmin arxdan yeddi dənə daş gətirib evdə saxlıyirdilər. Bu çərşənbədən gələn çərşənbiyə. Yeddi daş ona görə gətirirdilər ki, o, ruzi-bərəkət idi. Məsələn, evdə buğda

²⁶ Quş qayası – Zəngilan rayonunda yer adı

²⁷ Sarı təpə – Zəngilan rayonunda yer adı

xaralları olurdu. Həmin o buğda xarallarının içinə, elə yerrərə qoyurdular ki, bu, evin bərəkəti. Çərşənbədən gəlirdi. Sonra bizdə buğda qavırırdılar. O buğdanı qavıranda birincisinnən – onnan yeyilməmiş yeddi dənə götürürdülər. Yenə onu da saxlırdılar ki, bu, din-bərəkəti. Onu yemirdilər. Buğdanı axır çərşənbə axşamı qavırırdılar. Bir də ki, atanda iki dənə buğda atırdılar. Buğdanın birini oğlan, birini qız nəzərdə tuturdular. İndi o buğdanın hansısa birinci tərpsənə, bu işi nəzərdə tutubsansa, bu iş düzələcək.

Bizdə qəbirüsdü günü – dördüncü gün, ilaxır çərşənbənin qabaxkı dördüncü günü qəbir üsdü eliyirih. Gələn həftənin ikinci günü ilaxır çərşənbəni qeyd edirih. Dördüncü gün yerrərinnən səhər-səhər dururdular. Saat ona qədər yemək bişirirdilər. Həmin yeməyi çayınan, nə lazımdısa, samavar götürürdülər, gedirdilər qəbirsannığa. Qəbirsannığın aşağısı bağıydı, yuxarısı da dağıydı, üsdündə də qəbirrər. Gedirdilər hamı Quran oxudurdu, ağlıyırdu, oxşamasın deyirdi, düşürdülər aşağı, süfrə açırdılar. Süfrədə hamı öz ölüsünün adına qazana duz atıb. Yəni duz atanda ölünün adını tutursan ki, onun ehsanında duz atırsan. Hamı bişirdiyinnən ortuya qoyurdu, paylaşırđılar, yeyirdilər.

V mətn

Çərşəmbə axşamı, geje sahat on ikidən soora, yanı geje on iki tamam olur. İl təhvil verilir. Deyilənə görə, sular bir an, bir saniyə dayanır. Axar sular bir saniyə dayanır. Bir də ağaşdar budaxlarını yerə vuruf qayıdır. Bax elə bil ki, onda da torpağa rüsxət verilir, çərşəmbə axşamı. Meyvələrə də verilir. Sular təzələnir. Gecə sahat on ikidə arzu eliyirsən. Məsələn, geje hansı qızın qismətində hansı oğlan varsa, isdiyirsə, yaxud heş yoxdusa, geje sahat on ikidə yuxudan durur. Qarannığ olur hər tərəf. Başına salar bir yekə yaylığı, durur güzgünün qabağında. Çox adam onda qorxur. Güzgüdə həmə o qızın qismətinə çıxan oğlan görsənir.

Bir də geje sahat on ikidə çıxırsan çölə, görürsən ki, Ay çıxıf, Ay təzələnif, geje sahat on ikidən sora Ay bütövdü. Ya yarımdu, ayparadı, fərqi yoxdu. Çərşəmbə axşamı çıxırsan, ürəyində nə ar-

zun var, Aya deyirsən. Onda bir il ərzində arzularına çatırsan. Nəy-sə, öz ürəyinnən keçən arzuya çatırsan.

VI mətn

Üş dənə qız olur, bunnar da çərşənbənin səhərişi çıxıflar gəzməyə. Gəzməyə gedəndə deyillər ki, gəlin talehimizi, baxtımızı sınıyax.

Deyillər:

– Nətəər?

Biri deyir ki:

– Qurumuş mal təzəyini, kərməni hərəmiz birini tapax, çevirəy üzüsdə.

Hərəsi birini tapıf çevirif üzüsdə. Baxıllar ki, o biri qızdarın tapdıqları kərmələr yaxşı vəziyyətdədi. Bir qızın tapdığı, çevirdiyi quru təzəh – kərmənin içi qafqaradı, özü də qufqurudu. Bu, o deməhdi ki, bu qızın talehi yaxşı olmujax. Heş yaxşı da olmadı. Elə bil ki, onun ayləsi onu yarı yolda qoydu. O, elə bir xəsdəliyi oldu ki, axıra qədər ömür sürə bilmədi. Bu, inanılmış hadisələrdi.

VII mətn

Mən Nooruz bayramı haqqında uşaxlıxda nə görmüşəm, onu danışırım. Məsələn, bizdə Nooruz bayramında müsəlman qayda-qanunnarıynan kirvələr tutulur. Bizim zonada (Mincivan qəsəbəsində). Həmin o kirvələr çox əziz, hətda qardaşdan, bacıdan da əziz olurdu. Yəni bir qan olsaydı, ölüm olsaydı, kirvə gəlsəydi həmin adamın qapısına, o bağlanırdı.

VIII mətn

Atalardan bir məsəl var ki, kirvə kirvənin damının üsdünə çıxmırdı ki, hətda ora toz tökülər.

Nooruz bayramında bir gözəl adət var idi. Bu aylənin kirvəsi o aylənin kirvəsinə uşaxdan-böyüyə təzə paltar alırdı. Qəşəh şirniyyatlardan, məsələn, biz alıçatı deyilən şirniyyatlardan bayram xonçası bəziyirdih, o payları da qoyurdux. Hardasa bu çərşəmbə ilə

Nooruz bayramı ərəfəsində, ya da Nooruz bayramının bir gün sonra gedərdilər. Xonçaynan gedirdilər kirvəgilə. Birinci, kirvə tutan adam gedirdi. Kim kirvə tutub, gedirdi. Orda da yaxşı süfrə açırdılar, yeməh-ıçməh. Bir gün sonra da onnar paylarnan gəlip bunlarnan yeyib-ıçirdilər. Bir-biri ilə çox yaxşı münasibətləri, dosduğ əlaqələri olurdu. Kirvənin uşağı da qardaş, bacı sayılırdı həmin ayliyə.

Axır çərşəmbədə bizim eldə çox gözəl adət vardı. Uşaxlara torba verirdih. Bu torbaları tikirdih, üsdünə də qəşəh əl tihmələriynən güllər işdiyirdilər. Bəzəhli torbaları uşaxlara verirdilər, uşağlar gedib yığırdılar. Ən çox da yığılan yumurtalar olurdu. Aylədə yaxşı yumurta, yaxşı şeyləri yığırdılar, bilirdilər ki, gələn olacax. Mincivan qəsəbəsi altı kilometriydi, yəni onun yarısına qədər uşaxlar gəzirdilər.

Nooruz bayramında başqa gözəl adətimiz vardı. Məsələn, ölüm hakdı. Bir aylənin ölüsü ölüpsə, Nooruz bayramı ərəfəsində məlumdur ki, həmin aylə nə ocağ üsdə qazan qoymurdu, nə də bişinti eləmiridi. Onun yaxın adamları, məsələn, mən mamamnan görmüşəm. Mamam o qonşu üçün aş süzüp, sonra nə ki, şirniyyatdardan var hazırlayıb-eliyip, hardasa üç-dört ərəfəsi gec də yox ha, yanı ki axşam onu stolun üsdə qoyacax. Bir dənə şam-zad aparmağ olmazdı. Onu götürürdüh, aparırdıx həmin ayliyə. Uşağ əlində aparırdı, evin arvadı da onnan gedirdi. Gedirdih, mamam deyirdi ki, Allah rəhmət eləsin, bilirih ağır dərtdi, uşaxların stolun üsdün boş qoyma. O ayləyə bu bayramı keçirməyə vəsilə olurdu da.

Axır çərşəmbə günü hardasa sahat üçdən-zatdan cavan oğlanlar, qızdar çıxırdıx. Bizdə təpəcihlər var idi, dağ kimi. O dağların başında təkər şinnəri yandırırdıx. Orda da deyirdilər, zarafatdaşırdılar. Sahat yeddədə, şər qarışanda (heyvan gələndə deyirdih biz ona), o vax od vururdular, yanırdı. Gecə sahat on iki, birə qədər o şinnər orda yanırdı. Uşaxlar da onun ətrafında şənnənirdilər. Sora məşəllər əllərində dağdan düşürdülər, aşağı gəlirdilər, biz çillə çıxardırdıx. Qızdar bir evdə, oğlanlar bir evdə. Qızdar evdən nəşə aparırdılar, çalğı da olurdu. Yeməyi ayrı yerə qoyurdux, oynanan yerdə olmurdu. Kim isdiyirdi, gedip götürüp yeyirdi. Həmin gün çilliyə biz kişi paltarı geyirdih. Məsələn, mən özüm də geymişdim.

Tanımmaz hala salırdıǵ özmüzü. Kişi paltarı geyirdih, gedirdih. Kişilər də qadın paltarı geyirdi. Bu, adət idi. Yəni şənlih keçirməh üçünüydü. Çilə çıxartma yeni ili qarşılamaǵ üçünüydü. Yəni sahat neçədə o il dəyişirilirdisə, biz onu gözdüyürdüh kü, həmin gün il dəyişilir. Sahat dörd-beşdə daǵılışdıx. O dörd-beşdə bizdə bulax vardı, ona Pir bulax²⁸ da deyirdih. Orda çinar ağacı var idi, onnar piriydilər. Ora gedib ordan daş götürüp gəlirdih. Ona lal daş deyirdilər. O daşı götürüb danışmırdıx. Düz evə qədər gətirirdih. Kimin nə arzusu vardı, o daşı əlində gətirib təmiz bir yerə qoyursan, arzun həyata keçənnən soora o daşı yenə təmiz bir yerə atmalısan. Yəni pinti yerə atmaǵ olmaz o daşı. O sənin arzularının elə bil ki, daşı olur da. Bunları eləmişəm, ona görə də sizə deyirəm.

Bayram günündə pay aparılan qabı heç vaxt boş qaytarmazdılar. Onu ya həmin gün içinə doldurub verməlisən, amma ən gözəl adət budur, mamam danışırdı ki, onu səhərisi gün həmin adam içinə bir şey qoyub qaytarmalı idi.

Həmin gün təzə paltar geyinirdih. Hammıza təzə paltar alırdılar. Çərşəmbə günü məhtəbdən gəlib çimirdih, evdə bütün qab-qacaq yuyulub salavatdanırdı. Ona görə buna Cənabi-Əmir bayramı deyirdilər. Bütün qab-qacaq yuyulur, yorğan-döşəh çırpılırdı. Özün də təmiz olmalıydın, bucaxda paltarın da olmamalıydı, evin praduktu da əysiy olmamalıydı. Bu, ruzi-bərəkət deməy idi.

Həmin gecə duzdu kombə bişirirdilər, yeyip yatırdılar. Yuxuda kim ona su versə, onun həyat yoldaşı olaceydı.

Bizim məhlədə nə ki, cavan qız var, hammız bir-birimizi çağırub gedirdih, məsələn, Nərmingilə. Gedirdiy, orda bir beş dəyqə otururdux. Böyühlərnən görüşürdüh. Qızı da götürürdüh, soora başqa qızın evinə gedirdih, orda da böyühlərlə bayramlaşırıxdıx, bir qızgildə yığışırıxdıx. Ancaǵ özümüz olurdu, böyühlər olmurdu. Söhbətlər eliyirdih. Soora evdən çıxanda məsələn, mənim evimnən çıxırıxdıxsa, mən öz başmağımı götürüb üzü qapıya, başımızın üsdən tulluyurdux. O başmax qabax tərəfi evə düşsə, həmin il sən aylə

²⁸ Pir bulax – Zəngilan rayonunda pir

qurmurdun. Yox, qapıya düşsə, gedirdin ərə. Başmağın iki tayın da atırsan. İki də qapıya düşsə, ərə gedirsən.

Kiminsə arzusu varsa, məsələn, arzu edir ki, qızım instuta girsin. Əlinə bir qab su alıb, eləsi də var, vedrə götürürdü. Qapıyı açan sahatı gözüyumulu suyu tulluyurdu. Ta gözdəmir ki kimsə gəlsin, suyu tulluyurdu. O su üsdünə düşən adam yaxşı söz deməli idi. Pis söz deməməliydi. Məsələn, mən atmışam. Mən birinci il kəsilmişdim, ikinci iliydi suyu kirvələrimizgilə atmışam, dedi ki, üzəə nur yağsın.

Nooruz bayramında fala baxırdıx. Bir stakanda su götürürdüh. Üzüyə sap bağlıyıp deyirdih ki, filankəs neçə yaşında aylə quracax. Üzüh gedib gəlirdi neçə dəfə, sayırdın, sonda deyirdin ki, filan yaşda.

Başqa bir falda mən ona çox yerdə ras gəlməmişəm. Məsələn, bir qab su götürürdülər qızlar, iki dənə də iynə götürürdülər. İynənin arxasına pambıx doluyurdular. Deyirdilər ki, məsələn, bu Ramilədi, bu da Hüseyinquludu. Suyun üsdən nəsə edirdilər, iynələr hərəkətə gəlirdi. İynələr bir-birinə baş-başa yaxınnaşsa, deməli, bunnarın ulduzları barışır, bir-biriynən evlənəcəh. Yox, əyər ayrı istiqamətə gətərlər, deməli, olarınkı tutmuyacax.

Bir dənə də fal buydu ki, kartoşqanı götürürdülər bizdə, içinə iki dənə spışka çöpü yapışdırırdılar. Spışka çöpünə birin oğlan tuturdular, birin də qız tuturdular. Onu gətirirdilər, bir dənə otaxda heç kəs olmurdu. Bir dənə özün olurdun. Otaxda yandırırđın, deyirdin ki, məsələn, bu filankəsdi, bu da filankəs. Onnar birləşsə, həmin gecə, deməli, onnar eyni adamdılar. Yox, ayrı səmtə getsə, deməli, bunnar tutmurdular.

IX mətn

Mənim dayım arvadının elədiyini danışacam. Nənəmin iki oğlu vardı, bir oğlu evlənmiyip, ama biri evlənib, bunun uşağı-zadı da var. Mənim dayım arvadıynan nənəm, elə bil dayımın qızıynan, nənəmin qızı ha, gərəh qız uşağı ola. Bunnarın ikisinə dedilər dinməyin ha, dimməz gedin. Özü də axşam, niyət gecəsi axırıncı çərşənbə, səhər yox, gün batannan soora. Əlinə bir dənə təmiz qab verdilər, dedilər, dimməz gedin, dimməz də qayıdın haa. Kim də qa-

bağınıza çıxsa, nəşə soruşsa, cavap-zad verməyin. Danışmağ olmaz. Bunu, getdilər ikisi də, daş götdülər bulağın gözünən, su götdülər həmin qabda, içinə də daş yığdılar. Xalam ayrı yığdı, dayım qızı da ayrı yığdı. Bu dayıma ayrı, evli dayıma ayrı. Gətdilər, bunu düzdülər, Allaha and olsun, mən gözümün şahidiyəm, yalan-zad döyül. Gətdi nənəm də düzdü belə bacanın üsdünə, mənim dayımı niyət elədi. Evləmməmiş dayımı. Mənim dayım arvadı da düzdü daşı bacanın üsdünə. Öz bacasının üsdünə. Qabağına daşdarı düzdülər, suyu da səpdilər üsdünə. Dedilər, əyər bunnar qayıdıp gələcəh müharibədən, bu daşın altında nəşə olsun. Ya göy ot olsun, yox əyər gəlmİYƏCƏHSƏ, heş nə çıxımasın. Onnar o vax müharibədəymiş.

Mənim dayım arvadı düzdüyü daşdarın altınnan, Allaha and olsun, belə göy ot çıxdı. Ama nənəm qoyduğu daşın altınnan – o subay dayıma niyət elədiyi daşın altınnan heş nə çıxmadı. Yazıx nənəm ölənə qədər ağladı ki, Əli gələn dəyil. Əliydi adı. Evli dayım gəldi, o gəlmədi. Bax bunnarın hamısı düzüydü, qızım.

İndikilər dəsdə tutup gedillər niyət gecəsinə. Niyət gecəsinə dəsdəynən gedillər?! Niyət gecəsinə təh gedərsən. Beləcə evdən çıxarsan, lal-dimməz gedib o qapıda qulağını açasan, görüm, mən bu qapıya niyət eliyip gəlmişəm, görüm nə eşidirəm.

Bayram olurdu, Xıdır Nəbi olurdu, orda bizdə (Qərbi Azərbaycanı nəzərdə tutur – top.) külfan deyirdih, asırdılar, səhərəcən külfan gedirdih (yellənirdih), bayramnan azı on gün qabax. Hər gecə ora qız-gəlin yığılırdı. Hər gecə pişirirdilər, yeyirdilər, yallı gedirdilər, külfan gedirdilər.

Bu qızdarın birini də bir oğlan isdiyirdi. Qapıda dayammışdı. Deyirdi:

Qapıda bəy durupdu,
Çiyində bel durupdu.
Qara şapqa altınnan
Telləri yan durupdu.

İndi ki, bu qız bu oğlana bunu qoşupdu, bilirdi ki, ona qoşulup qaçacax. Elə ordan da o oğlana qoşulup qaçır.

X mətn

Ağcanın atası İsgəndər kişi yaman bilikli adamıdı. Bir gün axır çərşəmbeydi da, ilin axırıydı. Atdı gedirdim, getdim, görüşdüm, Həə, Allah irəhmət eləsin, yaman bilən kişiydi. Hə, birəz söypət elədim yolun qırağında. Dedi ki, ay Melih, bilirsən, bı axır çərşəmbənin mənası nədi? Bax Allah hakqı, Allah ona irəhmət eləsin. Dedim İsgəndər dayı, Vallah, bilmirəm. Dedi ki, irəli ki o vaxdı ki, yezitdərnən ki imamnar muharbə eliyip, onda nə telfun varıymış, nə işix varıymış. Ta olar elə birinci küləşi odduyullar, hucum eliyələr, eliyə bilmillər. İkincini odduyullar, genə eliyə bilmillər. Üçüncünü odduyullar, genə eliyə bilmillər. Axırıncısını hucum eliyillər, qalip gəlillər. Bax onnan qalır axır çərşəmbə.

XI mətn

Nooruz bayramı da qabağ indiki kimi dəyildi. Bayramlarda evlər tökülürdü, silinirdi, qurulanırdı. Bayram axşamı gələndə üsdündə od qələnirdi. Alov eliyirdilər, görürdün kü, uşaxlar yığılıp bacadan dəsmal sallıyıllar. Onda dəsmal, papax atmırdılar. Onda corab sallıyırdılar. Görürdün, birdən otuz, qırx corabı bacadan salladılar. Ev ziyəsi də yığıp hərənin qabına bir şey atardı. Bunnar çəkib gedirdi.

Üş gün bayram eliyirdilər. Od qəliyirdilər, ev-ev gəzirdilər. Durardılar, təzə ölən ölünün yerinə gedərdilər. O ölü ki, təzə ölürdü, onnarı yasdan çıxartmağa. Hərə bir qazan xörəh pişirərdi. Heş kəs evdə yeməzdi. Xörəh qalardı. O pişirdiyinnən götürərdi hərə bir qazan. Kənt yığılardı, ölü ziyəsini yasdan çıxardardılar. Deməh, ordan yeyərdilər, sora gəlip evdə özdəri axır çərşəmbəni keçirərdilər. Onda axır çərşəmbiyə “Ölü günü” deyirdilər.

XII mətn

Bayram vaxdı qulançax qururdux. Alma yığırdıx. On qız, beş qız bir yerdə. Qarmon çalanımız da vardı. Çalırdığ, oynuyurdux. Yeməh bişirirdih, cərgəynən sırfa salırdıx. Əlinə çuvux alırdı, deyirdi, nişannıyın adını de. Vırırdı əyağna. Kimin xoşuna gəlirdi, deyirdi, filankəsə gedəjəm. Əyağnan altına tökürdülər ki, nişannıyın

adını de. Biz bilmirih, adını deməlisən. Vurduxca deyirdi, filankəsə gedəjəm.

XIII mətn

Yelləncəhdə yellənirsən. İndi yelləncəh tanıyan yoxdu. Arvatdar qış uzununu yaxşı sijim toxuyardılar. Sijimləri verərdilər ki, hündür ağaca bağılym, yelləncəh asın, sijim də çəkip bərkisin. Pam-bıxdan əyirirdilər, keçi qəzilinnən əyirirdilər. Onnardan sijimnər toxuyurdular. Keçi qəzilinnən ən möhkəm sijimlər olurdu. Yelləncəhdə yellənəndə qızdar deyirdi:

Baxdım açıl, yelləncəh ...

Om beş qız burda komalaşanda om beş qızın içində bir oğlan nə baş çıxartsın (söyləyici bir oğlan deyəndə özünü nəzərdə tutur – top.).

XIV mətn

Ağaşdar başını ilin hansı vaxı yerə vurur? İlin axır çərşənbəsində qızıl söyüt başını yerə qoyur. Deyir, gedib oturmuşdar onun divində. Deyir, gedif oturuş orda, deyif ki, Allah, ərimi qızıl elə. Əri qızıl olub. Qalıb orda. Bir barmağını da kəsib aparıb satıb. Gələn il həməən vaxdı gözdüyüb. Gözdüyüb, həməən söyüd bir də başını yerə qoyanda deyib, ay Allah, ərim ər olsun, cəhrəm qızıl olsun. Gedib görüb ki, cəhrəsi qızıldı, əri də ayılıb, əlinin də barmağında biri yoxdu.

XV mətn

Bular cavan gəliniydi, mən də uşağıydım da. Yadımdadı. Bizim bağlarda çoxlu şeytan²⁹ olurdu. Şeytannarı deşif sapa düzürdülər, geyirdilər əyinnərinə. Oğlannar gecə geyirdilər bunu. Qızdar da yığılıf bir evə, oyun çıxardırdılar da. Olar (qızdar) yığılıflar bir evə, deyif-gülüllər, fala baxıllar, yeyif-içillər, çalğı-zad. Oğlannar da şeytannarı sapa düzüf, əyinnərinə geyif gəlirdilər. Paltar şık-şık şıqıldıyırdı, gəlirdilər qarını döyürdülər. Bular də nə bilim, yadımdadı. Keçi tü-

²⁹ Şeytan – ilbiz

künnən sakqal qoyurdular. Eləsi vardı ki, bax elə o qızdarın (mən uşağıydım), çığırırdılar, ağlaşırldılar, qorxurdular. Elələri də vardı ki, (gəlinnəriydi) alırdılar o oğlannarı, qoyurdular altdarına, döyürdülər.

Şeytannarı sapa yığirdılar. Özü ölmüş olurdu, cannı dəyildi. Çıxardıf atırdılar onu. İçində buynuzdu şeyləri var, cannıları çıxardıv atırdılar. Öldürürdülər, neynirdilərsə, o, içində olmurdu. O quru şeytan qabağınnan bir vedrə yığirdılar, sapa düzürdülər, bədənnerinə doluyurdular. Ayy, nə qədər şak-şak şakqıldıyırdı. Elə uşax təsəvvürümdə qalíf. Bunu Nooruzda eliyirdillər. Axır çərçənbə gecəsi, bir də Nooruz bayramı gecəsi səhərə qədər yatmırdılar. Çilə deyirdilər. Çilə çıxardırdılar. Aşxlar gəlirdi. Otururdu bir evdə məclis qururdu böyühlər. Gedirdi orda aşxlar nə bilim səhərəcən dastan deyirdi, çalırdı, oynuyurdular. Cavan gəlin, qızdar heylə yığılırdı bir evə. Orda iynə-iynə oynuyurdular, nə bilim suya baxırdılar, fala baxırdılar. Lap görmüşəm saçın tükünnən də alıllar, üzüyə keçirillər, suya sallıllar. Beş dəfə silkələndi, beş uşağın olacax. Nə bilim, iki dəfə silkələndi. Ya bu düşüy olacax, olmayacax, uşax olmaycax. Nə bilim, yalan deyirdilər, gercəy deyirdilər. Bilən qızdar, gəlinnər varıydı. Mən kənardan baxmışam. Eləməmişəm.

QURD AĞZI BAĞLAMA

I mətn

Qurdu ağzın bağlıyırıx. Belə deyillər ki, ay mala düşmən olan canavar, filan əraziynən filan ərazinin arasında, filan malların üsdündə ağzını bağlıyırım. Allah xətrinə, imam xətrinə, ağzın açılmasın. Özü də o düzgündü. Mən də bağlamışam, heyvan çöldə qalanda. Ama cırxılıyıf. Mal tapılanda açılır. Quranın üsdündə də, Quranı varağına mollalar oxuyur. Mən eləməmişəm. Oxuyur, üfürür, bax belə qatdıyır (söyləyici əlindəki vərəqi qatlayaraq göstərir – top.), o helə heyvan qapıya gələnə qədər qalır. Onda onun sahavı, o, molluya gətirir bir şey verir. Deyir ki, o qurdu ağzın aç.

II mətn

Çələbini çağır, qurdun ağzını bağla, yeməsin. Deynən, Çələbi, bunu sana əmanət verirəm. Bismillah, Allah, Məhəmməd, ya Əli. Qara ipinən, sapınan bağla. Beş dəfə düy, ver, yaxşı yerə çatsın. Qorxma. Puçağı oxuyub bağlıyılar da dayna:

Həsən, Hüsən, müxdəsər,
Yamanın yolun kəsər.
Əli çəpərin çəkər,
Məhəmmət möhrün basar.
Allahüs Səməd,
Dört yanı kəmənd.
Höhmü Süleyman,
Kilidi Məhəmmət.
Ya Hafız, Ya Salam,
Ya Mömin, Ya Allah,
Ya Əli, Ya Allah,
Ya Allah, ya Allah.

Mən də bunu qoja nənəmnən – Məhbuba nənəmnən eşitmişəm.

Yanımızda oturan digər söyləyici – Cəbrayıl rayonu, Şahvəlli kənd sakini Maqsudov Məhəmməd Əhməd oğlu təəccübləndi ki, bu, qurdağzı bağlama duasıdı ki? Nənəm bunu bizə hər gecə yatmamış-dan qabaq oxudub, üzümüzə üfürərdi – top.

III mətn

Mal-heyvan çöldə qalanda qurdun ağzını bağlıyırdıx:

Ayı gördüm ağladım,
Dəsdinə gül bağladım.
Həzrət Əlinin pıçağıynan,
Fatma ananın da qurşağıynan
Qurdun ağzını bağladım.

Bu da qurdun ağzı. Onu özün saçının ujunda bağlıyırsan ki, qurt yeməsin. Düyün düyürsən. Elə öz saçındaja oxuyuf bağlıyırsan.

RUH TUTMA

I mətn

Elə bil ki, benahax birinə söyürsən. O ruf gəlif tutur. Özü də deyir, günartadan soora gözün qaralır, başın ağrıyır möhkəm. Onu helə deyillər, ruf tutuf. Onu götüzdürüllər. Burda vardı, Məlhəmdə biri. Belə ölçürdü belə parçaya, bax belə götürürdü (yaylıgını əli ilə qarışlaya-qarışlaya izah edir – top.).

II mətn

Uruf tutmax belə olur. Axsamtərəfləri, gün dönənnən soora əziz ölüləri anmırsammı, yoxsa danışıf xatırramırsammı? İnciyir də sənənən. Deyillər ki, uruf tutuf. Gün dönəndə görürsən ki, baş gijəllənir, özün halsız hiss eliyir. Temperatura olur, üşüyür. Üşütmə gəlir, titriyir. Üşütmə az temperatura verir də. Onda baxanda deyillər, hə, filan ölünün urufu tutufdu. Quran isdiyirmi, halva isdiyirmi, hansı yeməyi isdiyirmi. Ona mən özüm də baxıram. Anam irəhmətdih də baxırdı.

...³⁰ çörəhdi, kömürdü. Oları qoyursan, üç dəfə salavat çöyürürsən. Onnan sora deyirsən ki, əl mənim əlim döyül, Fatma nənənin əlidi. Filankəsin urufuna baxıram. Həə, o ruf tutufsa, nəсібə-qismətə getsin. Hər yeri tərpedirsən. Çörəyə gedəndə qismətə gedir. Deməli, qismət isdəyən var. Onnan soora ölüləri bir-bir sadalıyırsan, kimə düşsə, odu. Onnan soora ölüyə Quran (birinci Quran), onnan soora halva, onnan soora əziz yeməhlərdən sayırsan, hansı düşsə, birini bişirirsən. Deməli, o ölü ya Quran isdiyir, ya halva, ya da əziz yeməhlərdən birini, bişirirsən. Onnan da ötuf keşməliidi.

ÇİLƏYƏ DÜŞMƏ

I mətn

Uşax çiliyə düşəndə həmişə bax-bax belə, qıçın belə – bir-birin üsdün aşırır. Tərpənə bilmir. Ata görmiyən bir nəfər kadımmı,

³⁰ Söyləyicinin nə dediyi anlaşılmadığı üçün həmin yeri nöqtələrlə vermişik.

kişimi, gedə gərəh dəyirmanın donuzduğu deyirdih biz irəli. Dəyirmanın donuzduğunnan su götürə, ama dalına baxmıya, çərşəmbə günü. Gətirə, o uşağı onun suyuna sala.

Çərşəmbə günü o uşağı xəlbirdəmi, ələhdəmi çıxart, yeddi yolun ayrıjında belə ələyə qoy. Bax belə tutursan, baxıf gülüşlər. Onda o uşağın çiləsi kəsilir.

II mətn

Qırx töhməh, çilə çıxartmax deyəndə elə bil, deyirdilər, qırxlı uşağın üsdünə çiləli adam gəlir, onun çiləsi o uşağı basır, gəzə bilmir, eliyə bilmir. Onu aparırdılar elə bil, mal gələn vaxdı nəse eliyip kəsirdilər ki, uşax yerisin da malın qabağında. Axşamçağı mala gələn vaxdı çörəh kəsirdilər uşağın qabağında. Nəse eliyirdilər ki, uşax yerisin, gəzsin, çiləsi çıxsın. Bax belə. Çilə buna deyirdilər. Soora da çörəyi evə gətirmirdilər. Naxırdan gələn adam var haa, bax ona verirdilər, o naxırçıya. Onda uşax yeriyyərdi. O vax da çörəyə gedirdi naxırçı. Bir malı bir gün bir çörəyə otarırdı.

III mətn

Çillə kəsən burda Məlhəmdə³¹ var. Allah hakqı, bax bir kəllədi, oxuyur, tökür suyu qava. Qayıdır onnan soora onu başınnan tökür, əyağınnan tökür, üş yol gedir. O uşağ elə bil ki, ciləsi varsa, orda kəsir, gələn həfdiyəcən yeriyyir. Bunnarda hər şey var ey, bax cilə kəsən, tikə keçirən, onnan dünyada sınıxçısı, qırıxçısı hamısı var, hamısı. Yaxşı kətti.

HƏMZAD

I mətn

Bir insanın bədənində olan ağırırax həmzatdı. Elə adam var, məsəlçün, o həmzatdı. O həmzatdı adamnarın uşağı olmur. Gedir molluya, molla deer, məsələn, sən həmzatsan, apar bını ya kiminsə

³¹ Məlhəm – Şamaxı rayonunda kənd

üsdünə tōh. Bu da gətirir kiminsə üsdünə tōkür ağırrıgını. Birinci, o, günahdı e, insan insanın üsdünə ağırrıx tōkə. Onu başa düşən adam onu aparıf it-pişiyn də üsdə tōhmür. Onu aparır suyun üsdünə tōkür. Axar suyun üsdünə tōkür kü, su mını gütüsün getsin. İt-pişiyn üsdünə tōhsən, o pişih ölməli. Hə, ölür. Görsən elə irəğ olsun, it-pişih varsa, üsdünə tōkusən, da onnan da gedir. Deyir, ağırrıgım sənin olsun, bı belə mənən uzağ olsun. Ama mənə, o, heç bir cannının üsdünə tōkūlməməli. O tōkūlməli axar suya. Su da onu gütürüf getməli. Əyər laf itin də üsdə tōhsən, pişiyn də üsdə tōhsən, o ölməli, o da cannıdı, yaşır. Onun üsdə tōhməməlisən. O özü günah daşır. Cannı birinin şahidi oldux biz. Bivim qızının iki uşağı oldu, öldü. Məsdanın uşağı. Qalmaq. Rəhmətdih mamam onun üçüncü uşağında dedi ki, (olmamış) uşağ olan kimi mamam da orda oluf. Bı uşağı gütürdü təzə köynəh geydi, köynəyinnən keçirdi. Özüçün ki, yəni o uşax mənimkidi. Uje o Məsdanın uşağı sayılmadı. Məsdanın onnan soora iki-üç qızı, iki qızı oldu, bir oğlu. Onun evladı qalmırdı. Mamam orda evladını özünə evlatdix gütüdü, köynəyinnən keçirdi, onnan soora onun evladı qaldı. Ba belə şeylər də var.

II mətn

Biri vardı, bi dənə də uşağı vardı bının. Deyirdi, mən onnan soora ikisin doğdum, qalmaq. Getdih, baxdırdix, yoxladılar, dedilər ki, üsdünə hənzat tōküflər. Bını ancax belə eliyə bilərsən, tōkə bilərsən. Biz də gözdədi, gördüh nə irəğ olsun, it doğmuyuf, pişih doğmuyuf, aparıf tōhsən, günahdı. Dedilər, balnissada uşağı əvvəlce ana südünnən mayalammamışdan qabax eşşəyin qanıynan, ya da südünnən, sifdə onnan mayalıyn, o qlikoza-zad verillər, onu verməmişdən onnan mayalıyn, onnan soora qalsın. Elə də qaldı. Onnan soora da ayıv olmasın, iksin, üçün doğdu. Da onnan soora qaldı.

III mətn

Bir arvadın uşağı olur, ölür. Gedir bir molluya. Molla deyir ki, hənzaddı. Üsdünə hənzat tōküflər. Get bir kilit gəti, bir işdən-

məmiş ətir gəti. Qara toyux gəti, bi metir ağ gəti. Yeddi çərşəmbə sənın duanı yazajam. Yeddi çərşəmbədən sonra, səkgizinci çərşəmbə gə, apar. Hə, bu, bunu yeddi çərşəmbə yazır, dediyi şeylərin də hamısını alıv aparır. Yeddi çərşəmbə yazır, arvad soora bunu gedif gətirir. Deyir, get birin yasdığına tih, birin döşəyinin başına tih. Biriynən çimizdir, birinin suyun işsin, birin də boynunun dalına tih.

Nəysə, bunu belə eliyir, deyir, daa qorxusu yoxdu. Bunun uşağı olajax. Elə gəlir olur da uşağı. Elə onnan soora da qalır uşağı. Həmzat kəsilir də, uşağı da ölmür, qalır. Həmzat da budu.

IV mətn

Həmzətdığı, heylə şeyləri qaynənəm bilirdi. Soora bu həmzət deyillər e. Eşitmişən yəqin. O düzdü. Bax gənə yazma. Sən Allah, yazsan da ayrısının adınnan yaz. Sən mənim canım. Bax mənim bu bööh gədəm boynumda. Bu rəhmətdih qaynanam dedi ki, aaz, get gör, qoyun doğasıdı. Burda pəyəmiz varıdı. Biz də ona bitişiy evdə olurdux. Onda nəəzirdi bu evlər. Dedi, qoyun doğasıdı, get gör, doğuf? Mən də bu gədə olasıdı. Üzüm ayaanın altına, gəldim, durdum xeylax qoyuna baxdım, gördüm kü, yanında biri var. Bir az durdum, isdədim ki, gedəm, balasını belə eliyəm, baxdım ki, biri də düşdü də. Bu ikisini belə eliyən, birini aynə elədim, birini bəynə. Altına da ot qoydum. Yönümü belə çöördüm ki, gələm deyəm, xala, ikisini doğufdu. Yönümü belə eliyən bu, birini də saldı. Qoyun üş dənə oldumu, bala? Gəldim kü, xala, belə-belə. Qoyun doğuf. Belə deməy isdiyən birdən yadıma düşdü ki, mən təzə doğduğunun altına ot qoymadım. Qoy gedim oon da altına ot qoyum, yazıxdı. Gedim deyim. Gəldim qoyunun üçünün də altına ot qoydum, irahladım. Gəldim dedim, belə-belə. Qoyun doğuf. O qoyun bi dənə də balası qalmadı. Qaraqoyunnuda³² bi arvat vardı, hə, seyit vardı, molla varıdı. Bu gəlmişdi bizə, qaynənəmgilə. Gələndə deyif ki, ay ağa, sana qurvan olum, bəs mənim qoyunum üş bala doğdu, oon biri qalmadı. Deyəndə deyifdi ki, oon üsdünə kim

³² Qaraqoyunlu – Tərtər rayonunda kənd

gedif? Deyif, gəlin getmişdi. Deyif, yaxşı oluf gəlin gedif də. Həmzadını töküf o qoyunnan balalarının üsdünə. Yoxsa gəlinin bir uşağı da qalmıyajeydi. Gəlinin üsdünə gəlin olanda həmzat tökülür. Qaynənəm də həmzatdıydı. Neçə uşağı olurdusa, qalmırdı. Soora dörtbeş uşaxdan dördü qalıfdı. Qaynənəm də bu şey olanda gəlifdi məəm üsdümə. Helə üsdüörtülü deyirəm də. Demə, arvadın həmzadı tökülüf məəm üsdümə. Deyif, gəlinin bi dənə də uşağı qalmıjeydi. Gedif helə boylu-boylu qoyunnarın üsdünə. Həmzadı tökülüf. Ona görə qalmıyıf qoynun balaları. Üçünnən biri qalmadı. Bax gözümün şahidiyəm, qızım.

Bu mətni Tərtər rayonunun Evoba kənd sakinindən qeydə almışıq. Söyləyici, mətndən də göründüyü kimi, adının qeyd olunmasını istəmədi. Aşağıda “Qarın çəkmə” başlığı altında verdiyimiz mətn də bu qadının dilindən yazıya alınıb. Xatırladaq ki, bu söyləyicinin danışdığı digər mətnlər kitabın sonunda onun adına pasportlaşdırılıb – top.

VURĞUN VURMA

O vırqın vırmağ odu ku, qəfil, elə bilginən ki, məsələn, sənin əlinnan məni elə bil belə itəliyillər, vırıllar hebelə. Vırıllar, göörsən, barmağının beşi də düşür. O, həmin ölənin deyir, belində olur e, əl şəkilində. Barmağın beşi də düşür adamın kürəyinə. Hardan vırıf, bax. Barmağın beşi də düşür ora. Ancax boynun dalınnan vırıf. Ayrı yerdən vırmaz. Hə, yuata-zada götürəndə göörsən ki, bax-bax barmağın elə bil beşi də düşüf kürəyın dalına belə.

QARIN ÇƏKMƏ

Hindi mən bi söz deyim, ikimizin arasında qalsın. Məni om beş yaşında qaçırımışdı rəhmətdih yoldaşım. Səkgizi qurtardım, məytəvə gedəndə. Böyüh bacım mənnən dörd yaş böyüh ola-ola, o evdə qala-qala məni qaçıdı. Oxumağa gedəcəydim Ağdama, sesdralığa. Uşağ oldum də. Kəvin-zad da düşmədi. O zaman on altı

yaşında kəsirdilər. Mən də onda on beş yaşındayam. Kəbin kəsmə-dilər. Uşax da olmadı. Bu qaynənəm irəhmətdih elə hey oğlunu dannadı (biz tərəfdə bi dayım qızı vardı, uşağı olmadı, bi dayım qızı da vardı yeddi ildən sora oldu), dedi ki, getdin yönnü nəsildən qız gətidin, bunnarın uşağı olan döyül də. Sən niyə onnan aldın? O da dedi ki, könnüm tutuf, qaçırmişəm. Aldım də, xoşuma gəlirdi. İndi sözü nəyə gətirirəm e. Ara həkimnərinə. Üş nəfər ara həkimi gəldi, arvatdar. Gətirirdi evə yoldaşım, olmadı. Amma birin gətidi, qızım, o nə dedisə, düz oldu. Üş gün gəldi, getdi, qarnı çəhdi, sən də mənim balam (son cümlələri pıçıltıyla deyir – top.), bağışda. Soora dedi ki, hə, bir yumurta götüdü mana. Dedi, bu qəzeti sər, peşoya gedəndə, sən də balam, bağışda, sən dedin deyə deyirəm e, qadan alım. Bu yumurta qəzetin üsdünə düşsün. Amma yumurtanın üsdünə bir cam çöyür, bir kasa çöyür. Bir mənən başqa heş kim ona baxmıyajax. Yoldaşım da apardı o arvadı qolunnan tuta-tuta, daa o zamannar maşın-zad nəzirdi? Qoca arvadıdı onda. Mənim yaşım yetmişə az qalır, on beş yaşında gəlmişəm, üç il də uşağ olmuyufdu. Gör neçə ilin sözüdü? Dedi, səhər gətirəndə özüm baxajam. Qızım, Allaha and olsun, indi danışırım, indi iynəni sancıram, üsgüh barmağımda, üsgüyü gəzirəm. Amma o vaxkı sözdər yadımda helə qalırdı, bilmirəm niyə. Axır ki, holar beynimdə qalır, amma hindikilər yox. Səhər gəldi arvat, camı götürəndə yumurtanın yanında başdadı oynamağa. Dedim, ay Bənööşə xala, niyə heylə eliyirsən, ey? Yoldaşım da cavandı, heş iyirmi dörd yaşı yoxdu evlənəndə. Bu da sevindi. Dedi, niyə heylə eliyirsən? İki ildi gəlmişəm bulara, heş nə yoxdu. Qaynənəm də kırım ki, boşa gessin. Hə, dedi ki, qızım, sənin oğlun cox olajax, qızın az. Yumurtanın üsdə xallar coxdu. Demə, xal da oğlanımış də. İndi üç oğlum var, bir qızım. Helə bilən arvatdar vardı. Gəldi dalvadal. Üç oğlum var, bir qızım. Bax helə arvatdı. Bi belimi çəhdi, bi də o yumurtanı götürdü, vəssalam. Onnan oldu. Üçü onnan qavax çəhmişdi, olma-mışdı.

QIRXKƏSƏN

Uşax qırxa düşür. Yerimir, aparırsan qırxkəsənin yanına. O kəllədi. Qırxkəsən deyir, canavar kəlləsidi. Deyir, səhsən beş ildi, doxsan ildi bu (kəllə) işdiyir. Məlhəmdədi qırxkəsən arvat, adı da Minədi. İndi burda yoxdu, Bakidədi. Kəlləni götürüf gedif oturursan yönü qıvlıya. Qırxkəsən o kəlləyə yavaşca oxuyur, su tökür. Gətirif sağ çiyinə tökür qırxkəsənnən. O suyuja sağ çiyinnən tökür, həmən uşağın sol çiyinnən, başınnən. Yönü qıvlıya. Üş dəfə eliyir. Allah hakqı, nə qədər şili-şikəsd uşax olsa, düzəlir. Deyir da, ürəyində də nəsə deyir, mən nə bilim, nə deyir. Simanın qızını da aparmışam axı orya. Bizim uşaxlardan aparmamışam, yox. Bizimkilər tez yeriyiflər.

BABAQULU VƏ QARNIYARIQ

Bax bı erkəh babaquludu, bı dişisidi. Həşiyəli var ha... qırağı dəmir həşiyəli dişidi. Bu birisi qarnıyarıxdı. Bı da onun üsdünün duasıdı (Şəklini kitabın arxasında vermişik – top.). Uşağ körpə olanda üsdünə adamnar gəlir da. Aralarında uşağı olmuyan, qorxulu, həmzətdisi da olur. O vaxdı tapançalı-zaddı adam da gəlirmiş, aftamatdı olurmuş dana, silahlı gəlirmiş. Onda bını bağlıyırmışdar o uşağın üsdə. İsdıyir nə qədir ağırırax tökülür tökülsün, ta bı qoymaz keçə, bı özü götürür. Bı götürür. O qarnıyarıx da qoymur uşax yara tökə. Uşax sızağan tökür, yara tökür. Görüsən, deyillər, ay qoltuğunun altı belə oldu, üzü sızax. Bı qoymaz. Bax bı nəvəm səkgiz aylıxdı. Bı nəvəmin üsdündə iki ay saxlamışam. Sudabənin uşağı olanda elədim, bı uşağın üsdə iki ay saxlamışam. İndi şükür. Ama bax bı da, bı dua. Bax bıncəğız bir öküzün qiymətidi. Hə, elə bil müşgnən zəfərannan yazılıf. Mən neçənci nənəyəm? Altıncı. Mənnən görün nə qədir qabaxdan e... Bax Bəyim nənə, Tutu nənə, Balaxanım nənə, Savahır nənə, mən. Bu babaqulu altısı da götürüf. Altısı da götürüfdü, bının yeəsinin oğlu gəlir, sifdəsin, ikincisi. Cağazur qızı olur Laçını. Bını Məkgədən gətirmişmişdər, vermirdi.

mişdər heş kəsə. Elə bil öz nəvələrinə taxmışımış, vermirmiş başqasına. Cağazur qızı deyir ki, gəlin gələn vaxdı verejem ona. Gəlir təzə gəlinə uşax olur. Sətdarın babası. Babaqulunu verir ona. Sora da ordan keçir Cabbar babıya. Cabbar babadan da keçir mənim qaynatam Sətdara. O vaxdın diliynən danışıram. Axı o vaxdı sandığa yaxdan deyrih. Sandıx da deyirix, yaxdan da deyirix. Uşax böyönnən sora atırmışdar yaxdanın divinə. Bir də təzə gəlin gəlif uşax olanda çıxardıllarmış ordan. Böyüh oğlumun uşağı durmurdu, bax bıdı gəlnim bilir, bax bı (babaqulu – top.) bağlandı, dörd ay onun üsdündə qaldı. Böyüh oğlumun uşağı çox qırıldı. Dörd uşağı öldü. Onu bağlyannan soora uşağ ölmədi, qaldı. İndi həməən qızı insituta girdi bı il. İndi bir oğlu var, bir qızı. Yanı dedığım odu kü, hamsının üsdə bağlamışam.

MAMAÇALAR

Elə mən özüm bırdə neçə uşax yatırmışam. O zahı yatıv, uşağa da yatıf. Yazığım gəlif, elə bil ki, and olsun elə bax bı bərəkət hakqı, bir manat da almamışam. Elə-belə suvabıma neçə uşax tutmuşam. Göbəyin kəsirəm mən, bağlyıram, üçcə günə düşür. Bıdey bı Gülnarın xalası Samirə var ey, onun oğlannarının ikisin də mən tutmuşam. O biri xalası Sevil var, onun da oğlunu mən tutmuşam. Onnan soora, hamısının da üçcə günə də gövəhləri düşüfdü.

Qırhlıyıllar, qırxı çıxıncan. Qırhlamağ elə bil ki, belə ayakqavı bir dəfə yerə vırıf, bir dəfə bıra, qırxı sanıyırsan. Belə eliyirdih biz. Qırh dəfə.

YAĞIŞ YAĞDIRMA

I mətn

Yağış yağmıyanda ojaxdan gələn tütüyəni salıllar suya. Amma gərəh elə yerə atasınız ki, yerini biləsınız. Yoxsa həmməşə yağar. Elə yerə atın ki, çıxarda bilin.

II mətn

Yağış yağmıyanda bunnarda (Şamaxı rayonunu nəzərdə tutur – top.) bir yer var, adı yadımnan çıxdı. Deyir, orya əriştə bişiriv aparıllar. Yağış yağmıyanda bizdərdə – Kəlbəcərdə eşşəyin başını yüyüirdülər, onda yağırdı (gülür – top.).

III mətn

Yağışı yağdırmağ üçün üzümüzü göyə tutup dua eliyirdih. Soora deyillər, yaş ağacı, göy otu yandıranda yağış yağar. Bir də, yağış, qar yağanda əlinin içini göyə tutanda yağış, qar uzun, yəni çox yağır. Xeyli vaxd kəsmir.

IV mətn

Bürkü olanda bilirih ki, yağajax. Gün ki adamı pişirir e, o sahat mən deerəm yağajax, çöldən paltarı yığıram, əyakqavları yığıram ki, hə, gün adamı ki yandırır e, onda billəm ki, yağış yağajax. Qara bulut gələndə, bilirsən ki, hə, bu, yağış bulududu gəlif, yağajax.

O yaznan qışın arasında dörd gün olur. Onun dörd günündə bilirsən ki, yağınniğ olajax, yazı nətəər olajax, qışı nətəər olajax, bax onnan bilirsən. Küləyi belə bilirsən ki, əgər dan yeri, səhər süp tezdən duranda, altıda, yeddidə, baxırsan ki, dan yeri əyər qırmızı rəhdədisə, həməən günü küləy olur. Möykəm qırmızı olursa, möykəm küləh olur. Yox, elə-belə qızartısa, elə-belə milayim keşir küləh. Bax küləyi mən sınamışam. Dolu yağanda evin birinci uşağı kimdisə, o, dolunun birini götürür əlinə:

Deer, mən anamın ilkiyəm,
Ağzı qara tülküyəm.

O dolunu dişdiyir atır, deyir ki, mən kəsirəm, sən də kəs.

Həə, onnan sora qəlbi Allah-taaliya yaxın olan adamnara sahə gəzdirirdilər. Deer ki, get məəm sahəmi hərrənginən ki, dolu vurmasın. O, atınan belə hərrənir, hər tərəfə yağış yağır, dolu vurur, onun hərrəndiyi sahəni dolu vurmur. Bı da eşidilmiş, onnan sora

sınamılmış hadisələrdir. Elə Tamara, qardaşı Seyid Abbas, onun babası, onnar hamsı hələ olup.

Eşitdiyimə görə, bir dəfə Alqayıt da yağış yağdırırmış. Onun da elə hax vergisi var ki, onu şeyirən deyir, Allah yağdırır. Deyirlər ki, gərəh sən yağış yağdırasan. Bı toydeymiş, bına lağ eliyillər. Onda da axı Allah vergisidi. Durur hələ sazı basır sinəsinə, nətəər deyirsə, toyda camahatın hamsın sel aparırmış.

V mətn

Birdən çox quraxlıq olsa, isdiyirsən ki, yağsın da, onda da iki Roza (iki eyni adlı qadın – top.) bir eşşəh tutup qoyarıx qabağımıza, töh, Roza, eşşəyin başına suyu (gülür – top.) Belə-belə, onda yağır. İki eyni addı adam eşşəyin başın yuyullar, neynillər. Biri su tökür, o birisi deer, su töh, yağış yağsın, su töh, yağış yağsın, eşşəyim, su gəti, eşşəyim, su gəti, onda yağır.

VI mətn

Bizdə bir arvat varıdı, quraxlıx keçəndə gedirdi kanala daş atırdı, sora yağış başdıyırdı, kəsmirdi. Hey deyirdilər ki (adı Kəhliyidi), Kəhliah kanala daş atıp, onçün kəsmir yağış. Deyir ki, daş atırdı ki, yağış yağsın. Həqqi də, nə bilim, indi yalanmı-gerçəhmi, yağırdı.

YAĞIŞ KƏSMƏ

I mətn

Çox yağanda qurban tükün yandırallar. İsmayıl qurbanının tükünnən. Küləy əsəndə də heylə eliyillər.

II mətn

Dolu yağanda dəmir tulluyurdux qavağna. Maşa demirəm, çəkiş demirəm. Əlimizə keçən dəmiri atırdıx. O sahat da kəsirdi.

III mətn

Ananın ilk övladı dəmir parçası atır, deyif:

Anamın ilkiyəm,
Ağzı qara tülküyəm.
Mən kəsdim,
Sən də kəs.

Yağış kəsir.

IV mətn

Yağış yağanda bir quru daş deyir, götürürsən, daşın üsdün belə tükürçəhliyorsən, üsdünə də bir quru daş qoyuf qoyursan bir yerə, kəsir.

V mətn

Yağış heylə bərh yağanda incir ağacına nəzir bağlıyırıx, yaylıx bağlıyırıx, yaxut da ki, bir belə lenta olsun, bağlıyırıx. İncir ağacı ojaxdı, harda varsa, ojaxdı. Bağlıyorsən, o sahat yağış kəsir.

VI mətn

Yağış yağır e, onda yağanda deyillər, keçəl düyax, qırt dənə. Bax belə qatma götürürsən, deyirsən, bax bu filankəs keçəldi, düy. Qırxın da düyürsən. Deyirsən, belə ağzında saxlıyorsən, deyirsən ki, gün olmasa səni, keçəl, atajam ojağa, yanasan. Onda səhər gün olur.

YEL BABA

I mətn

Xırman sorurdular e, o samanı atanda deyirdilər:

– Yel baba, gəl, samanı apar, Yel baba, gəl, samanı apar.

II mətn

Yel bava, gəl, Yel bava, gəl! Vallah, mahnısı yadımnan çıxıv e. Həylə bir mahnı da deyirdilər, oxuyurdular. Xırman döyürdülər, xırman döyəndi, o gəm deyillər da. Gəm də deyillər, vəl də deyillər. Taxılı tökürdülər xırmana, öküzü qoşurdular, o hərrənirdi. O üyüdüdü, deməh, əzirdi, onda da küləyi çağırırdılar ki, Yel bava, gəl,

Yel bava, gəl! Qanadın belə olsun, yaxşı olasan. Deyən gunu da küləh gəlirdi, onu soruf taxılın çıxardırdılar.

III mətn

Xırman ki döyürdüğü e ha, küləh gəlmİYəndə nə deyirdix?

Yel bava, gəl, Yel bava,
Qızıl atı min gəl,
Kəhər atı min gəl!
Yel bava, gəl, Yel bava, gəl,
Kəhər atı min, gəl!

BƏDNƏZƏR

I mətn

Bəd nəzər var. Bəd nəzər də Allahın bir bədbaxçılığıdı da, bir söznən desəm. O da özünən asılı döyül. Qətiyən özünən asılı döyül. Şirin göz də var. Bir ana, ya ata övladın sevsə, uşağın çox sevsə, ona ziyannıg olur, ona bir xəter dəyir. Buna deyillər şirin göz. Şirin göz də var, qorxulu göz də var. Həə. Deyillər, biri saa çox baxsa, özün hiss eliyirsən də, burnunun üjünə baxasan gərəh, öz burnunun üjünə. Bir də tüpürüf yerə, əyaxliyəsən. Onda onun gözün qırmış olursan. Onu dindirəsən. Onnan söz soruşasan gərəh. Bir bəd nəzəri deyijem. Mən kəntdə – bir kəntdə ferma müdürü işdiyirdim. Həm də kalxozda partiya təşğilat katibiydim. Bir gəlinin deyirdilər ki, gözündə var. Gəlin də bir şaxsiyətdi gəlindi. Gözünə də baxırdın, deyirdin, bının gözündə nə olar ki? Deyillər ki, bının gözü atır. Bir qonşu gəlini də qapıda inəh sağır. Bı da boş sənəhnən suya gedir – o gözündə olan. Gəldi belə böyründə baxdı, gəlin – inəh sağan gəlin vedrənin birin dolduruf, ikinci vedriyə sağır. Bı, bına təsir elədi, bı pis gözə. Bına qəsdən baxdı. Ki vedrənin biri doluf, birini də yarı eliyir. Onda gördux kü – iki nəfəridix, dedim, baxır, görəg o, nəyə baxır? İnəh qalxdı, gəlini əyaxladı, qavırğaların qırdı, süt töküldü. İnəh də bağıra-bağıra getdi, öldü. Ta bını gülləynən vıran yoxudu, bını ağaşnan vıran yoxudu, gözümüzün

qavağında. Gəldim onu danışdım. Doxdır İslam eşitmisiz? Hə, kəlvəjərridi o, bizə əmoğluydu. Baş həkim işdiyirdi onda. Dedim, doxdur, belə bir hadisə oldu. Dedi kin, Nəvi, o gözün özündə şüa var. O şüa dedi, keçiv o inəyə. Gəlinə keşmiyif, inəyə keçiv, inəh dedi, qalxıf gəlini əyaxlıyif.

II mətn

Deməh, bizdə də o vaxdı mən cücələr saxlıyırdım. O boydarlardan da bax (həyətdəki cücələri göstərir – top.), belə yekə-yekə olanda boşduyurdum çölə. Saxlıyif bılları boşdamışam çölə, bir də gördüm, aaz, yeyiv-içən cücələr... Onda mən görmüşəm e, bəd nəzər, inanırsan? Yeyiv-içən cücələr bax bı boyda hündürüyündə cücə hopbulur göyə, düşür yerə. Üş-dört dəfə hopbulur, düşür, orda da ölür. Ayə, bı nə işdi, mənim başıma gəldi? Beşi, altısı, deməh, heylə ölüfdü. Qonşumuzda da, Allah isdədi ki, bi dənə seyit qızı vardı, gözü koruydu, görmürdü da, gəlini saxlıyırdı. Tez yүүrdüm, bilmirəm arvadın – qızın adı nəyiidi, yadımnan çıxdı. Ay xala, dedim ki, cücələrim belə oluf, bı nədi? Gəlin tutdu qolumnan gətidi, çatan kimi dedi ki, bala, bırda bəd nəzər var. Heç onun gözü görmürdü. Gətidi tez üzzəriyi qoydu, üzərriyin üsdünə duz töhdü, elə o cücənin içində ha, inanırsan? Onu orda oddadı. O odu yandırannan soora cücələr sakitdəşdi, otudu. Oxudu da, nəysə oxudu da. Mən onu bilmirəm haa, o, nəysə oxudu.

III mətn

Bir-iki söz deyillər, ancax mən deyə bilmirəm. Mənimnən bı Şahvəllidən adam yatırdı. Deyirdi, Roza xala, əvaa bir adam girdi, malı gördü, uşağı gördü, onnan soorasına bir yararlı şeyi gördü, bir çimdih duzdu, denən filankəsin, məsələn, Rozanın gözü bax bırda yansın de, at pilətiyə, ojağa. Nəzarını yandır oynan, duznan.

IV mətn

Pambıxnan üzərriyi götürürsən. Bayax bədnazar biri görüf səni, o ağılında qalif, narahatsan. Deyirsən, filankəs görüf məni,

onun nişanasınnan qoyursan qəşəh. Qatmasını çəkirsən. Qayırdıxca duz da qoyursan üsdünə, hərriyirsən başına, aparıf közü qoyursan üsdünə deyirsən: “Yad göz, yangınan, qoy gözdəriniz pırttasın orda”. Çırthaçirt yanajax o üzərrih. Birini də buraxmaz, közü yaxşı qoysan. Üzərrih yalan dəyil, bədnəzər də yalan dəyil.

V mətn

Deer ki, yazıx Tamara deyirdi onu, üzərriyi uşağın başına hərriyirdi. Deerdi:

Çıxdım üzərrih dağına,
Baxdım üzərrih bağına.
Dedim, üzərrih, sən havasan,
Hər dərtdəre davasan.
Mənim balama pis baxanın gözdərini ovasan.

Sora onu – üzərriyi yandırılar, hə uşağın da başına hərriyillər. Elə göörsən, onun iyi də malicədi. Adamın başın ağrısı kəsir. İndi onu yəqin o iyinə görədi. Hə, atıllar ojağa, yandırılar, külünnən götüröv alına çəkillər.

Duz, üzərrih, soğan qabıği, sarımsax qabıği, pişih tükü, nəvilim ... Yandırırсан, o üzərrihnən baravar yandırırсан. Deyirsən, göy göz, qara göz, ağ göz, hamsı balama dəyəən göz, bırdə yansın. Hə, Allah həkı elə deyirsən. Elə adam var ki, ad da çəkir. Fıllankəsin gözü, bilir ki, fıllankəsin gözü dəyəndi.

VI mətn

Üzərrihnən birgə kimə ki, göz dəyirdi ona “Göz-göz” də köməy olurdu. Onu unnan suyu qatıp balaca xamır eliyirdih. Duz at-mırdıx. Onu xəsdənin başına çəkirdih, boynuna çəkirdih, oynaxlarına çəkirdih, soora onu balaca-balaca eliyirdih. Ocağı yandırırđıx, közü düşürdü. O qırdığımız xamırrarı atırdıx közə. Deyirdih: “Göz-göz”. Belə ocağa vururđux, döyürđüh. “Nəzərriyən gözə çöp”, o da ocaxda partdıyirdi. Ya da xamırı suya salırdıx. O da olurdu “Göz-göz”.

VII mətn

Göz muncuğu asırdılar uşaxların üsdünə, qoluna bağlıydılar. Ya da duz atarlar ojağa, “çirt-çirt”, görürsən yanır. Üzərrih verərih, onu da bəzəynən (üzərlük yandıranda oxunan şeyiri nəzərdə tutur – top.) verirdi dayna. Üzərrih, pambıx, duz közün üsdə qoyardıx, belə onu tutardığ o azarriyanın qavağına. Deyirdih:

Üzərrihсэн, havasan,
Həzər dərdə davasan,
Səni bu evimə verirəm, balalarımə verirəm,
Bəd nəzarın qavasan.
Üzərriyim çırtdasın,
Yaman gözdər pırtdasın.
Soğan kimi soyulsun,
Pambıx kimi oyulsun.

ÜZƏRLİK

1. Üzərrihсэн, havasan,
Hər dərtdəre davasan,
Üzərrih dənə-dənə,
Dən düşər dənə-dənə.
Qohum olsa, dost olsa,
Kimin gözü balama dəysə,
Gözü odda yana.

2. Üzərrih dənə-dənə
Çəkilsin hərzə çənə.
Qohum olsun, yad olsun,
Gözü bu odda yansın.

3. Çıxdım Üzərrih dağına,
Dedim Ya Əli!
Dedi: Nədi biçarə?
Dedim: Dərdimə bir çarə.

Atım göydü, üzərrih,
Donun göydü, üzərrih.
Müşgül işim düşüpdü,
Bodu, bodu üzərrih.
Hodu, hodu, üzərrih.
Qohum olsun, yad olsun,
Gözü bu odda yansın.
Qanqal qovuş,
Xata sovuş.

Bunu belə eliyirsən, belə, atırsan ocağa, közün üsdünə. Üzər-riyi kimə ki yandırırısan, onun kürəyinə vurup, soora ocağa atırsan.

4. Göz dəyməsin deyə üzərrih yandırılırdı.

Üzərrihdən, havasan,
Yaman dərdə davasan.
Tökülsün o göz ki,
Bizdəbə balasan³³.

5. Üzərrihlər çırtıdasın,
Yaman gözdər pırtıdasın.
Göydüsə, göy göz pırtıdasın,
Qaradisa, qara göz pırtıdasın.

SÜDDƏN NƏZƏRİN QAYTARILMASI

İnəyə göz dəyəndə südünnən nəfəs iyi gəlir. Onnan mamam bilirdi ki, inə kiminsə nəfəsinə düşüb. Onda mamam inəyin südünü dağlıyırdı. İnəyi sağırdı. Qazana töküb ocağa qoyurdu. Soora şişi közdə o ki var qızdırırdı. Qıpqırmızı olana kimi. Onu gətirip südün içində o yana, bu yana çəkirdi. Onun sözdərini də deyirdi, ama yadımda döyül. Şişi südə vuran kimi süd ora-bura çırtıdırdı. Onda bilirdi ki, mala göz dəyip. Soora həməən südü təmiz yerə, nə bilim,

³³ Bala – bəla

gülün dibinə, ağacın dibinə töküdü. Hərdən də təmiz suya, axara axıdırdı. Bunan soora inəyi sağanda taa onun südünnən nəfəs iyi gəl-mirdi. Bilirdih ki, inəyin südünün nəfəsi dağlanıb. Yəni kimin hey-vanda gözü, nəfəsi varıymışsa, dağlanıb onun gözü, nəfəsi.

NƏZƏRÇİ

Mənim özüm kimə əl çəkirsə, o nəzər gedir. Nənəmin oluf. Qoja nənəm nəzərçi oluf. Anamın anası səndə nəzər varsa, bəridən səni görəndə başdıyırdı ağlamağa.

Söhbətimiz bitdikdən sonra mənim də nəzərimi götürdü. Çiyin damarlarımı tutduqdan, kürəyimi masaj etdikdən sonra dedi ki, gərək üç gün kimsə səni, sən də kimisə öpməyəsən. Nəziri isə xırda pul, konfet, şirniyyat, bir sözlə, kimin imkanı nəyə çatırsa, o ola bilər – top.

GÖZÜN ATMASI

Sağ göz atanda, bir qırmızı sap tapıb döyən gözün üsdünə qoyup deyəllər:

Uğuru olursan at,
Uğursuz olursan yat.

TOY ADƏTLƏRİ

I mətn

Eldə, obada nişan qoyanda, toy eliyəndə qız-gəlin yığışif mahnı oxuyub, mahniyənin bir-birin təbrik eliyiv, alqış eliyillər. Ama bir kətdə, bizdə bir kətdə belə bir mod varıdı. İndi ki, qızı sevir də, ata deer ki, filankəsin qızı yaxşıdı. Oğluna deer ki, onu alarsammı? Deer ki, alaram. İrazılıx verir ki, alaram. İndi bir toyda gedillər, bir şirin məclisdə, onda ata qıza zakaz verir ki, o qız oynasın. Qız subaydı. Qız oynasın deyəndə, camahat durur ki, bı qoja kişi bı qızı niyə oynədir? Onda kişi durur qıznan oynüyür. Qızın yaylığın üçünə, ya bir abbasi pul bağliyir, ya qızıl qoyur, ya üzüh.

Hər nəşə. Bını qız oynadığı yerdə yaylığının üjünə düür. Məclis bağlanannan sora gəlillər evə. Qız deer ki, a qızım, filan kişi sənin yaylığın üjünə nəşə düydü. Onu aş, baxax görax nədi. Baxıllar ki, ya qızıldı, ya nədi, ya hər nədi? Deer, qızım, o, oğluna isdiyir səni. İndi razısanmı getmağa? Ya razıdı, ya razı dööl. Onda ona yedəhləmə də deermişdər, quyruxlama da dermişdər. Bax o, yoxdu indi. Ona həm quyruxlama deermişdər, həm yedəhləmə. Deməh, razıdısa, o (yaylığının üjünə düydüyü şey), qalırmiş bir həfdə. Bir həfdə qalırmiş. Bir həfdiyə qayıtdı, qayıtdı, qayıtməsə, bil ki, razi deyil ki, boşda getsin. Bir həfdə qalanda elçilər gedirmiş. Qalası döyülsə, həməh günü gətirif verirmişdər sahabına. Bax o yoxdu. Bı nişanlarda, toylarda deyillər, o yoxdu. (Söyləyici bu adətin Kəlbəcərin konkret hansı kəndində olduğunu dəqiq xatırlaya bilmədi – top.).

II mətn

İndi o vaxdı maşın nə gəzir, atınan gətirirdilər. O vaxlar atınan gəlin gəlirdi. Onu da gərəh atın üzəngisi, yəhərin üzəngisinnən dayna, belə bir adam tuteydi. Onun üzəngisinnən bir şey keçirsən, o gəlin xoşbaxd olmurdu. Elə bir düşməh ola, da elə bil bı adama rəqib kimi. O gələ üzəngidən bir şey keçirə, ayınnan-oyunnan da bir daşdan-qayadan, zirdən-zivildən, onu deyirdilər, gəlin gedən qız xoşbaxd olmur. Onun üzəngisinnən tuturdular. Gəlinin də başına qırmızı atırdılar o vaxdı. Gətirirdilər, gərdəh qururdular. Gəlin bir neçə, elə bil ki da, bax illafca yaşdanıf bir beş il-on il keçincən elə o gərdəyin dalında yatıf dururdu. Elə bil uşağı-zadı olanda, o gərdəyin dalında saxlıyırdı. Misalçun, qaynateynan danışmırdı, qayınnan danışmırdı. Ta ki, qojalınca e, illaf belə.

Aşığ olurdu, aşix çalırdı. Bizdə elə bil üç gün, üç gecə aşix çalırdı. Onda da resdaran yoxudu ki, dəsən. Gedirdih malın damında elə bil bəziyirdilər-eliyirdilər, palaz-zad tuturdular, düzəldirdilər, o aşixlar bırda çalırdı. Gejə savaxhen çalıf oxuyurdular, elə həylə yuxulaşa-yuxulaşa qulağ asırdıx. Dasdan oxuyurdular. Şah Abbasdan oxuyurdular, onnan soora, Abbas-Gülgəzdən danışır, oxuyurdular. Onnan soora, nəvilim, belə-belə dayna, hamısınnan, hansı olurdu.

III mətn

Bizdə adət vardı, gəlin gələn vaxdı, bir atdı gediv onun gərdəyin götürürdü. Gəlinə gərdəh qurulurdu atası evində ipəhdən, məxmərdən. Gəlin onun dalında olardı, heç kəs görməzdi. Gəlin qapıdan çıxan vaxdı, bir adam gediv əlli manatı, yüz manatı verif gərdəyi alırdı. Alırdı, çıxırdı əvindən, atı minirdi. Atdıya baxırdın, əlli atdı, atmış atdı, yetmiş atdı düşürdü arxaya, gərdəh də qabaxda. Kim qabaxca gedəjh, nəmərin alajax. Toy qapısına girəndə buna nəmər verəjhələr. Yaylıx verillər, papax verillər, təzə tikilmiş xrom sapox verillər. Xələti birinci gətirənə. Əyər gərdəh aparanın atı birinci gessə, gərdəyin xələti ayırdı.

IV mətn

Bizdə toyda paltarkəsdi eliyirdih. Gəlinə iynədən tutmuş sapa kimi hər şey alınırdı. Bir nəlbəki götürülürdü, sooralar torba da götürən oldu. Nəlbəkiyə konfet, peçeniya, noğul qoyurdular. Məsələn, sən gəlmisən mənim paltarkəsdimə. O vaxları pul-zad yoxuydu. O vax stəkan-nəlbəki gətirirdilər. Bu da qıza cehizdi. Qabax kasıbcılığ olubdu. Mən sənın qızaa iki dənə stəkan-nəlbəki gətirmişəm. O stəkan-nəlbəkini qoyurdun, onu da ev yiyəsi yazırdı. O nəlbəkədəki şirniyyatı verirdilər sənə, sən də onu büküp götürürdün, aparırdın evinə. Soora yeyib-içməh olurdu. Soora həmin o paltar gösdərən çıxırdı uca bir yerə, stulun üsdünə ki, hamı onu görsün. Bir-bir gösdərir, məsələn, bu, gəlinin damaşniki. Allah qismət eləsin. Bu, bunun kofdası, qızılları... hər bir şeyin gösdəridilər. Həm də bunu elə-belə demirdilər. Məsələn, deyirdilər ki, gəlinimizə qaynanası hamam dəsdi alıpdı. Getsin girsin hamamda çimsin, damaşnikin geysin, qaynanasının qabağında hərrənsin, qaynatanın qabağına çay qoysun. Bax belə sözdər deyirdilər. Onda qıza toy eləmidilər. Onda toy üç gün olurdu. Məsələn, beşinci gün axşam toy başdıyırdı. Altıncı gün də qonax gəlirdi, yeyirdi, içirdi. Sahat bir-nən dörd arası gedirdilər gəlingilə. Üş-dörd sahat orda yeyirdilər, içirdilər. Gəlini götürüb gəlirdilər. Soora altı-bazar bir də toy olurdu. Xınayaxdı toydan bir gün qabağ olurdu. Qız toyu da, oğlan toyu

da elə həmin gün olurdu. On-on iki nəfər qız-gəlin, bir-iki də oğlan gəlirdilər. Xınanı götürüb gəlirdilər. Qız evi yeməh bişirmirdi. Şirniyyat stolu açırdılar. Qız da başda otururdu. Dəsmal aparırdılar ayağının altına, əlinə xına çəkirdilər. Xınanı cavan gəlin gətirip açırdı, onu açmağa qızın anası pul verirdi. Şirinnih qoyurdu. Deyirdi, xına açılmır. Xına açılannan soora birinci gəlinin ayağına qoyurdular, əllərini basırdı. Onnan soora ətrafa verirdilər. Məsələn, mən xınadan götürdümsə, öz nəmərimi qoymalıydım ora. O, pul ola bilməz. Nəsə, pay ola bilər. Sooralar pul da ola bilərdi. Ancağ lap qabaxlar pul verilmirdi. Ancağ əşyaydı. Məsələn, çay dəsmalı verirdilər, balınc üzü verirdilər. Kimin nəyi varsa. Xınadan götürürdü, payın qoyurdu, bir-iki dənə də şirinnih götürürdü.

Gəlini qaynata, ya da evin ağsaqçalı sayılan bir nəfər gəlib aparırdı. O ağsaqçal gəlməsəydi o qapıya, gəlini vermirdilər. Orda gəlinin belini bağlamaq mərasimi də gedirdi. Qaynata gəlini gətirirdi. Evə gələn gəlin oturmurdu. Onda qaynata, ya da qaynana gəlirdi, deyirdi ki, ay qızım, saa bir dənə qızıl verirəm, ya da saa bir dənə camış verirəm. Səə bir ev tikəcəm və s.

Bizdə toyda yeməhlər bişirdi. Bir-iki yeməy olurdu. Plovuydu. Özü də biz maşdı plov bişirirdih. Sooralar dəyişdi o. Soora əti bozartma kimi eliyirdilər. Onu verirdilər. Yeməh verilən zaman pover deyirdi ki, qazan açılmır. Onda oğlanın atası gətirib qazana pul qoyurdu ki, aç. O da qazannan bir çömçə götürüb qoyurdu qaba, həmin adama verirdi. Soora yeməh paylanırdı.

Toyda xərc verməyin anlamı budur ki, sən bu qızı böyüdüpsən, əzyət çəkipsən. İndi o qızı verirsən mənim üçün işdiyəcəh, mənə nəvə dünyaya gətirəcəh. Burda da bir halallıx məsələsi varıydı.

O vaxlar qız ər evinə yorğan-döşəh – onda yatacah, stəkan-nəlbəki – onda çay içəcəh, qazan – yeməh bişirəcəh, başqa təmtərax aparmırdı. Çırax aparırdı. Birinci, çırax gedirdi. Çırax aparırdı ki, çırağın yandırsın. Qızı atnan aparırmışlar.

Qızı aparanda üzünə qırmızı örtüy örtürdülər ki, onu birinci dəfə əri görsün. Başqa heç kim görməsin. Qırmızı kəlağayı atırdılar.

Mamam deyirdi ki, anasının iki dənə qardaşı varıymış. Evlən-
evlən deyirmişlər. Mamam deyir, anam deyirdi ki:

Qardaş, qardaş, qadan alım,
Qızlara daş at, qadan alım.
Qızlar səni bəyəmməsə,
Birin götür qaç, qadan alım.

V mətn

Kəntdəki toy adətdərinən biri qıza xərc gətirməhdi. Başqa rayonlarda başlıx pulu alırdılar. Bizdə o yoxuydu. Bizdə qıza gətirirdilər, məsələn, yeddi qoyun gətirirdilər, bir tay un gətirirdilər, bir tay qənd gətirirdilər, bir tay pesok gətirirdilər, bir karopka yağ gətirirdilər. Ona xərc deyirdilər. Oğlan evi qız evinə bunnarı gətirirdi. Qızın toyun deməh olar ki, oğlan evi eliyirdi. Qoçun başına da qırmızı bağlıyırdılar. Bir gün qabağ o ərzaxlar gəlirdi qız evinə.

Əvvəllər gəlin gərdəhdə saxlanırdı. Qırmızıdan gərdəh düzəl-
dirdilər. Gərdəyin də üsdündən belə işdəməli naxışdar sallanırdı.
Gərdəyin dalında gəlin saxlanılırdı.

VI mətn

Qırım deyirdilər bizdə. Qadınlar yığışardı, o vax da şamaxı, onnan sora yaylıx, nə bilim paltar-zad olardı. Bax belə bir qadın olardı, çağırardı. Filankəs bunu gətirif, filankəs bunu. O vaxdı heyvan gətirməh modudu. Hərə bir görürdün erkəh gətidi, burasına da qırmızını sürtüf, lent bağlıyıf gətirirdilər. Yəni toy olmurdu. Toyumuz da olmurdu.

QƏBİR ÜSTƏ ÇIXMA

I mətn

Əvvəllər bayram qavağı qəvirsannığa gedəndə hər şey pişirir-
dih, hər şey. Yeməh də aparırdıx. İndi o adət yoxdu. O vaxdı eşit-
diyimə görə, həmin o qəvirsannığa gedəndə, qəvirrərin üsdünə hər
bir şey (yeməh də) qoyuf gəlirmişdər. Səməni, qoz-fındıx, indi

adətmiş də. Onun içində ölüyə ən yaxşı olanı səmənidi. İndi biz aparıf qəvir üsdə qoyurux, qırmızı güllər. Bu, düzgün döyül. Ora qoymax lazımdı ölüyə yaraşan güllər. Qırmızı yox! Bədrəng güllər var ey, onnardan. Bu, həqiqətən də uyğun döyül. Bu, belədi.

Bir də orda götürüf, qəvirin üsdünə qoyulmuş yeməhlərdən nəse götürüf yeyirsənsə, bu, özü saa suafdı. Kimsə də gəlivi olardan yığiv aparırdısa, o, özü də suaf qazanır. Ona görə ki, həmin qəvirin üsdünə qoyulan yeməh yeyildi, qalmadı. Onnarı quşdar gəlivi aparır, nə bilim, nə aparır.

II mətn

Erməniləri qabırrarınnan olsunar. Camahat qabır üsdə çıxanda, bax bı qapıda gəzinirəm. Məliyə-məliyə gəzinirəm ki, ay Allah, hamıdan qabağ üş qazan yeməh bişirif mən balamın qavırının üsdünə gedirdim. Kətdə aparırdılar. Aparırdıg, orda paltar səriridih, hamı sırfa səriridi, məsələn, sən elə bil dolma bişimisən, mən aş bişimişəm, mən belə eləmişəm. Hammız yığırdıx, hammızın yeməyinnən qoyurdux, mən səninkinnən yeyirdim, sən məninkinnən yeyirdin, hebelə. Qalanın da heylə töküdüy ora, qarqa, quş yeyirdi. Onnan soora üsdərinə ayın-oyun qoyurdux. Bizdə o ilin axır çərçəmbəsi olur, elə bil ki, çıxırdılar qəbir üsdünə. İndi də çıxıllar e. Mollanı da aparıf Quranın oxudurdux, heylə. Ollar da (erməniləri nəzərdə tutur – top.) balasınnan didərgin düşsün, nətəər biz qavırımızdan, balamızdan didərgin düşmüşüh. Vallah. Ordan-ora köç, bırdan-ora köç. Orda biraz sığın, bırdə biraz sığın. Ölün öldü, bı yurtda bir qəbir qoy, o yurtda bir qəbir qoy. Qəbirsannıg üsdünə getməh gələndə bı camahat bilmir ki, neçə yerə qəbir üsdünə getsin. Biri Biləsuvara qaçır, biri İsmayılıya qaçır, biri Beyləqana gedir, biri Qaradizə gedir. Biz də qaldıx belə ki, hara gedəh, ya Rəbbim, ya Rəsulallah, hənə gedəh? Nolsun, get beş maat ver, Quran oxutdur, bir qazan da yeməh bişir, əvində ye. Oldu qavırüsdü? Okqədəre, Vallah, ciyarımızda dağ var, heş bilmirih ki, hara haradı?

ÖLÜYƏ XƏTM OXUNMASI

Cəbrayıl da olan yas, bu yas yeri ha, heç bir zonada yoxdu. Cəbrayıl ağısı, yanı Cəbrayıl da deyilən kimi, heç yerdə yoxdu. Ola bilər, bəlkə də Şəki zonasında ola. Bizim zonada ölünü tamam başqa cür götürürlər. Çox yaxşı, təmtəraxlı. Ağrı deməh baxımınan, ölüyə hörmət baxımınan. Hərtərəfli. Yanı belə deyəh də, müqəddəsdərin, imamnarın da adı çəkilir orda. Bir ölüyə yeddi xətm oxudurmuşdar. Bi xətm də deyir nə qədərə bir ilə, nə bilim, nə qədər vaxta başa gəlir. Neçə mollalar yığışmış deyir, bir cümə axşamı oxuyurmuş ki, bir xətm başa çatsın. Ölü üçün hədiyyə edirmiş. Əvvəl elə bil yığışv oxuyurdular, qom halında. İndi kimdi guya onu yığışan, oxuyan, təh-təh? Əvvəl ölən az-az olardı. Bu ölünün ilinədəh bi-iki dənə ya olardı, ya olmazdı. İndi o qədər ölən var ki, hansına oxusunnar?

NİYƏ İMAM EHSANINDA HƏDİK BİŞİRİLİR?

İmamnarın qırında mənim gəlinim həmişə hədih bişirər. Uşağın dişi çıxanda da bişir, imamnarın qırında da əsas hədihdi. Mən eşitdiyimə görə, guya ki, imamnar ac-susuz, yavannıxsız qırılıf da. Çöllühdə qırılarda orda deyir, qurban olduxlarımızdan biri yerdən elə bil qarğudalı tapıf. Sahəymiş, boş sahə. Biri biraz buğda tapıf, biri biraz nəysə. Nə bilim nə atmırıx? Noxut tapıf da. Çölçüymüş. Bılları gətiriflər, atıflar suya topa. Bını atıflar ki, bir yerdə qaynasın, bişsin ki, bıllar ajdı da, yesinnər. Ona görə də indi imamnara ehsan kimi hədih verillər ki, elə bil ki, imamnar aj olan vaxdı. Adın eşidərsən, Heyran məllim deyillər e, şəhərdə. Kətdəndi. Rayonda ikinci katibidi. Bax o kişinin xalası qızı. İlimiz on iki ay onun anası hədih bişirərdi ehsan kimi. Bişirirdi, məsələn, qonuma-qonşuya, elə bil, qabda qoyurdu, verirdi. Məsələn, halva çalınır, yeməh pişirilir. Ancax ki, hədih gərəh bişirəsən. Mənim gəlinim Gülbəniz də Çərəkənni qızıdı, həmməşə hədih bişirir. Həzrət Əli yerin, göyün pəhlivanıdı. Deyir ki:

Dadıma yet, ya Əli,
Şiri-xuda, ya Vəli.
Həm Əlisən, həm Vəli,
Yerin, göyün ləngəri.

“QASIM OTAĞI” ŞƏBEHİ

“Qasım otağı”nı qırmızı bəziyirdilər. Gərəh onu qəlbiynən aparasan. Çıxırdı, kejavanın içində iki dənə qız otururdu. Niyətdiyirdilər onnarı.

Mənim yadımdadı, birində Səkinə oturmuşdu. Birində də Ziba xalanın qızı vardı – Nərminə, o oturmuşdu. Nəysə, bunu (kəjəvəni) evin başıynan fırrıyirdilər, gəzdirirdilər. Qızdarı hərrıyirdilər ki, sağalsınnar, nə bilim, onnan sora baxtları açılsın. Qırmızı kejavadı, deyirdilər ki, “Qasım otağı”dı. Bax onnarı oreynən gəzdirirdilər.

Sora biri şikast gəldi. Biri şikast gələndə, Bəyim ağa kəsdi qavağını. Dedi ki, mən ona söz vermirəm o düzələ. Heş düzəlmədi də. Mən onu söz vermirəm o düzələ. O sooradan oluf, anadangəlmə döyül. O, sooradan oluf, ona iynə vuruf, onun qılçası quruyuf, şikasd oluf. Onu mən söz vermirəm. Həmin qız bu sahat da durur.

Adam yaman çox gedirdi, ey, ora, məhərrəmlihdə. Elə bil məhərrəmlihdə orda çıxırdı, orda keçirdi. Şaxsey vuran kim, başına döyən kim, bax heylə şəbeh çıxardırdılar.

NAĞILLAR

BƏNÖYÜŞ İLANA GEDƏN QIZ

Üş qız varmış, anaları yoxumuş. Biri deermiş, mən bir oğlana gedəjəm, o biri deermiş, mən bir oğlana gedəjəm. O biri qız da deermiş ki, mən də bənöyüş ilana gedəjəm. Deellər, bıy, başına daş düşsün, ilannan sənin nə işin? Bu, gəbəni toxuyurmuş, deyirmiş, mən bunu bənöyüş ilana toxuyajam. Axırda gəlillər, bu qızı evdən qovullar, deellər, dəli olufdu, qoy gessin cəhənnəmə, ilana niyə gedir, bu? Gedir, yolda durur. Bir ayı çıxır qabağına ki, bunu tut-sun. Deer, maa dəymiyin, mən bənöyüş ilanın adamıyam. Ayı boş-duyur. Canavara gedir, canavar boşduyur. Axırda gəlir çıxır bu bənöyüş ilanın məsgəninə. Bir də görür kü, sən öl, bıdı, yeri sür-tə-sürtə bı ilan gəlir. Fısqırır, qız tərəmmir. Bu bənöyüş ilan oğlam-mış, ilan cildindəymiş. Gəlir, deer, qız, nə gəlmisən buruya? Deer, mən bənöyüş ilana gedəjəyəm. Deer, o, ilandı, sən onun nəyinə gedəjəhsən? Deer, noolsun, elə mən də onun yaanda oturajam. O maa nə versə, yəəjəm. Deer, yaxşı, qal.

Günnərin bir günü bu bənöyüş ilan oğlannarı örgədir ki, get denən, bu bənöyüş ilanda nə gəzirsən? İlan niyə gedirsən? Gəl mana, səni götürüm aparım. Bunu sınıyır – qızı. Gəlir deer, ay bajı, burda niyə oturmusan? İlandı, nə qanır, nə bilir o? Deyir, dayanın, burda durun. Bu sahat bənöyüş ilan gələndə sizi taf-taf eliyəjəh, darıxmayın. Cəhənnəm olun burdan. Mən bənöyüş ilanın yoldaşı-yam. Bu da gedir, bir ayrısı gəlir. Ona da cavaf verir ki, mən bənö-yüş ilana gedəjəm, ayrısına getməyəm. Üçün də belə yola salır. Qız bilmir axı, bu bənöyüş ilan oğlandı. Baxır ki, bir dənə qəşəh oğlan, atdı, tufəyli, tapançalı, budu gəlir. Salamməleyküm. Deyir, əleykü-məsalam. Deer, kimin yoldaşısən? Deyir, bənöyüş ilanın. Deyir, ağız, onnan nə yoldaş olajey? Deer, sana dəxli yoxdu, mən bənöyüş ilanın yoldaşıyam, sənnih dəyil. Aaz, qorxmursan, geje səni udar? Deer, neyniir eləsin, mən ona gəlmişəm. Bu özüdü ha. Deer, nə qə-dər eliyir, olmur. Düşür atdan, deer, bənöyüş ilan mənəm. Bu qız

özünən gedir, dəyir yerə. Götürür paltarın da belə gösdərir ki, bax, bu da mənim paltarım, munu geyinirəm. Heylə, ilan ollam, əjdaha ollam. Qız isdiyir ki, aparsın munun cildini yandırsın. Çığırır ki, farağat dur, o saa neyniyir ki? Qorhma, bu mənəm. Qız deer ki, bəs mən qorxuram. Deer, qorhma, geynim bax. Geynir, baxır. Deer, hə, yaxşıdı. Deer, sən nə xoşbax qızsan – maa gəldin. Mən adam axdarırdım, onçun bu cildə girmişəm. Səni ölənətən bu çiyimdə, bu çiyimdə saxlıyjam. Narahat olma. Belə ollar xoşbəx hayat keçirillər, yaşuyıllar orda.

BALIQ BİLMƏSƏ DƏ, XALIQ BİLƏR

I mətn

Bir günnərisi bir kor paççah olur. Bu paççahın bircə oğlu olur. Nə qədər vilayətdə adam var, bilicilər, doxdurrar, baxıcılar, hamısın çağırır yığır, amma heş kəs gözünə əlac eliyə bilmir. Axırnı deyir ki, ölkədə nə qədər ki, bilici adam var, yığın bura. Ya gərəh mənim gözüümün dərmanını deyəsınız, ya da hamınızın boynunuzu vurdu-rajam. Ora, bura, axırda bir qoja bilici gəlir. Deyir ki, bilirsiniz nə var? Deyirlər, nədi? Deyir, sizin gözünüzün dərmanını mən billəm. Deyir, nədi? Deyir, böyrünüzdən axan çay ki var, o çayda çox qeyri-adi bir balıx var, çox belə qəşəh bir rəhdə, alabəzək. Bax onun qanı, əti sənin gözəa dərmandı. Paççah əmr eliyir ki, nə qədər kişi var, hamısı balıx tutmağa gedir. O balığı kim tutsa, onu dünya malına bəqaid³⁴ eliyəcəm. Tutana da, tutmayana da hər gün bir qızıl verəjəm. Hamı qarmağını götürür, gedir balıx tutmağa. Bunun oğlu baxır görür ki, ə, bınnarın hakqı xəznəni boşaldajax. (Bir az uzun çəkəjəh haa söhbət). Baxır, görür ki, xəznə boşaldı, balığı tutan olmadı. Deyir, ə, mənim dədəmin ağı yoxdu. Bu xəzinənin hamısını nahax yerə verir. Kimdi orda balıq tutan? Gedir, orda qumar oynuyur, axşam qızılı alır. Durur burdan, atı minir, deyir, gedim görüm nağayrılar? Gedir gəzir, görür, hamı nə bilim, biri tor atır,

³⁴ Bəqaid – qəni etmək

biri səbət atır, biri qarmağ atır, belə-belə. Gedir, görür lap uzaxdan bir qaraltı gəlir. Deyir, gəlmişəm, gedim onun da yanına, sora çıxım gedim evə də. Gedir görür ki, bir qoca kişidi. Deyir ki, buna yaxınnaşanda görür kü, qarmağ tərənir, qarmağı çəkəndə gördü ki, həmə o balıxdı. Sevinir, basır bağına. Paçcahın oğlu deyir ki, balığa baxım, gözəl balıxdı. Deyir, baa, mənim dədəmin gözünə görə belə bir gözəl balığı öldürməy olar? Tulluyur suya. Suya tulluyur. Bu balıq tutan kişi başını yelliyə-yelliyə qaçır paçcahın üsdünə. Deyir, ay paçcah, sənin gözünün düşməni oğlunmuş. Deyir, niyə? Deyir, balığı tutmuşdum, atdı suya. Ə, nə danışırsan? Deyir, hə. Əmr eliyir ki, oğlumun boynu vurulsun. Bu vəzir, vəkil, ağsakqal, qarasaqal yığışır bir yerə, deyillər ki, əşşi, bir oğlun var, bunun boynun vurdurma, burax getsin, rədd olsun. Soora peşman olarsan. Nəysə, bunun sözünə baxır. Deyir, burdan çıxsın. Birdəfəlih mənim vilayətimnən rədd olsun. Anası gəlir. Ana qəlbi yumşax olur, kövrəy olur. Gəlir buna bir az puldan, paradan verir. Bu düşür yola, gedir. Şəhərdən çox aralaşmışımış, iki yolun ayrıcı, burdan bir yol gəlir, o yannan da bir yol gedirmiş. Görüf ki, yol orda birrəşir. Belə baxır, görür, ə, göz qaralannan³⁵ bir qaraltı gəlir. O biri yoldadı qaraltı, heş buna fikir vermir. Bir dəqiqə keşmədən, qaraltı bunu keşdi, getdi. Deyir:

– Ə, dayan e, sən nağayırırsan? Dayan, dayan.

Dayanır. Deyir:

– Harya gedirsən?

Deyir:

– Yolumnan gedirəm mən.

Deyir:

– Ə, mən səni görəndə sən hardaydın? Dedim, savaha gəlif çıxarsan.

Deyir:

– Neynirsən e? Gəlmişəm.

Deyir:

³⁵ Göz qaralannan – uzaqdan

– Yox, səni buraxan dəyiləm. Burya gəl görüm, harya gedirsən, hardan gəlirsən? Deyir:

– Gəlməyim odu ki, məni atam evdən qovup. Çıxıram gedəm, bir vilayətdə başımı saxlıyam.

Deyir:

– Ə, bədbax oğlu, mən də sənin gündəyəm. Məni də atam qovup. Mən də gedirəm. Gəl onda, belə bir şey eliyəh.

Deyir:

– Nədi?

Gəl, deyir, ikmiz bırda qardaş olax, gedəh bir yerdə işdiyəh, birdən qayıdarıxsax, söz verəjyiyih ki, nə qazansax, bax bu yolun ayrıcında bölməliyih. Ona razı olsan, sənnən yoldaş olaram, olmasan, yox. Deyir:

– Mənim gözüüm üsdə.

Paççahın oğlu deyir, baş üsdə. Razılaşıllar ki, gedəjəylər, bir yerdə qardaş kimi hərəkət eliyəjəhlər, nə də tapsalar, qardaş kimi də böləjəhlər.

Nəyisə, bılar qoşuluf bir-birinə gedillər. Gedif başqa bir şəhərə çıxıllar. Bu şəhərdə bir qarının evini tapıllar. Deyillər:

– Qarı nənə, bu gejëliyinə qonax saxla bizi.

Qarı deyir:

– Allaha da qurvan olum, qonağına da. İntaası, yatmağ ayın-oyunnu tapacam, yeməh yoxdu.

Dedi:

– Yeməyi biz təşgil edəjyiyih.

Bılar gedir, yeməyi təşgil eliyir. Deyir:

– Qarı nənə, bu günnən belə, biz gedib qazanıb, gətirib burda yejëliyih, sən nə bişirejehsən, biz yejëliyih.

Deyir:

– Baş üsdə.

Bıların biri şəhərin bir tərəfinə gedir, biri bir tərəfinə gedir. Bir gün paççahın oğlu baxır görür ki, bura bir şikil vurulub, qız şikli. Gedir, dərinən baxır, görür ki, şiklin altdan yazılıb ki, qız danışır, amma danışmır. Danışa bilir, amma danışmır. Kim bunu

danışdıra bilsə, bu da paççahın qızıdı, bı qızı verəjəm ona. Qayıdır, gəlir evə. O qıraxdan gələn qardaş soruşur:

– Qardaş, nə gördün?

Deyir:

– Qardaş, heç, bir ecazkar iş görmüşəm, amba qorxuludu.

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Gördüm bir qəşəy qız şikili vırılıp, paççahın qızıdı. Qız da danışa bilir, amma danışmır. Yazılıb ora ki, kim bu qızı üş dəfə danışdırsa, qızı verəjəm ona.

Qardaş deyir:

– O nə çətin olan şeydi? Səni öyrədəjəm, danışdır.

Deyir:

– Nətəəri?

Deyir:

– Mən dəən şeyi sən get orda deyejəhsən, qız danışajax.

Deyir:

– Nə deyejəhsən?

Deyir:

– Sən birinci gedirsən, paççahnan daqavor bağlıyrsan ki, alladar səni. Mən qızı üş dəfə danışdırsam, verirsən maa. İkinci, mən saa örgətdiyim sözü, bütün paççah, saray əhlini, vəziri, vəkili yığəhsən bir evə. Kadınnar da oturajax pərdənin dalında, böyründə, kişilər də. Mən sana elə bir əşya deəjəm ki, sən o əşyanı qoyajaxsan qavağına, söybət eliyəjeysən, onda qız danışır.

Deyir:

– Yaxşı.

Deyir:

– Get, yadında yaxşı saxla ha, mən dediyim bax bı hekayəti yadında saxla ki, orda deyejəhsən.

Deyir:

– Bir günnərisi bir molla, bir dərzisi, bir də bir dülgər yoldaş olub gedirmişdər. Gedillər, qabaxlarına bir meşə çıxır. Meşədə bılar

gecələməli olullar. Bılar fikirəşir ki, ə, gəlip bizi öldürəllər, nəyimiz də var, aparallar. Bir-bir qarolçu kimi, birimiz yataq, birimiz qalsın.

Deyir:

– Yaxşı.

Sifdə qarolçuluğ eləməh düşür dülgərə. Bı molluyınan dərzi yatır. Bu qarool çəkə-çəkə görür ki, bunu yuxu aparır. Duruf bir yekə ağaş kəsir, burda yonur, bir kadın şikli qayırır. Düzəldir qoyur bura, vaxdı bitir. Bir təpiy vurur dərziyə. Durquzur ki, dur əyağa, indi mən yatıram. Bı dərzi qalxır, bu yatır. Baxır, görür, ə, qaraltı var. Gedir baxır, “Pissimillah, Pissimillah”. Bu, dülgərin ağaşdan qayırdığı kadın heykəlidir. Deyir, hə, yuxu gəlməməyəçün eliyif. Mən nə durmuşam, maşınım bırda, parçam bırda, hər şeyim var. Tez buna kadın paltarı tikir bir dəs. Geyindirir, vax tamam olur, molla oyadır. Molla durur, molla da pis mollalardan dəyilmiş, yaxşı mollaymış da, görünür. Molla baxır, görür, ə, kadındı, amma taxdadandı, paltarı da var. Fikirəşir, ay dadi-bidad, bu belə isə deməh, bunnarı yuxu tutmamağ üçün, eyni zamanda sənətdərin biruzə veriflər. Mən də durmuşam, namaz qılajam. Namaz qılanda deyir ki, ya Xudaya, bu kadına can ver. Allah bını eşidir, kadına bir can verir.

İndi bu sözdəri qardaş öyrədir o biri qardaşa ki, qardaş, gedib bir lampa gətirərsən, lampıya dəərsən ki, ay lampa, sən dünya görmüş, bütün qarannıx yerrəri işıxlandıran, bütün insannarın ömrünə nur saçan bir əşyasan. Belə başıma bir hadisə gəlip. Sən söhpəti ona elə, ancax haa, lampıya. Camahat eşidəcəh. Hə, belə qutarannan sora, indi soruşarsan ki, lampa, maa deynən görüm, bu kadın dülgərə düşür, dərziyə düşür, yoxsa molluya. Burda qız cavab verəjəh. Heş kəs düzün tapa bilməyəjəh, qız cavaf verəjəh.

Qorxa-qorxa gəlir, deyilən kimi də eliyir. Daqavor bağlıyır paççahınan. Gəlir hamı oturur. Bir dənə lampa gətirir. Deyir ki, lampa, (camahat da eşidir da hamısın) sən dünyada bütün qarannıxları işıxlandıran, bütün insannarın üzünə işıx saçan, nur gətirən bir əşyasan. Mənim başıma bir hadisə gəlib. Bu hadisəni də harda deyirəm, bilmillər. İndi mən, saa, söypət eliyim, bəlkə, sən biləsən.

Bulların da bəzisi gülür, tay paççahın qorxusunnan dinmillər. Mən dediyim kimi, bu söypəti hamısına eliyir. Eliyənnən sora deyir:

– Lampa, indi maa deynən görüm, bu kadın dərziyə düşür, dülgərə düşür, yoxsa molluya düşür?

Dəəndə, vəzir ordan qalxır deyir:

– Mən deyim?

Deyir:

– De.

Deyir ki, dülgərə düşür. Deyir:

– Niyə?

Niyəsin bilmir. O birisi vəkil də oyannan qalxır ki, yox, sən düz demədin. Onu kadın şiklinə salan libasdı. O, paltar geyinip. O, ancax dərziyə düşür. Dəəndə, bu gənə deyir, niyə? Gənə deyə bilmir. Dəəndə, pərdənin dalınnan qız qışqırır, deyir, hər ikisi yalan deyir. Qız molluya düşür. Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Ona görə ki, ay qardaş, dərziyə dəərəm, bu sənin ağacın, yonduğunun da hakqın al, otuz maat, çıx get bırdan. Bir şey izah eləməmişən ki, bala, dərzi, bu sənin parçan, tihdiyün hakqın al, otuz maat, çıx get. Mənim canımı tapın verin, maa. Mən də çıxım gedim.

Paççah deyir:

– Danışdımı bir ağız?

Deyir:

– Hə.

Gedir, ikinci səfər. Deyir:

– Ə, qardaş, nooldu?

Deyir:

– Allah sənin işini avand eləsin. Sən düzəltidin. Qız danışdı də.

Deyir:

– Beyjə də birini örgədəjəm. Bu səfər gedərsən, bir badnosa, çörəh gələn badnosa dəərsən, bu söybəti ona eliyərsən.

İkinci gün gənə həmin adamnar yığışır, bu da gəlir oturur, deyir, badnos gətirin, gətirillər. Bu, badnosu qoyur qabağa. Deyir

ki, badnos, sən dünyada ağıllı adamı da, ağılsız adamı da, nə bilim, hər cür adam görmüsən. Hamının qarşısına səndə çörəh gəlip. Sən yaxşını da eşitmisən, pisi də eşitmisən. Başıma bir hadisə gəlip. Nə gəlib? Deyir ki, badnos, bir günnərisi bir paççahın üç oğlu varmış, üçü də bir qızı isdiyir. O qədər isdiyillər ki, bı qızı hansı alsa, birsi o birsin öldürməli. Qız ağıllı olur. Bı işi bilən qız fikirreşir, deyir ki, onda mən bir çara tapajam, qannılıx düşməsin. Oğlannarın üçün də çağırır, deyir ki, bura gəlin. Deyir ki, üçuuz da mənə barabər sevirsiuz, amma bir şey var. Üçuuz da gedirsınız bırdan, sizə bir ay vax verirəm, hansıuz qiymətdi şey alıb gətisəuz, ona gedəjam. Bı oğlannarın üçü də gedir, bir yol ayrıcında gənə üş yolumuş. Biri bu yolnan, biri o biri yolnan. Deyir, o şərtənən ki, heş kim qabax getməməli qızın yanına. Gəlib üçümüz də yığışajıyız burda bir yerə, üçümüz də bir gedəjiyih. Bılar razı olur, durub gedillər. Gedillər, biri gedir bir şəhərə, biri birinə, biri də birinə.

Biri bazara çıxıf gəzirmiş, görür ki, böyüh bədənnüma güzgülərin biri beş tıməndi, bir çıqqlı güzgünü qoyuplar ora, bir milyon tımən deyillər. Deyir:

– Ay qardaş, görmürsən orda beş tıməndi? Sən axı niyə bunun qiymətini min tımən deyirsən?

Deyir:

– Ə, sən mənəim güzgümün zadın bilməzsən.

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Hansı yerdə isdəhlin olsa, deyirsən, misal üçün, mən filankəsi görməh isdiyirəm, güzgüdə əlbəəl görürsən sən onu.

Pulunu verir min tımən, bını alır.

İkinci qardaş gedir, gənə bazarı gəzirmiş, görür böyük gəvələr satıllar. Bir balacası var. Camaat gənə birin üş yüz tımən deyir, bı bını beş yüz tımənə verir. Deyir:

– Görmürsən ə, orda üş yüz tımənədi, nədi...

Deyir:

– Ay qardaş, sən bilmirsən bu gəvənin qiyməti var?

Deyir:

– Nədi?

– Bı gəvə, deyir, Süleyman peyğəmbərindi. Üsdə oturursan, deyirsən ki, Süleyman peyğəmbərin eşqinə, məni bu sahat filan yerdə elə. Gəvə səni qaldırır, qoyur ora.

Deyir:

– Yaxşıdı.

Bı da pulu verir, gəvəni alır.

Üçüncü qardaş gedif hərrənir, çox ora-bura, bazara çıxır, görür, ə, vedreynən, kiloynan, tərəziynən alma satıllar. Biri də almanı qoyub qabağına, oturub böyründə. Gəlib deyir:

– A kişi, bu alma nədi? Bını neynirsən? Görmürsən orda kiloynan alma satıllar?

Deyir:

– Yox e, bala, bu alma elə almadı ki, ölüm ayağında yeən adam, yeən kimi dirilir.

Deyir:

– Doğurdammı?

Deyir:

– Hə.

Pulun verir bu, almanı alır.

Gəlillər, üçü də yığışılar həmin yolun ayrıcına – qardaşlar. Yığışılar, deyir ki, ə, üçümüz də adama bir şeylər almışığ. Amma bir söz deyim, üçümüzün də ürəyimiz qızın yanındadı. Dəəndə güzgü deyir ki, qızı bu saat mən sizə göstərim. Güzgüdə qıza baxıllar. Görüllər ki, qız uje ölüm ayağındadı. Can verir. Gəvə sahibi deyir ki, oturun. Barı ölməmiş gedəh ora, görüşəh. Oturullar xəlçənin üsdünə, gəlillər qızın yanına. Qızın yanına çatan kimi, oğlan almadan bir az kəsir, verir qıza. Qız yeyir, o sahat dirilir.

İndi, badnos, ay başına dönüm, maa deynən görüm, bu qız gəvə yəəsinə çatır, güzgü yəəsinə, yoxsa alma yəəsinə. Gənə də vəzir deyir ki, yəqin ki, güzgü yəəsinə. Ona görə ki, baxmasaydılar, nə biləciydilər, dünyada nə var, nə yox? Vəkil deyir ki, xəlçəyə ça-

tır, o gətiməsəydi, nağayraceydılar? Əlləri heş yerə çatmeyerəydi. Gənə qız ordan qışqırır, deyir:

– Gənə də yalan deyirsiniz. Qız alma yəəsinə çatır.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Ona görə ki, bərkə düşəndə, alma yəəsi deər ki, qardaş, bu sənin diri xəlçən, helə? Ordan da bura minmişəm, taksi pulun yüz manat. Bu da sənin diricə güzgün. Sındımamışam ki? Baxdığımın hakqı, al, bu da sənin yüz manatın. Mənim diricə almamı verin maa, çıxım gedim dəə.

Deyir:

– Hə, uje ikinci səfər də dilləndi.

Qayıdıf gəlir, deyir, qardaş, başaa dönüm, sən öl, düzəldi işim. (Bu söypət xalq arasında misal çəkilən söypətdi.)

Deyir ki, ə, qorxma savax da birini öyrədəjəm, gedif deyərsən. Amba bu səfər sırfiya danış. Çünki orda həm kadın da oturur, həm kişi də oturur. Hamı yeyillər, stolun üsdə də çörəh kəsillər. Deyir:

– Baş üsdə.

Genə bunu örgədir. Üçüncü gün gedir, uje örgəniflər paççahın adamları, yığışılflar hamı zalda, oturup. Bu da gəlib oturur ortada. Sırfanı gətirir, salır qabağına. Deyir ki, sırfa, sən dünyada Allah-taalanın buyurduğu ən bərəkətdi, ən nemətdi bir əşyasan. Bütün insannara, sənün üzərində yeməh verillər. Hər üz görürsən. Başıma bir hadisə gəlip, ancax heş o vaxdan heş kəs onu bilmir. İndi bəlkə onu sənə söypət eliyim, maa cavaf verəsən.

Deyir:

– Sırfa, bir günnərisi, bir gəlin, yoldaşı, bir də qardaşı – üçü yol gedirmişdər. Bılar gedir çıxır, gejelıyillər bir meşədə. Orda tay qalıllar bir ağacın divində, meşədə. Bular gejelıyəndə, geje quldur-rar gəlir, kişilərin – qardaşının da, ərinin də başını kəsir, kadına dəymir. Ciblərində də nəyi var, götürür, çıxır gedir. İndi gəlin oturur, bı tərəfə dönür, “ərim, vay”, ağlıyır. Bu tərəfə dönür, “qardaşım, vay”. Nəyisə, belə ağlıyır, çırpınır, döyünür. Gün batınca baxır

görür kü, ordan bir siçool çıxdı, deşihdən, yuvadan, burdan da biri. Gəldilər tutaşdılar, dalaşdılar. Qız da baxır. Biri o birinin boğazın üzdü, tulladı. Biraz qaldı, gördülər ki, qız baxır, görür ki, siçool getdi orda bir ot var, onnan bir az kəsdi, gətirdi, belə-belə sürtdü onun boğazına. Başı da qoydu ora diriltdi, çıxdı getdi. Deyir, ay dadi-bidad, bı otdan vırsam, qardaşımnan ərim diriləjəh, onnan eliyim, dirildim. Qız da durur, gedir həmin otdan qırır, gətirir. İndi birəz ərinin başına, birəz boğazına, birəz də qardaşının boğazına vırır. Tələsir deynən başı səhv qoyur. Qardaşının başın ərinin üsdünə qoyur, ərinin başın qardaşının üsdünə qoyur. İndi sırfa, sən maa deynən görüm, bu qız, bunun hansına düşür? Ərinə düşür? Ərinə düşsə, bədən qardaşınıdı, baş ərinindi, yoxsa nejə? Genə də hərə bir söz deyəndə qız deyir ki, ayə, dayanın e. Deyir ki, olar yenə düz demir. İnsan sifətnən, başnan, üzənən tanınır. Ərinin başı hansı bədənün üsdündədisə, qız ona düşür. Dəəndə çəpih vırılır. Hə, tay bular deyir, üçüncü dəfə danışdıın. Oğlan durur, gəlir evə.

– Bilirsən nə var, qardaş?

Deyir:

–Nədi?

Deyir:

– Sabah qızı gedəhsən almağa.

Hə, gedir. Paççah da öz adına görə sözünün üsdə durur, qızı verir bına. Danışmıyan qızı. Təəssüf bıdı ki, qız gənə də lal olur. Tay elə danışib eləmir. Nəyisə, bir müddət burda qalannan sora, deən xeylax qalıllar. O tapba qardaş – söz örgədən qardaş deyir:

– Ta dur, getməh vaxdıdı. Sən də paççah oğlusən, mən də. Ta yəqin acıği soyuyuf. Get qaynatannan da görüş, denən yoldaşımı da götürüm, mən çıxıf gedirəm, mən də paççah oğluyam. Dədə-nənəmin bircəsiyəm.

Deyir:

– Nə deyirəm?

Durur, gedir. Paççaha deyir ki (qaynatasına), paççah sağ olsun, mən də paççah oğluyam. Bircəsiyəm özü də. Dədəmin vaxdile acıği tutmuşdu. İndi ikisi də qocalıf, ölüm əyağında da. Nənəm də,

dədəm də. Maa rüsxət ver, mən çıxım gedim. Yoldaşımı da ver, mən çıxım gedim dədəmi, nənəmi barı öləndə kəfin-dəfin eliyim. Paççah fikirrəşir, deyir ki, sağ ol, bala. Ata-ananın ki belə qədrin bilirsən, çox sağ ol. Deyir ki, gedin, üç at gətirin. Üç at gətirillər. Birin bı qardaşı minir – söz örgədən qardaş. Birin yoldaşınan bu paççahın oğlu minir. Birinin də üsdə bir xurcun, iki gözü də dolu qızılınan qoyullar bı atın üsdə ki, bunu da aparın, orda iküz bölərsız. Gəl ha gəl, gəl ha gəl, üçü də atı sürüf, gəliv o yerə çatıllar ki, orda qardaş olmuşdular. Demişdilər ki, nə tapsax, burda böləjiyih də. O tapba qardaş deyir:

– Qardaş, indi bilirsən bıra haradı?

Deyir:

– Hə.

– Bırda biz demişih ki, nə tapsax böləjiyih. Deyir, indi qazandığımızı bölməliyih. Deyir:

– Burda nə çətin şey var ki? Xurcunun bir gözü sənin, bir gözü mənim, atın biri sənin, biri mənim. Birin də qiymət eliyəh, ya sən götür, ya mən götürüm. Qız da ki, genə də mənim yoldaşımdı. Qız da nəqədər eləsə, onun qiymətin, pulunu verim.

Deyir:

– Yox. Biz demişih ki, qardaş kimi böləciyih, biz deməmişih ki, belə şərşəpədə³⁶ böləciyih.

Deyir:

– Nətəər?

Deyir:

– İndi sən dayan, mən böləcəm.

Xurcunu qoyur yerə, qılncınan ortadan kəsir, deyir, bu gözü sənin, bu gözü mənim. Düzdümü?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Bı at sənin, bı at da mənim.

³⁶ Şərşəpədə – fırlıdaq

O biri atı da çapır qılıncınan, şakqa bölür. Deyir:

– Artıǵ-əysih yoxdu? Bu parası sənin, bu parası mənim.

– Sən nə danışırsan?

Deyir:

– Hə, hə, həylədi.

Deyir:

– Qaldı indi bir qız. Qızı da şakqalıyejıyıx. Qızı vırajıyıǵ ortadan, şakqa bölünsün, parası sənin, parası mənim.

Qızın üsdə qılıncı çəkib cumanda, “vəə” eliyir, aǵzınnan qurt düşür. Deməh, bunun dilin tutan, nitqın tutan bı qurdumuş. Bunnan da qız başdıyır titrətmə, əsməyə ki, mən neynəmişəm, mən nə günah sahbıyam?

Deyir:

– Yox, öldürməyəcəm, elə buracanıdı.

Deyir:

– Qardaş (o tapba qardaş deyir), bı at da sənin, bu qızıl da sənin, bu qız da sənin. Saa bircə söz deyim.

Barmaǵınnan bir az qan verir. Deyir:

– Yadında qalíf ki, bir balıǵı sən tullamışdın suya?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Mən həməh balıǵam. Atalar onçun deyir ki, balıǵı at suya, balıx bilməsə də, xalıx biləcəh. Apar, bu qannan da dədaan gözüne vır, sağalacax.

Onnan sora bullar gedillər hərəsi bir tərəfə.

II mətn

Hə, bir də bir padşah varıymış. Nəysə, patşahın təh bircə oǵlu varıymış. Çox da azazil patşahımış. Nəysə, patşah qojalmışımış. Bının gözdərinə pəlmə³⁷ gəlir. Patşah vilayətdara, hər yerə dayna, bı hər yerə gedir – həkimə, prafessıra, ora-bıra. Axırda biri gəlir

³⁷ Pəlmə – aǵ

deer ki, padşah, qibleyi-aləm sağ olsun, bəs o dəryada qızıl balıx var, onun qanı sənin gözuna dərmandı. Onu tutduruf əgər gözuna qanı vırsan, sağalar. Patşah da əmir verir, torçu car çəkir. Bı, dənizə gedəndə bının oğlu deyir, mən də gedirəm. Gedir. Sıfda tor atan kimi balıx çıxır bı padşahın oğlunun toruna. Götürür kü, qızıl balıxdı (Görmüsən, görməmişən, bilmirəm. Minbir xalı var). Götürür, belə baxır padşahın oğlu. Deyir, Allah, bı gözəllihdə heyvanı bı qoja kişinin gözünnən ötrü mən niyə öldürüm? Bını qaytarır atır suya. Atır suya, nəysə, burdan hay çatır padşaha ki, bəs belə-belə. Balıx öz oğlunun toruna çıxdı, bəs qaytardı atdı suya. Patşah deyir ki, ay camahat, ta o mənim bir uşağımdı, mən onun ölümünə razı olmuram. Bını götürün aparın bərri-biyavan düzdə gözdərin də tökün, qoyun orda ölsün. Bını götürüllər aparıllar, bir bərri-biyavan düzdə bı lax varımış, bılağın da üsdündə çinar ağaşdarı varımış. Aparıp çinar ağaşdarının divində bının gözün töküllər, bırdə qalır da. Qulağı eşidirmiş, ama gözü görmür, tökülmüşümü. Gejənin bir şəri görür kü, bının yanında hənir var. Hə, gəlir deyir, ə, qardaş, bı nə gündü, niyə belə olmusan, nətəər olmusan? Mən danışıdığım kimi bı bı oğlana danışır. Deyir ki, hal-nağıl belə-belə. Deyir, belə, qardaş, mən də sən günnüdeyəm. Nolar, qoy savağ açılın, sənin gözunu mən malicə eliyərəm. Savah ertə bı durur, da indi nətəəri olursa, belə ağzının labilinnən³⁸ bının gözdərinə belə vırır, belə vırır, gözdəri sağalır iksi də. Deyir, qardaşix? Deyir, hə. Deyir, qardaş, indi baş götürax gedax da. İndi biz ata vətənimizə qayıtmıyax. Deyir, gedax, nolar. Bıllar baş götürüllər gedillər, çıxıllar bir vilayətə, bir padşahın vilayətinə. Deyir, qardaş, indi bırdə gedəh hərəmiz bir şey deyax ki, bax guya həkimix, ya bir şeyix. Bəlkə, bırdə başımızı saxlıyax. Deyir, qardaş, Vallah, mən heş-zad bilmirəm, bı ha, gözü tökülən paşşax oğlu. Deyir, səni öyrədejem. Gedillər. Şəhərin böyrünə gedəndə küçədə oturullar, deyir, qardaş, bı küçeynən sən gedirsən, bı küçeynən mən gedərəm. Ama axırdə bırdə birrəşərih, bir il də çəhsə, iki il də çəhsə, gəlip bırdə birrəşif,

³⁸ labil – ağız suyu, tüpürcək

görüŝərih. Deyir, qardaŝ, axı mən bir ŝey bilmirəm. Deyir, səni örgədəcəm. Bı civinnən bir dənə gümüş qəlyan çıxardır. Qəlyan bilirsən dayna? Bir ceynamaza bükür, verir bına. Deyir ki, gedərsən, harda soruŝsalar ki, nə iŝin sahibisən, nəçisən, deyərsən ki, həkiməm. Nə həkimisən? De ki, bəs lal olan adamın dilin açıram, onnan sora da bir-iki söz deyərsən. Həmən ŝəhərdə də padŝahın bir qızı varmış, neçə ilmiş, bının dili lalıymış. Hay düşür padŝaha ki, bəs bir həkim gəlip, dili lal adamın dilin açır. Bını aparıllar. Ora da okqədir millət yığılır ki, ta həddi-hesabı olmur. Hə, deyir, danıŝıllar, qıŝqırılırlar. Deyillər, indi görəh bı qızın dilin bı nətəər açejex dayna. Ay camaat, sakit olun. Camahat sakit olur. Deyir, camahat, sakit olun, qalyan bir az söypət eləsin. Camahat ŝapalax çalır, gülüşür. Hə, sakit-sakit. Sakit olullar. Oxuyur, ceynamazı açır, qəlyanı da qoyur ceynamazın üsdünə. Deyir, camahat, biri varımış, biri yoxumuŝ, Allah varımış, ŝəriki yoxumuŝ, bir dərzi varıymış, bir dülgər, bir də bir molla. Bıllar üçü də bir yerdə qaroul çəkirmişdər. Sifdə oçer dülgərinimiŝ. Bı dülgər həvsələsizin biriymiŝ, gedip bırdə bının qaralı tutmur, gətirir ağaŝdan yonur bir adam ŝikili, qoyur ora, söküyür. Hə, bı çıxır, bının nöbəsi qutarır. Bı gedəndə dərzi gəlir, görür ki, sən öl, bı doordan da, bir yaxŝı ŝəkil qayırv söküyüp ora. Dərzi də bir də yaxŝı paltar tikir, gətirir, geydirir bının əyninə. Bının da nöbəsi qutarır, bı da çıxır gedir. Molla gəlir. Molla gəlir, baxır ki, bı ağaŝdı, ama bına bir dəs də paltar geydiriplər. Molla yönün hakqa tutur. Deyir, Xudaya, Xudabəndi-aləm, mənim əlimnən heŝ bi ŝey gəlmir, mən də sənin bı kəlamını oxuyuf bını bilirəm. Xudaya, Xudabəndi-aləm, sənnən arzum budu ki, bına bir nəfəs kəramət elə. Allah-taaladan hökm olur. Allah-taala ona bir nəfəs kəramət eliyir. Bu olur bir qız uŝağı. Camahat, indi bı üŝ dənə keŝiŝçi bir-birini qırır. O deyir, qız mənimdi, bı deyir, mənimdi, o deyir, mənimdi. Bını indi isbat eliyax, görax bı kimə düşür, kimin olmalıdı? Deyir, həmən lal qız pərdənin dalınnan deyir ki, molların olmalıdı. Deyillər, nəynən? Deyir ki, bəs molla Allah-taaladan nəfəs isdiyif ona can olmasa, onun hardan olar. Pah, nə qədir pul-para töküllər, bir dünya.

Hə... Genə camahat başladıyır söypətə, əynə-bəynə, bi də qayıdır. Aradan bir-iki sahat keçənnən soora bir də deyir, camahat, qulağ asın, qalyan bir də söypət eləsin. Genə oxuyur, ceynamaz qoyur, qəlyanı qoyur ora deyir, ləbbeki-sadekə. Qalyan, soyypət elə, camahat qulağ assın. Qalyan bir də başladıyır. Deyir, camahat biri varmış, biri yoxmuş, Allah varmış, şərki yoxmuş. Üş qardaş varımış, bunnarın təh birjə bajısı varımış. Bilların bayısı, elə bil, gündoğan-deymiş, qardaşları günbatandeymiş. Bax da dünyanın o başında. Bının bı qardaşının biri elə bil indi neyə zad yoxdu, baxıllar ki, da kamputernən filan yer. O vaxdı aynadan baxırmış dünyanın o başına görürmüş ki, orda bir şey var. Bının qardaşının biri aynadan baxır, görür ki, dünyanın o başında bilların bajıları can üsdədi. Biri də, elə bil, quş kimi uçuf gedirmiş cənnətə. Gedirmiş, ordan elə meyvə gətirif verirmiş ki, o ölən adam ölmürmüş. Hə, deyir ki, qardaş, gəlin indi bəs belə-belə, elə eliyax, bajımız ölməsin. Bu uçan uçur gedir, meyvə gətirir. O birsi də aparır verillər. İndi o deyir, bajının səbəbi mən olmuşam, bajı mənimdi. Bı deyir, yox, mənimdi, o deyir, mənimdi. Camahat, indi bını isbat eliyax görax bının səbəpkarı kim olufdu? Qız ordan ikinci dəfə deyir ki, bəs aynadan baxandı. Aynadan baxan baxıf görməsə ki, olar nə bilir dünyanın o başında bajıları ölür. Bı da getdi. Həə, bı belə qalır. Padşahın da deyəjəyi oyumuş ki, hər kəs bu qızının dilin aşsa, bı qızını ona verə, toy eliyə. Bı da bir elə oğlanıymış ki, bax belə üzünə baxmağ olmurmuş. Padşah nəysə, qızın bına verir, toy eliyir bına.

Bir il qalır, para il qalır, görür ki, bı oğlanın elə qaş-qavağı tökülüdü. Deyir, a bala, sən məni kimi padşahın yeznəsisən, niyə belə eliyirsən? Deyir, padşah, qibleyi-aləm sağ olsun, bəs mənim də sənin kimi bir atam var, bir dünyanın padşahıdı. Mən getməh isdiirəm. Deyir, ay bala, nə olar, deyir. Durur padşah, nəyi varmışsa, min şakqa eliyir ühlüyür bını, qəflədən-qatırdan, bını yola salır. Bı “ha-ha-ha” gəlir. Bı gəlir ki, qardaşı harda vədə verifsə, orda oturuf. Deyir, qardaş, şərikix? Deyir, şərikix. Nə vermişimişsə bı gəlinə, bını ortadan bölüllər. Deer, qardaş, da nə qaldı? Deer, niyə qardaş? Gəlin qaldı, gəlini də böləjeyix. Gəlini də belə bax qolların belə şey eliyif,

çığırır, yüyürür, xəncəli siyirip bına belə yendirəndə “ööö” eliyir ağzınnan bir belə yumru düşür. Deyir, qardaş. Deyir, hey. Deyir, qardaş, bu uşağı lal eliyən bı ilan balasıdı. Uşax vaxdı bının boğazına çəkilib, yatanda bını lal eliyifdi. Qardaş, mən həməən sən tutuf suya atdığıın qızıl balığam. Ala, bı da dərmanı, apar, atanın gözüne vırsın, sağalejeh. Qayıdır ki, böyründə yoxdu. Niyə deyillər, eşitmiş olarsan, bala. Deyillər, yaxşılığı elə, at dəryiyə, balıx bilməsə də, xalix bilər.

Bını mənim irəhmətdih dədəm hamısın maa söypət eliyif.

SƏBİR DAŞI, QIN BIÇAĞI

Bir kişi varmış. Bunun bir arvadı varmış, bircə də madar-madar qızı. Günnərin bir günündə arvat deyir, ay kişi, biz axı bir yerə gəzməyə-zada heş getmədih, camahat getdi dana, biz gedif çıxmadıx. Gedəh bir Məkkə, Mədinəyə, gəzməyə bir yerrərə. Deyir, gedəh. Bular az gedir, üz gedir, dərə-təpə düz gedir. Gedif çıxıllar bir künbəzə. Görüllər künbəzin qapısında yazılıf ki, bu künbəzin içində bir meyit var. Hər kəs bunun qırx gün milçəyin qorusa, oğlan duruf onu alajax. Bu arvat deyir, bu nədi, ayə? Bular baxıllar bu meyitə, ziyarət eliyillər. Bullar qapını açıllar, çıxanda qız da çıxım deyəndə qapı örtülür Allah tərəfinnən. Qız otuz dokquz gün bu meyidin yanında, Allah tərəfinnən çörəh gəlir, yeyir. Bu, meyidin otuz dokquz gün milçəyin qoruyur. Həməən bu qız. Yox e, otuz yeddi gün bu qoruyur. Görür başı gicəlir, ürəyi bulanır. Su isdiyir. Çölə çıxır ki, görəh, nənəsi demişdi qırx günə qayıdajeyix. Köç gəlif, bunun anasıgil də gəlir? Gələndə bunu çıxarda, götürə dana. Həə. Deyir, bir keçəl qız, bax belə cındır paltarda gəlir. Deyir, ay qız, sənin gününə neçə manat verərəm. Səni ant verirəm Allaha, gə bunu qoru, çıxım çölə, su içim, gəlim. Bunun üç günü qalıf. Gəlir, oturur. Keçəl qız oturuf. Keçəlin baxtı yeyin olar. Keçəl iki gün eliyir, üçüncü gün oğlan asqırır, durur. Xətti-xalına, gül camalına elə. Baxır, bıy, bu dəyqada qız da gəlir. Qız da gəlif. Adı Gülnara olur, Şahnaz olur, girir içəri. Girir içəri, görür ki, bıy, ayıldın? Deyir, hə. İndi bu oğlan bazara gedir. Keçələ deyir ki, saa

nə alım? Deyir, maa yay al, cəvair al, şamaxı al, çarqat al, qızıl al, gümüş al. Buna (saşdıya – top.) deyir, saa nə alım? Deyir, maa bir əysi gəlin al, bir quqla. Bir qın pıçağı, bir də bir səbir daşı al. Özünü öldürəjəhdı.

Az gedir, üz gedir, gedir bir şəhərin qırağında bir tükan tapır. Deyir ki, maa bu parçadan ver, bu çarqatdan ver, bunnan ver. Yığır, həybəni doldurur. Sora al, bunu da, deyir bir səvir daşı ver. Deyir, soora? Deyir, bir əysi gəlini ver, bir qın pıçağı ver. Deyir, oları aldın, yaxşı elədin, aldın. Bu adam özünü öldürəjəh, hər kimsiyə alırsansa, bunu güd. Bu adam özünü öldürəjəh. Bax, bu adamı güd. Götürür gəlir, onunkunu verir. Bununkunu da verir. Deyir, çox sağ ol, əlvıda. Demir e, otuz yeddi gün sənın milçəyını qorumuşam. Gedir bir suyun qırağına. Başdan-əyağa, mən sənın başına fırranı (məne müraciət edir – top.), mən dediyim nağılı deyir. Deyir, üç baş aleydih. Bir qız, bir ata, bir ana. Bir günnərisi atam dedi, gəzməyə çıxırıx. Getdih, gəzdih, gördüh bir günbəzin qapısına belə yazılıf. Atam, anam ziyarət elədi, çıxdı. Mən də çıxanda qapı mənim əlimdə qaldı. Az qaldı gözümü də çıxarda, qapı caranqıltıyan örtüldü. İndi səbir daşı, səbir eylə, əysi gəlini, rahat ol, qın pıçağı hazır ol. Bir də baxdı. Gəldim, belə elədim, belə elədim, hamsını danışır da. Oğlan görür bunu. Bu şeyləri bir də dedi. Pıçağı burdan soxum deyəndə daldan qızı tutdu. Deyir ki, deməli, mənim milçəyimi sən qorumusan? Pıçağı tutur, səbir daşı, qın pıçağı da ordadı. Gəlir ehmalca, keçəl qızı bağılyır bir qatıra, (qatır varmış qədimdə) qaratikannığa. Dünyada yalan üz qızardar. Bir də dünyada qiyamat o gün qopar sən yeyəsən, o biri baxa.

ƏYİL, ÇİNARIM, ƏYİL

Deer, biri vardı, biri yoxudu, bir kişi varıdı. Bı kişinin bir də-nə qızı var, bir də yoldaşı olur. Nəysə, qız uşaxkən arvadı rəhmətə gedir. Kişi qızını birəz saxlıyır, böyüdür, bir on yaş-on beş yaş arası. Bı gedir təzdən məjbur olur, uşağı saxlıya bilmir, yeni bir

qadın alır. Bı da gəlir qızı dolandırır. Qız da hədsiz gözəlmiş. Arvadın öz qızı da olur, amma çirkin olur.

Həə, deer, indi kişini başdan aparır ki, yox e, bını apar neynirsən elə, mənim gözümnən uzağ elə. Kişi götürür qızı, aparır meşiyə. Ta əlacı kəsilir. Aparır meşiyə, deer, gedəh bir az odun qırax, gətirəh. Gedillər bir meşənin bir dərin yerində qıza deer ki, dur bırda, sən məni gözdə, gəlləm. Gəlir bı tərəfdən bir dənə toxmax düzəldir, asır ağaşdan. Hər dəfə küləh onu tərpedəndə, o səs salır. Bı da elə bilir ki, atası orda odun yığır. Nəsə, aradan xeylax keçir, şər qarışır, görür atası yoxdu. Qız gəlir firranır həməh o səs gələn tərəfə, baxır görür ki, atası nə gəzir, atası yoxdu, nəsə bir ağaşdı, gedir dəyir, takıldıyır. Ələci kəsilir, deyir, mən hara gedim, neyniyim, nətəər eliyim? Gedir, çıxır bir dənə çinar ağacının altına. Çinar ağacının altına çıxır, deer, yox e, məni gəlir vəhşi heyvannar meşədə yeə bilər. Çıxır çinarın üsdünə. Ora çıxır, orda yuxu munu tutur. Səhər tezdən səsə ayılır. Görür ki, bir padşahın oğlu gəlir atnan. Bu çinar ağacının altında bir dənə bulağ olur. Gəlir ora atı sulamağa, nə qədər eliyir, görür at getmir, suya yaxın getmir. Nə qədər munu vurur görür yoo, at yaxın getmir. Deyir, qoy görüm bı nəyə görə bı sudan işmir. Əyilif baxır görür ki, suyun üzərinə bir dənə gözəl bir qızın şəkili düşüf. Bı şəklə görə at ora getmir, su işmir. Nəysə, ora-bıra baxır, görür yoxdu, bu hardandı, nətəərdir? Bir də əyilir, baxır, görür ki, çinar ağacının başındadı. Qıza deyir ki, ordan düş də, ora niyə çıxmısan? Deyir, belə düşə bilmirəm. Deyir, nətəər bəs çıxmısan ora? Onnan əvvəl bağışdıyın, orda bir söz deyir, əyil, çinarım, əyil, müşgülüm saa düşüf. Ağaca deyir, ağac əyilir, bu minir, qalxır yuxarı əvvəlcədən. Nəysə, nəqədər eliyir ki, qıza nəqədə eliyir düş, deyir, yox. Bə nətəər çıxmısan? Deyir, yox, belə. Nəysə, qız düşməy isdəmir də. Deyir, yoluy-nan çıxsın getsin. Deyir, əyil, çinarım, əyil. Çinar əyilir, qız ağaşdan düşür. Ağaşdan düşür, nəysə bunnan söypət eliyir, əyən-bəyən, əhdi-peyman bağlıyılar. Bı, çıxır gedir. Oğlan deer, gedirəm, qayıdajam. Bı gedir. Qız da çinara əyil, çinarım, əyil deyir, qalx, çinarım deyəndə, qalxır də. Gedir ağacın başında durur. Aradan bir

xeylax keçir, görür ki, bir səs gəlir aşağıdan. Qaraçı köçü düşür bira, siqannar gəlif yığışv ağacın divinə. Suyu gedif baxanda görüllər ki, bırda bir gözəl qızdı. Deyillər, düş aşağı. Deyir, yox, düşmürəm, nəysə, məjbür eliyir bir də. Əyil, çınarım, əyil, deyir, çinar əyilir, bı qız düşür. Bı qız düşəndə, bı qızın yaxasında mirvari olur, mirvari dənələri. Boynunda mirvari olur, qıza deellər ki, bu mirvarini ver maa. Bı da vermir. Dartıllar, qızın mirvarisin qıranda bu mirvarilər tökülür həmən bulağın içinə. Bu bulağın içinnən qızılgüllər əmələ gəlir. Qız elə bil yoxa çıxır də. Nəysə, gedir. Bu qaraçı qızının biri çıxır çınarın ağacının başında oturur orda. Şahın oğlu gəlir, gəlir görür ki, ə, çınarın başında bir qız oturf, üzünə baxılası döyül. Nəysə, qıza deer, düş. Deer, düşə bilmirəm. Axı bı bilmir nə olan şeydi. Deer, düş yerə. Deer, yox. Nəysə, birtəhər bını düşürdüllər, çinar ağacın kəsillər. Bı qıza deer, sən niyə bı günə düşmüşən? Sən axı dünən belə döyüldün, büyüün niyə belə olmusan? Bı qaraçı qız deer, nətəər olmalıydım ki, günnən gün vuruf məni, yağışdan yağış, küləhdən küləh. Bı şəklə düşmüşəm. O vaxdı da şah oğluyun o gözəl qız söhpət eliyir. Qız deer ki, vaxt olar, evlənərihsə, mən beşiyi dilimdə hörəjəm onu saa. Dilimnən toxuyajam deyif da. Nəysə, bu qız deer ki, maa söz vermişən də, indi biz getməliyih. Qızı götürür, gedir. Qızı götürüf gedəndə bı çinar ağacını kəsillər. Çinar ağacınnan bir dənə kəsih baltanın ağzınnan çıxır. Kəsih çıxır, tullanın qırağa, düşür qırağa. Nəysə, bıllar, şahın adamları bı dəsdeni – qızın dəsdesini götürüf gedənnən sora bir qoja arvat gəlir bulağa. Bu arvat o kəsiyi götürür gedir. Qırağa düşəndə götürür, bir meşox odun yığır, aparır. Taxda kəsiyi də bınnarın içində gedir. Qadın bı odunu yığır, aparır evinə qoyur. Yoxsul bir qadın olur. Heş nəyi olmur. Gətirir ojağı yandıranda bı qamqaları³⁹ da atır ojağa. Yandıranda bı qamqaların biri çəkilib durur kənarda. Arvad yandırır, çayın-zadın qaynadır eliyir, çıxır çölə. Deer ki, mən gedim işə də. İş adamıdı, kalxoz işiymiş, nəyiymiş. Həə, həmən qız demə bir kəsih qamqalax qız imiş. Bı gedənnən sora durur, elə bil ki, dəyişir. Qız

³⁹ Qamqa – yonqar

başdıyır ev-eşiyi yığışdırır, süpürür. Bı arvat gəlincən çayın qaynadır, yeməyin bişirir, hazır qoyur. Arvat gəlir görür ki, ə, ev-eşih, qapı-baja – hamsı gül kimidi, ama heş kəs yoxdu. Bı, nə olan işdi? Nəsə, bir gün belə, beş gün belə. Axırda arvat deer ki, yox, bir gün bını mən pusuf tutajam. Bir gün də gedir, hərrənir gəlir. Qız işin görüf qutarana yaxın görür tapbıltı gəlir. Nəysə. Tez iynə olur, sancılır divara. İynə formasında bir pərdiyə taxılır, durur orda. Arvat gəlir yenə tapbır. Sora deer, yox e, bının illaf qəsdinə durur ki, mını tutajam. Bir də gəlir, işin hamsını görüf qutarır. Hər bir şeyi nizama, intizama salannan sora qəfildən qızı tutur. Görür bir dənə gözəl qızdı. A bala, bə sən niyə belə, nətəər, hardan gəldin, neje gəldin? Qız başdıyır hadisəni bu arvada nağıl eləməyə, başına gələn hadisəni. Nağıl eliyənnən sora uje başdıyıllar bırda arvatnan bir yaşamağa. Bir günnəri bullara xəbər gəlir ki, şah oğluna toy eliyir. Eliyip qutarannan sora bının bir oğlu olur da. Uje evləmmişdi qavaxcadan. Bının bir oğlu olur, şah oğlu deer ki, o vaxdı o maa söz vermişdi ki, dilimdə beşih toxuyajam. İndi bı camahat yığılmalıdı ki, bı nəsə danışmalıdı ki, bı öz-özünə hörülə. Bına da gərəh öz həyatını danışasan da. Bı öz həyatını nəzərdə tutuf ki, mən bını elə bil danışmalıyam ki, nökdəsi qoyulsun. Arvat deer ki, dur gedəh. Deer, yox, mən getmirəm. Deer, yox, dur gedəh. Qəşəh mını geyindirir-kejindirir aparır. Məclis quruluş, camahatın hamsı gəlir, uşax da var. Bir oğlu oluf. Nəsə, nəkqədər eliir, qız deer ki, mən heylə söz deməmişəm, mən toxumuram, nəysə belə-hələ. Neyniyir, alımmır. Axırda qız deyir ki, mən eliyərəm, onu mən toxuyaram. Nəsə, qız çıxır başdıyır, elə bil ki, mən sizə əvvəldən danışdığım kimi əvvəldən axıra öz həyatını danışmağa. Elə bil axır toçqasında ki arvat mını tutuf gətimir toya qədər? Onda o tamam toxunur başa gəlir ki, yanı mənim başıma belə hadisələr gəlif də. Hə, indi yadıma düşdü. Orasın da demədim ki, oğlan gəlif o ki qızı aparır e, siqan qız, demirəm orda bir qızılgül pitir. Həmən o qızılgüldən oğlan gedəndə onnan bir dəsədə yığır aparır həyətinə. Bütün həyət olur qızılgül. Həyətdə qızılgül kolluğu əmələ gəlir orda. Hə, elə onu deyənnən sora, dilinnən hali olannan sora beşiy tam hazır olur. Hazır

olannan sora elə bil ki oğlan başa düşür ki, bu dediyi qız budu, istədiyi qız budu. Bı ozü də elə bil onun yerini tutupdu. Onu uzaxlaşdırır, elə uşaxlı-zaddı. Bı qıznan aylə həyatı qurur, xoşbəx yaşiyır.

PEYĞƏMBƏR VƏ ÜÇ YOLÇU

Bir yetim gedir yolnan, örüşdən gəlir. Görür, əjdaha yerə yıxılıfdı, ət yoxdu ey, tay sür-sümühdü. Deyəsən, bu, ölkəni çapıftalıyf, gəlif. Allah canını bir düzdə alıfdı. Deer ki, gəlin, uşaxdılar də, əzaların yığah üsdünə. Bını düzüllər belə, deyillər gəlin əhd eliyəh. Deer, mən əhd eliyirəm, Allah, ətini yendi üsdünə. Allah da yendirir üsdünə. Biri də deer ki, ağzı açılsın. Üçüncüyə deellər, sən də bir söz de. Deer ki, Allah bilən yaxşıdı. Çağ eliyir, ət də tökülür, sür-sümüh də tökülür. Bu gədəni öldürüllər, əsir elillər ki, sən niyə belə elədin, töküldü getdi. Canım fəda olmuşdardan biri gəlir, deer, ay bala, nə üsdə dalaşırsınız? Deer, ay dayı, bəs belə, düzəltmişdih, uşdu getdi. Deer, əyə, eviniz dağılsın. O bir hortuma üçünüz də gedeydiiz. O uşax yaxşı dedi ki, Allah bilən yaxşıdı. Allahdan savayı nə bilirsən ki, eliyəsən? Çox şükür Allahıma. Munu bulların əlinnən alır.

Kişi deer, indi hara gedirsiz? Deer, dayı, dilənməyə gedirih. Gəlif bir dərədə oturmuşmuşdar. Biri deer, bu dərə mənim ola, bağ salam, meyvəsinnən gələn-gedən yəə, ölümə irəhmət oxuya. Biri də deer, bu dağın daşı qədər heyvanım ola, yayıla düzə. Yanımda da bir it ola, olları saxlıyam. Birinə də deellər, bəs sən nə deersən? Deer, Allah mana bir halal süd əmən yetirsin. Bunu imamnar eşidif. Deyif, bu dərəni verdim sana, bağ elə. Nə elirsən, elə. Bax o dağın döşündəki qoyunnar, yanında da it var, sən də çobansan, get. Buna da Allahın bir halal südəmərini yetirir muna. Munnarı ev elədi, varrandılar.

Bir gün həməni kişi dilənçi donun geyinir, gəlir bağın qıraana. Deer, salamməleykim. Deyir, əleyküməsalam. Dedi ki, olar o meyvədən bir dənə ağzıma atım, susuzdamışam. Deer, hələ sifdə eləməmişəm. Deer, yaxşı. Belə, vermədi, getdi. Getdi bu qoyun ota-

ranın yanına. Qoyun otaranın yanna getdi. Gedəndə dedi ki, bala, birəz quru çörəm var, o qoyunnan birəz süd sağginən, çörəyin üsdə töküm yeyim. Dedi ki, hələ sifdə eləməmişəm. Dedi, yaxşı. Bu, dilənçi paltarında gəldi qızın qapısına. Qız gördü qonax gəldihcə bu yollar genəlir, gözəlləşir. Evə girdihcə ev aydınnaşır, ev yekəldi, gözəlləşdi. Dedi, mənə qonax eliyərsən? Deyir, Allaha da qurban olum, qonaana da. Gəl, ata, qadan alım, başına dolanım. Qız eliir hələ. Gördü ki, yoldaşı gəldi. Gəldi unu öfdü, qucaqladı. Deer, nə yaxşı adam gəlif. Ata, sana qurban olum, nə yaxşı gəldin? Nəysə, belə. Dedi ki, o dağın döşündəki qoyun otaranı sana nöker verrəm, bağı olanı da sana nöker verrəm. İşdədərsən, bağ elə ollarda qalar, sana nöker işdiyər. Onnarın hamısını verdim sənə. İndi yaxşılığa bax, hörmətə bax. Ay başına daş düşsün, bir istəkan süd nədi axı?

ALLAHA ASİ DÜŞƏN FİRON

Bir günnəri bir paşşah varmış, zalım, Allah lənət eləsin, Allaha güllə atan. Bütün arvatdarın qarında uşağın doğruyuf öldürürmüş ki, maa minəccim baxıf deef ki, bir dənə uşax əmələ gələjəh, o səni öldürəjəh. Ona görə bütün uşaxları arvatdarın qarında qırıf atırmış dəryıya, çıxıf gedirmiş. Bir arvadı da sağ qoymurmuş, həm də arvadı öldürürmüş, həm uşağı öldürürmüş. Bir günnəri bir arvad başa düşmür də, boylu olur. Paşşah bütün yolu-yolağanı kəsmişdi, yoxlama qoymuşdu. Boylu adamlar gəlif keçəndə boynun vururmuşdar. Bi günnəri bir gəlin yatırmış ki, tay uşağı olsun. Deer, ay Allah, mən nətəəri eliyim, paşşah balamı da öldürəjəh, özümü də öldürəjəh. Elə olur ki, qadının ağrısı tutur. Uşağı bükür qəşəhcə, sifətinə baxır, atır çaya. Deer, qoy Allah bilsin. Deer, Allah, bu kişinin özünün qanın al. Neynim, balamı atdım çaya, çıxdı getdi. Paşşah da bütün qadınarı öldürür, öldürmədiyən də uşağın əlindən alır. Boyluların boynun vurdurur. Bu uşağı tulluyur, çıxır gedir. Arvad gedir, ağlıyır, ağlıyır, mən balamı hara tulladım? Çay boğdumu, öldürdümü? Uşağı gedir bir dəyirmançı tutur. Uşax yekəlir, böyük oğlan olur.

Bir gün eşidillər ki, bir oğlan deer ki, mən Fironnan davıya gedəjəm. Bunu dəyirmançı nağıl eliir uşağa ki, bir paşşah olur, uşaxların hamısının anasının boynun vurdurur, mən də səni, bala, yalan dəə bilmərəm, tafmışam. Yəqin o çaya atılanın da biri sənsən. Uşax başa düşür ki, munu da çaya atıflar. Firoyunun əmridi. Uşax durur bir at minir, yəhərrənir-yühürrənir. Gedir Firoyonnan dava eləməyə. Qurban olduğum Həzrəti Əli gəlir munun qabaana. Deyir, bala, o gavırdı, sən gedif onnan dava eliyə bilməssən. Bir qoy görəh neynirih. Gəlir deer, ay uşax, gedirsən onnan davıya? Gətirir başına yeddi Quran qoyur, neçə min şey bağlıyır, deer, getginən, Allaha səni tafşırıram. Gedir Firoyonun qabaana. Deer ki, ayə, sən mənənnən davıya gəlmisən, a tifi! Atın üsdən, deer, bəli. Deer, ay bala, sən gəl qanını töhmə bura. Səni mən bir barmaamnan vursam, orda qalarsan. Deer, get, fikirəşginən sabahacan. Qanı bura töhmə, mən Firoonam, sən bura girmə. Deer, yox, mən sənənnən davıya gəlmişəm, dediyim dedihdi. Bu Firoona da Allah-taaliya güllə atanda balıxlar özün verif qabaa. Balığın əti halaldı ona görə. Allah-taala balığa buyruf ki, sənin başın kəsilməsin, sən ki, özünü maa görə verirsən də qabağa. Balıx ona görə halaldı, başı kəsilmir, qızım. Uşax səhər gəlir, qurban olduğum Əli bunun başına heylə Quran qoyur bağlıyır, bir-bir at minir, “ay Allah!” – gedir. Firoonnan davaya gedəndə, deer, sən vıreysan, mən? Deer, birinci düşməni vurmalıdı. Allaha yalvarıllar ki, ay Allah, sən özün bu uşağı bəladan gözdə. Bu Firoon nətəər bir qılış çəkirsə bu uşağa, uşax atdı torpağa batır. Bir belə Quran kitabı batır, bir belə uşağın başın kəsir. Burda Məhəmməddən səda gəlir ki, ədə, torpağı götü qoy başına. Ona görə də qan axanda Həzrəti Məhəmməd peyğəmbər, adına qurban olduğum, deer ki, torpağı at başına. Uşaan başının qanı kəsir. Uşax bir “ya Allah” deyir, muna bir güj gəlir, minir ata. Keçir munun qabaana. Deer, sən bir qılış çəhdin, ay düşməni, indi nöübə mənimdi. Bir qılış çəkir, munun qıçının biri qırılır, düşür bir tayı o tərəfə. O biri qıça, bir qılış da vurur, atdarın qışdarın vırır, bir qılış da vurur, başı kəsilir. Baş düşür çaya. Çıxır gedir. Orda bütün dünya-aləm, Firoona lənət oxuyur. Qadınnar, kişilər təzdən evlənil-

lər, uşaxlar olur. Allah-taala bu uşağa heylə bir güj verir, bu da onun qanın alır. Firoon ölür. Bütün göyəcən difar hörmüşdü qırmızı kərpişdən. Allah-taala o qırmızı kərpişdən olan difarın daşdarın hərəsin bir tərəfə salıfıdı. İndi o qırmızı daşdar ki var, düşüf hərəsi bir tərəfə, o Firoonun daşdarıdı. O qırmızı daşı götüməh düzgün dəyil.

PADŞAH VƏ ÜÇ GƏNC

Üş yetim olur, deer, gəlin gedəh dilənəh. Tay yoxdu də bir şey, qalılar dilənməyə. Gəlif bir kalafada qalılar yetimlər, danışılar, söhbət eliyillər. Deer ki, Allah paççaha insaf verə, mana bir az qızıl verə, at verə, bayısını da maa verə, deyə, get dolan, çəkinmə. Bullar da incavara qəşəh uşaxmışdar, çirkin dəyilmışdər. Qara vəzir-nən də Şah oğlu Şah Abbas cənnətməkan gəzir həmişə. Gəzirmiş ki, həmişə görəh, oğru kimdi, əyri kimdi, yetim kimdi? Deer, vəzir, bax. Deer, baxıram. Biri deer, Allah şaha insaf verə, maa birəz qızıl, bir də at verə, dəə, dilənmə, get dolan. Deer, vəzir, yadında saxla. Deer, di sən dillən, sən dillən. Deer, ə, şahın anasın belə-belə eliyim, maa Allah versin. Deer, vəzir, yadında saxla. Deer, saxladım. Deer, sabax obaşdan bunnarı yanına gəti. Deer, yaxşı. Bunnar qalır burda.

Səhər vəzir gəlir deer ki, sizi şah çağırır. Deer, bəs diləyimiz hasil olur. Deellər, durun gedəh. Bullar ikisi sevinə-sevinə gedir, at, qızıl alajaxlar. Bu birsi də – gədə elə-belə gedir. Bilmir ki, axı eşidiflər. Gedillər, sıraynan hamısı düzülür. Paççah deer ki, kim nə əhd eliyifsə, alsın boynuna. Qaldılar belə. Biri dedi ki, şah sağ olsun, öldüsən də deyəjəm, öldüməsən də. Atam, anam yaxşı olufdu, indi ollar ölüfdü, dilənçi olmuşux. Dedim ki, şah mana at verərdi, qızıl verərdi, bayısın da verərdi, deyərdi, get dolan. Deer, keç bu tərəfimə. Mənim kimi bir qalix bayısı varmış. O birsinə deyir, sən nə dedin? Deer, mən də dedim, maa da birəz qızıl verərdi, at verərdi, gedif dolanardıx. Deer, keş bı tərəfə. Üçüncüyə deer, bəs, sən nə isdiyir-sən? Deyif, eşitdiyini. Buna bir şapalax vurdu, dedi, get, sana Allah versin. Uşağıdı da, ürəndə deer, kaş mən də bir şey deyəydim.

Gəlillər, gejdə genə o kalafıya. Gəldilər bu kalafıya. Bu birisi qızıl alıf yatıf, o birsi də qız alıfdı, kefdədi. Allahdan isdiyən qarnın tutuf, ajqarnına yatıf. Bunnar yuxuya keçəndə bu qızıl verilən oğlan bu qıza əl uzatdı. Qudurdu də. Oğlan sıçradı, gördü ki, bu qıza əl uzadır. Bu pıçağı soxdu onun qarnına, o da pıçağı soxdu munun qarnına. İksi də burda öldülər. Qızıllar da qaldı, at da qaldı, qız da qaldı bu anasını neyniyənə. Oğlan durdu munnara bir qəbir qazdı, bulları atdı qəbrə. Qızı da götdü, atı da götdü, qızılları da götdü, “Yallah” gəldilər. Gəldilər bulların evinə. Bir daxaldı evi. Oğlan qoçaxdı. Tələsih qəşəh evlər tihdirdi, o tərəfinə, bu tərəfinə qızıl qoydurdu. Paççahın bayısı da qalır burda. Paççahın anası deer ki, ay bala, bu qalix qızı verdin getdi, mən neyniyim? Bilmirəm, kimə verdin? Dilə-dişə verdin? Deyif, gedif gəzərih. Bu vəzirı çağırır, deyir, gəl. Bu bajımı bir axdarax. Gəlillər kəndə, deellər, şahın bayısın alan oğlan hardadı? Deellər, şahın bayısın alan filan oğlandı. Deellər, dilənçiyə ki, görəndə tanıyessan? Deer, hə, tanıyejam. Gəldilər bulların qapısına. Deer, şahın bajısın alan oğlan ordadı. Gəlillər bura. Vəzir baxır, deer, hə, şahın bayısına söyən bıydı.

Deer ki, tez atı bağlatdı, isdol qoydu, çay gətirdi, yeməh gətirdi. Qız içəridə irahlıyır, oğlan gətirir buruya. Deer, oğlan, gəl bırda otu görüm. Oturur. Deer, məm bajımı kim aldı? Nejoldu o oğlan? Deer ki, şah sağ olsun, qızıl verdiyin oğlan o gejdə bajına əl uzatdı, o biri oğlan durdu pıçağı soxdu onun qarnına, o da soxdu munun qarnına. İkisi də bir-birrərin öldürdülər. Mən də olları dəfn elədim, basırdım. Həmən bajını götürüb gətimişəm. Bu sahatda da hələ mənim bajımdı. İndi şah sağ olsun, mən də belə elədim. Şah deer, nə eləmişən, halal olsun. Adama işi Allah versin, bəndə kimdi? Ordan dedi, öz dəsdı-xətdinnən yaz ki, kəbini kəs, bu qızı ona ver. Qızı kəbin elədi, kəsdi, verdi mına, özün də gətđi qoydu vəzir. Dedi, kişiyə elə Allah versin, bəndənin verməyi başa qaxışdı. Hə, orda evləndi. Allah dilənçinin pəyın gətđi verdi.

MUSA PEYĞƏMBƏRİN ALLAHLA KƏLMƏLƏŞMƏSİ

Musa peyğəmbər Allahnan kəlmələşirmiş. Bir kişi, mənim kimi kasıbın biriymiş dana. Allah gösdərməsin. Deyir, ay ata, niyə gedif Musa peyğəmbərə demədin ki (səf deyərəm birdən, yadıma salın), Allaha deyə, biz nağayrax? Deyir ki, ay bala, utanıram. Nə deyim? Deyir ki, get, deynən bu padşahnan mən dolana bilmirəm, ajından qırılırx. Mən nağayırım? Bir arvadımdı, bir mən, bir də oğlum. Nə qazanıram, onu da tutuf alır. Dəmirçiymiş, at nallıyır-mış, üzümüzdən irax, nə bilim, öküz nallıyırmiş. Gedir, deyir, ya Musa, qurban olduğum o göydəkinə mənim xayışımı çatdır. Musa Allahnan kəlmələşəndə deyir, ya Allah, sana qurban olum, yolda bir kişi mənim qavağımı kəsdi. Dedi, qırılırx ajınnan, bizə bi çaara. Deyif, niyə? Deyif, padşah qazandığımı alır, qalırıx elə-belə. Deyir, get deynən hələ özünə bir çaara tafsın, dolansın. Onun otuz il ömrü var. Bu kişi oturur yolun qırağında, qurban olduğum qayıdıf gələndə elə heylə deyir. Gedir əvə. Arvad bir yannan, oğlu bir yannan, ay ata, nə deyir? Deyir, bala, belə-belə dedi. Arvad da sıdqi ürəynən, təmiz ürəynən deyir, Allaha pənah. Kişi də deyir, Allaha pənah. Gədə də deyir, Allaha pənah. Bu da çoxlu mıx kəsmişmiş ki, səhər öküz nallıya, ala bir az ayınnan-oyunna. Gejənin bir şəri çağırillar ki, ay mıx kəsən, dur ayağa. Ay köpəyoğlu, bu vaxd nə vaxdı, yatırıx. Niyə qoymursan? Deyir ki, dur, padşah ölüf. Ə, deyir, get, yeri öz işına. Padşahın otuz il ömrü var. Çox dirəşillər. Deyir, ay kişi, Vallah, ölüf, məni yolluyufklar ki, kəsdiyi mıxı mismar eləsin, gətirsin buraya. Tabut bağliyajıyır ona. Bu, inanmıya-inanmıya duruf gedir. Görürlər, elə gərçəhdi, söyünüşüllər ürəhlərində. Bu hində Musa peyğəmbər bir belə qızıl tökür kişinin əlinə, mismara görə. Mismarı aparıf verir dayna. Bəs bu niyə öldü? Bunun otuz il ömrü vardı. Deyir, ay köpəyoğlu, dinmə, səni öldürəjəm. Padşahı aparıllar, basdırıllar. Qayıdanda deyillər ki, bu nə işdi? Musa peyğəmbər deyir ki, üçüüz də bir sıdqi ürəhnən Allaha pənah dediz, üçüüzün də ürəyi bir oldu. Allah da otuzun onun ona bağışdadı, onun ona,

onun da ona. Apardığı mıxın əvəzinə bir dürriyə⁴⁰ kişiyyə qızıl verillər. O mıxı mismara döndərən, o Yusufu quyudan çıxardan Allah, o Allahdı. Ürəhdən onu çağıranın dadına yetər.

OVSANAYA DÜŞƏN TİKƏ

Bir peyğəmbər deyif ki, filankəsin bir oğlu olacax, on səkgiz yaşına çatanda onu ilan vıracax. Deyir, oğlu on səkgiz yaşına çatanda kişi fikirrəşir, heç olmasa bunun toyun görüm də. Gətirir, bunu evləndirir. Evləndirir. Gəlin gəlinnih paltarında görür ki, bir dilənçi gəlib, ajdı da, yeməh isdiyir. Pencərəni açır. Özünə gələn gəlinnih yeməyini də, gəlinnih paltarını da verir buna – bu dilənçiyə. Bu yiyir, gedir. İndi gözdüyüllər axı. Kişi bilir ki, bunun oğlu bu gecə ölməli, səhərə sağ çıxmamalı. Səhər açılır, gəlir. Görür oğlu sağdı. Deyir, ya peyğəmbər, səndə də yalan? Deyir, get döşəyi qaldır. Gedir döşəyi qaldırır. Görür ilan vırnıxır altda. Deyir ki, bu nədi, nə sirrdi? Deyir, bu gecə, gəlin, nə iş görmüsən? Deyir ki, belə-belə də, özümə gələn yeməh payını da yeməmişəm, əynimin paltarını da vermişəm. Deyir, Allaha o qədər xoş getdi, o tikə o qədər avsanıya düşdü ki, o ilanın başına ağrı yolladı, yazdığı talehi geri oxudu. Ona görə oları vırmadı. İlan canın hayına qaldı.

PEYĞƏMBƏR VƏ QARA QUL

Qismət insana elə bil ki, ananın qarnında yazılır. Qismətin nədisə, alınına yazılıfdı. Kimə qismətsənsə, kimə gedəjəysən, kimin evinə düşəjəysənsə, o, sənin qismətindi. Bu dünyada qismətdən yayınmağ olmaz. Ay bı cadıdı, bı filandı, bu havayı söz-söhbətdi. O cadı var e, mən də bilirəm. Elə bil ki, qız oturuf, qalif. Deyir ki, hə, sana bir belə verəjəm, məni cadı elə, gedim. Belə-belə şeylər var. Ama qismətdən artıx heş kəs yeə bilməz.

⁴⁰ Dürriyə – xeyli

O vaxdı, elə bil ki, hansı peyğambərin sə bavasının bir qara qulu olufdu. Peyğambərin bir qızı olufdu. Peyğambərin qızı olanda, baxır ki, bının qisməti yazıldı qara qula. Fikirrəşir deyir, mən neyliyim, bını nə təhər eliyim. Belə olmaz. Bı da mənim qızım, bının heş nəvəsi yaşda da dəyil. Çox balajadı. Bını mən neyliyim? Bını mən nətər eliyim? Bı yekəlir, böyüyəndə deyir ki, bını elə yerə göndərim, ölsün, gəlməsin. Özü də bilir ki, bı kismətdi. Hə, bını arvadına deyir. Deyir ki, bəs belə-belə. Arvat deyir, ya özümü öldürəjəm, ya bını elə yerə göndər, gəlməsin. Bını göndərir, deyir ki, bir kağız yazajam, aparıp bını verirsən Günə. Ordan maa bir cavab alıb, gətirərsən. Bı kağızı götürür gedir. Yolda bir nəfərə irast gəlir. Deyir, bı Günə bını nətər aparıp verərəm. Deyir, nə danışırsan, Günə yaxınlaşmağ olar? Onun şüası o sahatda adamı yandırır. Gedə bilməzsən. İkincisinə deyir, belə deyir. Üçüncüsünə deyəndə deyir ki, gedərsən Gün çıxmamış sübh vaxtı, sübh namazının vaxdı. Elə bir gedərsən orya, orda belə bir yer var. Ora bı kağızı qoyuf gələrsən. Axı bı olmaz e, bı kağız yanar e, qoymağ olmaz.

Bı gedir. Deyir ki, səni kim göndərif? Deyir də, belə. Deyir ki, gedərsən. Gedir çatır bırya. Deyir ki, səni göndərən, göndərifdi. Ama sən Günə kağız verə bilməzsən. Bı havayı söz-söhbətdi. Ama gedərsən. Deyir, bəs mən neyliyim? Ajam, susuzam belə. Bı da qaraymış e, neqrmiş də, çox qara. Deyir ki, gedərsən bir su var, Zənzəm suyudu, nədi, bilmirəm. Axır ki, bir su var, bı sudan içərsən. Yox, gedərsən. Bir su çıxacax qabağına. Köpüh kimi sudu. Elə-belə çıxır, yayılır. O suya çatdın, o sudan götürdün, əl-üzü yudun, onda yaxşı olajehdi. Get, əl-üzü yu. Get, ikinci su çıxacax qavağa. Bına çatarsan. O da ötgündü. Əgər çata bilsən, onnan qaşına, kirpihlərinə, başına vırsan. Üçüncü su qavağına çıxar, onnan içərsən, əgər içə bilsən, sən taleyin yaxşıdı, gedəjəhsən. Bı gəlir bı dediyi kimi eliyir, bı suları içir. Oğartana gözəl oğlan olur ki, həmi də cavannaşır. Deyir, sən cavan, on beş yaşında oğlan olajaxsan. O sudan işsən, qaşına, kipriyinə, başına vırsan, qapqara olajax. Ağ sudan işsən, dümağ olajaxsan. Göyçəy olajaxsan. Gəlir bı belə eliyir, qayıdır gəlir. Qayıdıb gəlir. Gələndə arvat deyir, a kişi, elə

qara qul getdi, b1 qızı verəh b1na. Axı b1 b1nı bilir, özü bilir ki, b1 peyğambərdir, b1na agahdı ki, b1, həmən adamdı. Gülür, deyir, hə, verəh. B1 qızı verillər. Deyir, ay arvat, bilirsən? B1 həmən qara quldu. Deyir, o nə deməhdi? Deyir, ay arvad, yazıya pozu, tağdirə təybir ola bilməz. Yazı yazıdı. B1 yazılıfdı, olmalıdı.

YAZIYA POZU YOXDUR

I mətn

Elə bil iki dənə padşah olurmuş, biri günbatanda yaşayırmış, biri gündoğanda. Bilların uşağı olmurmuş. Nəysə, birinin bir oğlu olur, birinin bir qızı olur. Allah-taaladan hökm olur, bilları axırda bir-birinə yazır Allah-taala. Hə, billar da özü də düşmən oluqlar bir-biriynən. Biri deer ki, dünyada həylə şey ola bilməz. Hə, deer mən qızımı itirejem dünyadan, verejem, getsin çıxsın bir tərəfə. QIZI yekəlmişmiş da, on bir, on iki, on üç yaş olanda, b1 qızın verir bir dənə Zümrüd quşuna. Zümrüd quşu b1nı vırır caynağına, götürür, aparır elə bil dünyanın o başında bir dəryanın qırağında bir qaya varıymış. Aparır b1 qayanın səkisində bir kahı var, b1 kahıda b1 qızı saxlıyır. B1nı b1rda saxlıyır, saxlıyır, saxlıyır, ta b1 yekəlir, yekə qız olur da. B1 oğlan da orda yekəlir. B1nın nə qədir atası deer ki, bala, səni əvləndirim. Deyir, yox, mən baş götürüp getməliyəm. Harda qismətim olsa, orda əvlənərəm, əvlənmərəm, öz işimdi. B1 oğlan da durur bir ilmi, iki ilmi, gəzə-gəzə düz gedir çıxır orıya. O qız harda yaşyır, harda olursa, orıya. Dəryanın qırağında otumuşmuş. Görür ki, dəryanın qırağında böyüh bir, qəlbi qaya var, b1 qayanın səkisində bir dənə qız gəzir. Deyir ki, ay baji, sən kimsən, nəçisən, nətərsən? Deyir ki, bəs hal-nağıl belə-belə. Mənim atamnan, elə bil bir padşah düşman olullar. Mənim də Allah-taala yazımı onun oğluna yazıb. Atam da qoymur ki, mənı verələr ona. Mənı gətirip b1rda saxlatdırır. Deyir, hə, elə mən də sənin günündəyəm. Nəysə, deyir ki, nətər eliyax ki, mənı orıya çıxardasan? Deyir, mənim qanadım var, quşam? Mən səni nətər götürüm çıxardım? Deyir, bəs nətər eliyax? B1 qız oğlanı örgədir ki, get bir mal kəs, tulux so-

yurmuşdar irəli, qatığı onun içinə yığmışdar. Malı kəs, soy dərisin, üfür, qoy irilənsin, ağzını da bağla. Gəti qoy bırya, dənizin qırağına. Anam gələndə deəjəm mən onu, onu çıxart mənən oynasın. Özün da gir onun içinə.

Həə, Zümrüt quşu gəlir ki, bı qız elə bekefdi, ele bekef. Deer, ay mənim qızım, niyə belə bekefsən? Deer ki, bax belə, sən çıxıf gedirsən, mən də təh qalıram bı qayanın üsdündə, bir adamnan danışmıram. Deer, bəs neyliyağ, nətəər eliyağ? Bu oğlan da malı kəsip, tuluğ eliyib. Girip tuluğun içinə ağzın bağliyb, orda yerdədi. Deer, bax onu çıxart, gətir bırya. Onnan mən günümü keçirim, sən harya gedirsən, get. Zümrüt quşu da ayrı quş olur dayna. Vırır çaynağına, çıxardır. Qoyur bının yanına. Bıllar bırdə (bağışda dayna) ikisi də bir yaşyıllar. Bının da iki uşağı olur. Həə, iki uşağı olur. Olanda paşşah Zümrüt quşuna deer ki, get mənim qızımı gətir. Zümrüt quşu gəlir deer ki, ay qızım, onda balaceydın, mən səni qanadımın üsdünə aldım apardım, mən indi səni nətəər alım? Deer, nənə, mən bıde, girəjəm bı tuluğun içinə, məni vır çaynağına, apar. Vırır çaynağına, Zümrüt quşu gətirir, padşahın meydançasında yerə qoyanda, tuluğun ağzı açılır, uşax da, gəlin də, oğlan da çıxır. Deer, Zümrüt quşu heysinnən ceynağıynan vırır, özü-özün öldürür. Hə, odu ki, deyiflər yazıya pozu, tağdıra tədbir yoxdur. Bax böyün bırdə yazıla ki, mənim başıma bir oğat gələjəy, onu pozmağ yoxdu. İlahi yazıf da.

II mətn

Bir gün Şah Abbas vəziri Allahverdi xanı da götürür çıxır səyahətə. Dərviş libaslı olullar. Gedir, bı şəhər mənim, o şəhər sənin. Gedip bir kəndə çıxıllar. Kənddə birəz nə bilim, mərsiyə-zad deyillər, pul yığıllar. Sora gecə buları qonağ eliyən olmur. Qalıllar ikisi də çöldə. Naxırçı gəlir. Gedir naxırdan çörəyi yığmağa. Çörəyi yığanda görür, ə, burda iki kişi oturuf. Deyir:

– A kişi, bırdə niyə oturmusunuz?

Deyir:

– Vallah, neyniyəh, qonağ eliyən yoxdu.

Deyir:

– Ə, gəl bura. Gəlin gedəcəyih bizə. Amba tay, evimiz çoustandı⁴¹. Düzdü, qapıda artırması var, orda yerüzü salajam. Çörəyi də, bu naxır çörəyinnən yeyehsınız.

Deyir:

– Əşi, nə olur olsun, evin olsun.

Gedillər, bılar, baxır görür ki, çox imkansız adamdı bı. Day nə bilir? Deyillər ki, dəvrişdi da ikisi də. Görüllər ki, ayə, bının doordan bir arvadı var, hamilədi, uje yetdiydi. Amba o qəddər də uşağı var, həddən artıq. Dört-beş.... Nəyisə. Allah verənnən yeyillər. Bu çavusdanın artması varımış. Bırda bılara yer salır. Özdəri çavusdanda yatır, mərəyin içində. Gecənin bir yarısı arvat başdıyır vayhameyi⁴² yerə qoymağa. Bu arvat doğannan sora vəzir görür ki, bir kişi peyda oldu, gejenin bir yarsı. Bı kişi arvat yatan yerə girəndə yapışır qolunna:

– Ə, hara gedirsən, görmürsən orda, arvad doğup? Sən hara gedirsən ora?

Deyir:

– Ə, sənin gördüyünə baxma, məni heş kəs görmür.

Nəyisə. Gedir.

Deyir:

– Hara gedirsən?

Deyir:

– Gedirəm onun yazısını yazam. Onun yazısını yazmağa gedirəm mən.

Gedir. Çıxır.

Deyir:

– Ay qardaş, nə yazdın? Maa de da, başına dönüm.

Deyir:

– Beyjə Şah Abbasın bir qızı olufdu, o qızı bu oğlana yazdım.

Deyir:

– Ə, naxırçının oğluna?

Deyir:

⁴¹ Çoustan – daxma

⁴² Vayhameyi – körpəni mənasında

– Hə.

– Ə, nə danışırısan?

Deyir:

–Vallah (söyləyici gülür – top.).

Səhər durur. Şah Abbasa deyir ki, şah sağ olsun, beyjə sənin bir qızın oluf, bu naxırçının da bir oğlu oldu. Sənin o qızını bu naxırçının oğluna yazıp. Belə bir hadisə oldu. Deyir:

– Hə, o yazan belə, oyan, bayan. O kimdi? Onu mən pozaram.

Deyir:

– Yox, şah sağ olsun, heç ora-bura əl-ayağ atma, Allah yazdığı yazını poza bilməzsən.

Deyir:

– Yox, pozajam.

Deyir:

– Nə deyirəm?

Naxırçını çağırır deyir:

– Naxırçı.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Qardaş, başaa dönüm, görürəm sənin on-on uşağın var da, mən züryət üzünə həsrətəm. Beyjə olan oğlu ver maa. Uşağı qoyax tərəzinin bir gözünə, qızılınan barabər. Ver onu maa, mən aparım. Mənim də zuriyətim olsun.

Deyir:

– Ay dərviş qardaş, mən ona hes-zad dəəmmərəm, çünki mənim şerikim var. Anasıynan danışib saa dəə bilərəm.

Anasıynan danışır. Deyir:

– Əşi, ver də. Noolajax? Birinci, Allaha da xoş gedər, ikinci də yəqin züryəti yoxdu. Bizim də o qədər qarnı açığ, başı açix uşağımız var, bax gör, saxlıya bilmirih. Uşağı gətirir, qızılınan barabər qoyur. Uşağı götürür, gedir. Gedillər indi başqa kəndə. Gedir bir sıldırım qayanın başında dayanır. Deyir ki, vəzir, indi bax. Uşağın əyağınnan tutuf tulluyur ağzı aşağı tərəf. Deyir:

– İndi yazsın görüm, yaza bilir?

Guya rəvayətə görə, uşağı göydə tutullar, qoyullar ora, bir yerə. Ta heş-zad olmur. Allah-taala tərəfinnən bir ceyran gündə gəlir bu uşağı əmizdirir, gedir. Bir gün bir ovçu gedirmiş, görür, ə, ceyran sərilip nəysə. İsdiiyir vura. Deyir, ə, sən öləsən, balası var, əmizdirir. Bını vırmağ olmaz. Birəz yaxınnaşır, ceyran qaçır, görür yerdə nəysə qaldı. Tez gedir, görür ki, ə, bı, bir oğlan uşağıdı. Deyir, mənimkin Allah yetirib, züriyyətimiz yox, bir şeyimiz yox. Götürüb tez qaçır, gəlir əvə. Ovçu deyir ki, arvad, belə bir şeydi, Allah yetirib maa. Sən də qoynunnan onu sal, lap olsun doğma oğlumuz. Allah yetirib. Nəysə, bu uşağı elə böyüdüllər, keyfin isdiyən. Qulluğ eliyillər. Bı yekəlik, uje om beş-on altı yaşına çatır. Yənə bir günnərisi indi bı səfər Şah Abbas dərviş libasında yox, öz libasında bütün məmləkəti gəzir, bira da gəlir. Buranın da kətxudasına deyillər ki, şah ordan gəlip, gələcəh sizin kəndə, o kətdən də çıxıp gedəjəh. Kətxuda da burda çay, çörəh, yaxşı yeməh hazırrıyır, ağsakqalı, qaracakqalı yığır. Bu şaha layiq bir adam tapbır ki, şahın qabağına çay aparsın, çörəy aparsın də. Hamı gedə bilməz. Hamı deer, ovçunun oğlunnan başqa heş kəs onu apara bilməz. Ovçunun oğlu apara bilər. Deyillər, gəlsin. Ovçunu çağırılar. Deyir, nə deerəm, gəlsin də. Dəə bilər ki, vermirəm? Nəysə, şah gəlir, vəzir Allahverdi xannan düşür, sifdə məhrəba çiyində, afdafa əlində, içəri girən kimi vəzir Allahverdi xan gülür. Deyir:

– Vəzir, nəə gülürsən? Mən şaham, məni görmüsən? Neçə ildi yanımda işdiyirsən. Bırda da bizdən başqa bir kəs yoxdu. Pisəmsə də, Allah yaradıp, yaxşıyamsa da. Niyə gülürsən? De də.

Deyir:

– Şah sağ olsun, bilirsən nə var?

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Vaxdilə sənin qızaa yazılan oğlandı bı. Ona gülləm ki, sən tulladın haa qayadan.

Deyir:

– Həylə şey ola bilməz.

Deyir:

– Bıy. Çağır soruş.

Nəyisə. Çörəh-zad yeənnən sora, şah deyir ki, bu oğlanın sahibi kimdi? Deyir ki, ovçunun oğludu. Deyir:

– Ovçunu çağırın gəlsin.

Ovçu gəlir. Deyir:

– Ovçu, sənnən bir söz xəbər alacam. Düzün dedin, saa ənam da verif, çıxıf gedəcəm, nağdısın mən billəm. Səf dedin, boynunu vurdurajam.

Deyir:

– Əşi, mən kiməm ki, şahın qarşısında səf danışam?

Deyir:

– Sən maa deynən görüm, bu oğlanı hardan tapbısan? Kimdi? Deyir, öz oğlun dəyil, mən bilirəm.

Deyir:

– Şah sağ olsun, yalanın nə sözü var? Filan yerdə bir qaya varıdı. Orda gördüm bir ceyran əmizdirir. Ordan tapıf gətirmişəm.

Deyir:

– Hə, vəzir, düz deyirmişsən. Bıdı deyir, ovçu.

Deyir:

– Ha.

Deyir:

– O oğlanı verehsən maa, göndərəcəm İsfahana, bir kağız var, aparıf vəkilə verəjəh, çünki mənim ürəyim bircə bına qızır.

Tay nə dəə bilər bı? Deyir:

– Nə deyirəm.

Həə, bu götürür vəkilə bir kağız yazır ki, vəkil, bu oğlan ora çatan kimi bının boynun vırdırıb tökürsən quyuya, üsdün də basdırırsan. Bir dəyqə imkan vermirsən. Kağızı verir. Kağızı bükür, papağı varmış, papağın bırasına qoyur, çıxır gedir. Gethaget, gethaget, bıra İsfahan, ora İsfahan, gedif çatır. Gecə gedir çatır. Çatır, ə, mən harda qalım? Hamı yatıb, ora-bura. Görür, ə, bir yerdə güllü, bülbüllü, gəşəy bir bağ var. Deyir, sən öl, girim elə bu kolun altında

yatım. Səhər durup gedərəm də, taparam vəkili. Bu girir, burda yatır. Bu da olur həməən qızın bağı ki, bı qızı o oğlana yazmışdılar. Bu qız durur, tezdənnən çıxır səyahətə, təmiz hava alsın, gəzsin. Bağı gəzir, gəzə-gəzə görür kü, kolun dibində bir qaraltı var. Gəlir belə baxır, görür kü, bu, bir oğlandı. Qız birinci səfər baxan kimi bına vırılır. Görür, ə, bı bir oğlandı ki, Allah-taala bını tək yaradıb. Burasına hərrənir, orasına hərrənir. Baxır, görür papağında bir kağız var. Kağızı xəlvət götürür. Gədə yatıf, xəbəri yoxdu. Oxuyur, görür kü, dədəsi yazıb ki, bu oğlanın çatan kimi boynun vırdırın. Bu bilirmiş da, atasının peçatın-zadın, hamısını bilirmiş. Keçir içəri. Götürür yazır ki, vəkil, bı oğlan ora çatan kimi qızımı verib ona, yeddi gün, yeddi gecə toy eliyəjhəsən, bir dəyqan əskih olsa, boynuu vırdırajam. Onnan sora oğlan da qıznan gedir qızın evinə, qızın otağında qalılar. Səhər bir də gətirir qatdıyır qoyur dədəsinin əvdəki peçatınnan vurur qız, gətirir, qoyur oğlanın qabağına. Oğlan durur tezdənnən bura vəkil, ora vəkil, gedir, sarayı tapır. Deyir:

– Şah Abbasdan kağız gətimişəm.

Kağızı alır. Görür yazıb ki, vəkil, bu oğlan ora çatan kimi mənim o balaca qızımı verip yeddi gün, yeddi gecə toy eliyirsən, bir dəyqə əskih olmamalıdı. Həə, tez əmr verir. Toy hazırığı olur. Yeddi gün toy vırdırır, qızı verir bına. Bu da qalır bırdə. Deyir:

– Bırdə da qalmalısan, paçcah deyif. Heş yerə gedə bilməzsən.

Qalır qızın imarətində. Bunnar o qədər bırdə qalılar ki, bir oğlanları olur. Uşağ olur üş yaşında, qolunna tutub yeritməli. Şah da bir neçə ilin müddətinə getmişimiş də. Xəbər gəlir ki, carçı gəlir ki, uje şah qayıdır. Hamı çıxır bının pişvazına. Bı da deyir ki, çıxax da dədəmin qabağına. Çıxır. Uşağın bir əlinnən gədə tutur, bir əlinnən də qız. Uşax da yeriyə-yeriyə gedir. Vəzir o yannan gəlirmiş, bıları görən kimi gənə gülür. Deyir:

– A vəzir, indi nəyə gülürsən?

Deyir:

– Şah sağ olsun, düz yeddi ildi, on ildi sənnən döyüşürəm ki, bı yazıya pozu yoxdu. Sən gündə bir hokqa çıxardırsan. Deyir, o

gələn sənin qızındı, o sənin nəvəndi, o da həməən göndərdiyin oğlandı, alıf qızı.

– Ə, sən nə danışırsan? Vəkili gör neyniyəjəm?

Deyir:

– Neyniyehsən, ta orasını özün bilərsən.

Gəlir görür, qız bınındı. Görüşüllər. Belə əlüjü bı oğlannan da görüşür, uşağnan da. Heç evə getməmiş qırmızı geyinip çıxır taxda. Vəkil gəlsin bıra.

– Ə, vəkil, sən nə ixdiyarnan mənim qızımı götürüb vermişən gədənin birinə, mən nə bilim kimə, nəyə?

Deyir:

– Şah sağ olsun, sən yazmısan əmir, mən də eləmişəm.

Deyir:

– Nə yazmışam, ə?

Deyir:

– Yazmısan.

Deyir:

– Kağızı saxlamısan?

Deyir:

– Bəli. Kağızı mən ata bilərəm?

Kağızı gətirir. Şah baxır görür kü, hə, düzdü, elə xətd də bının xətdinə oxşuyur, ama peçat bınındı. Özü də yazılıf ki, yeddi gün, yeddi gecə toy elə. Deyir:

– Soruş, bircə dəyqə kəm eləmişəmsə, boynumu vurdur.

Onnan sora deyir, hə. Vəzir düz deyirmiş. Yazıya pozu yoxdu.

III mətn

Guya ki, şahın qızının talehi yazılmamışımı. Qalmışımı. Deyiflər, bu gecə gələcəhlər şahın qızına taleh yazmağa. Qızı aparıb qoyullar bir küşdə, tölədə. Gəlillər, sifdə heyvannardan başdıyıllar. Həə, bu qurbannıxdı, bu ehsana gedəcəh, bu mundar olacax, munu çakqal yeyəcəh, bu da böyüyəcəh. Birdən qayıdır, ə, şahın qızı da qalib burda. Deyir, ə, muna yaxşı taleh yaz. Sən Allah, üzr isdiyirəm, da soruşursuz, mən deyirəm. Qırx gün də buna pozğunnux yaz. Bunu

qulağıynan eşidir. Vaxd gəlir, bunun talehi açılır, gedir. Yaxşı üş dənə də uşağı olur. Dedişi vaxd çatır də. Qız axı munu bilirmiş. Bildiyinə görə durur özünün başının kalağayısını açır, özünü asır. Aparıllar bunu kəfn-dəfn eliyillər guya ki. Gecə qavır munu sıxır atır çölə ki, sən ölməli deyildin, niyə ölmüsən güya ki. Qalır. Səhər gəlmir də evə, gedir. Qırx gün bu, deyilən yola düşür, qırx günnən sora gəlir çıxır evə. Deyir, Allahın yazdığını poza bilmərəm.

ŞAH ABBASLA KASIB

Belə eşitmişəm Şah Abbası. Elə bil kasıb bir kişi varıymış. Heş bir şeyi yoxuymuş. Bir-iki toyuğu varıymış. Toyuğu satır verir yemiş-qarpız cəvirdəyinə. Qışın günü aparır, əkir. Camahat toxum əkən vaxdı bının yemiş-qarpızı hasara çatır. Kişi durur yühlüyür, üzdən irəğ, əl ulağına, aparır. Şah Abbas da vəzir Allahverdi xannan dəriş-libas oluf gəzirmişdər. Həə. Deyir, Şah Abbas binnan qavax gələndə deer, a kişi, yükün nədi? Bı dimmir. Bir də deer, a kişi, yükün nədi? Bı dimmir. Bir də deer, a kişi, yükün nədi, niyə dimmirsən? Deyir, sən gör nətəər biqanacağ adamsan ki, yük ulağın belindədi, maa deersən, a kişi, yükün nədi? (Söyləyici gülür – top.). Hə, deer, bəs bı nədi? Dedi ki, aparıram Şah Abbasın mənzilinə, bəlkə maa bir az dolanışıxdan, puldan-zaddan verə, dolanam. Deyir, nolar, get. Gedir. Gedir oturur məkanında. Görür ki, qışqırıllar, ay yemiş-qarpız alan, hay. Deyir, onu gedin bırya gətirin. Deyir, a kişi, satdığın nədi? Deyir, yemiş-qarpız. Deyir, a kişi, bu vaxdı yemiş-qarpız olmur, bəs belə şey olar? Deyir ki, Vallah, şah sağ olsun, əhdiyim qışın günü əmələ gəlif dayna. Kasıb adamam, heş zadım yoxdu. Deyir, bəs bını nəyə gətimisən? Deyir, elə gətmişəm ki, maa bir az puldan-paradan verəsən, dolanam. Hə... Gətirir bının yemiş-qarpızın alır, bına bir az pul verir, ta bının elə bir şeyi yoxuymuş ki, civinə-zadına qoya. Pulu qoyur, üzdən irəğ, eşşəyin alığına. Buna him eliyir ki, get, gəlif bir savetdığın⁴³ hak-hesavin,

⁴³ Savetdix – Sovet hökuməti zamanı mövcud olmuş sovetlikləri nəzərdə tutulur.

gəlir pulunu alarsan. Bı gedənnən sora vəzir Allahverdi xan deer ki, şah, o pulu ona verdin, yaxşı elədin. Bı camahatın gəlirin niyə verdin? Deyir ki, mən vermədim, Allah verdi. Deyir, sən öl, gedijəm o pulu onnan alam. Duruf daldan tərənir vəzir, geyinif-keçinif. Deyir, a kişi, hey! Deer, hey! Deyir, yavaş get, o pulu sənnən alejem. Deyir, a kişi, mən onsuz da lütəm, kasıbam, alajexsan, alajexsan, mən nə deyim. Nəysə, çatır, deer, yox, kişi, sənnən bir-iki söz soruşajem. Əyər dedin, o pulu sənnən almejem, deməsən, alejem. Deyir, a kişi, dünyada gedijəh çoxdu, gələjəh? Deyir, gedijəh çoxdu. Deyir, niyə? Gedijeh gedip, gələjəh də onun dalınca gedir. Həə, bir də deer ki, dünyada kadın çoxdu, kişi? Deyir, kadın çoxdu. Deer, niyə? Kişi çox olar. Deer, yox, kadın kadındı, elə kişi də var, o, kadınnan betər kadındı. Bını da deyir. Həə. Bir də deyir ki, a kişi, Allahın yerin bilirsən? Deyir, hə. Deyir, harda? Deyir, ode, o yalın dalıncadı. Kişi deyir e. Deyir ki, indi onun yanına gedə bilərsən? Deyir, ay vəzir, sən özün şah vəziri, gör bı abırnan, bı livasnan Allahın yanına getməh olar? Deer, bəs neyliyəh? Deer, sən livasını soyun ver, mən geyim, gedim görüm Allah nə qayırır. Livasın soyunur verir bına. Gözün oğurruyur, eşşəyin alığınnan pulu da çıxardıp qoyur bırıya (qoynunu göstərir – top.), üzəngini basır, atı minir. Deer, di sür gör Allah nə qayırır. Deer, Allah qaltax⁴⁴ qayırır. Səni qaltaxdan aşırır, məni mindirir. Get Şah Abbasa denən gərəh bı atla livası da ordan maa vereydi.

Bax Şah Abbasdan bunu bilirəm. Bir də həmməşə o deyirmiş ki, məni elə yerə aparın ki, orda mənnən böyüh adam olmasın. Böyüh, yanı uşax, körpə uşax yanına aparma məni.

HAZIRCAVAB BƏHLUL

İki paşşah vardı. Bunnarın sarayınnan, imarətinnən kənarında bir elçi daşı vardı, böyüh elçi daşı vardı. Həmin elçi daşına gəlif çıxan adam paşşahın qızın isdiyərdi. Bir gün paşşah çıxdı ayna-

⁴⁴ Qaltax – yəhər

bəndə, seyvana. Küləfirəngi deyirdilər. Paşşah gördü bu elçi daşının üsdündə bir nəfər adam əyləşif, onun paltarı, əbası-zadı bizim devlətdə yoxdu, şəhərdə yoxdu. Deməli, bizim məmləkətin adamına da birəz oxşamır. Vəzirin çağırır. Vəzir, vəzir! Gəldi. Dedi, şah sağ olsun, mənim üçün buyrux? Dedi, get gör o daşın üsdündə oturan elçi kimdi? Bizim məmləkətin adamına oxşamadı əbasınnan. Vəzir gəldi, elçi daşının üsdünə çatanda salam verdi. Elçi daşının üsdündə oturan adama salam verdi, elçi dimmədi. Cibinnən bir qələm çıxartdı. Belə bir dayirə çəhdi, qövis. Dimmədi. Vəzir getdi şahla salam-kəlam eliyənnən sora, dedi, Vallah, paşşah sağ olsun, o bizim döölətin, hökumətin adamı döyül. Salam verdim, başa düşmədi. Daşın üsdündə belə bir dayirə çəhdi. Dedi, mənasın bildin? Dedi, yox. Dedi, Bağdadi-Xəlifənin qardaşı Bəhlul Danəndədən soruşax, o bilər. Dedi, gedin, hardadısa tapın, onu mana gətirin.

Nəysə, uzun sözün qıssası, getdi Bəhlul Danəndəni tafdı, olan əhvalatı ona danışdı. Dedi, filan paşşah səni çaarır. Bullar gəlməhdə olsun. Deer, yolda Bəhlul Danəndə deer ki, gəl bazar səmtinnən gedax. Bazar səmtinnən gələndə Bəhlul Danəndə bir balaca xoruz, balaca beçə deyillər əbasının altına vurdu, bir dənə pıçax götürdü, iki dənə də qoz cibinə saldı. Gəldi, paşşaha salam-kalam elədi. Paşşah dedi ki, Bəhlul Danəndə, get gör o adam nə deer, o elçi. Vəzirim bilmədi. Gəldi salam-kalam eliyəndə, o elçi cavab vermədi, o dayrəni gösdərdi. Axı, Bəhlul Danəndə pıçax götürmüşdü. O dayrəni iki yerə böldü. Elçi civinnən bir avış darı çıxardı, atdı daşın üsdünə. Bəhlul Danəndə əbasında bir çolpa – xoruz götürmüşdü. Beş dayqada xoruz onnarı dənnədi. O sahat elçi civinnən bir böyüh soğan çıxartdı, qoydu arıya. Bəhlul axı bazardan gələndə qoz almışdı, qozdarı da qoydu soğanın yanına. Elçi durdu getdi öz məmləkətinə tərəf. Bəhlul da durdu gəldi paşşahın yanına. Salam-kalamnan soora paşşah dedi, Bəhlul, onun mənasın bildinmi, onu yola sala bildinmi? Dedi, bəli, bildim, paşşah sağ olsun. Dedi, o, nə gəlmişdi? Dedi, onu o məmləkətin paşşahı göndərmişdi ki, mana tabe olsun, mən güjdü devlətəm. Mən də bazardan gələndə civimə bir pıçax aldım qoydum, iki qoz aldım qoydum, bir də bir xoruz aldım. O, dayrəni

görsədəndə pıçağı çıxartdım, dayrəni iki yerə böldüm, dedim ki, dünya bir paşşahın ola bilməz. Belə şey olmuyuf tarixdə. İki yerə böldüm – biri sizin, biri bizim. O elçi o dəəğə əsəbləşdi ki, bizim saysız ordumuz, qoşunumuz var, yəni alajayix. Bir avış darı çıxartdı daşın üsdə atdı. Mən də bir çolpa vurmuşdum qoltuğuma – əbamın altına. Onu çıxartdım atdım. Beş dayğada dənnətdim ki, sizin yüzünüzə bizim birimiz bəsdı. Özünüzü yığışdırın. O, o sahat bir soğan çıxartdı atdı ki, ajılıx saldın. Mən də, üzr isdiirəm, çıxartdım iki qoz atdım ki, ajılıx düşür mənım q..darıma kimi... Ajılığı sən salmısan, mən salmamışam. Elçi hirsəndı, çıxdı getdı.

ALLAH AĞLIMIZA DƏYMƏSİN

Biri varıymış, hə bir kişi varıymış. Bı kişi dünyada heç yetimə, yesirə, qonağa heş bir hörmət eləməmişimış, ya bir çörəh verməmişimış. Bıın da bircə oğlu varıymış. Bı gedir, deməli, bir halal süd əmmiş kişinin qızın elçiliyir, alır bı oğluna. Elə bilginən şıx kimi olur ha, bax bı zənən. Elə bir gəlin olur ki, ayrı cür. Nəysə, aradan bir ay, üç ay keçəndə bı gəlin görür ki, bı kişi toydakı kişi döyül, kişi ölür. O dünyeynən əlləşir. İrəli vaxdı gəlinə gərdəh qururdular. Bir günnəri durur gərdəyi siyirir, deyir, filankəs əmi, hey. Deyir, mən gedəjem. Niyə sən bı abıra düşüfsən? Gərəh maa deyəsən. Deyir, məəm ayrı dərdim var, odum var. Deyir, yox, gərəh deyəsən. Çox sözdən sora deyir, qızım, bəs Allahdan gizdin olmuyan iş sənnən niyə gizdin olsun? Allah-taaladan sada gəlif ki, sənın varyatını alajam. Deyir, a kişi, elə bınnan ötrü? Deyir, hə. Deyir, bı hasat bir məsələdi, bıı sən niyə özünə dərd eləmisən? Bı gəlin də elə bir dərrəkəli, ağıllı bir gəlinimış. Gözdüyür, peyğəmbər gəlif toya gedirmiş o vaxd. Yüyürür, gedir peyqəmbərin əlinə ayağına döşənif ziyarət eliyir. Deyir, ay qızım, nə mətləbin var, maa de. Niyə əlimə-ayağıma döşənirsən? Bəs nə mətləbin varsa, maa de. Deyir, ya peyqəmbər, canım saa qurban olsun. Mən ha belə bir kişinin bir oğlu var, onun yoldaşyam, çox da varyətədi olub. Nəysə, Allahdan sada gəlif ki, onun varyətin alajam. Get Allah-

taaliya denən ki, bizim varyətimizi alsa da, ağılımızı almasın. Gedir peyqəmbər, deyir. Deyir, ya peyqəmbər. Deyir, hey. Deyir, get o zənənə denən kin, afərin onun ağılına-kamalına. Mən qavaxcan adamın ağılın alıram, sora varyətin alıram. O varı bağışdadım ona, yesin də, yedirtsin də. Dolansın. Onnan sora kişi gəlir, başdıyır yol çəhdidir, körpü tihdidir, nə bilim. İndi helə o hər cürə adamlar var, hər cürə. Hər cürə nağıl da var.

HARIN QARININ QIZILLARI

I mətn

Həə, Bəhlul Danəndə də həmməşə qarğunu minif şəhərdə gəzirmiş. Hə, bının qardaşı varımış – Bağdadi-Xəlifə. Deyir ki, ə, qardaş, sən də bir yurt yeəsi ol, bir yerin olsun, bir yurdun olsun, bi şeyin olsun. Deyir ki, mənim o qədir varyətim var ki. Ə, qardaş, sən də birəz taxıl əh, deyir. Gedir, bir az toxum alır gətirir, aparır göyxramnıx qəliyə⁴⁵ səpir. Deyir, ə, qardaş, bı milləti özuna güldümə, orda taxıl olmaz. Deyir, Allah versə, o daşın üzündə də olar. Deyir, ə, qardaş, yazıxsan, düzdərdə qalmısan. Deyir, yox. Deyir, quşun dilin bilirmiş o Bəhlul. Gedir bir beş, on, irmi qoja mal, gamış, nə bilim, kəl alır, aparır bir dərədə qırır, oturur orda, yanında. Gəl ki, quşhaquş quzannar⁴⁶ gəlir. Qışqırtıdan qulax tutulur. Bı da oturuf tamaşa eliyir. Deyir, bax ki, quşğunnardan biri deer ki, qoja baba gəlmədi, qoja baba gəlmədi. Aradan bir xeyləh keçəndə görür ki, göynən birin gətirillər, qanadı-zadı qırıx gətirillər salıllar leşin içinə. Yeyir, deyillər, qoja baba, heş belə bollux görmüsən? Deyir, yox, bala, heş belə bollux görməmişəm, ama irəli vaxdı Harın Qarın olufdu. Onun yeddi küp qızılı odu, flan yerdədi. Bının yerin bilir. Gedir kankan tapır, bı yeddi küp qızılın yeddinin də qazır, gətirir, tökür meydana. Padşahlara deyir, gəlin hərənız birin götürün. Deyillər, yox, biz sənnən bacara bilmərih. Bəhlul da həylə olur.

⁴⁵ Göyxramlıx qəliyə – daşlı-kəsəkli yer

⁴⁶ Quşhaquş quzannar – qarıldaşa-qarıldaşa gələn quzğunlar

II mətn

Bəhlul Dananda beleymiş. Bəhlul Danandaya qardaşı deyirmiş ki, ay Bəhlul, gələndə məclisimə yaxşı geyin gəl. Gələndə bi dəş köhnə paltar geyirmiş, gedirmiş, orda qapının ağzında oturmuş Bəhlul Dananda. Qardaşı deyif, niyə bizi biyavır eliyirsən? Deyir, niyə, noluf? Axırı bir gün bu məjbur eliyir, bir dəş təzə paltar geyir, gəlir qardaşının yanına. Bunu çəkillər məclisin başına. Donunnan tutur deyir, ye, donum, ye. Ye, donum ayyamıdı, ye.

Gedir nə qədər arıx, axsax mal alır, gətirir, kəsir, tökür bir düzə. Bir düzə tökür. Qarğa-quzğun yığılır, gəlir, yeyir. Gördülər ki, bir quzğun zoran gətirir quzğunnarı, bir lüt quzğunu. Gətirəndə deyir ki, bu nəyindi? Deyir, atamdı. Quzğunnarın böyüyünün atasıdı. Quzğunnar deyir, atamdı. Quzğuna deyiflər, bava, heç belə bollux görmüsən? Deyif, o vaxdı Harın Qarının dövründə indi nə vaxd, neçənci ilimişsə, onda belə bir bollux gördüm. Onda yedilər, oday ha, küplərnən qızılı filan yerdə yatır. Ordan gedir həmin qızilları Bəhlul Dananda çıxardır gətirir tökür, qardaşına deyir, nə qədər yığırsan, qohum-öylədinə verirsən ver. Bax Bəhlul Dananda budu.

SÜLEYMAN PEYĞƏMBƏR VƏ BAYQUŞ

Hə, çox şey billəm. Bir də Süleyman peyqəmbər quşun dilin bilirmiş. Hə, bütün quşdarın hamsın yığırmiş, elə bil, də müşavirə kimi, iclas eliyirmiş. Bütün quşdar hamısı gəlirmiş, bı qarauş gəlmirmiş. İndi bəyquş eşitmisanmı? Onun adın qoyup bəy quş. Hə, bütün quş hamı gəlir yığılırmış, bı, hamıdan sora gəlirmiş. Günnərin bir günü bını xırçalıyır, deyir, ey mənim quşum! Deyir, bəli. Deyir, sən niyə mənim çağırma hebelə gəlirsən? Mən Suleyman peyqəmbərəm, özü də bütün quşun dilin bilirəm mən. Görəh sən niyə belə gəlirsən? Bının səbəbi nədi? Deyir, ya peyqəmbər, canım saa qurban olsun, mənim bir atam var, o qədir qojalıf ki, tükü tökülüf təmiz. Gözdüyürəm, quşdar gəlir, hamı keçir, onnan sora onu tərgidif gəlirəm. Deyir, onu mənim hüzuruma gətirə bilərsən? Deyir, hə, gətirərəm. O biri çağırıda alır qanadının üsdünə qarauş

bı lütü – atası lütümüş – bını gətirir Süleyman peyqəmbərin hüzuruna. Deyir, ey mənim quşum! Deyir, bəli. Deyir, söylə görax bir bı qədir qojalmısan, dünyada nələr görmüsən? Deyir, ya peyqəmbər, dünyada çox şey görmüşəm. Deyir, qanadımın quvvalı vaxdıda, qanad çalır bir qərinə yol getmişəm. İndi bir qərinə neçə ildisə, bilərsən də onu (məne müraciət edir – top.). Gedif çıxmışam bir viləyə, gün kimi ora yanır. Baxmışam ki, oranın tikilisi hamı qızıldan, gümüşdəndi. Okqədir maa orda hörmət eliyiflər. Hansı qarıya gedif qommuşam, maa heyvan kəsif atıflar. Maa o qədir baxıflar ki, ta heç o evdən gəlməh isdəmirdim. Neçə il orda qaldım, onnan sora durdum bir də qanad çaldım, deyir, dedim gedim görüm öz viləyətimi. Deyir, gəldim ki, elə həməndə daşdı, həməndə viləyətdi. Deyir, burda bir də qaldım. Bir xeyləh də qalannan soora deyir, durdum bir də getdim, deyir. Bir də getdim həməndə viləyətdə çıxdım ki, həməndə gördüyüm o qurqu-pusatlar yoxdu. Ancax kərmə qalağıdı, soora daxmalardı, torpağ altda qalan. Deyir, bı kərmənin üsdə qondum, tarap maa bir güllə atdılar, o kərmənin üsdə qondum, tarap maa bir güllə atdılar, peyqəmbər sağ olsun, ordan qaçır canımı qutarmağı özümə bir iyitdih bildim. Dünyanın sifdəsin elə gördüm, axırın daxma, kərmə-qalaxlı gördüm. Həə bax o da həylə nağıldı.

KASIB KIŞI İLƏ İLAN

Biri də oluf. Bir kasıf kişi varıymış. Çox kasıfın biriymiş. Deyir, bı dururmuş dərəbədəyə gəzirmiş, dilənirmiş. Deyir, bir ilan bının qarşısına çıxır. İlan dillənir. Deyir, nə gəzirsən, kimsən, hara gedirsən, hardan gəlirsən? Deyir, hal-nağıl belə-belə, kasıbam, ölürəm, heç bi şeyim yoxdu. Həə, deyir, məndə səni varrandıraram. İlan bına deyir. İlan bına ağzınnan bir dənə üzüh çıxardır verir, deyir ki, bı üzüyü apararsan, harda desən ki, üzüyüm, sənnən filan şeyi isdiirəm, hazır olmalıdı. Bı götürür gedir, ama deyir gələndə, gələrsən ha, şərəkix. Bı götürür gedir, gedir bir bərri-biyaban düzdə oturur. Deyir üzüyüm, sənnən bir filan qədir qızıl isdiirəm. Allah-taala bının başınnan tökür. Bı qızıldan yığır bir xurcuna, atır dalına,

gəlir. Deyir, ə, kimdi ilanın yanına gedən? Bırdan durur keçir, gəlir. Biraz keçənnən soora deyir, bir də gedim görüm genə o ilan çıxajax qavağıma? Gedir, gedir, bı ilan genə çıxır. Deyir, gəl, gəl, olan işdi. Deyir, genə get. Gedir genə birəz tapır, nə alır, nə yığır genə xurcuna, gəlir. Gələndə, durur genə gedir. Həə gedəndə, deyir, sən öləsən, bı ilanı vırıb öldürəjəm. Əlinə bir paya alır. Ordan çalır, bırdan çalır, ilan qaçır özün salır dəliyə. Bir də gəlir, sora bir də gedir. Bir də gedir, genə deyir, gəl, gəl. Get, ilan deyir. Gedir genə bir torba götürür, gələndə düz gəlir ilanın yanına. Deyir ki, a kişi, hey! Deyir, hey. Deyir, o sifdə, oğurrux vaxdıydı, oğuruğ elədin getdin. Sora da müharbeydi. Onda da isdədin məni öldürəsən, öldürə bilmədin. Axırı, düz yola qayıdıp mənim yanına gəlmisən.

XAIN YOLDAŞLAR

İki nəfər getmişimişdər odun yığmağa. Bir qızıl küpəsi tapırlar. Fikirləşillər ki, ə, nağayrax, burda bir yiyəh, içəh. Yoldaşın göndərir ki, getginən mağazinnən işgi al, nə bilim, ət al, yeməy al, götür gəlginən. Həə, bu gedir alıf gətirməyə. Bu da deyir, sən gəlincən mən də odunu-ocağı hazır eliyərəm. Odunu, ocağı hazır eliyir. Bu ürəyində yığır kı, bu yoldaş-zad eliyəndə ocağı dəyəjəm ki, sən qalaynan. Arağı, yeməyi alıf gətirənə dəyjəm odunu mən yığmışam, ocağı, pişkanı sən virginan. Bu əyilif pişkanı vuranda boynunun dalınnan mən vırram, bu ölər. O biri arağ alan da zəhəri qatır, fikirrəşir ki, çörəyi yeyəndə mən arağı buna içirərəm, qavaxcan özüm işməyəm. Bu ölər, qızıl qalar mana. Bunun hər ikisi, deməh, yoldaşdar bir-birinə xayınnıq eliyir. İndi gəlir bu. Yoldaş deyir, ocağı sən qala, arağ alana deyir ki, ocağı sən qala. Ocağı qalıyanda boynunun dalınnan – gırdınnan vırır odun parçasıynan, bu ölür. Həə dedi, yeməh da qaldı maa, işməh də qaldı maa. Odun yığan deyir ha. İndi özüm içəjəm, özüm yiyəjəm, bu qızıl da mənim olajax. Bu da işgini içif, bu da ölür. Elə qızıl qalır ortalıxda. Belə.

ÖZ YUVAM YAXŞIDI

Bir gün şir meşədən çıxır, deer, gedim çayın o üzündəki meşiyə. Görüm, nə var, nə yox! Şir çayı addıyır, gəlir bu tərəfdəki meşiyə. Meşəni başdır gəzməyə. Gəzir, bir ceyran görür, tutuf parçalıyır. Yeer, yemədiin də saxlıyır yaanda. Bir tülkü gəlir, görür ki, şir yeməən yeyif, yarsı qalıf. Deef, ay şir, o ceyrannan ver mən də yeem dana. Deer, hə, gə, ye. Tülkü deef ki, yox qorxuram, duruf mənəni yəərsən. Şir deyif, neyniyəh? Tülkü deer ki, gə əl-qolu bağlıyım, sonra yeyim. Şir deer, neynəh. Tülkü gəlir munun əlin-ayağın bağlıyır, ceyranı yeyir, durur əyağa. Şir deer ki, di yaxşı, burax mənəni, çıxım gedim. Tülkü deer ki, heylə şey yoxdu, mən getdim. Nəysə, tülkü gedir. Şir qalır bırda. Xeyli qalır, bir də görür kü, bir canavar gəlir. Canavar görür kü, şirin əlin-əyağın bağlıyıflar, zarıyır. Deer, ay şir, bu nədi? Niyə əlin-əyağın belə bağlıdı? Deer, bir tülkü gəldi bağladı, yeməyimi yedi, getdi, gə munu aş. Canavar əvvəl qorxur, qayıtmağ isdiir. Şir deer ki, qorxma saa dəymiyəjəm. Canavar tumanın buluya-buluya açır şiri, qaçır. Şir durur əyağa, çayı keçif gəlir öz yuvasına, əvvəlki yerinə dana. Dosdarı yığışır başına, deellər, şir, nətəər oldu? Nejə yerdə, niyə qayıtdın? Şir deer ki, bir yerdə ki şirin qolun tülkü bağliya, canavar açə, heç orda yaşamağa dəyməz. Heylə öz yuvam yaxşıdı.

ÇOBANIN HƏCC ZİYARƏTİ

Çoban gedir Məkgiyə. Deməli, çoban qoyundaymış, camaat da yığılıf zəvvar gedirmiş. Üzdən irax, itdi-zaddı qoşulur zəvvara, haydı. Gedir. Gedillər bir kəndə çıxıllar, bir kəntdə qonax qalıllar. Qonax qalanda görür ki, bir arvatdı, üş-dört də uşaxdı. Deyir, dimməyin pişir, dimməyin, pişir. Ojağın da üsdən bi boş qazan asıfdı. Deer, ay bajı, o nəydi ki, onnan o uşağa vermədin yeə? Bı uşax aj yatışdı. Deer, qardaş, hal-nağıl belə-belə, məəm heş zadım yoxdu, uşax da ajınnan qırılır, həylə onu alladıram, uşağı yatızdırırım. Deer, bajı, bı yaxınnarda heyvan var? Deyir, var. Gedir bir

qonşunun, birinin damınnan bir qoyun çıxardır gətirir, kəsir. Kəsir, bu, uşağı durquzur. Pişirir, bilları doyurur, yatır. Savax ertə durur, gənə qoşulur zəvvarrara. Bı Ərəbisdanın düzü ola dayna, isdiymiş. Bilların üsdünə kölgə düşür. O deer ki, mən çox savaf eləmişəm, bı deer ki, mən çox savaf eləmişəm. Bəhsə gəlillər, deerlər ki, bir-bir gedax. Bir-bir gedillər, kölgə düşür çobanın üsdündə. Deellər, çoban, sən bizdən çox savaf eləmişən. Nəysə, bırdan gedir. İrəhmət-diy dədəm danışırdı. Deməli, itdi-zaddı o çoban orda qayıb olur. O gedənnər deyir ki, kaş noleydi, elə bınnan yolda ziyarət eliyeydiy. Qayb olur Allah-taala tərəfinnən. Qayb olannan sora Allah-taala bına bir məleykə verir, buta verir. Baxır ki, bı dünya gözəlidi. Deer:

Əzizinəm, min aya dəyə,
Xalların min aya dəyə.
Ay var, günə dəyməz,
Gün var, min aya dəyə.

Bı məleykənin də adı Minaya olub.

MALININ İXTİYARI ƏLİNDƏ OLMAYAN KİŞİ

Bir kişinin yaman varı varıymış. Ama yemirmiş. Günnərin bir günü bının, ayıv olmasın, yoldaşı boylu olur. Deyir, gedirəm bazara. Ta bının da sürüsü varıymış qapıda. Gedirəm bazara, ət alam saa. Gedir bazara, görür ki, bir çakqal ağzında bir belə ət alıv aparır. Deyir, arvat xəylağıdı, nə bilejeh? Virejem o çakqalın ağzınnan salam, aparam. Orda-bırda çakqalı salvalıyır, ət düşür. Gedir ki, bir dənə uşaxdı. Uşağı götürəndə bını cin bürüyür. Deyir, bəs o padşahın qızının uşağıdı, çakqal götürüf qaçır. Uşağı ahıllar. İndi gətirillər, deyillər, mənnən nə isdiyejaxsan? Kişi deyir, heş-zad. Bir qoja arvat yanaşır kişiyə. Deyir ki, niyə demirsən öz malımın ixdiyarın ver özümə? Deyir, heş-zad isdəmirəm, elə malımın ixdiyarın ver öz əlimə. Nətəər, nejë, niyə qızıl götürürsən, pul götürürsən? Deyir, qızıl isdəmirəm, elə öz malımın ixdiyarın isdiyirəm. Deyir, verdim, get, ye də, yedirt də. Qayıdır gəlir, arvat deyir, a kişi, hardeydın? Deyir, getdim bazara, çatmadım. Durur kişi, bir

yaxşı əmlih gətirir. Quzunun yekə quyruqlusuna əmlih deyirix. Gətirir kəsir, pişirir, arvat da kavav eliyir, yeyir. Arvat barmağın dişdiryir, deyir, bı, nə görənəhdi? Bı kişi qıymaz ki, bir toxlusun başın kəsə. Hər nəysə, yeyiv-içif. Arvat deyir, gərəh bı sirri mənə ayan eliyəsən ki, görüm sən niyə getdin bazara gəldin, heyvan kəsdin? Amma o cin əvvəldən demişimiş ki, bı sirri aşma. Bı sirri açsan, canavar yeyijax. Deyir ki, Vallah, məni demağa məjbur elədin, getdim öz malımın ixdiyarın aldım. Orda da deyif ki, ixdiyar nədi? Deyir ki, arvadına mehir verməmişən. Bizdərdə Niqalaydan mehir olurmuş. Ya bir mal vermişdər, ya bir gəvə vermişdər, ya qızıl vermişdər. Gəlinə mehir verillər ki, ayləsinin qıza çəhdığı əziyət bizim halalımız olsun.

Həə, bir həfdədən sora çölə gedəndə kişini canavar yeyir. Gəlinin mehirin vermİYəndə malı yiməh olmur. Onda malın ixtiyarı adamın öz əlində olmur.

AĞILLI QOCA

Deyir, paççah vəzirən getmişimiş səyahətə. Bir də bir bilihli qoja kişi varımış. O, ayakqabı yamıyırmiş. Vəzir deyir:

– Şah, bilirsən, ona söz çatdırmağ olmaz?

Deyir:

– Nə danışırsan?

Deyir:

– Gedəh birəz danışdıraq.

Gəlir yanına.

– Salaməleyküm.

Deyir:

– Əleykümsalam.

Şah da qojadan bilihliymiş e. Deyir:

– Qoca, ikidəsən, üşdəsən?

Deyir:

– Şah sağ olsun, üşdəyəm.

Deyir:

– Qoca, yaxındasan, uzaxdasan?

Deyir:

– Şah sağ olsun, yaxındayam.

Deyir:

– Qışçün ayın-oyun yığmısammı?

Deyir:

– Yığmışam, intaası otuz ikilər qoymadı.

Gedir, vəziri göndərir. Deyir:

– Vəzir, mən ona nə dedim, o maa nə cavab verdi?

– Deyir, mən nə bilim.

Deyir:

– Ya gərəh onu biləsən, ya da boynunu vıdırıjam.

Durur vəzir gəlir qocaa yanaa. Qoca da hər sözə bir qızıl alır. Şah soruşdu ki, ikidəsən, üşdəsən? Deyir, yanı iki ayağnan gəzirsən, yoxsa çəliynən gəzirsən? Dedim ki, üşdəyəm. Çəliynən gəzirəm. Uzaxdasan, yaxındasan? Gözün uzağı görə bilirmi? Dedim ki, yaxındıyam. Uzağı görə bilmirəm da. Otuz iki də dişdədi. Yedi nə varıdı, qalmaqda.

Deyir, ə, mən beş-altı qızılı bına niyə verim? Sual verəjəm, bildi, bildi. Bilmədi, alajam qızılı.

Deyir:

– Qoca, saa bir sual verəjəm. Bildin, qızıl halaldı, bilmədin, qızılı alajam. Deyir:

– Hə, nə deyirsən?

Deyir:

– Deynən görüm, bax bı sahatı bizim şahımız nağayır?

Deyir:

– Ə, sən dəlisən, mən üsdü-başı çirhli, qarşımda önnüh, bı hak-hesabınan şah adı tuta bilərəm? Şah adını tutmağ üçün gərəh sənın çuxaa geyəm, atı minəm, əlimdə də bir şallağ ola, əməlli-başlı. Şahın mən bı formu adın tuta bilmərəm.

Deyir:

– Hə, yaxşı.

Durur, atın minir. Vəzirin atın minir, çuxasını da salır çiyinə, şallağı da alır. Deyir:

– De görüm, nağayır?

Deyir:

– Şah qaltax⁴⁷ qayırır. Birin qaltağa mindirir, birin yendirir. Səni yendirdi, məni mindirdi.

Çıxır gedir. Hələ paltarın da soyunur. Çuxasın, nə bilim, paltarın. Şah da baxırmış. Baxır görür kü, lüt soyundurdu, ta nəyi var, pulun da aldı. Adam göndərir ki, vəzirə bir zad aparın, paltar aparın gəlsin. Deyir:

– Vəzir, sən indi ağıllısan, o?

Deyir:

– O ağıllıdı.

SƏN GET ZURNA ÇALMAĞA

Bir günnərisi biri özünü saxlıya bilmir. Deer, bizim bu uşaxlar kimi, iş yox, güj yox. Nağayrsın? Əlacı kəsilir. Deyir, ə, binnansa, ölməh yaxşıdı. Gedip şaha söyəcəm, məni öldüsün. Boynumu vurdusun, çıxıb gedəjəm. Durur gedir şahın hüzuruna. Görür şah divandadı, hamı durup nöbüyə. Bu da durur nöbüyə. Nəyisə. Hamı gedir, bu durur qıraxda. Axırda bu təh qalır. Şah deyir?

– Ə, gəl görüm da. Nəyə gəlmisən?

Gəlir içəri.

Deyir:

– Ə, danış görüm.

Vəzir də oturub. Dimmir.

– Ə, söylə.

Dimmir. Nağayırır, dimmir. Deyir:

– Ə, de görüm, nədi? Deyir, buyur. Buyur deəndə deyir:

– Əşi, buyurum? Atan belə, buyurum, anan belə, buyurum, arvadın belə, buyurum, arvadın belə, uşağın belə.

⁴⁷ Qaltax – yəhər

Deyir:

– Qutardın?

Deyir:

– Hə.

Şah götürür bına bir kağız verir. Deyir ki, vəzir, bı adam ora çatan kimi xəzinədara de, bına yüz qızıl versin. Bu durur, kağızı alır. Deyir, həə, gedirəm, boynum vurulacax, bir belə söyüşdən soora. Gedir. Vəzir deyir:

– Bala, sən şaha nə demisən ki, saa bir belə ənam verir?

Deyir:

– Nə verir?

Deyir:

– Yüz qızıl.

Deyir:

– Verməlidı də.

Deyir:

– Nə demisən ona?

Deyir:

– Yox, deməsən, vermiyəjəm. Deyir, Vallah, düzün axdarsan...

Ağzın bərkdi? Qalajax burda?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Canınçun o şaha zurna çalmağ öyrədirəm. Onçun da onun hakqın ödüyür da şah.

Deyir:

– Vay dədə, mənım başıma nə oyun gəldi, sabah şahnan çıxajam yaylağa, deəjh ki, vəzir, mən çallam, canın çıxsın, sən dəmin tut. Dəmin tutəmmirsən, nə vəzirsən?

Vəzir deyir ki, ə, yüzün də mən verrəm. Dəmi də maa örgət.

Deyir:

– Baş üsdə. Dəmi çalmağa nə var? Pülə, barmağı qaldır, vır.

Nəyisə. Belə örgədir. Bir gün, iki gün. Bı iki yüz qızılın alır, gedir resdaran bağlıdır. Bütün kasıfları, yəən-içənnəri hamısını çağırır, yedirdir, bıraxır. Özü də orda – resdaranda yeyir.

Yaz vaxdı gəlir. Paççah çıxır, deyir, vəzir, hazırtaş, çıxırığ yaylağa. İndi vəzir zurnanı götürüf. Bu da uzun şeydi dana, çuxanı qaldırıp belə, salıb tokqasına. Nəyisə. Çox gedir. Paççah görür kü, vəzirin nəyisə, çuxası qalxıxdı. Bı qılış dəyil, qalxan dəyil. Deyir:

– A vəzir, o nədi?

Deyir:

– Şah sağ olsun, səninkinnəndi.

– Ə, mənim nəyim var?

Deyir:

– Sən öl, səninkinnəndi.

Şah üsdün vurmur. Bir də gedir, yaxınnaşanda deyir:

– A vəzir, doğurdan, o nədi? Çuxanı qaldır, baxım.

Deyir:

– Vallah, şah sağ olsun, səninkinnəndi.

Çıxır yaylağa. Düşür. Deyir:

– Ə, görüm, o məninkinnən olan şey nədi?

Baxır, görür kü, çalan zurnadı. Deyir:

– Ə, bı nədi, nə məninkinnən?

Deyir:

– Şah sağ olsun, yadaa düşmür? Filan lotunun birinə bir kağız vermişdin ki, yüz qızıl ver haa.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Onnan soruşdum ki, sən neynəmişən?

Deyir, dedi:

– Mən ona zurna çalmağ öyrətmişəm.

Mən də ona dedim ki, mənə də dəm tutmağı örgət. Yüzün də mən verdim. Şah deyir, saa bir bu gün, bir də sabaxki günü vax verirəm. Harda olur-olsun o lotunu tap, gətir. Tapmadın, vay halına. Boynun vurdurajam. Ora lotu, bura lotu, axdarır. Axırda deyillər

filan yerdə bir resdaran var, yaqın odu. Gedir, görür helə bıdı. Deyir, ə, əvıı Allah yıxsın sənin, şah səni gəzir. Deyir:

– Mən piyada gedəmmərəm.

Durur, vəzir alır tərkinə (canının qorxusunnan), götürür, gətirir.

Şah deyir:

– Bala.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Sən maa nə dedin? Mən saa nə dedim?

Deyir:

– Şah sağ olsun, mən saa nə dedim, onu Allah, sən, mən billəm. Onu heş kəs bilməməlidi. Sən də maa dediyı da vəzirə demisəm, qızılı ver da. O da verip.

Deyir:

– Bəs nətəər oldu, aldın?

Deyir:

– Gördüm, vermiyejeh, canımın dərdinnən yalan dedim də, saha zurna çalmağ örgədirəm. Baxdım ki, vəzirin başı yaxşı dəyil. O da dedi, maa dəm örgət. Mən də indi iki yüz qızıl da onnan aldım dəm örgətməyə.

Deyir:

– İndi hardasan?

Deyir:

– İndi yeyirəm, içirəm. Özü də bütün ajdarı çağırırım resdaranda yeyir, örgənə bilərsən.

Deyir:

– Vəzir, ağıncan sən maa vəzir ola bilərsən, bı? Bir halda ki, səni alladıfsa, sənnən maa vəzir olar?

Deyir:

– Yox.

– Onda paltarını soyun.

Soyunur.

– Çuxaa da soyun. Hamısın. Deyir, lotu geyin.
Geyinir. Zırnanı yerdən götürür. Vəzir, – deyir, – ala, sən get zırna çalmağa. Mənim vəzirim bıdı.

KİM NƏ EDİRSƏ, ÖZÜNƏ EDİR

Bi paccah öz vəziriyənən yolnan gedirmiş. Görüllər ki, üç dəne uşax duruf. Biri elə oxuyur ku, elə bilirsən göynən gedən quşdu. Vəzirə deyir ki, onu al tərkinə, onu aparacam, hər oxuyanda ona bir ləl verəcəm, dilinin altına bir ləl qoyajam. Deməli, bunu götürür gedir. Uşax deyir, nə üçün, niyə? Deyir ki, yeməh yeyəndə surfada oxuyajhsan, hər oxuyanda sən dilinin üsdünə bir ləl qoyajax. Nəsə, bu vəzirin canına od düşür. Deyir ki, ə, mən bunun vəziriyəm, maa bi şey vermir, amma bu uşax oxuyanda ona pul verir. Nətəəri eliyim bunu bitəər eliyim? Bu da axırın gətirir ki, kim neynəsə, özünə eliyir. O uşax oxuyur, axırda da diyir ki, kim nə eləsə, özünə eliyir. Nəysə, bu bir tımov düşür, dana (urus dilində qrip deyillər, bizim dildə tımov, dana). Qrip düşür, gedir, deyir, Allah, neyniyim? Padşah yoluxar dana. Ağzına bir dəsmal qoyur. Buna ləl qoyanda vəzir deyir, gördün, o uşax büyün nağardı? Deyir, nağardı? Deyir, dedi ki, paşşahın ağzınnan iy gəlir, ona görə dəsmalı ağzıma qoydum. Bu paccah paccahlar paccahına bi kağız yazır ki, bu uşax ora çatan kimi buun boynunu vuruf, xonçuya qoyuf göndərirsan mana. Bunu göndərir. Vəzirin oğlu yolda durmuşumuş. Deyir, ə, nədi? Deyir, belə-belə. Buun əlinnən kağızı alır, qaçır. Özü aparır. Paccax da vəzirin oğluun boynun vurur, qoyur xonçuya, qaytarır. Paccah baxır ki, bəs bu oxuyan uşax elə yolda duruf. Deyir, ayə, nətəəri oldu? Deyir, əlimnən kağızı vəzirin oğlu aldı, apardı. Deyir, yaxşı deyirlər, adam neynəsə, özünə eliyər. Vəzirin arvadı gəlif uşağın qavağına deyir ki, günah mənim ərimindi, onun elədiyini mənim qavağıma çıxıf dana. Kim neynəsə, özünə elər.

ALLAH VERDİYİ QİSMƏT

Bir kasıf varmış. Bir də bir varrı adam varmış. Varrı kişiynən arvadı buna nə qədər eliyillər, o qızıldan sana da verəh, apar, xəş-də, dolan. Deyir ki, yox, mən isdəmirməm. Deyillər ki, niyə? Bu nətəər adamdı ki, qızılı isdəmirm. Gətirin çörəyi salanda arasına qoyax qalınçanın⁴⁸. Aparsın, əvdə kəsəndə görsün qızıl arasındadı. Mını indi güdüllər. Görür ki, gedir yolda bir ac çıxır, bu qalınçanı verir buna. Gəlir oğlan, nağıl eliyir ki, nənə, bu nətəər adamdısa, o çörəyi, qalınçanı yoldakına verdi. Gətir bir torvıya yığax, aparax qoyax körpüdə, bu keçəndə götüsün. Mını da bırda güdür. İndi gör Allahın işinə bax ki, gör munun ürəyi nətəər düzdü, nə tər şeydi ki, körpüyə yaxınlaşanda gözün yumur deyir ki, görüm bu korrar körpüdən nətəər keçir. Qızıl torbasın qoyur, keçir. Bu qızıla yaxınlaşanda gözünü yumur e. Gədə qızılı götürür gəlir. Deyir, nənə, Vallah, bu nətəər adamdısa, qızıla yaxınlaşanda gözünü yumdu ki, görüm korrar körpüdən nətəər keçir. Bala, qızılı gərəy Allah qismət eliyə. Heç qızılı olanın çoxu qızılı yemir.

BƏXTSİZ ADAM

Deyir, iki qardaş varmış. Biri varrıymış, biri kasıvıymış. Deyir, ay qardaş, atını ver, gedim mən də bir odunnan-zaddan gətirim dana, dolanım. Deyir ki, ala, apar, amma atımı salamat gətir. Bu yazıg aparır atı, oğlunnan yühlüyür. Yühlüyüf gətirəndə görür atın quyruğuna bi kol dolaşif dana. Deyir, ə, mən oonçun kasıvam ey. Bu atın quyruğuna da ağaş bağlanırmış. Qoy ora da bağlıyım (söyləyici gülür – top.). Bir ağaş bağlıyır. Çəkəndə atın quyruğu qopur. Atı aparır qardaşının yanına. Deyir, atımın quyruğu nətəəriydi, apar, sal yerinə, gətir. Nəysə, başına dönüm. O vaxdı da polis-zad yoxumuş da. Gedillər qazının yanına. Qazıya şikaata düşüllər. Bular gedillər bir yerdə qonax qalılar. O kasıf qardaş deyir ki, özümü

⁴⁸ Qalınça – çörək növü

atıf öldürəjəm. Taa Allah məni neynirmiş yaradıf? Burdan nətəəri sıçrıyır, o qonax qaldığı uşağın üsdə düşür, onu da öldürür. Bu uşax yəəsi deyir, mən də gedirəm şikaata. Gedir, bir körpü varmış. Deyir, sən öl, o körpüyə çatanda özümü öldürüjəm. Başa düş ey, deyir, özümü öldürüjəm, körpüdən atıf. Ordan, deyir, biri atasını aparırmış balınsiyə dana. Ordan nətəəri sıçrıyır, düşür aravanın üsdə, o da ölür. O da qoşulur bunnara, gedirlər şikaata. Bu iki daş qoyur civinə, yekə daş. Yaxşı fikir ver e. Deyir, mana iş versələr, daşnan bax belə vuruf (iki əlini başına aparır – top.), özümü öldürəjəm. Nəysə, bu məhgəmə deyir ki, apararsan bunun atını quyruğu çıxıncan saxlıyarsan, quyruq çıxanda qaytararsan. Elə bilir ki, gündə bi quyruq çıxır. Bunun da aparırsan arvadını, uşax olanda verirsən özünə. Buna da deyir ki, apararsan bu kişini qoyarsan körpünün altda, ordan sıçrıyarsan bunun üsdünə, qoy bu ölsün. Deyir ki, bəlkə mən qırağa düşdüm. Deyir, onda özün bil. Deyir, ə, çivindəkiləri bəri elə. Görüm nədi gətidiyin mana? Elə bilir qızıldı, nədi. Çıxardanda görür da. Deyir, mana iş versəydin vuruf bu daşnan da səni öldürəjəydim (söyləyici gülür – top.).

KORUN NAĞILI

Kor yolnan gedirmiş. Əlində bir ağaş varmış. Gedə bilmirmiş dana. Bir kişi də arvadıynan gedirmiş. Arvat ürəyi yumuşax olur. Deyir, ə, sən Allah, bunu da götür, aparax kəntdə buraxax. Deyir, o Allahın düzgün bəndəsi olseydi, kor olmazdı. Mən onu götürə bilmərəm. Nəysə, arvatdı dana. Kişini üzdən-gözdən salır, koru götürdür. Gedir, kəndin içinə çatanda gözü görmür, başdıyır çığırmağa, ay aman, ay haray, ay dad, bu, arvadımı da əlimnən alır, eşşəyimi də. Deyir, ə, mən?

Nəysə, camahat yığılır. Deyir, hə, aparın buları salın tövlüyə, hərəsinin də qapısının ağzına bir qaroolçu qoyun. Görün nə danışrlar. Gedillər arvadın qapısına. Deyir, mən öyü yıxılmış, mən dili tökülmüş, mən elədim, kişi götürmürdü.

Gedillər kişinin qapısına. Görüllər ki, deyir, sən öl, bu arvadı öldürməh lazımdı e. Bax dedim ki, bunnan bizə xata gələjeh, dirəndi ki, götür. Mənim nə günahım var, məni qapılarda qoydu. Gedillər görüllər ki, kor bir nağıl oxuyur:

Ay məntəkə, məntəkə,
Sən öl, bir iş görmüşəm,
Əgərçi gəlsə başa.

Çağırılar bu qaroolçunu. Ə, nə deyir? Deyir, bəs belə-belə. Koru bəs deyincə çırpıllar. Kişinin də arvadını da verillər özünə, ulağını da.

SAGALMAZ XƏSTƏ

Bir ayilə olur. Bu ayilənin bir oğlu olur – gözdərinin ağı-qarası. Bu oğlan uşağı xəsdə olur. Bunu aparıllar kənddə ən yaxşı seçilən loğmanın yanına. Loğman uşağa baxır, deyir ki, bu uşağa elə bir şey lazımdır ki, mən onu bullara deyə bilmərəm, valdeyinnər onu eliyə bilməz. Nə qədər dəva-dərman yazır, xeyri olmur. Deyir, buna əlaş yoxdu, götürün, gedin. Ta bu da yekə oğlandı da. On altı, on yeddi yaşı olarmış. Oğlan baş alıb gedir. Deyir, ras ki, öləjəm, harda ölərəm, ölərəm. Gedir çıxır bir düzü-biyabana. Xeylax yol gedir, ajır bərk. Gedir, görür ki, bi dənə çobandı, bir sürü qoyun otarır. Həə. Çobana yaxınlaşır. Deyir ki, ay çoban qardaş, yaman ajmışam, maa süd ver, içim. Çoban deyir, ay bala, burda heş nə yoxdu də, nəyin içinə sağım bını? Get bir gör nə tapırsan, gəti. Bı da gedir, hərrənir, fırranır, bi dənə insan kəlləsi tapır, gətirir. Gör ha, insan kəlləsi. Ona hər adam əl vıra bilmir, qorxusunnan. Nəsə, gedir, gətirir, təmizdiyir bını. Gedir, bi dənə qara qoyunu tutur, oon südünü sağır bı kəlliyə, ta bı qayırdıxları çanağa. Bını bırdə qoyur. Gedir ki, gedim çörəh qırıntısınnan-zaddan da tapım, gətirim, içinə doğruyum, yeyim. Qoyduğu səmtədə bi dənə gürzə ilanı gəlir, zəhərin tökür həməən südün içinə. Südün içinə tökür, bı da gözüynən baxır. Deyir, həə, elə mənimki bıra qədərmiş də. Çörəyi doğruyur bın içinə, bını yeyir. Deyir, ölərəm, ölərəm, qalaram, qalaram.

Nəysə, yeyir bını, qutaranda görür gözdərinə işıx gəlir. Bı tamam yaxşılaşır, sağalır. Ayləsinə qayıdır. Anası görür, bı, sağlam qayıdıp. Deyir, ana, get, həkimə denə ki, bəs sən deyirdin, buna çarə yoxdu. Amma mən görürsən, yaxşı oldum, qayıtdım. Gedillər Loğmanın yaana. Loğman deyir, bilirəm nəyə görə gəlmisüz. Ay qardaş, mən hardan aleydim göy gözdü insanın kəlləsini ki, içinə qara qoyunun südünü tökeydim, gürzə ilan da gəlif içinə zəhər tökəydi. Mən bını sizə deseydim də, axı siz bını eliyə bilmiyəcəydiz. Onun dərmanı buydu.

YALANLAMA

Hədi-hüdü, Koroğlu kosaçı, Əbülqasım zurnaçı ova gedillər. Bullar az gedillər, çox gedillər, çıxıllar bir şama. Şamlıx da qəmişdih olur, bataxlıx olur, ona şamlıx dellər. Gedillər, çıxıllar ora – şamlığa, yorulullar. Birəz oturuf dincəllər, sudan-zaddan içillər. Onnan sora deellər, durun bir av vırax də. Hədi gedir, tutammır. Hüdü gedir, tutammır. Əbülqasım gedir tutammır. Mən getdim tutdum. Gedif bir donuz tapıllar. Donuzu gətirillər, onnan sora munu qəşəh kəsillər, doğruyullar. Deyillər, hərə bir tərəfə dağılışsın, bir qazannan, bir qabdan tafsınnar. Biri gedir su gətirir, gedir bir altı deşih bir qazan gətirir. O ətdəri doğruyullar, töküllər qazana, suyu gedir, əti qalır. Sora gətirillər süfrə açıllar, əti qoyullar, yeyillər. Yəənnən sora bu sümüyü tulluyullar şama. Qabax şamlıxdı də, şama tulluyullar, deellər ki, durax axtarax görəh... Hədi deer, dur get gəti, Hüdü deer, sən get gəti. Yanı tapax də, genə bir donuz tapax. Gedillər axdarıllar, axdarıllar, heş nə tapmıllar. Görüllər bir dənə donuz çıxdı. Donuzu qavalıyıllar, eliyillər tapammıllar. Görüllər bir dənə palan var. Palanı açıllar, söküllər, orasın-burasın. İçinnən bir Quran çıxır. Quranı oxuyullar, görüllər hamısı yalandı.

ŞƏNGÜLÜM, ŞÜNGÜLÜM, SÜPÜRGƏGÜLÜM

Elə bil bir keçi oluf, həmmeşə ya iki balası olurmuş, ya üç balası olurmuş. Bu dəfə keçinin üç balası olur. Balalarını qoyur bəridə. Deyir ki, balalarım, mən gedirəm dənə, məməmdə süt gətirejəm, buynuzumda ot gətirejəm, ağızımda da sizə ot gətirejəm. Bunların da birinin adı Şəngülüm olur, birinin adı Məngülüm, birinin də adı Süpürgəgülüm. Canavar da bunu bilirmiş. Keçi gedənnən sora canavar gəlir qapını kəsir ki, Şəngülüm, Məngülüm, açın qapını, mən gəlirəm. Buynuzumda ot gətirmişəm, ağızımda su, məməmdə süd gətirmişəm. Bular qapını açanda canavar ikisini yeyir, biri qaçır gizdədir, o kiçiyi. Keçi gəlir qışqırır, Şəngülüm, Məngülüm, Süpürgəgülüm, açın qapını, mən gəlirəm. Məməmdə süd gətirmişəm, ağızımda su gətirmişəm, buynuzumda ot gətirmişəm sizə. Görür səs-sorax yoxdu. Nəysə, daldan-dala qapını açır, balaca balasıdır. Deyir, bəs canavar gəldi o balaları yedi, mən qaldım, qaşdım gizdəndim. Keçi durur gedir, buynuzdarın itilədir. Gedir canavarın yanına. Deyir, mənim balalarımı niyə yemisən? Deyir, yaxşı eləmişəm. Canavar isdiyir keçini yeyə, cuma. Keçi buynuzunnan vırır canavarın qarnını yırtır, öldürür. Deyir, “vay qarnım, vay qarnım”. Deyir, Şəngülümü, Məngülümü yemeyəydin, “vay qarnım” demeyəydin.

LƏTİFƏLƏR

MOLLA NƏSRƏDDİN

MOLLA VƏ BƏY

Rəhmətədh Molla Nəsrəddin gəlif oturmuşumuş. Bir kişi gəlifdi, bulağın üstündə oturmuşumuş, yeyiv, içiv. Heş mollaya demiyiv irəli otur, çörəh yeynən, çay iç. Deyif ki, kətdə nə var, nə yox, molla? Deyəndə bunun da ajiği tutuf dayna. Deyif, nə bilim, Vallah, pişiyiniz ölüf. Deyəndə deyif, o, nə deməhdi? Pişih ölüf. Niyə ölüf ki, pişih? Deyif ki, nə bilim, arvadın irəhmətə getmişdi, o da oğəntər ətdən-zaddan, ehsannan yeyif, dalıncan da o öldü. Ə, nə danışırsan, mənim, deməh, arvadım ölüf? Altı aymış gedirmişdər bınnan irəli, altı aylıx dayna, dağa, arana, Məkgiyə. Altı ay çəkirmiş. Deyif, oğlun öldü, arvat da dözə bilmədi, bağı çatdadı, arvad öldü. Onun da dalıncan pişiy öldü. Dəəndə, deyif ki, ə, nə danışırsan? Qalxıv ata minəndə, deyif ki, qoy bu çuxamı da qoyum atına, aparınan. Dəəndə deyif, ay molla, o çuxanı mən kimə verəjəm? Bu haynan gedirəm. Deyiv, çuxa öz-özünə gedəjəh? Deyif, ay molla, dəlisən, cinnisən, öz-özünə çuxa yeriyr? Deyif ki, özüm də içində olajam, hara lazımdı, gedəjəm. Onnan sora onu götürüf tərkinə aparıf, gedif görüf, hamısı da yalandı. Onu alladıf heylə molla.

MOLLANIN DƏN ÜYÜTMƏSİ

Bir dəfə irəhmətədh Molla Nəsrəddin dəyirmanə dən aparırımış üyüdə, gələ. Arvat deyif ki, başına dönüm, molla, o dəni orda savır ver dayna, elə heylə zirri-zibillidi. Gedir bu, dəni üyüdür, gəlir. Yolda yadına düşür ki, arvat belə demişdi. Düşür, başdıyr unu savırmağa. Üzdən irax, zil qara ulaxlardı, bunun hamısı olur dümağ ulax, dayna. Görür kü, ulaxları yoxdu. Ay aman, ay haray. Bunun hüşü kəsmir ki, bu özümündü. Həə, nəysə, axırı ki, axdarır, bu, ulaxların tapbır. Orya, gedir, burya gedir. Deyillər ki, ay Molla

Nəsrəddin, bu sənindi dana. Deyif ki, yox e, mənimkilər qareydi. Deyiv, onda boşda, sən də dalıncan gedinən. Bir heylə başa salıflar. Başa düşmüyüf. Gəlif hamısı. Arvad çıxıf görüf, molla dümmağ. Ay kişi, üsduna od ələnsin, bu nədi? Deyir, bəs, dən yadımnan çıxdı, savırmadım, unu savırdım. İndi də bu, ulaxları itirmişəm. Deyif, bu özümüzün ulaxlarıdı dayna. Unu savırıf, bıde, xaşaları da atmısan üsdərinə. Unun hamısı gedif küləhdə. Başına döndüyüm eylə məzəçi kişiymiş e. Deyir, yaxşı kişi oluf, ona söyməh olmaz.

MOLLANIN MAHNISI

Deyir ki, bir gün ölkəyə təzə patşah gəlir. Bu da musiqi həvəskarımış. Əmr eliyir ki, kim yaxşı oxuyur, gəlsin oxusun, oşım, ona ənam verəjəm. Molla da bir-iki dəfə hamamda zümzümə eliyifdi. Hamamda axı səs bir az yaxşı yayılır. Elə bilirmiş ki, oxuya bilir. Həə, nəysə, nöübə gəlif buna çatanda, deyillər ki, hə, buyur, oxu. Deyir ki, yox, mən gərəh hamamda oxuyam. Buna deyillər, sənün başın xarab olub? Şah durub gedəjəh hamama? Deyir, onda bir boçqa gətirin, heç olmasa, yarısınan su olsun, başımı salım orda oxuyum da. Boçkanı gətirillər, yarısı su. Molla biraz orda çığırır, görürlər ki, ə, bu oxuyan dəyil, elə-belə şeydi. Şah əmr eliyir ki, əllərinizi isdadın o suynan – boçkanın suyuynan, mollanın kürəyinə vurun. Mollanı soyunduruf, kürəyinə vırıllar. Vırdıxca Molla deyir: “Allah, saa şükür. Allah, saa şükür”. Şah deyir: “Ə, saxlıyın, əlinizi saxlıyın. A kişi, nəyə şükür eliyirsən?” Deyir ki, ona şükür eliyirəm ki, qibleyi-aləm, yaxşı ki, siz hamama getmədınız, əgər hamamda oxusaydım, hamamın suyu qutarmazdı. İndi bu yarım boçkadı, qutarajağ axı.

MOLLANIN AŞPAZLIĞI

Bir dəfə də deyiflər ki, bir paççah var, yaxşı şeyləri xoşduyur. Yaxşı yeməhləri xoşduyur. Molla da fikirrəşir, sarımsağı əzir, qatır bala, aparır. Şah baxır, dihsinir də. Əmr eliyir ki, bunun hamısını sən yeməlisən. Onda da şükür eliyir. Deyirlər, əşşi, nəyə şükür

eliyirsən? Deyir ki, mən bunu böyüh ləyəndə eləməh isdiyirdim. Nə yaxşı az eləmişəm.

SƏHV YAĞ KÜPƏSİNDƏDİ

Bir gün də molla'nın bir sənədi varıymış. İsdıyib paççaha apara, ona qol çəhdırə. Nəysə, bir küp torpağı yığır, üsdünnən də elə bil ki, bir banka bal tökür üsdünə. Yağınan balı qatır, tökür onun üsdünə. Aparır, sənədə qol çəhdırir. Qayıdıf, düşüf gedəndə, belə eliyif, görüllər, bunun altı torpaxdı. Az töhmüşümüş balı. Çıxır ordan, deyir, molla qardaş, qayıt, sənətdə səflih var. Onu düzəldim də. Deyir ki, sənətdə səflih yoxdu. Səhf yağ küpəsindədi.

MOLLA NƏSRƏDDİNİN FIRILDAĞI

Molla Nəsrəddin də, deməli, özün korruğa vırf gedif çayın qırağında otumuşumuş. Bir kişi də ayləsiynən qavağında əl ulağı gəlirmiş. Bı da özün korruğa vırmışımış. Arvat deyir ki, uy, ay kişi, ay kişi, sən Allah, bı kor yazıxdı, bı da qoy eşşəyin belinə, addadax o taya. Götürüllər, o taya addadanda kişi isdiyir bı eşşəhdən düşürə, qışqırır ki, ay camahat, eşşəyimi əlimnən aldılar, gəlin, hay. Hay düşür, millət yığılır. Deyillər, a kişi, bax belə-belə, yazığım gəldi, mindidim eşşəyə addatdım, indi deer eşşəh mənimdi. Nəysə, o vaxdın hökümətinə salıllar, əl ulağın bir dama qatıllar, arvadnan kişini bir dama, Molla Nəsrəddini də bir dama. Gedillər ki, ulax, dilsiz-ağızsız ulaxdı, için çəkir. Gəlillər ki, Molla Nəsrəddin də firranbaja oynuyur, deyir, nə vejimədi, ya arvat mənimdi, ya eşşəh. Gəlillər kişiyyə deyillər, ya arvadı ver, ya eşşəyi ver. Kişi məjbur olur eşşəyin alır, götürür, gedir. Molla Nəsrəddin də həyleymiş.

ÖRKƏNİN ÜSDÜNƏ DARI SƏRMİŞƏM

Həə, bir də deermişdər ki, biri mollaya deyir, örkənını ver, ulağı alıxlıyım. Deyir, örkənın üsdə darı sərmışəm. Deyir, a kişi, örkənın də üsdə darı sərilərmi? Deer, bəs vermirəm nətəər olar?

QATIRÇININ QATIRINI ÜRKÜTMƏ!

Bir də ulağnan getmişimiş oduna. Gedir, çıxır bir ağacın pu-tağının başına, qayıdıp kökün kəsir. Bir oğlan da gəlir, deyir ki, ay əmi, ay başına dönüm, dəlisən, başına at vırır? O ağacı bir yol vırossan, iki yol vırossan, o pudax yıxılajax, həs-pəs olassan, öləssən. Deyir, yolunna çıxıf gedəmmirsən? Nə dərdina qalıf? Bı çıxır, gedir. Bir balta vırır, iki balta vıranda şingilimliyir, dəyir təpəsi-göz-ü, qızıl qana bılyır, durur düşür bı oğlanın dalına. Deyir, sən öl, bı, ya Allahdı, ya Allahın bayısı oğludu, mənim ölümümü bilir (bərkdən gülür – top.). Durur gedir, ha majal, yavaş get, görür ki, bı kişi qızıl qandı. Deyir, hə, bajıoğlu, ya sən Allahsan, ya Allahın bayısı oğlusan. Mənim ölümümü bilirsən, deyir. Deyir, əşi, Vallah, nə Allah dəyiləm, nə Allahın bajısı oğlu dəyiləm. Bax sən ordeydin, mən də belə dedim. Deyir, yox e, deyejəhsən. Deyir, get ulağı ühlə, yoxuşun başınna çıxart, ötür yuxarı, gessin əvə sarı. Onda sənin vaxdın tamam olur. Get qəbirsannıxda bir boş qəvir tap, gir qəvirə. Ulağı yühlüyür, başın-gözün sarıyır, çıxardır ötürür evə sarı, gedir. Gedir girir qəvrə. O vaxdın da tacirrəri hamı qəlfə-qatır ühlüyüf şüşə-müşə gətirmiş. Bı da tez-tez qəvirdən belə başın cıxardırmiş, deermiş, görüm neyliyillər. Qəflə-qatır ürkür, bı şüşəni təmiz qırır. Bını tutullar okqədir döyüllər ki, ta ölüm-zulum eliyillər. Boşduyullar. Gedir. Deyillər, molla, ölmüsən, o dünyada nə görmüsən? Deyir, camaat, o dünyada vay o adamın halına ki, qatırçının qatırın hürküdə. Molla Nəsrəddin də bax haylə olur.

TALE MƏNƏ GÜLMƏDİ

Molla bir gün ova gedir. Gələndə qavağın kəsillər. Görür ki, boş gəlir. Deer ki, molla, nə vurdun? Deer ki, çox vırmışam, üş dənə dooşan. Deer, birin vurdum, tühlərini qabartdı, birin vurdum, dişlərini ağartdı, birin də vurdum, heç özü bilmədi, birin də vurdum, taleh maa gülmədi. Boş gəliv e.

SƏSİ SABAH ÇIXACAQ

Deyir, biri oğuruğa gedirmiş, oğuruğ eliyirmiş. Biri görüdü ki, dayna kəsir bışqıynan. Deyiv, ay bala, nə qayırısan? Kəsən də deyif ki, kamança çalırım. Deyiv, bə nətəər kamança çalırısan ki, səsi çıxmır? Deyir, səhər çıxajax səsi. Yanı oğuruğdu da, hay düşəjəh səhər.

MOLLA VƏ OĞRU

Deyir, Molla Nəsrəddin bir gün səhər duruf kin, bəs qapını açıf, bılların malın, heyvanın yığıf aparıflar. Bı tanış-biliş eşidif gəllillər Mollanın yanına.

Biri deyir:

– Qıfılın yekəsin vureydin, molla adamsan.

O biri deyir:

– Bəs barını hündür tihdireydin.

Biri deyir:

– Qapını dəmir eliyeydin, bərk saxlıyeydin.

Gələn bıı günahlandırır. Molla bezif deyir:

– Ə, nolar, heç olmasa, biriniz deyin ki, oğru, qılçan qırıleydi, gəlmıyeydin Mollanın qapısına.

NƏ VAR BUNLARIN İÇİNDƏDİ

Bir gün dosdar yığışır deer, gəlin mollanı ələ salax. Görəh neyniyəjəh. Deellər, molla, yığış gəl bizə. Qonax çaarıllar. Hamımız bir isdolda oturax, bişirəh, yeyəh. Bu gətirir qabaana ot qoyur. Buğda çıxır ey, heylə bir ot yolur, gətirir qoyur qabaana. Bu da deer ki, yəqin yeməh-zad bişif, nəysə gətirəjəh ev yəəsi. Molla belə baxır, baxır, deer, bu nədi? Boşqavlar da düzüluf hamısı. Deer, bəs bu nədi, niyə belə elədin? Deer, nəyi niyə elədin? Bunnan un da çıxır, çörəh də çıxır, onnan sora aparırısan, bişirirsən, olur hər şey də. Göydən-göyertidən, otdan da buğda əmələ gəlir də ona görə.

Deer, eybi yox, siz maa indi kələh gəldünüz. İndi görün mən sizin başınıza nələr açaram. Bir müddət keçir, molla deer, ay dosdar, yığışın gəlin bizə, bir qonaxlıx verəjəm. Gəllər, oturullar. Deellər, yəqin bu ədəb-ərkənnan qonaxlıx verir. Boşqaflar da düşür, gətirir qabaxlarına mev çubuğu⁴⁹ qoyur, isdolun üsdünə. Deer, götürün yeen də. Deer, bu nə deməhdi bəs? Deer, bəs siz mənim qabaama ot qoyanda yaxşıdı? Bax bu həm üzümdü, içinnən şərab çıxır, doşaf çıxır. Nə var bunnarın içindədi... Molla Nəsrəddinin belə çox şeyləri var.

DOQQUZU QALACAQ

Bir gün Teymurləngin məclisində söhbət düşür. Teymurləng deyir ki, mən nə qədər eliyirəm, bildirçin tuta bilmirəm. Bildirçin lazımdı. Hər kim mənə on dənə bildirçin tutsa, ona çoxlu qızıl verəjəm. Molla deyir ki, mən tutaram. Nəysə, Teymurləng deyir:

– Tuta bilməzsən.

Molla deyir:

– Tuta bilsəm, mən tuta bilərəm.

Bulların arasında mübahisə yaranıf.

Teymurləng deyir:

– Deyirsən, tuta bilərəm. Eybi yoxdu, mən saa bi gün vax verirəm. On dənə bildirçin tut, gəti maa. O on dənə bildirçin ağır-rıxda mən saa qızıl verəjəm.

Həə, nəysə, Molla gedir bildirçin tutmağa. Nəqədər bildirçin qaçır, bu qaçır, neyniyir, tuta bilmir. Axşamçağı olur. Bir nəfər kişi görür ki, Molla qaçır bildirçinin dalınca, tuta bilmir. Bu kişi Molluya baxıf deyir:

– Ay Molla, niyə qaçırsan qan-tər içində?

Deyir ki:

– Bəs, bildirçin tutmax isdiyirəm.

Bu kişi deyir:

– Neçəsin tutmusan?

⁴⁹ Mev çubuğu – üzüm çubuğu

Molla qayıdır deyir:
– Bunu tuta bilsəm, dokquzu qalajax.

ALTINDAKINI SAYMIRSAN?

Deyir, molla bir dəsədə eşşəh alır, eşşəyi gətiriv otarırmış. Tez-tez də eşşəhləri sayırmış. Eşşəyi miniv aparıllar, minəndə sayırmış, biri əskih çıxırmış. Eşşəyi düşüb boşduyurmuş, sayırmış, düzəlirmiş. Deyirmiş görən bı nədən əmələ gəlir? Soora bir çovan gəlir deyir ki, ay kişi, eşşəyi minirsən, altındakin saymırsən, eşşəhdən düşürsən, onda altındakin sayırsən. Həə, belə-belə, Molla Nəsrəddin də yüz oyun çıxardırmış da.

BALTA QINI

Bir dəfə bir çəhmə tayı tapıf gətirillər. Deerlər, ay Molla, bax bı nədi? Biz bını tanımırıx. Deer, mən bını ayrı şeyə oxşatmıram, bı, ancax balta qınıdı. (*Gülür – top.*)

BU DÜNYA MƏNƏ DAĞ ÇƏKİB

Bı Molla Nəsrəddin qonax gedir. Bına xaşıl bişirillər. Bu Molla Nəsrəddinnən yanındakı ev sahibi – o ikisi bir qabdan yeyirmişdər. Nəsə, görür ki, elə bı yağı axıdır öz tərəfinə. Bı yeyir, Molla qalır belə. Deyir ki, bı dünya elə bir dünyadı, bax mana belə-belə dağ çəkifdi. Həylə eliyir ki, bı yağ öz tərəfinə gələ. Yağ gəlir Molla tərəfə, Molla da yeyir. (*Gülür –top.*)

BAYAQ SƏN YEYƏN KİMİ YEYİRƏM

Bir gün molların evinə bir qonax gəlir. Molla gətirip məcmə-yidə tut qoyur qonağın qabağına. Qonax yaxasınnan bir sancax çıxardır, başdıyır sancaxla tutu yeməyə. Molla məətdəl qalır. Özünü ələ ala bilmiyip, soruşur:

– Ay qardaş, sən niyə tutu sancaxla yeyirsən?

Qonax deyir:

– Biz mədəni yeyirih.

Molla pərt olur. Ama özünü sındırmır. Durur, yan otağa keçir. Qapının arasınan başdıyır qonağı güdməyə. Görür ki, qonağın hövsələsi çatmır tutu axıra kimi sancaxla yeməyə. Tək qaldığını görən kimi sancağı yerə qoyup başdıyır tutu xışmalayıp ağzına doldurmağa.

Molla bunu görür, təzdən qonağın yanına gəlir. Qonax da molları görən kimi tez sancağı götürür əlinə, genə tutu sancaxla yeyir.

Molladan soruşur:

– Siz tutu nətəhər yeyirsiniz? Siz də bizim kimi sancaxla yeyirsiniz?

Molla deyir:

– Yox, bayax sən yeyən kimi yeyirih.

BƏHLUL DANƏNDƏ

BƏHLULUN BƏXŞİŞİ

Bəhlul paçcahdı, ama bu qardaşı Danəndədi də. Bəhlul deyif, hər kəs görsə ki, Danəndə gülür, mana gəlsin desin, ona muşdulux verəjəm. Munnan soruşullar, niyə gülmürsən, sana nooluf? Dünyanın varın-döölətin sənnən almıyıflar, niyə belə? Deer, qardaşım çox pisdih eliyif, habelə qorxuram ki, munun ezavını mənnən çıxallar.

Günnərin bir günü bir paçcah Bəhlulu toya çağırır. Deer, ə, qardaş, gə, gedəh. İndi bu vəzir, vəkil – hamısı atdıdı. Bu da bir qarğı qoyur qıçının arasına, gedir. Deer, ə, qardaş, at minginən. Deer, hər kişinin öz atı var, sür get. Gəldilər çıxdılar bir qəbirsanığa. Qəbirsanığa gələndə Danəndənin bir yay-oxu vardı. Hərrədi, bir qəbrin başına atdı. Bəhlul dedi ki, dillənmiyin, dəliliyi tutufdu. Gördü ki, burdan oxu atdı, o tərəfdən çıxdı. Sora birin də atdı, qəbir aralaşdı. Kəlləni çıxartdı, bir ox atdı. Bu qulaannan atdı, bu tərəfdən çıxdı, munun kimi. Bir qəbri eşdi, bir kəllə çıxartdı. Qoydu qəbrin üsdünə. Baxdı ki, doludu. Tez bunu sildi, bir qulana bağladı, qoydu bura, bu daldan asdı. Qarğını mindi, bullarnan getdi.

Gələndə bu paçcahı çəkillər başa – əynə-bəynə. Bu gəldi əyaxdan otdu. Deellər, paçcah sağ olsun, bu qardaşına deynən... Deer, dəymiyin, otuduğu yerdə qalsın. Tay elə bilillər dəlididi bu. Dəlididi? Dəyil. Çörəh-zad gətdilər. Yedilər, işdilər. Danəndə gətirif ətdən-zaddan yığır kuloka, qoydu cibinə. Dedilər, dəymə, dəlididi. Elə bilillər dəlididi. İndi nəmər yazılır. Paçcah gətirdi, bir onnux saldı. İndi o birsi də bir onnux nəmər yazdırdı. Dedi, indi badnosu gəti buruya. Ev yəəsinə dedi. Badnosu gətirir, gətirəndə deer, çəkiş də gəti. Gətirir. Vurdu, bir ləl axdı töküldü badnosnan bir oldu. Ləl beyinimiş dayna. Ləl şağğ elədi töküləndə, bu qardaşı öldü elə bil. Dedi, əə, gərəh bizə verəydi, muna niyə verdi? Dedi, götü, məəm də nəmərim budu. Ləldi – bir ölkəni satın alan şey verif buna. Hə, indi qalxdılar əyağa. Sağ olun, sağ olun durullar. Qarğı atı minəndə, camaat muna baxır ki, minir də. Deyillər, qardaşın niyə qarğını minir? Deer, dəymiyin, onun dəlisi tutuf. Dəlisi tutanda qarğını minir. Qarğını sürdü, gətirdi. Kətdən çıxanda, üzdən irax, bir sürü it varıdı. Bu yanındakı torbanı aşdı, töhdü bunnarın qabaana. Burda bir boğuşma oldu, o, onu boğdu, öldürdü, mu munu boğdu, öldürdü. Hayıfsılandın, deer, həmən kəllədən ləl töküləndə? Bax siz həmən itşiz, boğuşajeyşiz yeməyin üsdündə. Bax yığdığının üsdündə el boğuşajey. Tafdığını ye, tafmadığını da qoy başının altına. Getdilər. Bu səfər dedi ki, hansınız görsəniz ki, bu gülür, mana dəərsiz. Getdi bir ət almağa. Gördü ki, keçini keçi əyağınnan asıflar, qoyunu qoyun əyağınnan. Əlini-əlinə vurdu, ha, ha, ha. Mən də elə bilirəm ki, kim nə eləsə, onun başına qoyullar. Qaç-qaçə gəlif Bəhlula dedilər ki, Danəndə güldü, özünən getdi. Muna yaxşı ənam-zad verillər. Deer, qardaş, nə yaxşı güldün? Deer, qardaş, elə bilirdim, elədiyən əməllər mənəim boynuma töküləjəh. Ona görə güldüm ki, sənnən uzağam. Keçini keçi əyağına, qoyunu qoyun əyağına asıflar. Dedi ki, bax var yığsan, üsdündə ellər heylə boğuşajey.

VAR-DÖVLƏT TOPLAMAĞIN AXIRI

Bəhlul Danəndə qardaşı xəlifəynən otumuşdu bir məclisdə. Bəhlul Danəndə də qapı tərəfdən oturmuşmuş. Yeməh gəlir, yeməh gəldikcə Bəhlul Danəndə götürür yeməyinnən tulluyur çölə. İtdər, pişihlər bir-biriynən yeməyin üsdündə boğuşurdu. Bağdad Xəlifə deyir, Bəhlul, nə oyun çıxardırsan? Deer, nə oyun çıxardajam? Yeməyinnən o itdərə, pişihlərə atıram ki, sən baxıf biləsən ki, var-dövlət toflamax pısdı. Öləjeyih, bizə qısmat olmuyajax. Bax hey la varın üsdə dalaşajaxlar. Onu sana görsədirdim.

BƏHLUL ÖZÜNÜ NİYƏ DƏLİLİYƏ VURUR?

Bir gün də bir qarğı minif gedirdi Bəhlul Danəndə. Bir dosdu qarşısına çıxdı. Dedi, Bəhlul, bəs sana heş layıx döyül, niyə qarğını minmisən? Deer, əşi, qardaşım Bağdadi-xəlifə çox füğən eliyif, mən özümü dəlilih hərəkətinə qoyuram ki, mənı öldürməsinnər, onun intiqamını mənnən almasınnar. Desinnər ki, dəlidi.

SİZ YALAN DANIŞIRSIZ

Bir gün Bəhlul Danəndəynən qardaşı yasa getməli olurlar. Yola çıxası olullar. Deer, mən siznən getmirəm. Deer, ə, nətəər yanı getmirəm? Deer, sən qardaşım Bağdadi-xəlifə dəəlsən? Mən siznən getmirəm. Siz yalan danışırsız. Deer, nətəər yalan danışırix? Deer, gedəndə deersiz ki, Allah rəhmət eləsin, axır qəminiz olsun. Mən də onu demirəm. Mən deerəm sən də öləjən, mən də öləjəm, o da öləjəh. Mən belə deerəm. Siz də deersiz ki, axır qəminiz olsun, olur yalan.

ARVADA ETİBAR ETMƏ, DOSTA BEL BAĞLAMA

Bəhlul da ağıllı bir adam oluf. Bəhlulu Cunun deyəndə dəli cavaf verirmiş, Bəhlulu Dananda deyəndə xeyirri cavaf verirmiş. O da heylə bir savatdı adam oluf. Quvvəli adam oluf. Dəli adını özü gö-

türüf. Dəli döyülmüş. Deyir, yolun içində oturmuşumuş, küldən üş belə təpə qayırmışımı. Qardaşınan bir vəzir gəlir. Deyir, ə, bı qardaşın bırda nəyə oturuf? Ə, deyir, nəvilim, dəlidi, gə keçax, gedax. Deyir, yox, salam verəjəm bına. Salam verir ədəb-ərkannan, salamın alır. Deyir ki, Bəhlul Danəndə, nə oturmusan burda? Deyir, vəzir, sağ olsun, bı kül təpələrin satıram. Müşdəri axdarıram. Deyəndə atdan düşür. Bı Bəhlul qardaşına deyir ki, sən atdan düş, mən də atdan düşüm. Görüm bı külü neçiyə verir? Deyir, bax bı bir abbası bıdı, iki abbası o, üç abbası da bı. İndi hansın alırsan, al. Deyir, birinci abbasını de, nə məksətnən maa satırsan? Onu de. Deyir, abbasını ver, deyim. Abbasını alır, külü dağıdır. Deyir, bax bını sana satıram onnan ötəri ki, heş kəsə ürəyini vermə. Heş kəsə, qardaşın ola, bel bağlama. Deyir, başqası yoxudu, deyir, yox. Deyir, bə bı, neçə? Deyir, pulu ver, deyim. Bını da dağıdır. Deyir ki, arvada etivar eləmə, nə qədər gözəl olsa da, etivarrı olsa da, etivar eləmə. Bını da dağıdır. Üçüncüsünü də alır. Deyir ki, dosda bel bağlama. Qardaşdan başqa heş kəsə bel bağlama. Ancağ qardaşını isdə. Bı vəzir də bütün qohum-əğrəbəni atmışımı, şahı özünə qardaş tutmuşumuş. Bı da alır, gəlir. Gəlir, şah deyir ki, vəzir, mana bir qoş veriflər, bir gözəl qoşdu. Apar onu saxla, filan bayram gələndə, gətir, onu kəsax. Vəzir gətirir, deyir, yaxşı. Qoçu gətirir. Qoçu gətirir, aradan bir az keçəndə xəvər göndərir ki, şah sağ olsun, qoç itif, qoç yoxdu. Çağırır, deyir, qardaşımın, qardaş demişəm, qoç itifdi nədi? Səni dara çəkərəm. Qoçu tap, gətir. Deyir, əşi, iki qoş gətirim, on qoş gətirim. Deyir, sanna deyirəm, o qoş gəlməli, yoxsa dilinnan dara çəkəjəm. Axı dünən bına qardaş demişdi. Qardaş dediği bir qoşdan ötürü bını dara çəkir. Deyir, yaxşı, gediv axdarım taparam. Deyir, həə, mənim qardaşım olsaydı, qoçu keçərdi. İndi bı, yad oğludu. Qardaşımı atmışam, bını tutmuşam. Bir qoşdan ötürü dilinnən dara çəkir. Bını sınıyır, bı belə çıxır. Arvat da, bir gözəl nökrəri varımış. Görür, bı arvat bı nökrinən elə maraxlıdı. Sınıyır arvat da yaxşı olmur. Üçüncüsü də belə olur. Onda gəlir, şaha deyir ki, Bəhlulu Dənəndə mana üş kül topası satmışdı. Üçünü də gözümən gördüm. Onun birincisi sənən. Qoçun odu durur, bı da sənin qoçun. Bəs sən maa qardaş deyirsən,

qardaş, qardaş. On qoş verirəm, bir sürü qoyun verirəm, bir qoçu keşmirən. Məni dilimnən dara çəkirsən. Ta sana vəzirrih eliyəm-mərəm. Hə, belə-belə. Bəhlul Danəndənin də belə tutarı sözdəri var.

BƏHLULUN QONAĞI

Bəhlul Danəndə bir gün evinə gələndə, görür ki, cır-cındır içində, aj-susuz bir yolçu var. Bəhlul Danəndənin bına yazığı gəlir, onu gətirir evə. Buna ayınnan-oyunna, Allah verənnən verir, yeyir-eliyir.

Bir gün də deyir ki (bının da qardaşı xəlifə oluf də, Harun ər-Rəşid, böyüh adam olufdu), Bəhlul Danəndə, qardaşın səni çağırır. Deyir ki, qonağım gəlif, gəlsin.

Bəhlul gələndə deyir ki, get, denən qonağım var, gələ bilmirəm. Xəlifə yenidən adam göndərir, qonağın da götür, gəl. Bəhlul Danəndə məjbur oluf, qonağı da aparmalı olur. Deyir ki, bax, ay qonax, keçif yuxarıda oturma, söz vermiyincə, danışma, mənim işarəm olmadan, əlini uzatma. Yanı qonaxlığa uyğun qaydaları bına öyrədir.

Bu da nə bilsin, ömründə görmədiyi yerdi. Gəlif keçəndə Bəhlul Danəndəni qoyur qapının ağzında, keçir yuxarı. Bəhlul görür ki, bı gəlif laf yuxarıda oturdu. Gələnnər gəldihcə, bu biraz aşağı, sivrile-sivrile gəlir, laf aşağı keçir. Yanı məclisdə yerin bilmir. Ortya yemişmi, qarpızını gətirillər. Guya indi bu xəlifənin pıçağı yoxdumu bına qoymağa. Bunu kəsməyə gələndə bı qonax tez civinnən qəşəh bir pıçax çıxardıf deyir:

– Bıdey, mənə pıçax var, alıyın, kəsin.

Xəlifənin pıçaxdan xoşu gəlif, deyif ki, bı mənim sarayımnan oğurranan əşyalardan biridi. Bı elə axdarışdaydı. Hə, deməli, oğru bıdı də. Bını bı oğurruyuf.

Bunu salıllar içəri. Bəhlul Danəndə yalvar-yapış eliyir ki, bı, mənim qonağımdı. Bəs adətımız-ənənəmiz var. Bı, bizə gəlif, qoy bir gejë bizdə qalsın, səhər aparın, asın, öldürün, özünüz bilərsiniz.

Xəlifə deyir:

– Bəhlul Danəndə, apar, ama dilini dimməz qoy. Bını başa salma.

Bəhlul Danəndə deyir:

– Yox, adət var.

Bəhlul Danəndə qonağı evinə gətirir. Deyir:

– Ə, kişi, mən saa nə dedim, sən nə özünü ortuya atmısan?

Qonax deyir ki, mən nə bilim, bilmədim.

Bəhlul Danəndə deyir:

– Orda səni edama çəhməmişdən qavax, məhgəmə qurulanda denən, xəlifə sağ olsun, bilmirəm məni asdır, neynirsən elə. Ama mənim də ürəyimdə arzum qalmır. Deyəjhələr, nə arzu? Denən ki, uzun illərdi mənim atamı öldürüflər. Bı pıçax da onun üsdünə sancılı tapılıf, meydə sancılı. Mən də dərviş oluf düşmüşəm çöllərə, kim harda qarqı kəssə, qamış kəssə, qarqız kəssə, yemiş kəssə, meyvə kəssə, tez çıxardıf verirəm. Deyirəm görüm bına yiyə çıxan kimdi? Qatilimi tanıyım. İndi nə cəza verirsiniz, verin. İndi mən arzuma çatdım. İndi maa yaşamax innən belə heç lazım dəyil. Mən düşmənimə tapbışam.

Xəlifə deyir:

– Ə, kimi tapıfsan, düşməni?

Deyir ki, bir neçə il bunnan qavax, mənim atamı öldürüflər. Bı pıçax da qalif onun üsdündə sancılı. Mən də bıni götürüf düşmüşəm düzdərə ki, qatilimizi tapax, düşmənimizi tapax. İndi xəlifə, sağ olsun, deyirsən, bı pıçax mənimdi, deməli, mənim də atamın qatili sizsiniz.

Xəlifə deyir:

– Bının pıçağın verin özünə, getsin.

Belə oluf.

KƏLNIYYƏT

KƏLNIYYƏTİN İSTƏYİ

Hə, bax onu danışf ki, Kəlniyət dünyanı tutan bir nəfər olub. Dünyada elə bil bircə oymuş. Deer, o deermiş ki, bir də uşağ olaramsa, qırx il iməhliyərəm.

PIRİNƏ LƏNƏT

Şah Abbasın nənəsi namaz qılanda deyirmiş, arvadın pirinə nəhlət. Anası da namaz qılanda deyirmiş ki, bala, yüzdə birinə nəhlət. Onların bir nökrəri varmış, adı Kəlniyət. Deyir, bir nənəmin ayan-bayanına keş, görəh, həqiqi nənəm həylə deyir, yoxsa luboyu o yoldadı? Nənəm yola gəlsə, gəlif mana dəərsən. Nəsə, arvat inəh sağırmış. Kəlniyət ayna-bayna çox keçir. Gəlir, deyir ki, onda qoy malı-zadı sağım, saraya gəl, dana. Gəlir, deyir ki, Şah Abbas, nənən yola gəlif. Deyir, onda paltarını mana ver, geyim. Gedir, uzanır nənəsinin ayağı altına. Deyir, ayə, nağarısan? Deyir, ay nənə, Kəlniyət dəyiləm e, Şah Abbasam, çıxdığım yerə girirəm. Day onnan sora arvat namaz qılanda da deyirmiş, qavaxcan mana nəhlət.

DƏLİ BAVIŞ

I mətn

Bı Bavışa Millidə dəli Bavış deermişdər. Camaad ha eliyirmiş ki, bını evləndisin, yola gətirə bilmirmişdər. Bir günnəri hərə bir söz deyif Bavışın saqkızın oğruyuflar, onu razı salıllar. Bir qız da tapıllar. Zor, güc, yarıkönül, bını aparıllar qızgilə görüşə. Bavış girir içəri, içəri girən kimi dizin qoyur yerə, qulaan diriir qızın qarnına, deer, vay, vay, vay. Bırda dünya dağılır ki, bir dəsdə uşax ora qaçır, bıra qaçır. Biri çörəh, biri paltar, ayakqabı isdir. Məni bı xatıya-balıya salmıyın.

Deellər, Bavış ömrünün axırına qədər evlənmiyif, subay qalıf.

II mətn

Dəli Bavışa uşax-muşax, cavannar çox vax sataşarmışdər. Bavış da başdıyarmış söyüş söyməyə. Onun da söyüşdəri məzəliymiş. Bı kəndin ağsəqəlları ona öyüt verir ki, belə şey eləməsin, arvat var, uşax var, böyüh, kiçik var, söyüş söyməsin. Bavış qayıdıf deer ki, cavaf vermiyəndə deellər səydi, söyəndə də deellər dəlididi. Mən də baxıram ki, səydənsə, dəli yaxşıdı. Odu ki, söyəjəm.

III mətn

Kəlbəcərrilər bilirsiniz ki, yaxşı arı saxlıyır, bal çəkiflər. Dağlarımız, gül, çiçəyimiz bına imkan verir. Camahatın da çoxu o vaxtdan dövləti balnan, atnan qazanardılar. Bir günnəri boş-boş veyillənən Bavışa deellər ki, sən də gəl arı damazdığı tut, saxla, əlində bir şeyin olsun. Bavışı birtəər razı salıllar. Bavış əlinə bir çatı alıf gedir qonşu kəndə. Bir səbət arı alıf gətirir. Qoyur həyətdə, ağzını açır. Başdıyır arıların uçuf getməyinə, yuvuya qayıtmağına baxmağa. Bir xeyli baxır, nə fikirəşirsə, duruf səbəti vuruf qoltuuna aparıf qaytarır. Eşidən, bilən deer, ay Bavış, niyə belə elədin? Nahax qaytardın. Bavış deer, baxdım ki, arılar uçuf gedir, qayıdanı da olur, qayıtmıyanı da. Hamısı da bir-birinə oxşuyur. Uşdu getdi, mal dööl ha, gedim, dərədən haylıyım gətirim, qatım tövlüyə. İndi dağa, dəriyə düşüf milçəh axdarajam? Milçəhdən dövlət olmaz.

IV mətn

Savet hakimiyyətinin təzə qurulan vaxdarıymış. Bı bəylərin, xannarın dövlətinin əllərinə alınacağı deermişdər. Bir günnəri Dəli Bavış eşşəyin qabağına qatıf Qoşdaşa, yaylaxa gedirmiş. Bı yoldan keçəndə bir-iki bəy bına sataşmağa başdıyır. Deellər:

– Ə, Bavış, eşşəyi niyə ağlatmısan, gözdəri sulanıf?

Bavış qaydıf ki:

– Bəy, eşşəyin malı, pulu, qızılı yoxdu ki, əlinnən alalar, ağlıya. Yəqin gözünə gün düşüf. Bəylər pərt oluf, yollarıynan gediflər.

V mətn

Bavış Natavanın vəkili Həjı Həsənalıya nöker işdiyirmiş. Oturuf-duruf deermiş ki, Həjı maa boşdudu, ala bilmirəm. Bir dəfə Kəlbəcərdən Milliyə qayıdanda Bavışdan soruşuflar ki, Bavış, nooldu, Həjıdan pulunu ala bildin? Hesabı çürütdün? Bavış deer:

– Vallah, başım çıxmır. Gəlif Millidə hesafıyırım Həjı maa boşdu qalır. Gedirəm, hesafıyırım, mən Həjıya boşduyam.

KALVALI KİŞİ

KALVALI, HALÇALI, GAVALI

Hə, kişinin adı Rəfidi, Kalvalı deyirmişdər. Bir gün bu gedirmiş yolunan. O vaxdı raykom olufdu dayna. Raykom deyir ki, saxla, eşşəyını, saxla görüm. Saxlıyır.

Deyir:

– Adın nədi?

Deyir:

– Kalvalı.

Deyir:

– Haralısan?

Deyir:

– Halçalı.

Deyir:

– Yükon nədi?

Deyir:

– Gavalı.

Deyir:

– Ə, köpəyoğlu, məni dolamısan? Nədi bı, hamı bir-birinə yaraşar?

– Əşi, canımçün ant belə, Quran belə. Belədi da bı, mənim adım Kalvalıdı, yerim Halçalıdı, satdığım da gavalıdı.

MAŞINIMIN BENZİNİ QURTARIB

I mətn

O vaxlar rayon partiya komitəsi vardı. Rayon Partiya Komitəsinin I katibi vardı Verdiyev Səfər. O, elə Kəlbəjərdəndi. Bu kefinin kök vaxdı maşınnan gedirmiş. Baxır ki, qavaxda Kalbalı eşşəhnən gedir. Şoferə deer, Kalbalının yanına çatanda maşını saxla. Dedi ki:

– Kalbalı kişi, salaməleyküm.

Dedi:

– Əleyküməsalam.

Dedi ki:

– Kalbalı kişi, maşınımın benzini qurtarıf.

Kalbalı da gedir eşşəyin quyruğun qaldırır, deer:

– Elə mənim də maşınımın benzini qurtarıf.

II mətn

Soora biri yolnan gedirmiş genə. Bakıdan da nümayəndə varımış e, Səfər məllimin yanında. Gəlir, deyir, bının yanından keçəndə maşını saxlıyır. Deyir, İrəfi, birdən benzinin olar, maşının benzini qurtarıf. Bax Allah hakqı, danışılar dana. Deyir, eşşəyin əlnən quyruğun belə qalxızır, yoldaş Verdiyev, canınçün bı da noldadı. Hə, bax bizim irayonda o qədər həylə adamnar vardı.

ALXASLI⁵⁰ LƏTİFƏLƏRİ

MƏRİFƏTLİ MÜƏLLİM

Kim Alxasdı kəndinə gedirmişsə, ona ad qoyurmuşdar. Bir məllim olur, gedir çıxır binnarın (Alxasdıların – top) yanına. Gedir, deer ki, maa ad qoymuyun da, mən sizə müəllim gəlmişəm də, iş-dəməyə. Ayıfıdı, maa ad qoymuyun. Mən mərifətdi məlliməm da, maa ad qoymuyun. Deer:

– Ay oğul, day sən özün öz adı qoydun. Sənin adın qaldı mərifətdi məllim.

“CƏFƏR”İNİ BİZ DEYİRİK

Cəfərquludan soruşullar ki (alxashılar – top), gədə, adın nədi?
Deef:

– Cəfərqulu.

Deef:

⁵⁰ Alxashı – Kəlbəcər rayonunda kənd adı.

- Adın çox uzundu axı.
Deeflər:
– “Cəfər”ini biz deyirih, qulunu aşağı kətdər.

GÜLƏYƏN ALXASLILAR

Molla Pənah addı kəlbəcərri molla oluf. Bu imamnarın qırılan günündə deeflər, molla Pənah, gəl mərsiyə de, camahat ağlasın. Onnar da (alxaslilar – top) gülən camahat oluf. Hər sahat ağlıyan camahat dəyildi. Məsələn, ölüləri düşsün, iki gün sora öz lətifələrinnən deyif, güləjhələr. Molla gedir, mərsiyədən deer, görür ağlıyan yoxdu. Deer, Vallah, üç gündü mən mərsiyə deerəm, dizimə döyürəm. Alxasdını ağlada bilmirəm, elə gülüllər ki, gülüllər.

AY ALLAHIM, BƏS NİYƏ OLDU?

O vaxlar bir Alxasdı katibin qəbuluna düşməh isdiir. Qapını bir dəfə döör, açır, deer, olmaz. Bir dəfə döör, açır, deellər, olmaz. Bu uje əsəvləşir da. Neçə dəfə açır, örtür. Deellər, olmaz. Əsəfləşir. Birdən bu zoruna salır da, qapını açır, girir içəri, deer, ay Allahım, bə niyə oldu?

KOR HALAY

Bir kişi olur. Adı da Kor Halay deerdilər. Rəfi adında bir kişi çox baməzə kişiymiş, çox da hazırcavabımiş. O da Alxaslı kəndinnən olub. Kişinin vəziyyəti ağırırşır, indi ölüm əyağındadı. Gedillər qohumlar, hamısı binnan vidalaşır də. Sağollaşır. Kor Halay gəlir deer:

– Rəfi əmi, ay Rəfi əmi.

Bu dimmir. Genə deer:

– Rəfi əmi, məni tanıyırsan?

Axırda yavaş-yavaş deer:

– Hə, tanıyıram, niyə tanımıram. Kor Halaysan də, qoş Koroğlu olası deyilsən ha, Kor Halaysən də.

MÜXTƏLİF MÖVZULU LƏTİFƏLƏR

AĞDAMDAN SÖNDÜRÜBLƏR

Biri oğluna UAZ “Vilis” alır. O vaxdar UAZ “Vilis” moduydu. Deer ki, sən öl, bunu düz sürdürəjəm Geşdəyə. Bunun sifdəsin eləməliyih. Mardaket yolu gedirmişdər. Körpüyə çatanda maşının işıqları sönür, dayanır. Bizə də işıx Ağdamnan gəlirdi o vax. Bu uşax düşür matora-zada baxır, əənə-bəynə. Atası görür ki, oğlu çox iztiraf çəhdi də, əziyət çəhdi. Başın çıxardır fortuqkadan deer, oğul, gəl otu maşına. Ağdamnan söndürüflər. Yandırallar yəqin ki.

DİRİ TUTMAQ İSTƏYİRLƏR

Bir günnəri televizorun Kəlbəcərə təzə gələn vaxtıdı. Baxıllar ki, xakkey gedir. Bir qara şaybanın dalınca düşüblər. Baxıllar ki, ə, iyirmi nəfərdimi, iyirmi bir nəfərdimi, nəyisə, əli ağaşdı qovullar. Ordan-ora vurullar, bırdan-bıra vurullar. Heş kimin başı çıxmır də. Televizor təzə gəlir. Deeflər ki, başbilənimiz Xələf oğlu Mahmuddu, onu çaarax, o bilər. Gəlir, baxır, başı çıxmır də bunun. Guya ki, başbiləndi. Baxır, baxır, deer:

– Ə, gədələr, onu-bunu bilmirəm. O nədisə, onu qovalıyif diri tutmax isdiyillər.

“HƏ”NİN QIYMƏTİ

Bı Xoləzəhdən⁵¹ Eyvaz adında biri bir-iki tay-tuşunu götürüf Araz, Kür qavışan tərəflərdə oğurruğa gedir. Xeyli mal-heyvan, qoyun oğurruyuf götürüf gələndə yolda düzənnihdə bir hörühlü at görüflər. Eyvaz deyif, düşün bının da hörüün açın, götürəh. Bı yannan alaçıxdan bir qadın çıxıf ki, bala, ata dəymiyin, yəəsi onu sizə verməz. Deeflər, arvatdı də, danışır, atı alıf gediflər. Birəz keçif atın

⁵¹ Xoləzək – Kəlbəcər rayonunda kənd adı

yəsi gəlif. Anası deef, bəs belə-belə, iki-üş atdı gəldi, nəğətərnə elədim, məni eşitmədilər, atı apardılar. Oğlan atdanıf gedif, heş bir saad keşməmiş oğruları da, atı da götürüf gəlif. Anasına deef ki, ana, yeməh hazırı, bılların günahınnan keşdim. Mənə inanmıyıflar, tanımıyıflar, yoxsa atı aparmazdılar. Oturuf çörəh yəəndə, anası oğlannan soruşur ki, nooldu, “hə”ni neçiyə danışdıız? Demə, oğlan qonşu kətdən qardaqına qız adaxlamağa getmişimiş. Deer, yaxşı oldu, yüz erkəh verəsiyih, əlli ədəd də onnux qızıl üsdümdəydi, verdim. Bı yeməh yəən oğrular təəccüblənir. Eyvaz soruşur ki, bir qıza bu qədər mal saydıız? Deer, hə, bəs sizdərdə nətəərdi? Deer, “hə”ni iki-üç erkəh, bir onnux qızıla alırıx. Süfrəni yığışdıran arvad gülüf deer:

– Hə oğul, o qiymətə “hə” verilən qızdan siz olmusuz, bu qədər “hə”yə alınan qızdan da belə oğullar oluf. Məəm “hə”mə rəhməddih qaynatam yüz onlux qızıl, yüz baş da öyəc⁵² vermişdi.

BURA DA SİZ BAXIRSIZ?

Bir sənətkar bir evdə işdiyirmiş. Azreyıl fikirrəşir ki, əyə, bı sənətkar gedif o evdə işdiyir, böön canın almaliyam mən. Bı da ev götürüf işdiyir. Gedir, deyir:

– İşin irəli.

Deyir:

– Xoş gəldin.

Deer:

– Sənin bu gün vaxdın tamamı. Gəlmişəm sənin canın alam.

Baxır, fikirrəşir deer ki, hə, mən razıyam, amma gəl belə bir məslətim var da, saa deyim, görüm, razı olarsanmı? Deer:

– Mən bu evi təzə götürmüşəm, hələ pul almamışam, qoy beh alım. Bir həftədən sora gəl, məəm canımı genə al də. Alım behi, bir həfdə yeyim də.

Deer:

– Yaxşı, bir həfdə saa vax verrəm.

⁵² Öyəc – iki illik erkək qoyun

Hə, bı behi alır, oturur qatara, düz Amerikaya gedir. Gedir, vax gəlir tamam olur, bir həfdə. Azreyıl gəlir başının üsdün alır. Baxır, deer, bura da siz baxırsız?!

AŞIQLA MOLLA

Bir gün deer, aşix formalı, papaxlı oturub qapısın ağzında. Aşixnan Molla da bir az yaxın olur da. Aralarında bir neçə ev var. Aşix qapıdan çıxanda deer, molla da oturubmuş skameykada. Deer, hara gedirsən? Xeyirdimi? Deer ki, ə köpahoğlu, şər olsaydı, sən gedərdin, xeyirdi ki, mən gedirəm də.

MOLLA İLƏ RƏİS

Bir gün də deer, Mollaynan rəis oturubmuş. İki nəfər dalaşır. Molla durur ki, billara desin ki, oturun, dalaşmıyın da. Rəis də deer ki, ə, dəymə ölüsü sənın olacax, dirisi mənım. Yəni ölüsün sən aparıb basdırassan, dirisin də mən tutuf salacam içəri, pulumu alıf.

DALDA OLANI PİŞİK YEYİR

Biri məjlisə gedəndə qardaşı deyirmiş, ə, qardaş, dal tərəfına bir şey qoy, bi şey qazan. Deyir, yox, dalda olanı həməşə pişiy yeyir. Yeməh gəlir, sırfıya gələndə birin götürür qoyur daldan bının altına. Yeyəndə, baxır ki, pişih bırda boğuşur. Deyir, ə, qardaş, bizi biyabır eləmə. Deyir, göörsən, dalda olanı pişih yeyir.

TİKİB, SONRA QALDIRIBLAR

Hə, iki adam gəlirmiş, iki kişi xeylağı. Bakının binaları axı qəlbidi. Biri ordan keçəndə deyif ki, ə, qoom, bunu tikən nə boyda adammış. Gör nə uzun adammış, nə hündürrüyündə binanı tikif. O birisi qayıdıf: “Ə, gij-gij danışma, yıxıflar yerə, tikiflər, soora qaldırıflar”. Sa ki indi bu buna öyüt verirmiş da.

YOLA NƏRDİVAN QOYAQ

Yola nərdivan qoyax, yolumuz uzaxdı. Birisi buna qayıdıfıdı ki, nərdivan nədi, ə? Gij-gij danışırsan. Gedejeyih. Deyif, nərdivan qoyajam yola, görəəsən. Başdıyıllar danışmağa. Birin o deyif, birin bu deyif. Baxıflar ki, gəlif çatıflar evə. Deyif ki, bax nərdivan budu də, söhbətđi, şirin söhbət eliyirsən, bilmirsən nə vax gəlirsən.

BİRİNİ ÇIĞIRTMA ELƏ, BİRİNİ BOZARTMA

Biri qonax gedir bir evə. Ev sahibi də ürəyiaçıx adam olur, amma kasıv adam olur. Gəlir, deyir ki, xoş gəlmisiniz. Mənim iki dənə toyuğum var. Nə deyirsiniz, kəsım onu qızartma bışirimmi, çığırtma bışirimmi? Nə deyirsiniz onu eliyim də. Qonax da bir az üzdü adam olur. Deyir, qardaş, ikisini də kəs, birini çığırtma elə, birini bozartma.

ƏT DƏ BURADADIR ...

Tətbiq olunan vergilərin xalqı əldən saldığı vaxlarmış. Vergi yığanlar Bartaz kəndinə də gəlir. Onlar hər ay bartazdıllardan bir neçə kilo ət, bir neçə kilo yağ, bir neçə ədəd də yumurta isdiyillər. Bartazda bir kişinin də təkə bir keçisi varmış. Vergi yığannar bu kişidən də vergiləri isdiyillər.

Əlacsız qalan kişi deyir:

– Götürün, bu keçini aparın. Ət də burdadır, yağ da burdadır, yumurta da burdadır, – deyir.

İT HÜRMÜR, XORUZ BANLAMIR

Baməzə adamlardan deyəndə, bizdə rəhmətdih Məhəmməd vardı. Bir gün raykom katibi gəlifdi. Bı camahatın şikayətiynən bağlı da, raykom kativi gəlif, bizim kəndin klubunda iclasdı. Hamı dərdini deyir. Bı Məhəmməd də kolxoz sədriynən yola getmir də. Bu

mexanizatoruydu, buna da təzə traxtor vermirdilər, ondakı köhnə traxtoruydu. Bu durdu, icazə aldı. Kativ dedi ki, buyur, danış, ay oğlan. Məhəmməd çıxdı tribunuya, çox komik, baməzə adamıydı. Özü danışf-gülməzdi. Ama gennən baxan hamı gülməliydi.

Dedi:

– Yoldaş raykom, qavax səhərə yaxın kəndə girəndə, xoruzdar bannıyrdı, it hürürdü. İndi bizim kətdə xoruz bannamır, itdər də hürmür.

Bu da əlini qoyuf çənəsinə, diqqətnən qulax asır. Dedi ki, niyə, ay oğlan, niyə it hürmür, xoruz bannamır? Kətçilihdən çıxmışih?

Məhəmməd dedi:

– Biz kətçilihdən çıxmamışih. Kəndin milli, dədə-baba adətini bı kalkoz sədri pozufdu. Bizi elə dolandırır ki, xoruzdarı kəsmişih, ajınnan da itdərə çörəh verə bilmirih. İtdər də hamısı ölüf, gedif.

HAZIRCAVAB MOLLA

Hə, bir gün də qəbirsannıxda genə bir molluya Quran oxutdurullar, bayramqavağı. Bir çoban yaxınnaşır, deyir ki, molla, mənim atama Quran oxu. Özü də molluya çıxardıf üç manat verir.

Bu heyndə bir nəfər də bahalı maşınnan – Pradoda, Leksusda gəlir. Molluya deyir:

– Ay molla, mənim də atama bir Quran oxu.

Çıxardıf, molluya əlli manat verir. Molla tezbazar eliyir, əyaxdan, başdan, ordan-burdan oxuyur. Bı çobanın atasının Quranını tamamliyr. Çönür, bu bahalı maşında gələnin atasına uzun-uzadı Quran oxumağa başdıyr. Əlli manat alıf axı. Uzun-uzadı oxuyur.

Çoban da bına qulağ asır. Özü də çox cantarax adam olur çoban. Ollar maşına minif gedənnən sora yaxınnaşır molluya. Deyir:

– Ə, bədbəx oğlu, bədbəx, bə mən də dədəmə görə saa pul verdim. Ama sən xırda, tezbazar, qısa elədin, bıllara uzun, çox oxudun.

Molla görür ki, işin orası döyül, çoban əlin çomağa atsa, onu vuruf öldürəjəh. Deyir:

– Bura gəl, görürəm ki, sən özün də tez başa düşən adamsan. Mən sənin atanı da tanıyırdım. O da tez başa düşəniydi. Bilların da atasını tanıyırdım. Çox gejdən başa düşən adamıydı. Onçun onun Quranı uzun-uzadı çəhdə.

SƏN ADDA OĞLUM ÖLÜB

I mətn

Deyir, ata-bala gedillər qonaxçıya. Bılar həriyə bir qav yayma qoyullar da. İndi bı uşax birəz biddih işdədir. Bının qırağınnan belə-belə qaşır, götürür, yeyir. Kişi də elə bilir ki, yayma soyuxdu. Kişi vırır qaşığa polnu, yeyəndə kişinin gözünnən yaş axır, ağzı yanır axı, ofşim, birtəhər udu. Oğlu deer, dədə, niyə ağlıyorsan? Deyir, sən adda oğlum ölüf, ona ağlıyram. Oğlu eliyif axı bını.

II mətn

Evə gələn qonağa sütdü aş bişirillər. Bu da bilmirmiş dayna sütdü aş ağız yandırır. Qasığı dolduruf ağzına qoyanda gözünnən yaş gəlir. Deyir, görən bu əvi neçiyə tihdirmisınız? Da bilmir ki, bi üfürə, ya bir səbir eliyə. Ya gərəh üfürəsan, ya da səbir eliyəsan soyuya. Sütdü aş ağız yandırır.

DƏDƏN SAĞ-SAĞ EVDƏ OTURMURDU

Birinin dədəsi ölmüşümüş, sora nənəsi ölür. Qəbri böyür-böyürə qazmışımışdar. Elə olur ki, bı qəbirdən o qəbrə nəşə bir az xod açılır da. Gedillər, oğlunun biri özün atır qəbrə, ənkinə baxır. O birsi deer, ə, nə baxırsan? Deer, qoy görüm dədəm bırdadı? Deyir, gə belə cəhənnəm ol, səysən, dədən sağ-sağ evdə otururdu, indi görən hansı cəhənnəmdədi.

ALLAH QAÇQINÇILIĞIN ÜZÜNÜ QARA ELƏSİN

Alməmmət kişiynən (yaxınnarda rəhmətə gedipdi) arvadı Bakıya gedillər. Qarşıdan gələn neqrə salam verir kişi. Salam verəndə arvat deer ki, a kişi, o kimidi? Deer, arvat, Allah qaşqınçılığın üzün qara eləsin, göörsən, gətədi bizi Qara Qarayevnən də görüştürdü.

NİYƏ SƏN O KİŞİYƏ UMUD OLMUSAN?

Savetin vaxdında axı Leninin, Stalinin heykəlləri hamsı şəhərdə olurdu dayna. Biri əsgərrihdən gəlmişimiş. Cavan oğlan. Gətirir çamadanın, ayının-oyunun qoyur Leninin heykəlinin yanında, gedir şəhərə. Gəzir-gəzir, gəlir ki, nə çamadan var, nə ayın-oyun. Deyir, ay başına dönüm, mənim çamadanımı, mənim ayın-oyunumu neynədin? Bını polisdər-zaddar görür dayna. Gəlillər, yığıllırlar, ə, bala, nədi? Deyir, bəs hal belə-belə. Çamadanımı, ayın-oyunumu gətirip bı kişinin yanında qoymuşam, indi də neyniyifsə, mənim ayın-oyunum yoxdu. Gəzillər, onu axırda tapıllar, verillər, aparır, çıxır, gedir. Niyə sən o kişiyyə umud olmusan?

DEYİN GÖRÜM KİŞİLƏR HARDADIR?

Qaşqınçılıx təzə düşəndə bir kişi (bilmirəm, ölür, ya durur) hamama getməy isdiyir. Hamam opşiydi də, belə bı opşitellərdə-zadda. Nəysə. Cavan uşaxlar bı kişini alladır, aparır salıllar kadınların hamamına. İçəri girəndə hay-küy qopur. Deyir, yaşdı, qoja kişidi e. Deyir, bajı, çığırışmayın, deyin görüm kişilər hardadı?

CİBİNDƏ DİPLOMU VAR

Bir də bir hazırcavaf kişi varıymış. Deməli, üzdənirax, irax bı sırfadan, həməşə əl ulağtınan işə gedirmiş. Deyir, bizim raykom da başının dəsdəsiynən gəlirmiş. Deyir, gələndə ulax yoldan çıxır əənə, bı özü yoldan çıxmır. Deyillər, ə kişi, hey! Deyir, nə deyirsüz, başına

dönüm? Deyir, o ulax niyə yoldan çıxır, sən yoldan çıxmırsan? Deyir, başına dönüm, onun da sizi kimi civində deplomu var.

BİR DƏ ONU BANLADIM?

Hə, bir də deyir, bu kişi xəsdələnmişimiş. Oğlu gəlir deer, a dədə. Deyir, nə deyirsən? Dədə, durum gedim bir çolpa gətirim, kəsim, yeginən. Deyir, ay oğul, bı ölən vaxdında bir də onu bannadım?

İKİ DƏNƏ QARAÇUXALI

Bir nəfər dokquz aya yoldaşına bir çuxa toxuyur. Biri də bir aya toxuyur. Bunnarın yolu bir gün bir düşür. Bu gedəndə bunun dalıncan bı dokquz aya çuxa toxuyan arvat da durur gedir. Görür yolda bir kişi oturuf. Deer:

– Qardaş, bı yolnan keçənnəri gördün, görmədin?

Deer:

– Gördüm.

Deer:

– Nətəər gördün?

Deer:

– İki dənə qaraçuxalı gördüm.

Bını belə dəəndə arvat əlin vurur dizinə, deer:

– Vay əvi yıxılan canım, mən dokquz ay əzyət çəkif bını toxumuşam, bu da bir aya yoğun-yoğun ilməliyif çuxa toxuyuf. İndi ikisi də oluf qaraçuxalı.

HAİNDİ KTO TAM?

Bir gün bir nəfər bir şəkilinin təzə doğulan uşağını götürüp Rusiyaya aparır ki, bu uşağı burda böyüdəcəm görüm, bu da böyüyəndə haindi deyəjəh?

İllər keçir, uşax yeddi-səkkiz yaşına çatır. Uşağın valideynləri Şəkidən uşağı yoxlamağa gəlillər. Qapının zəngini basıllar. Uşax gəlif qapının arxasından soruşur:

– Haindi kto tam?

QOYDUN Kİ, DEYƏM?

Bajım qızı danışdı. Ölmüşüh gülməhdən. Deyir ki, otumuş-dux marşurutda. Bakıda olullar onnar. Deyir, marşurutda otumuş-dux, bir də gördüm bir uşax girdi qapıdan. Adam da çoxdu, deyir, bına yazığım gəldi. Bını aldım belə qujağıma, bərh-bərh basdım qujağıma. Deyir, birdən gördüm ki, mana baxıllar, gülüşüllər. Deyir, dedim nətəər yanı, nolufdu ku, mana baxıf gülüşüllər? Deyir, birdən gördüm ki, bı qujağımdakı uşağa da baxıllar. Belə əyildim, baxdım, bir saşdı-sakqallı kişidi, ama xırdaja e, bax bı boyda. Deyir, belə itələdim bını. Deyir, nətəər itələdimsə, deyir dedi ki, niyə məni öldürürsən? Dedim, Allah səni vırsın, bəs niyə demirsən? Deyir, dedi qoydun ki, deyəm? Mən çıxan kimi qucağına aldım məni.

OTUZ İL MALA GETMİŞƏM, BU ƏZİYYƏTİ ÇƏKMƏMİŞƏM

Bizim kətdə Məmməd addı bir kişi varıdı. Bı çox baməzə kişiydi da, lağlağı kişiydi. Bir gün gəlir Tuneldə oturur, orda bir çayxana varıdı. Orda gətirillər bına piti qoyullar. Bı hərriyir-hərriyir, bı heş nə tuta bilmir bının içinnən dana. Su laxı olur. Deyir, a qızım, a qızım, bıraya gəl. Deyir, nədi? Deyir, ala pulunu da verim, götür bını da qavağımnan. Mən bının bircəjin tutuf yeyə bilmədim. Otuz il mala getmişəm, hələ mən bı əzyəti çəhməmişəm. Götür bını.

BEŞ QƏPİYƏ DƏ OLSA...

Deyir ki, biri gedir Zaparoje alıf gətirir. Bu Zaparojenin də matoru arxa tərəfdə olur. Deyir ki, qonşumuz gəlir ki, xeyirri olsun, sağ-

lığınan işdədəsən. Hə, qardaş, buna qışda nə qədər ot yığmaq lazımdı? Görməmişimişdər də, maşın-zad. Birinci dəfədi kəndə maşın gəlir.

– Buna qış üçün nə qədər ot yığmaq lazımdı, yem yığmaq lazımdı?

Deyir:

– Qardaş, bu, heş nə yemir.

– Hə, yaxşı, onda buna nə qədər su ehdiyatı yığmaq lazımdı?

– Ehtiyac yoxdu, o, suynan da işləmir, havaynan soyudur maşını.

Deyir:

– Lap belə, beş qəpiyə də olsa, birin alajıyam onnan.

Guya lap bahalısn alır da, bu.

HAMIYA DIZ, MAA DA DIZ?

Biz tərəfdə bir qalxoz sədri varıdı. Əlinə fürsət tüşən kimi qalxozun fermasını söküp dağıdırdı. Nəysə. Bir gün fermiya yoxlama gəlir görür ki, munun dörd dənə erkəyi əskik gəlir. Əskiyə görə bunu divan-dəriyə çəkillər. Sədir işinin fırıq olduğunu görüp əvvəldən prakroru görür. Əlaltınnan ona da dörd erkəh göndərir. Prakror da bunu başa salır ki, məhgəmədə sənə nə desələr, sən “dız, dız” de. Qoy elə bilsinnər ki, dəlisən. Sənnən əl çəhsinnər. Helə də olur. Məhgəmədə sədirdən nə soruşullar elə deyir, “dız, dız”! Özünü prakrorun dediyi kimi dəli qələminə qoyur. Elə ordanca munu dəli adıynan buraxıllar.

Deyillər, “Dadanan qudurannan pis olur”. Bu sədir də qalxozun malına dadanıbmış. İşə qayıdan kimi genə başdıyır qalxozu dağıdıb yeməyə. Genə bunu tutullar. Bu dəfə də işini ehdiyatdı tutmağ isdiyir. Prakrora ürüşvət göndərir. Ama prakror götürmür. Köhnə prakrorun yerinə təzəsi gəlmişimiş. Məhgəmə olur. Məhgəmədə prakror sədirə nə sual verir, sədir başını buluyup, “dız, dız”, – deyir.

Təzə prakror da beləsini çox görüpmüş, sədrin fəndini bilip deyir:

– Hamıya dız, maa da dız?

DİNİ ÇIXSIN

Yeməyi bişirif arvat qoyuf yerə. Uşaxlar da ağlıyırmiş. Evə qonax gəlipbiş. Adı Diniymiş. Arvat deyif, ay bala, qoy bir dini çixsın, yanı bu qazan soyusun, verim da. Bir dəfə bu uşağ ağlıyır ki, çörəh ver, iki dəfə ağlıyır ki, çörəh ver, ajınnan ölürüh. Deer, ay köpəyqızı, mənnən ötrü bu uşaxlarını niyə qırırsan? Bu da, Dini. Arvat quruyur, deer, ay qardaş, nə danışırsan? Deer, səhərdən demirsən Dini çixsın? Bax bu da Dini, çixiram. Uşağa çörəh ver!

İZ EŞŞƏYİN İZİDİ, FƏND GƏLİNİN FƏNDİDİ

Birinin üç gəlini olur. Bu, yaman zalım olur (qaynana). Bu arvat gedir ölü yerinə. Gedəndə kündəni sanıyır, qoyur, gedir. Qarıya da un səpir. Gəlinin biri eşşəyi minir, gəlir kündələrdən götürür, aparır pişirif yeyillər. Arvat gəlir deyir, iz eşşəyin izidi, fənd gəlinin fəndidi. Bu səfər bunu o ki var döyüllər (gəlinnər arvadı). Arvat ta dili olmur, batır. Elə deyir, lu lu lu lu, lu, lu, lu. Deyir ki, nə deyir? Deyir, deyir ki, böyüh qazanı böyüh gəlinə ver, kiçih qazanı da kiçih gəlinə. Çörəh pişirən, xörəh pişirən qazannarı deyir. Onun qəvirsannıxda deyilənə görə əli belə çöldə qalır. Elə deyir, bilmədim nəynən işdiyir, nəynən işdiyir, nəynən işdiyir? O da deyir, həvəngdəsdəynən işimi elədim, get. Qolun çəkir içəri.

PƏLTƏK QIZ

Pəltəh qızı alıflar, bilmiyiflər pəltəh olduğun. Biləndə bını qavıflar. Deyif ki:

Adınıza dəldim,
Sanınıza dəldim.
Kəmxuda mindim,
Yanıma dəldim.

ƏL ÇƏK, YOXSAN ...

Bir çoban olur, çoxlu malı-heyvanı olur. Hər gün aparır örüşə qatır, otduyur. Bının da bir namaz qılan qonşusu olur. Deer, ay çoban, gə namaz qıl, Allahın yoluna gəl, urzun çoxalsın. Çox deer, axırda çoban ona qulax verir. Başdıyır səhərrər namaz qılmağa, bir daşı qoyur qabaana, şükür eliyir, namaz qılır. İki gün keçir, ıldırım çaxır, yağış yağır. İldırım düşüf sürünün yarsın qırır. Çoban peşman olur. Qonşusuna deer ki, bəs sən dedin ki, hər şey yaxşı olajeh, namaz qıl. İki rikət, üç rikət gündə qıllam, odu ey ıldırım vuruf sürünü qırdı. Qonşu deer, ədə, naşükür olma, işdi, savax Allah genə urzunu artırar. Bı sınaxdı. Çoban gəlir genə, başdıyır namaz qılmağa. Bir günnəri də tavla alışı, yanır. Heyvannar qırılır. Çoban kor-peşman qalxır bir təpənin üsdə, tavliya baxır da yuxarıdan. Tavla var? Kor-kos, tüsdü-müsdüdü. Bir keçi qaçmışımış, gəlif daldan buynuzuynan çobanın ayaxların buynuzduyur. Çoban hirsdənir, üzün çevirif qışqırır: “Ay Allahın heyvanı, əl çəh, yoxsa iki rikət namaz qılam, yernən-yehsan olarsan”.

ÇOBANIN QİSASI

Qohumun biri qoyunun qoşufdu çobana. Çoban da onun qızını isdiyifdi. Qızı biyalogiyanı qurtarmışdı, məlimliyi API-nin. Bu, deyifdi ki, çobana qızı vermərəm, vermiyifdi. Diyifdi, ay bala, məəm qoyunumu da apar. Götürüf aparıfıdı. İndi qoyun dağdan gəlir, gətirif paylıyrdılar yiyələrinə. Camahat çıxmışdı kəndin kənarına. Orda deyirdilər ki, əmanətçilər gəlsin, qoyunların alsın, aparsın. Biz də oralardeydx. Mənim heyvanım-zadım yoxuydu. Gördüy orada qoyun-zad ayırillar, duruf tamaşa eliyirdih. İndi kişi gəldi qoyunu ayırdılar, verdilər. Dedi ki, (daa adın demirəm) ə filankəs, bəs qoyunun qalanı hanı? Deyir, yoxdu. Deyir, yox e, mən sənə qoşmuşam on səkgiz heyvan. Bə qalan hanı? Dedi ki, əşşi, ikisi qayadan uşdu, ikisin canavar apardı, ikisin hellən apardı (Hellən dağdan üzüaşağı sürətnən gələn qaya parçalarıdı. Bəzən o qədər

sürətnən gələrdi ki, evi belə yarım keçərdi. İçində də kimsə olarsa, öldürəjəhdi dayna). Ə, filankəs, bu oldu altı. Bə yenə əsgihdi axı. Qalan hanı? Deyir, qalan da onların dalıynan getdi. Güldüh ki, ə, sən bəs qızı vermiyəndə bilmirdin, bu, qoyunu yarıdan keçirəjəh? (söyləyici gülür – top.). Həylə çobannarımız da vardı.

SƏNİN KEÇİLƏRİN YADDI

Biri birinə qoyun qoşur yenə. Qaşqıncılıxda biznən olan qonşular ha. O yazığın da bir-iki qoyunu, yeddi də keçisi vardı. Biraz aradan keçif, gəlifdi. Deyir ki, əmoğlu, keçinin biri gedif. Biraz sora soruşuf, neyə olup bəs? Yeddi keçidi də. A qardaş, hindi yenə ikisin apardı it, yedi. Yenə ikisi qalanda keçiləri qoşan deyir, nətər olur, ay qardaş, sən bir həylə qoyunun var, keçin var. Nəyə olur oları it yemir, elə mənim yeddi keçimi aparıf yeyir? Deyir, ə, sən keçilərin yaddı, mənimkiləri tanıyır, oonçün də aparıv onları yeyir. Yeddi keçidən bi dənə şey qalmadı, hamsını it yedi.

AŞIQLAR VƏ EL ŞAİRLƏRİ

SARI AŞIQ

I mətn

Sarı Aşix Yaxşı addı bir gəlinə vırılmışımış. O da yeməyi bişirirmiş, deyirmiş:

Aşix, aşın bişdi, gəl,

Bişdi, yerə düşdü, gəl!

İndi orası bəədəfdi, mən onu sizə nətəər danışım? Elə bil ki, bı əri də binnan şüphələnmirmiş dayna, deyirmiş sənın onnan nə işin var? Niyə o, həylə eliyir? Bir gün bı aşix gəlir. Özü də aşix bın əri gələn vaxdı çıxıv ağaşda-zadda dururmuş. Aşığ özü qəsdən eliyir ha, Sarı Aşix. Həə, bı Yaxşı da and içirmiş ki, bı mana heş bir şey eləmir. Eləjə belə məhəbbətədi, gəlir mənən söhpət eliyir, gedir. Bı mana dəymir. Bax belə əlimnən də tutmur. Bı əri inammırmış. Görür, ayıv olmasın, onun o şeyinin əvəzinə bir koma güldü, bax belə sallanır. Bının heş bir şeyi yoxdu. Onnan sora əri ta heş bənd olmur. Bı gəlirmiş, eliyirmiş. Bı Yaxşının Günəş addı bir bajısı varımış. Bı aşix deyirmiş ki:

Eləmi, gün aşanda,

Dağlardan gün aşanda.

Yaxşı, sən aşix Yaxşısan,

Sən handa, Günəş handa?

Günəş okqədər gözəlmiş ki, ama Yaxşı gözəl dəyilmiş dayna. Deyirmiş, ancax sən mənım gözəlimsən dana. Səni mənım gözüm tutuv, onçun gözəlsən, ama Günəşnən sənın nə işin?

II mətn

Aşığ sınağa çəkillər ki, de görüm, bu qazanda qaynıyan nədi? Bilərsənmi? Qazan da qaynıyır. Minə addı bir kadın xeylağıdı, baş-əyax qaynadır. Qoyunun başın-ayağını yığıf, qazan qaynıyır. Buna sual verillər, aşiqsansa, de görəh nədi o bişən qazanda? Deyir:

Görünsün (= çağırırım) sərpaçalar⁵³.
Gün doğar, sərpe çalar.
Mina götürsün sərpuca⁵⁴
Görünsün sərpe çalar⁵⁵.

AŞIQ ALI

I mətn

Aşix Alı qızıl vəngli idi. Bir gün Alının atası gedir bazara ət alır, yeməh-içməh. Oturullar, yeəllər, içillər. Arvad deer ki:

– A kişi, gəlsana bu oğlumuzu evləndirəh.

Deer:

– Noolar.

Kəndin başınnan sayır, filankəsin qızın alax. Aşix Alının dədəsi deer:

– Yox, onu demə. O qızın atası otun, biçənəyin üsdündə mənənən dalaşdı, höcət adamdı.

Dedi:

– Neynəh.

Arvat kəndin ortasınnan yenə bir qızın adın çəkir.

Deer:

– Yox, yox, onun anası dillidi, balası da onnan betər olajax.

Nəysə, deer, kəndin əyağınnan özdərinə bərabər bir qız tafdılar. Onu Alıya deyillər. Alı da anasına gizdində dedi ki, ana, mən onu almıram. Mamırır kəndinnən Nifdalının qızı Bəsdini xanımı alajam.

Bu dəfə kişiyə deəllər ki, get Bəsdini isdə, gör, verillər? Aşix Alının dədəsi gedir çıxır Nifdalının qapısına. Bullar çox varrı adamıdı. Deəllər, elə erkəhləri vardı, ikisi beş manıt qızıl pul eliyərdi. Getdi, qapını tıqqılatdı. Aşdılar ki, Aşix Alının atasıdı, İmirza kişidi. Öz ürəhlərində dedilər ki (ev sahibləri fikirrəşir), Səməd ağa

⁵³ Sər – baş, paça – ayaq

⁵⁴ Sərpuca – qazanın qapağı

⁵⁵ Sərpe çalar – gün çıxar, yayılar.

olara vergi qoyuf, gəlifdi pul isdəməyə. Dedilər ki, xoş gəldin, xoş belə, on beş belə.

– Əşi, nə yaxşı bura gəlmişən?

Aşix Alının dədəsi dedi:

– Vallah, oğlumu evləndirməh isdiyirəm, onçün gəlmişəm.

Dedilər:

– Allah mübarəh eləsin.

Dedi ki:

– Bəsdi xanımı isdiirih oğluma, ona görə gəlmişəm.

Qızın atası isdədi bir şillə vura, arvad qoymadı. Dedi:

– Vurma, kasıfdı, sən onu nəyçün vurasan?

Deerlər:

– Sənnən otuz erkəh isdiirih.

Deer:

– Baş üsdə.

– Toy xərcin sənnən isdiirih, otuz manat da qızıl pul isdiirih.

Deer:

– Baş üsdə.

Aşix Alıgilin də heş nələri yoxudu. Gəlif evlərində olduğu kimi danışanda Aşix Alı paltarın götürdü, sazın götürdü, dedi:

– Allah elin, obanın, camaatın canın sağ eləsin, Türkiyəyə gədim, Sultanın yanına. Çalım-oxuyum, qazanım, gəlim qızı alım.

Gedir Türkiyəyə, bir neçə aşığınan bölünüllər dəsdə-dəsdə. Aşix Alı da gedif düşür bir varrı, imkannı sultanın imaratına. Pul toflamışdı, qoymuşdı stolun üsdünə. Görür ki, bir zırıqçalı aşix gəldi pulları yığdı dəsmala, getdi. Bu dəfə Aşix Alı getdi haman bəyə, xotkara dedi ki, bəs, başıma belə iş gəlif. Mən filan yerdənəm, filan tərəfdən, ətraflı danışdı. Həmən bəy deer ki, o səni bağliyif, ənamı o adam götürüf. Deer, dedi ki:

– Məni bağlamıyif, maa heş-zad demiyif.

O vax Sultan bəy əmr elədi, gedif haman aşığ gətirillər. Bu aşix da belə desəh, həmən sultanın aşığ idi. Onda Aşix Alı deer, hörmətdi bəy, bax o da sənin aşığın, pulumu yığdı, apardı. Xeyir iş eliyəhdim. Pulumu yığdı apardı, mana da heş nə demədi. Sultanın

aşığın da deer ki, mənəz gəlif buruya, çalıf, oxuyuf, onçun pulunu aldım.

Aşix Alı da deer:

– Bəy, o maa nə söz deyif, nə də bağılyıf. Burda maa desin, cavaf verə bilməsəm, pulum halaldı.

Onda Sultanın aşığı qabağa düşdü, Aşix Alıya qıfılbaşnd dedi, cığanı aşdı. Aşix Alı dedi, o açə bilmədi.

Haman bəy dedi:

– Qal, sən bu güjün, sözün sahibisən.

Deer:

– Yox! Məni atam, anam gözdüyür. Nişannım var, gözdüyür, incimə.

Aşix Alıya bəy də çoxlu pul verdi. Gəldi çıxdı Göyçüyə, Qızılbaş, qapısın tıqqılatdı. Durdular, qapını aşdılar, gördü ki, anası ağlıyır. Çoxlu da pul gətirmişdi. Deyir:

– Ana, niyə ağlıyırsan?

Deer:

– Bəs dedilər Aşix Alı ölüf, Bəzdi xanımı filankəsə verillər, üç gündü də toyudu, ona ağlıyırım.

Aşix Alı, deməli, səhərə yaxındı, sazın götürdü, getdi həmin toyxanıya. Orda bax belə dedi ki:

Yar yanında günahkaram,
Doğru sözüm yalan oldu.
Yeriş etdi qəm ləşkəri,
Könlüm evi talan oldu.

Bax bu qaşa, bax bu gözə,
Yandı bağırim, döndü közə.
Keçən sözü çəhmə üzə,
Keçən keçdi, olan oldu.

Aşix Alı sana qurban,
Gəl eyləmə bağırimi qan.

Əldən uşdu tüləh tərhan,
Sar da kəhlih alan oldu.

Bəsdı gördü ki, Aşix Alının səsidı. Pərdənin dalınnan baxdı ki, Aşix Alının özüdü. Dedi ki, mən bu oğlana getmirəm.

Etmə, eləmə. Ordan Aşix Alı toya çəkilən xərci qaytardı. Onnan soora Aşix Alının atası, anası da gəldi. Bəsdini apardılar evlərinə. Toyların elədilər.

II mətn

Kəndin qocaları söybət eliyir ki, Aşix Alı şıx oluf. Öləcəyi günü, vaxdı bilirmiş. Ona görə ölümünə yaxın Qızılvangə dönüf ki, arvadı Bəsdı xanımnın halallaşsın, görüşsün (Bəsti xanımın qəbri nəzərdə tutulur – top.).

Deəllər, Aşix Alı Kəlbəcərdən geri qayıdanda laf qojalmışımış, gözdəri də görmürdü, Bəsdinin üsdə gedəndə, and içillər ki, cavan oğlana dönüf, on səkgiz yaşındakı kimi. Yol boyu da şeyir deef, yanıklı-yanıklı oxuyurmuş:

Xilqəti pakizə, huri-qılmanım,
Zahirdə insanım, bir dayan görüm.
Ümidim, pənahım, cismdə canım,
Səfalı sultanım, bir dayan görüm.

Təbim, taqətim, vuran biləyim,
Səada sabahım, arzu diləyim.
Yerdə ahu, pərim, ərşdə mələyim,
Düzlərdə ceyranım, bir dayan görüm.

Gejələr Ayımsan, gündüzdər Günəşim,
Qərx olum ziyana, qoynunda bişim.
A nurru sabahım, çərxi-gərdeşim,
Ömürdə sükanım, bir dayan görüm.

Alının əfqanı deyildi əbəs,
Din, danış, ruhumdu o sehirri səs.

Səjdəndi inamım Beytül-müqəddəs,
Afətim, imanım, bir dayan görüm.

Oxuya-oxuya gəlif məzara çatanda birdən ayılıf. Üzün sürtüf
torpaana, cavannıxda dediyi şeyiri onun qəvrinə deef:

Sən şəms, mən kənarında sitarə,
Rüsxət ver, sərinə dolanım, Bəsdı.
Can fəda eylərəm, ey mahıparə,
Budur sərmayədən olanım, Bəsdı.

Bunu qızılvehlılər gözdəriynən görüf. Deellər onnan soora
Alını heş vax eyni açıx görmüyüflər.

AŞIQ ALININ BAYATILARI

Arxa sarı,
Gəl gedəh Arxa sarı,
Bir bələlı qul oldum,
Mağmınam arxa sarı.

Əzızınəm, köçə bax
Dağdan aşan köçə bax.
Yaylax köçü al-əlvan
Ələm yüklü köçə bax.

AŞIQ ƏLƏSGƏR VƏ ŞƏHRƏBANU

Aşıx Ələsgər gedır Şəhrəbanunun atasının evinə. Bıllarda iş-
diyir. Şəhrəbanu da çox gözəl oluf. Bıllar yekəlır. Dı gəl, aralarında
məhəbbət yaranır. Şəhrəbanunun atası başa düşür ki, bılların ara-
sında məhəbbət var. Şəhrəbanının da Məhərrəm adında bir əmisi
varmış, onun da iki oğlu varmış. Şəhrəbanı evin təh qızıymış, qar-
daş-baassı yoxuymuş. Ələsgərnən də ikisi bir-birini həddinnən artıx
sevirmiş. Bayramımış, atası gedır, Ələsgərə bir dəs paltar alır, bir
dəs paltar da Şəhrəbanıya alır. Bullar ikisi də geyinir, bir-birinə

baxışılar. Nəysə, bırdə başə düşüllər ki, onnarın arasında bir şey var. Məhərrəm başə düşür. Şəhrəbanunun atasına deer ki, sən Ələsgəri evinnən çıxartginən. Məhərrəmin iki oğlu var. Bu qızı indi öz oğluna almax isdiyir. Şəhrəbanının atası Ələsgərə deer ki, oğul, day indiyə qədər işdədin, sağ ol. Day indi get öz evinizə. Bunu göndə-rillər öz evlərinə. Bılların da arasında Zöhrə addı bir qız söz aparıf, söz gətirirmiş – Şəhrəbanıyan Ələsgərin. Ələsgər xəbər tutur ki, Şəhrəbanını əmisi oğluna nişannıyıflar. Ələsgər Zöhrəni çağırır yanına, deer, saa indi bir şer yazajam, apar ver Şəhrəbanıya. Çoxdu ey, o şeyir, çoxu yadımnən çıxıf. Deer:

Söylə qasid müxdəsəri, vəssəlam,
Ərzimi canana dedin, nə dedi?
Bülbültək əsimana yetişif nalam,
Səhri-gülüsdana dedin, nə dedin?

O da deer:

Gedif ərzi-halın yara söylədim,
İnciməsin mənnən, canan dedi.
Zülm əliynən məni yada verillər,
Viran qalsın belə zamana, dedi.

Onda Ələsgər deer:

Yadına salanda boy-büsatını,
Xəsdə könlüm minir eşqin atını,
Gah axdarır göyün yeddi qatını,
Gah çıxır əsimana, dedin, nə dedi?

Şəhrəbanı deer:

Nakəs müxənnətin boynu vurulsun,
Vay düşsün evinə, şivan qurulsun.
Məhərrəmin oğlannarı qırılsın,
Qalmasın yurdunda nişanə, dedi.

Zöhrəyəm, sinəmdə dərt-qəmim çoxdu,
Üsdümə tökülən peykandı, oxdu.
Dünyada ədalət, hak, divan yoxdu,
Yetirə dərdimi dərmanə, dedi.

Ələsgər deer:

Kaş dolandırmasın xam xəyalını,
Can qovan isdəməz dünya malını.
Yazıx Ələsgərin ərzi-halını,
Sərvi-xuramana dedin, nə dedi?

Sora Ələsgər gedir Anaxanımı alır. Soora Ələsgərin ölüm vaxdı gəlir. Ölüm vaxdı gələndə çağırır oğlu Talıbı deer ki, mən ölürəm, Şəhrəbanunu gəti görüm, onnan gedim. Uje Şəhrəbanu da yaşdanıf. Aşix Talif gedir Şəhrəbanunun yanına. Deer ki, hə, bilirəm, Aşix Ələsgərin vəziyyəti ağırdı, ona görə gəlmisən. Deer, görün oğlannarı bına icazə verəjəh, gedə Ələsgərnən görüşməyə? Oğlannarı heş-zad demir. Şəhrəbanı gəlir Ələsgərnən görüşür, onnan soora vəfat eliyir. Şəhrəbanı Ələsgərin ilk sevgilisi oluf.

AŞIQ ƏLƏSGƏRİN NAXÇIVAN SƏFƏRİ

Aşixlar deellər ki, Aşiq Ələsgərdə də hax vergisi oluf. Əsli Göyçənin Ağkilsə kəndinnəndi. Aşiq Ələsgərin on iki şəyirdi oluf. Olardan biri də Nağı oluf. Elə oluf ki, üç-dört il buna qullux eliyənən soora, bunun da gözəl səsi oluf. Deeflər, ə, bu solaxay aşixdan niyə tutuf buraxmırsan? Aşix Ələsgəri nəzərdə tutuflar ha, əstafurulla. “Sən qazanırsan, çalif, oxuyursan, camahat səni tanıyır”, – deellər, day Ələsgər nədi, zad nədi. Sən özün bir aşixsan, asudə bir aşixsan, get, qazan. Onun beyninə düşür. Deer ki, dədə (Aşiq Ələsgərə dədə deermiş), mən isdiirəm bir Naxçıvana səfər eliyəm. Ələsgər deer, getmə, sən hələ yarımçıx da dəəlsən, gedəjəhsən ora, orda səni bağlıyajaxlar. Orda aşixlar var, bilirəm, mən üzdeşmişəm onnannan, tanıyıram. Cəfərulla var, Əsədullah var. Deer, yox, noolar,

olar. Tay mən gedirəm. Sənnən də dərs almışam. Deer, bucaxdan Anaxanım nənə deer ki, əşi, qoy getsin də. Balam sənnən icazə isdiyir. Deer, neynəh, get, oğul, ama sən hələ yarımçıx da dəyilsən. Bax bil, bağlansan, üsdümə gəlmə. Elə olur ki, Nağı gəlir Naxçıvanın Şərur kəndinə. Düşür burda aşixların məclisinə. Elə olur ki, Nağını Aşix Ələsgərin “Ay nədən oldu” şeriynən bağlıyılar. Ustadın şeyirini elə olur ki, bu yaddan çıxardır. Deellər ki, bax bu sazını da belə qoyurux bu ocaan qıraana, sənə hörmət elyirih. Deer ki, mənim ustadım da var. Deellər, gətirə bilərsən? Deer, bəli. Deellər, kimdi? Demir. Elə olur ki, suyu süzələ-nə-süzələ-nə gəlif çıxır. Aşix Ələsgər gərmə qalağının yanında qəlyan çəkirmiş. Anaxanım nəniyə deyir ki, Nağı gəlir, ama nətər gəlir, onu mən billəm. Qəbul eləmiyəjəm. Deer, yox, eləmə, əstəfurulla, o səni ikinci Allah kimi tanıyır. Birdən gələr, ona dərsən ki, belə, filan. Onda evini tərək eliyəjəm – daxmanı. Gəlir deer, salaməleykum. Əleyküməsalamnan soora, deer, oğul, keç içəri, xoş gəlmisən. Aşix Ələsgər də hak aşığıydı. Yuxuda görüfdü ki, Nağını bağlıyılar. Deer, oğul, mən hər şeyi qabaxdan görmüşdüm, keç içəri, eybi yox, çay-çörəh ye. Qayğanax verillər. O vax qayğanaxnan bal ən görkəmni, ləziz yeməyimiş. Ən əziz qonağa verərmişdər. Baxır ki, (Aşiq Ələsgər – top.) o qədər xəjələt təri tökür ki, iztiraf çəkir ki, nazilifdi. Xiffətdən belə pis vəziyyə-tə düşüf. Sındırılar onu. Gəlir, içəri girif yeməh yiyənən soora deer ki, oğul, dedihlərimə əməl eləmədin. Ama indi dedihlərimə bir-bir əməl elə. Deer, yaxşı. Deer, mən başıma motal papax qoyajam (motal papax çoban papağına deellər), bir dənə də çəlih alajam əlimə – çomax. Sənnən soruşsalar, bu kimdi belə, deynən şeyirdimdi – Ələsgər deyir ha – həm də çobanımdı. Gəlillər, Nağının da bir qonaxçısı olur orda, Müşgünaz adında. Bulların evinə gəlillər. O vaxdar çarix olarmış. Xalçanın üsdünnən çarixlı-patavalı keçəndə Aşix Ələsgərə bir ağır söz işdədir Müşgünaz xanım. Deer, ə, bı çovanı hardan gətimisən sən? Özün gəlirdin, gəlirdin, bunu nəyə gətirmisən? Gəldi zığlı-zaddı keşdi yuxarı başa. Deer, o mənim şəərdimdi. Xəbər tutullar ki, bəs Nağı gəlifdi, utanmıyıf. Özüynən bərabər çovan da gətirifdi. Bir ayırım gətirifdi. Xülasə, qa-

sid göndərillər ki, get Nağını da gəti, onun yanındakı çobanı da gəti. Gəlif gətirillər. Müşgünaz da toydaymış. Coraf-zad toxuyurmuş. Deef, əşi, bu çoban-zaddı, binnan nə çıxajah. Görək Nağı burda neyniyir? Elə olur ki, Nağını genə həmin şeyirənən bağlıyılar. Bir də aşığın biri oxuyanda yanında qalyan çəkirmiş. Aşix Ələsgər çoban libasında gəlir oturur həməən o qalyan çəkənin düz çənəsinin dibində. Aşix Ələsgər genə heylə çarixlı-patavalı keçir, düz gedir başda oturur. Tanıyıllar, məclisdə bilillər ki, bu, Aşix Ələsgərdir. Ağalara, bəylərə nizam da taxdırır ki, əvvəlcədən qapıdan girəndə deməsinnər Aşix Ələsgərdir, adımı çəhməsinnər, məni tanıtdırmasınnar. Papağın basır gözünün üsdünə, ama canını-cəsəddi adamdı. Aşix Ələsgər deer ki, ədə, qalyanı biraz əynə elə dana, məni boğdun axı. Deer, əyə, sən nə qanırsan, çoban adamsan, belə, filan. Deer, yaxşı, noolar? Öz-özünə deer. Birəz keçir, Aşix Ələsgər başdıyır qalyanı çəhməyə. Puskürdür bunun üsdünə. Deer, əşi, birəz əynə otu. Deer, mən bir söz demirdim, indi sən deersən. Elə olur ki, Nağını burda bağlıyılar genə. Sazın alıflar, genə qoyuflar ocaan qıraana – orta ojağın. Nağıya deer ki, sən otu, sazı ver maa. Nağı sazı götürür ojağın qırağınnan. Deer, “Məğrurruğ eliyif, ustadam demə”, deer. Baxıram ki, indiyə qədər onun, bunun şeyirini oxuyurduz. Nağıya da məclisdə Aşix Ələsgərin qıfılbeddərini deermişdər. Deer, indi anasının oğlu ona dərərəm ki, özünən desin. Şahlar, xannar, Naxçıvan bəyləri tanıyıllar onu, intaası demillər.

Məğrurlux eliyif ustadam, demə,
Bir gün olar, sən də dara düşərsən.
..... deyilsən, çolpa balasan
Zirvədən ayrılıf, tora düşərsən.

Nağıya satmagineən bu işvə-nazı,
Zimisdana döndərərəm yazını.
Soyaram libasını, allam sazını,
Yalquyruş, qırxıq yola düşərsən –

dəəndə, deəllər bu nə danışır, a kişi. Bu alimmiş ki. Müşgünaz bə-yaxları buna ağır söz işdədif axı. Müşgünaz elə bil yuxudan ayılır. Deer ki:

Alçaxda əylən ki, çıxasan başa,
Tülküsən, aslannan girmə savaşa.
Gəl yapışma gücün çatmıyan daşa,
Gücü çatmaz, axır zora düşərsən.

“Afərin, səd afərin, aşix!” Yaxşı deyirsən. “De görəh, ay solaxay aşix!” Burda deer də:

Solaxay aşixsan, dara düşmüşən,
Qeylü-qallu bir bazara düşüfsən.

Deer ki:

Saxla, dilin özün üçün yağdı,
Aşix Ələsgərin oddu çağdı.
Alar caynağına səni dağıdar,
Göydən yerə parça-parə düşərsən.

Bu adı eşidəndə orda Müşgünaz özünən gedir. Burda hamı qızıldan, gümüşdən töküllər Ələsgərə. Qucaqlarına götürüllər, “afərin, aşix”. Əyə, bə bayaxdan bunu denən, ay Nağı. Bu ki, Ələsgər-di. Ələsgəri dünya tanıyırmiş o vax (Türkiyənin Qars şəhərində aşixin bı şeyiri çıxmışdı).

Başına mən dönüm, a nazdı dilbər,
İzinin olsa, girənəm qoynuna,
Gərdana girməyə tel usdasıyam.
Səni gördüm, kimsə gəlməz eynimə.
Gəl, səni götürüm bizim ellərə,
Sən nabeləd, mən də yol usdasıyam.

Belə bir şeyiriydi. Görəh Müşgünazın burda özünən getməsinə nə deyir? Müşgünaz özünən gedir. Qardaşdarı da sağ-solunda oturmuşumuş. Baxıllar ki, ayə, bu bizim bacımıza söz tulladı, neynədi?

Sübhün çağı mah camalın görəndə
Xəsdə könlüm sazax bağlar, Müşgünaz.
Qubada silkinif, gərdan çəkəndə,
Bənziyirsən quba qaza, Müşgünaz.

Dört bir yanın bənöüşəli bağ olsun,
Həmişə yediyin bal, qaymax olsun.
Sağ-solunda qardaşların var olsun,
Corafları yaxşı bəzə, Müşgünaz.

Ələsgərəm, cavan vaxdım olaydı,
Kəskin sözü, ötkün baxtım olaydı.

Deəllər ki, aşix, soyun axırtdı, sizdə də belə bizim kimi bəy-
nən xannar var, aşixa qızıl verə, belə pul verə. Deer, nə danışırsan?
Bizdə Zoddu Səməd ağa var.

Sərraf yüz bəzəsə, sən gey siyahı,
Məcək mükəlladı, bal ola bilməz.

Ustad dərin, kamal dərin, söz dərin,
Qoydun sinəm üsdə eşqin közdərin.
Qabliyətsiz, mərifətsiz qızların
Yüzü bir dərdimənd dul ola bilməz.

Burda Müşgünazı deyir haa.

Qafil olma, dilim, düşmə həvəsdən.
Hərcayi sözünən incimə dosdan,
Muştan⁵⁶
Danalar meydanda kəl ola bilməz.

Müddətdir həsrətəm camalın görəm,
Mətləbimi mürtəzadan dilərəm.

⁵⁶ Mətnlər səsli fayllardan köçürülərkən bəzi sözlər yaxşı anlaşılmadı. Həmin sözlərin yerinə nöqtələr qoymuşuq.

Müxənnəsdən səfa, nakəsdən kərəm,
Namərdin cibində pul ola bilməz.

Deəllər, ay aşix, sözünün axırın de görəh, sizdə də bizim
kimi, hal əhli olur, yoxsa yox. Deer, gözdüün deerəm:

Ələsgərəm, cəm eyləyəm dəftəri,
Mətləbi məscidin dilim əzbəri.
Naxçıvan şahları, Şərur bəyləri
Səxada Səməndə qul ola bilməz.

Belə, Ələsgər şeyirdi Nağının sazın alif qayıdır.

AŞIQ ƏLƏSGƏR VƏ ANAXANIM

I mətn

Bir gün Aşix Ələsgərə arvadı deer ki, bu qədər tərif yazırsan,
söz yazırsan qıza-gəlinə, heş maa demirsən. Bu deer ki, arvad, bir
gün gələr, dəerəm. Onda alif, deer:

Ala gözdü, nazdı dilbər,
Evinnan xəbərin varmı?
Dört yanımız baxça, söyüd,
Gülünnən xəbərin varmı?

O vədə ki, gəldim sizə,
Mail oldum ala gözə.
Zibilin çıxmışdı dizə,
Külünnən xəbərin varmı?

Arvat gedir, iki qarpız götürür, qarpızın biri düşür, qırılır. Xo-
ruzdandır də, qoltuğu qarpızdandır. Deer, ay kişi, əvvəlin yaxşı gəti-
mişdin. Bu bənd maa yaman dəydi.

O vədə ki, gəlin oldun,
Qavırqadan qalın oldun.

Sən anama zalım oldun,
Dilinnən xəbərin varmı? –

dəndə, bu isdiir ki, çıxsın. Deer, yox, hələ darıxma.

Daha düşmüşən hənəhdən,
Suyun qurtarıf sənəhdən,
Məmən çıxıbdı köynəhdən,
Pulunnan xəbərin varmı?

Ələsgərnən çəkmə dava,
Arıflər gəlsin hesaba.
Cehizindi qırax tava,
Malınnan xəbərin varmı?

Aşığ Ələsgərin arvadı Kəlbəcər qızıydı. Çıxır gəlir dədəsi əvinə. Yaxşı kişinin də qızıymış. Ajıx eliyif gəlif. Dört-beş oğlu da varmış Ələsgərin. Həə. Bı şeyirə görə arvat ajıx eliyif çıxıf gedif. Deellər, gəlmir, gəlmir də, boş. Nə qədər deyillər, deer, boşasam, qorxuram oğlannarımmnan, boşuya bilmirəm, qana düşərəm. Onun bir oğlu oluf Bəşir adında, gülləçi oluf. Əmisi oğluna bir dəfə güllə atıf, qoluna dəyif. Nəysə, sooradan olları barışdırıllar. Ovda oluf, ova gedif, açılıf dəyif əmisi oğluna. Özünən asılı olmuyuf. Elə oluf ki, Anaxanım əyağın diriyif, qarrı gədiyi aşmax isdəmiyif. Deef:

Ala gözlü, nazdı dilbər,
Gözəllər sultanı, mələhlər şahı,
Alagöz cananım, getmə, amandı.
Dərdinnən xəsdəyəm, çəkirəm ahı,
Ölürəm, loğmanım, getmə, amandı.

Oğlu Bəşirdən qorxurmuş. Qorxurmuş ki, Bəşir gəlif gülləynən vurajax. Heş bının da sən deyən gözəlliyi olmuyuf. Yekə burnu varmış. Elə gözəlliyi olmuyuf. Həm də dul alıf arvadı. Deer ki:

Camalın gözəldi bayram Ayınnan,
Görən doymaz qamətindən, boyunnan.
Layix deyil qurban kəsəm qoyunnan,
Saa qurban canım, getmə, amandı!

Mən sənə nə dedim, ay mina gərdan,
Kəsmə məhəbbətin qul Ələsgərdən.

Günahkar qulunam, salma nəzərdən,
Kərəmim, sultanım, getmə, amandı.

II mətn

Aşix Ələsgərin yoldaşı Anaxanım Kəlbəcər rayonunndan oluf. Bunun həyat yoldaşı bulağ üsdə gedəndə kadınnar buna söz atıllar. Deyillər ki, əşi, Ələsgərin neçə ildi dakumentalını həyat yoldaşisan, sana bir kəlmə söz deyif, ya demiyif? Bu da bunun başına tez batır. Gəlir, axşam Ələsgər toydan yornux-arnıx evə gələn kimi baxır ki, arvat həmənkı arvat döyül, o küncə cumur, bu küncə cumur. Deyir, a bala, çaydan-çörəhdən. Deyir, yox, bu qədər sarı köynək qoymamısan, gözəl qoymamısan, şeyir yazmısan. Ama mən neçə ildi sənənən həyat sürürəm, hələ sən mənə bir kəlmə söz, bir şeyir yazmamısan. Deyir, a bala, yornuğam, qoy qalsın səhərə. Səhər də evdə qonax-qara var. Səhər elə olur ki, bu arvat yola gəlmir. Aşix Ələsgər onda deyir ki (O vaxdı ballı qayğanax deyilən oluf, yeməh oluf. Yumurtaynan balı bir yerdə qarışdırıf bişirifdilər.), dur, bir ballı qayğanax bişir, mən səni tərif eliyəcəm. Yanı bu uzun bir dasdandı, bir qısasını deyəcəm. Bir az gülməlisi də var. Yoldaşdarı hamısı yığışır. Aşix Ələsgər uzax səfərrərdən gələndə kəndin ağsəqəlları, ağ-birçəhləri yığışır ki, aşix, görək hansı mahaldan, hansı ölkədən gəlif, nə görüf, nə yazıf, nə gətirif? Aşix Ələsgər yeyir, durur ayağa, deyir:

Ala gözdü, nazdı canan,
Elınnan xəbərin varmı?
Dört tərəfin bağça, söyüt,
Gülünnən xəbərin varmı?

Deyəndə deyir, Ələsgər, yaxşı deyirsən, ama o söyütnən gül bir-birini tutmur.

O vədə ki gəldim sizə,
Mayil odum qaşa, gözə.
Zivilin çıxıfdı dizə,
Külünnən xəbərin varmı?

Deyəndə deyir, yox, Ələsgər, sən deyəsən, məni elə bil ki, bir söznən arıya qoymusan.

O vədə ki gəlin oldun,
Qaynanana zalım oldun.
Qavırğası qalın oldun,
Dilinnan xəbərin varmı?

Deyəndə deyir, bəs gərək onu bu camahatın içində başıma qaxaydın (Bir az mən aşıx dili danışırım). Noolsun, bir dəfə qaynanamı çimizdirəndə isdi su töküf yandırmışam.

Ələsgərnən eylər dava,
Arıflər gəlsin hesava.
Cehizindi qırax tava,
Malınnan xəbərin varmı?

Deyəndə deyir ki, bəs mənim atam mana heç olmasa bir qırax cam vermişdi. Ama heç sənin atan ölmüş heç sana bir palaz qırığı da verməmişdi. Yanı bu uzun bir dasdandı. Anaxanım ordan acıx eliyir, gedir. Uzun müddət Ələsgər düşür arxasınca, çox yalvarır-yapışır. Yanı bir şeyiri də orda yazır ki, bəyaxdan bunu pisdiyən adam, gedir dağda çatır Anaxanıma ki, a bala, uşax beşihdə ağılyır, gəl qayıdax gedəh, bir səfdi eləmişəm. Gəlir, orda Ələsgər baba da bir şeyir yazır ki:

Gözəllər sultanı, mələklər xanı,
Alagözlü cananım, getmə, amandı.

Bəyaxdan pisdiyir, indi yalvarır:

Dərdinnən xəsdəyəm, ölürəm axı,
Ollam loğmanın, getmə, amandı.

Sən mələkzadasan, ay minə gərdən,
Kəsmə məhəbbəti gəl Ələsgərdən.
Günahkar qulunam, salma nəzərdən.
Kərəmim, sultanım, getmə, amandı.

Anaxanım yola gəlmir. Yanı bu uzun bir dasdandı. Ələsgər qayıdır öz evinə. Anaxanım da acığ eliyir, gedir atası evinə. Soora gedir el ağsəqəllarıynan Anaxanıma qaytarır gətirir, ömür sürüllər. Allah usdada rəhmət eləsin.

AŞIQ ƏLƏSGƏRİN “DÜNYADA” QOŞMASI

Ələsgərin sözünnən bilirəm. Ələsgər Göyçə mahalınan duruf, sazı götürüf Qarabağ mahalına toya gəlirmiş. Gəlir, orda kətdər var. O kəndin birinə gələndə görür ki, bir dənə qız uşağıynan bir cavan oğlan bir-birərini belə qucaxlıyır, sel aparırmış, su çıxardır qırağa. Həə, bıllara baxır, sazı köynəhdən çıxardır. Deyir:

Qafil könül, bı nə yoldu tutufsan,
Sərf edirsən nə kamaldı dünyada?
Dövlətə qul oluf, gül tək aşma,
Çox sizin təkı güllər soldu dünyada.

Küfürdən qəlbində bərkitmə barı,
Tof dəyər, dağıdar burcu-hasarı.
Sizin tək ağ, gözəl şahmarı,
Fələh kəməndinə saldı dünyada.

Fələh gülən çox nizamları
Zülümnən yandırır sənin şamların.
Hayıf cavannarın gülən damların
Marmura⁵⁷ qismət oldu dünyada.

Bir də deyir:

Guşumda sərqadı, sinəmdə dağdı,
Ağlını unutmaz necə ki sağdı.
Devlətdən qismətin beş həşin⁵⁸ ağdı,
Çəhdiyın qovğadı, qaldı dünyada.

Axırda deyir:

Yığılar məxluqat, qurular mənşər,
Boyunlarda kəfən, əllərdə dəfdər.
Onda vay halına, yazıx Ələsgər,
Özün getdin, sözün qaldı dünyada.

⁵⁷ Marmur – ilan

⁵⁸ Həşin – arşın

AŞIQ ƏLƏSGƏR VƏ NARIN

Bir gün Aşix Ələsgər Musa şeyirdiynən gəlir Qarabağa. Ermənisdən tərəfdən gəlir. Gəlir, Qarabağda çalır, oxuyur, pulun alır, gedir. Qayıdır gedirmişdər, Gədih deyirih, Ermənisdən tərəfdə axşama düşüllər. Baxıllar ki, bir işix gəlir. Görüllər ki, kətdi. Deellər, kətdə qalax bu geje. Savax günümüzü keçirəh, gedərih. Bunnar görüllər ki, bir danaçı, adı Nağıdı, dananı aparır. Bəyin də adı Qayım ağadı. Görüllər, dananı axşam buraxdı suya, danalar su işdi. Qayıdanda bu Aşix Ələsgər dedi:

– Ay qardaşoğlu, adın nədi?

Dedi:

– Nağıdı.

Dedi:

– Bu geje bizi qonax eliyərsən? O dağdan Göyçəyə aşajayıx, boran öldürməsin. Bizə hörmət eliyif beyjə saxlarsan?

Dedi:

– Saxlaram.

Deer:

– Məəm heş kəsim yoxdu, ata, anam, qardaş, bajım – heş kəsim yoxdu. Bir bu Qayım ağa var, Narın adda da həyat yoldaşı var. Elə bu malı-heyvanı da saxlıyif, onun sayasına dolanırıx. Heş kəsim yoxdu. Sizə eyvanda, aynabənddə yer verərəm.

Deməli, bu Aşix Ələsgərə, Musuya aynabənddə yer görsətdi, altlarına da bir keçə atdı (muxru deyərdilər). Dağlarda gəlif çadır qurardılar, ona alaçix, çadır, muxru deerdilər. Ələsgər burda şeyirdiynən oturdu, Nağımı gözdədi. Bu dəfə şeyirdi Musuya dedi ki, heş mənim adıma layix deyil, bir saz çalajam.

Dedi ki, ay Ələsgər əmi, bizi bu geje burdan qovdurmaginən, dağda borana düşərih. Zornan pənahlanmışıx.

Deer:

– Yox.

Aşix Ələsgər sazın çıxardıf dınqıldadanda Qayım ağa taxdınan sıçradı, qəlyanına od qoydu. Dedi:

– Ə, sən öl, burda aşix var.

Deer, dedi:

– Ay Nağı, burda aşix var?

Dedi:

– Bəy sağ olsun, ənən Göyçiyə gedirdilər, iki aşixdı. Yazığım gəldi, eyvanda yer verdim.

Deer:

– Onnarı bura çaar.

Aşix Ələsgəri çağırdı. Başdadı Aşix Ələsgərnən şeyirdi Musa Nağının yanında söhbət eləməyə. Qonşular da bu sazın səsinə gəldi. Bu dəfə o bəy də Narına dedi ki, getginən aş bişir, pilov bişir. Getdi, aş bişirdi. Soora da aşığa dedi ki, bir söhbət eliyərsən. Onda da deer. Onu da deem ki, Nağıynan söhbətdə deer ki, bəy qoja kişidi, arvadnan-zadnan da yaşaya bilmir. Elə yalannan yoldaşını özünə ad eliyir burda. Yalannan. Danaçı Nağı deyir bunnarı ey. Bəy arvadını buyuranda Ələsgər sazı çıxardır, belə oxuyur:

Şəriyət oxuyuf, təriqət bilən,
Haxlıx eyləyirsən, hax dinə bax bax.
Qalmadı dünyada “mənəm” deyənlər,
Gəl Süleymanın taxdına bax-bax.

O oxuduğun Quran hardandı, hanı?
Hansı yola dəvət edir insanı?
Salıbsan zindana gözəl bir canı,
Sahibinə bax-bax, baxdına bax-bax!

Ələsgərin qəlbi gedib qaralar,
Şəfa bilmir qəlbindəki yaralar,
Qoca səfa sürər, gözəl saralar,
Yamanına bax-bax, bəxdinə bax-bax.

Bu dəfə Ələsgər sazda bir təcnis havası çalır. Onda deer ki:

Könül, sən ki düşdün eşqin bəhrinə,
Narın çalxan, narın silkin, narın üz.

Dos səni bağına mehman eyləsə,
Almasın dər, gülün iylə, narın üz.

Tihdirmişdin qəsr, eyvan, oda sən,
O nökerin, o sevdiyin, o da sən.
Qıya baxdın, məni saldın oda sən,
İnsaf eylə, gəl könlümün narın üz.

Aşix olan sözün deməz tərsinə,
Tər yalan dünyada gedər tər sinə.
Tər siniyə qiymət olsun, tər sinə,
Qoy söykənsin narın üzə narın üz.

Aşix olan sözün deyər qaymağa,
Yuyar qəssal⁵⁹ qəddim, bükər Qayım ağa.
Ləzzət verər bal qatanda qaymağa,
Ollardan da şirin olar narın üz.

Tərlansan, ovlətma sarı, dur gedəh!
Bu sınıx könlümü sarı, dur gedəh!
Ələsgərəm, bizə sarı dur gedəh!
Bir dərdimi eyləmişən, Narın, yüz.

Aş gəlir ortalığa, deer:

Ay Musa, gəl tanı, qoca babanı,
Kəm ağlın nə kəsir bu toydan indi,
Razı olmayırdın sazı çalmağa
Döşə bozartmadan, piloydan indi.

Onda bu şeirəri dəndə Narın ağlıyır, özünü biruzə vermir,
gülür. Yaş gözünən bura düşür. Gülür ki, heş nə başa düşməsin-
nər. Onda üzün qıza tutuf deer ki:

⁵⁹ Qəssal – mürdəşir

O qəmli könlünü, müşgül halını,
Düşünən də yazıx, bilən də yazıx!
Ağlasan, ağlaram mən sənnən betər,
Dağladın sinəmi güləndə, yazıx.

Bir mərdi sevəydin, sirdaş olaydın,
Könlüm isdəyəndə peşkəş olaydın.
Kaş ki, quruyaydın, bir daş olaydın,
Bəzənif bu evə gələndə yazıx!

Ələsgər durarmı mətah salmasa,
İyid sarsıllarmı bəxdə yatmasa.
İki könül bir-birini tutmasa,
Alan da yazıxdı, gələndə yazıx!

AŞIQ ƏLƏSGƏRİN QARDAŞI MƏHƏMMƏD

Bu Məhəmmədin bir inəyi varmış. Bir gün arvada deer:

– İnəyi aparıf satajam.

Aparır inəyi satır, verir bir saza, bir dəs də paltara. Arvad
deer:

– Nooldu?

Deer:

– Bəs apardım verdim saza, paltara.

Onda arvad deer ki:

– Boşanaram.

Deyif:

– Boşanarsan, dünənnən boşan.

Arvad qayıdıf deyif ki:

A kişi, get maa paltar al, gəti,
Boşanaram, günü qara düşərsən.
Çəkərsən həsrətin mah camalımın,
Mənnən ötrü intizara düşərsən.

Məhəmməd deyir:

Arvad, mənnən qeyri səni kim saxlar?
Burdan gedif özgə hara düşərsən?
Çəkərsən həsrətin mah camalımın,
Mənnən ötrü intizara düşərsən.

Arvat deer:

Ağkilsə kəndində, Göyçə elində,
Mənnən göyçəh kimdi qızda, gəlində?
Yaxanı qoyaram yetim əlində.
Pis gün gəlif ahu-zara düşərsən.

Məhəmməd deer:

Aaz, sən gedərsən, gedif bir gözəlin alaram,
Qul oluban, qulluğunda qalaram.
Yəqin bil ki, səni gözdən salaram,
Filan kimi qapılara düşərsən.

Arvat deer:

A kişi, get paltarı tezdən al gəti,
Əfruzdan, tirmədən, şaldan al gəti,
Ucuz yollu ağdan, bezdən al gəti,
Qəfil gedər, bahalıya düşərsən.

Məhəmməd deer:

Aaz, Məhəmməd ərz eylər müxdəsər, gedəh.
İndi gün axşamdı, qoy savah gedəh.
Boyuna yaraşır o boznan, qədəh.
Qojalmısan, qarılara düşərsən.

ÇƏRKƏZ VƏ NƏCƏF

İki qardaş vardı, birinin Çərkəz, birinin adı Nəjəfidi. Bunnar şeyir yazan dəyildilər, amma bir-birinə düşəndə yazırdılar. Bu Çərkəz götürür bına yazır ki:

Evlilər eşitsin, subaylar bilsin,
Şikayətim var arvadın əlinnən.
Atalar da çəkir əsirrər boyu,
Bədnam atın, kür arvadın əlinnən.

Nəcəf cavabında yazır:

Əyə, evlilər eşitdi, subaylar bildi,
Təngə gəlmə bir arvadın əlinnən.
İkisin alannar bəs necə eylər?
İndi hesabla gəl bir arvadın əlinnən.

Qocalmışıx, ömür keşdi yarıdan,
Mən də sən günnüyəm arvad sarıdan.
Ver kağızın, alax duldan, qarıdan
Dünya bizə dar arvadın əlinnən?

Aliment verməyə pulum da yoxdu,
Bir yana getməyə yerim də yoxdu,
Əjəl yaxın gəlmir, ölüm də yoxdu
Üz döndərif gör, arvadın əlinnən.

Əşrəf, Çərkəz kəs,
Aşma bu sözü, bir dəftəri yaz.
Ha çalif, çabala, əldən qurtarmaz,
Çıxmaz caynaxları arvad əlinnən.

Nəcəf deyər, gəl qaraltma qanını,
Əzəldən batırdın ad-sanını.

Sağ-salamat qutararsan canını
Nəzir, niyaz ver arvadın əlinnən.

Bullar aşix deyildilər, ama çalırdılar, saz bağlıydılar.

SƏMƏD VURĞUN VƏ AŞIQ ŞƏMŞİR

Səməd Vurğun Kəlbəcərə gəlir. Deəllər, burda bir aşix yoxdu, gətirəsiz çala? O vaxlar Şəmşirin yaxşı vaxdıymış. Gedillər Şəmşiri gətirillər. Ama demillər Səməd Vurğun gəlir. Gəlir, gələndə bunu göndərillər Turşsuyun üsdə. Görür, tanımır. Sazdarı aparır, cavan oğlan köhlədi. Verdiyev Səfər deer ki, ay aşix, bu, Səməd Vurğundu, onnan sən görüşə biləssən? Onda deer, sazı ver mana, saznan deyim. Orda götürüf yazır ki:

Elimin, günümün böyük şayiri,
Gətirif dağlara səfa, xoş gəlif.
Gözdərdih yolunu biz intizarla
Eyləyif əhdinə vəfa, xoş gəlif.

Minnətdarix kamil söz usdadına
Şan-şöhrət yaraşır onun adına.
Bizim Kəlbəcəri salıf yadına
Çəhmişəm bu yolda səfa, xoş gəlif.

Alqışladix mahal ilə, el ilə,
Qarşıladix çiçəh ilə, gül ilə.
Saz ilə, söz ilə, şirin dil ilə
Şəmşir deyər, bu səfiya xoş gəlif.

Sora AŞIX ŞƏMŞİR onu götürüf getir Dəlidağa, Ceyran bulağa.
Orda da belə şeyir var:

Aşix Şəmşir, Dəlidağdan keçəndə,
Kəhlihli daşlardan xəbər al məni.
Ceyran bulağınnan qızdar içəndə
Saz tutuf, söz qoşuf, yada sal məni.

Hay vurub, qıy vurub, səs sal dağlara,
Gözəllər oylağı göy yaylaxlara.
Mənim də dərdimi de oylaxlara,
Oxladı sinəmnən bir maral məni.

SƏMƏD VURĞUN VƏ AZAFLI MİKAYIL

Azaflı Mikayıl, Səmət Vurğun bizə – İsdisuya gələn mamentində bir yaxşı şeyirər deyiflər. Mən o sözdərin ikisin yadımda saxlamışam. Onu saa deyə bilərəm. Kəlbəcərdə çox böyüh yaylaxlar olardı. Bir gün Azaflı Mikayılnan Səməd Vurğun bizim Kəlbəcəyə gəzməyə gələllər. Yaylağa belə baxanda gül-çiçəyə adam heyran qalır da isdər-isdəməz. Gələndə bıllar baxır ki, bir dənə tərəkəmə kadındı, bı saj asıf, çörəh pişirir, itdər də sajin yanında oturufklar. Bı qoyunun peyininnən də belə sajin altına eliyir, elə orda yağ kimi əriyir, bı da çörəyi sajin üsdə pişirir. Ta odun yox, bir şey yox. Orda ancağ eleydi, ancağ qoyunun peyiniynən çörəyi bişərdi (qoyunu böyüh arxaşa salardılar, süpürgeynən çalıf komalayardılar onu, sonra necə qaz yana, o formu yağda əriyirdi). Bı Səmət atır sözü. Deyir, çoban qonağı olejeyih? Deyir ki, hə. Deyir ki, ay ana, sən Allah, bı itə bı oxləyını vırıfsanmı heç? Səmədin yanındaca belə oxləyi vırır, ay it, dur, aralı get. Belə vırır, çörəyi çöndərir, nəysə, durur bırdan.

Bızdərdə ancax pendir olardı, yağ olardı. Belə şeylərdən dürməhliyif yeyərdilər, dürməh deyirdih. Çox şirin olurdu o. Bıllar gedir nəysə bir bılağın üsdünə, bırdı oturuf yeyiv-içillər. Elə olur ku, ta bıllar çıxıf gedir. Çıxıf gedənnən sora bilmirəm qavaxcan Səməd ölür, yoxsa Azaflı ölür. 1956-da Səmət Vurğun ölür, ama Azaflını bilmirəm, onun nə vax öldüyün. Qalır biri, bı genə ikinci dəfə bı yenə qonax gəlir. Deyir ki, ə, bax mən bıra iki nəfər şayir-nən qonax gəlmişdim, bı yerdə yedih-işdih, indi bırdı heş kim yoxdu. Hə, bı çox fikirrəşir aşağı-yuxarı. Orda çox şeyirər yazıv, ama onun iki kufleti mənim yadımdadı.

İsdisu kurortu, Ceyran bılağı,
Vurğunun sönməmiş bırdə ocağı.
Çatantəh məclisə Vurğun sorağı,
Dedilər, gəlmişih görüşə, dağlar!

Azafılı Mikayıl çaldı, oxudu,
Vurğunnan danışdı, gözümüz doldu.
Dedilər, şair ölməyib, bəlkə yuxudu,
Bəs niyə çatmadı yüz yaşa, dağlar?

SÜCAƏT

Sücaət Nəzakət Məmmədoviya eşq elan elyir. Onun həsrətiynən yazır:

Yaman çətinimış, sənsiz yaşamax,
Könlüm gecə-gündüz ağlar, qayıt, gəl.
Sevəni bir gündə yüz yol öldürür,
Sənsiz ötən günlər, çağlar, qayıt, gəl.

Demə, keçən-keçif, olan-olufdu,
Vax gəlif, boşalan təzdən dolufdu.
Sən gedənnən saralıfdı, solufdu,
Gül aşmır bağçalar, bağlar, qayıt, gəl.

Həsrətin qəlbimin sarayın sökülür,
Gözüm qan ağlıyır, qəlbim yaş tökülür.
Sücaət vətəndə qəribliş çəkür,
Qürbətə düşmüşəm çağlar, qayıt, gəl.

Yəni bı, böyüh bir dastan kimidi. Yəni olmuş əhvalatdı da.
Elə oluf ku, bıllar bir-birinnən küsülü halda Nəzakət Məmmədova
dünyasını dəyişir. Bı bının gəlir, uje qəbrinin üsdünə. Yəni özüynən
görüşə bilmir. Gəlir qəbrinin üsdünə, deer:

Dur, əzizim, barışmağa gəlmişəm,
Dözə bilmirəm, dözüm sənsiz qalıfıdı.
Öz ocağım öz sinəmi isitmir,
Odum sənsiz, közüm sənsiz qalıfıdı.

Bir anayam, ensiz dağa dönmüşəm,
Saralmışam, barsız bağa dönmüşəm.
Bir kimsəsiz, kür uşağa dönmüşəm,
Qan ağılır gözüm, sənsiz qalıfıdı.

Sücayətəm, şam da mənəm, çirax da,
Sən getmişən, mən qalmışam soraxda.
Yazdıxlarım buza döndü vərəxda,
Şeyirim sənsiz, sözüm sənsiz qalıfıdı.

Sücayətin ona aid şeyirrəri çoxdu.

SÜCAƏTİN HAZIRCAVABLIĞI

Şayir Sücayət də iki dəfə türmə çəkif. Yanı şairriyinnən əlavə, qabilyətli adam oluf. Şayir Sücayətin özünün qəşəy kafesi vardı da. İndiki söznən deyəh, resdaranı, İstisu sanatoriyasında. Bir gün lotular da eşidif ki, bı orda qəşəh, ucuz yeməh-zad verir də. Deer, gedəy, orda bir dava salax. Nəsə, gəlillər, deəh ki, bir on nəfər də. Yeyif-içillər Sücayətin resdaranında. Sücayət də müdür kimi oturufdu. Duranda lotu köməhçisini göndərir ki, şotumuz nə qədər eliyir? Deyəh ki, iki yüz, üç yüz manatdix şota, deer əlli maat. Şayir Sücayət deer, rəhmətdih. Deəndə deer, o nətəər olur? Deəndə uje bı Sücayətə çatıv axı, şayir adamdı. Deer ki, bala, bıra lotu-zad stalovası döyül, bıra fəhlə stalovasıdı. Deəndə başçı oyannan çağırır ki, nə deersə, pulun ver, söz bizimkidi. Durun bırdan çıxağ, gedəy.

DƏLİDAĞDA ELƏ GÖRDÜM SƏNƏMİ

Bizdə yenə bir dənə şayir olur. O da köhnənin sözüdü. Köhnənin deyəndə bizim bı min dokuz yüzə ayid olan söypətdərdi. Bı məllim təzə instutu qutarır. Bınnar genə gedir bizim bı Sarıyel yaylağına, həməən bı Ceyran bılağına⁶⁰ yeyiv-işməyə. Bırda beş-altı yoldaş olullar. Biri deyir ki, sən yeməyi bişirehsən, biri deyir ki, sən kavavı bişirehsən, biri deyir, sən su gətirif çayımızı qoyehsən. Belə-belə, öz aralarında bölüşdülər. Ora da elə bir yaylaxdı ki, həməən bılağın üsdə bir neçə ovanın qızı-gəlini gəlif su götürüllər, hamı eyni bılxandan. Belə götürən mamenti, elə olur ki, bı oğlanın püşgünə su gedif gətiməh düşür. Daa başdıyıllar bıllar heyvanı kəsillər, kimi kavavı pişirir, kimi qazan yeməyin bişirir. Yoldaşdar da baxır ki, bı yoldaş gəlmir axı. Hə, çox söz-söypətdən sora çağırılıllar ki, Əyyuf, niyə gəlmirsən axı? Yeməyimiz pişdi, yeməh hazır, axı səni gözdürüh. Orda Əyyuf deyir ki:

Əziz qardaş, adım çıxdı yadımnan,
Ayə, Dəlidağda elə gördüm sənəmi.
Bir göz vırdım, yaman dəydi nişana,
Dedi, yeri-yeri, qocalmısan sən, əmi!

Orda qız deyir ki, maa gərəh dörd dildə söz deyərsən. Elə olsun, həmi kürt dili işdənsin orda, həmi bizim dil işdənsin, həmi rus dili işdənsin, həmi də məsələ, bir ayrı bir dil işdənsin. Dörd dildə maa söz desən, mən saa “hə” sözü deyərəm. Orda o sözdəri, elə yadımda qalmıyıf, onu Ayaz qəşəh əzbərriyif. (Onu gedəndə Ayazdan örgənəsən – mənə müraciətlə deyir – top.)

Ay qız, qəçi vürə⁶¹
Gaha gedəh bizim elə.
Tebe naşı Kəlbəcərə,
Mən aparsam gedərsən?

⁶⁰ Sarıyel yaylağı, Ceyran bulağı Kəlbəcər rayonunda yer adlarıdır.

⁶¹ Qəçi vürə – kürd dilindədir.

BAYATILAR

1. Mən aşığam, bu daşa,
Bu qayıya, bu daşa.
Allah, Məhəmməd, Əli
Yazılıfdı bu daşa.

2. Əzizinəm, yana-yana,
Şöhlə ver yana-yana.
Göz gözdən kamın aldı,
Dil qaldı yana-yana.

3. Bişirim, aşım, səni,
Töküm, qan-yaşım, səni.
Götürüm hara qaçım,
Bəlalı başım, səni?

4. Qızılgül oyum-oyum,
Oyum, qoynuma qoyum.
Allah, nə kətdən doydum,
nə dolandıx,
= Allah itirdim sevdələrimi,
Mən sizdən necə doyum?

5. O tayın od işığı,
Oldum Zilal aşığı.
Gedifdi, gələjəhdi,
Əvmizin yaraşığı.

6. Mən aşiq Qarğəmişə,
Od düşüv Qarğəmişə.
Yüz min loğman yığılsa,
Neynəsin bir fələh qarğamışa.

7. Bu dağlar Gəncəli dağlar,
Divi yoncalı dağlar.
Bir belə itiy itirən,
Bəyəm dincəliv ağlar?

8. Aşığam aşıxlara,
Zilfi dolaşıxlara.
İtirdim əzizdərimi, əlimə saz
allam,
Qoşullam aşıxlara.

9. Dağlar ölənə qaldı,
Gülün dərənə qaldı.
Gül əkdih, gül dərmədih,
Xeyri görənə qaldı.

10. O tay bu taya baxar,
Arasınan Kür çayı axar.
İtirdih qardaş-bajımızı,
Neçə analar-bajılar,
İşixlıya kor baxar.

11. Qızılgüləm, qalxaram,
Tər bənöşədən qorxaram.
Eşitsəm sərdərrərim (= itir-
dihlərim gəlir),
Xəsdə olsam, qalxaram.

12. Yeri, yeri, çisginim, yeri,
Dumanım, çisginim, yeri.
Yaxşı *Soltannıda keçirdiyimiz*
günnərimiz getdi,
İndi yeri, pis günüm, yeri.

13. Fələyi dindireydim,
Dindirif, güldüreydim.
Bizə yazı yazan fələyin
= Bizə qələm çalanda
Qələmin sındıreydim.

14. Fələh, fələh, dad, fələh,
Hurrey, fələh, şad fələh.
Bizim bu cahılları qırdın, *bizə
köşkünüh, qaşqınnıx qismət
elədin*, bizə pişirdiyin plovdan
Bircə sən də dad, fələh.

15. Aşix, yara yemişəm,
Halım yara, yemişəm.
Elə körpə balalarımız öldü,
Onda yara yemişəm.

16. Arxalığın aldirmışam,
Yaxalix saldirmışam.
Elə ellərimiz dağıldı, *evlərimiz-
dən olduğ, qaşqın düşdüh,
adımıza qaşqın dedilər*,
Onda ürəyimi aldirmışam.

17. Göynən uçan üç qardaş,
Xançalı gümüş, qardaş.
*Xeyrim-şərim olanda, ay
qardaş*, saçım sənə üzəngi,
Gəl qapımnan düş, qardaş.

18. Qardaş demə, qan olar,
Yel əsər, füğən olar.
Qardaşdar gələn yollara
Bacılar qurban olar.

19. Qardaş, qardaş, can qardaş,
Canım qardaş, can qardaş.
*Ay qardaş, tez ölmə, bir az
yat, uyu*,
Sən denən, ay bajı,
Mən deyim, can, qardaş.
*Xoşuna gəlir, yoxsa yalannan
belə eliyirsən? Eyy, hələ sən
ağlaşmada durasan gennən,
üzunu tutasan mana. Görər-
sən, xalan nə füğən eliyir.*
Mən nələr deyərəm.

20. Qardaşdar, ay qardaşdar,
Yağış yağar, qar başdar.
Ölsə, ölsün bajılar, analar,
Heç ölməsin qardaşdar.
= Cinazam əyri gedər,
Yarışmasa qardaşdar!

21. Alçalar çiçəhlədi,
Çiçəyi göyçəhlədi.
*Ay ata, ay ana, yatdığın yalan
oldu*,
Öldüyün gerçəhlədi.
= Bənööşə çiçəhləndi,
Yarpağı ləçəhləndi.
Yatdığı yalan oldu,
Ölümü gerçəhləndi.
= Səni sevmişdim,
Aralaşmax gerçəhlədi.

22. Getmə, boz atdı, getmə,
Yolun uzaxdı, getmə.

Atalar, analar öləndə balalar deyir,
 Gözümüz yaşı sizə duzaxdı, getmə.
Camahat ölü yerinnən ölü yerinə deyir. Mən elə iş görəndə də oxuyaram, il on iki ay.
 = Getmə, boz atdı, getmə,
 Yolun uzaxdı, getmə.
Ay Soltannıda qalan qabırrar, Ananızın, bajınızın, bala, göz yaşı
 Sizə duzaxdı, getmə.
20 yanvar şəhiddərinənin ötəri gəlib məni evdən aparmışdılar, şaxsey vırmağa. Kasetə yazmışdılar hamsın nə ki virmişdix. Onda yas kimi keçirmişdilər. Kəntdərdə nə qədər heyvan kəsildi, üçü, yası. Elə bil kiminsə əzizi, yanı qapısında ölüf də, həylə ehsan verdilər. (Şəhidlərə də ağı deməyi xahiş etdiyimizdə bunları dedi – top.).

23. O tayda mal mələdi, ana.
 Mal nə yaman mələdi, ana.
 O tayda mal mələsə, ana,
 Bil ki, o mənəm sənsiz.

24. *Yegana*⁶² *balasına deyir ki:*
 Mən aşığ, illər ayrısı, *bala*,

⁶² Yeganə qonşuda təzə dünyasını dəyişmiş gəlinin adıdır.

Bülbül güllər ayrısı, *bala*.
 Bir dəqiqə gözümünən səni qoymazdım, *bir dəqiqə, bala, sözümünən dayanmazdım*
 İndi oldum illər ayrısı.
 = Aşıq, illər ayrısı,
 Bülbül güllər ayrısı.
Ay Soltannıda qoyub gəldi yimiz qavırlar, bir günüüzə dözməzdım
 İndi oldum illər ayrısı.

25. Bağda üzüm ağacı,
 Dəydi üzüm ağacı.
 Bağa baltalı girdi,
 Gənə kəsdi bizim ağacı.

26. *Mənim özüm gedirəm qırağnan,*
 Gül bişdim orağnan, *bala*.
 On səkgiz yaşında, səkgiz aylıq hamiləli gəlin itirmişəm,
 Hey axtarıram sorağnan, *heç tapa bilmirəm*⁶³.

27. Aşığ, yara yemişəm,
 Xalın yara, yemişəm.
*Qoy bunu onnar da eşitsin, bala, Sevildən*⁶⁴ *ötürü, Soltannıda qalan qavırrardan ötürü,*

⁶³ Söyləyici bu ağı dünyadan nakam getmiş qızı üçün söylədi.

⁶⁴ Sevil söyləyicinin dünyasını dəyişmiş qızının adıdır.

*heykallardan ötürü, mənim
balam da orda qalır, onnan
ötürü il uzununu, on iki ay
Aşığ, yara yemişəm, bala.*

28. *Adamın dədəsi də ölsün,
nənəsi də ölsün, bayısı da
ölsün, qardaşı da ölsün, yox,
yox, bir balasına dəyməsin
Allah-taala. Bala dağı çətindi.*

Onçun deyir:

Mən aşır, bala dağı,
Bürüyüf lala dağı.
Sağalsa da hər yaralar,
Sağalmaz bala dağı.

29. Göynən gedən sonalar,
Bir-birini yan alar.
Qoy sənə qurvan olsun
Bala itirmiş analar.

30. Ay laylay, belə laylay,
İlləllah belə laylay.
Heç bəndələr çalması
Siz çaldınız belə laylay.

31. Maral meşəli yerdə,
Güllü, bənöüşəli yerdə.
Vuran elə vurdu ki,
= Ot bitər bənöüşəli yerdə.
Məni vuran elə vurdu,
Qaldım döşəli yerdə.

32. Girişim budu,
Gülüm, dərişim budu.
Ağla, öldür özünü, *ay bacı*,
Axır gedişin budu.

33. Bağa su düşdü neynim?
Bağdan su içdim neynim?
Aləmə pay paylandı
Mana bu düşdü neynim?
= Bağa su düşdü, neynim?
Bağ suyun işdi, neynim?
Ellərə pay paylandı, *İlahi
pərvərdigara*,
Mana da bu düşdü, neyniyim?
= Bağa su düşdü, neynim?
Bağman su işdi, neynim?
Payladılar kisməti,
Mana bu düşdü, neynim?

34. Çəkile bax çəkile,
Çəkil yerə tökülə.
Qiyamat o gün qopar,
Adın eldən çəkile
= İyin evdən çəkile.

35. Bağa girmərəm sənsiz,
Gülü dərmərəm sənsiz.
Bağda ahu mələsə,
Bil ki, o, mənəm sənsiz.

36. Bağımdı mənim,
Qəm oylağımdı mənim.
Dindirmə, qan ağlaram,
Yaman çağımdı mənim.

= Dağlar dağımdı mənim,
Qəmlər otağımdı mənim.
Dindirsen, qan ağlaram,
Yaman çağımdı mənim.

37. Dağlara çən düşdü,
Sümbülə dən düşdü.
Yar yada qaldı,
Ürəyimə od düşdü.

38. Əzizinəm, Ay doğdu,
Ay doğdu, aydın oldu.
Mübariz tək oğulu
Analar bir də doğdu.

39. Əziziyəm, bir də gəl,
Dolan yurdu, bir də gəl.
And verirəm Allaha,
Bizim evə bir də gəl.

40. Əziziyəm, Ağdamdı,
Tüsdülənən Ağdamdı.
Yollara göz dikməhdən,
Gözlərimə ağ damdı.
= O görükən Ağdamdı,
Qala deyil, Ağdamdı.
Qardaş yoluna gözmü tikməhdən
Gözdərmə ağ damdı.

41. Dağlara çən düşəndə,
Sümbülə dən düşəndə,
Can bu bədənnən oynar,
Yadıma sən düşəndə.

42. Göynən uçan quşa bax
Qanadı sınımışa bax.
Aləmə yaz gəlirdi
Bizə gələn qışa bax.
= Göynən gələn quşa bax
Qanatları gümüşə bax.
Ellərə yaz açıldı,
Mana gələn qışa bax.
= Göynən uçan quşa bax
Qanadı sınımışa bax.
Yaza çıxıf, yaz oluf,
Həvəzəyə⁶⁵ düşən qışa bax
(*Söyləyici ağlayır – top.*).

43. Qardaş mənim gülümdü,
Gülümdü, bülbülümdü.
Ölsə, bajılar ölsün,
Qardaş ölmü zülümdü.

44. Qardaş gəlsə, yaxşı olar,
Bajılar ölsə, yaxşı olar.
Qardaşın qavaanda
Bajı ölsə, yaxşı olar.
*Üzünən irax, qulağınən uzax,
iki qardaşım rəhmətə gedif.*
= Oğul gəlsə, yaxşı olar,
Ata görsə, yaxşı olar.
Ata oğulun çiyində,
Gora getsə, yaxşı olar.

⁶⁵ Hacı Qaraman ocağının
nümayəndəsi Həvəzə (Hafizə) Çələbi
nəzərdə tutulur.

45. Gələn haradan gəldi?
Göydən, qaradan gəldi.
Göydə bulud yoxudu,
Bu sel haradan gəldi?

46. Gedirdim qırağınan,
Ot biçdim orağınan.
Bir cüt qardaş itirmişəm,
Gəzirəm sorağınan.
= Gül biçdim orağınan.
İtirmişəm qardaşdarımı,
Axtarıram sorağınan.

47. Bir ev tihdim dəyirmi,
Çuvuxları iyirmi.
Töküf hara gedirsən?
Bu ev sənin döyülmü?

48. Alma könlüm, nar könlüm.
Heyva könlüm, nar könlüm.
*Ölüfdü gəlin anam, bir cüt qar-
daşım, şaddıxnan işim yoxdu,
Ağlamaxnan var könlüm.*

49. Mən aşığam, al mənnən,
Sarı mənnən, al mənnən.
Mən bu cana borcluyam,
Məni nahax yerə gejkirdin,
Gə bu canı al mənnən.

50. Dağları gəzdim, gəldim.
Daşdarın düzdüm, gəldim.
Gözdədim, heş kəs gəlmədi,
Əlimi üzdüm, gəldim.

51. Gəl gedəh dağa, qardaş,
Qar yağa-yağa, qardaş.
= Qorxuram yağa, qardaş.
Sən duman ol, mən çisgin,
Çəkiləh dağa, qardaş.

52. Qalanın yolu sərvan,
Törpağı gözə dərman.
Yardan bir kağız almışam,
Yarsı dərt, yarsı dərman.

53. Bosdan əkdim xiyarsız,
Gülünü dərdim sənsiz.
Yatdım bir vayğa gördüm,
Oyandım ixdiyarsız.

54. Yaylığın yeri məhlim⁶⁶,
Yeləmin yeri məhlim.
Burda bir ana ölüf,
Hər yerdə yeri məhlim.

55. Apardılar, qoydular,
Ağladılar, doydular.
Yar, sinənin üsdünə,
Ağır daşdar qoydular.

56. Əzizinəm, nələr keçər?
Ahular mələr keçər.
Oğulsuz anaların
Qəlbinnən nələr keçər?

⁶⁶ Yeri məhlim – yeri görünür

57. Mən aşiq, yada qaldı,
Yada, yağıya qaldı.
Allah, tikdiyim evlər,
O da yağıya qaldı.

58. Mən aşiq, oda yandı,
Su gəldi, o da yandı.
Zülmə, zəhmətlə dərdini biçdi-
yim ellər, obalar, əzizlədiyim
həyətlər, bağlar
Oda yandı.

59. Mən aşiq, elə çatdı,
Elə gəlib elə çatdı.
Mübarizin cəsədi
Gəlib elimizə çatdı.

60. Aşiq, bağda ara.
Zülfün bağda dara.
Vəfalı bir dosd üçün
Rumu gəz, Bağdad ara.

61. Mən aşiq, qalasız,
Şəhər olmaz qalasız.
Ta mən gedirəm,
= Çünkü mən gedər oldum,
Siz də sağlıqla qalasız.
= Əzizinəm, qalasız,
Şəhər olmaz qalasız.
Mən ki gedirəm,
Siz sağlığınan qalasız.

62. Bir quş gəlir Ağdaşdan,
Xəbər verər qardaşdan.

Qardaş doysa bajıdan,
Bajı doymaz qardaşdan.

63. Bu yoldan keçən də var,
Suyunna içən də var.
Heş kəs qardaş deməsin,
Ürəyi keçən də var.

64. Ağlaram ağlar kimi,
Dərdim var dağlar kimi.
Xəzəl oluf tökülləm,
Verana bağlar kimi.

65. Mən aşığam, oyan, gül,
Oyan, bülbül, oyan, gül.
Tez açılıf, tez solan,
Bizi mağmın qoyan, gül.

66. Gəlifsüz, yerüz var.
Döşəyiiz var, dörüüz var.
Məni qəbul eliyif gəlifsüz
Gözüm üsdə yerüz var.
= Xoş gəlmisən, yerin var,
Döşəyin var, yerin var.
Üç ildi yol küsüf, *sən yarım-*
çix yolnan gedifsən,
Cənnətdə yerin var.

67. Ay doğdu, laxdalandı,
Doğduxcan laxdalandı.
Gözdədim, gəlmədin,
Qəbrim taxdalandı.

68. Ay doğdu peşman-peşman,
Gün çıxdı, oldu ona düşman.
Ürəyimdə bir dərdim var,
Nə dos bilir, nə də düşman.

69. Mən aşix, sən gəlincən,
Sənət verərəm, sən gəlincən.
Azreyıl gəlsə, can vermərəm,
Gözdərəm sən gəlincən.

70. Azreyıl bosdançıdı.
Bosdançı, dasdançıdı.
Dəymişi qoyuf, göy kəsir,
Yaman da bosdançıdı.

71. Əzizim, dağda nə var?
El köşdü, dağda nə var?
Ey Məcnun xəyallı könlüm,
Leylisiz dağda nə var?

72. Əzizim, əkin olmaz,
Əhməsən, əkin olmaz.
Gedif Kəlbəcərə çıxmasam,
Ürəyim səkin olmaz.

73. Ana, alnının arasına,
Gül qoyum arasına.
Qurban olum ürəyinin,
Qaşqınnıx yarasına.
= Qaşdarının arasına,
Gül qoydum arasına.
Canımı qurban eylərəm
Ürəyinin yarasına.

74. Əzizim, xalı görüm,
İsdərəm xalı görüm.
Oturax bir yan-yana
Toxuyax xalı, görüm.

75. Əzizim, andım, ana,
Şəkərim, qəndim, ana.
Ləblərində su gəti,
Alışdım, yandım, ana.

76. Dilin kişmiş kimidi,
Cibə düşmüş kimidi.
Bir qız anasız olsa,
Gözdən düşmüş kimidi.

77. Dağlar dağı qoynunda,
Yağif qarı qoynunda.
Məni elə dərdə qoydun getdin
ki,
Qaldım əli qoynunda.

78. Qəlyanın nə dərdi var?
Çəhməyə nə dərdi var?
Apar bir adama verginən
Bəlkə, onun bir dərdi var.

79. Dağ başında yaşa mən,
Yendim, gəldim səsə mən.
Təzə yasdən çıxmışdım,
İndi batdım yasa mən.

80. Mən aşix, gedər, gələr,
Dos-dosda gedər, gələr.
Demə, yollar bağlıdı,
Xəyalım gedər, gələr.

81. Ala kilim yühdədi,
Gözüm o gədihdədi.
Mən yarımı tanıdım,
Qabaxkı bölühdədi.

82. Mən gələndə yaz idi,
Çaylar dolu qaz idi.
İsdədim məhtuf yazam,
Mürəkgəbim az idi.
= Mən gələndə qış idi,
Çaylar dolu quş idi.
İsdədim məhtuf yazam,
Barmaxlarım üşüdü.

83. Gəlin gəlir, yaman gəlir,
Gəlin gəlir, haçax gəlir.
Bir ülgüşlə bir pıçax,
Başdarı qırخان gəlir.

84. Güllüşün qanatdıdı,
Ləzətdidi, daddıdı,
Şit sözü danışmayın,
Hər sözün urvatdıdı.

85. Cakqala bax cakqala,
Çəh belini, tokqala.
Ayam elə dönüfdü,
Qız gedir ağsakqala.

86. Əzizim, yarana bax
Dosluğu pozana bax.
İki mərdi aldadıb,
Bir qəbir qazana bax!

87. Əzizim, asda haray,
Qohuma, dosda haray.
Bir yanım köç üsdündə,
Bir yanım yasda haray.

88. Arxalığın qola sal,
Götür, qoldan-qola sal.
Çoxlu qonağın gəlib,
Gəl, onnarı yola sal.

89. Noxuda əz verdilər,
Əlimə saz verdilər.
Düşdüm sağalmaz dərdə,
Dərmanım az verdilər.

90. Su gələr lilləndirər,
Bağları gülləndirər.
Dərdliyə söz demiyin,
Dərd onu dilləndirər.

91. Maşın gəlir, yan verir,
Ağdamnan nişan verir.
Nə bilim, əqrabalar harda qalıb?
Kim harda qalır, kim harda can
verir?

92. Mən ölərəm, yad olaram,
Yaddan çıxıf yad olaram.
Qəbrim üsdə tez-tez gəl, *balam*,
Sən gələndə şad olaram.

93. Maralın gözü qannı,
Dırnağı, dizi qannı.
Ağdamı mana verin,
Tutaram sizi qannı.

94. Əzizinəm, ağ damar,
Qara damar, ağ damar.
Vətənə xain baxanın
Gözdərinə ağ damar.

95. Əziziyəm, kimə gedim?
Tarçıyam, simə gedim.
Yar mənə dərt-qəm verdi
Dərmana kimə gedim?
= Əziziyəm, hara gedim?
Bülbüləm, xara gedim.
Yar məni eşqə salıb,
Bilmirəm, hara gedim?

96. Çöllərdə dasdan oldum,
Dillərdə dasdan oldum.
Taleyim bəd gətirdi,
Aşnadan, dosdan oldum.

97. Çoban, qoyun kimindi?
Sana, gör neçə mindi?
Mənim sevdiyim sənsən,
Sənin sevdiyin kimdi?

98. Biçinçi bafa bağlar,
Bişdihcə bafa bağlar.
Yarın bivəfa olsa,
Kim ona vəfa bağlar?
= Biçinçi bafa bağlar,
Bişdihcə bafa bağlar.
Ay erməni əlində ölənnər, *sizi*
fələh qırdırdı erməniyə.
Çoxlu cəfa bağlar.

99. Əziziyəm, üç ay var,
Üç ulduz var, üç ay var.
Könlüm səni arzular,
Görüşməyə üç ay var.

100. Əziziyəm, gözəl alma,
Yeməyə gözəl alma,
Əsil al, çirkin olsun,
Bədəsil gözəl alma.

101. Heyvalıqdır yolum, yar.
Sənə qurban olum, yar.
Demə ki, yar bivəfadi,
Anam qoymur gələm, yar.

102. Qərənfiləm, qələmsiz,
Qərarım gəlmir sənsiz.
Qoynuna qarrar dolsun,
Necə yatırsan mənsiz?

103. Araba bizim olaydı,
Təkəri qızıl olaydı.
Girəydim yar qoynuna,
Gecələr uzun olaydı.

104. Dağlardan endim ancax,
Yaxamda sarı sancax.
Ordubada gələnnən,
Qalıb yarı canım ancax.
=Qaladan endim ancax,
Başıma saçdım sancax.
Nə qız oldum, nə gəlin
Oddara yandım ancax.

105. Aşiq qara bulutdar,
Para-para bulutdar.
Mənim dərdi-halımı,
Demir yara bulutdar.

106. Əzizim, yan divarı,
Qalanın yan divarı,
Məməni sal ağzıma,
Ürəyim yandı barı.

107. Əziziyəm, sinəndə,
Sındı qəlbim sinəndə.
Tifiləm, al qoynuna,
Bəslə məni sinəndə.

108. Əzizim, çəmən yerdə,
Göy yerdə, çəmən yerdə.
Yara bir köynəh oldum,
Soyunub çimən yerdə.

109. Bulaq başında duran,
Ay teştdə paltar yuyan.
Məhlənizə qoymurdun,
Qoynuna girdim, oyan.

110. Əziziyəm, xaçınnan,
Ağ bulud arasınnan,
Yara xonça bəzədim,
Şamamanın xasınnan.

111. Ay dolanır batmağa,
Yuxum gəlmir yatmağa.

Əllərim öyrənifdi,
Şux məmə oynatmağa⁶⁷.

112. Əzizim, gül açar,
Bülbül oxur, gül açar.
Bağa yadlar girəndə,
Gül solar, bülbül qaçar.

113. Ağlın o başındadı,
Göz qaşın altındadı.
Sən xayini tez tanı,
Daş atsa, başındadı.

114. Deyirəm, vətən yaxşı,
Gül əkdim, bitən yaxşı.
Vətənim qərib qalıb,
Qalmaqdan ölməh yaxşı.
= Eləmi vətən yaxşıdı,
Köynəyi kətan yaxşıdı.
*Şayir deyir, gəzməyə qərib ellər,
Ölməyə vətən yaxşıdı.
Ama mən deyirəm gəzməyə də
vətən, ölməyə də vətən yaxşıdı.*
= Əziziyəm, kətan yaxşıdı,
Köynəyin kətan yaxşıdı.
Gəzmağa qərib ellər,
Ölməyə vətən yaxşıdı.

115. Bartazın eli yaxşı,
Dağı, aranı yaxşı.

⁶⁷ 94-111 sayılı bayatıları söyləyici Zəngilan rayonu, Qarqu kənd sakini Məmmədov Məmməd Müseyib oğlundan eşidib.

Bir zəvvarı yoxdusa,
Bəs onun nəyi yaxşı?

116. Koroglu at belində,
Qılıncı qaldı əlində.
Nəbi, yoxsan elində,
Torpağın yad əlində.

117. Əzizinəm, gülən yaxşı,
Deyibən gülən yaxşı.
Xəlvəti söz saxlamaz,
O deyib-gülən yaxşı.

118. Torpaqda o gül bitər,
Gül də bülbülə bitər.
Qışda solan güllərim
Baharda bir də bitər.

119. Dünyanın özü yaxşı,
Aləmi, özü yaxşı.
Ədaləti yoxdusa,
Bəs onun nəyi yaxşı?⁶⁸

120. Əzizim, gəzə-gəzə,
Dolan, gəl gəzə-gəzə.
Düşməni məni yandırır,
Yurdunda gəzə-gəzə.

⁶⁸112-119 sayılı bayatıları söyləyici Zəngilan rayonu, Bartaz kənd sakini Qasımov Muxtar Məmmədhüseyn oğlundan eşidib.

121. Əziziyəm, qarğadı,
Sağsağandı, qarğadı.
İşimiz düz gətirmir,
Bəlkə fələk qarğadı?

122. Əzizim, yarası da,
Sağalmır yarası da.
İlan elə ilandı,
Ağı da, qarası da.

123. Əzizim, didərginəm.
Köçkünəm, didərginəm.
Taleyin hökmünə bax
Yurdunda didərginəm.

124. Əzizinəm, varı dan,
Dövləti dan, varı dan.
Donuzu əzişdirməsən,
Heç çıxarmı darıdan?

125. Əzizim, düz yaxşıdı,
Əyridən düz yaxşıdı.
Biqeyrət oğuldansa,
Qeyrətdi qız yaxşıdı.

126. Əzizim, bizə dəydi,
Daş atdın, dizə dəydi.
Düşmənnər dava saldı,
Xatası bizə dəydi.

127. Əziziyəm, qarrıdı,
Dağlar başı qarrıdı.
Xayın dosdan, yoldaşdan
Düşməni etibarrıdı.

128. Əzizim, zamana dönüb,
Qaşdar kamana dönüb.
Yurdum yad əllərdədi,
Ürəyim qana dönüb.

129. Əzizinəm, dərdimi,
Gül becərən dərdimi?
Yurdumnan söhbət aşdın,
Təzələdin dərdimi.

130. Əzizim, bənööşə ətri,
Xoşdur bənööşə ətri.
Yar yaxasın açanda
Duydum bənööşə ətri.

131. Əziziyəm, qana bax.
Axıb gedir, qana bax.
Vətənim yaralıdı
Sinəsində qana bax.

132. Əziziyəm, xan oldu,
Sultan oldu, xan oldu.
Süfrəmdə çörəh yeyən,
Özümə düşmənlər oldu.

133. Əziziyəm, əsirdi,
Küləh çox sərt əsirdi.
Kimə dərdimi deyim?
Zəngilanım əsirdi.

134. Əzizim, qız balası,
Anamın qız balası.
Ana fəryad eyləyir,
Əsirdi qız balası.

135. Əzizinəm, quşam mən,
Qəfil dərdə tuşam mən.
Şuşasız, Kəlbəcərsiz,
Bir qanadsız quşam mən.

136. Əzizinəm, yaşamaz,
Qartal dağsız yaşamaz.
Mənim bu xəsdə könlüm
Qarabağsız yaşamaz.

137. Aşıq, nişanı qaldı,
Şöhrətdi, şanı qaldı.
Oğullar şəhid oldu,
Qızlar nişanı qaldı.

138. Əzizim, o yananda,
Od tutub o yananda.
Gözüm səni axdarır,
Yuxudan oyananda.

139. Əzizim, qanı yerdə,
Axıbdır qanı yerdə.
İgidlərim, atdanın,
Qoymayaq qanı yerdə.

140. Əzizinəm, soydular,
Ermənilər soydular.
Dilbilməz körpələrin
Gözdərini oydular⁶⁹.

⁶⁹ 120-140 sayılı bayatıları söyləyici Zəngilan rayonu, Bartaz kənd sakini Mirzəxan Bəylər oğlu Abdullayevdən eşidib.

141. Əzizim, kəs aranı,
Doldur ver, kəs aranı.
Olursan, yaxşı dosd ol,
Olmursan, kəs aranı.

142. Saralmışam, solmuşam,
Bulut kimi dolmuşam.
Nə atam var, nə anam,
Burda yetim qalmışam.

143. Mən aşix, hanası var,
Qurulup, hanası var.
Görüşməyə yol vermir,
Azazıl anası var.

144. Mən aşix, qavalı var,
Əlində qavalı var.
Get, bacına denən ki,
Dərdinnən havalı var.

145. Mən aşix, gül dənədi,
Çəməndə gül dənədi.
Səni aldım, el dedi:
“Filankəs gül dənədi”.

146. Mən aşix, dadoyludu,
Dad aman, dadoyludu.
Anana de ki, yarım
Əlinnən dadoyludu.

147. Mən aşix, çin-çin olup,
Tellərin çin-çin olup.
Gözün ceyran gözüdü,
Əlin göyərçin olup.

148. Mən aşix, xal-xal olup,
Bənizin xal-xal olup.
Hər gün bir dərt verirsən,
Ürəyim xal-xal olup.

149. Bulaxda kuzə qalır,
Sınnıyır, təzə qalır.
Əl-ayağım bağlıdı,
Umudum sizə qalır.

150. Dağın daşı mələdi,
Gözün qaş mələdi.
Ağlar qalsın düşmanı,
Balamı qana bələdi.

151. Gələr, gələr, ay gələr,
Deyirdim mən toy gələr.
Qərəmətə düşmüşəm,
Vay dalıncan vay gələr.

152. Qarabağda bağ qaldı,
Bosdanımda tağ qaldı.
Nə gözümdə işıxıx,
Nə köylümdə yağ qaldı.

153. Ay dağlar, qoşa dağlar,
Mənsiz ha yaşa, dağlar.
Qardaşımnan, bacımnan
Düşmüşəm haşa, dağlar.

154. Arazın üsdüynən gəl,
Altın qoy, üsdüynən gəl.
Yığ başının dəsdəsin,
Özün də üsdüynən gəl.

155. Baxça gönlüm, bar gönlüm,
Heyva gönlüm, nar gönlüm.
Heş mən ağlamağa işim yoxdu,
*Şakir*⁷⁰ *Ramiz*⁷⁰ *yadıma*
düşəndə
Ağlamağa var gönlüm.

156. Arazı ayırdılar,
Daş-qumunan qayırdılar.
*Şakir*⁷¹, *nə sənnən*, *nə Ramiz-*
dən mən ayrılmazdım
Bala, sizi mənən ayırdılar.
= Arazı ayırdılar,
Qumnan doyurdular.
Biz sizdən ayrılmazdım
Zülmünən ayırdılar.

157. Baxçamızda boyana,
Gül yasdığa dayana.
Oxu, bülbülüm, oxu,
Bəlkə, yarım oyana.

158. Kəklik o yaldadı, o yalda,
Oxur o yaldadı, o yalda.
Nə qədər canımda can var,
Gözüm o yoldadı, *Ramiz*, yol-
da, *bala*.

159. Getdi gülüm, ağlaram,
Bir vədəsiz yeldi,

⁷⁰ Söyləyicinin Rusiyada çalışan
oğlunun adıdır.

⁷¹ Söyləyicinin oğlunun Qarabağ
döyüşlərində şəhid olmuş əsgər yoldaşı

Tökdü gülüm, ağlaram,
Yeri, *torpağı satdılar*,
Oldu zülüm, ağlaram.
= Bir vədəsiz yel əsdi,
Keşdi günüm, ağlaram.
=Getdi gülüm olara,
Oldu zülüm olara.
Vədəsiz bir yel əsdi,
Getdi gülüm olara.

160. Qızılgül həşəm oldu,
Dərmədim, həşəm oldu.
Şakir, sən *bu dünyadan* ge-
dännən sonra
Oğul, ağlamax peşəm oldu.

161. Qızılgül dən-dən oldu.
Dərmədim, dən-dən oldu.
Biz sənnən ayrılmazdım, bala,
Ayrılix ermənindən oldu.
Ermənini yansın.

162. Qərivəm, yoxdu atam,
Qanadım yoxdu, qalxam.
Çıxam qəlbi dağlar başına,
Öz vətənimə doğru baxam.
Bunu da mənim atam deyərdi.

163. Qardaşın kürən atı,
Meydana girən atı.
Heş bəndələr minməsin
Qardaşım minən atı.

164. Göyərçinəm, uşdum, gəl.
Dos bağına düşdüm, gəl.
Yaxşı günün qardaşı,
Yaman günüm düşdü, gəl.

165. Dağlar, səni əndərim,
Yönuu bəri döndərim.
Düşmüşüh qərifliğa,
Dalınca kimi göndərim?
= Şökət səfər eliyif, camahat
yaman ağılyır,
Saa kimi göndərim?
= Burda bir nər iyid ölüf,
Yerinə kimi göndərim?

166. Dağlar, sənə dağlar,
Göy geymiş gənə dağlar.
Tuteydim balalarımın qolunnan
Gedeydim sənə, dağlar.
*Elə qoydux gəldix dağları, göy
çəmännəri, soyux bulaxları.*

167. Qardaşa deyın gəlsin,
Atnansa, yeyin gəlsin.
Deyin, büyüün gəlməsə,
Gəlsə də, büyüün gəlsin.

168. Əvi tihdim düzə mən,
Kilim çəhdim üzə mən.
Çalışdım, vuruşdum, yığdım,
Onu da verdim sizə mən.
*Ermənilərə verdih gəldih. O boy-
da dolu-dolu əvlərdən bircə dənə*

*yasdıx da gətiməmişdix ki,
başımızın altına qoyax, yatax.*

169. Bı qala qızıl qala,
Tikilmiş qızıl qala.
Sənin kimi, bala, qonağım ola,
İsdiyərəm yüz il qala.

170. Qaladan yendirdilər,
Ağ donun geydirdilər.
Nə dərdim var, nə odum,
Məjburca öldürdülər.
Ermənilər dayna bax bizi həylə.

171. Qayanın başında bir nar
ağajı,
Dənəsi şirindi, yarpağı ajı.
O nədəndi, *hər ikimiz* bir ağa-
jın barıyıx,
Sən şirinsən, mən ajı?

172. Qərifsən, nə gəzərsən,
Bağrım başın əzərsən.
Tərgidif evini eşiyimi, yerini,
Bax bırda nə gəzərsən?
= Tərgidif vətəni,
Bu qəriv eldə nə gəzərsən?

173. O tayda quzu gördüm,
Tükün qırmızı gördüm.
Açın cənnət qapısın,
Sevdiyim qızı gördüm.

174. Bənöşəyəm, itərəm,
Kol divində bitərəm.
Qeyri güllər gələndə,
Mən baş alıb itərəm.
= Bənöşüyəm, çiçərəm
Kol divində bitərəm.
Gözətdərəm, balalarım gəlif
çıxmaz,
Boynum əyri tutaram.
= Gözətlərəm, gəlməsən,
Boynum əyri tutaram.
= Yar üz döndərsə,
Baş alaram, itərəm.

175. Qəriv öldü, götürün,
Dar küçədən ötürün.
Qərivin öldüsünü,
Anasına yetirin.
= *Qərib, nənən, bajın yansın,*
Qərib buranı tanımır,
Öz vətəninə yetirin.

176. *Sətdər əmi ölməmiş deerdi:*
Aşix, denən simi sarı,
Xalım, de sim sarı.
Başım callat əlində,
Gözüm gəzir Simsarı⁷².
Mənim adımı orda qoyuflar.

177. Şirvanın ağ alması,
Yeməyə ağ alması.
Qiyamata qalıfdı,
Bizim yaramızın sağalması.

⁷² Söyləyicinin adıdır.

178. Ağdamın ağaşdarı,
Bar gətiməz başdarı.
Bizi yerimizdən eliyənin
Qırılısın qardaşdarı!

179. Mən aşiq, qala-qala,
Bürç örülər qala-qala.
Urvatdan düşər qocalar,
Dünyada qala-qala.

180. Çıxaram Ağrı dağına,
Baxaram cənnət bağına.
Sığınaram İmam Hüseynin
torpağına,
Ölsəm də onnan ölərəm.

181. Gedərəm, yolum dağdı,
Dört yanım güllü-bağdı.
Çəkərəm Hacı Qaramanın
qəhrin,
Necə ki, canım sağdı.

182. Mən aşiq, qoşa dağlar,
Verməyin baş-başa, dağlar.
Yol verin, oğlum gəlsin,
Dönməyin daşa, dağlar⁷³.

183. Apar bazara məni,
Salma azara məni.
Aş belinnən qurşağı,
Ay qardaş, salla məzara məni.

⁷³ Söyləyici bu bayatını oğlu itkin
düşmüş ananın dilindən dedi.

184. Qalanın yolları fərman.
Torpağı cana dərman.
Yardan bir kağız gəlif
Yarı dərt, yarı dərman.

185. Təbriz üsdü güneydi,
Şüşələr dolu meydi.
Yardan bir kağız gəlif,
Tamam ərzi-gileydi.

186. Quşum üşdü çiləhdən,
Qolum düşdü biləhdən.
Mənimki belə düşüf
Çarxı dönmüş fələhdən.

187. Boz atım boza-boza,
Boynunda qızıl qoza.
Bir cüt bajı itimişəm,
Qalmışam gəzə-gəzə.

188. Gəlifdi qonağımız.
Sana gurban canımız.
Əgər mənim əhvalımı bilmağ
isdəsən,
Bu da bizim əhvalımız.

189. Bu dağdan aşana,
Qanı çoşub gələnə.
Baxtavar o bajı-qardaşa
Halallaşif ölənə.

190. Bu dağlar, kərəm dağlar,
Gülü yox dərəm, dağlar.
Ürüzgar belə keşsə,
Ürəyim vərəm bağlar.

191. Bu gecə ayazdımı?
Bulud yox, ayazdımı?
Al qələmi əlinə,
Gözəli gözələ yaz.

192. Xırda-xırda kələmnər,
Budu, gəlir sənəmnər.
Ana, fikir eyləmə,
Belə yerdə qalan vərəmnər.

193. Gəl gedəh Başyurda⁷⁴.
Ayaq yurda, baş yurda.
Gedən olsa, mənən
Salam söylə Başyurda.

194. Muxəh əhdim, dərd
oldu,
Sözüm xana ərz oldu.
Əlimi elə üzdüüm,
Ölüm mana fərz oldu.

195. Əlində nar dilimi,
Tutufdu nar dilimi.
Götürdü üzünün pərdəsin,
Aşdımı lal dilimi?

196. Əlində sini durur,
Ləngəridür, sini dur.
Sana gələn qadanı
Mən alım, sən geri dur.
A bala, urəyin xarav olar e.

⁷⁴ Başyurd Kəlbəcər rayonunda yer adıdır.

197. Ələhdə var barama,
Əl vurma yarama.
Bacım çırağı tutsun,
Anam baxsın yarama.

198. Dağlar marala qaldı,
Otu sarala qaldı.
Soyux bulax, göy çəmən,
O da marala qaldı.

199. Gəlin, saşdı gəlin,
Gədihdən aşdı gəlin.
Yüz dövrən eliyif,
Axırı puşdu gəlin.

200. Konulum ana isdiyir,
Yana-yana isdiyir.
Bir mən olam, bir anam
= Dolu ürəhli, çoxlu gileyli
Xəlvətxana isdiyir.

201. Gözdərim ağlağandı,
Yaş yeri dolu qandı.
Gedim dərtədi yanına
Görüm kim ağlağandı?

202. Bu gələn el yoludu,
Qoy gəlsin, el yoludu.
Təpəm bulud oynağı,
Gözdərim sel yoludu.

203. Bu gələn yol oleydi,
Dört yanı kol oleydi.
Öldüreydi baxsı ölənnər özünü,
Mana da yol oleydi.

204. Bulağın başıynən,
Divinin daşıynən.
*Balama qurban, yol bilmə-
dim, iz bilmədim, əvin tanı-
murdım, sahat dördə üsdümə
bir xəvər gəldi,*
Getdim baxı görmağa,
Gözümün yaşıynən.

205. Bağda bulum xəvəri,
Kimnən bilim xəvəri?
*Duman, sən bir balanın canı,
Tafdix⁷⁵, sən bir balanın canı,
dədəm-nənəm ölüfdü,*
Kim kimə verə bilər
Belə zulum xəvəri?

206. Ürəyimdə yara var,
Üsdə xal-xal qara var.
Təbif gəlsin baxsın,
Bəlkəm, ona çara var.

207. Aşx deynən Qarabağı,
Yovşandı Qarabağı.
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxarmaz Qarabağı.
Dolu ürəhlər boşaldı, a qızım.

208. Barmağında üzügə,
Barmağı tər nazigə.
Elə günə düşmüşəm
Görən deyir yazığ a.

⁷⁵ Duman, Tapdıq söyləyicinin qardaşı oğlanlarıdır.

209. Əlində gəvən yandı.
Od tüşdü, gəvən yandı,
Qırılıf bəji-qardaşım, *adın çəhmə*
Gör mənim haram yandı.
Oonçün deyirəm, məni tərətmə.

210. Dərya qırağında fənaram
mən,
Alışf yanaram mən.
Hər sözü demə,
Arifəm, qanaram mən.

211. Bağda üzüm ağacı,
Yola düzüm ağacı.
Bağa baltalı girdi,
Kəsdi bizim ağacı.

212. Əlimdə nar bəzərəm,
Narı hamar bəzərəm.
Əlüf qəşəh bajilərım, *Hər
barmağı bir keşələ, Biri hey
leydi. Biri də qabağı bülbül
maşınlı, əli polat qayçılı.*
Onunçün xal gəzərəm.

213. Yaralandım yanımnan,
Quşdər doymaz qanımnan.
Elə günə qaldım ki,
Bezər oldum canımnan.

214. Kağız, səni at eylərəm,
Poşda amanat eylərəm.
Gözdərəm, cavavın çıxmaz,
Gör nə qıyamət eylərəm.

215. *Bunu da sana deyirəm.*
Əlimdə şüşə.
Qorxuram düşə.
Mehman olmuşam
Bir qızıl dişə.
*(Gülür – top.). Bayaxdan
ancax dərttilərini deyirdim.*
Bu da sana olsun.

216. Qırmızıdı yasdığımız,
Əl Qurana basdığımız.
Gəl oxunax bəji-qardaş,
Baş tutmadı dosduğumuz.

217. Qızıl üzüh saxladım,
Barmağımda laxladı.
Qurban olum anama,
Yarımı qonax saxladı.
*Hindi onnarın (evdəkiləri nə-
zərdə tutur – top.) yanında dəyə
bilmirəm. Qoy, fikirraşım birəz.*

218. Dəlidağ dağ oleydi,
Dört yanı bağ oleydi.
Mənim bu günümdə
Anam sağ oleydi.

219. Mən səni el bilirdim,
Başımdə tel bilirdim.
Uca dağlar başında
Qurumaz göl bilirdim.
= Uca-uca zirvələrdə,
Bir bulanmaz göl bilirdim.

220. Bu maydan, telli maydan,
Arpası hilli maydan.
Bir belə dərd çəkirsən, niyə
ölmürsən?
Ay başı küllü, maydan.

221. Bu maydan, nazdı maydan,
Arpası tozdu maydan.
Niyə ölüf kutarmırsan?
Ay üzü sözdü, maydan.

222. Gəl gedax Daş bulağa,
Suyu sərxoş bulağa.
Birin sən de, birin mən,
Tökax qan-yaş bulağa.

223. Evlərinin dalı dalda,
Bulud oynar sağ, solda.
Məni yola salın gedim,
Bajımın gözü yolda.

224. Su gəlir axa-axa,
Daş-qaya yıxa-yıxa.
Eləcə dərd çəkirəm,
Qalmışam baxa-baxa.

225. Aşix deyər, vay dərdim.
Vay dərmanım, vay dərdim.
Xax gül əhdi, gül dərdi,
Mən gül əhdim, vay dərdim.

226. Bı yol Cavada gedər,
Aşər Cavada gedər.
Uçər meylimin quşu,
Gör nə havada gedər.

227. Aşix deyənim yoxdu,
Al-yaşıl geyənim yoxdu.
Yüz il bir yana gedəm,
“Gəlmədi” deyənim yoxdu.

228. Göynən gedən qu məni,
Görən neynir bı məni?
Dəsmalın kəfin eylə,
Göz yaşınnan yu məni.

229. Aşix de, şamda mələr,
Quzu da şamda mələr.
Bırıya bir nər yıxılıf,
Bajəsiz damda mələr.

230. Sən mənim əmilərim,
Köşəndə zəmilərim.
Köüşənə əli çinni girdi,
Göy bişdi zəmilərim.

231. *Bu səfər də qızdara deyim:*
Ağ çit tuman köbəsinnən alejam
Hər nə desən, fısdırıxda qane-
jam
Qaş altdan göz eyləmə,
Arifəm, qanajam.

232. Kavavın gözəl dadı,
Yemə, gözəl dadı.
Heş sənnən ayrılmıyeydim,
Sənin o gözəl dadın.

233. Dərya, sənnən kim keşdi?
Kim qarğ oldu, kim keşdi?

Hücürana körpü düşdü,
= Didən doldu yaşınan,
Xəyalınnan kim keşdi?

234. Qızıl alma diyirrəndi,
Gəldi yasdığa dayandı.
Yasdığının divin basdım,
Qoynuna girməhdi qəsdim.

235. Ağdamın ağaşdəri,
Bar gətirməz başdəri.
Səni mənən eyliyən
Qırılısın qardaşdəri.

236. Göynən gedən alabaxda,
Qanatları taxda-taxda.
Səni mənən eyliyən
Qan quşsun laxda-laxda.
*Kaş ki, huşümə gələn vaxdı
yanımda oluf yazasan.*

237. Bağa girdim əzəldən,
Dəsdə tutum xəzəldən.
Bilseydim bevasan,
Bel bağlamazdım əzəldən.

238. Gülü dəsdə bağlaram,
Yığıp, dəsdə bağlaram.
Sən yadıma düşəndə,
Asda-asda ağlaram.

239. O qədər xəsdə mənəm,
Dərdi dərt üsdə mənəm.
Gözü qapı kölgəsində,
Qulağı səsdə mənəm.

240. Bı gələn yaz ayləri,
Mən deyim, sən yaz ayləri.
Yar on günə vax verifdi,
Sana, gəlsin tez ayləri.

241. Əziziyəm, qızarıanda,
Dan yeri qızarıanda.
Qalsa da, qız qalsın,
Qalmasın oğlan Aranda.
= Qalsam da mən qalım,
Qalma sən Aranda.

242. Göyərçinim uşdu, gəl,
Dos bağına düşdü, gəl.
Yaxşı günün qardaşı,
Yaman günüm düşdü, gəl.

243. Göydə göyərçin ağlar,
Yerdə bildirçin ağlar.
Sən yadıma düşəndə
Başımda saçım ağlar.

244. Bıralara qar yağar,
Dolu yağar, qar yağar.
Qəbrimi yol içində qaz,
Dos gələr, yolu düşər.
*Çoxlu ağlamışam e. Torpağı
sanı yaşıyın, bajılarım yadıma
düşdü. Bir cüt bajım ölüp.*

245. Gəlinnər girdi bağa,
Alını dəydi yarpağa.
Xəvər verin anama,
Bajım gedif torpağa.
Cavansınız e, dərtdisini demirəm.

246. Ağ əllim, ağ biləhlim,
Əli tər lan tüləhlim.
Sərt qayadan yol eylər,
Mənim əfqan ürəhlim.

247. Gözüm o gəlindədi,
Kəməri belindədi.
Söz deyir, söz eşitməm,
Umur öz əlindədi.
O, Allahdı, hər sözü öz əlindədi.

248. Dağların qarı mənəm,
Gün vırsa, ərimərəm.
Qəbrimi quzeydən qaz,
Dərdim çoxdu (= cavanam),
çürümərəm.
Ürəyim durmur e.

249. Ağzımın dadı bajım,
Könlümün şadı bajım.
Çağır ram, tapbıram, *Firuzə*
deyif çağır ram, tapbıram.
Tuturam yadı bajı.

250. Şalım qara boyandı,
Üjü yerə dayandı.
Allahı çağır maxdan
Ərşdə fələh oyandı.
Nənən dərt didi, qojədi. İrax
canınnan, elə bil bax yetdi ağaj
irax bajınnan, qardaşınnan,
dədannan, nənannan, bir cüt
əmim oğlu ölüf, bir cüt bajım
öluf, əmim arvadı ölüf, iki

bajım nəvəsi ölüf, bir bajımın
oğlu müharibədə itdi,
gəlmədi. Nənaən dərdi çoxdu.

251. Qoy məni el yüsün,
El yüsün, el götüsün.
Qəvrimi qardaş qazsın,
Çiyinə bel götüsün.
Keş ki, ağlamıyeydim. Ağlıyın
ürəymi təmiz boşaltmışam.

252. Aşix deyirəm, mənnən al,
Sənnən sənəd, mənnən al.
Mən bir dəmirçi tükənə,
Nə alırsan mənnən al.

253. Əlimə saz verdilər,
Onqarın az verdilər.
Yaman çox əlləşmişdim,
Payımı az verdilər.

254. Ağlar sənə dağlar,
Göy geynib sənə dağlar.
Ərzəm yazılı qaldı,
Vermədim sənə, dağlar.

255. Bı yola yol saleydim,
Karvanın bol saleydim.
Bilsəydim ki, ayrılajaxsan,
Boynuna qol saleydim.

256. Aşix deynən zirəsən,
Zəfəransan, zirəsən.
O günə qurban deyərəm,
Sən qarından girəsən.

257. Qızılgül əsdi,
Səbrimi kəsdi.
Sol gözüm sana qurban,
Sağ gözüm mana bəsdi.

258. Qərənfiləm, ya Kərəm,
Qızılgüldən qorxaram.
Desələr bajın gəldi,
Xəsdə olsam, qalxaram.
Axşam çoxu yadıma düşmüşdü.

259. Kəhər at oynəməsin,
Çəh cilovun, oynəməsin.
Gedirsən, daldadan get,
Ürəyim oynəməsin.

260. Araşqının günə qoy,
Günnən götür, günə qoy.
Məni sana verməzdər,
Get əvinə binə qoy.

261. Araşqının dardarı,
Gəl başımın sərdarı.
Sevdiyini almasan,
Öl, qəbirə gir, barı.

262. Naf çoban daş cigərə,
Torpağı yaş cigərə.
Yar on beş yaşdı gərəh,
Neynirəm qoja yarı.

263. Pərri-pərri bılaxlar,
Lüləpərri⁷⁶ bılaxlar.

⁷⁶ Lüləpər – lilpar, gül adı

Bajım sənnən su isdiyib,
Etibarrı bılaxlar.

264. Ay elə ud kimidi,
Göydə ildız kimidi.
Aş yorğanını, girim yerina,
Yorğanın buz kimidi.

265. *Fikirdən, dərtədən pis
şey yoxdu. İndi birdən elə olu-
ram, bax axşam, sənnən Gül
nar gedəndə qapıda o qədər
ağlamışdım. İrax sırfadan,
sənin canınnan. Ağlıyanda qon-
şu dedi, bəs mən neyniyim?
Beş qardaşımdan birceyi qalib.
Hə.. Onda qayıtdım ona dedim:
Mən öldüm ağlamaxdan,
Arxa su bağlamaxdan.
Doxdurda dərman qalmadı,
Yarama bağlamaxdan.*

266. Dəvə gördüm sərbansız,
Doxdur gördüm dərmanlı.
Ellərə dərman canım,
Özüm öldüm dərmanlı.

267. Dəvələr qatar gedər,
Osarın satar, gedər.
Bajı da bajısın
Belə yerdə atar gedər?

268. Dəyirmanım pis günə,
Dən tökülür püsünə.
Dədəm, anam girov qaldı,
Bizi qoydu pis günə.

269. Gəncənin boz dağları,
Tutufdu toz dağları.
Məni gələr nənəm eşidər,
Mən pis gündəyəm, a Fərmitəh
dağları.

270. Bı dağlar aranı dağlar,
Kəsifdi aranı dağlar.
Bir cüt bacı itirmişəm, *nənən
sana qurban*,
Gəzim haranı, dağlar?

271. Əlində sazın nədi?
Söhbətin, sazın nədi?
Bajını təh qoyuf gedirsən,
Bəs mana sözun nədi?

272. Histiroyda⁷⁷ oldum xəsdə,
Yerim çırpıf salan yoxdu.
Göz qoydum, qulağ asdım,
Bı bərvada gələn yoxdu.

273. Bosdanda xiyar, bacım,
Canda ixdiyar bacım.
Yatdım, yuxuda gördüm,
Oyandım, ixdiyarsız.

274. Bı dağlar bizim dağlar,
Kölgəsi uzun dağlar.
Bırda bajım gəzifdi,
Bir durum gəzim, dağlar.

275. Aman fələh, dad fələh,
Heç olma gəl şad, fələh.
Bizə verdiğın zəhərdən,
Bir özün də dad, fələh.

276. Fələyin dad əlinnən,
Əhli-bedad əlinnən.
Qaşdım da qutarmadım,
Genə tutdu əlinnən.

277. Dədəm oğlu üç qardaş,
Xançəli gümüş qardaş.
Bajın yad eldə qaldı,
Atını döndər, türk qardaş⁷⁸.

278. Bı dağlar qaralıldı,
Göylüdü, qaralıldı.
Qəşəh yerişinnən tanıram,
Bizim dağ maralıldı.

279. Bılağ başı pıtırax,
Döşəh gətir, oturax.
Birin sən de, birin mən,
Bəlkə, dərdi qutarax.

⁷⁷ Histiroyda – stroykada, inşaatda

⁷⁸1918-ci ildə türk ordusunun
Azərbaycana gəlməsinə işarədir.

280. Baba, mana yaşıl al,
Hər nə alsan, yaşıl al.
Bir bağa bağmən olmaz,
Suyu göhər, yaşıl, al.

281. Mən aşıq, qala yerdə,
Şəhər olmaz qala yerdə.
Qorxuram, qərib öləm,
Cinazam qala yerdə.

282. Mən aşıqəm, ay Mədət,
Ülkər Mədət, Ay mədət.
Dan ıldızı baş verdi,
Ayrılıxdı, ay mədət.

283. Mən aşıx, neynim sana,
Düşüfdü meylim sana.
Mən dönsəm, üzün dönər,
Sən dönsən, neynim sana?

284. Yazaram öz aramda,
Pozaram öz aramda.
Yazaram öz dərdimi
Süzgünəm öz aramda.

285. Yük üzündə pərdə mən,
Qəfil düşdüm dərdə mən.
İrahat əvim vardı,
Nejə yatım yerdə mən?

286. Asdanım hay, qalam hay,
Ərşə çıxdı nalam, hay.
Çəkildi baş kərpicim
Alınıfdı qalam, hay.

287. Arazın üsdüncən gəl,
Altı qum, üsdüncən gəl.
Sən Allah, əziz balası ölüb,
Yığ ağsəkqaları, sən də oların
üsdüncən gəl.

288. Arı şana, bu şana,
Arı qonmaz bu şana.
İyidə oğul gərəh,
Qızdan olmaz nişana.

289. Kababa da, közə də,
Kabab yanar közə də.
Sana da qurban olum,
Sən baxan gözə də.

290. Qardaş yolu busaram,
Gej gələrsən, küsərəm.
Bağrım yandı, su gətir,
Bağrım yandı, *ay qardaş*,
susaram.

291. Ata kişmiş kimidi,
Gözdən düşmüş kimidi.
Şirini şirin olur,
Ajısı da kişmiş kimidi.

292. Anam, anam, öz anam,
Qoynu dolu köz anam.
Yad ağlar, yalan ağlar,
Məni ağlasın öz anam.

293. Köynəyini ağ saxlaram,
Yuyaram, ağ saxlaram.
Bizi qoydun getdin, əlimə bir
də düşsən,
Yeddi il qonax saxlaram.

294. Gülü vurdum divara,
Bülbül gələr suvara.
Qışı balalarımnan keçirdim,
Yayım (= yazım) gəldi avara.

295. Aman, aman, amandı,
Yüküm arpa-samandı.
*Məsələn, Zəkara*⁷⁹ dünən öldü,
Bəyəm axır zamandı?

296. Əkeydim, arpa, səni,
At gələ, qarpa səni.
Bilsəm ki, sənin ömrün gödəydi,
Çəkərdim sarpa səni.
= Bilsəm vəfan buydı, *ay Cəbrayıl*,
Heş sənnən gəlməzdim, *Vallah, of Allah*.
Çəkərdilər sarfa məni.

297. Bizi vurdu üç ilan,
Yumurtası pıç ilan.
Bizim kimi varmı olan bu
dünyada,
Zəmisi göy biçilən.
Yəni sütün balaları ölən.

⁷⁹ Qonşusu

298. Leyli, götür başa düz,
Başdan götür (= daşdan gətir),
baş düz.
Qojalmışam həştad yaş,
= Aqlım o qədər burda qurda-
lıyram ki,
Aqlım gəlmir başa düz.

299. Qatıra bax qatıra,
Qatır ayax götürə.
Əzrayıl, aman ver,
Balam gələ, yetirə.

300. Mən səni asda-asda
ağlaram,
Xubrasda⁸⁰ ağlaram.
Götürərəm paltarını,
Toyda, yasda ağlaram.

301. Kəkilin iki yana,
Dara tök iki yana.
Əlim yansın bir yana,
Mən yanırım yeddi yana.

302. Gedirsən yolun olsun,
Ağ cuna donun olsun.
Sən ki bir belə balanı əvə
töküb gedibsən,
Cənnətdə yerin olsun.

⁸⁰Xubrasda – yanı düzgün.

303. Gəl, məni qurdalama,
= Gəl məni irdələmə⁸¹,
İri kəs, xırdalama.
Yalavım səni qarsar,
Kösəvimi qurdalama.

304. Qardaş, gəl, gərəyimsən,
Güzgümsən, darağımsan.
Balalarım toy eliyirəm,
Yamanca gərəyimsən.

305. Sən nə bildin bu dili?
Dodax söylər bu dili.
Bəlkə, səən də dədən öldü,
Onda öyrəndin bu dili?

306. Təndiri sən oddadın,
Od salıf sən oddadın.
Ürəyim yaman yanımışdı,
Qalanını da sən oddadın.

307. Ağ alma düzüminən,
Düz getmir düziminən.
Çağırdım dedim ki,
Yaxşı bir adam səfərə gedib,
dur gedəh biziminən.
Yoldaşıma demişəm.

308. Bu görükən Savalandı,
Hax deyə Savalandı.
Fələh maa dağ çəkif,
Nə gedəndi, nə sağalandı.
İki yeznəm öldü.

⁸¹İrdələmə – tərətmə

309. Dəyirmanın pis günə,
Dən gəti, tök üsdünə.
Özün qaşdın qutardın
*Ay Bəkir*⁸², məni qoydun pis
günə.

Yeddi balıya cavab verdim.

310. Gəlin, gəlin, tər gəlin,
Yan yeri, ökər gəlin.
Gəlin, sən ki bir belə balanı
qoydun getdin,
Bunnan ol betər, gəlin.

311. Mən özüm ağlamazdım,
Gülərdim, ağlamazdım.
Hərgah sən ürəyini tutub, bu
qıçını tutub, bir az tərənsəy-
din sağ durduğun yerdə
Səni mən heç ağlamazdım⁸³.

312. Nənə qızın payıdı,
Gülüşüdü, payıdı.
Gələrəm də tapılmaz
Yüz üsdə qayıdım.

313. Əzizinəm, bir də mən,
Doldur ver, içim bir də mən.
Cavannıx gözəl şeydi,
Cavan olmaram bir də mən.

⁸² Bəkir söyləyicinin həyat yoldaşının adıdır. Dünyasını dəyişib.

⁸³ Söyləyicinin ayaqları xəstə olduğundan qalxa bilmirdi. Bu ağını özünə dedi.

314. Əzizinəm, o güneylər,
Günəş doğmuş (=çıxmış)
o güneylər.
İki həsrət qavuşsa,
Bayramın o gün eylər.

315. Sayada bax sayada,
Torun qurmuş qayada.
Toruna tər lan düşüf,
Kimsəsi yox oyada.

316. Sənin şana barmağın,
Yonqar yona barmağın.
Xətti-xalın öpməmiş
Batdı qana barmağın.
Cavan oğlannara deyilir.

317. Bu dərə dərin dərə,
Suları sərin dərə.
İsdədim, burda bir bağ salım,
Balalarım gələ, gülün dərə.
= Bu dərə, ölən dərə,
Gülü yox, dərəm gələm.
Gördüm, burda basqın oluf,
Yar gələ, gülün dərə.

318. Ağajda laçın ağlar,
Laçın neyçün ağlar?
Qardaşı ölmüş bacılar,
Açar saçın, ağlar.

319. Arazın üsdü cəngəl,
Altı qum, üsdü cəngəl.
Gətir kəndimizi, Cəbrayılı,

Zəkəranı,
Özün də üsdüncən gəl, *ay Bəkir*
(oxuyur – top.).

320. Mən getdim, anam qaldı,
Bu oduma yanan qaldı.
Nə bu dünyadan bir kam aldım,
Nə bir nişanam qaldı.

321. Gedəsən, gəlmiyəsən,
İlqar ver, gəlmiyəsən.
Bu gediş ki, səndədi,
Qorxuram ki, gəlmiyəsən.

322. Ələhlər, ay ələhlər,
Çirməli bağ biləhlər.
Gedin düşmana deyın,
Həsıl oldu diləhlər.

323. Məhşərə bax məhşərə,
Mən xeyirə, sən şərə.
Mənimlə yoldaşımın görüşməyi,
Qalıb axır məhşərə.

324. Araz arxa dolandı,
İpək çarxa dolandı.
Hökümət verən evdə
Bircə otaxlarda qorxa-qorxa
dolandı.

325. Yolun yarısında,
Ağ köynəh qarısında.
Məni vuran bədnazarrar elə
vurdu,
Qaldım yolun yarısında.

326. Gedən, getmə, dayan, dur,
Sırrım sana əyandı.

Gəlişin yaman gülə bənziyir,
Gedişin nejə yamandı.

327. Bu dərədə ordu var,
Ordu köçüb, yurdu var.
Mən bu dərədən qorxuram,
Bu dərədə adamyiyən qurdu
var⁸⁴.

328. Araz, Araz, xan Araz,
Soltan Araz, xan Araz
Dedim ay ana, sən havax yatdın
qaravatda
Demədim can Araz.
Nənəmə demişdim bunu.

329. Savalandı.
Hax dəlisi sağalandı.
Fələh maa bir dağ çəkif,
Nə gedəndi, nə sağalandı.

330. Gözdərimin biri sən,
Arazısan, Kürüsən.
Qızım, mən yoruldu, sən
yorulmamısan?
Anam qurban, kiri sən⁸⁵.

331. İndi belə deməmişdim,
Qəm-qüssə yeməmişdim.
Dedim bəlkə ölsəh, bir öləh,
Ayrılıx deməmişdim.

332. Gəlmişəm, görəm səni,
Qucam, öpəm səni.
Açarım yox, qıfılım yox,
Qavrını açam, görəm səni.

333. Ağaşdan bir-bir düşər,
Atdanar, bir-bir düşər.
*Bəkir, sənnən Cəbrayıl*da
keçirdiyim günnər
Yadıma bir-bir düşər.
= Atdanan bir-bir düşər,
Yaş gözdən bir-bir düşər.
Sənnən keçirdiyim günnər
Yadıma bir-bir düşər.

334. Əlimnən qəlyan çalma,
Mey çalanda azan çalma.
Xalxa oğul, qızı qaldı
Sana qalan azandı, çalma.

335. Əlimdə qazançam var,
Bitmişəm, qazançam var.
Xalxınkınnan dövlət qaldı, mal
qaldı,
Saa qalan qazancın da oğul, qız.

336. Əzizinəm, dolan gəz,
Dolan, könlüm, dolan gəz.
Özgə elində bəy oluncan,
Öz elində dilən gəz.
Dilən e, öz Cəbrayılında dilən
gəz.

⁸⁴ Erməniləri nəzərdə tutur.

⁸⁵ Toplayıcıya deyir.

337. Gejələr, ha gejələr,
Molla dərsin gej elər.
Səni gözdəyən gözdərim
Nə yatar, nə dincələr.

338. Keşdim Xudat pirini,
Yaram eylər irini.
Dərt bir dəyil, iki dəyil,
Deyim hənki birini?

339. Kəkilin iki yana,
Dara, tök iki yana.
Ələm yansa, bir yana
Mən yandım yeddi yana.

340. Kəhliy daşa çıxıfıdı,
Səkiş daşa çıxıfıdı.
Yaman çox əziyət çəkirim,
Əlim boşa çıxıfıdı.

341. Qayada qarmağım var,
Qarmağı vırmağım var.
Sənin yeddi balannan ötrü,
dedim, ay Bəkir,
Getmə, sana yalvarmağım var.

342. Yüku qurdum düzünə,
Kilim verdim üzünə.
Əlimdə saxlıya bilmədim,
Axırda qaytardım verdim özünə.

343. Dağlarda lala, nərgiz
Bitibdi lala, nərgiz.

Onsuz da *Nazakət*⁸⁶ qoyub
gedib,
Tək-tənha qalıb nərgiz.

344. Əzizinəm, güllü gəl.
Gülüncən, bülbülüncən.
Saa Şöökət nənən bir layla
çalar, bir xeyir-dua verər,
Öz ananın dilincən.

345. Axan çaylar axmasın,
Ay Allah, quş qanadın çaxma-
sın.
Fələh bir iş işdəsin,
Düşman bəri baxmasın.

346. Qaladan biri gəlir,
Gözümün nuru gəlir.
Allah Çələbini bizə xeyir-nən
görsətsin
Bu arxı kim arıtdıyıb?
Suyu nə duru gəlir.

347. Gedərəm, ölkə, sənnən,
Qorxuram yol kəsənnən.
Ay Fatma,⁸⁷ üzuu bəri döndər,
= Dedim, nənə, gəl halallaşax,
Ayrıldım bəlkə sənnən
(*söyləyici bu bayatını ağlaya-
ağlaya dedi – top.*).

⁸⁶ Söyləyicinin qızı

⁸⁷ Fatma Çələbini nəzərdə tutur

348. Qırmızı iynə sapı,
O görükən bizim qapı.
Ay Allah, isdəhlini biri-birin-
nən eliyən
= Yarı yardan eliyən
Dilənsin qapı-qapı.
*Ay bala, amma bu, mana heş
yaraşan olmadı. Ayıfdı axı.*

349. Açın-açın mən gəldim,
Qapılar açın, mən gəldim.
Məxmər döşəh, gül yastıx
Arasını açın, mən gəldim.
*Söyləyici bu bayatını oynaya-
oynaya, oxuya-oxuya dedi.
Qurtaran kimi də "Fatma ya
dima düşür" – deyib ağladı –
top.*

350. Su gəlir, yamandı,
Suyun üzü samandı.
Aaz, qınama məni,
Sevgi dərdi yamandı (*avazla
oxuyur – top.*).

351. Gedən, getmə, məni də apar.
Gedərsən, qıyamat qopar.
Tökərəm qan-yaşımı,
Dalıncan sellər axar.

352. *Bu, Həvəzə nənəmində
Həvəzə nənəm on bir il türmədə
qalıf. Deyif:*
Dağlarda gəzənim yox,

Ağ geyif, bəzənim yox.
On bir il türmədə qalmışam,
Ay Allah, "gəlmədi" deyənəm
yox.
*Yanı oğlum, uşağım yoxdu da.
Gəlmədi deyənəm yoxdu.*

353. Gün getdi batan yerə,
Mələhlər yatan yerə.
Canımı nişana qoydum
Yar oxun atan yerə.

354. Atđanmışam, düşməmə,
Üzünüzdan qırax, aşnam yox-
du, düşməmə.
Gör neyə yad olmuşam, ay
Həvəzə nənə,
Heç yaddara düşməmə.
*Bilirsən, nənən neyə inanırdı
olara?*

355. Mən aşix, oyanasan,
Ağ gülnən boyanasan.
Get, o yara xəbər ver sən
Sən mənən o yanasan.

356. Ceyrannar düzə gəldi,
Otdadı, düzə gəldi.
Allah bir iş işdədi,
Hər kəs də öz yerində,
Ayrılıx bizə gəldi.

357. *Bu da Həvəzə nənəmində.*
Biz də olardan dənnəmişih.
Çayda balıx yan gedər.
Gah əylənər, gah gedər.
Heş dindirmə məni
Aşma yaram, qan gedər.
= Qəm çəhmə, dəli konlum,
Üsdüncən Allah gedər.
=Göydə bulut gah gedər,
Gah əylənər, gah gedər.
Qorxma, müzəmbət oğlan,
Üsdüncən Allah gedər.

358. *Birinin birinə ajiği tutur.*
Deyir nişannısına ayrılanda:
Baxça, barın dəyiləm.
Heyva, narın dəyiləm.
Çox kəvinə gül olma⁸⁸,
Vallah, yarın dəyiləm.
Yanı çox gəlif-getdiyimə allan-
ma, səni alan dəyiləm.

359. *Bunu Həvəzə nənəm*
demişdi. Onun bayatısıdı.
Dağlar başı tütündü,
Kimin bağı bütündü?
Gəl bir halallaşax,
Dünya ölüm-itimdi.

360. Mana dəymə, yesirəm,
Yarpax kimi əsirəm.

Əvinizdə bir cüt qız
Xırdasınnan kəsirəm.

361. Əzizim, gülə-gülə,
Gül əkdim gülə-gülə.
Bax bu gerçəydi, düşman əvi-
mi yıxdı,
Üzümə gülə-gülə.

362. Əzizim, birdə-birdə.
Xeyir var bu səbirdə.
Gəl ikimiz bir ölən,
Gəl olax bir qəbirdə.

363. Gözdərin yedi məni,
Qurd oldu, yedi məni.
Bir namarda sirr verdim,
Ələmə dedi məni.

364. *Bir-iki ağı deyəjəm,*
Allaha pənah. Ya Rəbbi, ya
RəsulAllah. Əlini, Allahı,
Həvəzəni, Şıxı çağırırım. Ya
Allah, məni ağlatma. Hammı-
zınkinnən Allah qırax eləsin.
Bağda bitər kələmnər,
Suyu verən ərənnər.
Cavan oğlu, qızı ölən
Elə tezcə vərəmnər (*ağlayır –*
top.). *Mənim cavan oğlum*
öliif, Allah cavannara gösdər-
məsin.

⁸⁸ Kəvinə gül olma – kəbinə arxayın olma

365. Bir at mindim, başı yox.
Bir çay keşdim, daşı yox.
Burda bir qərib ölüb,
Yanında qardaşı yox.

366. Yaralıyam, yazığam.
Yaram ağrır, yazığam.
Bütün cavanlar Əli tərəf
Siz olan Allah pənahında
Mana dəymə, mən yazığam.
*Ay Allah, imansız eləmə, yazı-
ğam (ağlamsınır – top.).*

367. Göynən gedən quşdar,
Ay qanadı sınımışdar.
Xalxa yaz açılıf, yaz olur,
Həvəzə nənəmə deyirəm
Ay bağa düşən quşdar.

368. Ağlıyan başdan ağlar,
Durağı başdan ağlar.
Belə əzizi ölən
= Aşix o başdan ağlar,
Kiprihdən, qaşdan ağlar.
Belə igidi ölən
Durar obaşdan ağlar.

369. Kababa da, közə də,
Kabab altdan közə də.
Qurban olum, ay Fatma,
Sana da, səni görən gözə də.

370. Gedərəm, yolum dağdı,
Dörd yanım güllü bağdı.

Çəkərəm sən çəkən qəhri,
Neçə ki canım sağdı (*ağlayır*
– *top.*).

371. Ayrıldım yalan-yalan,
Həsreti canda qalan.
Ayrılısın, qavuşmasın
Bizi vətənnən ayrı salan.

372. Mən aşix, dərdə zalım,
Düşüfdü dərdə zalım.
Sənnən dərman gəlməsə,
Mənim dərdim azalırımı, ay
zalım?

373. Aşix, yara kimin var?
Bayğu yara kimin var?
Belə dağ, belə düyün,
Belə yara kimin var?

374. Su gəlir, arxa nə var?
Tökülür, çarxa nə var?
Mən yarımnan küsmüşəm,
Bilmirəm xalxa nə var?

375. Bülbüllər uşdu bağa,
Qondu budax-budağa.
Dünyada bir canım var,
Olsun yara sadağa.

376. Bı qala, yasdı qala,
El gedər, yasdı qala.
Ellər, el gedif, qala qalíf,
Qala qalíf pasdı qala.

377. Bu əpbəh, nəzər əpbəh,
Day kimi təzər əpbəh.
Bıra Çilgəz⁸⁹ deyiflər,
Bırda nə gəzər əpbəh?

378. Eləmi Murov qaldı,
Qardı, qırov qaldı.
Neçə-neçə cavannarımız
Erməniyə girov qaldı.

379. Bı dağlar, ulu dağlar,
Çeşməli, sulu dağlar.
Bırda bir cavan ölüf,
Göy kişnər, bulud ağlar.
= Mən aşix, ulu dağlar,
Çeşməli, sulu dağlar.
Divinnən el köşmüş,
Başında bulud ağlar.
= Altınnan elim köşdü (= getdi),
Üsdüncən bulud ağlar.

380. Bı dağa yol salaydım,
= Baxçaya yol salaydım,
Karvanın bol salaydım.
Bilsəydim ayrılıxdı,
Boynuna qol salardım.

381. Yazım,
Nə qışım, nə yazım.
Fələh başımı elə qatıb,
Heş bilmirəm, nə yazım?!

382. Yatmışam, oyanmışam.
Qəmnərə boyammışam.
Daş olseydim ərirdim,
Torpağam, dayanmışam.

383. Bağmanda bağım ağlar,
Bosdanda tağım ağlar.
Qalsam, özüm ağlaram,
Ölsəm, torpağım ağlar.

384. Əzizinəm, ay ata,
Oğlun ölür, ay ata.
Başım cəllət əlində,
Sözüm keşmir, ay ata!

385. Əzizinəm, keşkə sən.
Bı daryanı keşmiyəsən.
= Qannı dərya keş gəl sən.
Gəldin, dərdim artırdın,
Gəlmıyeydin keşgə sən.

386. *Atam deyirdi:*
Əziziyəm, nəyi qala?
Ojax yana, nəyi qala?
Mərd ölər, adı qalar,
Namərdin nəyi qala?

387. Əzizinəm, belə yaz,
Qələm götür, belə yaz.
Sınıx gönlüm şad olmaz,
Yüz də gəlsə belə yaz.

388. Qəribəm, yoxdu arxam,
Qanadım yoxdu, qalxam.

⁸⁹ Çilgəz Laçınnan Kəlbəcərin arasında olan dağdı

Çıxam qəlbi dağlar başına,
Vətənə doğru baxam.

389. Əzizinəm kimsaya,
Sayıl borcunu kim saya?
Min atını, sür dövrənini,
Dünya qalmaz kimsaya!

390. Əzizinəm, keşdi mənnən,
Yay-oxu keşdi mənnən.
Yaxşılara körpü düşdüm,
Yamannar da keşdi mənnən.

391. Əzizinəm, novat, hey!
Çarx dolanır, novat hey!
Ölüfdü yaxşı yoldaşdarım,
Maa gəlir novat, hey!

392. Əzizinəm, gözəl ayaz,
Bulut yox, gözəl ayaz.
Xudaya, al əlinə qələmı,
Gözəli gözələ yaz!

393. Məni görən ağlasın,
Yıxıb ölən ağlasın.
İndi görən tanımaz,
Əzəl görən ağlasın.

394. Apardı hallar səni,
Hallar, xiyallar səni.
Öpdü, bağına basdı,
Yavşannı yallar səni.

395. Deyir, dəryada şirin gör-
düm,

Pələngin güjün gördüm
= Getdikə üzün gördüm
Mən sizdən ayrılmazdım,
Fələyin güjün gördüm.

396. Köynəyi ağ saxlaram,
Yuyaram, ağ saxlaram.
Bir də əlimə düşsən,
Yüz il qonax saxlaram.

397. Ay demərəm sənsiz,
Gülümü dərmərəm sənsiz.
Güllər həşəm olsa da,
Birini üzümərəm sənsiz⁹⁰.

398. Çəpər çəkili qaldı,
Bostan əkili qaldı.
Vuran elə vurdu,
Hamısı tökülü qaldı.

399. Bağda gülə nə gəldi?
Aşdı, gülə nə gəldi.
Bizim gülü şaxda vurdu,
Sizin gülə nə gəldi?

400. Əzizim, qarabağlıdı,
Sinəm çalın-çarpaz dağlıdı.
Nə gedən var, nə gələn,
Qarabağın yolları bağlıdı.

⁹⁰ Söyləyici bu bayatıları (395-396)
yasda söylədiyini dedi.

401. Qızılgül olmiyəydi,
Saralif solmiyəydi.
Ölüm Allah işidi,
Ayrılığ olmiyəydi.

402. *Deyir*, bağlara getmərəm
sənsiz,
Gülunu üzməyəm sənsiz.
Dağda ahu mələsə,
Bil ki, o, mənəm sənsiz.

403. Dağlar başı ala qar,
Ala duman, ala qar.
Mənim qəlbi dağlarım, buz bu-
laxlarım var,
Mənim bırda, *bı qəriflihdə*
nəyim var?

404. Dağlara binə gəlləm,
Gedirəm, yenə gəlləm.
Bir daha vətənə qayıtsam,
İmana, dinə gəlləm.

405. Evimdə-əşiyimdə,
Dolanım keşiyində.
Düşməni, balan can versin,
Balamın beşiyində.
*Həə, helə demişdi. Balasının
beşiyin qoyuf gəlmişdi da.
Deyir ki, düşməni balasını bala-
nın beşiyinə qoyanda orda can
versin.*

406. Ayağım yalın idi,

Tikanım qalın idi.
Heç ölməy isdəmədim,
Cəlladım zalım idi.

407. Ay elə sökülmüşəm,
Xəzantəh tökülmüşəm.
Toy paltarı isdədim,
Kəfənə bükülmüşəm⁹¹.

408. Araz gəlir qatı-qatı,
Üsdən sür gəl, Qəmər atı.
Ayə, ay Keyxalının camahatı,
Mənim anam amanatı.
*Keyxalı – kəndin adıdır. Anam
oralı olufdu.*

409. O taydan əl eyləmə,
Bağrımı qan eyləmə.
Oğlan, sən mənimsən, mən
sənin,
Özgə xiyal eyləmə.

410. Çıxaram yala mən,
Baxaram yola mən.
Görərəm kin, ay Cəbrayıl,
*Nəysə deyəndə canım silkə-
lənir, bala.*

411. Əyilsin başın, dağlar,
Tökülsün daşın, dağlar.
Görüm neçə ki mənim beş

⁹¹ Söyləyicinin dediyinə görə bu ba-
yatılar (406-407) əsirlikdə öldürülən
xalası oğlu tərəfindən deyilib.

qardaşım ölüb, *üş bajım ölüb*,
*yaxşı əmim, dayım, qohum-
əvlatlarımız ölüb.*

Sənin də mənim kimi ölsün
qardaşın, dağlar.

412. Göy üzü damar-damar,
Göydən yerə nur damar.
Qəlbim o qədər naziy oluf ki,
Sən sındırsan, kim yamar?
Çoxdu dərt, deməyin yeri dəyil.

413. Əziziyəm, bircə səni.
Can yeri, bir də səni.
O qədər ölüm yedim, *beş qar-
daş, Hacı Qaraman baba kimi
alimlərin hamsı qəhr oldu,
hamsı tərək oldu*
Axtarıb göreydim bir də səni.

414. Aşix, yarada nə var?
Halın yarada nə var?
Yaradanım yar olsa,
Belə yarada nə var?

415. Yelləncəhdə əylənim⁹²,
Xumarlanım, güllənim.

Nöybə mana çatıfıdı,
Bir kıl vırım⁹³ yellənəm.

416. *Biz deyirdih*, o gülün birin
üzəydih,
Saçlarıma düzəydih.
Qardaşımızın toyunda
Dərə aşağı, dərə yuxarı
süzəydih.

417. *Bunu oğlan evi deyir*⁹⁴:
Al almağa gəlmişih,
Şal almağa gəlmişih.
Oğlanın adamıyix,
Qız almağa gəlmişih.

Qız evi də deyir:
Al almax günün olsun,
Şal almax günün olsun.
Gəlmisiz, qız sənindi,
Apar, mübarək olsun!

⁹² 415-416 sayılı bayatılar yelləncəkdə oxunur.

⁹³ Kıl vurmaq – ayağını yerə vurmaq

⁹⁴ Söyləyici bu nümunənin haxıştada oxunduğunu dedi.

418. Qızdar yığılırdıx, gecə oynayırdıx, oxuyurdıx, gülüşürdüh, çömcəni alırdım əlimə, mənim adım aşix Hidayət olurdu (gülür – top.). Budu belə gəlir ki, belə ki, firranırdım, oynuyurdum, oxuyurdum. Bir tay-tuşum da var, bax balamın canı üçün, ağzını açanda göynən gedən quşdar bənd alır. Ziyafatdı adı. Bu təzə yığıncağa yığışmışdıx, bunu görəndə dedim:

Ağ isdikan, qırmızı şərab,
İşdim piyan oldum, piyan.

– deyəndə başdadı. Oxudu, demə sən, sədir də girmişmiş, görax qızın hansı oxuyandı, onu yazırmış. Bir də bir gəlin var, o elə oxumur, o, ancax oynuyur, ama elə mən aşix sındırıram. Birdən dedim:

Ay bu dağdan aşan gəlin,
Əyağına vaz dolaşan gəlin.
Özün gözəl, yarın çirkin,
Gəl bu yardan boşan, gəlin.

Bu da o yannan qayıtdı ki:

Bu dağdan aşan mənəm.
Əyağna vaz dolaşan mənəm.
Özüm gözəl, yarım çirkin
Baxtım budu, boşanmaram.

Bax həylə eliyirdih biz, həylə oynuyurdıx.

419. Bir yol beş-altı qızix, gedib otumuşux. Bir qızın gözü düşüp bir oğlana. Bı qız ta bı gədənin dalıncan ta bitəər olufdu. Sora getdix pencara. Ənnən bəri gələndə gördüm, qız çalib-oxuyurdu. Birəzdən gördüm qızın qaş-qavağı töküldü. Dedim, aaz, niyə həylə eliyirsən? Dedi, gözüm bir göz gördü (gülür – top.). Dedim, nə gördü? Dedi, o məni isdiyən gədə bir qıznan gəlir. Eşid e! Fikir ver! Dedim ağız, bərdən yaxunnaşəndə denən:

Əli, isdol üsdə vaz nədi?
Kağız nədi, vaz nədi?

Mən səni sevirdim,
Yanıdakı qız nədi?
Qız otudu, uyyy Allah, mən neyliyim? Dedim, ta bəs aralaşif,
ta qız gətirif, ta sən təzdən neyliyəjaxsan?
Gedərəm, ölkə, sənnən,
Qorxaram yol kəsənnən.
Gəl halallaşax,
Ayrıldım bəlkə sənnən!

420. Bir yol həmən dediyim yığılmışıx qarının yanına, bizə söz öyrədir. Qarı qalxdı belə. On-on iki qızdı, gəlindi, yığılmışıx, alax çəhmağa getmişıx. Hamımız dolmuşux bir boş otağa, ağzına gələni danışıllar. Qarı düşdü ortalığa:

Yeri, yeri, dam üsdə yeri,
Qızıl cam üsdə yeri.
Əyaxların ağrısı,
Çıx sinəm üsdə yeri.

Söyləyici əvvəlcə çox utancaq idi. Amma bu bayatını dediyi zaman qəfildən, heç gözləmədiyim halda əllərini sinəsi bərabərində qaldıraraq çırıtma çala-çala oxudu. Hətta o qədər gözlənilməz oldu ki, imkan tapıb video-aparatu açma bilmədik – top.

Bizə bir gülüşmə düşdü, qarından nə sözdər çıxır. Biri də çıxdı, biri də dedi:

Mən belə dosdu neynirəm?
Dos mənən küsdü, neynirəm?
Özü xayın, qəlbi pisdı,
Mən belə dosdu neynirəm?

Həə. Ta bəs dəyil?

421. Bostana oğru gəlir. Bosdanın gözətçisi də yatıf. Atdarı tərpedifdilər ki, kişini qorxutsunnar. Kişi də qorxusunnan duruf bunnarı qovalamasın. Bular tərpedikcə o da yellənirmiş. Yellən-dikcə deyirmiş:

Qarabağda bağ olmaz,
Qara salxım ağ olmaz.
Mənim kimi dərtдинin
Ürəyində yağ olmaz⁹⁵.

Müharibədən gəlmiş invalid adamdı. Bular da insafsızdılar.
Yazıx neynəsin. Dərt döy ki? Duruf qovalıya bilmir ki, bostanı yoluş-
durma.

⁹⁵Söyləyici bayatını avazla, mahnı kimi oxudu.

DEYİŞMƏ-BAYATILAR

1. Çilovlar, ay çilovlar,
Çil kəhlih çilovlar.
Burdan bir tərən keçdi,
Əldə qaldı çilovlar.

Çilovlar, ay çilovlar,
Çil kəhlih çilovlar.
Tərən özgə malıdı,
Yel qalmasın çilovlar.

2. Əli bellilər, haray,
Şana tellilər, haray!
Balam ölüf, dəhnədən arxım üçüf,
Əli bellilər, haray!

Əli belli neynəsin,
Şana telli neynəsin?
Bir adamın ki, baxdı Allah-taaladan hebelə
ola,
Ona əli belli neynəsin?

3. Ceyran, çölə bir də gəl!
Ördəh, gölə bir də gəl!
Nənən, dədən ağlamaxdan ölür, bala, səni ant
verrəm Allaha,
Bizim elə bir də gəl!

Sizin elə gəlmərəm,
Ceyran, çölə gəlmərəm,
Ördəh, gölə gəlmərəm!
Gəlmişəm qoşa dayılarımın yanına, gəlmişəm

xalamın yanına,
Ay nənə, tay sizin elə gəlmərəm!

4. Çirkin oluf yoldaşı, gəlin də gözəl oluf. Bir atdı o yannan gəlir. Bün da yaanda bi çəlimsiz kişi xeylağı. Gələn deer:

Ay bu yaldan aşan gəlin,
Ayağına vaz dolaşan gəlin,
Yarın çirkin, özün gözəl,
Gəl, bu yardan boşan, gəlin.

Gəlin də cavavında deer ki:

Bax bı dağdan aşan mənəm,
Ayağına vaz dolaşan mənəm.
Yarım çirkin, özüm gözəl,
Talehimdi, boşanmaram.

FAL BAYATILARI (VƏSFI-HALLAR)

1. Axır çərşənbədə vəsfi-hal keçirirdih. Bayatı deyirdih. İynələr atırdıg orya, bayatı deyirdih, kimə çıxırdı, çıxırdı.

İynənin qırmızı sapı,
Görünən sizin qapı.
Səni mənnən eliyən,
Dilənsin qapı-qapı.

Dəyirman üsdə çinar,
Yarpağı dinar-dinar.
Ay cüt gözən baxdövər,
Demirsən ki, tək də var?

2. Belə bir qabı, qazançanı qoyurux buraya, axır çərşənbənin qurtaran gejesi. Üzüh – belə barmaxcıl, kimin nəyi var, atır onun içinə. Mən də bayatı deyirəm, üzüyü çıxardılar. Kiminkinə çıxsa, bəzisi ehildiyir, bəzisi aqlıyır, bəzisi də irazı qalır, bəzi də heylə çıxır. Cavannar da söyünür.

Oğlan, adın Yaqufdu,
Gün dağlara doğufdu.
Verdiyın qızıl üzüh,
Barmağımı boğufdu.

Oğlan, adın Cümşüddü,
Gün dağlara düşüfdü.
Verdiyın qızıl üzüh,
Barmağımdan düşüf itifdi.

Oğlan, adın Alıdı,
Boyun qarğıdalıdı.
Verdiyın qızıl üzüh,
Barmağımın malıdı.

Su gəlir qalxa-qalxa,
Tökülür bizim arxa.
Qonşudan bir qız sevdim
Anamnan qorxa-qorxa.

Bunu da bunun adınnan (yanımızda oturan nəvəsini göstərir –
top.) deyirəm.

Qırmızını kim boyar?
Kim götürər, kim qoyar?
Nəhlət beyvəfa yara, *onu düz deyir*,
Sevdiyini əldən qoyar.

Əzizim, əzəlisən.
Qızılıgül xəzəlisən.
Dönmərəm, Vallah sənnən,
Sovdamın əzəlisən.

Pisini deyəndə küsürdülər, ağlıyırdılar, ona yaxşısını dedin, ma-
na pisini deyif.

3. Vəsmi-halı, Allahın adı hakqı, nəyə deyirdih, ona uyğun
gəlirdi e. Kim nəyi tuturdu, ona uyğun gəlirdi o vəsmi-hal. Axır
çərşənbədə keçirirdih vəsmi-halı. Yeyiv, içif, çərşənbəni odduyuf,
otururdux vəsmi-halda. Mis qabda hərə bir üzüy, sancağ, heylə şey-
lər salardıx. Qabın başında da bir azyaşdı qız uşağı (yeddi yaşında,
altı yaşında) oturdardıx. Bayatını deyirsən, o da (qabın başında
oturan qız – top.) divində belə hərriyir, deyirih birini çıxart. Çıxar-
dır, hamısı uyğun gəlir. Vəsmi-halda ağı demirdilər. Ancax yaxşı
şeylər deyirdilər. Ama bəzən də deyirdilər, pisin də de. Hamıya
yaxşı çıxsa, tay nooldu? Bax bir xəsdə arvadı niyyət tutmuşdular,
tay çox ağır idi, ölüdü. Görəh ölür, ya qalır? Ona çıxdı ki:

Gedin deyini o qıza,
Köynəyi qırmızıya,
Bu il parça bahadı,
Toyun qaldı payıza.

O arvad ölmədi, qaldı. Hə, heylə, sınınmışdı dayna.

Bu bađlar, verən bađlar,
Gülü yox dərəm, dađlar.
Sənnən ayrılannan bəri,
Ürəyim vərəm bađlar.
Onu da deyirdilər vəsmi-halda.

LAYLALAR VƏ NAZLAMALAR

1. Güllü ətəyim,
Balım, pətəyim,
Evim-eşiyim,
Balaca pişiyim.
Sən rahat uyu,
Çəkim keşiyin.

2. Laylay dedim ucadan,
Tüstü çıxar bacadan.
Sən yat, sənə pişirim,
Hüduşqadan, beçədən.

3. Allah, Allah, balam Allah.
Gülüm Allah.
Allah sizi saxlasın, balam Allah.
Allah, Allah, Allah.
Allah deyən mağmın olmaz,
Yoruluf yollarda qalmaz.
Balam Allah, balam Allah,
Cəhənnəm oduna yanmaz. Gül
yasdığa batasan.
Gül yasdığı içində
Şirin yuxu tapasan.
Allah, Allah, can Allah.
Can sana qurban, Allah (avazla
oxuyur – top.).

4. Laylay, ay Rozam⁹⁶, laylay,
Balam, laylay,

⁹⁶ Roza və Fərid söyləyicinin
nəvələridir.

Balamın balası, laylay.
Fəridə çalmışam:
İmanım, laylay,
Dinim, laylay,
Kabam, laylay,
Qıvılam, laylay.

Axırda:
Bir atım duzum, laylay!
*Bir atım duz ta hər yerdən
şeydən şirindi. Duzsuz heş bir
şey ola bilməz.*

5. Laylay, beşiyim, laylay.
Əvim-eşiyim, laylay.
Sən get şirin yuxuya,
Çəkim keşiyin, laylay.

6. Laylay çalım yatasan,
Qızılıgülə batasan.
Qızılıgülün bağında,
Şirin yuxu tapasan.

7. Laylay dedim yatasan,
Qızılıgülə batasan.
Qızılıgülün içində
Şirin yuxu tafasan.
(Yuxarıdakı bəndi musiqi ilə
oxuyur – top.)

Laylay, balam, a laylay,
Laylay, gülüm, a laylay.
Laylay, quzum, a laylay.

8. Laylay, beşiyim, laylay,
Evim-eşiyim, laylay.
Sən get şirin yuxuya,
Mən çəkim keşiyin laylay.
Laylay, balam, a laylay,
Laylay, quzum, a laylay.

9. Laylay, həyatım, laylay,
Qolum, qanadım, laylay.
Laylay dedim həmişə,
Taxdın üsdü tamaşa.
Döşəyində gül bitsin,
Yasdığında bənöüşə.

10. Laylay dedim ucadan,
Ünüm çıxar bacadan.
Allah səni saxlasın,
Hər dərtdən, qızılıcadan.
Laylay dedim, yat deyim,
Yasdığa baş at deyim.

11. Karvan gedər enişə,
Yükü dönər yemişə.
Yasdığında gül bitsin,
Döşəyində bənöüşə.

12. Layla dedim adına,
Allah yetsin dadına.
Allah dadına yetəndə,
Məni də sal yadına.

13. Dağların lalasına,
Lalanın piyalasına,

Həmi özünə qurban,
Həmi də balasına.

14. Nazım, nasdanım,
Balaca məsdanım.
Bir az tez böyü,
Sən ol asdanım.

15. Ah canımsan, canımsan,
Gözdəri mərcanımsan.

16. Naz balam, nazdı balam,
Ördəhli, qazdı balam.
Ağzı şirin kəlməli,
Qəmzəli, forsdu balam.

17. Nazım var, ay nazım var,
Bir alagöz qızım var.

18. Balım, pətəyim,
Ciyar-pötəyim.

19. Nağıl balam,
Noğul balam,
Xırdaca oğul balam.

20. Gücüm, təpərim,
Düşmən çəpərim.

21. Gülüm, gül dənəm,
Mənim bir dənəm.

22. Canım, nəfəsim,
Həyat həvəsim.

23. Barım, bəhərim,
Sübhi-səhərim.

24. Qolum, qanadım,
Mənim həyatım.

25. Qızım qızdar içində,
Əyrisi var qıçında.

26. Ay sənə qurban iki adam,
Biri şəfdəli, biri badam.

27. A baxtı sənin, baxtı sənin,
Olsun qızıl taxt sənin.

28. A sarı qaçağım mənim,
Hamıdan qoçağım mənim.

29. Bir əli telində balam,
Bir əli belində balam.

30. A qız səni, qız səni,
Olsun şirin söz sənin.

31. Ay nazım var, nazım var,
Gözəl-göyçək qızım var.

32. Günüm, ayım,
Şirin payım.

Arzum, muradım,
Qol-qanadım.

33. Damım, dirəyim,
Vuran ürəyim.
Nazdı mələyim,
Küyüm, kələyim.

34. Bir balam, bircə balam,
Gül balam, gülcə balam.
Gümüş nədi, qızıldı,
Qızıldan külçə balam.

35. Nazım, nazım, nazanda,
Düyüsü qaynar qazanda.

36. Gül balam, güllü balam,
Şirincə dilli balam.

37. Başına dönüm, döndərim,
Səni bazara göndərim,
Sən bazardan gəlincə,
Özümü itə döndərim.

38. Sarıdı, sarmalıdı.
Hər yeri də düyməlidi,
Gə görüm, dağlar lalası,
Qardaş balası, gə görüm.

SAĞIN NƏGMDƏLƏRİ VƏ SAYAZI SÜZLƏR

1. Nənəm, nənəm, ay nənəm,
Məmələrin ağrıməsın,
Səni sağan mənəm,
Qorxma, səni incitmərəm.

2. Anam, ay anam,
Bajım, ay bajım, ay anam,
Hamının bajısı var, mənim bajım yoxdu,
Səni özümə bajı tutmuşam, ay bajım laylay.
Süduu ver, başaa dönüm,
Anam, laylay, anam, laylay.

Nehrəni də çalxıyanda deyirəm, nehrə, tez ele, yağın yeyim,
şorun qatım yağa, yeyim.

3. Məni elə əlli,
Adını eliyim bəlli.
Məni elə yüz,
Düş içimdə üz.
Məni elə min,
Qızıl taxdı min!

Bax bınnar çovannarın sözüdü. Deyirdilər ki, əlli eliyax, yüz eliyax, min eliyax. Bir-biriin həvəsinə qoyunu artırırđılar.

4. Deyir, öküz boynun yağlaram,
Düşmən gözün dağlaram.
Onda da belə deyirdi- holavar hoooo,
Malım getsin, gülüm getsin, canım getsin –
belə deyirdi.

Deerdi bı kotanın majdarı,
Ölöv kotanın majgalı,
Ağlasın hodaxları.

Holavar hoooo,
Malım qurban,
Ala öküz belə gəldim, qara öküz belə getdim.

5. Xışın dəsdəyin tutana majgal deyirdilər. O, öküzdərin adın çəkir, öküzdəri yumşaldır, həm də hodaxlara yol gösdərir ki, bı öküzü belə elə, o öküzü belə. Deyir:

Öküz, boynun yağlaram,
Düşmən gözün yağlaram.
Ək, ruzunu bol eylə,
Səma, bulut bağlaram.
Öküznən danışır ha.

Deyir:

Qara öküz, xan öküz,
Boynu qızıl qan, öküz.
Əsgilməsin tavaxdan əpbəy,
Qoy bol olsun nan, öküz.

Xış əlimdə teyrənsin⁹⁷,
Qara torpağ ələnsin.
Cığal zirəg endir (cığal öküz xama çəkib,
zirəh endir),
Təpəl xama əylənsin.
Təpəl xama düzəlsin.

Bını hodaxları holavar hoy, deyə-deyə, holavar çəkə-çəkə hodaxları buyurur. İndi deyir ki:

Kotanın hodaxları⁹⁸,
Qaymaxdı dodaxları.
Qisməti payız çata,
Majgalnan⁹⁹ olar yarı.

⁹⁷ Teyrənsin – yerə girsin

⁹⁸ Hodax majgaldan qabaqda öküzləri idarə edən adama deyilirdi.

⁹⁹ Majgal – o dəstəyi tutan

6. Nənəm, a narış qoyun,
Yunu bir qarış qoyun.
Nənəm sənnən küsüfdü,
= Çovan sənnən küsüfdü,
Bol süt ver, barış, qoyun!

7. Nənəm, ay qoçax qoyun,
Yunu bir saçax qoyun.
Bulamanı buleynan,
Gözdüyür uşax, qoyun.

8. Nənəm, ay şişək qoyun,
Yunu bir döşək qoyun.
Bulamanı bol eylə,
Gözdüyür uşax, qoyun.

TAPMACALAR

1. Ağ atı atda gördüm,
Çulunu qatda gördüm.
İyirmi dörd ildizi,
Dörd ayın altda gördüm

**(at, nal, ildız nala vurulan
mıx, ay da atın ayağı)**

2. Gəlirdim kəntdən,
Səs verdi bəntdən.
Ağzı sümühdən,
Sakqalı ətdən.

(xoruz)

3. Çığırırım hündürdən,
Səsim gəlir kəndirdən.

(telefon)

4. Atdım atana,
Dəydi kotana.
Dəryada balığa,
Düzdə ceyrana.

(ıldırım)

5. Başı kələm bağlar,
Dili vərəm bağlar.
Balaların yığıb başına
Zülüm-zülüm ağlar.

(samovar)

6. Yatanda yumru yatar,
Ətin dərmana satar.
Kimi istəsən tutar.

(kirpi)

7. Ay baba, dur, gedəh,
Karvanımı sür, gedəh.
Səysən səkgiz qarıya
Bir qıfılı vur gedəh.

(qəbiristanlıq)

8. Ağ atımı nalladım,
İsdanbula yolladım.

(məktub)

9. Ağaç başında boğça,
Nə boğcadır, nə taxça.

(quş yuvası)

10. Ağaç başında düzülər,
Əl vursan, giləsi süzülər.

(xar tut)

11. Ağac başında sarı yumax,
Üsdünə səpilib ağ sumax.

(heyva)

12. Ağacım var, dərədən böyüh,
Meyvəsi var, sərçədən kiçih,
Qabığı var, zəhərdən acı.

(qoz)

13. Ağa nə himdir,
Gözləri cindir,
Yerin altında,
Xidmətçi kimdir?

(siçan)

14. İlim-ilim düyməsi,
İlim xatun düyməsi,
Hər kəs onu tapbasa,
Yeddi ilin xəsdəsi.

(üzərlik)

15. Çil toyux, çiləmə toyux,
Başını kəsdim, qanı yox.

(gəbə)

16. O yanı taxda, bu yanı taxda,
Şakqulu bəy otaxda.

(tısbağa)

17. Dört dərviş bir quyuya daş
atır.

(inək sağmaq)

18. O yanı çəpər, bı yanı çəpər,
İçində atdı çapar.

(nehrə)

19. Mən gedirəm, o qalır.

(ayaq izi)

20. Mən gedirəm, o da gedir.

(kölgə)

21. Yük üsdə para fətir.

(Ay)

22. Biz-biz biz idih,
Yüz qız idih.
Qırqın gəldi, qırıldix,

Şükür haqqa, haqq bizi dirilti.
(baramaqrdu)

23. Bir quşum var alaca,
Gedir qonar ağaca.
Özünə bir ev tikər,
Nə qapı qoyar, nə baca.

(baramaqrdu)

24. Uzun qız oba gəzər.

(qarğı)

25. Uzun qız (= uzun-uzun)
uzanar,
Özünə köynəh qazanar.

(qarğı)

26. Dağdan gəlir dağala,
Qolları budağala.

(sel)

27. Dağdan gəlir, daşdan gəlir,
Qudurmuş bir aslan gəlir.

(sel)

28. Dağdan gəlir, dağ kimi,
Qolları budağ kimi.
Əyilir su içməyə,
Bəyirir oğlax kimi.

(çay)

29. Dağdan gəlir dağ kimi,
Qolları budax kimi.
Əyilir su içməyə,
Bəyirir oğlax kimi.

(cəhrə)

30. Yol üstə yoğun oflax.
(**koramal**)

31. Yük üsdə yumuru yastıx.
(**pişik**)

32. Hajılar Haja gedər,
Cəhd edər, gejdə gedər.
Bir yumurtanın içində,
Qırx-əlli cüjdə gedər.
(**nar**)

33. Hajılar hajıdı,
Hajı dööl, Mirhajıdı.
Bir ağajım itif yarpaxsız,
Tafın görəh nə ağajıdı?
(**mərəvcə¹⁰⁰**)

34. Dəyirmanə dən gəldi,
Çıxın görəh kim gəldi?
Toxummamış çuyallarda,
Yuyulmamış un gəldi.
(**iydə**)

35. Hürü Pəri dindirər,
Pəri Hürünü dindirər.
Bir ağaşda beş yarpax,
Bir dirini dindirər.
(**saz və ya tar**)

36. Dam dambıldar,
Su gumbıldar.

Heyva çalar,
Nar oynayar.
(**su dəyirmanı**)

37. Tap tapbaca, qav altdaca.
(**qatıx**)

38. Bir dirəyim var üç haçalı,
Qabağı ikidi, dalı bir.
(**sacax**)

39. Min bir ata
Minif bir ata.
(**qarğıdalı**)

40. Bizdə bir kişi var,
Nənəminən (= anamınan) işi var.
(**cəhrə**)

41. Uzun qız oba gəzər.
(**iyne**)

42. Geydim qartanqazı,
Mindim törəməzi.
Gedirəm tərpenməzə.
(**paltar, at, kənd**)

43. Səhər tezdən duraram,
Ağ oğlanı yerə vıram.
(**burun seliyi**)

44. Aşix eldən yuxarı,
Şana teldən yuxarı.
Aşix bir əcəyib gördü,
Dizi beldən yuxarı.
(**çəyirtkə**)

¹⁰⁰ Mərəvcə – qulançar.

45. Mən aşix, sən güneylər,
Qəm məni, sən güneylər
Həcər qaçar, ov qovar,
Dolanar sən güneylər.

(dəyirman)

46. Yer altdan qaz gedər,
Qakqıldar qaz gedər.
Lələ bir heyvan görüb,
Yeddi il boğaz gəzər.

(fil)

47. O nədir ki, göydən düşər
sallanar.

O nədir ki, hər bir şeyə allanar.

(yağış, uşax)

48. O nədir ki, atdan düşər
atdanar,

O nədir ki, hər zəhmətə qatlanar.

(insan)

49. Qoja kişi dağdan ilxı endirir.

(döllək)

50. Aşığın qan əli,
Qan ayağı, qan əli.
Aşiq bir əcəyib gördü,
Üş başı, on əyağı.

(buzov, inək, inəyi sağan
arvad)

51. Aşiq aşı bişirdi,
Qələm qaşı bişirdi.
Aşix bir az zəyif gördü,
Əyax-başı bişirdi.

Aşix Rəhmətulla gedirmiş. Görür ki, sünbülü yığıflar, əyağının küləşynən başın bişirillər. Onda bayatı çəkər, deyir ki, aşix bir az zəyif gördü, əyax-başı bişirdi. Bu görür kü, sünbülün əyağıynan başın bişirillər.

52. Bir də dənçi, dəyirmançı, dəyirmançının arvadı, dənçinin qızı, üş də fətir. Dört adam olur. Elə böl ki, hərəsinə biri düşsün.

Cavab: Onun qızı, bunun arvadı – eyni adamdı.

53. Bir ağaş var. Ağajın altı, bir tərəfi sudu, bir tərəfi daşdı, bir tərəfi otdu, bir tərəfi çınqıldı. Onun üsdündə ağaşda bir xoruz var. Bı yumurtdasa, yumurtası harıya düşər?

Cavab: Xoruz yumurtdamır.

54. Biri deyir:

– Dur, gedəh.

Biri deyir:

– Hara gedəh?

Biri də başın buluyur.

(Dur, gedəh dəən sudu, hara gedəh dəən qumdu, başını buluyan da qamışdı).

55. İki nəfər olur, bınnarın ikisin də öldürməliyi şah. Çox yalvar-yapışdan sora deyir ki, yaxşı, birini bağışlayaram, amma bir şərtinə. Hərəsinə bir at verəjəm. Çapsınnar. Kimin atı mənzil başına tez çatsa, onu da öldürəjəm. Hərəsinə bir at verdirir: bir ağ at, bir də qara at verir. Deyir ki, hansı adamın atı ora birinci çatsa, onu mən öldürəjəm. Bınnar da sürməy isdəmillər axı. Gözdüyüllər. Bir sahat, iki sahat... Bı da deyir ki, axşama kimi sürməsaaz, ikinizi də öldürəjəm. Günortuya kimi yatıllar. Bir ağsakqal gəlir, deyir, nə məsələdi? Deyir, belə. Ağsakqal da bıllara bir məsləhət verir, bıllar çapıllar, var-güjdərinnən çapıllar. Ora birinci çatanı şah öldürür, birin bıraxır. Bı nə məsləhət verir?

Cavab: Axı şah demişdi ki, kimin atı birinci çatsa, onu öldürəjəm. Heş birisi də atın çapbax isdəmədi. Düzdümü? Ağsakqal da məsləhət verdi ki, atınızı dəyişdirin, çapın. Axı onda hər kəs canın qutarmağ üçün o biriin atın tez çapajax ki, onun atı tez çatsın.

56. İki dənə atdı, üzbəüz axurda dayanıflar, arpa yeyillər. Atın biri o birsinə deyir ki, sən gəl o arpannan bir kilo mənə ver, mən sənnən birəz kökəm. Mənim arpamın çəkisi səninkinnən iki qat artıq olsun. Mən sənnən birəz cannıyam axı. O birsi deyir, niyə? Noolsun arıgam, mən sənnən də yaxşı yeyirəm, sən öz arpannan bir kilo ayır, ver mana, ikimizinki də bərabər olsun, yəəh. Bılların nə qədər arpası var ki, bu, buna versə, iki qat artır buunku?

Cavab: Birinci atın yeddi kilo, ikinci atın beş kilo arpası var.

ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR

1. Axsax atın kor nalbəndi olar.
2. Allah dərdi dağa-daşa yox, insana verər.
3. Allahdan kəpəyi üzölmüyənə zaval yoxdu.
4. Başımda turp əkip, sarmısax piçir.
5. Bildirçinin başı kolda olur,
Elə bilir, arxasını görən yoxdu.
6. Buğda çörəyin yoxdusa, buğda dilin olsun.
7. Büdrəy atı güdəllər.
8. Dada-dada heç olar,
Dama-dama göl olar.
9. Dama girməy üçün dəhlizə baş əyməh lazımdı.
10. Deyir, itin arzusu belə olur ki, yiyəmin yeddi oğlu olsun, maa çörəh atsın, hərəsinin bir loxmasın yeyim, qarnım doysun. Pişih də deyir, yiyəmin yeddi qızı olsun, hamsı da kor olsun, tərəsinə vurum, çörəyi əlindən alım, yeyim. Gör pişih nə pis arzu eliyir, aaz. Kor olsun e, deyir.
11. Dədəm evində də balıx başı,
Ər evində də balıx başı?
12. Dəlinin başında palıd ağacı olmur ha.
13. Elə maa, örgən özaa.
14. Əlini, dilini, milini (dinc saxla).
15. Əslini gizdiyən haramzadadı.
16. Faytonçu çalır, kürd oynuyur,
Ağlı kəsən bir də oynuyur.
17. İtə sual verillər, a it, niyə hürürsən? Deyir, qorxduğumnan hürürəm. Deyillər, axı sən itsən, nədən qorxursan? Deyir, bə niyə qorxmuram ki? Mənnən güjdü maa ras gəldi, məni qovar, mən də bəri başdan hürürəm ki, qoy mənnən uzaxlaşsınar. Bir də ki, it görür ki, sən qorxursan, ona gora saa cumur.
18. Filankəs başına buynuz alıp.
19. Filankəs bir əlində od, bir əlində alov gəlir.
20. Filankəs filankəsə ot yoldurur.

21. Filankəs qırx atdıynan bazara girməz.
22. Filankəsin bir gözü aya baxır, biri çaya.
23. Filankəsin ələyi ələnir, xəlbiri də göydə tavlənir.
24. Filankəsin əli dəhrəli, biri nəhrəli.
25. Filankəsin əlindən lələdağlıyam.
26. Filankəsin hər gözündə səkgiz gəlin yatır.
27. Filankəsin sağ yanı ağrıyanda sola dönür, solu ağrıyanda sağa.
28. Filankəsin toyu küllühdə çalınır.
29. “Görmədim, bilmədim” min qada savar.
30. Gərəhsizi saxla, bir gün gərəyin olar.
31. Gəzdim İrani, Turanı,
Cənnət gördüm buranı.
32. Gur-gur eliyən qarına arpa çörəyi bəhanədi.
33. Haq-hesaf var, dinar-dinar,
Baxşeyiş var, tümən-tümən.
34. Havıya bulut gəldi, vay sarının halına,
Təhnədən çörəh qutardı, vay qaranın halına.
35. Hər gecəni qədri bil, hər keçəni Xiziri bil.
36. Xanım qıran qabın səsi çıxmaz.
37. Xasiyyətini bilmədiyən atın dalına keşmə.
38. Xaşıl da daşarmış.
39. Kimsə də deyir, pulum yoxdu, ya çörəyim yoxdu. Bizdə deyər-
dilər, Şah Abbasın nənəsi təki elə hey sızıldırırsan. Şah Abbasın
nənəsi yəqin ancax sızıldıyırmiş. Ona görə.
40. Kor koru tapar,
Su çuxurunu.
41. Kəsülü qardaş, kəsümüz kəsü olsun, gəl öküzümüzü yühlüyəh.
42. Qəm qəmi gətirər, bəm bəmi.
43. Qovağ əkirsən, qovax bitir,
Ərih əkirsən, ərih bitir,
Gilas əkirsən, gilax bitir.
44. Qız adamı düşman qapısına aparar.
45. Qızın oldu, qırmızı donunu çıxart.

46. Qızını beşiyə,
Cehizin eşiyə.
47. Quru ağaş kölgə salmaz.
48. Nə ətdi, nə balıx.
49. Nə qəəri gördüm, nə saçını hördüm, ay bala.
50. Oğulun beqeyrəti ətə tüşməz.
51. Oxumax isdiyənin yeri isdi, dalı yasdı olmalıdı.
52. Paydan soruşdular:
– Pay, hara gedirsən?
Dedi:
– Gedirəm, pay gətirməyə.
53. Pis usdanın insdurumenti çox olar.
54. Toyux yumurtduyur, başdıyır qakqıllamağa. Xoruz deyir, a səni qara vurğun¹⁰¹ vursun, yumurtdadığın bu deyil? Yəni nə hayküy salmışan.
55. Yağış yağıp, çatdaxlar örtülüp.
56. Yarı arxa, yarı çarxa.
57. Yatan öküzü oturan öküz əyaxlayar.
58. Yağ-yağnan qaynıyar,
Yarma yavan oynar.
59. Yağ yeyəni yağ saxlıyar,
Yağ yemiyəni haqq saxlıyar.
60. Yağış yağır, yarçılar,
Qapını kəsir elçilər.
61. Yayın yaxantısı,
Qışın yavannığı.
62. Yüz gün yarax, bir gün gərəh.

¹⁰¹ Qara vurğun nədi deyə soruşduqda dedi ki, qəfil ölənlərə deyilir ki, qara vurğun vuruf. O da Allahın dərdidi.

ANDLAR¹⁰²

1. Alməmməd dayının urfu hakqı.
2. Atamın üz qoyduğu torpax hakqı.
3. Bacımın itgin gözdəri hakqı.
4. Bu Əli yolu hakqı.
5. Dədəmin yaralı qəvri hakqı.
6. Göy hakqı.
7. İmamnarın axan qanı hakqı.
8. İmamzadalar hakqı.
9. Qardaşımın qəriflihdə qalan qəvri hakqı.
10. Qardaşımın uzax yolları hakqı.
11. Mirəli ağanın ojağı hakqı.
12. Ojaxlar hakqı.
13. Seyit Lazım ağanın cəddi hakqı.
14. Seyit Pərinin cəddi hakqı.
15. Seyit Usuf ağanın (Yusuf ağa) cəddi hakqı.
16. Yer hakqı.

¹⁰² Andlar Tərtər rayonundan toplanıb. Toplayan: T.Orucov.

ALQIŞLAR VƏ QARĞIŞLAR

1. Axar sular həmməşə axsın.
2. Allah baxdını aşsın.
3. Allah canı sağ eləsin!
4. Allah hamıya xoş gün qismət eləsin, bizə də oon içində.
5. Allah heş bəndəni zülüm günə salmasın.
6. Allah xoşbaxd eləsin.
7. Allah köməyində dursun!
8. Allah ömrünü uzun eləsin.
9. Allah sana da yaxşı günnər qismət eləsin, talehını, yolunu açix eləsin.
10. Allah sana xeyir baxd aşsın.
11. Allah sana, Çələviyə ürəhdən ixlas bağlamısansa, Allah sana xeyir baxd aşsın.
12. Allah səni arzularına çatdırsın.
13. Allah səni belə görkəmli eləsin.
14. Allah səni xoşbaxt eləsin!
15. Allah səni min budağ eləsin!
16. Allah sənin günüu qəşəh doğuzdusun.
17. Allah sənin hara getsən, işı uand eləsin!
18. Allah sizə yaman gün gösdərməsin.
19. Allah sizi saxlasın.
20. Allah sizin də günunuzu ağ eləsin, bala!
21. Allahdan üzülməsin,
Şıxdan da əyilməsin.
22. Allahdan ürəhdən isdiyən, Çələbini, Şıxı ürəhdən isdiyəni özün, balaların saxlasın, qanadın gərsin üsdlərinə, onnara pis gün görsətməsin. Mənimkilər də içində.
23. Atan-anan durursa, Allah ollara ömür versin!
24. Atanı-ananı da həmişə var eləsin.
25. Ay Allah, yazığix, səni ürəhdən çağıranı pis dərdə salma.
26. Biliyu itirmə, yaxşı ol.
27. Əli kürəyində dursun.

28. Həmişə Allah yaxşı gündə eləsin.
29. Həmişə xoş gündə olasan.
30. Həmişə urzulu olasan.
31. Həmişə yolun açıl olsun.
32. Xoş gələcəh gəlsin üzünüza!
33. Xoşbəxt olun!
34. Xudavəndi-kərim Allah qardaşdarını da salamat eləsin, bəjilərini də xoşbəxt eləsin.
35. İmam baxsın hamıya, yazıgıx.
36. İmam tərəfdəsinizsa, Allah sizə, balalarınıza, nəvənəticələrinizə dəyməsin. İmam tərəfdə deyilsinizsa, özü bilər.
37. Qismətim belə gəlmişdi, tək balalarım sağ olsun, sizinkilərnən belə. O qara qaşdaraa nənan qurban, o qəşəh gözdəra, aşığ oldum mən sana. Şükür İlahi pərvərdigara, birdi, bir xərtinə, mindi, minin xərtinə, 124 min peyqumbərin üzünün hürmətinə, 12 imamın üzünün hürmətinə, beş kimsələr üzünün hürmətinə, 72 şuhadanın üzünün hürmətinə, getdiyimiz, süründüyümüz Hacı Qaramanın üzünün hürmətinə, Ya Rəbbim, ya Rəsullah, mənə yada salıf buralara gələnnərə köməy olsun. Mənim balalarım da köməy olsun Hakk Allah özü. Beş kimsələr – Əli, Allah, Məhəmməd, Fatma, Həsən, Hüseyin. 72 şuhada – Məkkədə, Mədinədə imamnar şəhid olanda o da olarnan şəhid olub.
38. Qız versin (Allah), talehini tez versin, talehsiz olullar.
39. Qoyun olanda deyirlər, dırnağı bərk olsun. Mal olanda deyirlər, höörü qalın olsun.
40. Mehriban olun.
41. Nənəm deyirdi ki, bizə, Allah səən çiyində ağ tüh pirtirsın.
42. Nənəm maa deyirdi, ay bala, hara getsən, çörəyin bişmiş olsun, suyun gəlmiş olsun! Deyirdi, səni heç görüm neyniyim, necə eliyim demiyəsən.
43. Səni görüm ağbaxd ol.
44. Səni görüm suyun soyuğ olsun, bişmişin də hazır gəlsin.
45. Səni üç oğullu, bir qızdı olasan.

46. Sinanda ađ tüh bitsin.
47. Urzunuz bol olsun.
48. Üzün ađ olsun,
Yediyin yađ olsun,
Mindiyin bir köhlən daylađ olsun,
Gəzdiyın yaylađ olsun!
49. Yaxşı adamnarın həmməşə canı sađ olsun.
50. Ziyalı olun!

* * *

1. Aaz, səni yanasan.
2. Atının dalınca qulun səhməsin.
3. Ermənin tifađı dađılsın. Dađıtdı bizim tifađımızı.
4. Əzizdərinən qalsınnar (erməniləri nəzərdə tutur – top.).
5. Qabırrarından qalsınlar.
6. Olların da elə əvləri bizim əvlərimiz kimi dađılsın!
7. Onnarı (erməniləri nəzərdə tutur – top.) görüm didərgin düşsün bizim kimi.
8. Səni əv olma.
9. Yükün binə tutmasın.
10. Yükün kölgə salmasın.
11. Yükün yığılmasın.

BAZAR SÖZLƏRİ¹⁰³

Dağların dağ çiçəyi,
Kartofun ağ çiçəyi.

Şor döyül, yağdı,
Yarı sarı, yarı ağdı.

Balan yeyər, yekələr,
Arvat yeyər, kökələr.

Çil lovyə, çilli lovyə,
Çillicə, gülü lovyə.

Şitilə gəl, şitilə
Pomidor, aji, şirin bibar,
Şüşə kimi badımcan,
İnciyərəm almasan,
Bibar, nə bibar,
Belə bibar var?

Qatığın üzünü pıçax kəsməz,
Ağzının tamın bilən burdan yan keşməz.

Əmlih quzu otu yeyən heyvanın südü
Hardadı belə ağartı dadı?

Beşdi, ondu, mindi,
Alma vitamindi.

¹⁰³ “Bazar sözləri” və “Xörək sözləri” başlığı altında verilən nümunələr Tərtər rayonundan toplanıb. Toplayan: S.Hüseynova

Üzümü üzüp gəldim,
İsdola düzüp gəldim.
Şirindi, mətədi,
Bir giləsi,
Bir isdəkan şərbətədi.

Kənt məhsulu, şah malı,
Alma, armut, şafdalı.

Üzüm döyül, kəhrabadı,
Noğuldu, qəntədi dadı.

Kim aldı, kim almadı,
Qızıləhmədindən qalmadı.
Kim aldı, kim almadı,
Meyvəsiz bazarrıx? Olmadı!

Bazarın gözüdü göyəm,
Vitaminin özüdü göyəm.

Bazarın, püsdəsi, badamı
Çəkir, ovsunnuyur adamı.

XIQRDK SIZLARI

Dadanmısan dolmuya,
O da bir gün olmuya.

Dadammısan xəngələ,
Məni salmısan əngələ.

Dadammısan kifdiyə,
Elə bilirsən gəlir müfdəyə?

Hər yeməyin təzəsi,
Aşın köhnəsi.

Düşbərə, ay düşbərə,
Ye, qalmasın səhərə.

Qovut,
Ver uşağa, ovut.

Miyo, miyo, miyəbbəni,
Pişiy apardı kifdəni.

Şor, pendir, lavaş
Gəvələ yavaş-yavaş.

OYUNLAR

CƏHRİBƏYİM

I mətn

Cəhribəyimdə oxuyurdux:

O tay, bu tay, yasdana,

Kəkliş qonar bosdana.

Qorxuram, yağış yağa,

Yarım gələ isdana.

Söyləyici bu oyunun qızlar tərəfindən oynanıldığını dedi. “Neçə qız oynayardı” sualına isə məhlənin “bütün qızları”, – deyə cavab verdi – top.

II mətn

Cəhriböyüm, Cəhriböyüm (oturduğu yerdə atdanıb düşə-düşə əl çalır – top.). Bizim kəntdə deyirdilər onu. İki arvat var idi, biri Südəbənin nənəsi Mirvarı, biri də Qara Balaxanım – mənim baldızım, Allah aparmış. Ölüflər indi ikisi də. Yekeydilər e, ikisi də mənnən. Biri Cəhriböhüm, Cəhriböhüm (əl çala-çala deyir – top.) deyə belə hərrənirdi, biri də Cəhriböhüm, Cəhriböhüm (yenə əl çala-çala oxuyur – top.) belə hərrənirdi. Sözdəşirdilər, dalaşırdılar, tutaşırdılar, dihləşirdilər, bilmirəm. Onu eləyə bilmərəm. Yalannan deyə bilmərəm. Düzdə, mərəhdə deyirdi e. Dədəm əvinin çoxlu dövləti oluf. Getmişih yatağa, yaz ağzıdı. Elə köçüf gəlif düşmüşüh Qarabağın düzünə. Ordan deyiflər, Sırıyə artes gəlif. Gəlif görmüşüh, üzümüzdən qırax, kalxoz mərəyində deyillər, bax o Cəhriböhümü. Cəhriböhüm, Cəhriböhüm, burdan biri gəlir, ordan da biri. Gəlif ortada birrəşirdilər. Biri-birin qırırdı, nəysə deyirdi, o, onun başınnan tuturdu, o, onun başınnan tuturdu.

III mətn

Cəhribəyimi yallı kimi oynuyullar. Deyillər e, mən görməmişəm. Yaşdı adamlar deyir. Hopbana-hopbana nəysə deyiv oynuyurmuşdar uşaxlar da. Onun adıymış Cəhribəyim.

IV mətn

Cəhribəyimi, nə bilim, Qara Balaxanımnan bir də bir arvad vardı, adı yadımnan çıxıfıdı, olar oynuyurdu. Hopbula-hopbula oynuyurmuşdar. Tullana-tullana oynuyurdu. Sözdəri huşumnan çıxıfıdı.

V mətn

Təknə-tabax Cəhribəyim,
Palazqulax Cəhribəyim ...
Halay qurax, Cəhribəyim,
Güzgü-darax Cəhribəyim,
Gəlin quraq Cəhribəyim,
Hu, Cəhribəyim, hu, Cəhribəyim.
Qarı kəsər, payın kəsər, Cəhribəyim...

Söyləyici mətni Nüzgarlı Novruz müəllimdən eşitdiyini dedi – top.

VI mətn

Nooruz bayramında qız-gəlin, hamı suyun üsdə gedirdi. Bir bədzat qızıdım. Mən də olara qoşuluf gedirdim. Suyun üsdə yekəyekə belə qədimnən qalmış çinarrar vardı. Üş yerdən yüyürüh asılırdı. Hamısı aralı-aralı. Minirdih orda. Cəhribəyimi çağırırdı. Cəhribəyim, Məhribəyim. Arvatdar çağırırdı. İndi bu toylarda oynuyursan, belə halay bağlıyılar gəlinin başına.

Usdubudu, ha usdubudu.
O kişi mənim dosdumudu.
Getdi bazara, gəlmədi,
Yaylıx aldı, vermədi.
Yaylığın üçü qara,
Yolladım bekar yara.
Bekar yarı öldürdülər.

Ağ balığa saldılar,
Ağ balığın üzü qara,
Mana da bir yaylıq aldılar.
Yaylığımın üçü qara,
Yolladım bekar yara.

Bekar yarı nə bilim neynədilər, yadımnan çıxıfdı qalan.
Cəhribəyim, Məhribəyim, hamı heylə çağırırdılar. On qız, on gəlin
beləsinə hərrənirdi. Bir-bir ortada. İndi qocalmışam mən. Birin de-
yirəm oynuya-oynuya. Onda zurna nəəzirdi, qaval nəəzirdi. Nağara
nəəzirdi.

Yüyürühdə (yelləncəkdə – top.):
Bayram olcax cəmi doslar geyinir,
Mən də yarı qoşdum onların cərginə.
Gümüş piyalasına, əməl meyinə,
Məzə dodağına qurban olduğum.

Aaz, gəlin e, böyün bayramdı, Navrız bayramı. Gəlin e.

Bağların xəzəlisən,
Gözəllər gözəlisən.
Əlimi sənnən mən üzümərəm,
Sovdamın əzəlisən.

VII mətn

Rəhmətdih nənəm deyirdi ki, uşağıdıx. O Səmədov İdirisin
babası, ana babası – Şahmar, o da imkanı, varrı adamıdı. O Maşan-
nıdan gələn kanal var e, o Teymur Quliyev kanalı, onu düz o Maşan-
nıdan, Mahmıtdıdan o kişi çəhdirif gətirmişdi. Nənəm deyirdi ki,
Şahmar kişi suyu gətirəndə hammızı yığırdı, biz də balaca uşaxla-
rıdıx. Hammızda lapatqa, vedrə. Şeyir deyə-deyə gedirdih. Dalınca
da deyirdi “Cəhribəyim”. Biz də xornan qışqırırdıx “Cəhribəyim”.
“Cəhribəyimi”, – deyir, “oxuya-oxuya gedirdih”.

VIII mətn

Cəbrayıl rayonunun Nüzgar kəndində bir Cabbarov Nooruz
məllim var. O Nooruz məllimin dediyinə görə, Cəhribəyim oyu-

nunda iştirak eliyib o. Amma yaxınnan yox. Deyir ki, kişi xaylaxları o oyunda iştirak eləməyə qoymurdular. Ancax kadınnardan ibarət olurdu. Həm də azyaşdı uşaxları orda qoymurdular iştirak eləməyə. Aralaşdırırdılar. Deyir ki, məsələn, belə sözdər vardı ki, orda, palaz-qulax Cəhrəbəyim, cəhrə-darax Cəhrəbəyim, tiyan-sənəh Cəhrəbəyim, təsələpapax Cəhrəbəyim. Belə sözdər vardı. Amma dediyinə görə, bu sözdər o bənddərin axırncı misralarında olurdu. Həm də bir az hərəbə-zorba kimi olurdu. Və özünün dediyinə görə, o sözdər bir az da zarafatyana deyilən sözdəriydi ki, orda balaca uşaxların ona görə iştirak eləməsi məsləhət görülmür. Kişi xaylaxlarının iştirak eləməsi ona görə məsləhət görülmür. Deyir ki, belə şeylər vardı. Belə hərəbə-zorba şəkli. İndi görürsən bizim meyxanaları, o meyxanaların sonunda deyir, səni neyniyərəm, neyniyərəm. Hardasa bu Cəhrəbəyimin də sözdərində o formada şeylər olurdu.

ƏNZƏLİ

Ənzəli, ikiləri xan rəhbəri.
Üşdə bir yan vurallar.
Dörtədə təpik atallar.
Beşdə qulunc qırallar.
Altıda təkər keçəllər.
Yetdidə əl dəysin, ətək-pətək dəyməsin.
Səkgizdə palan qoyallar.
Dokquzda palan götürəllər.
Onda a hosana, hosana,
Keçi girdi bosdana.
Vurdum qılçası sındı,
Apardılar həkimə.
Həkim verdi vəkilə.
Vəkil dedi neyniyim ...

Söyləyici qalan mətni unutduğunu dedi – top.

Yeddidə əl dəyir, amma ətəh, qılçalar da dəyirsə, onda tullanan yanır. Yerdə dombalan qalxır, indi ətəyi dəyəən dombalır.

Səkgizdə kurtqa kimi bir şey götürürsən atırsan belinə, keçirsən. Elə atırsan düşməsin. Qoyuf keçirsən üsdünnən, deyirsən səkgizdə palan qoyursan.

“Dokquzda palan götürəllər”, – deyif, kurtkanı da götürürsən.

RƏNG-RƏNG

Bir dəsdə uşax yığılır. Bir nəfər bunnarın başçısı olur. Bir nəfər də alıcı olur. Bir nəfər başçı uşaxların qabağında dayanır. Hər uşağa bir rəngin adını verir. Birinə sarı, birinə göy, qırmızı. Nə qədər uşax var, o qədər də onnara ad qoyur.

Oyun başladı.

Alıcı gəlip guya qarını döyür. Əliynən qarı döyən kimi eliyir, diliynən də deyir:

– Tuk, tuk!

Başçı deyir:

– Kimdi?

Alıcı:

– Mən.

Başçı:

– Nəyə gəlmisən?

– Rəngə.

– Hansı rəngə?

Rəng alıcısı ağına gələn, ürəyi isdiyən bir rəngin adını çəkir. Əyər dediyi o rəngin adı başçının dəsdəsində yoxdusa, başçı deyir:

– O rəng yoxdu.

Bu dəfə alıcı ayrı rəngin adı çəkir. Məsələn, deyir:

– Qırmızı.

Bu dəfə qırmızı rəng “qaçır”. Alıcı onu tutmağa çalışır. Qırmızı rəngi alıcı tuta bilsə, aparıf özü isdiyən bir yerdə saxlıyır. Tuta bilməsə də, tuta bilsə də, təzdən yenə alıcının yanına gəlir. Bu dəfə də bayaxkı sözdər təkrar olur. Alıcı növbəynən başqa rəngin

dalınca gəldiyini deyir. Belə-belə oyun başçının dəsdəsindəki uşaxlar qutarana kimi davam eliyir.

TUT QOLUNDAN, DART

Neçə-neçə uşax əl-ələ tutup dayrə vurur. Bir nəfər də dayrə tutan uşaxların ortasında aşağı çöməlip, gözdərini yumur. Uşaxlar da əl-ələ tutuf onun başına firranıllar. Fırrana-fırrana da bu sözdəri deyillər (nəğməyə yaxın avazla oxunur – top.).

Dilərənin anası,
Şəkərçörəh bişirir.
Hündürrüyü bu boyda,
Böyühlüyü bu boyda.
Qalx ayağa, qalx,
Ətrafına bax.
Kimi sevirsen,
Tut qolunnan, dart.

Bu sözdərdən sora ortada duran uşax ayağa qalxır, gözdərini açıf ətrafında dövrə vuran uşaxlardan birinin qolunnan yapışır. Bu dəfə də həmin uşax dövrə vuran uşaxların ortasında oturur. Beləcə, oyun davam eliyir. Ta ki, dövrə vuran uşaxların hamısı bir-bir ortada oturub qutarır.

QAZLAR-QAZLAR

Bir tərəfdə bir dəsdə uşax dayanır. Guya bunnar qaz dəsdəsidə. Bir uşax da bunnardan xeyli aralıda dayanır. Bu uşax da bunnardan xeyli aralıda dayanır. Bu uşax da guya qazdarın anasıdır. Ortada da bir uşax qurt (canavar) kimi dayanır ki, qazdarı yesin.

Qazdarın anası deyir:

– Qazdar-qazdar.

Qazdar (xorla):

– Nə var, nə var?!

Anası:

– Evə gəlin.

Qazdar:

– Evdə nə var?

Anası:

– Dən var, su var.

Qazdar:

– Nətəər gələh, yolda qurt var?!

Anası:

– Uça-uça.

Bu sözdən sora qazdar dəsdəynən qaça-qaça analarına tərəf gedillər. Qurt da bu heyndə qazdarın üsdünə cumup, birini tutmağa çalışır. Hansını tutsa, o, oyunnan çıxır. Beləcə oyun uşaxları qurt tutup qutarana kimi davam eliyir.

SÜMÜK-SÜMÜK

Gejə vaxdı yığılırdıx qız-gəlin. Bir sümüh tapırdıx, sora onu tulluyurdux. Gediv onu tapırdıx. Elə bil ki, iki dəsdə olurdux da. Daa kim tapırdı, o udurdu.

QUŞ UÇDU

– Quş uşdu,

– Hansı quş?

– Qaranquş.

– Neçə dəfə.

– Beş dəfə (Bu say isdənیلən qədər ola bilər).

SANAMALAR

1. Üştübidü, ha üstübidü,
Bir kişi mənim dostum idi.
Getdi bazara gəlmədi,
Yaylıgımı aldı, vermədi.
Yaylıgımın ucu qara,
Göndərdim Peykənpərə.
Peykənpərdən ağ bala,
Ağ baldan saçağa,
Qızılgülünən pıçağa.
Yeri-yeri, yetim oğlan,
Dalınca ötüm, oğlan.
Vurum sandığ açılınsın,
İnci-mərcan seçilsin.
İnci-mərcan fel-feli,
Gəl oxu bizim dili,
Bizim dil Rum dili.
Rumnan gələn atlar
Heyva çiçəyin saxlar.
Çeyvanın qız-gəlini...

2. Üşüdüm, ha üşüdüm,
Dağdan alma daşdım.
Almacığımı aldılar,
Məni yola saldılar.
Mən yolunnan bezaram,
Dərin quyu qazaram.
Dərin quyu, beş keçi,
Hanı bunun erkəgi?
Erkəh qaya başında,
Ha çağırdım, gəlmədi,
Çiyit verdim, yemədi.
Çiyit qazanda qaynar,

Qənbər bucaxda oynar.
Qənbər getdi oduna,
Qarğı batdı buduna.
Qarğı deyil, qamışdı,
Baş barmağım gümüşdü.
Gümüşü verdim tata,
Tat mana darı verdi.
Darını verdim quşa,
Quş mana qanat verdi.
Qanatdandım uşmağa,
Hak qapısın aşmağa.
Qapıçı qapı toxuyur,
İçində bülbül oxuyur.
Mənnən kiçih qardaşım
Allahın kəlamın oxuyur.

3. Üşüdüm ha, üşüdüm,
Bağdan alma daşdım.
Almalarımı aldılar,
Mənə cırım çəkdilər.
Mən cırımdan bezərəm,
Dərin quyu qazaram.
Dərin quyu beş metir,
Hanı onun erkəci?
Odu qaya başında.
Hə elədim gəlmədi,
Çiyit verdim, çeynəmədi.
Çiyit qəzəndə qəynadı.
Qənbər qol götürdü,
Bucaxda oynadı.
Qənbər getdi oduna,
Qarğı dəydi buduna.
Qarğı deyil, qəmişdi,
Beş barmağım gümüşdü.

Gümüüşü verdim tata,
Tatdan darı aldım.
Darını səfdim quşa,
Quşdan qanad aldım uşmağa,
Hak qapısını aşmağa.
Qəpıhçi qəpıh toxuyur.
Mənim o balaca qardaşım
Hakqın kəlamın oxuyur.

4. Ekidi, bekidi, bilmirəm,
Laləni dindirmirəm.
Lalə yaman forsdudu,
Çirkinnərin dosdudu.
Hop, hop,
Qızıl top.
Əl, əl, əpənəh,
Əldən düşdü kəpənəh,
Kəpənəyin hamısı,
Yumurtanın yarısı.
Hop, hop,
Qızıl top.

5. Cəhribəyim, dağ çiçəyim,
Sora deyir ki, şam ağacı şatır keçi,
Qum ağacı, qotur keçi.
Haldır dedim, huldur dedim,
Kəhrə dedim, kahrux dedim, çıxdı.

Mutulu, mutulu, dərzi mutul.
Hil atar, qaymax qatar.
Əmim oğlu Mustafa,
Üzüm əyağının altda, harası p..lu Mustafa.
Haldır dedim, huldur dedim,
Çəhmə dedim, çarix dedim, çix dedim.

6. Akidi, makidi quş idi,
Zindana qommuş idi.
Zindanın ağaşdarı,
Daş götürən quşdarı.
Çəpər çəhdim, yol aşdım,
Qızılgülə dolaşdım.
Bir dəsdə gül yığmışdım,
Yeəsi gəldi, mən qaşdım.

DİNİ MƏZMUNLU ŞEİRLƏR

ZİKRLƏR

I mətn

Bəzəhnən (söyləyicinin dediyinə görə, imamların tərifi üçün işlənən sözlərə bəzək deyirmişlər – top.), tərifiynən deyirdlər də, bəy tərifi kimidi o. İmamnarımızın tərifidi.

Deyirih ki, o Həzrət Əlinin adına deyillər e:
Om bir oğlu vardı, bir də atası,
Doludu nurunan onun əzası.

Yəni ki, pramoy demirdilər ki, Həzrət Əlinin om bir oğlu var. Birinci İmamımızdı da. Onu elə heylə deəllər. Bu qurban olduğum Əleyhissalama salavat çəkildə heylə bəzəhnən deyərmişdər dayna. Bax onu heylə deyirdih. Deyirdilər ki, hər geşə yerə girəndə onu deyəllər, yanı da imamnarın o dünyada adını soruşallar, biz də deyə biləh. Örgənmişəm o vədədən.

Ərəb atlandı bu çilə meydanda,
Məhəmmət şəhrinnən tökülən qandı.
Birinci imamımız Şahi-Mərdan Əlidi,
İkinci imamı xəbər al, deyim.
Atını minəndə yel kimi əsər,
Yetirər, kafarın boynunu kəsər,
İkinci İmamımız İmami-Həsən,
Üçüncü imamı xəbər al, deyim.
Kərbəlada qətl oldu Hüseynim,
Oxudum Quranı, açıldı zehnim.
Üçüncü imamımız İmami-Hüseyn,
Dördüncü imamı xəbər al, deyim.
Bahar olcax, dağlar geyər abidin,
Din içində din bəsləyər abidin.
Dördüncü imamımız Zeynalabidin,
Beşinci imamı xəbər al, deyim.
Gözdərin ayıldı, sözdəri mayıl,

Müşgülə düşəndə mövlanı çağır.
Beşinci imammız Məhəmməd Baqır,
Altıncı imamı, xəbər al deyim.
Dünyada qürbət etmə, yazıx,
Gəlsə üsdümüzə belə bir azacıx,
Altıncı imammız Cəfəri-Sadiq,
Yeddinci imamı xəbər al, deyim.
Allahın min bir adı var, birisi Azim.
Qəlbimdə oxuyum, dilimdə yazım,
Yeddinci imammız Museyi-Kazım,
Səkkizinci imamı xəbər al, deyim.
Namazı qıl, qoyma qəzaya,
Yəqindi mənşərdə verəllər cəza.
Səkkizinci imammız Qəribi-İmami-İrza,
Doqquzuncu imamı xəbər al, deyim.
Doqquzuncu imammız Kövsər üsdə gəzən Saqidi,
Onlar gəzən yerrər cənnət baqidi.
Doqquzuncu imammız Məhəmməd Taqi,
Onuncu imamı xəbər al, deyim.
Məkgəyə gedəndə geyəllər ağı,
Sinəmə çəkilib düyünlə dağı.
Onuncu imammız Əliyyə Nəqi,
Om birinci imamı xəbər al, deyim.
Səhər-səhər badı-səhər kəs barı,
Sözüm budur, ilahidən kəs qarı.
Om birinci imammız Həsən Əsqarı,
On ikinci imamı xəbər al, deyim.
Müsibənin dağını bürüdü duman,
Müşgülün könlünə gəlmədi guman.
Əvvəlki imammız Şahi-Mərdan Əlidi.
On ikinci imammız Mehdiyi-Sahibi- Əz Zaman,
Dadımıza yetsin hər bir zaman.
Deyir, gərək ayağa qalxasan onun adı tutulanda.

II mətn

O vax ziyarətə gələnlər zikr eliyirdilər. Deyir, çox yatmaq günahdı. Onun üçün olar sabaha qədər oturarmışdar:

Var dağların çiçəyi,
Başında var ləçəyi,
Zikirrərin göyçəyi,
La ilaha illallah.

La ilaha illallahı bir otuz dəfə, qırx dəfə deyənnən sora deyirdi:

Mən İllaha gəlmişəm,
İl illaha gəlmişəm,
Açın dərgah qapısını
=Açın cənnət qapısını,
Bir diləyə gəlmişəm.

Yanı cənnət diləyinə gəlmişəm ki, cənnətə gedəm.

O vax elə adamnar olardı ki, gəlif Çələvi babama deyərmişdər ki, ay Çələvi, qurbanın olum, mən dini ibadətdəri yerinə yetirə bilmirəm. Nağayırım? Bavam da olara bu sözdəri öyrədərdi. Yanı ki, get, səhər-axşam de. Lap əlində işin də olsa, ürəyində oxu. Elə bunnarı oxuya-oxuya soralar namazdarın da qılırdılar.

III mətn

Mənim xalam Əlinin mamasıydı da, sonsuzudu deyə xalam saxlıyırdı. Deyir, bala, Çələvi babamdan izinniymiş o. O qədər işdiydirdi¹⁰⁴, o işin dayna, Allahı çağırdı, peyğəmbər əleyhissalamı çağırırdı, yalvarırdı. Deyir, geje qalxdım, and içir ki, arvat da yatmırdı, dördəcən, beşəcən, zikrini eliyirdi. Deyir, bala, Əli babanın canı hakqı, gördüm, arvat xəlbir kimi göydə bax belə-belə firranır. Deyir, başımın tükü qabarır deyirəm. Deyir, dedim, mama, nağayırısan, mama? Deyir, orda gəldi düşdü qaravatın üsdə. And içir ki, bala, dəyirman kimi belə işdiydirdi. Deyir, ağladı, dedi, bala, mənim əvimi niyə yıxdın, bala, mənim əvimi niyə yıxdın? Deyir, dedim, ay mama,

¹⁰⁴ Söyləyici işləmək deyəndə dini ibadətlərin icrasını nəzərdə tutur.

qadan alım, ayıldım, gördüm. Qorxdum ku, fırranan nədi, dayna?
Gördüm kü, sənsən. Belə-belə deyir, dedi ki, gərəh onu görmüyələr.
Bax and içir ki, gözümünən gördüm onu. Zikirri adam heylə olur.

IV mətn

Çələbi babam iş verirmiş. Mürütdərinə iş verirmiş, yəni dini iş deyillər ona. Yəni o iş də zikir eləməhdi, yəni dua eləməhdi, namaz qılmaxdı, ona iş deyillər. Elə bil ki, izinni olur, məsələn, deyir, filan mürüt Çələbi babadan izinni oluf, ya işdi olufdu, iş alıfdu. Söyməzlər ona, hörmət qoyallar. Muxdar (bizim qonşudu) deyir, gejdə səsə oyandım, baxdım, gördüm, atam zikir eliyə-eliyə bax belə oynuyur, qalxır havıya. Deyir, qorxdum. Axır ki, çağır-dım, dədə, noluf, dədə, noluf? Pərt oldu, döndü maa ki, sən niyə məni zad eliyirsən? Gərəh sən məni görmüyəydin. Bax heylə zikir eliyə-eliyə qalxıllar. Bax belə yanı havada fırranıllar.

ALLAH

Qəlbimdə fikrim Allah,
Dilimdə zikrim Allah.
Allah deyən mağmın olmaz,
Yorulup yollarda qalmaz.
Cəhənnəmin oduna yanmaz.
Sahabət, ya Rəsulallah.
Qojamnan eşitmişəm mən, dədə qojamnan.

OLMAZ

O əziz Ramazan ayında,
Heç orucu yeməy olmaz.
Ərasətdə, qiyamətdə,
Peyqəmbərdən köməy olmaz.

Qılmırsınız, yatırsınız,
Siz günaha batırsınız.
Hər içkini qatırsınız,
Heylə yeyib-işməy olmaz.

Peyğəmbərin dini batdı,
Ahu-ünüm asimana çatdı.
Olmadı Mehti yatdı,
Belə dərdə dözməy olmaz.

Xankişi deyər, bu sözləri
Qan-yaşa batar gözləri.
İtir peyğəmbər izləri,
Kafir yola dönməy olmaz.

BAĞIŞLA MƏNİ

Qədir Allah, səni deyif gəlmişəm,
Dərgahı-Kübrəya bağışda məni.
Ruhu-aləm, nuri cümlə-kainat,
Məhəmməd-alıyə bağışda məni.

Kərəmilə ol Kərəm kar eşqinə,
Mədəf qıl Əhmədi-Muxdar eşqinə.
Əfv et, cümlə ali-əthar eşqinə,
Pənc ali-əbaya bağışda məni.

Pənc ali-əba o beşdəri deyillər. Həzrəti Əli əleyhəssalam, İmam Həsən, İmam Hüseyin, Fatimeyi Zəhra, Məhəmmət peyqəmbər. Dünya yaranmamışdan qabax Allahın nurunnan, öz nurunnan, öz tərinnən cənnətdə yaradıf buları. Dünya yaranmamışdan qabax bular cənnətdəydi. Allah oları bu dünyada insan tərəfinnən dünyaya gətirdi ki, o insannar deməsin ki, yaradıcı olardı. Beş kimsə deyəndə onnar nəzərdə tutulur.

Üz tutuf gəlmişəm sənə ehsanə,
Baxma elədiyim cümlə üsyana.
Əhli-beyit məhsuma çahar ərkanə,
Əfsadi-Səfaya bağışda məni.

Kəsmə ümidimi Babil Əhmətdən,
Kərəm qıl, fəzl elə lütvi-şəfqətdən.
Rəhm elə, xilas et məni xəcalətdən,
Rəsulu-Əmbiya bağışda məni.
Əmbiya də peyqəmbər nəzərdə tutulur.

Dini-üqbabə qoyma olum zəlil,
Ənvər Hidayətdə ol mənə dəlil.
Biçarə Yasinəm, olmuşam sayıl,
Cümlə övliyaya bağışda məni.

*Söyləyicinin dediyinə görə, bu qəzəl Yasin Çələbinin kitabda
çap olunmamış qəzəllərindən biridir – top.*

ALLAHIN DOSTU MƏHƏMMƏD

Allahın dosdu Məhəmməd,
Dinin irasdı Məhəmməd.
Məhəmməd anadan oldu,
Can gəldi, cəsədə döldü.
Məhəmməd oldu o gejdə,
Yüz min kafir dinə gəldi.
Ay Məhəmməd, can Məhəmməd,
Canım sana qurban, Məhəmməd.

AY MƏHƏMMƏD, CAN MƏHƏMMƏD

Məhəmməd, faxr eylə möh camalın üzü gül.
Ləvi ləv mərəcan, evli-hilalın güldü gül.
Ay Məhəmməd, can Məhəmməd,
Canım sənə qurban, Məhəmməd.

Uşax çox ağlıyanda bunu deyərdim:

Həsbirabbi Cəllallah.

Nuru qəlbi qeyrullah.

Hakı eylə, huzur eylə,

Nuru dilində söylə.

Ay Məhəmmət, can Məhəmmət,

Canım sənə qurban, Məhəmmət.

Söyləyici mətni avazla oxudu – top..

HƏM ƏLİSƏN, HƏM VƏLİ

Həm Əlisən, həm Vəli.

Yerin-göyün ləngəri.

Dadıma yet, ay Əli.

Şiri-xuda, ya Vəli.

Sən kərəmin kanısan.

Aşiqin eyhamısan.

Dərtdilər dərmanısan.

Dadıma yet, ay Əli.

MİR HƏMZƏ NİGARİDƏN SƏTRLƏR

I mətn

Eşqin şanı Qarabağdı məkanım.

Bülbülü-şeydayi cənnət yerimdi.

Ol başdan qara qaşdı bosdanım,

İndi gülüsdanım, qara telimdi.

Yadigarım olsun əhli-sevdaya

Giftari eylər nimaya

Əhli-beyt məsumlara,

Əsali-Nigari bərkü-bəndimdi.

II mətn

Hər bir kəsin var bir kəsi,

Mən bir kəsin yox bir kəsi.

Ey kimsəsizdər kimsəsi,

Mən bir kəsin ol bir kəsi.
Lütfü-ilahinin nəzərgahıyam,
Ərbabı-sövdanın qıbləgahıyam.
Mülkü-mələhətin padişahıyam,
Xaki-payin paci dilbər sərimdir.

Dildari-dilbarə baki-bərimdir,
Ay Seyid Nigarım, ay Qarabağım,
Vətənim yadıma düşüb, aqlaram.
Yadi-kərim olsun əhli-sövdaya,
Dixtari-dərdimi eyləsin maya.
Şamü-səhər yaxılırsan adlara,
Səbr eylə biçərə, ay günü qarə,
Həlbət ki, dərdinə dərman olacaqdır.

*Qəzəli bizə Cəbrayıl rayon, Şahvəlli kənd sakini Maqsudov
Məhəmməd Əhməd oğlu təqdim etdi – top.*

ƏLİ

Mədət, ey şahı-vilayət, əşədüllahi-Əli.
Yetiş, ey piri-təriqət, hacı-mehman Vəli.
Əli millətidi silsiləyi-lütvi əzəldən,
Əlimi çəkərəm şamü-səhərdən,
Allah, bizi ayırma şahın şahı Əlidən,
Allah, bizi “dur” eyləmə övladi-Əlidən.

*Qəzəli bizə Cəbrayıl rayon, Şahvəlli kənd sakini Maqsudov
Məhəmməd Əhməd oğlu təqdim etdi. Onun dediyinə görə, qəzəl
Hacı Qasım Çələbiyə aiddir – top.*

ÇƏLƏBİLƏR

Qadir Allah, qədrini bilmişəm.
Başda bir qaya Kərbəla olmuşam.
Yaşın Çələbinin, Teyfur Çələbinin gül camalın
Çayçı İsmayılın dükənində görmüşəm.

MÖXTƏLİF MƏZMUNLU ŞEİRLƏR

LƏLİ

Arif zibə görsə, lələ meyl etməz,
Gösdərmə gəl, sərraf, bir gözəl ləli.
Qur nizam-tarazı, tap isbatını,
Bir gözə gözəl qoy, bir gözə ləli.

Açmışam baharı yasəmənimplə,
Yad etdim gül, çiçəh, ya səmənimplə.
Öləndə sən batma yasə mənimplə,
Dilimplə oxşasa bir gözəl ləli.

Qəm, dəm dolu qoşa, bu ikisini,
Qatma ədva cəm bu ikisini.
Alı gözəl bildi bu ikisini,
Bir gözəl Məhəmmət, bir gözəl Əli.

OLMAZ

Sir vermə nadana, üz vermə pisə,
Axır qəlbin ya inciyə, ya küsə.
Ot bitər kök üsdə, əsli nəisə,
Yavşan bəsləməhlə çəmənzar olmaz.

Vəfalya əmək çəhsən, itirməz,
Bədəsil öyüt, nəsihət götürməz.
Qabax tağı tər şamama yetirməz,
Göy söyütdə heyva olmaz, nar olmaz.

Özünən kiçiyi işə buyurma,
Sözün yerə düşər, bir miqdar olmaz.
Hə kar görürsən, öz əlinlə gör,

İnsan öz işində cəfakar olmaz.

Təhlif olummamış bir yerə varma,
Nər olmaz meydanda hər bığiburma.
Seyraqub adama sən yaxın durma,
Onda namus, qiryət, düz ilqar olmaz.

Özünən böyüyün saxla yolunu,
Düşən yerdə soruş ərzi-halını.
Amanat-amanat qonşu malını,
Qonşunu yox isdiyən, özü var olmaz.

Soruşsan, Qul Abbasın halı necədi?
Gündüzdəri ay, qarannıx gecədi.
Sərv ağacı hər ağaçdan ucadı,
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.

ÇƏYİRTKƏ

Giley-güzar dəmbərəgöz çəvirtgə,
Əyağı əyri, bədəni düz çəvirtgə.
Çəvirtgə gəldi yalmana-yalmana,
Dindirəndə hopbulup çıxdı şalmana.
Çəvirtgənin özü osmanlıdı,
Aranı qarışdıran bir nəfər iranlıdı.

KEÇİ

Qantəpərdən yiyən vaxdı,
Kefin vurur yüzə, keçİ.
Kim deyir ki, sən fağırsan,
Nə pis-pis baxırsan.
Bosdannarı tərgimirsən
Oğul gərəh dözə, keçİ.

Namıs-arı atannarın
Pendir tutuf satannarın
Vaxsız təkə qatannarın
Bıǵlarına çezə, keçi.

HEYVANLARIN BƏHSİ

Keçi diyər, mənim adım Kərimdi,
Qavala çəkilən mənim dərimdi.
Yühsəh, yühsəh qayalarım var mənim,
Şeytan, şeytan balalarım var mənim (*Gülür – top.*).

Dəvə deyər, heç heyvan götürməz mənim yükümü,
İgid oǵlan çəkə mənim ipimi.
Uzağ-uzağ mənzillərim var mənim,
Uca-uca balalarım var mənim.

Digər heyvanların sözləri söyləyicinin yadından çıxıb. Şeiri nənəsindən eşidib – top.

OVÇU PİRİM

Deyir, Ovçu Pirim gedif çıxır Murov daǵına. Deyir:
Murov, sənnən, Murov, sənnən,
Getməz qar, qırov sənnən.
Yüz ilin ovçusu oldum,
Vurmadım bür ov sənnən.

KƏLBƏCƏR

*Deyir, dolu vırmış selə düşdü,
Dolu vırmış baǵa döndü,
Düşdü selə Kəlvəcər.
Xallı İblisin felinnən
Keşdi ələ Kəlvəcər.*

Ürəh şişgin, qəfəsim dar.
Ömürdə də az vədə,
Usda-usda yorur məni,
İldən-ilə Kəlvəcər.
Sərkərdələr, başbilənnər
Sirrini verdi çölə.
El xeyrinə olan daşı,
O, əvvəl atdı gölə.
Sol əl töhdü sağ gözünü,
Kor qoydu bilə-bilə.
Haxsız düşdü nahax qana,
Getdi belə Kəlvəcər.
Bı Şirvanda Kəlvəcəri əhmişix, bitirmədi.
Bir təhərcə göyərdirix,
Bar verif yetirmədi.
Ölkələrə haray saldıx,
Baxdımız gətirmədi.
Əriyir küsgün Nəviynən
Gilə-gilə Kəlvəcər.

DÜŞƏ

Deyir, kaş nə ola, a qardaşım,
Bir qəfləti hay düşə.
Yağı düşmən təslim ola,
Oxlaf sına, yay düşə.
Yühlənə köçün karvanı,
Ağdərədən vətənə.
Kəlvəcərim abad ola,
Hər qapıya toy düşə.
Dəli dağlar dilə gələ,
El-obıya “Gəl!” – deyə,
“Perih düşmüş sonalara,
Saxlamışam göl” – deyə.

Haray sala nəvələrim,
“Çiçəh” deyə, “Gül” deyə,
Sevinc yaşı leysan ola,
Dərələrdən çay düşə.
El şayiri saqi ola,
Gətir, götür haylara,
O meydana, o dövrana,
Göydən Günəş boylana!
Sahifkara çöl-çəmənim
Qarış-qarış paylana.
Nəviyə də məzar yeri,
Baxdı vıra, pay düşə!¹⁰⁵

MƏNİM

Başyurda baxaram yüz il ac-susuz,
Tükəmməz səbrim-qərarım mənim.
Ölməh xoşbəxlixdır, belə yer ola,
Qorxdum ku, öləm, anam ün sala.
Car çəkə, hardadı Şahmarım mənim?

DƏRYA QIRAĞINDA

Dərya qırağında tihdirdim kümməz,
Oxudum dərsimi, otudum dimməz.
Səni and vermişəm, gözəgörümməz,
Dəryamı əlimnən alma.

Dərya qırağında tihdirdim hamam,
Oxudum dərsimi, eylədim tamam.
Səni ant veririəm on iki imam,
Dəryamı əlimnən alma.

¹⁰⁵ “Kəlbəcər” və “Düşə” şeirlərinin müəllifi söyləyicinin özüdür.

ÜÇ GÖZƏL

Pirsahat çayında üç gözəl gördüm.
Birin adı Leyli,
Öldürməyə vardı meyli.
Birin adı Yetər,
Xəncəli sinəmə sökər.
Birin adı Gülcəmal,
Kipriyi ox, qaşdarı kaman,
Öldürməyə vermir aman.

DOLANA-DOLANA

Duman qalxır,
Dağı dolana-dolana.
Bosdançı şamama dərir,
Tağı dolana-dolana.
Xırdaca yar, qadan alım,
Sağı dolana-dolana.

OYANMIR

Yığdım otaxlar xalısın,
Neynirəm dünya malısın?
Boynunnan boyunbağısın,
Aşdım, oyammır, oyammır.

Sanadım otax neçəsin,
Yığdım türkman beçəsin.
Boynunnan ağır axçəsin
Aşdım, oyammır, oyammır.

ŞEİRLƏRDƏN PARÇALAR

1. Arxəşdərdə bir cüt quzu bəsdənir,
Qayalarda bir cüt qumru səsdənir.
Sən ağlama, kirpihlərin isdanır.

2. Oğlan, otumuşdum otaxda,
Gəl məni qoyma möhlətdə, qəmdə.
Apar gərdəh bağımı, qoy qalsın səndə,
Yadına düşəndə, tez gəl al.
O sözdü, aşix sözüdü.

3. Gəl, əhd edəh təzə-təzə,
Piçax batsın yaman gözə.
Mən fəqirə dəsmal bəzə
Göndər gəlsin pinhan, ay qız.
*Aşix sözdəridi. Amma kimindi, bilmirəm.
Yalan deyə bilmərəm.*

4. Axşam gəlirdim yağışdə,
Əvləri var qızıl yoxuşdə.
Qız, isminı mana bağışdə,
İsmi Bənövşəli gəlin,
Toyu tamaşalı gəlin.

5. Gözdərinən oxşayırsan gürcüyə,
İnammırsan, dur gəl, baxax güzgüyə.
Əzyət çəkif yar sevən də verərmi özgüyə?

6. Bir yar gəlir obasınnan,
Alın dərdi-bəlasınnan.
Çərxi-fələh obasınnan,
Bir dərdi beş olan könlüm,
Axır qəmə yoldaş olan könlüm.

Axırda zünhar bağlarsan,
Qəmnərə yoldaş olarsan.

7. Bir xalın yamandı,
Bir xalın buman.
Bir xalın dağlardan
Ayaznan gəlir.

8. Göynən gedən, göycə quşlar,
Gedər Savalanda qışdar.
Oğlu-qızı qırılmışdar
Sevgilisi sevgiyə vermir (*avazla oxuyur – top.*).

9. Miskardan aldirdim teşti,
Yazı yazan, bu nə işdi?
Yazmısan, poza bilmərəm,
Allahı sevən, bağışda məni,
Ay koxat kişisi, (*yanımızda oturanlara
müraciətlə deyir – top.*).
Yazmısan, poza bilmərəm,
Cavanam, dözə bilmərəm (*avazla oxuyur – top.*).

10. Qamışlıq qalındı, ay Qaraman,
Ayağım yalındı,
Nəçənniyim zalımdı,
Qoydu maşına məni,
Sürdü naçara məni.

MAHNILAR

BÜLBÜL

Bülbül, sənin işin qandı,
Cəsətin tamam əlvandı,
Sir-sözün yara bəyandı,
Köksün altı sarı, bulbul.

Bülbül, səni dağ çəkərsən,
Göz yaşım kola çəkərsən,
On bir ay cəfa çəkərsən,
Bu bir ayı zarı, bulbul.

Bülbül, səni kim uçurdu?
Yurtdan-yurda kim köçürdü?
Badəni də kim içirdi?
Mən olaydım saqı, bulbul.

AY QARAÇUXA MƏMMƏDHƏSƏN

Ay qara çuxa Məmməthəsən,
Səni görüm qan əndərəsən.
Bircə corab nəmənə şeydi?
Əmin oğluna göndərəsən.

O da qayıtdı dedi ki:
Əmi qızı, can əmi qızı,
Gözdəri helal əmi qızı,
Bircə cüt mixəh nəmənə şeydi?
Əmin qızına göndərəsən.

TOY MAHNILARI

AMAN NƏNƏ

Aman, nənə,
Zalım nənə,
Can nənə,
Zəhrimar, nənə (gülür – top.).

Əvvəllər toylarda əsas “Aman, nənə”ni oxuyardılar. Əsas buydu. Sora “Bilbillər” oxuyardılar. Sözdərin bilmirəm ama.

MƏN GƏLMİŞƏM

Mən gəlmişəm sarı geyəm sallanam,
Gəlməmişəm çitə-mitə allanam.
Mən gəlmişəm qənt qavına qənt qoyam,
Gəlməmişəm ürəyimə dərt qoyam.

TOY TƏRİFLƏRİ

Toyda öz şayirrimizin sözdərin deyərdih. Həm də bəy tərifi deyərdilər:

Meşədən çıxdı ayı potası,
Xələti gətisin bəyin xalası (*gülür – top.*).
O ruseda bir söz var, deyir, etat,
Xələti gətisin xalası Fitat.

O tayda cöngə,
Bu tayda cöngə.
Xələti göndərsin
Bibisi Qönçə.
Çoxu yadıma düşmür. Uzunuydu.

ƏSGƏR MAHNISI

Gəzə-gəzə gəldim çıxdım bir bağa,
Yerimi saldırdım biyan otağa¹⁰⁶.
Ana, mən gəlirdim, əcəl qoymadı.

Qardaşıma denən atımı satsın,
Gətisin qapıdan yataqın alsın.
Nişanım göyçəhdi, özü alsın,
Almasa, qoy evimizdə qalsın.

Gəzə-gəzə gəldim çıxdım bir bağa,
Yerimi saldırdım biyan otağa.
Əcəl quşu da gəldi qondu budağa.
Anama denən ki, atımı satmasın,
Qapıda qalsın.
Yoldaşım göyçəhdi, qardaşım alsın,
Almasa, qoy o da əvimizdə qalsın.

¹⁰⁶ Biyan otax – ucqar otaq

**Verdiyeva Simsar
Məhəmməd qızı,
Kəlbəcər rayonu,
Əsrik kəndi**

**Məmmədov Oruc
Cümşüd oğlu,
Cəbrayıl rayonu,
Çapant kəndi**

Hüseynova Zərifə
Şöyüb qızı,
Cəbrayıl rayonu,
Sirik kəndi

Məmmədova Roza
Məhəmməd qızı,
Cəbrayıl rayonu,
Soltanlı kəndi

Səmədova Validə Mürsəl qızı (soldakı), Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi v  Əliyeva  v k t  mil qızı (sağdakı), Cəbrayıl rayonu

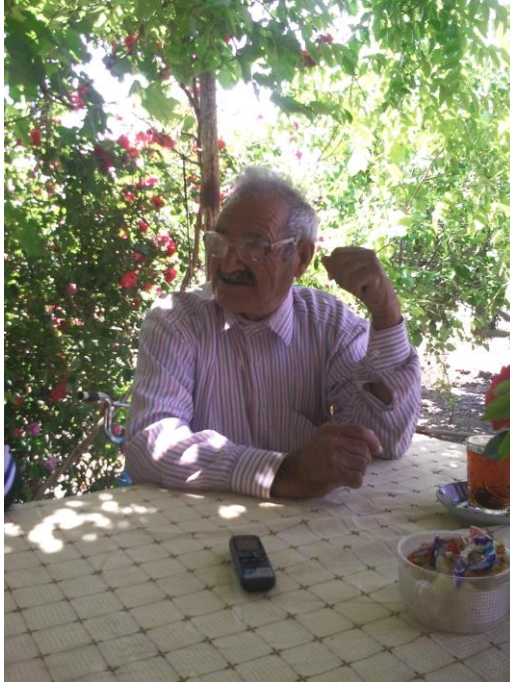
Quliyeva S hlab Qurban qızı, Kəlbəcər rayonu, Günəşli kəndi

**Zamanov Müstəqim Həsən oğlu və Zamanova Dilşad Bilal qızı,
Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi**

Kərimov Nəbi Süleyman oğlu, Kəlbəcər rayonu

**Pirişov Əli Sarı oğlu,
Cəbrayıl rayonu,
Hovuslu kəndi**

**Həsənova Cahan
Məhəmməd qızı (soldakı)
və Əhmədova Ayna
Xıdır qızı (sağdakı),
Cəbrayıl rayonu,
Sirik kəndi**

**Fərgüzadova Xanım
Mürsəl qızı,
Cəbrayıl rayonu,
Nüzgar kəndi**

**Verdiyeva Üreyqa (Roza nənə) Qaraş qızı,
Kəlbəcər rayonu, Əsrək kəndi**

Verdiyev Məlik Qaraş oğlu, Kəlbəcər rayonu, Əsrik kəndi

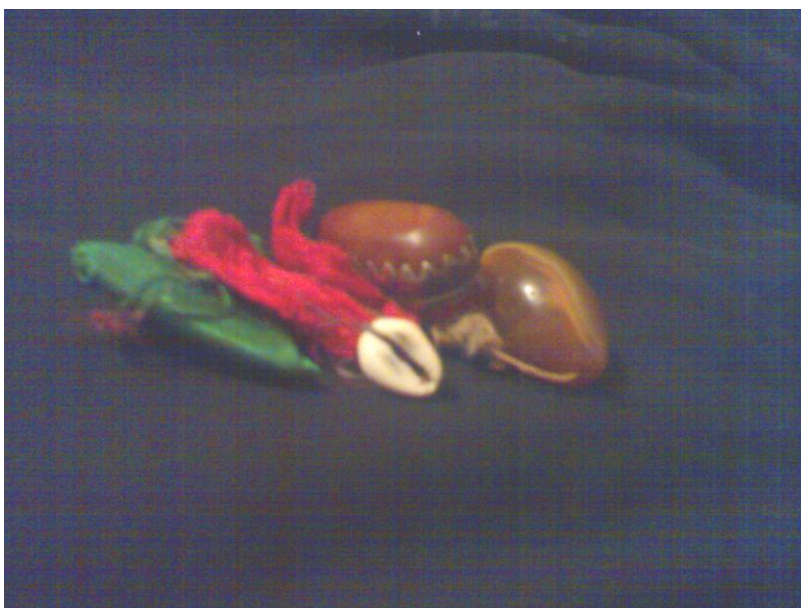
Ağakışiyev Şahmar Oruc oğlu, Kəlbəcər rayonu, Günəşli kəndi

Motal. Biləsuvar rayonu, Cəbrayıl qəsəbələri

**Gərmə qalağı.
Biləsuvar rayonu,
Cəbrayıl qəsəbələri**

Nəzər qaytaran və ağırlıq götürən əşyalar: babaqulu, qarnıyarıq və dua. Kəlbəcər rayonu, Əsrik kəndi

Dualar, göz muncuqları, haqıx və Lailahəilləllah. Kəlbəcər rayonu, Əsrik kəndi

Nəmənd (keçə), Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi

Nəmənd (keçə), Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi

SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT

Abbasov Vəli Musa oğlu, Kəlbəcər rayonu, 1957-ci il, orta təhsilli. Hazırda Tərtər rayonunun İrəvanlı kəndində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətn*: Biri od olanda, biri su olar. *Topladı*: S.Hüseynova

Ağakışiyev Şahmar Oruc oğlu, Kəlbəcər rayonu, Günəşli kəndi (keçmiş Kilsəli kəndi), 1938-ci il, texnikum bitirib, təqaüdçü. Hazırda Şamaxı rayonunun Çuxuryurd qəsəbəsində yaşayır. *Söylədiyi mətnlər*: “Hal haqqında” (VIII mətn); “Seyid Yusif ağa” (II mətn); *Qarabağ müharibəsi xatirələrində 3. Etnoqrafik mətnlər*: “Tas qurma” (II mətn); “Xıdır Nəbi” (IV-V mətnlər). *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Alışova Şövkət Salam qızı, Laçın rayonu, Güləbirt kəndi, 60 yaş, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhəri, Əhmədli qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Xəlfə qəbri”; “Vərdis”. *Nağıllar*: “Allaha asi düşən Firon”. *Lətifələr*: “Nə var bunların içindədi”. *Topladı*: M.Abbasova.

Allahverdiyev Məhyəddin Hübət oğlu, Kəlbəcər rayonu, Mərcimək kəndi, 1965-ci il, usta. Hazırda Tərtərin İsmayılbəyli kəndində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Nər kişilər” (II mətn); “Kürdoğlu Məhəmməd” (VI mətn). *Topladılar*: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova

Allahverdiyeva Afizəxanım Məhərrəm qızı, Tərtər rayonu, Evoğlu kəndi, 1952-ci il, evdar qadın. *Söylədiyi mətn*: “Seyid Hüseyn ağa”. *Topladı*: T. Orucov

Aslanova Mələhət Ərşad qızı, Ağdam rayonu, Baş Qərvənd kəndi, 1953-cü il, Xətai rayonunda məcburi köçkün məktəbinin direktoru, Xətai icra hakimiyyətində ağdamlıların nümayəndəsi. *Söylədiyi mətnlər*: “Xıdır peyğəmbər” (II mətn); “Kəngərli qalası”. *İnamlar*:

“Tək səbir” (II mətn). *Müxtəlif mövzulu inamlar*: 3-6, 18-21. *Bayatılar*: 88-94. *Topladılar*: F.Qasımova, G.Canməmmədova

Babayev Əli Abbas oğlu, Qərbi Azərbaycan, Zəngibasar mahalı, 1947-ci il, orta təhsilli, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşmış. *Söylədiyi mətn*: “Nəzərin gücü”. *Topladı*: S.Hüseynova

Babayeva Xədicə Cəfər qızı, Salyan rayonu, 1951-ci il, orta təhsilli. Hazırda Tərtər rayonu, İrəvanlı kəndində yaşayır. *Söylədiyi mətnlər*: “Ağa Dədə”. *Etnoqrafik mətnlər*: “Bədnəzər” (VI mətn); “Üzərlik” 2-3. *Bayatılar*: 417. *Topladı*: S.Hüseynova

Bağirova Nərmənə Rza qızı, Zəngilan rayonu Məmmədbəyli kəndi, 1956-cı il, ərazi nümayəndəsi, ixtisasca fransız-ingilis müəllimi. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşmış. *Söylədiyi mətnlər*: “Qaraçuxa” (I mətn). *Etnoqrafik mətnlər*: “Novruz” (IV və VIII mətnlər), “Toy adətləri” (IV-V mətnlər). *Müxtəlif məzmunlu şeirlər*: “Çəyirtkə”. *Topladılar*: F.Qasımova, G.Canməmmədova

Bayramova Lalə Baba qızı, Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi, 1933-cü il, təqaüdçü. Hazırda Biləsuvar rayonu, X qəsəbədə məskunlaşmış. *Türkəçarə*: 34. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Cabbarova Roza Məhəmməd qızı, Kəlbəcər rayonu, Əsrək kəndi, 1943-cü il, təqaüdçü. Hazırda Şamaxı rayonun Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşmışdır. *Etnoqrafik mətn*: “Babaqulu və qarınıyarıq”. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Cavadova Şərafət Cavanşir qızı, Kəlbəcər rayonu, Qamışlı kəndi, 1947-ci il, evdar qadın. Hazırda Tərtər rayonu, İsmayılbəyli kəndində yaşayır. *Türkəçarələr*: 1-6. *Topladılar*: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova

Əhmədova Ayna Xıdır qızı, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, yaşını dəqiq bilmədi, təxminən 80 yaşı olardı, təqaüdcü. Hazırda Biləsuvar rayonu, VIII qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Fətma Çələbi” (I-II mətnlər); “Həsən Çələbi”. *İnamlar*: “Müqəddəs ağaclar və quşlar” (IV mətn); “Ayla Gün tutulması”. Müxtəlif mövzulu inamlar 2. *Etnoqrafik mətnlər*: “Qodu-qodu” (II mətn); “Yağış yağıdırma” (I mətn). “Yağış kəsmə” (I mətn). *Nağıllar*: “Musa peyğəmbərin Allahla kəlmələşməsi”. *Bayatılar*: 42 (III mətn), 345-373. Fal bayatıları (Vəsfı-hal bayatıları) 2. *Laylalar, nazlamalar*: 3. *Alqışlar*: 5, 10-11, 21-22, 25, 35-36, *Qarğışlar*: 1-11. *Oyunlar*: “Cəhribəyim” (II mətn). *Dini məzmunlu şeirlər*: “Allahın dostu Məhəmməd”; “Ay Məhəmməd, can Məhəmməd”; “Həm Əlisən, həm Vəli”. *Müxtəlif məzmunlu şeirlər*: 9. *Toy mah-nıları*: “Aman, nənə”. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Əhmədova Şərifə Noudxan qızı, Cəbrayıl rayonu, Arazmaşanlı kəndi, 1938-ci il, 2 sinif oxuyub. Hazırda Biləsuvar rayonu, IV qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: *Bayatılar*: 408-410. *Atalar sözü və məsəllər*: 49. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Əhmədova Ziba Həmzə qızı, Cəbrayıl rayonu, Çavdar kəndi, 1939-cu il, 7 sinif oxuyub. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: *İnamlar*: *Müxtəlif mövzulu inamlar* 7-8. *Bayatılar*: 393-400. *Laylalar, nazlamalar*: 5-6. *Tapmacalar*: 24-25, 30, 31. *Oyunlar*: “Cəhribəyim” (I mətn). *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Əliyev Baxşeyiş Süleyman oğlu, Tərtər rayonu, Evoba kəndi, 1949-cu il, təqaüdcü. *Söylədiyi mətnlər*: “Seyid Əsəd ağa”. *Tür-kəçarələr*: 12, 22-25. *Etnoqrafik mətnlər*: “Novruz” (XIII mətn); “Ruh tutma” (II mətn). *Bayatılar*: 421. *Topladılar*: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova

Əliyev Həsən Köçəri oğlu, 1965-ci il, Tərtər, Evoba kəndi, təsərrüfatda çalışır. *Etnoqrafik mətnlər*: “Süd dişi” (II mətn). *Topladılar*: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova

Əliyev Yusif Bəsir oğlu, Qərbi Azərbaycan, Göyçə mahalı, Bala Məzrə kəndi, 1926-cı il, ali təhsilli, təqaüdçü. Hazırda Tərtər rayonu, Bəyimşarov kəndində məskunlaşıb. *Söylədiyi bayatılar*: 141-142. *Topladı*: S.Hüseynova

Əliyeva Dursun Aslan qızı, Tərtər rayonu, Evoba kəndi, 1912-ci il, savadsız, təqaüdçü. *Söylədiyi mətnlər*: “Dünyanın sonu”. *İnamlar*: “Adqoymalar”. *Türkcəzarələr*: 18-21. *Etnoqrafik mətnlər*: “Xıdır Nəbi” (III mətn); “Novruz” (XII mətn); “Yağış kəsmə” (II mətn); “Bədnəzər” (IV mətn); “Üzərlik” 4. *Bayatılar*: 61-70. *Tapmacalar*: 7, 54. *Atalar sözü və məsəllər*: 54. *Topladılar*: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T. Orucov, X.Məmmədova.

Əliyeva İradə Köçəri qızı, 1963-cü il, Tərtər, Evoba kəndi, təsərrüfatda çalışır. *Söylədiyi mətn*: *Etnoqrafik mətnlər*: “Yağış kəsmə” (III mətn). *Topladılar*: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova

Əliyeva Kəmalə İnkilab qızı, Tərtər rayonu, Evoğlu kəndi, 1970-ci il, evdar qadın. *Etnoqrafik mətnlər*: “Üzərlik” 5; “Nəzərçi”. *Topladılar*: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova

Əliyeva Nigar Köçəri qızı, Tərtər, İsmayılbəyli kəndi, 57 yaş, filoloq. *Söylədiyi mətnlər*: *Bayatılar*: 57-60. *Tapmacalar*: 5-6. *Topladılar*: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova

Əliyeva Şövkət Şəmil qızı, Cəbrayıl rayonu, 1934-cü il, xidmətçi işləyib, təqaüdçü. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: *Nağıllar*: “Səbr daşı, qın bıçağı”. *Bayatılar*: 285-344. *Sağın nəğmələri və sayacı sözlər*: 7. *Tapmacalar*:

23, 46-49. *Atalar sözü və məsəllər*: 31. *Sanamalar*: 5. *Mahnılar*: “Mən gəlmişəm”; “Əsgər mahnısı”. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Əzimova Solmaz Seyfulla qızı, 1957-ci il, Cəbrayıl rayonu, Nüzgar kəndi, mühasib. Hazırda Biləsuvar rayonun VI qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Cinlər haqqında” (VI mətn); “Hal haqqında” (XI-XII mətnlər); “Lələ” (I mətn); “Vergili adamlar” (II mətn); “Qaçaqqlar”. *Etnoqrafik mətnlər*: “Novruz” (XIV-XV mətnlər). *Nağıllar*: “Ovsanaya düşən tikə”; “Yazıya pozu yoxdur” (III mətn). *Atalar sözü və məsəllər*: 39. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Fərgüzadova Xanım Mürsəl qızı, Cəbrayıl rayonu, Nüzgar kəndi, 1930-cu il, təqaüdcü. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Ayın üzündəki ləkələr” (I mətn); “Süleyman peyğəmbər” (II mətn). *Bayatılar*: 154-161. *Tapmacalar*: 15-17, 19-22. *Atalar sözü və məsəllər*: 43. *Alqışlar və qarğışlar*: 1, 37, 49. *Oyunlar*: “Cəhribəyim” (VI mətn). *Mahnı*: “Bülbül”. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Həsənov Osman Xəlil oğlu, Kəlbəcər rayonu, Tirkeşəvənd kəndi, 1968-ci il, təsərrüfatda çalışır. Hazırda Şamaxı rayonu, Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Canavara dönmə”; “Qoturlu zonası”; “Kəlbəcər bəyləri” (III mətn). *İnamlar*: “Tək səbir” (I mətn); “Müqəddəs ağaclar və quşlar” (III mətn). *Aşıqlar və el şairləri*: “Səməd Vurğun və Azafli Mikayıl”; “Dəlidəğda elə gördüm sənəmi”. *Bayatılar*: 376-377. *Müxtəlif məzmunlu şeirlər*: “Mənim”; “Heyvanların bəhsi”; “Toy tərifləri”. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Həsənov Rəşid Həsən oğlu, Zəngilan rayonu, 1957-ci il, filoloq. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. *Sanamalar*: 1. *Topladılar*: F.Qasımova, G.Canməmmədova

Həsənova Cahən Məhəmməd qızı, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, 1964-cü il, evdar qadın, təhsili orta. Hazırda Biləsuvar rayonu, VIII qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: Etnoqrafik mətnlər: “Qurd ağzı bağlama” (II mətn). Tapmacalar: 28. Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Həsənova Xanımnaş Həsən qızı, Tərtər rayonu, İrəvanlı kəndi, 1953-cü il, orta ixtisas təhsilli, müəllim. *Söylədiyi mətn: Etnoqrafik mətnlər: “Süddən nəzərin qaytarılması”. Topladı: S.Hüseynova*

Həsənova Sərvinaş Təhməz qızı, Kəlbəcər rayonu, Əsrik kəndi, 1976-cı il, orta təhsilli, evdar qadın. Hazırda Şamaxı rayonunun Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: Bayatılar: 406-407. Mahnılar: “Ay Qaraçuxa Məmməd həsən”. Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Hümbətov Arif Hilal oğlu, Tərtər şəhəri, 1940-cı il, ali təhsilli. *Söylədiyi mətnlər: Lətifələr: “Tale mənə gülmədi”. Topladılar: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova*

Hümbətova Sima Həşim qızı, Tərtər şəhəri, 1938-ci il də doğulub, 45 il uşaq bağçasında aşbaz işləyib, təqaüdçü. *Söylədiyi mətnlər: Etnoqrafik mətnlər: “Yağış yağdırma” (IV mətn); “Bədnəzər” (V mətn). Topladılar: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T. Orucov, X.Məmmədova*

Hümbətova Teyfə Zal qızı, Qərbi Azərbaycan, Vedibasər mahalı, Gilənar kəndi, 1934-cü il, 1948-1953-cü illərdə deportasiya olunub, təqaüdçü. Hazırda Tərtər rayonunda məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: Etnoqrafik mətnlər: “Novruz” (XI mətn). Bayatılar: 154. Topladı: S.Hüseynova*

Hüseynova Kəmalə Vaqif qızı, Tərtər rayonu, İrəvanlı kəndi, 1977-ci ildə doğulub, ali təhsilli. *Söylədiyi mətnlər: Lətifələr: “Haindi kto tam?” Oyunlar: “Rəng-rəng”; “Tut qolundan, dart”; “Qazlar-qazlar”; “Quş uçdu”. Sanamalar: 4. Topladı: S.Hüseynova*

Hüseynova Pakizə Çərkəz qızı, Kəlbəcər rayonu, Tatar kəndi, 1953-cü il, təhsilsiz. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: “Hal haqqında” (IX-X mətnlər); “Kehti dağı”. İnamlar: “Ölünün yuxudan qovulması”; “Ölü payı”. Türkəçarələr: 13. Etnoqrafik mətnlər: “Novruz” (I mətn). Lətifələr: “Ay Allahım, bəs niyə oldu?” Topladı: M.Abbasova*

Hüseynova Zərifə Şöyüb qızı, Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi, 1937-ci il, 6 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Biləsuvar rayonu, I qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: “İnsanın yaranması” (II mətn); “Bənövşəylə qızılgül” (III mətn); “Musa peyğəmbər” (IV mətn); “Xıdır peyğəmbər” (IV mətn); “Həzrət Əli” (IV mətn); “İsgəndər Zülqərneyn” (II mətn); “Düldül”. Nağıllar: “Allah verdiyi qismət”. Bayatılar: 281-284. Tapmacalar: 44-45, 50-52. Atalar sözü və məsəllər: 35. Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Xıdırov Pirverdi Allahverdi oğlu, Kəlbəcər rayonu, Qılınclı kəndi, 75 yaş, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: “Musa peyğəmbər” (II mətn). Aşıqlar və el şairləri: “Aşıq Ələsgərin qardaşı Məhəmməd”; “Çərkəz və Nəcəf”; Səməd Vurğun və Aşıq Şəmşir. Topladı: M.Abbasova*

Xudiyeva Fizzəgül Əyyub qızı, Cəbrayıl rayonu, Süleymanlı kəndi, 1932-ci il, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhəri, Əhmədli qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: Nağıllar: “Yalanlama”. Bayatılar: 81-87. Topladı: M.Abbasova*

İsayev Hafiz İbrahim oğlu, Kəlbəcər rayonu, Keşdək kəndi, 1960-cı il, aşıqlıq edir. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. *Söy-*

lədiyi mətnlər: “Şıx Həsən” (II mətn). *Lətifələr:* “Dəli Bavışın lətifələri” (I-V mətnlər); “Mərifətli müəllim”; ““Cəfər”ini biz deyirik”; “Güləyən alxashılar”; “Kor Halay”; “Ağdamdan söndürüblər”; “Diri tutmaq istəyirlər”; ““Hə”nin qiyməti”; “Bura da siz baxırsız?” *Aşıqlar və el şairləri:* “Aşıq Alı” (I-II mətnlər); “Aşıq Alının baya-tıları”; “Aşıq Ələsgər və Şəhrəbanu”; “Aşıq Ələsgərin Naxçıvan səfəri”; “Aşıq Ələsgər və Anaxanım” (I mətn); “Aşıq Ələsgər və Narın”. *Topladı: M.Abbasova*

Kərimov Bahadır Həsən oğlu, Kəlbəcər rayonu, 1938-ci il, orta təhsilli, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər:* “Hal haqqında” (II-IV mətnlər); “Süleyman peyğəmbər” (III mətn); “Musa peyğəmbər” (I mətn); “Seyid Əzim ağa”; “Şıx Həsən” (I mətn); “Şıx Məhəmməd”; “Kəlbəcər” (II mətn); “Kürdoğlu Məhəmməd” (I-V mətnlər); “Haxo pəhləvan” (I-IV mətnlər); “Tutqu çayı deyil ki, səni çıxardım”; “Xudo kimi baramğını dikəldif qan salma”. *Nağıllar:* “Hazırcavab Bəhlul”. *Lətifələr:* “Var-dövlət toplamağın axırı”; “Bəhlul özünü niyə dəliliyə vurur?”; “Maşınımın benzini qurtarıb” (I mətn). *Tapmacalar:* 8-13. *Müxtəlif məzmunlu şeirlər:* “Ləli”. *Topladı: M.Abbasova*

Kərimov Nəbi Süleyman oğlu, Kəlbəcər rayonu, 85 yaş, əvvəllər çoban olub, indi arı saxlayır. Hazırda Şamaxı rayonu, Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər:* “Cinlər haqqında” (II mətn); “Arının sirri”; “Süleyman peyğəmbər” (I mətn); “Seyid Yusif ağa” (IV-V mətnlər); “Vergili adamlar” (I mətn); “Kəlbəcər” (I mətn); “Ceyran bulağı”; “Gəlin qayası” (I mətn); “Şah Abbas və vəziri”. *İnamlar:* “Uşağın cinsinin müəyyənləşdirilməsi”; “Müqəddəs ağaclar və quşlar” (I mətn). *Türkəçarələr:* 14-17. *Etnoqrafik mətnlər:* “Yel baba” (II mətn); “Bədnəzər” (I mətn); “Toy adətləri” (I mətn). *Lətifələr:* “Altındakını saymırsan?”; “Arvada etibar etmə, dostu bel bağlama”. *Bayatılar:* 415. *Sağın nəğmələri və sayaçı sözlər:* 3-5. *Müxtəlif məzmunlu şeirlər:* “Kəlbəcər”; “Düşə”. *Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Kərimova Minayə Rza qızı, Kəlbəcər rayonu, 1944-cü il, təqaüdcü. Hazırda Şamaxı rayonu, Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: Etnoqrafik mətnlər: “Qodu-qodu” (I mətn); “Yel baba” (III mətn). Bayatılar: 401-405, 416. Laylalar, nazlamalar: 7-8. Sağın nəğmələri və sayacı sözlər: 1, 6. Tapmacalar: 32-34, 53. Atalar sözü və məsəllər: 53. Alqışlar və qarğışlar: 7, 20, 32-33, 50. Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Qədimova Bənövşə Mürsəl qızı, Qərbi Azərbaycan, Vedi rayonu, Yenicə kəndi, 1927-ci il, 1948-ci ildə deportasiya olunub, orta təhsilli, təqaüdcü. Hazırda Tərtər rayonu, Hacallı kəndində yaşayır. *Söylədiyi mətnlər: “Naqis tərbiyə”. İnamlar: “Xalın küsməsi” (I-II mətnlər). Etnoqrafik mətnlər: “Süd dişi” (I mətn); “Gözün atması”. Bayatılar: 143-153. Laylalar, nazlamalar: 1-2, 13-37. Topladı: S.Hüseynova*

Quliyeva Səhlab Qurban qızı, Kəlbəcər, Kilsəli (indiki Günəşli) kəndi, 1942-ci il, evdar qadın. Hazırda Şamaxı rayonu, Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: “Hal haqqında” (I mətn); “Təpəgöz”; “Əzrayıl haqqında” (I mətn); “İlanlar haqqında” (I mətn); “Həzrət Əli” (I mətn); “Seyid Rza ağa”; “İsgəndər Zülqərneyn” (I mətn); “Qadının pürinə lənət”; “Tapılmış xəzinə”. Qarabağ müharibəsi xatirələrində 6. Türkcərarələr: 7-11. Etnoqrafik mətnlər: “Tas qurma” (I mətn); “Çiləyə düşmə” (I mətn); “Mamaçalar”; “Toy adətləri” (II mətn). Nağıllar: “Peyğəmbər və qara qul”. Lətifələr: “Balta qını”; “Bu dünya mənə dağ çəkib”; “Qoydun ki, deyəm?”; “Otuz il mala getmişəm, bu əziyyəti çəkməmişəm”; “Kalvalı, Halçalı, gavalı”. Aşıqlar və el şairləri: “Sarı Aşıq” (I mətn). Bayatılar: 378-380. Laylalar, nazlamalar: 9-10. Tapmacalar: 18f. Alqışlar və qarğışlar: 14-15, 48. Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Quliyeva Səkinə Məhəmməd qızı, Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi, 1948-ci il, traktorçu. Hazırda Biləsuvar rayonu, IV qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Tərəkəmə qadınları” (II mətn). *Etnoqrafik mətnlər*: “Axtarma motal və dələmə”. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Quliyeva Suğra Qasım qızı, Tərtər, İsmayılbəyli kəndi, 1923-cü il, müəllim, təqaüdçü. *Söylədiyi mətnlər*: *Bayatılar*: 29-42. *Deyişmə-bayatılar*: 1. *Topladılar*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*, *T.Orucov*, *X.Məmmədova*

Mahmudov Mahir Fərman oğlu, Tərtər rayonu, Mamırlı kəndi, 1961-ci il, Qarabağ müharibəsi veteranı. *Söylədiyi mətnlər*: “Cinlər haqqında” (III mətn); “Seyid Vəli”; “Mamırlı kəndi”; “Şah Abbas və uşaq”; “Əjdahaya güc gələn pəhləvan”. *Türkəçarələr*: 27-29, 33. *Etnoqrafik mətnlər*: “Novruz” (III mətn). *Lətifələr*: “Bəhlulun qonağı”; “İt hürmür, xoruz banlamır”; “Hazırcavab molla”. *Topladı*: *T. Orucov*

Maqsudov Məhəmməd Əhməd oğlu, Cəbrayıl rayonu, Şahvəlli kəndi, 1966-cı ildə doğulub, dil-ədəbiyyat müəllimi. Hazırda Biləsuvar rayonu, VIII qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Əkizlər”. *Lətifələr*: “Beş qəpiyə də olsa...”. *Bayatılar*: 374-375. *Tapmacalar*: 26, 29, 37-40. *Oyunlar*: “Cəhribəyim” (V və VIII mətnlər). *Sanamalar*: 2. *Dini məzmunlu şeirlər*: “Mir Həmzə Nigaridən sətirlər” (II mətn). “Əli”. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Mamedova Kifayət Məhəmməd qızı, Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi, 1934-cü il, savadsız, təqaüdçü. Hazırda Biləsuvar rayonu, VI qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: *Bayatılar*: 2-11. *Laylalar, nazlamalar*: 11. *Alqışlar və qarğışlar*: 6, 13, 26-27. *Oyunlar*: “Sümük-sümük”. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Mədətova Əsmər Hüseyn qızı, Tərtər rayonu, İrəvanlı kəndi, 1930-cu ildə Qərbi Azərbaycanın Vedi rayonunun Yenicə kəndində doğulub, ibtidai təhsilli, təqaüdü. *Söylədiyi mətnlər: Etnoqrafik mətnlər: “Sacarası və niyaz”; “Bişmə qurban”; “Xıdır Nəbi” (II mətn); “Novruz” (IX mətn); “Çiləyə düşmə” (II mətn). “Üzərlük” 1. Topladı: S.Hüseynova*

Məmişov Elmir, Tərtər rayonu, İrəvanlı kəndi, 1978-ci ildə anadan olub, ali təhsilli. *Söylədiyi mətnlər: İnsanın yaranması (III mətn); “Peyğəmbər və nəzərçi”; “Seyid Yusif ağa” (I mətn); “Öz yerini bil”; “Xəngəl əhvalatı”. Etnoqrafik mətnlər: “Yağış yağdırma” (III mətn). Lətifələr: “Bayaq sən yeyən kimi yeyirəm”; “Hamıya dız, maa da dız?” Topladı: S.Hüseynova*

Məmmədov Camal İncilab oğlu, Tərtər şəhəri, 1958-ci il, traktorçu. *Söylədiyi mətn: “Bəyim ağa” (I mətn). Topladılar: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova*

Məmmədov Qubad Qara oğlu, Kəlbəcər rayonu, Əsrək kəndi, 1936-cı il, təqaüdü. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: “Gəlin qayası” (II mətn). İnamlar: “Müqəddəs ağaclar və quşlar” (II mətn). Etnoqrafik mətnlər: “Novruz” (II mətn); “Toy adətləri” (III mətn). Bayatılar: 71-73. Topladı: M.Abbasova*

Məmmədov Oruc Cümşüd oğlu, Cəbrayıl rayonu, Çapant kəndi, 1932-ci il, təqaüdü. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər: Nağıllar: “Balıx bilməsə də, xalız bilər” (I mətn); “Yazıya pozu yoxdur” (II mətn); “Ağıllı qoca”; “Sən get zurna çalmağa”. Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Məmmədov Zahir Əli oğlu, Tərtər rayonu, Azadqaraqoyunlu kəndi, 1968-ci il, ali təhsilli, Dövlət Sosial Müdafiə Fondunda məsləhətçi. *Söylədiyi mətnlər: Lətifələr: “Molla və oğru”; “Birini*

çığırtma elə, birini bozartma”. *Tapmacalar*: 33, 55-56. *Topladılar*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova*

Məmmədova Roza Məhəmməd qızı, Cəbrayıl, Soltanlı kəndi, 1946-cı il, 6-cı sinfədək oxuyub. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Qaraçuxa” (II mətn); “Cinlər haqqında” (IV mətn); “Hal haqqında” (III mətn); “Əzrayıl haqqında” (II mətn); “Ülkər ulduzu”; “Pişiyin arxası niyə yerə dəymir?”; “Toyuqla qaz niyə uçmur?”; “Ayın üzündəki ləkələr” (II mətn). *İnamlar*: Müxtəlif mövzulu inamlar 11. *Etnoqrafik mətnlər*: “Vurğun vurma”; “Yağış yağdırma” (V mətn); “Yağış kəsmə” (V mətn); “Yel baba” (I mətn); “Bədnəzər” (III mətn); “Qəbirüstə çıxma” (II mətn); “Niyə imam ehsanında hədik bişirilir?” *Bayatılar*: 12-28, Deyişmə-bayatılar 2-3. *Laylalar, nazlamalar*: 4. *Sağın nəğmələri və sayacı sözlər*: 2. *Tapmacalar*: 41-43. *Alqışlar və qarğışlar*: 3, 16-17, 23, 31, 42. *Oyunlar*: “Cəhribəyim” (III mətn). *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Məmmədova Urquya Museyif qızı, Tərtər rayonu, Evoğlu kəndi, 1936-cı il, təqaüdçü. *Söylədiyi mətnlər*: *Etnoqrafik mətnlər*: “Həmzad” (III mətn). *Tapmacalar*: 14. *Topladı*: *T. Orucov*

Məmmədova Zöhrə Əli qızı, Tərtər rayonu, Azadqaraqoyunlu kəndi, 1955-ci il, orta ixtisas təhsilli, bağçada tərbiyəçi. *Söylədiyi mətnlər*: “Loğmanın təəccübü”; “Ölünün dirilməsi”. *Türkəçarələr*: 30-32. *Etnoqrafik mətnlər*: “Novruz” (V-VI mətnlər); “Həmzad” (I-II mətnlər); “Qəbirüstə çıxma” (I mətn); ““Qasım otağı” şəbehi”. *Nağıllar*: “Əyil, çinarım, əyil”; “Sağalmaz xəstə”. *Lətifələr*: “Doqquzu qalacaq”. *Tapmacalar*: 36. *Atalar sözü və məsəllər*: 17. *Alqışlar və qarğışlar*: 24, 34, 41, 43-44. *Topladılar*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova*

Mirzəyev Nəriman Qəhrəman oğlu, Kəlbəcər rayonu, Qaraçanlı kəndi, 1930-cu il, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhərində məs-

kunlaşib. *Söylədiyi mətnlər: Lətifələr: “Siz yalan danışsınız”. “İki dənə qaraçuxalı”. Topladı: M.Abbasova*

Mirzəyeva Növrəstə Mürşüd qızı, Cəbrayıl rayonu, Tatar kəndi, 1952-ci il, sağınçı. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşib. *Söylədiyi mətn: Müxtəlif məzmunlu şeirlər: “Olmaz”. Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Mövlamverdiyev İrvaham Alış oğlu, Ağdərə rayonu, Baş Güneypəyə kəndi, 1930-cu il, təqaüdcü. Hazırda Tərtər rayonunun Evoba kəndində məskunlaşib. *Söylədiyi mətnlər: “And gölü”. Qarabağ müharibəsi xatirələrdə 1. Nağıllar: “Kim nə edirsə, özünə edir”; “Bəxtsiz adam”; “Korun nağılı”. Lətifələr: “Kəlniyyət” (II mətn). Topladılar: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova*

Nəcəfli Nərgiz Vahid qızı, Tərtər şəhəri, 1996-cı il, XI sinif şagirdi. *Söylədiyi mətnlər: “Bəyim ağa” (II mətn); “Seyid Yasin ağa”. Topladılar: L.Vaqifqızı (Süleymanova), T.Orucov, X.Məmmədova*

Nəcəfov Kamil Məhəmməd oğlu, Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi, 1953-cü il, coğrafiya müəllimi. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşib. *Söylədiyi mətnlər: “Cin” (VII mətn); “Tərəkəmə qadınları” (I mətn). Qarabağ müharibəsi xatirələrdə 2. Etnoqrafik mətnlər: “Qədim nehrələr”. Lətifələr: “Çobanın qisası”. Oyunlar: “Cəhribəyim” (VII mətn). Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Nəcəfov Mübariz Kamil oğlu, Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi, 1990-cı il, tələbə. Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə yaşayır. *Söylədiyi mətn: Oyunlar: “Ənzəli”. Topladı: L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Orucova Mənsurə Çərkəz qızı, Tərtər rayonu, Evoba kəndi, 1951-ci il, təqaüdçü. *Söylədiyi mətnlər*: *Bayatılar*: 52-56. *Tapmacalar*: 4. *Atalar sözü və məsəllər*: 10. *Topladılar*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*, *T.Orucov*, *X.Məmmədova*

Orucova Raya İslam qızı, Tərtər rayonu, Evoba kəndi, 1942-ci il, təqaüdçü. *Söylədiyi mətnlər*: “O dünya”; “Ziyarət daşı”. *Lətifələr*: “Tikib, sonra qaldırıblar”; “Yola nərdivan qoyaq”. *Bayatılar*: 43-51. *Laylalar, nazlamalar*: 12. *Tapmacalar*: 2-3. *Alqışlar və qarğışlar*: 4, 8-9, 18-19, 28-30, 40, 45-47. *Topladılar*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*, *T.Orucov*, *X.Məmmədova*

Orucova Zəhra Muxtar qızı, Kəlbəcər rayonu, 70 yaş, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Gəlin qayası” (III mətn); “Özüm özümə eləmişəm”. *Nağıllar*: “Bənöyüş ilana gedən qız”; “Peyğəmbər və üç yolçu”; “Padşah və üç gənc”; “Öz yuvam yaxşıdı”. *Lətifələr*: “Bəhlulun bəxşişi”; “Dini çıxsın...”; “Əl çək, yoxsa...” *Bayatılar*: 77-80. *Topladı*: *M.Abbasova*

Pirişov Əli Sarı oğlu, Cəbrayıl rayonu, Hovuslu kəndi, 1937-ci il, təqaüdçü. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Lələ” (II mətn); “İbrahim peyğəmbər”; “Hacı Qasım Çələbi” (VI-VII mətnlər); “Qaçaq Nəbi”; “Hacı İsmayıl”; “Qanlı Havıs”. *Nağıllar*: “Xain yoldaşlar”. *Aşıqlar və el şairləri*: “Sarı Aşıq” (II mətn). *Sanamalar*: 3. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Pirişov Xəlid Şakir oğlu, 1995-ci il, 11-ci sinifdə oxuyur, Biləsuvar rayonu, XI saylı qəsəbədə yaşayır. *Söylədiyi mətn*: “Peyğəmbərin alqışı və qarğıışı”. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Rüstəmovə Zeynəb Nəbi qızı, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, 1935-ci il, savadsız. Hazırda Bakı şəhəri, Yeni Yasamal rayonunda

məskunlaşmış. *Söylədiyi mətnlər*: “Hacı Qasım Çələbi” (II mətn); “Alı Çələbi” (III mətn). *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Rzayev Məhəmməd İslam oğlu, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, 1956-cı il, tarix müəllimi. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşmış. *Söylədiyi mətnlər*: “Şeytan”; “İlanlar haqqında” (IV mətn); “Niyə salavat çəkirik?”; “Yarasa”; “Süleyman peyğəmbər” (IV mətn); “Musa peyğəmbər” (III mətn); “Həzrət Əli” (II-III mətnlər); “Mir Həmzə Nigari” (II mətn); “Hacı Qaraman ocağı” (I mətn); “Əli Çələbi” (I mətn); “Bayquşların söhbəti”; “Sədvakqaz”; “Sirik qaçaqları” (I və II mətnlər). *Etnoqrafik mətnlər*: “Ölüyə xətm oxunması”. *Bayatılar*: 179. *Alqışlar və qarğışlar*: 12. *Dini məzmunlu şeirlər*: “Olmaz”; “Bağışla məni”; “Mir Həmzə Nigaridən sətirlər” (I mətn). *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Rzayeva Aişə Əşrəf qızı, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, 1927-ci il, təqaüdcü, savadsız. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşmış. *Söylədiyi mətnlər*: “Xıdır peyğəmbər” (I mətn). *Bayatılar*: 180-181. *Oyunlar*: “Cəhribəyim” (IV mətn). *Dini məzmunlu şeirlər*: “Çələbilər”. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Rzayeva Güleybər Məhəmməd qızı, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, 1958-ci il, orta təhsili, evdar qadın. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşmış. *Söylədiyi mətnlər*: “Hal haqqında” (V mətn); “İlanlar haqqında” (III mətn); “Bənövşəylə qızılgül” (II mətn); “Tut, bit” (II mətn); “Bayquş”; “Əli Çələbi” (II mətn). *İnamlar*: Müxtəlif mövzulu inamlar 9. *Lətifələr*: “Səsi sabah çıxacaq”. *Bayatılar*: 182-183. *Fal bayatıları (Vəsfı-hallar)*: 1. *Dini məzmunlu şeirlər*: “Allah”. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Səlimova Səadət Qənbər qızı, Kəlbəcər rayonu, İstisu, 1945-ci il, təqaüdcü. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşmış. *Söylədiyi mətnlər*: *Bayatılar*: 74-76. *Topladı*: *M.Abbasova*

Səmədova Validə Mürsəl qızı, Cəbrayıl rayonu, Böyük Mər-canlı kəndi, 1966-cı il, orta təhsilli, evdar qadın. Hazırda Biləsuvar rayonu, XI qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “İnsanın yaranması” (I mətn); “Cinlər haqqında” (V mətn). *Etnoqrafik mətnlər*: “Yağış yağdırma” (VI mətn); “Yağış kəsmə” (IV mətn); “Bədnəzər” (II mətn). *Lətifələr*: “Sənin keçilərin yaddı”. *Alqışlar və qarğışlar*: 39. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Şixəliyev Hacı Həmdulla Əli oğlu, Zəngilan rayonu, Bartaz kəndi, 1939-cu il, dil-ədəbiyyat müəllimi, təqaüdü. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: *Lətifələr*: “Ət də buradadır...”. *Bayatılar*: 95-140. *Topladılar*: F.Qasımova, G.Canməmmədova

Verdiyev Ayaz Məlik oğlu, Kəlbəcər rayonu, Əsrək kəndi, 1973-cü il, aşıqlıq edir. Hazırda Şamaxı rayonu, Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: *Qarabağ müharibəsi xatirələrində 10 Etnoqrafik mətnlər*: “Yeməyin bişirilməsi və saxlanması” (I mətn); “Novruz” (X mətn). *Lətifələr*: “Aşıqla Molla”; “Molla ilə rəis”; “Sən adda oğlum ölüb” (I mətn); “Dədən sağ-sağ evdə oturmurdu”; “Allah qaçqınçılığın üzünü qara eləsin”; “Deyin görüm kişilər haradadır?” *Aşıqlar və el şairləri*: “Aşiq Ələsgər və Anaxanım” (II mətn); “Sücaət”; “Sücaətin hazır cavablığı”. *Topladı*: L.Vaqifqızı (Süleymanova)

Verdiyev Məlik Qaraş oğlu, Kəlbəcər rayonu, Əsrək kəndi, 1929-cu il, təqaüdü. Hazırda Şamaxı rayonu, Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Seyid Yusif ağa” (III mətn); “Seyid Füqəra”; “Koroğlu”; “Nər kişilər” (I mətn); “Kəlbəcər bəyləri” (I-II mətnlər). *Qarabağ müharibəsi xatirələrində 4, 8. İnamlar*: “Fəsillər haqqında” (I-II mətnlər). *Etnoqrafik mətnlər*: “Yeməyin bişirilməsi və saxlanması” (II mətn); “Qurd ağzı bağlama” (I mətn). *Nağıllar*: “Balıx bilməsə də, xalx bilər” (II mətn); “Yazıya pozu yoxdur” (I mətn); “Şah Abbasla kasıb”; “Allah aqlımıza dəyməsin”;

“Harın Qarının qızılları” (I mətn); “Süleyman Peyğəmbər və bayquş”; “Kasıb kişi ilə ilan”; “Çobanın Həcc ziyarəti”; “Şəngülüm, Şüngülüm, Süpürgəgülüm”. *Lətifələr*: “Molla Nəsrəddinin fırıldağı”; “Örkənin üsdünə darı sərmışəm”; “Qatırçının qatırını ürkütmə!”; “Kəlniyyət” (I mətn); “Dalda olanı pişik yeyir”; “Maşınımın benzini qurtarıb” (II mətn); “Sən adda oğlum ölüb” (II mətn); “Niyə sən o kişiyə umud olmusan?”; “Cibində diplomu var”; “Bir də onu banladım?” *Aşıqlar və el aşıqları*: “Aşıq Ələsgərin “Dünyada” qoşması”. *Bayatılar*: 381-392. *Müxtəlif məzmunlu şeirlər*: “Keçi”. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Verdiyeva Güləsər Məlik qızı, Kəlbəcər rayonu, Əsrək kəndi, 1978-ci il, orta təhsilli. Hazırda Şamaxı rayonu, Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: *Qarabağ müharibəsi xatirələrində* 11. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Verdiyeva Üreyqa (Roza nənə) Qaraş qızı, Kəlbəcər rayonu, Əsrək kəndi, 1927-ci il, təqaüdçü. Hazırda Şamaxı rayonu, Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Qarınqartaq dartan qoca”; “Göbəyinin üsdə qoz qıraq”. *Bayatılar*: 184-280, 418-420. *Laylalar, nazlamalar*: 38. *Tapmacalar*: 1. *Alqışlar və qarğışlar*: 2. *Müxtəlif məzmunlu şeirlər*: “Dərya qırağında”; “Üç gözəl”; “Dolana-dolana”; “Oyanmır”. *Şeirlərdən parçalar*: 1-8. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Verdiyeva Simsar Məhəmməd qızı, Kəlbəcər rayonu, Əsrək kəndi, 1934-cü il, təqaüdçü. Hazırda Şamaxı rayonu, Çuxuryurd qəsəbəsində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Cinlər haqqında” (I mətn); “Hal haqqında” (VI-VII mətnlər); “İlanlar haqqında” (II mətn); “Bənövşəylə qızılgül” (I mətn); “Tut, bit” (I mətn); “Lələ” (III mətn); “Şükürün hikməti”; “Ardıc ağacı niyə həmişə göydür?”; “İki sünbül”; “Cənnəti qazandıran ehsan”. *Qarabağ müharibəsi xatirələrində* 5, 7, 9, 12. *İnamlar*: *Müxtəlif mövzulu inamlar* 10, 12. *Türkcərarələr*: 26. *Etnoqrafik mətnlər*: “Xıdır Nəbi” (I mətn); “Qurd

ağzı bağlama” (III mətn); “Ruh tutma” (I mətn); “Çiləyə düşmə” (III mətn); “Qırxkəsən”; “Yağış yağdırma” (II mətn); “Yağış kəsmə” (VI mətn). *Nağıllar*: “Harın Qarının qızılları” (II mətn); “Malının ixtiyarı əlində olmayan kişi”. *Lətifələr*: “İz eşşəyin izidi, fənd gəlinin fəndidi”; “Pəltək qız”. *Bayatılar*: 162-178, *Deyişmə-bayatılar*: 4. *Alqışlar və qarğışlar*: 38. *Müxtəlif məzmunlu şeirlər*: “Ovçu Pirim”. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Vəliyeva Ramilə Xurşud qızı, Zəngilan rayon, Mincivan qəsəbəsi, 1961-ci il, Mincivan qəsəbəsi İƏD-nin nümayəndəsi. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşıb. *Söylədiyi mətn*: *Etnoqrafik mətnlər*: “Novruz” (VII mətn). *Topladılar*: *F.Qasımova, G.Canməmmədova*

Yunusova Fatma Əhməd qızı, Cəbrayıl rayonu, Böyük Mərcanlı kəndi, 1930-cu il, 7 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Biləsuvar rayonu, II qəsəbədə məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: Hacı Qaraman ocağı (V mətn). *Bayatılar*: 411-413. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Zamanov Müstəqim Həsən oğlu, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, 1951-ci il, texnikum bitirib, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhəri, Yeni Yasamal rayonunda məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Molla Pənah Vaqif və Molla Vəli Vidadi”; “Mir Həməzə Nigari” (I mətn); “Hacı Qaraman ocağı” (II və VI mətnlər); “Hacı Qasım Çələbi” (I, III, IV və V mətnlər); “Alı Çələbi” (I mətn); “Yasin Çələbi”; “Əli Çələbi” (VI mətn); “Yahya Çələbi”. *Lətifələr*: “Molla və bəy”; “Mollanın mahnısı”; “Mollanın aşpazlığı”; “Səhv yağ küpəsindədi”. *Dini məzmunlu şeirlər*: “Zikrlər” (IV mətn). *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Zamanova Dilşad Bilal qızı, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, 1956-cı il, orta təhsilli, evdar qadın. Hazırda Bakı şəhəri, Yeni Yasamal rayonunda məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Hacı Qara-

man ocağı” (IV mətn); “Əli Çələbi” (III və V mətnlər); “Ərşdə banlayan xoruzun səsi”. *Etnoqrafik mətnlər*: “Bədnəzər” (VII mətn); “Toy adətləri” (VI mətn). *Lətifələr*: “Mollanın dən üyüt-məsi”. *Bayatılar*: 1və 414. *Fal bayatıları (Vəsfı-hallar)*: 3. *Sanamalar*: 6. *Dini məzmunlu şeirlər*: “Zikrlər” (I-III mətnlər). *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Zamanova Fəridə Müstəqim qızı, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, 1975-ci il, orta təhsilli, evdar qadın. Hazırda Bakı şəhəri, Yeni Yasamal rayonunda məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Hacı Qaraman ocağı” (III mətn); “Alı Çələbi” (II mətn). *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

Zamanova Zərifə Müstəqim qızı, Cəbrayıl rayonu, Sirik kəndi, 1982-ci il, orta təhsilli, evdar qadın. Hazırda Bakı şəhəri, Yeni Yasamal rayonunda məskunlaşıb. *Söylədiyi mətnlər*: “Əli Çələbi” (IV mətn). *Müxtəlif məzmunlu şeirlər*: *Şeirlərdən parçalar*: 10. *Topladı*: *L.Vaqifqızı (Süleymanova)*

BAŞLIQLAR

TƏRTİBÇİDƏN	3
MİFOLOJİ MƏTNLƏR, ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR	
İnsanın yaranması	15
Dünyanın sonu	19
O dünya.....	19
Qaraçuxa	19
Cinlər haqqında.....	20
Hal haqqında	23
Təpəgöz.....	30
Əzrayıl haqqında.....	30
Şeytan	31
Canavara dönmə	32
İlanlar haqqında	33
Bənövşəylə qızılgül	35
Ülkər ulduzu	36
And gölü	36
Pişiyin arxası niyə yerə dəymir?.....	36
Toyuqla qaz niyə uçmur?.....	37
Niyə salavat çəkirik?.....	37
Tut, bit.....	38
Yarasa	38
Bayquş	38
Ayın üzündəki ləkələr.....	39
Arının sirri	39
Əkizlər	40
Lələ	40
Şükürün hikməti.....	43
Ardıc ağacı niyə həmişə göydür?	44
Peyğəmbərlər, dini şəxsiyyətlər, pirlər və ocaqlar haqqında	
Süleyman peyğəmbər.....	44
Xıdır peyğəmbər	47

İbrahim peyğəmbər	49
Musa peyğəmbər.....	50
Peyğəmbər və nəzərçi	56
Peyğəmbərin alqışı və qarğıışı.....	57
Həzrət Əli.....	58
Loğmanın təəccübü.....	60
Seyid Həməzə Nigari.....	60
Hacı Qaraman ocağı	61
Hacı Qasım Çələbi.....	65
Alı Çələbi.....	70
Yasin Çələbi.....	73
Əli Çələbi.....	74
Yahya Çələbi	77
Fatma Çələbi.....	78
Həsən Çələbi.....	81
Ziyarət daşı	84
Xəlfə qəbri	84
Seyid Əsəd ağa	85
Ağa Dədə	85
Seyid Yusif ağa.....	86
Seyid Hüseyn ağa	89
Seyid Rza ağa	90
Seyid Füqəra	90
Seyid Vəli	90
Bəyim ağa	91
Seyid Yasin ağa	93
Seyid Əzim ağa.....	94
Şıx Həsən	95
Şıx Məhəmməd.....	96
Vergili adamlar	96
Yer adları ilə bağlı rəvayətlər	
Kəlbəcər	98
Ceyran bulağı.....	101
Gəlin qayası	103

Qoturlu zonası.....	105
Mamırlı kəndi	106
Kəncərli qalası	106
Kehti dağı.....	107
Tarixi şəxsiyyətlər, qaçaqlar, tanınmış insanlar	
və pəhləvanlar haqqında rəvayətlər	
İsgəndər Zülqərneyn	107
Şah Abbas və vəziri	109
Şah Abbas və uşaq.....	109
Qadının pirinə lənət	110
Bayquşların söhbəti	111
Sədvakqaz	111
Koroğlu	111
Tərəkəmə qadınları	112
Nər kişilər	113
Molla Pənah Vaqif və Molla Vəli Vidadi.....	114
Hacı İsmayıl.....	115
Qannı Havıs	115
Qaçaqlar	116
Qaçaq Nəbi	117
Sirik qaçaqları.....	119
Kürdoğlu Məhəmməd.....	120
Kəlbəcər bəyləri.....	125
Haxo pəhləvan	127
Tutqu çayı deyil ki, səni çıxarım	129
Müxtəlif mövzulu rəvayətlər	
Qarın-qartaq dartan qoca	130
Göbəyinin üstündə qoz qıraq.....	131
İki sünbül	131
Cənnəti qazandıran ehsan	132
Vərdis.....	132
Xodo kimi barmağını dikəldib qan salma.....	133
Ərşdə banlayan xoruzun səsi	134
Tapılmış xəzinə.....	135

Əjdahaya güc gələn pəhləvan	135
Düldül	136
Ölünün dirilməsi	137
Naqis tərbiyə	137
Öz yerini bil	139
Xəngəl əhvalatı	139
Biri od olanda biri su olar	140
Özüm özümə eləmişəm	141
Nəzərin gücü	144
QARABAĞ MÜHARİBƏSİ XATİRƏLƏRDƏ.....	145
İNAMLAR	
Adqoymalar	153
Tək səbir	153
Uşağın cinsinin müəyyənləşdirilməsi	153
Fəsillər haqqında.....	154
Müqəddəs ağac və quşlar.....	154
Ayla Günün tutulması.....	156
Ölünün yuxudan qovulması.....	156
Ölü payı	156
Xalın küsməsi	157
Müxtəlif mövzulu inamlar	157
TÜRKƏÇARƏLƏR	159
ETNOQRAFİK MƏTNLƏR	
Qədim nehrələr	164
Axtarma motal və dələmə.....	164
Yeməyin bişirilməsi və saxlanması	165
Süd dişi	165
Tas qurma	166
Sacarası və niyaz.....	168
Bişmə qurban.....	169
Qodu-qodu	170
Xıdır Nəbi	171
Novruz	174
Qurd ağzı bağlama.....	186

Ruh tutma.....	188
Çiləyə düşmə	188
Həmzad	189
Vurğun vurma.....	192
Qarın çəkmə.....	192
Qırxkəsən.....	194
Babaqulu və qarnıyarıq.....	194
Mamaçalar	195
Yağış yağdırma.....	195
Yağış kəsmə.....	197
Yel baba	198
Bədnəzər	199
Üzərlək	202
Süddən nəzərin qaytarılması.....	203
Nəzərçi	204
Gözün atması	204
Toy adətləri.....	204
Qəbir üstə çıxma	208
Ölüyə xətm oxunması	210
Niyə imam ehsanında hədik bişirilir?.....	210
“Qasım otağı” şəbehi	211

NAĞILLAR

Bənöyüş ilana gedən qız	212
Balıq bilməsə də, xalıq bilər	213
Səbir daşı, qın bıçağı	228
Əyil, çinarım, əyil.....	229
Peyğəmbər və üç yolçu.....	233
Allaha asi düşən Firon	234
Padşah və üç gənc.....	236
Musa peyğəmbərin Allahla kəlmələşməsi	238
Ovsanaya düşən tikə	239
Peyğəmbər və qara qul.....	239
Yazıya pozu yoxdur.....	241
Şah Abbasla kasıb.....	249

Hazırcavab Bəhlul	250
Allah aqlımıza dəyməsin	252
Harın Qarının qızılları.....	253
Süleyman peyğəmbər və bayquş	254
Kasıb kişi ilə ilan	255
Xain yoldaşlar	256
Öz yuvam yaxşısı	257
Çobanın Həcc ziyarəti.....	257
Malının ixtiyarı əlində olmayan kişi.....	258
Ağıllı qoca	259
Sən get zurna çalmağa	261
Kim nə edirsə, özünə edir	265
Allah verdiyi qismət	266
Bəxtsiz adam.....	266
Korun nağılı	267
Sağalmaz xəstə.....	268
Yalanlama	269
Şəngülüm, Şüngülüm, Süpürgəgülüm	270

LƏTİFƏLƏR

Molla Nəsrəddin

Molla və bəy	271
Mollanın dən üyütməsi	271
Mollanın mahnısı	272
Mollanın aşpazlığı	272
Səhv yağ küpəsindədi	273
Molla Nəsrəddinin fırlıdağı	273
Örkənin üstünə darı sərmişəm	273
Qatırçının qatırını ürkütmə!	274
Tale mənə gülmədi	274
Səsi sabah çıxacaq	275
Molla və oğru.....	275
Nə var bunların içindədi	275
Doqquzu qalacaq	276
Altındakını saymırsan?	277

Balta qını.....	277
Bu dünya mənə dağ çəkib.....	277
Bayaq sən yeyən kimi yeyirəm.....	277
Bəhlul Danəndə	
Bəhlulun bəxşişi.....	278
Var-dövlət toplamağın axırı.....	280
Bəhlul özünü niyə dəliliyə vurur?	280
Siz yalan danışsınız	280
Arvada etibar etmə, dostu bel bağlama.....	280
Bəhlulun qonağı.....	282
Kəlniyyət	
Kəlniyyətin istəyi.....	283
Pirinə lənət.....	284
Dəli Bavış.....	284
Kalvalı kişi	
Kalvalı, Halçalı, gavalı	286
Maşınımın benzini qurtarıb	286
Alxashlı lətifələri	
Mərifətli müəllim.....	287
“Cəfər”ini biz deyirik	287
Güləyən alxashlılar	288
Ay Allahım, bəs niyə oldu?	288
Kor Halay.....	288
Müxtəlif mövzulu lətifələr	
Ağdamdan söndürüblər.....	289
Diri tutmaq istəyirlər.....	289
“Hə”nin qiyməti.....	289
Bura da siz baxırsınız?	290
Aşıqla molla.....	291
Molla ilə rəis	291
Dalda olanı pişik yeyir.....	291
Tikib, sonra qaldırıblar	291
Yola nərdivan qoyaq.....	292
Birini çıxırtma elə, birini bozartma	292

Ət də buradadır	292
İt hürmür, xoruz banlamır.....	292
Hacırcavab molla.....	293
Sən adda oğlum ölüb	294
Dədən sağ-sağ evdə oturmurdu	294
Allah qaçqınçılığın üzünü qara eləsin	295
Niyə sən o kişiyə umud olmusan?	295
Deyin görüm kişilər hardadır?	295
Cibində diplomu var	295
Bir də onu banladım?	296
İki dənə qaraçuxalı.....	296
Haindi kto tam?.....	296
Qoydun ki, deyəm?.....	297
Otuz il mala getmişəm, bu əziyyəti çəkməmişəm	297
Beş qəpiyə də olsa	297
Hamiya dız, maa da dız?.....	298
Dini çıxsın.....	299
İz eşşəyin izidi, fənd gəlinin fəndidi.....	299
Pəltək qız	299
Əl çək, yoxsa	300
Çobanın qisası.....	300
Sənin keçilərin yaddı	301
AŞIQLAR VƏ EL ŞAİRLƏRİ	
Sarı Aşıq	302
Aşıq Alı.....	303
Aşıq Alının bayatıları	307
Aşıq Ələsgər və Şəhrəbanu.....	307
Aşıq Ələsgərin Naxçıvan səfəri.....	309
Aşıq Ələsgər və Anaxanım.....	314
Aşıq Ələsgərin “Dünyada” qoşması	318
Aşıq Ələsgər və Narın	319
Aşıq Ələsgərin qardaşı Məhəmməd	322
Çərkəz və Nəcəf.....	324
Səməd Vurğun və Aşıq Şəmşir.....	325

Səməd Vurğun və Azaflı Mikayıl.....	326
Sücaət.....	327
Sücaətin hazırcavablığı.....	328
Dəlidağda elə gördüm sənəmi	329
BAYATILAR.....	330
Deyişmə-bayatılar.....	371
Fal bayatıları (vəsfı-hallar)	373
LAYLALAR VƏ NAZLAMALAR	376
SAĞIN NƏĞMƏLƏRİ VƏ SAYAÇI SÖZLƏR.....	379
TAPMACALAR	382
ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR.....	387
ANDLAR.....	390
ALQIŞLAR VƏ QARĞIŞLAR.....	391
BAZAR SÖZLƏRİ.....	394
XÖRƏK SÖZLƏRİ.....	396
OYUNLAR	
Cəhribəyim	397
Ənzəli.....	400
Rəng-rəng	401
Tut qolundan, dart.....	402
Qazlar-qazlar.....	402
Sümük-sümük.....	403
Quş uçdu	403
SANAMALAR.....	404
DİNİ MƏZMUNLU ŞEİRLƏR	
Zikrlər	408
Allah	411
Olmaz.....	411
Bağışla məni	412
Allahın dostu Məhəmməd	413
Ay Məhəmməd, can Məhəmməd.....	413
Həm Əlisən, həm Vəli	414
Mir Həmzə Nigaridən sətirlər	414
Əli	415

Çələbilər.....	415
MÜXTƏLİF MƏZMUNLU ŞEİRLƏR	
Ləli.....	416
Olmaz.....	416
Çəyirtkə.....	417
Keçi.....	417
Heyvanların bəhsi	418
Ovçu Pirim.....	418
Kəlbəcər	418
Düşə	419
Mənim.....	420
Dərya qırağında	420
Üç gözəl	421
Dolana-dolana.....	421
Oyanmır	421
Şeirlərdən parçalar	422
MAHNILAR	
Bülbül	424
Ay qaraçuxa Məmməd həsən	424
Toy mahnıları	
Aman, nənə	425
Mən gəlmişəm	425
Toy tərifləri.....	425
Əsgər mahnısı.....	426
SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT.....	437

**Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VI kitab
(Cəbrayıl, Kəlbəcər və Tərtər rayonlarından
toplanmış folklor örnəkləri).**

Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2013.

Nəşriyyat direktoru:

Prof. Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:

fil.ü.f.d. Səbinə İsayeva

Kompyuterdə yığan:

Tünzalə Məmmədova

Korrektor:

Elnarə Əmirli

Kompyuter tərtibçisi və

texniki redaktoru:

Ruhəngiz Əlihüseynova

Kağız formatı: 70/100 1/16

Mətbəə kağızı: №1

Həcmi: 40 ç/v

Tirajı: 330

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, “Zərdabi LTD” MMC-də
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.